

1955/3

განათლება

114/3

6

9

საგანმანათლებლო

1955

მ ნ ა მ მ მ მ მ მ

საქართველოს ლიტერატურულ-მხატვრული
და საზოგადოებრივ-პოლიტიკური შუროსალი
წელიწადი 32-ე № 9 სექტემბერი, 1955 წ.

საქართველოს საბჭოთა მწერლების კავშირის ორგანო

შ ი ნ ა ა რ ს ი

ი. გრიშაშვილი — გურამიშვილისადმი (ლექსი)	3
საბიტონ ვარდოშვილი — დიდი პოეტო (ლექსი)	4
პაულო ტიჩინა — დავით გურამიშვილი „ვეფხისტყაოსანს“ უკითხავს გრიგოლ სკოვო- როდას (ლექსი), თარგმანი მურმან ლებანიძისა	5
შაქსიმ რაღსკა — დავით გურამიშვილი (ლექსი), თარგმანი არჩილ სულაქაურისა	7
აბულფასხე ლახუტი — გურამიშვილი, საუფარულო მგოსანო ჩემო (ლექსი), თარგმანი სპარ- სულიდან შ. თოდუასი	8
ალექსანდრე ფადევი — დავით გურამიშვილი და ჩვენი თანამედროვეობა	9
ნიკოლოზ ტიხონოვი — საგურამო და ლამაზყანა	10
პავლე ანტოკოლსკი — დავით გურამიშვილი	14
ნიკოლოზ ზაბლოცკი — დავით გურამიშვილის ისტორიული მნიშვნელობა	16
ანატოლი ტარანეიკოვი — რატომ უყვართ რუსეთში „დავითიანი“	19
ვიქტორ პეტროვი — შორეული და ახლობელი	26
კორნელი ზელინსკი — პოეტის მოწოდება	27
ვლადიმერ ირლოვი — მეთვრამეტე საუკუნის დიდებული შვილი	30
მიკოლა ბაუანი — სახელოვანი წინამორბედი	32
იან სუდრაბაკიანი — ძმური საღამო დაუგავის. ნაპირებიდან	40
მირზა აბრაჰიმოვი — საქართველოს საამაყო შვილი	41
დერენიკ დემირჩიანი — დიდი ქართველი პოეტი	43
სტეფან ზორიანი — დიდი პატრიოტი	44
მირმუხსინი — დიდი მგოსანი	46
ოთარ კუპრავე — გურამიშვილის ძეგლიდან მირგოროდში. (ლექსი)	47
ნინო აბაშიძე — ფხოველელა იანვარა	48
ილია ხოშტარია — წიგნა (ლექსი)	49
ვასილ გვებაძე — ალვის ხე (ლექსი)	50
ვერა შუბლაძე — მოსკოვისაკენ (ლექსი)	51
მოგონება (ლექსი)	52
ოთარ ჩხეიძე — ბერუსი (რომანი) დასასრული	53
ზაია იამაჩი — სერგანტ სადიყის მალაზი	54
ბოქლომი	55
ბეითულაზუსტა	56

(გაგრძელება იხ. მე-2 გვ.)

კრიტიკა და კუზლიცისტიკა

ალექსანდრე ბარამიძე — „დავითიანის“ პერსონაჟები — ვახტანგი და კონსტანტინე	158
ალ. კოჭლავაშვილი — დავით გურამიშვილის სარწყავი მანქანა და წისქვილი	163
მამია ებრაძე — გალაკტიონ ტაბიძე და ძველი ქართული პოეზია	168
პეტრე ბაბტურიძე — სერგო კლდიაშვილის პოეზია	177
გურამ ასათიანი — ანრი ბარბიუსი	184
მამია დუდუჩავა — მარტისიტულ-ლენინური ესთეტიკის საკითხები	190

წიგნების მიმოხილვა

შალვა აფხაიძე — „დავითიანის“ რუსული თარგმანი	200
მ. კიკოლაშვილი — ა. ნ. რადიშნევის „მოგზაურობა პეტერბურგიდან მოსკოვს“ ქართულ ენაზე	203
გიორგი კალანდაძე — კალე ბობოხიძის „სიყვარულის სიმღერები“	207
ახალი წიგნები	გარეკანის მესამე გვერდი

ი. გიგაშვილი

გურამიშვილისადმი

შენ, მეორე რუსთაველო,
გაქო, მაგრამ როგორ გაქო!
კალმისტარი შორს მისხლტება,
უგბილი და უბარაქო.
პირმოთნეთა გასაკილად
კვლავ მოგიხმობ, ჩემო კარგო,
„აჲს თუ ავი არ ვუწოდე,
კარგს სახელად რა დავარქო!“

მსურს იმ ადგილს დავენაცვლო,
სადაც ბუდობს ჩვენი ერი,
სადაც ჰყვავის ქართლის მიწა
მწყაზარი და მშვენიერი.
ბევრმა წყალმა ჩაიარა
რაც, პოეტო, ჩვენგან წახველ.
„მაგრამ ვწყინობ: აენი აესა
თვით იქმენ და სხვას კი ძრახვენ“

როდი მიყვარს კაცი უნდო,
ქსუ, გაქირი, უმაქნისი, —
არც ცულია, არც არნადი,
არც კავი და არც სახნისი,
შენ ასეთზე გითქვამს ლექსი,
მეც ბანს გაძლევე შესაფერად:
„ვინც არა ჰგავს კახაბერსა,
მე ვერ ვიტყვი კახაბერად“.

დიდო პოეზი!

„ფუ, შენ ცრუ საწუთროვო;
რად არ მძულდი, რად მიყვარდი!“

დ. გურამიშვილი

მე შენი წიგნი სასთუმალს მიღვეს
და ვით დიადი განძი ფარული, —
ყრმობიდან გულში ღამეებს ითევს
შენდამი გრძნობა დიდ სიყვარულის.

როცა ანბანი მასწავლა დედამ,
ხალისმა გული გამიმზიანა,
თითქოს ღიმილით ცამ გაღმომხედა,
შენს უკვდავ სიბრძნეს მეც მაზიარა.

გადაგიკითხავ, ელონდები, ვწუხვარ,
მწვევს შენი ლექსი ცრემლით ნამული,
გმირი ვერ გძლია ქარ-ყინვის სუსხმა,
ვერ მოჰკლა შენში ტრფობა მამულის.

გწვავდა ღუხუჩი ბედი ქართლისა
და გიმძაფრებდა გულის იარას,
რამდენჯერ რისხვით გადაგიარა
მძაფრმა გრიგალმა და ვერ გაგსრისა;
ვერ მოჰკლა შენში ხმა სიმართლისა,
გოდება სულის აცხცახებით —
შობილი ქვეყნის გაპარტახებით.

გადაგიკითხავ, ელონდები, ვწუხვარ
და შენი მოთქმა-ქვეითინი მზარავს,
ვმწერებ საქართველოს, ქედუხრელ
მუხას,
რტოვებ დაღეწილს, ქმნილს იავარად.

ქართული მიწის უკვდავო ნერგო,
ო, რა წამება ბედისგან გერგო!

შენი ჰანგების ცრემლი კრიალა,
როგორც ყვავილზე დაღვრილი ნამი,
მარგალიტა — ცრემლი კი არა,
სულში რომ ტოკავს ნაზი კაშკაშით.

გკითხულობ, ცეცხლი მედება გულზე,
ხელაპყრობით მდგომ შენს ლანდს რომ
ვუძებრ!

ბრძოლი ბედთან შეურიგალი,
ქელს ვერ გიხრიდა მძაფრი გრიგალი,
ქართულ გენიის უკვდავო ნერგო,
რა მწარე ხედრი ბედისგან გერგო!

ძმა-უკრაინის მიწამ — დაგული
მკერდში ჩაგიყრა, გაგიბო გული,
ქართული ჰანგის უკვდავო ფესვო,
შენმა მზემ სივრცე ააქაშაშა,
სულო წრფელო და უსპეტაქესო,
ნამად გიწამეს აკაკიმ, ვაჟამ.

მშობელმა ერმაც მათ მისცა ბანი
და შეგიყვარა მგოსანი ბრძენი,
აქ, საღ დაირწა შენი აყვანი,
ძეგლად აღმართა ხატება შენი!

და უკვდავების სხივთა მფანტველი,
სივრცეებს გასწვდა შენი სახელი!

პავლო გიჩინა

ღავით გუზამიშვილი „ვეფხისტყაოსანს“ უკითხავს პრიზოლ სკოვოროდას

— უამბობდა ერთხელ ღავით
სკოვოროდას ასე:
— ჰო, რა ქალი მგალობელი
ვენახე წყაროს წყალზე...
თუ გსურს, მთხოვე, გაგაცნობო,
დაჰკარიო ხელი...
შენ — მარცხნიდან,
მე — მარჯვნიდან,
თამაშით და მღერით
მივუხტეთო, ჰერი!

უპასუხა სკოვოროდამ
მეგობარს და პოეტს:
— ნეტარებას არა ქვეყნად,
მე ჩემს სულში ვაოვებ,
და რას ვაქნევ ქალის თვალებს!
რაა ჩემთვის ქალი!
ალეკვეცე —
ამა ქვეყნის
მე დავხტურე კარი!

მყის მიუგო სკოვოროდას
მეგობარმა ლაღმა:
— განა ღირს, რომ მოიწყინო,
როგორც თეთრმა არემა!
დაემდურო წუთისოფლის
ცხოველმყოფელ არილს!..
ო, მემწარა შენი სიტყვა —
ნალველივით არის...

დახვალ — ნუთუ ბედნიერი
უღაბნოთა შინა?!
ცად ისწრაფი, მაგრამ მაინც
მიწაზე გაქვს ბინა!
მაშ იყავი მიწიერი,
მაშ დაფიქრდი ცოტა...
რუსთაველიც ამას ამბობს —
ყური უგდე შოთას!

და დაიძრა რუსთაველის
სტრიქონების ჯარი:
შეირყა და შებარბაცდა
ძველი ქვეყნის კარი;
სარკმლებს შუქი მოემატა,
სდის ნათელი ღვარად...
სკოვოროდაც,
არასოდეს
გყვარებია განა?!

ამ ჩვენს დროში — მეფერამეტ
საუკუნის დილას —
კაცში არა მორჩილებას, —
ეძიებდნენ რკინას,
ეძიებდნენ უნდა ფოლადს,
მორჩილების ნაცვლად... —
— ვიცი!
— მესმის!
სკოვოროდამ
წარბი შეჰკრა მკაცრად:

ცად ალაპყრო უცებ ხელი,
ცად ალაპყრო თვალი:
— მესმის!
— ვიცი!
— მაშ ეძიო
ფოლადი და რვალი?...
ლატაკთა და უბედურთა
მე მსმენია კენესა,
მიძებნია და წამალი
ვერ მინახავს ვერასად!

მწყურის რვალი რუსთაველის,
სიყვარულის სიტკბო:
ბიბლიასთან ბნელ მღვიმეში
მიცხოვრია თითქო!
ბრწყინავს „ვეფხისტყაოსანით“
სიყვარულის დარი...

და ჰა, მზად ვარ
 ამა ქვეყნის
 კვლავ გავაღო კარი!

და აენტო მაშინ დავით!
 რა დაითვლის სტრიქონს!
 რუსთაველის სტრიქონები
 ჩაუთვალა გრიგოლს...
 ზურმუხტი და მარგალიტი,
 გიშერი და ლალი.
 მოწყვრიალებს —
 ჰაუ, შოთავ,
 მდიდარი ხარ რარიგ!

მდიდარი ხარ, შოთავ, რარიგ!
 სიბრძნის დიდი ზღვა ხარ!
 ალაგ — ლხენით აღგვიტაცებ,
 ალაგ — სევდით გვლახებრავ.
 და ჰა, ისიც —
 ის სტრიქონი —
 გრიგალს რომ ჰგავს მშფოთარს:
 „მიეც“...
 „ათავისუფლეო“...
 რომ გვეძახი, შოთავ!
 ეს რა მოსდის სკოვოროდას,
 ეს რა მოსდის გრიგოლს?!
 „მიეც“...

„ათავისუფლეო“...
 იმეორებს სტრიქონს.
 რუსთაველო, შენ ჩემთან ხარ,
 ჩემთან — აწ და მარად!
 ერთი ფიქრით,
 ერთი აზრით
 დავადგები შარას, —

იზიუმიდან პოლტავისკენ
 სათიბ-სათიბ ვივლი...
 უნდა ვიხსნა გლეხის ქალი —
 გლეხი-კაცის შვილი;
 გამოვიხსნა პანისაგან,
 გამოვტაცებ ბატონს,
 ცოდნის ტაძრის და სინათლის
 კარს გავუღებ ფართოს...

და წამოდგა სკოვოროდა
 მაშინ ფეხზე ლაღად:
 — რუსთაველმა გამათბო და
 ცეცხლი გამიჩაღა!
 ჰოი, გმადლობ, რუსთაველო,
 მაგ ღვთიური ქნარით
 სიცოცხლის და სიყვარულის
 მომაშუქე დარი...
 და ჰა, მწირმა ამა ქვეყნის
 კვლავ გავაღე კარი!

თარგმანი მუხრან ლეზანიძისა.

მამსიმ კილსკი

ღავით გუგამიშვილი

ზუბოვკელი გოგონები
რომ მღერიან ლალად,
სადაც ყარბ სკოვოროდას
აჩრდილს დღესაც ნახავ
და გოგოლი საიდანაც
თავის დიდ გზას გაჰყვა, —

იქ დაეშვა მისი აფრა,
ჰპოვა თბილი მიწა,
ვინც იმღერა „ქართლის ჭირი“
და ლექსს გული მისცა,
გული, ცეცხლი რომ ეკიდა
და არ გადაიწვა.

უგალობდა მშობელ მხარეს,
არ მოეშვი, დარდო...

ტყვეობიდან რომ გაიქცა,
დარჩა მარტოდ მარტო,
მაგრამ რუსმა სახლის კარი
მას გაუღო ფართოდ.

სწორედ ასე, როცა ქართლის
მიწა მორწყა სისხლმა,
როცა მტერთა მძვინვარება
თავს დაატყდა რისხვად,
რუსმა ხალხმა საქართველო
ბორკილისგან იხსნა.

პოეტის და მეომარის
ჩოუღლელო ფიქრით,

გულის თრთოლვით,
აზრის სიღრმით
იზრდებოდა წიგნი,
ლექსთან წყალიც საწისქვილე
ჩხრიალებდა შიგნით.

ზუბოვკიდან მომავალი
ერთხელ ნახა ქალი,
ტანკენარი,
შავთვალეზა,
მასზე დარჩა თვალი,
ერთხელ ნახა, მეტად ვერა,
ვაჰ, პოეტის ბრალი!

უკრაინის სიმღერები
შენც გიყვარს და მეცა,
თურმე მათში პოეტს ქართლის
გადეშალა ზეცა.
ქართულ ლექსში მისცა ბუდე
უკრაინის მერცხალს.

ურყევია ხალხთა ძმობა
და გაუძღვბს დრო-ჟამს,
ჩვენს ზეცაზე საქართველოს
ცის ვარსკვლავი მოჩანს,
მივდივართ და მიგვიძღვება
წინ პარტიის დროშა.

გურამიშვილო, საყვარელო მგოსანო ჩემო!

გურამიშვილო, საყვარელო მგოსანო ჩემო.
კოცხალი ვარო, შეგიძლია შენ დაიხეშო.

ორი სიცოცხლე წილად გერგო რჩეულთა ღარად, —
სწეული მოკვდა, მაგრამ სული ანათებს მარად.

იყავ მხედარი, იყავ ბრძენი და ჭირთა მთმენი,
ასე გასრულდა ქვეყნად ერთი სიცოცხლე შენი,

ხოლო მეორე, — ვის სმენია იმისი ბოლო! —
დროშად ფრიალებს, როგორც ხალხთა ძმობის სიმბოლო.

ლექის დუღაბით შეადუღე ამ ძმობის ბურჯი
და სლაფურ ჰანგზე ქართულ ლექსებს მღეროდი გურჯი.

რუსთა ძმობილო, მეგობარო უკრაინელთა,
სიმღერა შენი კვლავ გუგუნებს, როდი მინელდა.

ემშობლიურა შენს დალილ ძვლებს შეეჩენკოს მიწა,
ხოლო შენს სახელს ხალხთა ძმური ოჯახი იცავს.

თარგმანი სპარსულიდან **მ. თოდუასი**

აქამსადრე ჯერჯერ

მოსკოვი

ღავით გურამიშვილი და ჩვენი თანამედროვეობა

გურამიშვილის ჩანგის აელერების დროიდან გასულმა საუკუნეებმა არათუ ვერ ჩააცხრეს მისი კეთილშობილური ჰანგები, არამედ ძალაც შემატეს ამ ჰანგებს. ეს აიხსნება იმით, რომ თვით პოეტის სულიც და მისი პოეზიაც, შესაძლოა, პირველად ჩვენ გავიგეთ ნამდვილად, ჩვენ — საბჭოთა ადამიანებმა, მთელ მსოფლიოში ეროვნული თავისუფლებისა და სოციალური სამართლიანობისათვის დიადი მოძრაობის მომსწრეებმა, რომლებმაც გადაეწყვიტეთ ნაციონალური საკითხი იმ ქვეყნის მთელ ტერიტორიაზე, სადაც მოუხდა მოღვაწეობა გურამიშვილს.

გურამიშვილი იბრძოდა ღრმა მოხუცებულობამდე, სანამ იგი ფიზიკურად არ გატყდა წყლულებითა და ავადმყოფობით. იგი იბრძოდა მშობლიური საქართველოს თავისუფლებისათვის, იბრძოდა იმ სამართლიან ომებში, რომლებსაც რუსეთი ეწეოდა. ამ პოეტი-მეომარის ტიპში არის რაღაც ისეთი, რაც ყველაზე მეტად უპასუხებს ჩვენს თანამედროვე გაგებას იმისას, თუ როგორი უნდა იყოს პოეტი ქართველების ეპოქაში. შემთხვევითი არ არის, რომ გურამიშვილის პოეზია და თვით პოეტის სახიერება განსაკუთრებული ძალით გაცოცხლდა იმ პერიოდში, როდესაც ჩვე-

ნი ხალხები ეწეოდნენ დიდ სამამულო ომს უცხოელ დამპყრობთა წინააღმდეგ თავისუფლებისა და დამოუკიდებლობისათვის.

თვით ცხოვრება დავით გურამიშვილისა, დიდი ქართველისა, სისხლხორცეულად დაკავშირებული რუს და უკრაინელ ხალხებთან, ჩვენს დროში განდა სიმბოლური, და მისი პოეზიაც, გამსჭვალული მეგობრობის მოტივებით, ესოდენ გულში წამწვდომი მოტივებით იმის გამო, რომ ისინი ჯერ კიდევ დიდი ხნის წინათ აელერდნენ, ბუნებრივად გასცდა მშობელი ხალხის ფარგლებს და ქვეყნიერების დიდ ასპარეზზე გავიდა.

მარად იცოცხლებს საქართველოს შესანიშნავი შვილის — დავით გურამიშვილის პოეზია, გამსჭვალული კავშირით სამშობლო ქვეყნის ბედის გამო, — პოეზია, რომელიც ამაღლდა იმდროინდელი სახელმწიფოებრივი ამოცანების გაგებაამდე, პოეზია, რომელმაც უპყუო და გონებაშეზღუდული მმართველობის წინააღმდეგ იბოვა კრიტიკის მრისხანე სიტყვები საერთო-სახალხო ინტერესებისათვის, პოეზია ვაჟკაცური, როგორც თვით ისტორია, და, ამავე დროს, პოეზია უაღრესად ჰუმანური და ზნეობრივი, როგორც მისი წარმომშობი ხალხი.

ნიკოლოზ შინოშვილი
მოსკოვი

საგურამო და დამისყანა

მთაზე ავდიოდი მთის დამშრალი ნაკადულის ღარტაფით. ჩემს ზემოთ ახლომახლო ზეგნებს ხშირი ტყე ფარავდა. გამოჩნდა ბილიკი, რომელიც მაღალი და უხეში ბალახით დაფარულ ფერდობზე გადადიოდა. ბილიკის ზემო მხარეს მოჩანდა ნამსხვრევი ქვებისა და აგურების გროვა. ეს ძველი ნაფუძარია. თუ ამ ნაფუძარზე დავდგებით, ჩვენ თვალწინ გადაიშლება ფართო, ამწვანებული ველი, რომელზედაც მიიკლავნება წყალუხვი და ჩქარი არაგვი.

მდინარეს ალაგ-ალაგ პირდაპირ ეკვრიან ბუჩქები; საერთოდ მას სილიანი და რიყის ქვებით მოფენილი ვიწრო ნაპირები აქვს. ამ რიყის ქვებს ბუტბუტით ეხეთქებიან მდინარის ტალღები.

ჩემმა თანამგზავრმა მიმითითა ქვებისა და აგურების გროვაზე და მითხრა:

— გადმოცემით, ეს ის ადგილია, სადაც დავით გურამიშვილის სახლი იდგა.

ეს ასეა თუ არა, ერთი რამ ცხადია: ეს მთები, რომლებიც გარს გვეკვრიან, მათ შორის ის მთაც, რომელსაც ამშვენებს ზედაზნის მონასტრის განდევნების, ტყის ფილოსოფოსების ამ თავშესაფრის სქელი კედლები, ჰაბუკი ჭავჭავაძის სასიერო ადგილები იყო. აქ ითხზებოდა ალბათ პოეტის ჩვენამდე მოუღწეველი პირველი ლექსების სტრიქონები; აქ ათრობდა გულად ჰაბუკის ხმის და უღრანი ტყეების სუნთქვა, ხოლო ციკაბო ქარაფები, რომლებზედაც იგი ბავშვობიდანვე დაცოცავდა, ავითარებდა მის ბუნებრივ ძალასა და სიმკვირცხლეს.

იმით კი, ვისაც წილად ზედა საქარ-

თველოს მომავალი სახალხო პოეტის ახალგაზრდობის წლების დაცვის სიხარული, არ შეეძლოთ წარმოედგინათ, რომ ეს მხიარული, ხალისიანი, ჯანმგარი ყმაწვილი გაივლიდა ძნელი და მრავალჭირნახული ცხოვრების გრძელ გზას, რომ იგი გამოიცვლიდა მრავალ მეგობარს, ნახავდა ბევრ ქვეყანას, იცხოვრებდა სხვადასხვა ქალაქებში და ჰაბუკიდანვე სამშობლოსაგან მოწყვეტილი ვერასდროს ველარ დაუბრუნდებოდა მშობლიურ ადგილებს.

მაგრამ თვით ამ შავზნელ დროსაც, როდესაც ყოველი მხრიდან მოდიოდა ცნობები მტრების თავდასხმის, უთანასწორო ბრძოლის, სისხლისმღვრელი შეტაკებების, დარბევისა და დაღუპვის მოლოდინის შესახებ, პატრიოტების გულში მაინც ფეთქავდა იმედი, რომ არ შეიძლება მოისპოს საქართველო, ისე როგორც არ შეიძლება სულ ერთიანად გაივლიტოს შრომისა და თავისუფლების მოყვარე ქართველი ხალხი.

ვიდექ მაღალ ფერდობზე ასწოვანი მუხებისა და ჰაბუკების ჩრდილქვეშ და მსურდა მეფეჩქრა, რომ იყო ნათელი შუალედებიც, ისეთი დღეებიც, როდესაც სიცოცხლით საესე ყმაწვილი — დავით გურამიშვილი ამ ხუტუტა ტყის საცალფეხო ბილიკით ადიოდა მთის ყველაზე მაღალ მწვერვალზე, საიდანაც მოჩანს ძველი მცხეთა, თრიალეთის ქედის ცისფერი შორეთი, მუხრანის ველის მომწვანო ნისლი და კახეთისაკენ გაწოლილი ტყიანი მთები.

აქედან, ციხის მაღალი კედლებიდან ან სათვალთვლო კოშკიდან, მოჩანდა დიდებული ყაზბეგი, რომლის ყინულოვანი მოხაზულობა, ცის უსაზღვრო

სილაქვარდში რომ დნება, სამუდამოდ ჩარჩა ხსოვნაში ისე, როგორც ტყის კორდების სურნელი, და პირველი თოვლი, ნორჩ რტოებს რომ წნექდა და ამსხვრევდა თავისი სიმძიმით; სასიხარულო იყო ამ თოვლის ჩამოყრა და ხილვა იმისა, თუ როგორ ირხეოდა თითქოს მადლობის ნიშნად და როგორ იწართებოდა წელში თოვლისაგან განთავისუფლებული რტო.

აქვეა უჩინარი წყაროებიც, მიწის იდუმალ ძარღვებში რომ მოედინებიან და შემდეგ აწყარა სიცილქით ამოჩუხჩუხებენ დედამიწიდან; ამ წყაროებთან შეგიძლიათ ნახოთ ირემი, ხარბად რომ იკლავს წყურვილს.

მას, ვინც შესანიშნავი პოეტის ბავშვობის აღწერას მოისურვებს, არ შეუძლია გვერდი აუაროს ამ მშვენიერ, უხვ და თავისებურ კუთხეს, რომელსაც საგურამო ეწოდება.

ცხადია, პოეტს ბევრჯერ, ძალიან ბევრჯერ წარმოუდგებოდა თვალწინ საგურამოს შორეული, დაუბრუნებელი სურათები — მოსკოვის გრძელ დამკეზშიც, მოგზაურობების დროსაც, წყნარ უკრაინულ სოფელშიც, მაგდებურგის ციხის კედლებშიც. ეს სურათები არ შეიძლება არ გახსენებოდა იმიტომ, რომ მათში ისახებოდა ცხოვრების პირველი წლების და შეგნებულნი ასაკის ძვირფასი, დაკარგული მოგონებები, მათში იყო ბედნიერება და პირველი დაუნივსელები ხილვა ქვეყნისა.

და გაფიქრებაც კი შემწარავია, რომ დადგა წელი, როდესაც იქ, ზემოთ, სადაც ზედაზენის კედლებია აღმართული, დუშმანი გამაგრდა და ყოველივეს, რაც მთის კალთებსა და მთის ძირში იყო, მუქარისა და შეძრწუნების ჩრდილი გადაეფარა. შესაძლოა, ზედაზენის ბრძოლის ველიდან დაბრუნებული ქაბუკი გურამიშვილი ვეღარც შევიდა თავის სამშობლო საგურამოში, რადგან იგი მტრების ხელში იყო. გლეხები ბარიდან მთებში გარბოდნენ, გაჰქრნენ ყმაწვილკაცობის სიზმრებით, თითქოს

გათავდა ცხოვრებაც, რომელიც ჯერ არც კი დაწყებულიყო ნამდვილად.

ახლა კი, როდესაც საგურამოში გარკვეულ მოში მყუდროება და მშვიდობა სუფევს, როდესაც ველების სიჩუმეს მხოლოდ სასოფლო-სამეურნეო მანქანების მუშაობა და იმ მოსწავლეთა ზარივით წყრიალა ხმები არღვევს, რომლებიც აქ ექსკურსიაზე მოსულან ილია ქავჭავაძის სახლ-მუზეუმში, ძნელია წარმოიდგინოთ ამ ადგილების საშინელი იავარყოფა, ხანძართა კვამლი და ველური მხედრები, რომლებიც ქამანდებით მიათრევდნენ ტყვეებს.

ზედაზენის მაღლობიდან მოჩანდა ლალად გადაშლილი საქართველო, ლამაზი და ფერადებით სავსე; ეს საქართველო იყო შესული მის შთაგონებაში, როდესაც მოხუცებულობაში წერდა თავის დაუვიწყარ წიგნს ქართლის ქირის შესახებ.

მე ვფიქრობ, როდესაც მოსკოვში ჩავიდა, მოსკოვის პრესნის ბაღებში, სადაც მოსკოვში მცხოვრები ქართველი ლტოლვილები დასეირნობდნენ, სადაც ვახტანგის სამეფო კარის მგახნები თხზავდნენ ლექსებს მიტოვებულ სამშობლოზე, გურამიშვილი ალბათ ბევრს ჰყვებოდა თავის ბავშვობას და იმ ხეობაზე, სადაც იგი შეეჩვია სამშობლოს ბუნებისა და მშობელი ხალხის ცხოვრების სურათების ჭკერტასთან.

ეცხოვრა ნახევარი საუკუნე ამ ადგილებისაგან დამოკლებით, ეხილა გერმანიის მიწა-წყალი, კასპიის მხარე და რუზანდის ეპოპეიის დღეებში, ასტრახანი და ფინეთის კლდოვანი კუნძულები, უკრაინის ტრამალები, კიევი, პოლტა და მერე აღარასოდეს აღარ ეხილა თეთრვარდისფრად აკვამლებული ბაღები არავისპირად, — ასეთი იყო ბედი საგურამოელი ყმაწვილისა.

და თუ თქვენ გახვალთ ილია ქავჭავაძის სახლის ზემო მაღალ აივანზე და მთავარი ქედის მხარეს გაიხედავთ, იქ, ნოცისფრო ნისლში, დაილიანდება საქართველოს სხვა კუთხე, რომელსაც მეტად ახლო კავშირი აქვს პოეტის

ცხოვრებასთან. ეს არის ქსნის ხეობის დამაწყისი. იქ მღებარეობს სოფელი ლამისყანა.

ქვეყნის წახდენის მიზეზით
ცხოვრობდა სხვის ქვეყანასა,
სადაც უზმობენ სახელად,
ქსნის ხევზე, ლამისყანასა,
მუნ მოყვრის მუშას თავს ვადგ,
მკას ვუპირებდით ყანასა.

ხევში ახლაც არის ის წყარო, რომელთანაც პირის დასაბანად მივიდა დავით გურამიშვილი. თქვენ ადვილად შეგიძლიათ წარმოიდგინოთ ეს სურათი: როგორ აიხსნა პოეტმა თოფი და ხმალი, როგორ მიიყუდა ისინი მუხის ძირას, რომ უფრო მოხერხებულად დაეხანა პირი, როგორ გამოცვივდნენ ჩასაფრებული ლეკები და მცირე შეტაკების შემდეგ როგორ შეიპყრეს პოეტი და გაიტაცეს თავიანთ მხარეში საქართველოს სამხედრო გზის გადაღმა.

სულ თვდაორი წლის იყო დავით გურამიშვილი და უკვე საბედისწერო გზაბოძალზე მოხვდა. სიზმარივით გაქრა ყველაფერი, — შეყვარებული ასული, ნათესავები, ახლობლები, მეგობრები, სამშობლო მხარე. მაგრამ სახელი ლამისყანა ცოცხლობდა მის გულში, როგორც ბედნიერებისა და საშინელების, სინათლისა და წყვილიადის, ლოცვისა და წყევლის საოცარი შეერთება. მაგრამ ყოველივე შეზღუდული, დაკავშირებული მისი ბედის შეტრიალებასთან ლამისყანაში, დროთა ვითარებაში უნდა შეცვლილიყო ლამისყანის იმ დღეების ნათელი მოგონებებით, როდესაც იგი გულსასყიდ ცხოვრობდა და მოახლოებულ უბედურებას არ გრძნობდა.

ლამისყანაში ჩვენ სალამოხანს მივედით. იქით მიმავალი გზა გრძელ ვაკეზე გადადის; გორის გზიდან რომ გადაუხვევთ, გეზს იქერთ სალამოს მსუბუქ ბინდბუნდში შავად აზიდულ მთებისაყენ. მთების პეიზაჟში არაფერი შეცვლილა იმ დროიდან, როდესაც

აქ ცხოვრობდა ახალგაზრდა პოეტი. ავით ლამისყანაში ყველაფერი შეიცვალა. დაწყებული იმ საგულრისმარ გარემოებით, რომ იმ შორეულ დროში აღამიანებს აქ არ გაეგონათ პოეტ დავით გურამიშვილის სახელი, აქ მას იცნობდნენ, როგორც ბატონის ნათესავს, ახლა კი კოლმეურნეობაში ყველამ იცის სახელი სწორედ გამოჩენილი საბალხო პოეტის — დავით გურამიშვილისა, — და გათავებული არანაკლებ მნიშვნელოვანი გარემოებით — ხალხთა შეგობრობის არსებობით, რომლის დროსაც ლამისყანის მცხოვრებლებს არავითარი თავდასხმების შიში არა აქვთ, პირიქით, თავიანთი პოეტის იუბილეზე ელოდებიან სტუმრებს კავკასიის მთებში მღებარე იმ რესპუბლიკიდანაც, რომლის ტომთა წარმომადგენლებმა დაახლოებით ორასოცდაათი წლის წინათ გაიტაცეს გურამიშვილი.

კოლმეურნეობის თავმჯდომარესთან ერთად ჩვენ ვიჯექით ღია ცისქვეშ, გაეცქეროდით მთების გადაღმიდან ამომავალ მთვარეს, იმ ხევზე გადამდგარ კოლმეურნეთა სახლებს, სადაც ცნობილი წყაროა, და ვსაუბრობდით ლექსებზე, რომლებიც საუკუნეებით ცოცხლობენ. ასეთი ლექსების რიცხვს ეკუთვნის გურამიშვილის ქმნილებაც, მოთხრობა ხალხისა და თავის საკუთარ ბედზე. ვსაუბრობდით აგრეთვე იმაზე, რომ ლამისყანის სურათი გურამიშვილის გულში ისე ღრმად და წარუშლელად იყო ჩამარხული, რომ წამოცეცხლებს თუნდაც იგი ისეთ შორეულ სამხრეთ ქვეყანაში გაეყიდათ, როგორიც ეგვიპტეა, სულერთია, მას მაინც მუდამ ემანსოვებოდა ქვეყნის ეს საამო კუთხე, რომელიც, მართალია, ვერ შეედრება მწვანე წალკოტის მსგავს, თვალწარმატ საგურამოს, მაგრამ მაინც საესეა ლირიკული შშენიერებით. ლირიკული პეიზაჟის გარდა, ეს სოფელი პოეტის გულს სხვა განსაკუთრებული განცდებითაც ავსებდა. მისი პირველი სატრფო ლამისყანელი იყო. ეს უკვე საქმარისი იყო იმისათ-

ვის, რომ დრამატული ვითარებებით გამძაფრებულ გრძნობას დიდხანს ეწვალუბინა ტყვე, შემდეგ კი სხვადასხვა შორეულ მხარეში მოარული პოეტი.

ამ ხანგრძლივი და მოვლენებით სავსე მოწამებრივი ცხოვრების ყოველ დეტალს რომ ეუკვირდებოდით, ჩვენ ვხედავდით დავით გურამიშვილს გამოწყობილს უბრალო ტანსაცმელშიც — ახალგაზრდა თავადს, მეომარს ქაბუკობიდანვე, სამშობლოს თავისუფლებისათვის წარმოებული ბრძოლების მონაწილეს, და გამოწყობილს კარისკაცის ბრწყინვალე ფორმაშიც, ჰუსარის მუნდირშიც და უკრაინელი მემაღლის საშინაო ხალატიშიც იმ დროს, როდესაც იჯდა და სარწყავი სისტემის პროექტს ადგენდა ან წისქვილის ნახაზებს აკეთებდა.

ჩვენ ვლაპარაკობდით იმაზე, რომ გამოჩენილი პოეტის დამსახურებათა საყოველთაო აღიარება კანონიერი და სამართლიანია. მოსკოვში, კიევში, თბილისში აღნიშნავენ მის ხსოვნას. თავისი ცხოვრებით მან დააკავშირა ჩვენი ხალხები, განაცვიფრა ისინი თავის სამშობლო ქვეყნის ისტორიისადმი მიძ-

ღენილი ლექსებით, ქანდაკებასავე ნათლად გამოკვეთა თავისი ეპიკური გმირები და უდიდესი მხატვრული მომსახველობით გადმოგვცა იმ შორეული დროის მოვლენები.

ჩვენ ვლაპარაკობდით იმაზე, რომ ყველაზე ძლიერი შთაბეჭდილება სამშობლოში მან მიიღო ერთმანეთთან ახლო მდებარე ორი ქართული ადგილისაგან: საგურამოსა და ლამისყანისაგან.

დალისტანში ტყვედ რომ იყო, არ შეეძლო არ მოეგონებინა მას ეს ადგილები. ხოლო მაგდებურგის ციხეში რომ იჯდა, არ შეეძლო არ მოეგონებინა თავისი პირველი ტყვეობა და აზრით კვლავ არ დაბრუნებოდა სამშობლო მხარეს.

აი, რატომ არ შეგვიძლია ჩვენ მისი სახელოვანი ზეიმის დღეებში, როდესაც ვასახელებთ ბევრ შესანიშნავ ადგილს, დიდებულსა და სახელოვანს, დაკავშირებულს მის ცხოვრებასა და შემოქმედებასთან, არ შევიტანოთ ამ სიაში ორი უბრალო ქართული სოფლის სახელი: საგურამო და ლამისყანა.

ღავით გურამიშვილი

როდესაც პირველად ვეცნობით ამ შესანიშნავ პოეტს, ჩვენ ყველაზე მეტად გვაკვივრებს არა მისი შემოქმედებითი შემეცნებლობა, არამედ თვით ცხოვრება: გურამიშვილისა, ცხოვრება, აღსავსე უჩვეულო ფაქტორებით, ბედის უკუღმართობით, გმირობით, ძირს დაცემითა და ფრთების ლალი გაშლით. გვაგონდება სერვანტესი, კამოენსი, ჩვენი დენის დავიდოვი, პოეტი-მეომრები, ღვაწლმოსილად რომ განვლეს თავიანთი ბოლოქარი ცხოვრება, არაერთხელ რომ მდგარან პირისპირ სიკვდილის წინაშე, ბანაკთა ბევრი კოცონი რომ უნახავთ, უცხო მხარეში ბევრი ლაშქრობა რომ ჰქონიათ და მძიმე კრილობები დასჩენიათ.

გურამიშვილმა თვითონვე გვიამბოთ თავისი ცხოვრება.

ლექთა ტყვეობაში ყოფნა, მოგზაურობა რუსეთში ვოლგაზე აღმა სვლით, ასტრახანიდან მოსკოვამდე, შეხვედრა პეტრე პირველის შემეცნებელსთან, სამსახური რუსეთის არმიაში, ოცი წლის მონაწილეობა მის საომარ მოქმედებებში თურქეთის, შვედეთისა და პრუსიის წინააღმდეგ, წელიწადნახევრის ტყვეობა მაგდებურგის ციხეში, — და აი სამოც წელს მიღწეული პოეტი ბოლოს მშვიდ ნავსაყუდელს პოულობს უკრაინაში, მიგრატორდის ახლო მდებარე მამულში, სადაც ცხოვრობს ღრმა მოხუცებულობამდე — სიცოცხლის უკანასკნელ დღემდე.

დადგა მოწიფულობის ხანა და მასთან ერთად დადგა ხანა შემოქმედებისათვის, იმისათვის, რომ მდიდარი ისტორიული და სულიერი გამოცდილება გადაეცა მშობელი ხალხისთვის. შეიძ-

ლება ნათლად წარმოვიდგინოთ, თუ როგორ იჯდა მოხუცი პოეტი თავის სოფელურ სახლში, დიდად რომ არაფრით განსხვავდებოდა უბრალო ქონისაგან, და თავლის სანთლის ან ქრაქის მოლიცლიცე სინათლეზე ბატის ფრთის კალმით, რომელიც მაგარსა და ძარღვიან ხელში ეჭირა, გამოჰყავდა მსხვილი ასოები ქაღალდზე, — ასე იქმნებოდა ცნობილი პოემა ქართლის ქირზე, პოემა, რომელშიაც ასე მოკრძალებით და ასე ძუნწად არის მოთხრობილი თვით პოეტის ბედი, მაგრამ ასევე უხვი გულწრფელობითა და დიდი პლასტიკური ძალით არის ნაწვევები ეპოქა, ხალხის უბედურებანი, ასე მკაფიოდ გამოსჰვევის პოეტის სიყვარული სამშობლო ქვეყნისადმი.

გულწრფელობა, ამბების ძალდაუტანებელი თხრობა, მემატიანის კეთილსინდისიერი სიზუსტე, — აი, ვგონებ, მთავარი თვისება გურამიშვილისა. ამ გულწრფელობაში არის ღირსება ქვეშაირი პოეტისა, თანაც ნამდვილი სახალხო პოეტისა. არავითარი ვადახვევა, არავითარი ხელოვნური სამკაული, არავითარი მოგონილი ლამაზსიტყვაობა, მხოლოდ ხელთუქმნელი სიმართლე. ეს მუზა არ არის მორთულ-მოკაზმული და კოჰწია, იგი მშვენიერია უბრალოდ. და ამას გრძნობს ყველა მიუყვარებელი მკითხველი.

მთელს მსოფლიო პოეზიაში ბევრი არ მოიძებნება ასეთი ძლიერი და თავისა ძლიერებაში ასე თავშეკავებული სიმართლის ნიმუში.

თვით ქართულ პოეზიაშიც ხომ ბევრი ხმა იყო, უფრო ჭეშვარი და მგზნებარე, ვიდრე გურამიშვილის ხმა. ისინი

უფრო ღრმად და უფრო მძაფრად იჭრებიან გულში, უფრო ცხოვლად რჩებიან მეხსიერებაში. აი, კლდესა და ღრეში მიაჭროლებს თავაწყვეტილ მერანს მხედარი, მის თავზე შავლუგა ღრუბლები იგრავნებიან, მას მისდევს და მისჩხავის თვალბედითი ყოვანი, — ასე ეივონებთ ჩვენს ბარათაშვილის ქაბუჯურ რომანტიკას. აი, ფშავ-ხევსურთა სოფელში აკვამლებული კვარის სინათლეზე, ზურნისა და დაირის ხმებში გამართულია მომხიბლავი ცეკვა, რომელიც ხან მტერთა სასიკვდილო შეხმას გვაგონებს, ხან შეყვარებულთა შეხვედრას, — ასე ცოცხლდებიან ჩვენს წინაშე ვაჟა-ფშაველას ფურცლები. ჩვენს მეხსიერებაში ცოცხლდებიან სხვა სახეებიც, ნარნარი და ნატიფი, მკაცრი და პირქუში სახეები, შორეული წარსულისა და ახლო დროის, ან კიდევ სულ ჩვენი დროის სახეები, — ყოველივე ის, რითაც მდიდარია ქართული კლასიკური და საბჭოთა პოეზია, რითაც ჩვენ სამუდამოდ მოგვხიბლა ამ პოეზიამ.

მაგრამ სწორედ დღეს, როდესაც ჩვენი ზელოვნება იბრძვის ნამდვილი, სრული და უყოყმანო სიმართლისათვის,

რაც ისე ესაჭიროება ჩვენს გმირულ ხალხს, როგორც პური არსობისა, იმ სიმართლისათვის, რომელსაც გვასწავლის პარტია, — მოგონებას გურამიშვილზე განსაკუთრებული აღმზრდელობითი მნიშვნელობა ენიჭება. ამ მოგონებაში ცხოველი თანამედროვე აზრი ჩქეფს.

ამ ისტორიული ათეული წლების განმავლობაში თვითეულმა ჩვენგანმა ხომ ისეთი ცხოვრება გაატარა, რომელშიაც ასე თუ ისე, მეტნაკლები სისავსითა და სიცხოველით გამოისახა დრო, ისტორია, ხალხის ბედი. ჩვენ წინ გვიდევს ჩვენი ცხოვრების აღწერა, და ეს უნდა გავაკეთოთ ჯეროვანი პასუხისმგებლობით დროის, ისტორიის, ხალხის წინაშე. ამ მომავალ მუშაობაში ჩვენი ერთ-ერთი ყველაზე კეთილშობილ მოძღვარი უთუოდ იქნება უეცრად ჩვენთან მოახლოებულ, ჩვენი სამუშაო ოთახის კარებზე მომდგარი, ჩვენი ბოხოქარი აუდიტორიის ტრიბუნაზე გამოჩენილი ორასორმოცდაათი წლის მოხუცი, დროით დაუძლეველი და წლებით გაუტეხავი დავით გურამიშვილი.

ნიკოლოზ ხაბოროსაძე

მოსკოვი

ღავით გურამიშვილის ისტორიული მნიშვნელობა

მეჩვიდმეტე-მეთვრამეტე საუკუნის ქართულ ლიტერატურაში მკაფიოდ მოჩანს ორი ტენდენცია: რეგრესული და პროგრესული. რეგრესული იყო ის ლიტერატურული მოვლენები, რომლებიც დაქვეითების გზაზე დამდგარი ირანული კარის პოეზიის გავლენით ხასიათდებოდნენ. ირანის ბატონობის ხანაში, როდესაც საქართველო, მისი ზალხი და კულტურა სასიკვდილო საფრთხის წინაშე იდგა — აღმოსავლური ყაიდის ღვლარქნილი ლეჩხები, მთელი ეს გაფაქიზებული ლირიკა ვარდებითა და ბუღბუღებითურთ ზალხის გულსყურს არიდებდა საზოგადოებრივ ინტერესებს, გადაჰყავდა იგი პირობითობათა ხელოვნურ სამყაროში, რომელსაც არაფერი ჰქონდა საერთო რეალურ ცხოვრებასთან. თეიმურაზ პირველი და ნაწილობრივ ბესიკიც იყვნენ ყველაზე უფრო გავლენიანი წარმომადგენლები ამ მძლავრი, მრავალფეროვანი და რთული ლიტერატურული მიმდინარეობისა, რომელსაც ეკუთვნოდა არაერთი ფრიად ნიჭიერი პოეტი.

მეორე, პროგრესული, მიმართულება უპირისპირდებოდა პოეტ-ირანისტებს: ის რაზმავდა ზალხს სამშობლოს წინაშე მოქალაქეობრივი ვალის მოსახდელად, ამხელდა ღრთის მანკიერებებსა და წყლულებს, იცავდა ქართული ენის სიწმინდეს და ამ გზით ხელს უწყობდა ქართული ეროვნული თვითშეგნების ზრდას. ამ პროგრესული მიმართულების მესვეურნი იყვნენ — არჩილი, სულხან-საბა ორბელიანი, ღავით გურამიშვილი. მათი შემოქმედების მნიშვნელობა მართლაც რომ დიდია: ლიტერატურის სფეროში ისინი ირანისტებს უპირისპირდნენ ქართული ეროვნუ-

ლი ხელოვნების ბრწყინვალე ნიმუშებს.

მაგრამ აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ირანისტი პოეტებიც არ იყვნენ მხოლოდ და მხოლოდ რეგრესული ტენდენციების მატარებელნი. მათი შემოქმედება, როგორც ვთქვით, სირთულით ხასიათდებოდა. თეიმურაზმა შექმნა ეროვნული პოემა ქეთევანზე, ბესიკმა — შესანიშნავი პოემა ასპინძის ომზე. ამ ნაწარმოებებში ორივე პოეტმა თავისი სამშობლოს დიდ პატრიოტებად გვიჩვენეს თავი. მათი პოლიტიკური მოღვაწეობაც კეშმარიტი, მგზნებარე პატრიოტიზმის ნიშნით იყო აღბეჭდილი: ბესიკი, როგორც ნიჭიერი დიპლომატი, ხელს უწყობდა საქართველოს რუსეთთან დაახლოვებას, თეიმურაზი ირანის დაუძინებელი მტერი იყო. მაგრამ, ამავ დროს, ირანის ეს პოლიტიკური მოწინააღმდეგე აღმოჩნდა, ირანული სამეფო კარის ესთეტიკის მქადაგებელი თავის ქმნილებათა დიდ უმრავლესობაში. მისმა მარჯვენა ხელმა მართლაც არ იცოდა, თუ რას აცუთებდა მარცხენა. თეიმურაზს კი ზოგიერთი თანამედროვე რუსთაველის მეტოქედ თვლიდა და ზშირად მასზე მალადაც აყენებდა!

ირანის მიერ დათრგუნეული საქართველოს ლიტერატურა ვითარდებოდა სწორედ ამ მიმართულებათა ორთაბრძოლაში. მე-18 საუკუნეში შეიქმნა ისეთი ვითარება, რომ განათლებული და სწავლული პოეტი მეფე ვახტანგ მე-9 თავისი მრავალრიცხოვანი ამალით იძულებული გახდა სამშობლო მიეტოვებინა და რუსეთში გადახვეწილიყო. ვახტანგს თან გაჰყვა მაშინდელი კულტურული ქართლის ყველა უბრწყინვალესი წარმომადგენელი: მოწინავე ადამიანები,

რომლებიც, ისე როგორც ვახტანგი, რუსეთთან კავშირისა და დაახლოვების მომხრენი იყვნენ. აქ იყო განთქმული სულხან-საბა ორბელიანი — შერალი და ლინგვისტი, ცნობილი „ქართული ლექსიკონის“ შემდგენელი. აქ იყვნენ პოეტები — შიოშ ჯავახიშვილი, მამუკა ბარათაშვილი და სხვები. თავი დააღწია რა ლექსებში ტყუეობას, ვახტანგის ემიგრაციას შეუერთდა დავით გურამიშვილიც. შეიქმნა ძლიერი კულტურული ბირთვი, რომელმაც არჩილის კვალდაკვალ განაგრძო ქართული ლიტერატურის საქმე სამშობლოს საზღვრებს მიღმა.

ამ ახალი ლიტერატურის ყველაზე დიდ პოეტურ ფიგურად გვევლინება დავით გურამიშვილი. გურამიშვილის ისტორიული როლი სწორედ იმაში მდგომარეობს, რომ ის მთელი თავისი შემოქმედებით ყველაზე თამამად და შეუბოვრად იბრძოდა ეპოქის მოწინავე იდეალებისათვის.

ირანული აღმოსავლეთის ზელოვნურ ესთეტიკას გურამიშვილი უბირისპირებს თავისი დროის ყველაზე მოწინავე იდეებით გამსჭვალულ ძლიერ სამოქალაქო პოეზიას. ის ქვეყნის ფეოდალური დაქუცმაცების დაუძინებელი მტერია და ფეოდალების მკაცრი მამხილებელი. მას ესმის, რომ მხოლოდ გაერთიანებულ საქართველოს ძალეში თავისი ეროვნული დამოუკიდებლობის დაცვა. ის შვენიერად ზედავს, რომ მხოლოდ რუს ხალხს შეუძლია გაუწიონ დანებარების ხელი მის დასაღუბავად გაწერილ სამშობლოს და გადაარჩინოს იგი. ის ხალხის ზნისა და მორალის სიწმინდისათვის მებრძოლია, ყოველგვარი გაბრწილებისა და ზნეცემულობის მამხილებელი. ის ზედავს განსხვავებას ფეოდალურ ზედაფენსა და ხალხის მასებს შორის. მისი პოემა „მზიარული ზაფხული“ — პირველი პოემა უბრალო ხალხზე ქართულ ლიტერატურაში. როგორც პოეტი, ის დემოკრატიული ტენდენციებითაა გამსჭვალული და შეგნებულად ამდიდრებს თავის

ვის პოეტურ ენას ქართული, რუსული და უკრაინული ხალხური სიმღერების მოტივებითა და ზომებით. მის „კაცსა და საწუთროსაგან ცილობა და ბჭობაში“, „სიკვდილისა და კაცის შელაპარაკება და ცილობაში“ იგრძნობა უკრაინული ე. წ. „ვერტეპული ვირშების“ თავისებური გამოძახილი. ის თამამად უარყოფს ირანოფილების ესთეტიკას და უბირისპირებს მას საკუთარ, ეროვნულ ესთეტიკას, რომელიც ხალხთაობის ნიშნითაა აღბეჭდილი.

გურამიშვილის გამოცხადება ხალხთა მეგობრობის მქადაგებლად იმ აზრით, როგორც ეს ჩვენ დღეს გვესმის, არ არის საჭირო. მე-18 საუკუნეში ასეთი მქადაგებელი არ შეიძლება დაბადებულიყო. მაგრამ ის, რომ გურამიშვილი დიდად აფასებდა რუს ხალხს და იმედოვნებდა, რომ იგი დაეხმარებოდა საქართველოს ქირსა და განსაცდელში, — ექვსგარეშეა. ისიც ცხადია, რომ გურამიშვილი ფიქრობდა უკრაინის შრომელ ხალხზე და სურდა დახმარებოდა მას გაუმჯობესებული სარწყავი მანქანითა და წისქვილით. მეთვრამეტე საუკუნის ადამიანმა, თავისი დროის მკვიდრთა ყველა დამახასიათებელი თვისებების მატარებელმა — გურამიშვილმა, შეძლო გადაეღაზა თავისი ეპოქის საზღვრები; მან დიდად გაუსწრო წინ თანამედროვეებს თავისი მსოფლმხედველობის საუკეთესო მხარეებით.

ასეთია მოკლედ დავით გურამიშვილის შემოქმედების ისტორიული მნიშვნელობა. მეთვრამეტე-მეცხრამეტე საუკუნეების მიჯნაზე აღიმართა მისი კოლოსალური ფიგურა, როგორც ცოცხალი განსაზიერება სამშობლოს დამოუკიდებლობისათვის მძლავრი პროტესტისა, სადაც არ უნდა ჰქონოდა ამ დამოუკიდებლობის აღგლი: საზოგადოებრივ ცხოვრებაში, პოლიტიკაში თუ ლიტერატურაში. მისი ფიგურა განსაზიერებაა ეროვნული თავისუფლებისათვის ბრძოლისაკენ მზუნებარე მოწოდებისა, რომელიც პოლიტიკური პათეტიკის სიტყვებით კი არ იყო გამოთქმული, არამედ

ბუნებრივად გამოძინარეობდა მისი უკვდავი ქმნილებების არსიდან.

ნაზღერად დაბრმავებულ ოთხმოცი წლის ბერეკაცს, „დავითიანის“ შეშქმენელს, უკვე აღარ ჰქონდა იმედი თავისი თვალთ ეხილა სამშობლოს თავისუფლება; საკუთარი ცხოვრებისაგანაც ის უკვე აღარაფერს მოელოდა. უცნობ, ყარბ მგოსანს ოცნებაც კი ვერ გაუბე-

და, რომ მისი ლექსები ოდესმე გამოჩნდებოდათ ფართო მკითხველს მონაწილედნენ.

მაგრამ ისტორიამ გამოასწორა თავისი დიდი უსამართლობა: რუსი ხალხის დახმარებით საქართველო განთავისუფლდა მონობის უღლისაგან და მოახლოვდა ის დროც, როდესაც გურამი-შვილს სახელი გახმაურდა შორს, თავისი სამშობლოს საზღვრებს იქითაც.

ანანოი ზარასანოვი

მოსკოვი

რატომ უყვართ რუსეთში „ღავითიანი“

ქართული პოეზია რუსმა მკითხველმა გაიცნო და დააფასა დიდი ხანია. ჯერ კიდევ 1917 წლის დიდ ოქტომბრამდე რუსულ ენაზე გადათარგმნილი იყო შოთა რუსთაველის უცვლადი ქმნილება, ხოლო შემდეგ ქართული ლირიკის ზოგიერთი ფურცელი. მაგრამ რუსი ადამიანების ფართო წრეებისათვის ნამდვილი და დიდი შემოქმედებითი აღმოჩენა იყო ქართული პოეტური კულტურის ის ღრმა გაცნობა, რომელიც მოხდა ჩვენი საუკუნის ოცდაათიან წლებში. დაუფასებელი იყო თანამედროვე ქართველ ლირიკოსთა ლექსების თარგმანები, რომლებიც ასეთი განსაცვიფრებელი ოსტატობით იყო შესრულებული მაშინ ნიკოლოზ ტიხონოვისა და ბორის პასტერნაკის მიერ. შემდეგ მათი გამოცდილება გაგრძელებულ და გამტკიცებულ იქნა პავლე ანტოკოლსკის, მარინა ცვეტაევის, ნიკოლოზ ზაბოლოცკის, ვლადიმერ დერეჟანის, ალექსანდრე მუეიროვის და სხვთა მუშაობით.

ოცდაათიანი წლების ადამიანთა მეხსიერებაში, რომელთა რიცხვს თვითონ მეც ვეკუთვნი, სამუდამოდ აღიბეჭდა ტიციან ტაბიძისა და პაოლო იაშვილის ლირიკული ლექსები, მშვენიერნი თავისი ტემპერამენტული დამაბულობით; გულში მოგვხვდა და დაგვამახსოვრდა ცეცხლოვანი, შთაგონებული ნოვატორული სტროფები ვალაკტიონ ტაბიძის, სიმონ ჩიჭოვანის, გიორგი ლეონიძის, ირაკლი აბაშიძის, კარლო კალაძის და ბევრ სხვათა. რუსი მკითხველის წინაშე მთელი ფერადოვნებითა და სისავსით თანდათან იხსნებოდა ქართველი ხალხის მთელი ახალი პოეტური სამყარო, მრავალფეროვანი და მრავალხმიანი, რომე-

ლიც გადმოსცემს ახალი თავისუფალი სოციალისტური ყოფის სიცოცხლის-დამამკვიდრებელ სულისკვეთებას.

წარმატადი სურათები „გაათრებულად მწვანე“ კახეთის ბუნებისა, როგორც ერთხელ უწოდა მას ნიკოლოზ ტიხონოვმა, ქართველი მუშებისა და გლეხების შემოქმედებითი შრომა, ხალხის უძველესი კულტურის სახეები, ინტიმური სატრფიალო აღსარებანი და სიცოცხლის მოყვარული ჰიმნი სიკაბუკისა, ბედნიერებისა, მარადიული წინსწრაფვისა, — ყოველივე ეს გადამალა რუსი მკითხველის წინაშე იმ წლების ქართულმა პოეზიამ თავისი განუმეორებელი სიბაზლით. ქართულმა პოეზიამ დიდი შემოქმედებითი სიხარული მოუტანა ყველას, ვისთვისაც კი ძვირფასია ქეშმარიტი პოეზიის ცეცხლი. ქართველ ლირიკოსთა შემოქმედებითი სახელები, რომლებიც მაშინ გაიგონეს, სამუდამოდ ჩარჩა რუსი მკითხველის მეხსიერებაში. მას შემდეგ იგი ხარბად აღევნებს თვალყურს მათს შემოქმედებას, გულთან ახლოს მიაქვს ყოველი ახალი პოემა, ყოველი ლექსი, რომელიც კი იწერება მისი თბილისელი, ქუთაისელი და გორელი თანამომკვებების კალმით.

თანამედროვეობას ისტორიის ჯერიც მოჰყვა. ზედიზედ იპყრობდნენ და ხიბლავდნენ რუსი მკითხველის შეგნებასა და ფანტაზიას შოთა რუსთაველის, ნიკოლოზ ბარათაშვილის, ილია ჭავჭავაძის, აკაკი წერეთლის, ვაჟა-ფშაველას ქმნილებები. იმ დიდ შემოქმედებითს ყურადღებაში, რომელსაც საბჭოთა ადამიანები უთმობენ თავიანთ კულტურულ მემკვიდრეობას, წარსულის ქართული პოეზიის ფურცლებმა დაიკავეს თავისი

განსაკუთრებული და განუმეორებელი ადგილი. რუსული საბჭოთა საზოგადოების ამ ღრმად გულწრფელი ინტერესის ქეშმარიტ ხალხურობას მოწმობს ორი ფაქტი. პირველი ფაქტი არის ის, რომ რუსთაველის „ვეფხისტყაოსნის“ მთელი რიგი ლექსი რუსულ ხალხურ თქმულებებზე იქცა. ძველი პოემის სტრიქონებში თითქმის თანახმიერსა და მხატვრული ღირსებით სრულყოფილ გამოხატულებას პოულობს ახალი ადამიანების, სოციალისტური სახელმწიფოს მოქალაქეების ეთიკისა და მორალის მრავალი მხარე — მათი წარმოდგენები მამაცობაზე, მეგობრობაზე, მოვალეობის გრძნობაზე, ერთგულებაზე სიყვარულსა და ბრძოლაში. ამიტომაც შევიდნენ ისინი თანამედროვეთა ცოცხალ მეტყველებაში. ეს იყო ფრიად საგულისხმო ფაქტი.

იმ წლებშივე უცებ თითქმის მთელმა რუსეთმა ამოიძღვრა წერეთლის „სულიკოს“ ნაღვლიანი და გულში ჩამწვდომი სტროფები, „სულიკომ“ უბასუხა ახალი ადამიანის ღრმა ინტიმურ, ლირიკულ მოთხოვნებებს. ეს იყო მეორე ფაქტი ჩემგან მოხსენებულ ფაქტთაგან.

ასე შეიძინა ახალი, გამდიდრებული სიცოცხლე რუსული ნაციონალური კულტურის ნიადაგზე ქართული პოეტური მემკვიდრეობის ზოგიერთმა მხარემ. ამის შედეგად ქართულ პოეტურ მემკვიდრეობას მიეცა ისეთი გაუგონარი გასაქანი და ისეთი ინტერნაციონალური მნიშვნელობა, რაც მისი ხვედრი არ ყოფილა მანამდე.

ურთიერთ მთარგმნელობით-პოეტურ შეხვედრებსა და დაახლოებაში მტკიცდებოდა საბჭოთა საქართველოს, საბჭოთა რუსეთის და სსრ კავშირის სხვა შემადგენელი ნაწილების მეგობრობა კიდევ უფრო მეტად, ვიდრე ეს შეუძლია გააკეთონ ასობით განყენებულმა ღმერთობამ და მოწოდებამ.

ქართული პოეტური მემკვიდრეობის იმ მნიშვნელოვან მოვლენათა წყებას, რომლებიც ახლა მშობლიური გახდა

რუსების, უკრაინელების, ბელარუსებისა და ჩვენი სოციალისტური ქვეყნებისა ხალხებისათვის, სამართლიანად უნდა მიეკუთვნოს ძველი ქართული პოეზიის სახელოვანი წარმომადგენელი დავით გურამიშვილიც.

ჩვენ ყველანი, რუსები და უკრაინელები, დავით გურამიშვილის პოეზიის დამფასებელნი და მოტრფიალენი, მის პირველსავე გაცნობისთანავე, რაც ჯერ კიდევ ოცდაათიანი წლების შუახანებში მოხდა, — მოგვხიბლა მისი პოეზიის ღრმა ადამიანურმა სულისკვეთებამ, იმ პოეზიისა, რომელიც აღსავსეა მოვალეობისა და ძმობის გრძნობებით. ყრუ დროს, ფეოდალიზმის მრავალი სოციალური და იდეური ცრურწმენებით შეხუთულ ვითარებაში, გურამიშვილის პოეზიის ეს თვისება ისე გამოყოფდამს, როგორც ბნელ ღამეში გამოიყოფა ხოლმე მგზავრის მიერ მთის მწვერვალზე ან მდინარის პირად გაჩაღებული კოცონი. დავით გურამიშვილის პოეზიის ცეცხლი ელვარდა და წმინდაა. ის მოჩანს იმ საუკუნეთა წყვილადშიც, რომლებიც გვაშორებენ საბავშვო დროს, უკვე გადასულს ისტორიაში, ლეგენდაში...

ჩვენთვის უსაზღვროდ ძვირფასია გურამიშვილის პოეზიაში მისი უანგარო და თავდადებული სიყვარული სამშობლოსადმი, მისი ერთგულება თავისი ხალხის იდეალებისადმი. მის მშობლიურ და საყვარელ საქართველოსთან იძულებითი განშორება არა მარტო დანაპირგებად და ტანჯვად იქცა გურამიშვილისათვის. ამ განშორებამ ხელი შეუწყო მეგობრობის წარმოშობას მანამდე მისთვის უცნობ რუს და უკრაინელ ადამიანებთან. რუსეთმა ძალიან ბევრი რამ მისცა ახალგაზრდა ქართველს. მე წარმოდგენილი მაქვს მისი განცდიერება და ბედნიერება, როდესაც ისინი ტყვეობიდან გაქცეული — დლისტინის ელური მთებიდან უშუალოდ გადავიდა მაშინდელი რუსეთის ცენტრში. მან გაიცნო რუსეთი პეტრესა და პეტრესემდგომი სახელოვნების პერიოდში, რო-

დესაც პუშკინის სიტყვებით რომ ვთქვათ, იგი, როგორც ზომილი, ნაჯახების ცეცხსა და ზარბაზნების გრილში ჩაეშვა მსოფლიო ბედთა დიდ და მღელვარე ოკეანეში, მსოფლიო ისტორიის კონფლიქტთა ურთულეს ხლართებში.

რუსეთმა მაშინ სამართლიანად დაიკავა თავისი ადგილი ამ დიდ სამყაროში. მან არა მარტო გადმოიღო, არამედ თავის ყაიდაზე გააგრძელა, გააფართოვა და განავითარა ძველი ევროპული კულტურა.

დავით გურამიშვილი პოეზიაში მიღიდა თავისი განსაკუთრებული და განუყოფელი გზით. საჭირო არ არის მე ავუხსნა ქართველ მკითხველს ამ დიდი პოეტის მთელი უზარმაზარი ნაციონალური თავისებურება, — ის ცხადია. მაგრამ, ვფიქრობ, გურამიშვილის რეალისტური და პუშკინისტი პოეზიის იდეურ-ფილოსოფიური საფუძვლების ანალიზის დროს არ შეიძლება იგი მოსწყვიტოთ საერთო რუსული (და უფრო ფართო საერთო მსოფლიო) განვითარების მსვლელობას, რომლის შემოქმედებითს პროცესს ნაზიარები იყო დავით გურამიშვილი, როგორც მოქალაქე, როგორც მეომარი და როგორც პოეტი. იგი იმავე ლეგიონების დროშების ქვეშ ვაჟკაცდებოდა, რომლებიც ასხივოსნებდნენ ლომონოსოვისა და დერჟავინის მუხას; იგი აღიზარდა და გამოიწრთო იმავე ტრადიციებზე, რომლებმაც უფრო გვიან შექმნეს პუშკინი, გრიბოედოვი, ლერმონტოვი.

დავით გურამიშვილი ქართველი ხალხისა და მისი კულტურის ერთგული შვილია. მაგრამ, ვფიქრობ, რომ მის შემოქმედებაში არის ფრად შესამჩნევ ელემენტები რუსული და უკრაინული გავლენისა, რაც გამოიხატა არა ენაში და არა მარტო მისი ზოგიერთი ქმნილების ფორმაში, რომლებიც სრულიად ორიგინალურია, არამედ ფართო სულიერ ნათესაობაში მე-18 საუკუნის მოწინავე ადამიანებთან, მისი შინაგანი ფილოსოფიის თავისუფლებისმოყვარულ და ადამიანურ სულისკვეთებაში, მებრძოლისა

და პუშკინისტი ფართო ეთიკურ თვითშეგნებაში.

შეიძლება, და საჭიროცაა აღინიშნოს, უკრაინული სასიმღერო ლექსის რიტმის გალენა პოემა „მზიარულ ზაფხულზე“. მაგრამ კიდევ უფრო მნიშვნელოვანია დავინახოთ ამ პოემაში ცოცხალი სული ქართველისა, რომელიც აღფრთოვანებულია შრომის უბრალო ადამიანების სულის სიმშვენიერით. პოეტმა აქ ლაღად და თავისუფლად შეაერთა ის შთაბეჭდილებები, რომლებიც მას მიღებული ჰქონდა მშობლიურ მიწა-წყალზე ბუნებისა და შრომისაგან, პოლტავის და მოსკოვის გაშლილი არეების ლირიკულ გულითადობასთან.

მღელვარებით ვფიქრობ მე, მოსკოველი კაცი, იმაზე, თუ როგორ დააბიჯებდა გურამიშვილი პრესნის გუბურების ახლოს — იქ, სადაც ახლა მოსკოვის ზოოლოგიური პარკია. ცხოვლად და ნათლად მაქვს წარმოდგენილი, თუ როგორ იდგა იგი პრესნაზე ქართული სტამბის საამწყობრო ყუთებთან, თუ როგორ იხატებოდა ამ სამზრეთელი კაცის ცოცხალ ცეცხლოვან თვალებში მაშინდელი — ჯერ კიდევ ძველი, ნახევრადსოფლური მოსკოვი...

შემდეგ, მრავალთა მრავალი წელი რომ გავიდა, ახლანდელი საუკუნის დასაწყისში, სწორედ აქ, პრესნაზე, ცხოვრობდა ჩვენი მთავრობის. მას გურამიშვილთან აერთიანებს, შესაძლოა, ის შემთხვევითი გარემოება, რომ ორივემ ბავშვობა და სიწაბუქე საქართველოში გაატარა, ხოლო ახალგაზრდობა და პირველი მოწიფულობა რუსეთის სახელმწიფოს ძველი სატახტო ქალაქის მიწა-წყალზე.

მაგრამ ორი პოეტის ნათესაობის არა მარტო ეს გარეგნული ნიშნებია დღეს ჩვენთვის ძვირფასი. რუსული სიმღერის ძალაზე გურამიშვილი ამბობდა:

იმით ჩემი გული
იქნა დაღაგული,
მეღებოს ალი!

საუკუნეთა გავლის შემდეგ ორი ხალხის შეგობრობის გრძნობის გამოხა-

ტვაში მას თითქოს გამოეხმაურა მაიაკოვსკი, როდესაც ამბობდა თავისთავზე, „მე დაბადებით ქართველი ვარო“, როდესაც იგი ასე ნაზად და ასე მხურვალედ მღეროდა თავის სიყვარულს თბილისისადმი, როდესაც იგი სიამაყით უწოდებდა თავისთავს ცხრაასწუთი წლის პოეტურ არსენას.

გურამიშვილიც, მაიაკოვსკიც — ხალხთა შორის მეგობრობის ნამდვილი ადამიანებია.

„ჩვენ სულთ ერთი ვართ, — თვითონვე გესმით“, — ამბობდა მაიაკოვსკი. და ეს ბრძნული სიტყვები ახლა თანაბრად უდგება რუსი, ქართველი და სსრ კავშირის სხვა ეროვნებათა ადამიანების ბედს.

მაგრამ რაოდენ ამაღელვებელია ის, რომ რამდენიმე საუკუნის წინ — სანამ ბოლშევიკური ინტერნაციონალიზმის იდეა დაეუფლებოდა მასების გულსა და გონებას — ჩვენი ხალხების. ეს ერთიანობა ასე ორგანულად გამოხატა და აღბეჭდა თავის ცხოვრებაშიც და თავის შემოქმედებაშიც დავით გურამიშვილმა, მე-18 საუკუნის შვილმა!..

თანამედროვეებისათვის, დღევანდელი საბჭოთა რუსეთის ადამიანებისათვის უსაზღვროდ ძვირფასია მოგონება იმისა, რომ ეახტანგ მეექვსის კართან ერთად გურამიშვილი ცხოვრობდა, ქმნიდა და წყევლობდა მოსკოვში, რომ რუსის ჯარის რიგებში იგი, როგორც სალდათი, შემდეგ კი როგორც მამაცი ოფიცერი, მონაწილეობდა ცხარე ლაშქრობებში საერთო უცხოელი მტრების წინააღმდეგ, რომ მან გმირობა გამოიჩინა ზოტინის აღების დროს, რომ იგი მამაკურად მონაწილეობდა ისტორიულ ლაშქრობაში ფრიდრიხის რეაქციული ბერლინის წინააღმდეგ, რომ მან პრუსიული ტყვეობის მძიმე განსაცდელის ეპოს შეუბღალავად შეინახა ქართველი პატრიოტის სინიღისი, ქართველი პატრიოტისა, რომელიც რუსული დროშების ქვეშ იბრძოდა; რომ როგორ უბრალო და შრომისმოყვარე იყო მისი ცხოვ-

რება მოხუცობის დროს უხვი და ალერსიანი უკრაინის მიწაზე.

დავით გურამიშვილის ცხოვრების ყველა ეს ვითარება, რაც ჩვენამდე მოღწეულია ნაჩვენებია, ძუნწი და უნებლიეთ ნაწყვეტ-ნაწყვეტი აღწერებით, გვალევეებს უბრალოებითა და სიმკაცრით. ამ ვითარებათა იქით ჩვენ ვხედავთ მამაც, პატიოსან და ჭკვიან კაცს, რომელსაც დიდი წმინდა გული და სიმატლის ორგანული მოთხოვნილება აქვს. მისი პიროვნება დიდი სისრულით გამოიხატა მის ქმნილებებში.

ტყუილი ვთქვა, ჩემი თქმული შეიქმნების რა საყარგი?

ეკითხებოდა პოეტი თავისთავს და ამ კითხვაზე პასუხს აძლევდა თავისი პოეტური თნობის მთელი წყობით ისე, როგორც შეუძლია პასუხი გასცეს ხალხის ნამდვილმა შვილმა, რომელმაც მრავალი წლების განმავლობაში გაიზიარა ხალხის ყველა გასაჭირი, სიმწარე, განსაცდელი და დანაკლისი, მაგრამ ბედის უკუღმართობამ არამეტო ვერ გასტეხა, არამედ მხოლოდ განამტკიცა სულით.

მართალია, მძრახველს ძრახვა
თვით კი ავად მოუხდების,
მაგრამ ფარვა სიავისა
ქვეყნას არ მოუხდების!

ეს ისეთი გასაოცარი და მამაცური თავდაცვივებით არის ნათქვამი, როგორიც ზშირად და ყველას როდი შეუძლია გამოხატოს პოეზიაში.

გურამიშვილი ფიქრობდა, რომ თავის თანამემამულეებთან ერთად იგი ვალშია თავისი სამშობლო მიწა-წყლის წინაშე, — მის დროს მისი სამშობლო ზომს საძულველი მტრის ტყვეობაში იყო.

აჲ დავიწყეთ თქმა მართლისა,
მომსმენელნო შემოკრებით,
ზოგნი შინა აჲ ბრძანდებით,
ზოგნი გარეთ, შემო კრებით.
მოვტირით ჩვენ სამკვიდრო,
თავში ხელის შემოკრებით,
ვით დავყარეთ ჩვენ ქვეყანა
ჩვენდა გარეშემო მტრებით.

ეს უბრალო, მკაცრი და დემოკრატიული სტრუქტურებია. მაგრამ რა ღრმა, რა შინაარსიანია აქ ქართული პოეზიის დიდი კლასიკოსის პატრიოტული აზრი. და რა საგულსხმოა, რომ პოემა „ქართლის ჭირის“ ამ სტროფს ასე მკაფიოდ, თითქმის ტექსტუალურად ეხმაურებიან კონსტანტინე სიმონოვის ერთ-ერთი სამხედრო ლექსის სტრიქონები, დაწერილი 1943 წელს. მოგაგონებთ ამ ლექსს:

Возвращение в город

Когда ты входил в город свой
И женщины тебя встречают,
Над побелевшей головой
Детей высоко поднимают,
Пусть даже ты героем был.
Но не гордись,—ты в день вступления
Не благодарность заслужил
От них, а только лишь прощенье.
Ты только отдал страшный долг.
Который сделал в ту годину.
Когда твой отступавший полк
Их на год отдал на чужбину.

კ. სიმონოვისა და მისი ლირიკული გმირის ბედნიერება იმაში მდგომარეობდა, რომ შედარებით მალე იქნა განადგებული სამიწიელი ვალი სამშობლო მიწა-წყლის წინაშე, რომელიც გერმანელ-ფაშისტ მოძალადეების მონობაში ჩავარდა; — უკვე ორი-სამი წლის შემდეგ რუსეთის ქალაქები და სოფლები, დაპყრობილი მტრის მიერ, განთავისუფლებულ იქნა საბჭოთა არმიის ძლიერი იერიშებით, საბჭოთა არმიისა, რომელიც აერთიანებდა სოციალისტური სამშობლოს ყველა ხალხის ძალ-ღონეს.

იმ ადამიანების ბედი, რომელთა სახელით ლაბარაკობდა დავით გურამიშვილი თავის პოემებსა და ლექსებში, გაცილებით უფრო ტრაგიკული იყო. ქართველი ხალხი მრავალი წლების განმავლობაში გმინავდა უცხოელ დამპყრობთა უღელქვეშ, რომლის სიმძიმეს ახალ სატანჯველებს უმატებდა ფეოდალების მიერ განადგებული სულელური შინაომები. ისინი პოეტმა ერთხელ მწარე ირონიით შეადარა მამლების უაზრომს, რომლის დროსაც ორივე მოჩხუბარს ძალი შეჰამს.

მაგრამ მე-18 საუკუნის პოეტს რა მალა შეეძლო ეტარებინა თავისი უნგარო პატრიოტიზმის დროშა, როგორ შეეძლო მას ყოფილიყო მხნე, ამხანაგთა მოყვარე, როგორ ამყავდ მინიწევდა თავის ზედღრად „გულსრულად მებრძოლ მეზობლობას“.

ის კაცი, ვინც თვლიდა, რომ „ჭეუვა პურია სახითა მჟამელთა შესარგებელი“, ვისაც ეზიზღებოდა ყოველგვარი „მრუდი“ თქმა, ვისაც საწუთრომ უღანაშაულოდ ბევრი ტანჯვა მოახვედრა „თავში კობლად“, მაინც განაგრძობდა სიცოცხლის მგზნებარე სიყვარულს, იგი მაინც აღიდებდა მთელ ამ მტანჯველ წუთისოფელს, რომელიც მისდამი ასე უღმრთელო იყო. მან მაინც დავითოვან ჩვენ მომზიდველი სახე-სურათი ამ რეალური ადამიანური ქვეყნისა, თავისი შრომის სიხარულით, რაც განსახიერებელია ნორჩი ვაზის სახეში, მწყემსის სახეში, რომელიც პაპანაქება სიტყვით თუ სუსხიან ამინდში — დღისით და ღამით დარაჯობს თავის ჯოგს, გუთნისდღეს სახეში, რომელიც დილიდან საღამომდე ოფლით რწყავს მინდორველს, ბოლოს, საყვარელი არსების სახეში, რომლის გულისთვისაც იგი მზად არის იტანჯოს უსიტყვოდ, უსაყვედურად.

მაგრამ მან თქვა აგრეთვე მკვეთრად და კარგი სიტყვა სალაშქრო გმირობაზეც, დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლაზე, მტერთან შეურთგებლობაზე. მან იცოდა სიყვარული, იცოდა სიძულვილი!

რა ვუყოთ, რომ ზოგჯერ მის ლექსებსა და პოემებში უღერს ჩვენთვის უცხო რელიგიური მოტივები, რა ვუყოთ, რომ ჩვენ არ გვწამს მისი მორჩილების თვინიერება, არ ვიზიარებთ მის პესიმიზმურ შეხედულებას სამყაროზე. არა წოდებრივი, არა ფეოდალური შეზღუდულობისათვის, რომლის ნიშნებმა, რასაკვირველია, თავი იჩინეს (არც შეიძლებოდა არ ეჩინათ) დავით გურამიშვილის შემოქმედებაში, არა, ის დღეს ჩვენთვის ძვირფასია სხვა რამით. და-

ვით გურამიშვილის პოეზიაში ჩვენთვის თანამედროვეთათვის, სოციალიზმის მწვერვალთათვის, ახლობელია მისი ჰუმანიზმი, მისი გონივრული და კეთილი ძალა. კაცთმოყვარეობის, გულწრფელ, თავდავიწყებული კაცთმოყვარეობის შექმით არის გასხივოსნებული დიდი ქართველის მელოდიური სტრიქონები. სწორედ ამ შექმის გამო არის ჩვენთვის ძვირფასი და ახლობელი მისი ქმნილებები...

დიდი ხანია წარსულს ჩაბარდა ვახტანგ მე-9 და მისი ამაღლის უბედურებანი და მწუხარებანი, კახეთისა და ქართლის ველებმა დიდი ხანია დაივიწყეს ზურჩი იანჩარებისა და ირანელი დამპყრობლების შემოსევები, დაღისტნის მეომარი ხალხების თავდასხმები მშვიდობიან ქართულ სოფლებზე. დიდი ხანია წარიხოცა მეხსიერებაში უბედურ დროთა ადამიანები, რომელთა შესახებ ასე შთაგონებულად და გულმხურვალედ მოგვითხრო დავით გურამიშვილმა. მაგრამ სამშობლოს სიყვარულის მარადიულ სიმღერად ქლერს უცხოებაში მყოფი პოეტის მოთქმის სტროფები, მიმართული მშობლიურ საქართველოსადმი:

სახით სიტყვა შევნიერო,
სხით მზეთა, მზის სახეო,
ვეჭვებ და შენი მზგავსი
მე აქ ვერცაღა ვნახეო.

ისე, როგორც თქმულია ეს სიტყვები პოეტის მიერ, შეიძლება თქმულიყო დედაზე, ცოლზე, სატრფოზე. უბრალო ადამიანური გულის ღირვია აქ განუყოფელია მისი, როგორც მოქალაქის, მეომრის, პატრიოტის, შეგნებისაგან. მზე, სოცოცხლე და სამშობლო მის წარმოდგენაში თითქმის სინონიმებია.

„გულზედ მქონდა მოხაზული ცხოვრებისა წყაროს ღარიო“ — ამბობს გურამიშვილი და ამაში მისი ცხოვრების გმირობის, მისი უკვდავი პოეზიის უდიდესი სიმართლეა.

როდესაც დავით გურამიშვილი აღწერს თავის გაქცევას მტრის საშინელი ტყვეობიდან, როდესაც იგი ხატავს პი-

რად ტანჯვათა ღრმად გამომეტყველ სურათს თავისი რეალისტური უბრალოებით, როდესაც იგი ლაპარაკობს იმ ველურ ტყემაღლეზე, რომელსაც იგი ქამდა ხუთი დღე-ღამის განმავლობაში თავისი ვაჟაკური გაქცევის დროს, როდესაც იგი მოგვითხრობს, თუ როგორ იმალებოდა შამში და ჯაგანარში, როგორ თვლიდა ღვთის წყალობად საზამთროს ნაჭერსა და ორ კიტრს, რაც მან იშოვნა უგზო-უკვლოდ ხეტიალის დროს, როდესაც იგი მოგვითხრობს იმ ჰერზე, რაც მას შეჰყარა კვლოს ლაშქარმა, — ჩვენს წინაშე მთელი სიმაღლით დგება სახე უბრალო კაცისა, რომელმაც სრულად შეიციო განსაცდელთა მთელი სიმწარე, მაგრამ შეინარჩუნა თავისი ამაყი სული მეზრძოლისა, პატრიოტისა, დიდი და ნამდვილი ადამიანისა.

ნუ მისაყვედურებენ, რომ მე კვლავ მივმართავ თანამედროვე ასოციაციებს. მართლაც, ამაში ხელოვნური მოდერნიზაციის ნატამალიც არ არის, — მაგრამ როგორ ახლოა თავგადასავალი დავით გურამიშვილისა, ტყვეობიდან რომ ისწრაფვოდა თავისუფლებისაკენ, იმისაკენ, რომ განეგრძო ბრძოლა თავისი სამშობლოს მჩაგვრელების წინააღმდეგ, როგორ ნათესაურია მისი თავისუფლებისმოყვარული სული მფრინვე მერესიევის სულთან, რომელიც ბორის პოლევოიმ აღწერა. რა ვუყოთ, რომ მათ აშორებს ვეებერთელა ისტორიული ეპოქები, რა ვუყოთ, რომ ერთმანეთს არ ჰგანან მათი ხასიათები, მით უმეტეს, მათი სოციალური მოქმედების ვითარებანი. მაგრამ რა ბევრი რამ არის ახლობელი მათ შორის, რა ბევრი რამ საოცრად ემთხვევა ერთმანეთს მათ ბედში, ემოციებში, გამარჯვების ადამიანური საწყისის ზეიმში მტრის შემოსევის მწარე მწუხარებაზე.

ახლა, დავით გურამიშვილის მიერ აღწერილ მოვლენებიდან ორ საუკუნეზე მეტი ხნის გავლის შემდეგ, როდესაც ვკითხულობ სიტყვა „ხლებს“, რომელიც გატანჯულმა, მშვიდმა, ღონისძიებულმა გურამიშვილმა გაიგონა რუსუ-

ლად რუსულ სოფელში, სადაც იგი მოხვდა ტყვეობიდან გაქცევის შემდეგ. სიხარულის ცრემლები მეზღინება ყელში. ეს არის სხვა ეროვნების, სხვა კულტურის, სხვა და ასე შორეული საუკუნის ადამიანის ბედისა და განცდის გაგების ცრემლები... ხომ ამაში არის ხელოვნების მეტად ხანგრძლივი სი-ცოცხლის საიდუმლოება, ხელოვნებისა, რომელიც მიდის წინ „საუკუნეთა ქედებზე“ და „პოეტებისა და მთავრობების“ თავებზე გადაბიჯებით.

აი ის, დავით გურამიშვილი, მოვიდა, მოხიბდა, გამოიჭრა რუსეთში და პირ-ველი, ყველაზე გულითადი, ყველაზე

პოეტური სიტყვა მან მიუძღვნა რუსე-თის პურს, თავისი მეორე სამშობლოს პურს. მან შეიგნო ხალხთა მშობა, რო-გორც საფუძველი თავისი ცხოვრებისა. მან უმღერა ამ ძმობას ისეთი სტრიქო-ნებით, რომელთა მელოდიურ რიტმებში ძგერს მისი ნაზი და ვაჟკაცი გული.

მე, რუს კაცს, დავით გურამიშვილში მიყვარს ჩემი ლომონოსოვის, ჩემი პუშ-კინის, ჩემი მ:იაკოვსკის თანამოსაგრე და თანამომე. იგი ცოცხლობს ჩემს შე-გნებაში, როგორც ერთი ძვირფასი და ელვარე ყვავილი იმ ყვავილთა შორის, რომლებიც მსოფლიო პოეტური კულ-ტურის თაიგულს შეადგენენ.

შორეული და ახლობელი

ცნობილია, რომ პოეტის შემოქმედებითის სახეს ქმნის არა მარტო მისი ნაწარმოებები — „საქირთა, რომ პოეტი ცხოვრებაშიც ოსტატობდეს“ (მაია-კოვსკი). მე ყოველთვის მადლდებდა პოეტური სახე „ობლისა“, რომლითაც დავით გურამიშვილი — გასაოცარი ბედის ადამიანი — გამოთქვამდა დარდს თავისი ლექსების წიგნის მომავალი ბედის გამო:

მე უშვილომ ეს ობოლი
ძლივ გაეზარდე დიდის ჭირით:
რაც ვიცოდი საცოდნელი,
მას ვასწავლე სიბრძნე-მცირით.
მოვეცი, დამრჩა უნათლავო,
ვერ შევიძელ მე სიმწირით,
ვინც მონათლავს, მე მას ელოცავ
ცოდვილისა ჩემის ჰირით.

და აი, მე, მკითხველი, ორასზე მეტი წლის შემდეგ, ვიღებ ხელში ამ წიგნს და, როგორც საკუთარს, ისე განვიცდი მის ცოცხალ მღელვარებას; არა, არ ხვდა ობლობა წილად ამ წიგნს ჩვენს უმაღალითო დროში, არ ხვდა ობლობა, რადგან იგი გარემოცულია იმ მონათესავე აზრებისა და გრძნობების მღელვარებით, რომლებიც მან აღგვიძრა და ნაწილობრივ აღზარდა კიდევ ჩვენში. პოეტი წუხდა, რომ ვერ მისცა სახელი „ობლოს“ და შესთხოვდა მკითხველს-მეგობარს:

ბრძენსა კაცსა ვეხვეწები,
ეს ობოლი მომინათლოს;
თუ რამ იყოს სხვის სჯელისა,
მომიქციოც, გამიქართლოს,
ან თუ იყოს მატყუარა
ეცადოს რომ განმომართლოს.

განა არ მაძლევს მე ეს თბოვნა-მოწოდება უფლებას გამოვტყდე ერთ ცოდვაში — ისეთი შესანიშნავი ქმნილებების, როგორიცაა, მაგალითად, „გოდება დავითისა“ ან „საწუთროს

სოფლის სამდურავი“, სრულიად არა-ისტორიულ აღქმასა და განცდაში. მე მესმის ამ ლექსებში ისეთივე ახლობელი, გაათვრებული და მრისხანე პრაქტიკი ჯერ კიდევ აღმოუფხვრელი ბოროტების წინააღმდეგ, როგორც „შეზარავი სამყაროს“ ბლოკისეულ სახეში.

ეფიქრობ, რომ ასეთი „ჰრისტორიზმის“ ცოდვით უნდა იყოს აღბეჭდილი კემშიტი პოეზიის აღქმა. გადალახავს რა დროსა და სივრცეს, პოეტი-მხატვარი გადაგვიყვანს ჩვენ თავის ეპოქაში, განგაცდევინებს თავის მწუხარებასა და სიხარულს და, ამავ დროს, ჩვენი თანამედროვის უფლებებით აღკუთრებული, თამამად ჩაერევა ჩვენს საქმიანობაში. მშვენიერი ან აქრონოზმით, ე. ი. დღევანდელი ცოცხალი გრძნობით გვაღვლებს ტყვეობიდან გაქცეული გურამიშვილის შეხვედრა რუს ადამიანებთან ჩრდილოეთ კავკასიაში:

რუსულად „ზღუბა“ პურს ერქვა,
უწინვე გამგონაო;
სანამდის ის არ ახსენეს,
მე რუსი არ მეგონაო,
რა რომ თქვეს პურის სახელი,
მე იმან მომიფონაო;
ამ სიხარულმან დამშალა
ჯავრით შევრული კონაო.

ნათელმა გრძნობამ გაიმარჯვა გურამიშვილის პოეზიაში „საწუთროს სოფლის“ სიმწირზე. არა ტირილი და გოდება ობლისა, არამედ ძლიერი და გამჭრიახი მამის ეპიკურული ხმა გვაფრთხილებს დღეს გურამიშვილის პოეზიაში ჩვენ, მის „ამხანაგ შთამომავლებს“, და მოგვიწოდებს სახელოვან საქმეებისაკენ მსოფლიოში ადამიანთა და ხალხთა ურყევი მეგობრობის დასამკვიდრებლად.

პოეტის მოწოდება

პუშკინის თქმით, პოეტის მოწოდებაა „სიტყვით დაშანთოს, დასწვას გული ადამიანთა“. მაგრამ როგორი სიტყვით და როგორი გული? მხოლოდ ის სიტყვა ჩასწვდება გულს, რომელიც თვითონ არის ამოხედილი გულის სიღრმიდან. მეორე, უკვე ჩვენი დროის, მგოსანიც — ესენინი — ამბობდა, რომ იყო პოეტი, ეს ნიშნავს — „გრძნობათა სისტლით ეალერსო სხვა კაცის სულსა“. რა აზრის განდობაც არ უნდა მოისურვოს პოეტმა ადამიანთათვის, რა მოწოდებითაც არ უნდა მიმართოს მათ, ყოველი თავისი აზრი თუ მოწოდება, ყოველი ანტყვა უნდა ჩასძიროს მან საკუთარ ცოცხალ გულისცემაში, გაატაროს გრძნობათა პრიზმაში და მხოლოდ მაშინ მიანიჭებს იგი ლირიკულ სიტყვას სიცხოველს. შესძენს პოეზიის იმ შეუცნობელ თავისებურებას, რომელიც აძლევს პოეტს საშუალებას, თითქმის უჩინააჩინის ქედით შეტურევიდეს, შეაღწიოს ადამიანთა სულის ყველაზე ღრმა და სასუკუარ კენჭულებში.

ყოველ ნამდვილ კემმარტ პოეზიაში ყოველთვის იგრძნობა ნამდვილი ადამიანი, უფრო მეტიც — ბელი ადამიანისა. აი, რატომ აქვს კემმარტ ლირიკას თავისებური ადამიანური დოკუმენტის ძალა, დღიურის, აღსარების ძალა, რაც უნებურად იწვევს მკითხველში ისეთ თრთოლვას, თითქმის შენს წინაშე სხვისი სული იყოს გადაშლილი.

ყოველივე მე ეს ხელახლა განვიცადე. როდესაც ახლოს გავეცანი დავით გურამიშვილის პოეზიას. მე საკმაოდ გვიან აღმოვაჩინე ჩემთვის ეს პოეტი — 30-იანი წლების მეორე ნახევარში, როდესაც გურამიშვილი გამოიცა რუსულ ენაზე. და იმ დღიდან ის მტკიცედ

შევიდა იმ პოეტების არცთუ ისე ფართო წრეში, რომლებთან ურთიერთობა შეადგენს ჩემთვის ძნელად გამოსათქმელ, მაგრამ ღრმა შინაგან მოთხოვნილებას. სამშობლოსადმი მისი სიყვარული, შერწყმული სამყაროს სივრცეთა შეგრძნობასთან, სიცოცხლის ტრფილი და, ამავე დროს, მგზნებარე, თითქმის გაშმაგებული „საწუთოს სოფლის სამდღურავი“, მისი ვაჟკაცობა და ტრაგიზმის გრძნობა — ყოველივე ეს დაკავშირებულია ჩემს წარმოდგენაში ცოცხალი ადამიანის სახესთან, ადამიანისა, რომელიც ცხოვრობდა გარდაშეღალ ხანაში, საომაჩ იარაღს თოხით შეცვლიდა ხოლმე და თოხს კი კალმით. მის თვალებში აირეკლა უკრაინის თვალწვდენი მინდვრები და კავკასიის ქედების სილურჯე, მაგდებურგის ციხის რუხი კედლები და მე-18 საუკუნის დასაწყისის მოსკოვის ქუჩები, თავისუფლება და წამება. დ. გურამიშვილის ყოველ სტრიქონში იგრძნობა ენერგია სულიერად მძლავრი ადამიანისა, რომელსაც მომარჯვებული აქვს თავისი სიტყვა როგორც საჭრეთელი, ქვაზე აზრის გამომოკვეთავი.

ამბობენ, გურამიშვილი პესიმისტი იყო თავის პოეზიაში. მართლაც, მისი ლექსები აღსავსეა სამღუდრავით:

„ბულო ღონდება, ვიწყო გოდება:
ვაი საწუთრო, ცრუო სოფელო!“

ტყუილად კი არ ამბობდა პოეტი თავის თავზე: „მე ამად ვსტირი, არა გაქვს პირი... შემაქენ ჭირი, საქმე საჭირი... მე შენგნით მწირი, ვარ განაწირი“. იქნებ მის პოეტურ დაღადისში, მის გარდაცვალების შემდეგ წარმავლობის გამო ისმის იმ „მსოფლიო სეკპსისის გამო-

ძაბილი, რომელსაც ასე მძლავრად და ასე მოხდენილად გამოთქვამდნენ აღმოსავლეთის შუასაუკუნეთა პოეტები, როგორც მაგალითად, ომარ ზაიამი და ჰააღი. არ ვიცი, იცნობდა თუ არა ამ პოეტებს გურამიშვილი, მაგრამ ლიტერატურულ გავლენათა კვალი არც ემჩნევა და სრულიადაც არ შეეფერება ქართველ მგოსანს. მასში ყველაფერი საკუთარია, პირადი, თავისებური და ეპიკურია.

მის პესიმიზმს ვერ შეადარებთ შოპენაუერის პესიმიზმს, მით უმეტეს, პარტმანისას. თუ საკმე შედარებაზე მიდგა, ის „ლატაკი გრაფის“ ჯაკობ ლეოპარდის „დილოგთა“ კეთილშობილურ სიმწარეს უფრო მოგვაგონებს, ვერცენს რომ ეგზომ უყვარდა, რადგან ავადმყოფი, კუზიანი იტალიელის ქმნილებებში ვერცენი რაღაც ცეცხლოვანი იმპულსებს პოულობდა საკუთარი შემოქმედებისათვის.

იმ მგზნებაზე სიმწარეშიც, რომელიც გამოსჩქვტს გურამიშვილის პოეზიაში, არის ეს გულდამდაგველი, ცეცხლოვანი საწყისი, რომელიც უძლური, უმოქმედო სულიერი ჭერების მორევში კი არ ჩაგდირავს, არამედ, პირიქით, თავისი ცეცხლით აღანთებს შენს სულს, გამოაცოცხლებს მას და მოქმედებისაქენ წაუბიძგებს.

დავით გურამიშვილი ასე მოიქნევს ხოლმე სიტყვას, თითქოს ხმლით უნდა კლდეს ნაპერწკალი გამოსტაცოსო. კითხულობ მას და გრძნობ გაადრებას მეომრისას, ბედს რომ არ შეურიგდა, არ დაემონა, ბოლომდე რომ ეცადა თავისი სიმათლის დამკვიდრებას. ახლაც ალგვანთებს პოეტის ეს სიმწრის გაადრება, ეს ჯიუტი მოთხოვნილება — ჯიქურ უთხრას ცხოვრებას ყოველივე, რასაც კი ფიქრობს. მისი სიტყვებია:

ტყულო ვბჭვა, ჩემი თქმულა

შეიქმნებას რა საფარზე?

მართალი ვბჭვა, მეშინია,

ვთუ თუ ვაზზე დასაყარგი!

და ამას მოსდევს შესანიშნავი პოეტური განსჯა, რომელიც მართლაც უნდა ვიციოთ და გადავიკითხოთ. ხოლმე დღესაც — გამოთქმული სიტყვისათვის მომავალ თაობათა წინაშე ისეთი პასუხისმგებლობის გრძნობა გამოკრთის გურამიშვილის ამ ნაგრძნობ-ნაფიქრალში:

კაცს მის მტერი არა აქვს რა
სიკვდილს უკან თან საზარგი,
სულს მიუძღვის ზოცით ნაწარმი:
აგზა ავი, კარგსა კარგი.

მაგრამ არა მარტო მომავალ თაობათა წინაშე პასუხისმგებლობის გრძნობას გულისხმობს გურამიშვილი პოეტის მოწოდებაში. როგორ უნდა გამოიყნო კეთილი, თუკი ბოროტი არ შეაშინი? რა უნდა უზლო სიკეთეს, თუ ავი არ ამხილე?

აჲ რომ ავი არ ვაძგო,
კარგი როგორ უნდა ვაქო?
ავს თუ ავი არ უწოდო,
კარგს სახელად რა დავარქო?
კარგ კაცს ვითარ დავარქო
რაც რომ სიყარგაცე აქო?
ავს კაცს კარგი ვით უძგნო
ორმოს ჩამსვა, თავს დამარქო!
პირფერობა, უკან ზრახვა
არა თქმულა საფარსაგო,
სჯობს ტყუილით ქვე ყოფნასა
ზე სიმათლით ავიბარგო.

როდესაც გურამიშვილი თხზავდა თავის განთქმულ „დავითიანს“, როდესაც ეპიკური ფერწერის ხელით გადაჰქონდა მას თავის ტილოზე სამშობლოს გაჩანაგების ტრაგიკული სურათები, ახლობელ-მეგობართა დაღუპვის, საკუთარ უბედურებათა და ქართლელ-კახელთა ცილობის სურათები, — მას, უკრაინის ლაღი მინდვრების წიაღში განმარტოებულს, არ ეშუტრებოდა მაშინდელი ცენზურის მახვილი. ის წერდა შინაგანი მოთხოვნილებით, თავის თავისათვის, მეგობრებისათვის, შთამომავალთათვის. და საკუთარი სინიდისისა და მომავალ თაობათა სამსჯავროს წინაშე დავით გურამიშვილი ამაყად აცხადებდა:

მართალს ვიტყვი, შეიქმნება
ტყუილისა მოამბე რად?
ვერას უძებ საძაგელთა,
უფერულთა, პირ საფერად.
მე თუ გინდა თავიც მომპრან,
ტანი გახდეს გასაბერად,
ვინც არა პგავს კახაბერსა,
მე ვერ ვიტყვი კახაბერად.

ვისაც ცხოვრების შელამაზება და გა-
კრიალება სჩვევია, ის ცოცხლობს მხო-
ლოდ როგორც თავისი დროის ერთი და-
მახასიათებელი დეტალი. ის მიჰყვება
მდინარებას და სწრაფმავალ დროსთან
ერთად შეერთვის ლეტას — დავიწყე-
ბის მორევს. ვეჯაცობისა და სიმარ-
თლის მგოსანი კი მკერდს მიუშვერს
ხოლმე საფრთხეს, მაგრამ გზას გაიკა-
ფავს მომავლისაკენ. ასე ფიქრობდა ორი
საუკუნის წინ დიდი ქართველი პოეტი.

მე ფიქრობ, რომ უცვლადების გრძნო-
ბა შედის ადამიანის სიდიადის ცნებაში
და ამ გრძნობით ბუნება აჯილდოებს
ყველას, ვინც კი მოწოდებულია დიად
საქმეთათვის. ციცერონი ამბობს თავის
ჩანაწერებში: „განა არ სჯობდა მე-
ცხოვრა უსაქმურად, მშვიდად, უშფოთ-
ველად, ყოველგვარი ჯაფისა და ვნება-
თაღელვის გარეშე? მაგრამ არ ვიცი
რატომ, სული ჩემი ამაღლდება ხოლმე
თითქოს ცხოვრებაზე და ამ სიმაღლი-

დან დაჰყურებს მუდამ შთაბრუნებულ
თითქოს ცხოვრების მიღმაღ უწერტყ
მას სიცოცხლე“. დავით გურამიშვი-
ლი თავისი ლექსების სტრუქტურაში
განსჯერებს მომავალ თაობებს. ის არ
ენდობა ბედის უკუღმართობას, ობოლთ
უწოდებს თავის პირაშო ლექსებს და
იმედითა და გულისტკივილით ფიქ-
რობს მათს ბედ-იღბალზე პოეტის სიყ-
ვდილის შემდეგ. და აი, ეს „ობლები“
აღმოჩნდნენ დღეს ნათესავებსა და მე-
გობრებს შორის.

იქნებ ყველაზე საოცარი დავით გუ-
რამიშვილის საოცარ ბედში, პოეტის
ბედში, რომელმაც თავისი ლექსების
ოქრონაქედ თასში დაუტოვა ადამიანებს
მწარე სასმისი, ის არის, რომ ამ სას-
მისში ჩვენ საბჭოთა ადამიანები, ვბო-
ულობთ დღეს ძლიერების, მეგობრო-
ბის, სიყვარულის წყაროს. დავით გურა-
მიშვილის ვაჟკაციური ხმა არღვევს საუ-
კუნეთა ჯანღს და გვეძახის ჩვენ რუს-
ქართველთა მეგობრობის კოცონთან,
კიდევ ერთხელ მოგვაგონებს, თუ რა-
ში მდგომარეობს პოეტის მოწოდება:
ქედი არ მოიხაროს საწუთროს უკუღ-
მართობის წინაშე და ეპოქის დიად სი-
მართლესთან ერთად ამაღლდეს „ზე სი-
მართლით“.

პერიოდიკალი

ლენინგრადი

მეთვრამეტე საუკუნის ღიებუდი ზვიდი

დავით გურამიშვილის ჩვენამდე მოღწეული ნაწარმოებები შექმნილია უკრაინაში ალბათ მე-18 საუკუნის 60 — 90-იან წლებში. დრომ და ადგილმა აღბეჭდეს მათზე თავისი კვალი. მართლაც, შესანიშნავი ქართველი პოეტის პოემები და ლექსები, გამსჭვალულნი არიან ეპოქის სულისკვეთებით — იმ ქარიშხლიანი ეპოქისა, როდესაც მთელს მსოფლიოში ინგრეოდნენ ძველი ბუჩქები, როდესაც იბადებოდა ახალი, თავისუფალი აზრი და ახალი ხელოვნება, რომელმაც თავის მთავარ საგნად აირჩია ადამიანი.

ეს იყო დიად აღმოჩენათა და მონაპოვართა დრო არა მარტო მეცნიერების სფეროში, არამედ ადამიანის სულიერი ცხოვრების უსაზღვრო სფეროშიც. ეკრძოდა, პოეტურ თემათა რეალი ამ დროს გაფართოვდა ჯერ უნახავი მასშტაბით. იგი მოიცავდა ყველაფერს, რაც გარს ერტყა ადამიანს სამყაროში, რაც აღელვებდა მის დაუძინებელ, დაუდგრომელ აზრს და ხარბ წარმოდგენას, დაწყებული კოსმოგონიის საერთო საკითხებიდან — კერძო ყოფის წვრილმანებამდე.

ადამიანის ბორკილაცხრილი გონება თავს აღწევდა ფეოდალური და საეკლესიო მსოფლმხედველობის მარწყუებს. ეს იყო საერთო და საყოველთაო მოვლენა. ჩვენ, სამწუხაროდ, ახლაც კი, ისტორიულ წარსულზე სწორი შეხედულებებით შეიარაღებულებს, საკმაო სიციხადით ვერ წარმოგვიდგენია ხანდახან განმანათლებლური იდეების გავრცელების ქეშმარიტი მასშტაბები მე-18 საუკუნის უკანასკნელი მესამედის მანძილზე. მაშინდელ კულტურულ

სამყაროში ამ პროცესს თითქმის არ ჰქონდა საზღვრები. ინარჩუნებდა რა ყოველ ცალკეულ შემთხვევაში თავის განუყოფლობად ორიგინალურ ეროვნულ ფორმებს, ეს პროცესი თავისუფლად ვრცელდებოდა სახელმწიფოთა და კულტურათა საზღვრებს იქით.

განათლების იდეებმა დიდად გააანაყოფიერეს მე-18 საუკუნის დამასრულის ქართული ლიტერატურაც. და ამ ეპოქის ყველაზე გამოჩენილი პოეტის — დავით გურამიშვილის — შემოქმედება ამის მკაფიო და ნათელი დადასტურებაა.

ვკითხულობთ რა გურამიშვილის ლექსებს, ვხედავთ, თუ როგორ ბეუტავდა, იფერფლებოდა და ქრებოდა დრომოქმული მსოფლმხედველობის ცრუ სიბრძნე, რა ძლევამოსილად მტკიცდებოდა და მკვიდრდებოდა ახლისმამიბელი აზრი ადამიანისა, რომელმაც პირველად დაინახა თვალნათლივ ბევრი ისეთი რამ, რაც გარს ერტყა მას „ცრუ“ „საწუთრო სოფელში“ და რასაც ის წინათ არ აქცევდა ჯეროვან ყურადღებას.

ეს იყო ზეიმი პოეზიისა, რომელიც შეგნებულად ჩაღდა თანამედროვეობის საარსებო ინტერესების, ზალხის ინტერესების, ერის ინტერესების სამსახურში.

პოეტის დიდმა და ღრმა ფიქრებმა გამოიხატა ახალი და ძლიერი მხატვრული ენა. გურამიშვილის პოეზიის ნოვატორული ხასიათი, შესაძლოა, ყველაზე მკაფიოდ გამოვლინდა იმ მართლაც იშვიათ სიტუაციაში, რომლითაც მან უარყო იმ დროისათვის მკვდარი, გემოდაკარგული და ფერწყმული,

ესეთიზებული, მანერული, წვრილმან, უღელურ თემებში ჩაფლული, სიუყუტებისა და მოტივების შერჩევითი შეზღუდული სამეფო კარის პოეზიის ტრადიციები.

დავით გურამიშვილის შემოქმედება — ეს მართლაც ახალი მოვლენაა ქართული ლიტერატურის ისტორიაში. შინაარსის სიღრმე, გამრავლებული პოეტური ფორმის მკაცრ სისადავეზე და მონუმენტურობაზე, ანიჭებდა გურამიშვილის პოეზიას ახალ თვისებებს, რომლებიც ამდიდრებდნენ ქართულ მხატვრულ კულტურას.

მოწინავე, განმანათლებლური იდეების ზეგავლენა განსაკუთრებული სიხადით გამოვლინდა გურამიშვილის პოეზიაში. „ქართლის ციხე“ დიდი ეროვნული ეპოსია, ეროვნული თვითმყოფადობისა და სახელმწიფოებრივობის იდეების პოეტური დამკვიდრების პათოსით გამსჭვალული. თავისი დროის პირობებში ამ იდეებს ჰქონდათ ყველაზე უფრო მოწინავე, პროგრესული მნიშვნელობა. ისინი აღვიძებდნენ ზალხის აზრსა და ნებისყოფას, მოუწოდებდნენ მას მაღალი და კეთილშობილი მიზნებისათვის ბრძოლისაკენ.

არანაკლებ საინტერესო და საგულისხმოა ამ მხრივ ბრწყინვალე პოემა „მხიარული ზაფხული“, რომელმაც მხოლოდ ახლახან გაეცნო რუსი მკითხველი ნ. ზაბოლოცკის ისტატური თარგმანის საშუალებით. ეს მთელი მე-18 საუკუნის მოწინავე პოეზიის ყოველმხრივ დამახასიათებელი ნაწარმოებია. აქ ძალუმად და თავისუფლად გამოვლინდნენ გურამიშვილის შემოქმედებითი გენიის საუკეთესო თვისებები: მისი თავისუფლებისმოყვარეობა, ზალხურობა, თამაში იუმორი, გაბედული პოეტური ნოვატორობა.

თავისი შინაგანი აზრითა და თვით თავისი მხატვრული სტრუქტურითაც კი ეს ნაწარმოები ეხმაურება იმას, რა-

საც ქმნიდნენ ამ დროს რუსული ლიტერატურაში პოეზიის საუკეთესო ნაწარმოებები.

ეს შეუნელებელი კამათი ღმერთთან რომელმაც ეწევა პოეტი (რა თქმა უნდა, რელიგიური მსოფლმხედველობის ფარგლებში, მაგრამ უკვე დეიზმისათვის არცთუ ისე დაშორებით), ეს აშკარად „ვოლტერული“ ანტიკლერიკალური სული, ბოლოს, პოემის სიტუაციისა და თვით მისი ტონის „ბურლესკური“ ხასიათი — ყოველივე ეს, უეჭველია, მე-18 საუკუნის სულისკეთების გამომხატველია, ამ საუკუნის თავისუფლად მოაზროვნე პოეზიის სულით არის გამსჭვალული, საუკუნისა, რომელმაც იცოდა სიცილი.

ასეთი ნაწარმოები შეიძლება აღმოცენებულიყო, რა თქმა უნდა, მხოლოდ იმ გამოცდილების ნიადაგზე, რომელიც დააგროვა ქართველმა პოეტმა რუსულ პოეზიასთან მჭიდრო ურთიერთობაში, კერძოდ, ჩემთვის ექვსგარეშეა „მხიარული ზაფხულის“ ავთენტური კავშირი დერეჟავინის პოეზიასთან. ეს საკითხი განსაკუთრებული ყურადღებისა და ღრმა შესწავლის ღირსია.

დავით გურამიშვილის პოეზია მე-19 საუკუნის მდიდარი და მრავალფეროვანი ქართული პოეზიის დიდებული პროლოგია. ის, რაც შექმნა ამ ადამიანმა, რომელმაც ასეთი მძიმე, ქარტყილიანი, ძიებებით და სულიერი დამაბულობით აღსავსე ცხოვრება განიცადა, სამუდამოდ დარჩა კაცობრიობის მხატვრულ ისტორიაში.

დღეს, როდესაც ჩვენ, რუს მკითხველებს, გვესმის დავით გურამიშვილის ზახელი, ის აღვივებს ჩვენში კეთილშობილურ ხსოვნას დიდი პოეტისა, რომელმაც თავისი გმირული ცხოვრებით და შემოქმედებითი აღმაფრენით განასახიერა ქართულ და რუსულ კულტურათა მტკიცე ძმობა და ერთობა.

მიჰოლ გაჟანი

უკრაინა

სახელმწიფო წინამორბედი

ჩემად ბუბუბუბებს ქარში ხორალი, მღორე, მომწვანო მდინარე, დაფარული წყლის ხეივანე მცენარეებით, წყლის შროშანითა და ლელით. ვაკე ნაპირზე შავად მოჩანს ძველი, დაფარებული ბოძები, ნაშთები დიდხნის წინათ დანგრეული წისქვილისა ან, შესაძლებელია, ჯგებრის ან ხიდისა.

— წისქვილისა! — ამბობს ზუბოვსკის სკოლის მასწავლებელი, ადგილობრივი გადმოცემების, ძველი ამბების და სხვა ფოლკლორის გატაცებული შემგროვებელი. — ჯერ კიდევ არიან ძველი კაცები, მათ ასე ახსოვთ. საუკუნეზე მეტ ხანს იდგა აქ წისქვილი. დავით გურამიშვილს აუშენებია იგი. — დარწმუნებით უმატებს მასწავლებელი, ასახელებს იმ კაცს, ვინც კვლავ ასე მშვენიერად გაცოცხლდა აქ, ვინც წყნარი ზუბოვკისა და არც თუ ისე ხმაურიანი მირგოროდის მცხოვრებთა საყვარელ თანამემამულედ, სიამაყედ და ლეგენდების საგნად იქცა. ამათაგან ზოგი ალბათ ძველი ლეგენდას, ზოგი ახლად შექმნილი. ვინ იქნება ისეთი მირგოროდელი, რომელიც არ წაიყვანს და არ არევენებს აქ მომსვლელს ძეწნების ჩრდილქვეშ მდებარე საფლავს, ირგვლივ ყვავილების მწკრივი რომ აქვს შემოვლებული. საფლავს ვრანიტის თლილი ფიქალი ადევს... ამ ქვაზე ბავშვები გულმოდგინედ აკვირდებიან ქართული ასოების ნატიფ და ნარნარ მოხატულობას და კითხულობენ სახელს თავიანთი-თანამემამულისას, ვინც დიდხნის წინათ და ძალიან შორს დაიბადა, ვინც ბევრი რამ გაიგო და ბევრი ტანჯვა განიცადა ამ ქვეყნად და ვინც კვლავ ცოცხლობს ადამიანთა მადლიერ სხოვნაში.

ცხოვრების საოცარი გზა განვლო ამ არაჩვეულებრივმა კაცმა. ჯერ კიდევ რა ცოტაა დაწერილი მის ცხოვრებაზე. ვგონებ, პავლო ტიჩინა პირველია, რომელმაც პოეტურ ნაწარმოებში დახატა სახე დიდი ქართველი პოეტისა. მის დრამაში — „ფეოდალის აღსასრული“, რომელიც დაწერილია ოცდაათი წლის წინათ, — ცნობილ უკრაინელ ფილოსოფოსსა და პოეტ გრიგორ სკოვოროდსთან ერთად გამოყვანილია დავით გურამიშვილი — „პოეტი, ქართველი თავადი, დამცველი ბედარულთა“. პატარა პოემაში, რომელსაც ეწოდება „დავით გურამიშვილი უკითხავს „ვეფხისტყაოსანს“ გრიგორ სკოვოროდს“, — პავლო ტიჩინა კვლავ უბრუნდება მე-18 საუკუნის ქართული და უკრაინული კულტურის ამ ორი შესანიშნავი წარმომადგენლის ურთიერთობის თემას. ისინი შეიძლება ყოფილიყვნენ ნაცნობები, — მოგზაურობის მოყვარული ფილოსოფოსი ცხოვრობდა და დადიოდა იმ ადგილების ახლოს, სადაც ცხოვრობდა მრავალჭირნაცადი პოეტი. ისინი შეიძლება შეხვედროდნენ ერთმანეთს, ისე, როგორც დახატა პავლო ტიჩინამ, რომელმაც გურამიშვილი წარმოგვიდგინა თავისუფლებისმოყვარეობის იმ ტრადიციის მატარებლად და მქადაგებლად, რაც გამოხატულია რუსთაველის ცნობილ მოწოდებაში „თავისუფლე მონები!“.

პოეტის ცხოვრების შესახებ, რომელიც სავსეა განსაცდელებითა და თავგადასავლებით, მისი ქარიშხლიანი და მღელვარე შინაგანი სამყაროს შესახებ ცნობათა ძირითადი წყაროა ძვირფასი ხელნაწერი „დავითიანი“ — დავითის

პოეზიებისა და ლექსების კრებული, გადაწერილი ავტორის ხელით იმ დროს, როდესაც იგი ოთხმოცდაორი წლისა იყო. ყოველივე ის, რაც მთავარია ამ ხელნაწერში, ნიკოლოზ ზაბოლოცკის გულმხურვალე და გულმოდგინე შრომის შედეგად ახლა ხელმისაწვდომი გახდა რუსი მკითხველისათვის. ნ. ზაბოლოცკიმ რუსულად თარგმნა დ. გურამიშვილის ყველაზე მნიშვნელოვანი ნაწარმოებები. ეს ნაჭიერად შესრულებული თარგმანები ზუსტიც არის და შეუღებულად უკეთესი, ვიდრე მანამდე არსებული თარგმანები იყო.

რუსმა, ქართველმა, უკრაინელმა პოეტებმა — გიორგი ლეონიძემ, ვლადიმერ სოსიურამ, კარლო კალაძემ და სხვებმა ასახეს თავიანთ ლექსებში გურამიშვილის შემოქმედების ესა თუ ის მხარე, მისი მშფოთვარე და დიდად ძნელი ცხოვრების ფურცლები, მაგრამ სიმონ ჩიქოვანის „სიმღერა გურამიშვილზე“ აქამდე სამართლიანად ითვლება უკეთეს პოეტურ ქმნილებად იმ ნაწარმოებთა შორის, რაც კი შეიქმნა საბჭოთა ლიტერატურაში დიდი ქართველი პოეტის, სახელოვანი რუსი მეომრისა და შრომისმოყვარე უკრაინელი მიწისმუშის სახის უკვდავსაყოფად. ალერსიანად და შთაგონებულად წერს ჩიქოვანი პოეტის თავგადასავალზე, გაჭირვებაზე, შემოქმედებით სიხარულზე, მისი ცხოვრების ფაქტებიდან, მისი შემოქმედების ფურცლებიდან გამოჰყოფს ძირითადს, ყველაზე მნიშვნელოვანს, რაც განსაზღვრავს საქართველოს სახელოვანი პოეტის მთელ თავისებურებას, მისი პოეზიის ცოცხალ საერთაშორისო მნიშვნელობას. სიმონ ჩიქოვანის პოემა არის შთაგონებული და მოფიქრებული მოთხრობა იმაზე, თუ როგორ აირეკლა სამი ხალხის ისტორიული ბედი ერთი პოეტის ბედში, რამაც იგი აქცია ქართველი, რუსი და უკრაინელი ხალხების მეგობრობისა და ერთიანობის ცხოველ და მრავლისმეტყველ სახედ. სამი ხალხის ბედს ჩაექსოვა გურამიშვილის ბედი, სამი ხალხის სიმღერა შეაქსოვა მან თავის სიმღერაში. კარგად თქვა ამის შესახებ ს. ჩიქოვანმა:

მეძებდა რუსულ ხალხის მირონს
და ათაბაგებდა მშობლიურ ხმებთან;
უკრაინაში გაგონილ კილის
ის აწვევებდა ქართველის ბედთან.

და გურამიშვილის პოეზიის ეს სამკიროვანი ერთიანობა აქცევს მას განუყოფელ და განსაკუთრებულ მოვლენად მე-18 საუკუნის მთელს პოეზიაში. არ შეიძლება დავასახელოთ სხვა მეორე პოეტი, რომელსაც ცხოვრების ასეთი გზა განეწოდა და ასე აესახოს ეს გზა თავის პოეზიაში.

ორას ორმოცდაათი წლის წინათ დაიბადა დავითი თავადის ოჯახში, მაგრამ, ჩანს, რომ ხალხში იდგა მისი საბავშვო აკვანი, ხალხში გაატარა მან ყრობა და სიჭაბუკე. ჰაბუკის გულში ძლიერ ნაკადად იჭრებოდა მშობელი ხალხის მეტყველება, მისი ჩვეულებები, ადათები და სიმღერები, მისი ფიქრები და სასოება, რადგან პოეტი მხოლოდ ოც წელიწადს ცხოვრობდა ქართველ ხალხში, ამ ოცი წლის განმავლობაში დაგროვილი მარაგი ჰყოფნიდა იმისათვის, რომ ოთხმოცდაშვიდ წელიწადს შთაეგონებინა და აღევსო პოეტის შეგნება, მისი გენია, მისი შემოქმედება. არა თავდაზნაურობისა და მეფის კარისაკეთა წრემ, არამედ ხალხმა უკარანა ჰაბუკ დავითს მრისხანებისა და ზიზღის ის სიტყვები, რომლებითაც შემდეგ მან დაგმო ფეოდალური შუღლი, მმართველი ზედაფენების გაყიდვულობა და უფრო-პირისპირა ხალხის, გლეხობის მორალურად წმინდა და მტკიცე წრის გამოხატვა; მართალია, ეს გამოხატვა შელამაზებული იყო იმ დროის სულისკვეთების მიხედვით, მაგრამ რეალურ საფუძველს არ იყო მოკლებული. იქვე, ქართველ ხალხში გაიგონა ჰაბუკმა დავითმა სიტყვები იმ იმედებზე, რომლებსაც ხალხი ამყარებდა ერთმორწმუნე რუსეთის მხსნელ დახმარებაზე, მის ძლიერებასა და იარაღზე. რუსეთისადმი, რუსი

მეომრებისა და მხედართმთავრებისადმი სიყვარულის, პატივისცემისა და იმედის ამ გრძნობით არის გამსჭვალული გურამიშვილის საუკეთესო ქმნილება — მისი ტრაგიკული პოემა „ქართლის ჭირი“. ავიღოთ თუნდაც პოემის ის ადგილი, სადაც პოეტი წერს იმ აღტაცებაზე, რომელსაც ქართველ ხალხში იწვევს:

გაწყობა რუსის ჯარისა,
ათის-ხუთას კაცს ერთდერად
ტანთა ცმა, სხმა აბჯარისა,
მწყობ-რეიგად შესვლა-გამოსვლა,
ქვევა ვით ბრუნვა ჯარისა,
დამუსვრა ციხის მოქალისა,
მაგროვნად დანაჯარისა.

პოეტი მოგვითხრობს იმ დახმარებაზე, რომელიც პეტრე პირველმა გაუწია საქართველოს სახელმწიფოს იმ დროს, როდესაც იგი განიცდიდა სასიკვდილო მუქარას თურქეთის სულთანებისა და ირანელი შაჰების მხრივ, — პოეტი ამბობს პეტრეზე:

ერთხელღა არს ლეთისაგან
პეტრეს ხელმწიფის ხსენება!
რა საქმე ვახტანგ მეფისა
სცნა, მისი შველა ენება,
ზღვა გაეღო, დაჰკრა ავღანთა,
სოლას დაუწყო შენება,
დაღისტანს მიხედა ლეთის რისხვა,
მრავალგზით განაწყენება.
ხრმლის სიფოლადეს სპარსთასა
ეპი რამ მიხედა ლმობისა;
ხმა დაუშაბაღლათ, მოუღბათ
სიტყვის თქმა ამაყობისა.

გურამიშვილი პეტრეს წარმოათქმევინებს სიტყვებს, რომლებიც გამოხატავენ თვით პოეტის ღრმა პოლიტიკურ რწმენას, რომ რუსეთთან საქართველოს მჭიდრო კავშირი აუცილებელია, რომ ამ კავშირს შეუძლია იხსნას საქართველო. პოემაში პეტრე სწერს ვახტანგ მეფეს:

„მოდი, მიგინეე მაშადო
იესოს ქრისტეს მენდღვე
ნუ მოგატყუებს მაშადო;
გიჯობს მე ზურგი მომეყუდო
გულზედა გული მაშადო,
მერე შენს მტერზე მიმამღვე,
ვით თივას ცეცხლებრ მაშადო“.

ისტორიამ პეტრე პირველს არ მისცა შესაძლებლობა დამეთავრებინა დიდმა საქმე — საბოლოოდ ეხსნა საქართველოც, რუსეთის აღმოსავლეთი საზღვრებიც თავდასხმათა და დაპყრობათა მუდმივი მუქარისაგან. საქართველო — როგორც დასავლეთი, ისე აღმოსავლეთი — კვლავ და კვლავ იტანჯებოდა მძარცველი თურქი და ირანელი ურდოებისაგან ქართველი ხალხის დაქუცმაცების პოლიტიკისაგან, რასაც ატარებდა შაჰიც და სულთანიც. თუმცა ეს უკანასკნელნი ერთმანეთს მტრობდნენ, მაგრამ ქართველი ხალხის საბოლოო მოსაზრების მისწრაფება საერთო ჰქონდათ. მათ ამ მისწრაფებაში დიდად უწყობდა ხელს ის გაუთავებელი ურთიერთ ჩხუბი, დავა და შუღლი, რასაც ერთმანეთს შორის ეწეოდნენ დიდი და მცირე ქართველი ფეოდალები, მეფეები და თავადები. რომლებიც ბატონობას ინარჩუნებდნენ საქართველოს ფეოდალური დაქუცმაცებით და რომლებიც უარყოფდნენ უღმრთო მტრის წინაშე საქართველოს მიწა-წყლის შეგავშირების ყოველგვარ შესაძლებლობას. საქართველოსა და ქართველი ხალხის ერთიანობის მგზნებარე პოეტურ მქადაგებლად გამოდის დავით გურამიშვილი. იგი გააფთხრებით ჰგმობს, ჰკიცხავს და ამხელს ამ ერთიანობის ყველა დამარღვევს, ჰგმობს მაშინდელი საქართველოს ჰაბატონებული ზედაფენის გამყიდველობას, მუხთლობას, ვერაგობას. იგი ხედავს, რომ სამშობლოს ყველა უბედურების მიზეზი არის შინაური შუღლი და მტრობა: „რაც მოგახსენე, მოგვგვარა ჩვენ ერთმანერთის ბრძოლამ! ქართლი ოსმალომ დაიპყრო, კახეთი ლეკთა მოლაშა“.

მეტად უზომოდ გაჯავრდენ,
ვერ გასტლეს გულის ჯავრნი;
აჩქარდენ, ვეღარ გაშინჯეს
მათ საქმე საშინჯარნი,
მეტრთ ნებით კარნი განუღეს
მაგროვნად დანაჯარნი.

თავისი უმადლესი მიზნის — სამშობლოსადმი სამსახურის საქმეში პოეტი არ ინდობს არავის, არ ინდობს იმასაც კი,

ვისაც პოემის ცალკე ადგილებში ასე უხვად აქვს, თავის მეუფესა და მფარველს — მეფე ვახტანგს, რომელიც თავზე დატეხილ უბედურებათა შედეგად გატყდა იმ დროს, როდესაც „უნდა რომ კაცმა გაუძლოს, ჰქონდეს შეყრის ცხრასა, თუ რვასა“. მეფისწულის ბაქარის პირით პოეტი მწარედ ამტყუნებს ვახტანგს, ამბობს, რომ „ვერა ვნახე რა მაგისი ღრმად საქმე მინაწლომარე, რაზედაც მიდგა, არ დარჩა ის საქმე წაუნდომარე“.

არა, ლიტონი სიტყვები როდი იყო გურამიშვილისათვის, როდესაც წერდა:

მართალ ვიტყვი, შევიქნენი
ტყუილისა მოამბე რად?
ვერას უქებ საძაგელთა
უფერულთა პირ საფერად.

თავისი ხანგრძლივი და ძნელი ცხოვრების მძიმე გამოცდილებიდან გამომწერილი სიმართლის დასამკვიდრებლად წერს პოეტი პოემას, რომ მისი სიმართლით აღზარდოს მიტოვებული, გაწამებული და გატარებული სამშობლოს ახალი თაობები, რადგან მან იცის, რომ „...ფარვა სიავისა ქვეყანას არ მოუხდების“.

ეს მისწრაფება — მართლად ასახოს ის ისტორიული მოვლენები, რომელთა მოწმე და მონაწილე იყო თავით პოეტი, — აქცევს მის პოემას „ქართლის ჭირს“ და საზღვარო-დღაპრიკურ პოემას „მხიარულ ზაფხულს“. (თუმცა ამ უკანასკნელს შედარებით უფრო ნაკლებად) შორეულ წინამორბედებად, მაგრამ მაინც წინამორბედებად კრიტიკული რეალიზმის ლიტერატურისა, რასაც მე-19 საუკუნის ქართულ ლიტერატურაში ასაზრდოებდა როგორც დიდი რუსი რეალისტების შთამაგონებელი გამოცდილება, ისე ნაციონალური ტრადიციები, რომელთა გაგება ხდებოდა იმდენად ღრმად, რამდენადაც უკეთ და გულმოდგინედ სწავლობდნენ გურამიშვილის რეალისტურ ხელოვნებას.

მხოლოდ ბურჟუაზიული ლიტერატურათმცოდნეები, ფალსიფიკატორები

სკიდებდნენ ხელს პირველყოვლისა რელიგიურ საგლობლებს, რაც გურამიშვილის ლიტერატურული მემკვიდრეობის ასე მნიშვნელოვან ნაწილს შეადგენს, და რელიგიურ-მისტიკურ ნაფიქრალს, რაც „ქართლის ჭირის“ რეალისტურ ქსოვილშია ჩართული; ისინი აზვიადებდნენ ამ საგლობელთა და ნაფიქრალთა მნიშვნელობასა და ადგილს, ასაღებდნენ მათ იმ მოტივად, რაც განსაზღვრავს გურამიშვილის პოეტურ სახეს. მაგრამ ეს ასე არ არის. პოეტი მართლაც აპირებდა რამდენიმე რელიგიური ნაწარმოების შექმნას, ბევრს ფიქრობდა და მუშაობდა ამ მხრივ, იწაფებოდა ლეთისმეტყველებრივ მჭირმეტყველებაში, ეძებდა პოეტური ფორმების ხერხებს, მაგრამ ამ მიმართულებით ისეთი ვერაფერი შექმნა, რასაც შეეძლო მისთვის უქნობი სახელი დაემკვიდრებინა თუნდაც რელიგიურად განწყობილ ადამიანებში. ცხოვრების გამოცდილება და ნიჭი გურამიშვილს ეწეოდა არა იქითკენ, რომ თავისი პოეტური სიტყვით ედიდებინა ღმერთი და ქრისტიანული დოგმები, არამედ იქითკენ, რომ ხალხისა და ცხოვრების სიმართლისათვის გაეწია სამსახური. ხოლო ცხოვრება მან კარგად იცოდა. შესაძლოა, მეტისმეტად კარგადაც შეიცნო ცხოვრების სიმწარე კაცმა, რომელიც მძარცველთა ბანდის ტყვეც იყო, მრავალწლის მოხეტიალაც, ლაშქრობაში გამოწრთობილი მეფის ჰუსარიც, პრუსიული ციხის ტყვეც და საძლეველი მეზობელი-გადამთიელიც გაბოროტებული პოლტაველი მემამულეებისათვის. ცხოვრების ეს შეცნობილი სიმწარე იმდენად ცხარე იყო, რომ მან დაღრღნა პოეტის სულში შთაწერადი ბევრი იდეალი, მათ შორის რელიგიური იდეალიც, ფეოდალური მფარველ-მეუფის იდეალიც, და პოეტი განაწყო სკეპტიკურად თავისთავის, თავისი ტანჯვებისა და განსაცდელების მიმართაც კი.

გაიხსენეთ გამჭირდავი სიტყვები, რომლებითაც ეს „ქეშმარიტად რელიგიური“ პოეტი მიმართავს მღვდელს

ერთ-ერთ თავის ლექსში. მისი საყვედური მფარველი-მეფე ვახტანგის მიმართ ჩვენ უკვე გავიხსენეთ ზემოთ. ერთობ ამაღლებული საგნების აღწერისას გურამიშვილს უყვარს უცერად რომელიღაც „გამიწიერებული“ ღეტალით ამაღლებული ტონის დაწევა, დაქვეითება, — ასე, მაგალითად, როდესაც აღწერს თავის საუბარს სიზმარში ღვთის მოციქულთან, რომელიც ტყვეობიდან გაქცევის ურჩევს მას, გურამიშვილი აქ ურთავს ფრაზას ქალამნების შესახებ, — მიხვდით, ტყე ეპყობს, როგორ შეუმღია გაიქცეს, თუ ახალი ქალამნები არ ექნებათ. იმავე „გამიწიერებისა“ და დაქვეითების როლს ასრულებს თავში — „ტყვეობიდან გამოცვლა სარუსეთოში“ — ნაოვნი კიტრებიც, რომელთა დაკარგვის გამო გაქცეული ღვთისგომამდეც კი მიდის, რუსი ქალების თავსახური „იალქანნი“, რომლებსაც მოხეტიალე ქართველი შორიდან კინადამ დევის რქებად მიიჩნევს, და სხვა მოსწრებულად შემჩნეული ღეტალებიც, რომლებიც გურამიშვილის პოეზიაში ორგვარ როლს ასრულებენ: მოთხრობის რეალისტურობასაც ამაგრებენ და სკეპტიკური სიმწარისა და დაცივნის ელფერსაც აძლევენ მას. თვით ისეთ მგზნებარე-სატრფიალო ლექსშიაც კი, როგორიცაა „უზბოვკა“, არ შეიძლება არ შევამჩნიოთ ირონიული ინტონაცია იქ, სადაც პოეტი ლაპარაკობს იმაზე, რომ სატრფო-ქალს ხელში ხორკლიანი ჯოხი ეჭირა, ხოლო შეყვარებულ მამაკაცს ცხვირი გატეხილი ჰქონდა. მე ფიქრობ, თუ გნებავთ ის უცნაური ფიგურაც, რომელიც პოეტმა დახატა თავისი ხელნაწერის ფურცლებზე და მოისურვა, რომ იგი თავის ავტობიოგრაფიულ მიეჩინათ, — დახატულია როგორც კიდევ ერთი დაქვეითება, როგორც კიდევ ერთი ფარული ნაღვლიანი დაცივნა თავის თავზე. ცხადია, ასეთი არ იყო სახე მცხოვანი მეომარ-პოეტისა, ვინაც ისწავლა დაეძვება ბევრ თავის იდეალში, რომლებიც ცხოვრების მკაცრი გამოცდის შედეგად აღმოჩნდნენ უნიადგონი

და უსაგნონი. მაგრამ პოეტი ბოლომდე დარჩა ერთგული თავისი ერთი ყველაზე ძლიერი და ყველაზე ურყევი მისწრაფებისა — სამშობლოსადმი უანგარო სამსახურის მისწრაფებისა.

მე ფიქრობ, რომ მე-18 საუკუნის მსოფლიო პოეზიაში პატრიოტული სულისკეთებით, სამშობლოს ნატერისა და სევდის გრძნობის გამოხატვის კეთილშობილებით ბადალი არ მოეპოვება ლექსს — „ოდეს დატყობულმან ურჯულოს ქვეყანას საყვარლის სახე დასურათი ვეღარა ნახა, იმისი მოთქმა დავითისაგან“. ამ ამაღლებულ და მგზნებარე სტროფებში უკვე ვერ გაიგონებთ თუნდაც ოდნავ სკეპტიკურ დისონანსს, ვერ შეამჩნიებთ თუნდაც წამიერ მწარე დაცივნას; როგორც ერთიანი გოდება, მგზნებარე და მძაფრი, მაგრამ პარმონიული და მწყობრის, დავითის ეს ლექსები ფრთების მძლავრი მოქნევით აღიან ნათელი ადამიანური მისწრაფებების მწვერვალებამდე, რაც მე-18 საუკუნისათვის ახალი და უჩვეულო იყო. თავისი პოეზიის პატრიოტულ მისწრაფებით გურამიშვილმა გადააბიჯა თავისი საუკუნის ზღუდეებს, მიუახლოვდა ახალ საუკუნეს, გაჩაღებულ სოციალურ და ნაციონალურ-გამათავისუფლებელ მოძრაობათა საუკუნეს. მაგრამ პოეტის ამ მიახლოებას თავისი დროის მოწინავე, ახალ მსოფლმხედველობასთან არ შეიძლება ეუწოდოთ თანამიმდევარი და დაჯერებული მიახლოება. გურამიშვილს ესმოდა გამყიდველი როლი ქართველი ფეოდალებისა, რომლებიც ხელს უწყობდნენ უცხოელ დამპყრობთ, მაგრამ არ ესმოდა მათი როლი, როგორც იმავე ქართველი ხალხის უღმობელ მწავერელ-მებატონეთა, და ამის გამო პოეტი თავის შემოქმედებაში ვერ ამაღლდა იმ ანტიბატონყმურ პროტესტამდე, რომლითაც შთაგონებული იყო რადიშჩევის ლიტერატურული ღვაწლი. თუ გურამიშვილის შეხედულებებს საზოგადოების სოციალურ წყობაზე შევადარებთ რუსი განმანათლებლების შეხედულებებს; დავინახავთ, რომ გურამიშვილის შეხედუ-

ლებები უმალ სინამდვილის მშვიდობიანი განახლების ნოვოკოვისეულ ოცნებათა დონეზე დგანან, ვიდრე რადიშევის რევოლუციური მსოფლმხედველობის სიმალლეზე. გურამიშვილი ეყრდნობოდა ქრისტიანულ მოძღვრებას, როგორც იარაღს კლასობრივი კონფლიქტებისა და ქვეყნის სოციალურ უსამართლობათა შეწელებისა და ჩაცხრობისათვის:

ბატონის უპატიური ყმას
არ შერჩების არისა,
არც ღმერთი ბატონს შეარჩენს
ყმაზე საუღიაროსა.

გურამიშვილი არ იყო მებატონეთა მხარეზე. იგი ნათლად ხედავდა მათ შტაბულურ, ანტიხალხურ ბუნებას; იგი ხედავდა იმასაც, რომ მისი თანამედროვე საზოგადოების საფუძველი იყო უუფლებო გლეხის შრომა, გლეხისა, რომელიც თავისი შრომით ასაზრდოებს თავისთავსა და ბატონებსაც. მაგრამ გურამიშვილი ვერ ხედავდა ბატონებსა და დაჩაგრულ გლეხობას შორის წინააღმდეგობის გადაწყვეტის სხვა გზას, გარდა ქადაგებისა, რასაც უნდა ჩაეცხრო უთანხმოება ბატონებსა და ყმებს შორის. აქ, ცხადია, გურამიშვილი ვერ მიდიოდა საუკუნის წინ, მაგრამ ეს არაერთაშორებულად იყო მისი ასე მრავალფეროვანი და ზშირად ასე წინააღმდეგობრივი შემოქმედების მოწინავე, პროგრესულ მხარეებს. როგორადაც წინააღმდეგობრივი არ უნდა იყოს გურამიშვილის შემოქმედება, სამშობლოსადმი სიყვარული და სიმართლისაკენ მისწრაფება, ესე იგი, პატრიოტიზმი და რელიგიურობა, შეადგენს ორ იმ საფუძველს, რომელთაც პოეტი არასდროს არ დაშორებია. სწორედ ეს ორი საფუძველი განსაზღვრავს გურამიშვილის შემოქმედების წარუხოცელ ღირებულებას, მისი პოეზიის განუმეორებლობას და თავისებურებას, მის ნოვატორულსა და მე-18 საუკუნისათვის მოწინავე სულისკვეთებას. ეს, უწინარეს ყოვლისა, ხალხურობის სულისკვეთებაა.

გურამიშვილს ღრმად ჰქონდა შეგნებული პოეზია, როგორც ხალხის აზრების კმედიითი საშუალება. „დავითიანის“ დასაწყისში იგი ლაპარაკობს მკითხველისათვის გასაგები პოეტური ფორმის ძიებაზე ფორმისა, რომელშიაც სურს გამოხატოს თავისი აზრები:

ამისთვის მე არ შევსძენვე
რაც ღაერგვე იგავთ ხე ველად,
უფრო ადვილად ავლადან
ხელ კრძანი დასარჩევლად.

დავით გურამიშვილის თანამედროვე ქართველ პოეტებს უყვარდათ ზოგჯერ თავიანთი „იგავთ ხის“ „შეძევდა“ გამოგონილი, მწიგნობრული და ხელოვნური პოეტური ფორმებითა და საშუალებებით, რაც ნასესხები იყო ირანელი პოეტების მემკვიდრეობისაგან. ეს ირანელი პოეტები თავისთავად მშვენიერი იყვნენ, მაგრამ ისინი თავიანთი შემოქმედებით ვერ პასუხობდნენ ქართველი მკითხველის სასიცოცხლო ინტერესებსა და მოთხოვნილებებს, ვერ პასუხობდნენ იმ აღმზრდელობითს მიზნებსა და ამოცანებს, რომლებსაც უსახავდა გურამიშვილი ქართულ ლიტერატურას.

გურამიშვილი ეყრდნობოდა რუსთაველის ტრადიციას და თავისი პოეზიის ფორმასა და მხატვრულ საშუალებებს იცავდა ქართული ნაციონალური გემოვნებისათვის უცხო ირანული ხელოვნური გართულებისა და ჩუქურთმონებისაგან. ქართველ ხუროთმოძღვართა მკაცრი კმნილებების ქვაზე ნაუღვე ორნამენტივით, ყოველგვარი გაზვიადებისა და გართულების გარეშე, წერს გურამიშვილი თავისი პოემებისა და ლექსების სტრიქონებს. ისე, როგორც ძველი დროის ხუროთმოძღვარი პოულობდა უამრავ ნათელ და ზუსტ ორნამენტს, პოეტიც პოულობს ამოუწურავად მრავალფეროვან ნათელ და ზუსტ პოეტურ ფორმებს, ნამდვილად ხალხურ ფორმებს თავისი სიცხადით, თავისი ტრადიციითა და თავისი სიუხვით. გურამიშვილმა გაამდიდრა ქართული პოეზიის საგანძური მით, რომ იგი უხედა და ხა-

ლისით იყენებდა თავისი ლექსებისათვის იმდროინდელი რუსული და უკრაინული პოეზიის საშუალებებს, ფორმებს, სახეებს, ზომასა და რიტმს.

მე არ შემოძლია ვიმსჯელო გურამიშვილის ლექსების ფორმაზე, მაგრამ ვბედავ ვიფიქრო, რომ გურამიშვილამდე ქართული პოეზია არ იყო ისე მდიდარი და მრავალფეროვანი ლექსის იმ ამღერებული რიტმებით, მუსიკაზე რომ აღვიღად გადადიან და ასე ძალოვნად ხიბლავენ მსმენელის გულსა და სმენას. ეს რიტმები ქართულ ხალხს მოუტანა „დავითიანმა“, რომელიც დაწერილია ქართული, რუსული და უკრაინული ხალხური სიმღერების კილოზე, სიმღერებისა, რომლებითაც გულს იოხებდა ქართველი პოეტი, განმარტებული თავის მცირე მამულში — ზუბოვკაში.

ბევრ თავის ლექსს პოეტმა თვითონ დაწერა, თუ რომელი რუსული ან უკრაინული სიმღერის ჰანგზეა აგებული თავისი ქართული ლექსი; პოეტი თავისი ამღერებული, ხალისიანი და მხიარული პოემის, — რაც ასე მოულოდნელი იყო ნაღვლიანი და პირქვეშ პოეტისათვის, — „ქაცვია მწყემსის ანუ მხიარულის ზაფხულის“ დასაწყისში იგონებს უკრაინულ ხალხურ საგაზაფხულო სიმღერას „ვესელა ვესნას“. ჰაბუკურ შთაბეჭდილებათა და დაკვირვებათა მარაგი, რაც ათეული წლებით წმიდათა წმიდად ინახებოდა ამორგებული პოეტის შეგნებაში, მომხიბვლელი სახეების, ტიპების და ეპიზოდების ნაკადად გადმოიღვრა ამ პოემაში. პოემაში დახატულია მე-18 საუკუნის ქართული სოფლის სურათი — ცოტათი ბუკოლიკური (მწყემსურ-სოფლური), ცოტათი პასტორალური (დრამატული-იდილიური), მთლიანად კი რეალისტური სურათი. უცხო დამპყრობთა შემოსევებისაგან თავდატეხილ უბედურებასა და საშინელებას იგონებს ქაცვია მწყემსის მოხუცი, ნახევრად ბრმა მამა. ეს არის სახე, რომელშიაც პოეტმა ჩააქსოვა თავისი საკუთარი ბიოგრაფიისა და საკუთარი განცდების ძაფები. პოემაში ქართულ კოლორიტს

უეცრად დაჰკრავს სხვა პეიზაჟის ელფერი, სხვა, უკრაინული სინამდვილე საგან მიღებული შთაბეჭდილებების კვალი (ამას, ალბათ, თვითონ პოეტი ვერ ამჩნევდა). პოემაში ქართული გლეხები, რომლებიც იცავენ თავის ნაციონალურ ჩვეულებებს, ცხოვრობენ, მოქმედებენ, იცინიან და ცეკვავენ, ჩაუბოზენ და ჭორწინდებიან ისეთი პეიზაჟების ფონზე, რომლებშიც ბევრი რამ არის უკრაინული. აი, მაგალითად, ფართო, მღორე მდინარეზე გლეხები ნაევით მიდიან სალოცავში. სად შეეძლო პოეტს ენახა ეს თავის მშობლიურ ქართლში?

შთაბეჭდილებათა შედუღება, ჩაქსოვილი მხიარული ზაფხულის შესახებ დაწერილ პოემაში, იმდენად ორგანულია პოეტისათვის, რომ არავითარი გათიშულობა და შეუსაბამობა არ არის ამ ღიმილითა და სითბოთი სავსე, მხიარულ და ნათელ ნაწარმოებებში, რომელშიაც არიან რეალისტურად, მკვეთრად და ცხოვლად დახატული ცოცხალი ადამიანები. ტრაგიკულ ეპოსში — „ქართლის ციხეში“ გამოყვანილ მეფეების, თავადების, კარისკაცების, ყველა ამ ინტრიგანებისა და ხელმოცარულების, ქაჩაღშუტა და ჯიუტი, გულჭედა და ცრემლიანი ბატონების ჩამოქეებული სახეების შემდეგ პირდაპირ გვაოცებს თავისი ყვავილოვნებით, სასიცოცხლო ძალით, ხასიათებისა და ტიპების თავისებურებებით იმ ქართველი გლეხების სახეები, რომლებიც ქაცვია მწყემსის შესახებ დაწერილ პოემის მხიარულ ფერხულში ჩაბმულან. თავისი რეალისტრობით, თავისი ხალხური ხელთუქმნელი ოპტიმიზმისა და მხნეობის სულისკვეთებით გურამიშვილის ეს პოემა მე-18 საუკუნის ხელოვნური ბუკოლიკური პოეზიის ყველა ქმნილებაზე მაღლა ადის. და ამ პოემის ტოლი ქმნილებანი, უნდა ვეძიოთ არა სუბაროკვის ეკლოგებში, არა უ. მაიკოვის პასტორალებში, არამედ უფრო გვიან გავოცდეთ, კოტლიაროვსკის და კრილოვის მიერ დახატულ უკრაინელი და რუსი გლეხების სახეებში და უფრო ადრე ბოკაჩიოს.

ბრეიგელის და ლაფონტენის მიერ დახატულ იმ შემართებელი და გულგაუტეხელი სოფლელების ტიპებში, რომელთაც მარილიანი ხუმრობაც უყვარდათ, პატარა ჩხუბიც, ადვილად მისახვედრი კვლის დარიგებაც და ზოგჯერ, არცთუ ხშირად, მკერმეტყველი ქადაგებაც. სწორედ ბრეიგელისებური ლაპიდარულობით, რამდენიმე შტრიხით და ფერადოვანი ლაქებით ხატავს გურამიშვილი თავისი „მხიარული ზაფხულის“ გმირებს.

ლიტერატურათმცოდნეები ამტკიცებენ, რომ გურამიშვილი თავის უკანასკნელ პოემას წერდა, როდესაც იგი თითქმის ოთხმოც წელს მიღწეული, ავადმყოფი და ნახევრად ბრმა მოხუცი იყო. რაოდენი ენერგია ჰქონდა ამ კაცს, რომელიც ვერ გასთელეს ვერც ირანელ დამპყრობთა შემოსევებმა, მის სამშობლოს რომ აწიოკებდნენ, ვერც ყაჩაღთა ჩეკებმა, მშობლიური ადგილებიდან რომ გაიტაცეს იგი, ვერც თურქების, შვედებისა და პრუსიელების ტყვეებმა, ვერც პოლტაველი მემამულეების შტრობამ, ცეცხლწაქიდებამ და ინტრიგებმა, მემამულეებისა, რომლებმაც შეიძულეს მათ შორის დასახლებული დევნილი კაცი. რა ენერგია, ზალხისადმი სამსახურის როგორი მისწრაფება და ხალხის ძალის როგორი რწმენა ამაგრებდა

სამარის კარზე მისულ მოხუცს, როდესაც ხელნაწერის მოცისფრულ ფურცლებს ავსებდა ქართული ასოების მკიდროდ ჩაწეული ხაზებით და სწამდა, რომ ეს მისი სიტყვები გადაივლიან ტრამალებს, მდინარეებს, მთებს და ათასი ვერსის იქით მივლენ ხალხთან, იქ მათ წაიკითხვენ და გამოჩნდებიან ადამიანები, რომლებიც კეთილად მოიგონებენ ნაღვლიანი და მკაცრი, ნათელი და მზიარული, ბრძნული და სახუმარო ლექსების შემქმნელს, ლექსებისა, რომლებიც თავმოყრილია „დავითიანში“! და როგორ გამართლდა მისი რწმენა! არა ცალკეული ადამიანები, არამედ მრავალთა მრავალი ათასი ქართველი, რუსი, უკრაინელი, სომეხი და ჩვენი მრავალეროვანი სამშობლოს სხვა ხალხების მკითხველი სიყვარულით და სიამაყით წარმოსთქვამს ახლა გურამიშვილის სახელს. ორასორმოცდაათი წლის წინათ დაიბადა ეს კაცი, რომელიც გახდა საქართველოს სახელოვანი პოეტი, რუსთაველის შემდეგ თავისი მნიშვნელობით მეორე პოეტი. ის ახალი სიცოცხლით აღსდგა თავისუფალ და ურღვევი ძმობით შეკავშირებულ ხალხთა ქვეყანაში. ეს ხალხები უკვდავებას ანიჭებენ იმ ადამიანებს, რომლებმაც ყველაფერი შესწირეს დედამიწაზე უკვდავების ურთადერთი მფლობელის — ხალხის სამსახურს.

ძმური საღამო ღაზგავის ნაპირებიდან

თავისი „ქართლის ჭირით“, თავისი ლექსებით დავით გურამიშვილმა პოეზიის ხელთუქმნელი ხიდი გასდო შორეული წარსულიდან ჩვენს დრომდე; მკითხველის წინაშე, როგორც ცოცხალი, ისე დგება მეთვრამეტე საუკუნის საქართველო. ჩვენ დიდად გვაღელვებს ქართველი ხალხის ტანჯვა, ჩვენ ვგრძნობთ პატრიოტთა მწუხარებას, გვაშფოთებს გაუმძღარ ფეოდალთა შუღლი და გამყიდველობა, უცხოელ მძარცველთა მძევნივარება, გვახარებს კახელებისა და ქართლელების ფიცი ძმური შეკავშირების შესახებ; ჩვენ დიდად გვხიბლავს სიბრძნე და გულითალობა ქართველი პოეტისა, რომელმაც ხოტბა შეასხა რუს ხალხსა და მასთან მეგობრობას იქ, სადაც ტყვემ გაიგონა რუსული სიტყვა „ხლებ“. ყველაფერზე, დიდ საქმეებზე, ისტორიის ჩარხის მკვეთრ შემოტრიალებაზე, უბრალო ადამიანებზე, ჩვეულებრივ მოვლენებზე — პოეტი წერს მართლად, უბრალოდ და, ამავე დროს, ფერადოვნად და შთაგონებულად; თავის ტანჯვა-წამებას პოეტი მოგვითხრობს ღირსეულად. იგი ყოველთვის ერთგულია თავისი სიტყვისა: „მართალს ვიტყვი; შევიქნები ტყუილისა მოამბე ვიდრე“ ღრმად პოეტის კავშირი ხალხთან, ფოლკლორთან, ქართველი ხალხის მდიდარ და უძველეს ლიტერატურასთან; აქედან წარმოდგება მისი სიტყვის სიმართლე, მისი მაღალი ოსტატობა და ჰუმანურობა. ჩვენს დროში დავით გურამიშვილის ხმა ახალი ძალით ეღერს (ნ. ზაბოლოცკის მიერ შესრულებული რუსული თარგმანით „დავითიანი“ მრავალთათვის ხელმისაწვდომი გახდა), იგი მოგვიწოდებს ხალხთა მეგობრობისა და მშვიდობისაკენ მთელ მსოფლიოში.

როდესაც დაიწერება საბჭოთა კავშირის ხალხთა მეგობრობისა და თანამშრომლობის, ურთიერთ გავლენისა და კულტურული კავშირის ისტორია, მისი ერთ-ერთი მშვენიერი თავი დაეთმოზა დავით გურამიშვილს, რომელმაც თავისი ბედი მკიდროდ დაუკავშირა უკრაინასა და უკრაინელ ხალხს. პოეტი აღბათ სიხარულით მიესალმებოდა ლესია უკრაინკასა და თანამედროვე ქართველ და უკრაინელ მწერლებს, კოლმეურნეებსა და მეზახტეებს, — მეგობრობის ტრადიციის ხსენება ოქროვანი ძაფი გარდაიქმნა მშვენიერ ქსოვილად, ყოველმხრივ გაფართოვდა და განმტკიცდა, საბჭოთა ცხოვრების საფუძვლად იქცა.

იმ დროს, როდესაც დავით გურამიშვილი ცხოვრობდა და ჰქმნიდა თავის ნაწარმოებებს, ლატვიურ ლიტერატურას დამახინჯებულ ენაზე აკეთებდნენ გერმანელი პასტორები, რომლებიც მემამულეებს ემსახურებოდნენ. მხოლოდ ნახევარი საუკუნის შემდეგ გაისმა ლატვიელი ტოროლების გალობა. ახლა ჩვენ ვხედავთ, რომ ლატვიელი ხალხის მისწრაფებები და გრძნობები ემთხვეოდნენ ქართველი პოეტების — განმანათლებლებისა და თავისუფლებისათვის მებრძოლების — ზრახვებსა და ოცნებებს, ისე როგორც ახლა, საბჭოთა პატრიოტიზმისა და ინტერნაციონალიზმის, ჰუმანიზმისა და ხალხთა მეგობრობის ეპოქაში, ჩვენი აზრები ეთანხმებიან ერთმანეთს.

მდინარე დაუგავის ნაპირებიდან ლატვიელები ძმურ საღამს უთვლიან დავით გურამიშვილის ქვეყანასა და ხალხს.

მიკა იბრაჰიმოვი

აზერბაიჯანი

საქართველოს საბაჟო შვილი

მე ვკითხულობდი „დავითიანს“ დიდი ალფრთოვანებით. დავით გურამიშვილის ქმნილება არა მარტო ამდიდრებს ადამიანს შორეული ეპოქის ცოდნით, არამედ ანიჭებს მას უდიდეს ესთეტიკურ სიხარულსაც. დ. გურამიშვილის შემოქმედებაში პოეტის პიროვნება და მისი საზოგადოებრივი იდეალები შერწყმულია ერთმანეთთან ორგანულად, ყოველგვარი სიყალბისა და რიტორიკის გარეშე. პოეტის მიერ პირადად განცდილის მხატვრული ჩვენება თავისი ზეზნებარებთა და დამაჯერებლობით ისევე მიტაცებდა და მათფრთოვანებდა, როგორც ქართლის ჭირის თავზარდამცემი მატთანე. მე განმაცვიფრა გურამიშვილის პოემებში ეპიკურმა გაჭანებამ და რეალიზმმა ხალხის ცხოვრების ჩვენებაში. მე-18 საუკუნე ხომ კავკასიის ხალხებისათვის იყო ერთ-ერთი ყველაზე მძიმე ხანა ისტორიაში.

რითი უნდა ავხსნათ პოეტური ფორმის ასეთი სიახლე და სრულყოფილება, ისტორიული სიმართლისადმი ერთგულება, რომლითაც ხასიათდება „დავითიანი“? ამ საიდუმლოს გასაღები იმაშია, რომ გურამიშვილი იყო დიდი მხატვარი და თავისი ქვეყნის ნამდვილი მოქალაქე. მის ცხოვრებაში თითქმის აირეკლა შრობილური ხალხის ცხოვრების მთავარი ეტაპები. „ქართლის ჭირი“ მე-18 საუკუნის ქართული ლიტერატურის უდიდესი ქმნილებაა. ამ დიდებულ პოემას შეიძლება ვუწოდოთ კავკასიის ხალხთა იმდროინდელი პოლიტიკური ცხოვრების თავისებური ენციკლოპედია.

საქართველოს ყველა გასაჭირი, უბედურება, რომლებიც აღწერა გურამი-

შვილმა თავის პოემაში, მეზობელი აზერბაიჯანისა და სომხეთის უბედურებაც იყო. მათ ხომ ერთი და იგივე მტერი ემუქრებოდა — ირანის შაჰები და თურქეთის სულთანები. ფეოდალური დაქსაქსულობა და ფეოდალების ცილობა, რასაც ასეთი გულსტკივლით აღწერს გურამიშვილი და, რაც გზას უკაფავდა დამპყრობთა ურდოებს, იმდროინდელი აზერბაიჯანისა და სომხეთის ეროვნული ტრაგედია იყო.

ეკონომიკა და მეურნეობა დანგრეული იყო. ხალხს არ ჰქონდა საშუალება ესარგებლა განათლებისა და მეცნიერების ნაყოფით. კავკასიის ყველა ხალხისთვის გამოკრთოდა მხოლოდ ერთადერთი იმედი: რუსეთი! მხოლოდ მკვიდრო კავშირს დიდ რუს ხალხთან შეეძლო გადაერჩინა კავკასია ირანისა და თურქეთის მიერ საბოლოო დამონების საფრთხისაგან, ფეოდალური ყაჩაღობისაგან, მხოლოდ მას შეეძლო გავეყვანეთ პროგრესის გზაზე. ეს კარგად ესმოდათ კავკასიის ხალხთა მოწინავე ადამიანებს, მათ შორის დავით გურამიშვილსაც.

მე ვკითხულობდი დიდი დავითის „ქართლის ჭირს“ და ჩემ თვალწინ დგებოდა აზერბაიჯანის ხალხის წარსული ცხოვრების ტრაგიკული სურათები — ყარაბაღის, განჯის, თავრიზის, შემახისა და სხვა სახანოთა გაუთავებელი ომები ერთმანეთთან, ლალატი და ვერაგული ინტრიგები სასაზღის დიდებულთა, რომელთათვის სრულიად უცხო იყო ხალხის ინტერესები.

პატრიოტული და სამოქალაქო მოტივები გურამიშვილის შემოქმედებაში ნაკარანახეია საშობლოს წინაშე მოვა-

ლეობის ღრმა შეგნებითა და სამშობლოს მტრებისადმი სიძულვილით. არ შეიძლება დაგავიწყდეს პოეტის სტრიქონები, მიძღვნილი საყვარელი სამშობლოსადმი. ეს სტრიქონები დიდებული და მშვენიერია, ისინი ელვარებენ, როგორც პოეზიის ნამდვილი მარგალიტები. მათში ჩანს არა მარტო პოეტის მსურველუ, მოსიყვარულე გული, არამედ მისი სამშობლოს შუქმფენარი სახეც. საქართველოს მართლაც შეუძლია იამაყოს თავისი მგოსნითა და ქედმოუხრელი პატრიოტით. აი, რა პოეტური სიძლიერით დაპარაკობს დავითი თავის საქართველოზე — მსოფლიოს „უსასყიდლო მარგალიტზე“:

სახით სიტყვა შეგნიერო,
სხიო მზეთა, მზის სახეო,
ვეძებ და შენი მზგავსო
მე აქ ვეცადა ვნახეო;
გვაჯებო ნუ გამწირავ,
მოგვდე, შენ კერა დამმარხეო,
ჯოჯოხეთში ნუ ზამაგდე,
მიწვალზე სამოთხეო!
ტამე, ჩემო სავსეო,
ტყბილო ცხოვრებისა წყარო,
გავეყარე შენს სახესა,
და თუ ველარ შევეყარო!

მე არ ვიცი ქართული ენა, ქართველი ხალხის მრავალსაუცუნოვანი ლიტერატურის ნიმუშებს ვიცნობ მხოლოდ თარგმანებით, მაგრამ მაინც ებედავ თამამად ვამტკიცო, რომ გურამიშვილის პოეზიის მთავარი დამახასიათებელი ნიშანი — ხალხურობაა, რომელიც ვლინდება არა იმდენად გარეგან ატრიბუტებში, არამედ მისი პოეზიის არსში: დავითი აზროვნებს, როგორც ხალხი, ხალხის თვალთ უყურებს ცხოვრებას, სულდგმულობს იმავე სიხარულითა და მწუხარებით, რითაც სულდგმულობს ხალხი. ვფიქრობ, რომ გურამიშვილის პოეზიის ეს დიდებული თვისება განპი-

რობებულია მთელი მისი რთული და ტრაგიკული ცხოვრებით, რომელშიც ასე გასაოცრად აირეკლა ხალხის ცხოვრების დრამატიზმი. რაოდენი ხალხური სიბრძნე და სილაღეა პოემაში „მზიარული ზაფხული“! ეს პოემა აძლიერებს ჩვენს სიყვარულს მოძმე საქართველოსადმი, მისი სიცოცხლისმოყვარული მშვენიერი ხალხისადმი.

დასასრულ მინდა აღვნიშნო, რომ ქართველ, აზერბაიჯანელ და სომეხ ხალხთა ისტორიული ბედის ერთიანობა გამოვლინდა მათ ლიტერატურაშიც. ერთი და იგივე ისტორიული მოვლენები და საზოგადოებრივი მოტივები განსაზღვრავენ ქართველი, აზერბაიჯანელი და სომეხი მწერლების მრავალი ნაწარმოების შინაარსს. ამის ბრწყინვალე დადასტურებაა გურამიშვილის თანამედროვეის, მე-18 საუკუნის ცნობილი აზერბაიჯანელი პოეტის მოლა ველი ვიდადის შემოქმედება. ვიდადის პოემის „მუსიბეთნამეს“ („ქირთა წიგნი“) მრავალი მოტივი ეხმაურება გურამიშვილის „ქართლის ჭირს“ მოტივებს. ისეთივე გულისტკივილით, როგორც გურამიშვილი, ვიდადი აღწერს ფეოდალების ცილობას, რასაც აურაცხელი უბედურებანი მოჰქონდა აზერბაიჯანელი ხალხისათვის და არღვევდა მის ერთგულ ერთიანობას დამპყრობელებთან ბრძოლაში.

სამწუხაროა, რომ გურამიშვილის ქმნილებანი დღემდე არ არის თარგმნილი აზერბაიჯანულ ენაზე. ვიმედოვნებ, რომ უახლოეს მომავალში ჩვენი რესპუბლიკის პოეტები შეპარულბენ თავის ამ მოვალეობას და გაამდიდრებენ მშობლიურ ლიტერატურას მხატვრული სიტყვის ნამდვილი მარგალიტებით — დავითის პოემებით — „ქართლის ჭირით“ და „მზიარული ზაფხულით“.

გერმანიის დემოკრატია
სომხეთი

მედი ქართველი პოეტი

დავით გურამიშვილის ცხოვრების უბრალო აღწერაც კი გვიჩვენებს საქართველოს დიდებული შვილის დიდი პუნებას, მის სულიერ სიმდიდრეს, მისი ხასიათის განსაკუთრებულ თვისებებს.

ერთი შეხედვით, თითქმის მთავარი არ არის მისი მრავალმხრივი მოღვაწეობის თვით ფაქტები. ეს ფაქტები უეჭველად საგულისხმოა. საგულისხმოა მისი დაუცხრომელი სულის დაუოკებელი სწრაფვა, მისი გულისხმიერება ყოველივე კეთილშობილისადმი, გმირულისა და დიადისადმი, მისი პოეტური გაქანება და მრავალფეროვნება.

უეჭველია, გურამიშვილი მოქმედებდა განსაკუთრებულ პირობებში: ჰუსართა პოლიტიკა, ლაშქრობანი ევროპაში, ზოტინის შტურმი, ლაშქრობა შვედების

წინააღმდეგ, ტყვეობა მაგდებურგის ციხეში და სხვა.

პოეტური სულის ძიებანი, მართალია რომანტიკული ძიებანი, მაგრამ არა ფაქტურაა ტრადიციით გამოწვეული.

მომავალმა დიდმა ქართველმა ნოვატორმა, მოაზროვნემ და მწერალმა მშვენივრად გვიჩვენა ეპოქის მოღვაწის მთელი სერიოზულობა და სიღრმე. პოეტის გულში ღვიოდა ძვირფასი სამშობლოს სიყვარულის ჩაუქრობელი ცეცხლი, სამშობლოსი, რომლის ბედი ტანჯავდა მას.

სამშობლოს ტრაგიკულ მდგომარეობას გურამიშვილმა მიუძღვნა უკვდავი პოემა „ქართლის კირი“. მთელ თავის შემოქმედებაში მან გამოხატა თავისი ხალხის სახე. სწორედ ეს არის დავით გურამიშვილის სიდიადე.

საშუალო ზოგადი

სომხეთი

დიდი პატრიოტი

უაღრესად მწარე ხედი!... მაგრამ რამდენადაც მკაცრი და ამაღლევბელია გურამიშვილის ბედი, იმდენად ნაყოფიერი ყოფილა მისი შემოქმედება. თავის წარმატებულ საშობლოსავეთ მანაც ზომ იგემა მძიმე კატასტროფები და უბედურებანი, და მისმა მღელვარე პოეტურმა სულმა იმიტომაც ასე ღრმად განიცადა შობლიური ხალხის ქირვარაში, დიდი პატრიოტის გულსაკლავი სევდით აღსავსე ზმით უმღერა მას.

როგორი მწარე ტკივილის გრძნობით გვიხატავს ის საშობლოს ქვეყნის მმართველთა შინაგან უთანხმოებას, უცხო დამპყრობთა აღვირახსნილობას და დამონებული ხალხის აუტანელ მდგომარეობას, რა საკვირველი ოსტატობით უერთებს ის თავის პირად სევდას საშობლოს სოციალურ სევდას. თავისუფალი საშობლოს გარეშე არ არსებობს ბედნიერება როგორც ხალხისა, ისე ცალკე პიროვნებისთვის. პიროვნების ბედი დამოკიდებულია საშობლოს კეთილდღეობასთან — ეს აზრი მას გამოხატული აქვს ცოცხალი სახეებით, ბრძნული გამოთქმებით და ღრმა განცდებით.

პოემა „ქართლის ქირი“ წარმოადგენს მე-18 საუკუნის საქართველოს ცოცხალ ისტორიას. უფრო მეტიც, ამ პოემაში ეხედავ აგრეთვე ჩემი საშობლოს, სომხეთის ამავე საუკუნის ისტორიასაც.

ჩემს საშობლოსაც ზომ განუცდია იგივე უბედურებანი... აი, რამდენად დიდია ამ პოემის განმაზოგადოებელი ძალა.

იმ საუკუნეში საერთოდ იშვიათად გვხვდება ასეთი ძალის პატრიოტული მხატვრული ნაწარმოებები. ამიტომაც გურამიშვილის პოემის როგორც ისტორიული, ისე საზოგადოებრივი მნიშვნელობა ფრად დიდია. მხოლოდ საშობლოს წმინდა სიყვარულით აღსავსე ადამიანს შეეძლო 60 წლის ასაკში აეღო კალამი ხელში და ისეთი ამაღლევბელი სტრიქონებით ემღერა საშობლოს სიღუბნებზე.

პოეტი მღერის სადად, ბუნებრივად, ამაღლევბლად, ნათელი სიტყვებით; მის პოემას არ ეტყობა ირანული ხელოვნური სტილი... ესეც, თავისთავად დიდი მიღწევა იყო იმ საუკუნეში. ამ მხრივ ფრად შესანიშნავია პოემა „მხიარული ზაფხული“. რამდენი ფერები, სულის რაოდენი სილამე და ორიგინალური ფერები ამ პოემაში... და ეს ყველაფერი მე-18 საუკუნის შუა წლებში! მხოლოდ ქვემარტად დიდ პოეტს შეეძლო იმგვარი ლექსების შექმნა, რომლებიც 200 წლის განმავლობაში არ დაძვლებულა, კიდევ დიდხანს შეინარჩუნებენ ძალას და საუკუნეებში ჩირაღდანით აანთებენ თავიანთი ავტორის უცვლად სახელს.

შეუძლებელია კაცმა დაივიწყოს გუ-

რამიშვილის ანდერძის მგზნებარე სიტყ-
ვები: სიკვდილის შემდეგ, იმ
ქვეყანაში, ჩემი სული დამ-
შვიდდება მხოლოდ მაშინ,
როდესაც არავინ გაძარცვავს
ღარიბებსა და უსახლკარო-
ებს, მშვიდეს პური ექნება და
ტიტველს სამოსი. ეს შეეძლო
ეთქვა მხოლოდ ცხოვრებაში ბევრი სიმ-

წარის მნახველს, დიდი სულის მოაზ-
როვნეს. ეს სიტყვები ქვეყნისათვის
დიდამიანის, დიდი ჰუმანისტის სიტყ-
ვებია, რომელნიც დიდებით მოსავენ
დავით გურამიშვილს და მთელ ქართულ
ლიტერატურას.

დიდება და სამარადისო ხსოვნა განა-
წამებ დიდ ჰუმანისტ პოეტსა და ადა-
მიანს!

მიკაშესინი

უზბეკეთი

დიდი გმოსანი

ქართულმა ხალხმა მსოფლიო კულტურასა და მეცნიერებას არაერთი დიდი მწერალი და მოღვაწე მისცა. მე-18 საუკუნის ქართული კლასიკური ლიტერატურის წარმომადგენელთაგან მათ რიგში, უპირველეს ყოვლისა, დგას დავით გურამიშვილი.

განთქმული პოეტის სახელი, დიდებული შოთა რუსთაველის სახელთან ერთად, განსაკუთრებით ახლობელი გახდა ჩვენთვის საბჭოთა ხანაში. დიადი რუსული ენა დაგვეხმარა ჩვენ გავცნობოდით საბჭოთა კავშირის სხვადასხვა ხალხის კლასიკოსთა შედევრებს, მოგვცა საშუალება დავწაფებოდით მოძველებულმა კულტურას. დღეს ჩვენთვის შოთა რუსთაველი და დავით გურამიშვილი ისევე ახლობელნი არიან, როგორც ჩვენი ალიშერ ნავოი და ხამზა ხაკიმზადე.

მგზნებარე პატრიოტიზმით არის გაბეჭვალული დავით გურამიშვილის მთელი ცხოვრება და შემოქმედება. როდესაც მე ვკითხულობდი მის პოემას „ქართლის ჭირს“, თვალწინ წარმომიდგა დიდი პოეტის სახე, წარსულში მრავალტანჯული ქართული მიწა, გმირი ქართველი ხალხის ბრძოლა დამპყრობელთა წინააღმდეგ. ამ პოემის ავტორის ბედმა მე მომაგონა ბედი ბულგარელი ხალხის შვილის, გმირი-პოეტის ზრისტო ბოტევისა, რომელიც მასავეთ იბრძოდა იარაღითა თუ კალმით ზელში სამშობლოს თავისუფლებისა და დამოუკიდებლობისათვის.

დავით გურამიშვილმა თავის პოემაში არა მარტო აღწერა ქართლის ჭირი, არამედ სასტიკად ამხილა და სამარცხვინო ბოძზე გააყრა როგორც დამპყრობლები, ისე სამშობლოს მოღალატენი.

მეორე მისი პოემა — „მზიარული ზაფხული“, გამსჭვალული მშვენიერი, ღრმა ლირიზმით — გვიჩვენებს ქართული მშრომელი ხალხის ყოფას.

ჩვენ, უზბეკი პოეტები, მივიტანთ ქართველი მგოსნის საფლავზე უკრაინაში დიდ გვირგვინს, დაწულს ტაშკენტის სურნელოვანი ყვავილებისაგან.

ჩვენ გვიყვარს და თაყვანს ვცემთ დიდ პოეტს, რომელიც მისცა მსოფლიოს მოძვე ქართველმა ხალხმა.

მთარ კუკაპა

გურამიშვილის ძეგლთან—მირგოროვში

ღამე მთებში ჩაიკეცა,
ხმა არ ეღერდა არსაით.
მიდიოდი როგორც ზეცას
მოწყვეტილი ვარსკვლავი.

— საით, დაეით, საით იღწევი,
კაცო, ლეკვის გრიგალო,
ერთი მუჟა ქართლის მიწა
როგორ უნდა იკმარო?!

ღრუბელს ნაბიჯად ვერ მოიხვევ,
სად გაათევე ამაღამ, —
მოგდახოდა გორის ციხე
მთაზე მდგარი ამაყად...

გულის ფიქრი, გულის ფეთქება
მიგიგავდა ზღვის ღელვას,
ქარი სწეწდა — შენთან ერთად
გამოქცეულ სიმღერას.

აქ შეჩერდი ფიქრით მწყველით,
გახსენ გულ-ნაბადი.
შორს დასტოვე მყინვარწყვერი
თეთრად ჩამონაბარდნი...

ბაღნარებში სახლი გედგა,
ძმები გყავდა უთვლელი,
მწუხარება დაგებდა,
მაინც იყავ გულმთელი.

ცას შესცქერდი ყოველ დილით,
ვით მწყურვალ ირემი,
მზეს ელოდნენ თავდახრილი
შენი მზესუმზირები....

ღღეს გეწვიე შორი გზიდან,
მხედები — ძეგლად ქცეული.
ამ თბილ მიწას შეენიეთა
შენი ხმა და სხეული.

შენს საფლავზე ვარდების ქვეშ
იამ გადაიწვიმა —
ამოსულმა შენს უბეში
შენახული მიწიდან.

დნებრი ფანტავს ღრუბლის ტივებს,
შორით ნანას გიგალობს...
— ქვაში როგორ ჩაგატიეს,
პოეზიის გრიგალო!

ფსოვდელი იანვარა

მონასტრის გალავანთან შავ ანაფორა-ში ჩაყუდებული, გამზდარი ბერი იდგა და ქვევით ტყიან ფერდობს დაჰყურებდა. იმ ფერდობზე ვილაც მღეროდა, სიმღერის ხმას ხან თავდავიწყება ეტყობოდა ხან კი ისე მინელდებოდა, რომ კვნესასავით იკარგებოდა ქვევით ზევში.

— იანვარა უნდა იყოს, — ჩაილაპარაკა ბერმა და ოდნავ გაბზარულ გალავანზე ავიდა. ცალი ხელი ბურჯს მიამზებდა და ფერდობს კიდევ გადახედდა.

— ნეტავ მზეს რა უხარია, რომ დაცურაეს მაღლა ცაზე?! — გაიგონა ბერმა სიტყვები და ჩამქრალი უსიცოცხლო თვლები მზეს გაუშტერა. სხივები, როგორც ოქროს ნემსები, ისე ცვივოდნენ ამწვანებულ ხის ფოთლებზე და მოლურჯო ფერად ახასისებდნენ.

— იანვარა, ბიჭო, შენა ხარ ალბათ, — დაიძახა მან ცოტა ხნის შემდეგ.

სიმღერის ხმა შეწყდა, ირგვლივ სიჩუმე ჩამოვარდა, ამ სიჩუმეში მკვეთრად და ასკილვით გადახლართული ბარდებიდან მწერების გაუთავებელი კრიჭინი მოისმოდა.

— შეჩვენებულა, ხმა ამოიღე, — დაიძახა კიდევ ბერმა და მისი გაჯავრებული ხმა ქვევით ზევმა უფრო პირქუშად გაიმეორა.

— მე ვიყავ, მე ვმღეროდი, მამაო! — გაისმა შეშინებული ხმა და გალავნის პირდაპირ, წაბლის ხიდან, წითელპერანგაიან თვრამეტ-ცხრამეტი წლის ბიჭი ჩამოცოცდა, ბერის დანახვაზე ნაბდის ქული მოიხადა და თავი ჩაჰკიდა.

— ვაი შენ, თუ ჩვენ სავანეში ნახირი კიდევ შემორჩევი! — ჩასძახა ბერმა.

— ნახირი სადღა მყავს, შე დალოცვილო, ორი ჰედილა-და მიგდია, ისიც ზვარაკად მყავს შემოწირული, ამაღ-

ლებას უნდა დაეკლა, — უპასუხა ბიჭმა, თან შეშინებულმა ტყისკენ გაიხედა.

— მონასტრის ზღუდეებში ხალხისთვის თავშესაფარი აღგილი აღარა რჩება, შენ კი ნახირი შემოგირეკავს, — ჯავრობდა ბერი.

— არ გამილალო, მამაო, და ამაღლების მაღლს გეფიცები, რომ გალავანთან არ მოვაკარებ, მანდ მარტო მე შემოვეფარები, როცა საჭირო იქნება.

— როგორ ურჩობ შე საცოდავო, ახლავე ჩამოვალ და მე გადაერეკავ, — უთხრა ბერმა და გალავნიდან ჩამოვიდა.

იანვარა მიხვდა, რომ ჯიუტი ბერი უსათუოდ ჩამოვიდოდა, ამიტომ ხის ტოტზე გადაკიდებული ძველი ჩოხა ჩამოიღო, ნაბდის ქული პერანგის უბეში შეინახა და ხშირეკლიან ბარდებში გაძვრა, თვალს მიეფარა. ცოტა ხნის შემდეგ მან პატარა გამოქვაბულთან მიიბრინა, ყოჩით და წნელით ამოშენებული კარები გახსნა და მიწაზე დაყრილი, ოთხი ჩასუქებული ცხვარი ღიმილით შეათვალიერა.

— რა კუდიანია ის წვერებცანცარა, ეტყობა, არ დამიჯერა, ორი ცხვარი მყავს-მეთქი, უნდა გავრეკო აქედან, თორემ საცა ეშმაკივით თავზე წამომაღლებას! — ჩაილაპარაკა იანვარამ და ყოჩით ცხვრები ზეზე წამოშალა, გამოქვაბულიდან გამოიყვანა და გალავნის მიმართულებით ზევით ფხოველის გზისაკენ წაიყვანა. იანვარას მზისგან დამწვარ ცოცხალ სახეს შიში ეტყობოდა, გაფართოებულ შავ თვალებს აქეთ-იქით აცეცებდა, თან ცხვარს აღმართზე ასვლას შეველოდა. იანვარას უნდოდა, რომ გზაზე ასულიყო, მაგრამ შიში აკავებდა, გზასაშიში იყო სასიარულოდ. ის ემალებოდა ღონივე ეშხაბაშიშვილის მხლებ-

ლებს, ისინი იანვარას დასდევდნენ ღალის გადასახდელად და ცხვრების წარმევეს ემუქრებოდნენ.

— გზა-გზა რომ ვიარო, სანამ ფხოველში ავალ, დონიკეს ბიჭებს რომ გადავუტრე, ლეკი მაინც წამომეწევა და დალისტინის მთებისაკენ გამიტაცებს, — ჩაილაპარაკა მან და თბილისიდან წამოსული ცრემლი, რომელიც ოფლის ერეოდა, ცხვრის ბალახზე შეიმშრალა.

ცოტა ხანს შედგა. ფურუსულით ატრელებულ ფერდობს თვალი შეავლო, მზისაგან გაფუებული მიწისა და ნოყიერი ბალახის სურნელება სახეში სცემდა იანვარას. ქვევით ქედებზე სოფლები იყო შეფენილი, მაგრამ ქვიტკირისა და ჩაღის სახლები ისე მიყუჩებული იდგნენ, თითქმის იმ სახლის კარები არასოდეს არ იღებოთ. მარტო კეკისციხის ირგვლივ ჩანდა ხალხი, ისინი თამბაქოს კვლებში და ბაღჩებში ლანდებივით ტრიალებდნენ.

— ვაი დედასა, რა ცოცხლად დამარხულა ჩვენი სოფლები! — ჩაილაპარაკა იანვარამ და გაჯავრებულმა კომბალი შეატრიალა, ცხვრები წინ გაირევა, მაგრამ სავალ გზას მაინც ერიდებოდა, ტყე-ტყე მიდიოდა. იანვარამ იცოდა, რომ ერთადერთი ხსნა იმ დროს შეფოთილი ტყე იყო, და ისიც ამ ტყეს აფარებდა თავს.

ცოტა ხნის შემდეგ სადღაც მოშორებით თოფი გავარდა, ვიღაცამ რამდენჯერმე დაიყვირა, გზა სქელი მტვერით დაიფარა. იანვარას ყვირილი და თოფის სროლა ხშირად ესმოდა, ცხვრები ასკილის ბარდში შერევა და თვითონაც მაღალ ბალახში გაწევა. იანვარამ დაინახა გზაზე ახალგაზრდა ქალი მობრუნდა, შეშინებული, გაფართოებული თვალებით. მას თავზე მანდილი არ ეხურა, ოთხად დაწნული თმა ბეჭებზე გადმოსცვენოდა. ღია ფერის ჯვარსაწერი კაბა ეცვა, გულისპირი ჩამოგლეჯოდა და შიშველი თეთრი მკერდი მოუჩანდა.

იანვარამ წამოიწია და ქალს გზა უყვლა. ქალი შედგა, მისმა წვრილმა წელმა გადასაქცევად რხევა დაიწყო.

— ნუ გეშინია, — დაუძახა იანვარამ და ქალს ხელები მიაშველა. ქალმა ორივე ხელი გაუწოდა.

— იმას უშველე, იმას... წაიყვანეს, წაიყვანეს! — ძლივს ამოიღო ხმა და შავი, სარკესავით აკრიალებული თვალები ქვევით ტყეს დააშტერა. იანვარამ ქალის ოდნავ შიშველ მკერდს თვალი შეავლო, გულზე ოქროს ყაითნები დაწყვეტილი ჰქონდა და გულისპირი ოდნავ ეკიდა. ზევით, გზაზე, კიდევ მოისმა ყვირის ხმა, ცხენების ფეხის თქარათქური. ქალს შიშმა ძალა კიდევ შემატა, განზე გასხლტა, იქვე დაბალ ეკლიან ძეძვს ეცა, ჯერ შიგ გაება, მერე გაიქცა და მონასტრის კედლებს ორივე ხელი საშველად გაუწოდა. იანვარაც გაიქცა მისაშველებლად, მაგრამ მის მისვლამდე ქალს მიეშველნენ, გალავანზე გადაიყვანეს. როცა იანვარა უკან გამობრუნდა, დაინახა გურჯაანის გზაზე ათამდე ცხენოსანმა გაგიჟებული ცხენები ჩააქროლეს, ბანჯგვლიან ქედებს თვალი შეასწრა, მალე ისინი ტყეს შეეფარნენ, შიშთანობამ გაიარა, ყველაფერი ისევ ისე მიყუჩდა.

— ასე მგელივით დაგვეცემიან და ვისაც კი კბილს წაატანენ, — ნეტავ ვინ გადააჩინა მოტაცებმა ის უზედური ჩაილაპარაკა იანვარამ და აქეთ-იქით მიიხედ-მოიხედა, იქვე დაბალ ძეძვს დააქცერდა, ეკლებში რაღაც ფერადი ნაჭერი გახლართულიყო, ბიჭმა ფრთხილად ჩამოხსნა და მაშინვე იცნო, რომ გულისპირი იყო. ახლა რომ ქალმა გაიბრინა, იმას ჰქონდა გულზე ჩამოგლეჯილი. იანვარამ რამდენჯერმე შეატრიალა ხელში ყვითელი აბრეშუმის, რომელზედაც ხავერდის ლურჯი ზამბახები იყო გაბნეული. ბიჭს გულუბრყვილო ღიმილმა შეგვრემანი სახე დაუმშენა. — ვინ იცის, ჯვრის დასაწერად მიდიოდა, და იმ ბანჯგვლიანებმა არ დააცალეს... ფუ, — გაჯავრდა იანვარა, მერე გადაწყვიტა მონასტერში გაქცეულიყო და პატრონისათვის გადაეცა. იანვარა სწრაფად გაქანდა ციხე-ბურჯებით შემოვლებული ეკლესიისაკენ, ქვიტკირის გალავანზე ბერი დადი-

ოდა, ეტყობოდა, მტრის გზას და კვალს ათვალთვლებდა.

წმინდა მამაო, აი, ეს გულისპირი ახლა რომ ქალი შემოგეფარათ, იმისია, ლეკები დასცემიან და დაჭიდების დროს ჩაბოუგლეჯიან, იქნებ შენ მიაწოდო.

— წაიღე ჩემ თვალთანგან შორს, შე ეშმაკის მოგზავნილო, — უთხრა ბერმა და მიმტნარებული სახე გულისპირს მოარიდა. — დიაცის ძონქების დევნას თავი დაანებე, თორემ მე ვიცი, შენი ხუჭუჭი ქოჩორი აპეურებში გაიხლართება, — ჩამოსძახა ზევით და გათხელებულ ტუჩებზე დამცინავი ღიმილი შეუთამაშდა. იანვარას თვალი მოარიდა და ისევ გურჯაანის გზისაკენ დაიწყო ცქერა.

იანვარა ვერ მიხვდა, რა დაუშავა ბერს ასე ლამაზად შეხამებულმა გულისპირმა. „ყვავივით არ დამჩხავლა თავზე!“ — გაიფიქრა ბიჭმა და თავისი მიტოვებული ცხვარი გაახსენდა, ზევით ფხოველის გზისაკენ სწრაფად გაიქცა, მაგრამ ტყეში შესვლა ვერ მოასწრო, შიშმა ის ერთ ადგილზე გააშეშა, ცხვრის მამართლებებით შეიარაღებული ცხენოსანი კაცი მოდიოდა. საკეთილად არ მიდის ის ოხერ-ტილი იქით, — გაიფიქრა მან და ცოტა წინ წავიდა. ცხვრები ბარდებიდან გამოსულიყვნენ, მწვანეანზე ბალახსა ძოვდნენ, ცხენოსანმა შემოუარა მათ და თავი აიღო. იანვარამ იცნო.

— ღონიკე ბატონის ბიჭია, მისი იარაღი უშველიდა ქალს? — ჩაილაპარაკა ისევ ხმაღალა და ისეთი შიშით, რომ ცხენოსანი იანვარას დააკქერდა და ბოროტად ჩაიციან. ის შუახანს მიტანებული იქნებოდა, მაგრამ ბატონის სახლში მაინც „ილა ბიჭად“ დარჩენილიყო და თავისი სახელით შიშის ზარს სცემდა ღონიკეს გლეხებს.

იანვარა გულადად მიიჭრა ცხენოსანთან და თავის ცხვარს წინ აეყუდა, მის წითელ პერანგს ეტყობოდა, როგორ გაიწივრად მოძრაობდა ბიჭის გული.

— რომელ ზერელიდან გამოძვერი,

შე გველის წიწილა, — შეუბღვირა ილა ბიჭმა.

— რა დავაშავე, ილაგ, იმისთანა, რომ აგრე მაგინებ, — უთხრა იანვარამ და ეტყობოდა ილას ცქერის შეეშინდა, ხავი დალუნა.

— აგრ... ვინ მოდის, გაიხვედ? — უთხრა ილამ და იანვარა ზევით გზისკენ გაახვედა. ტყიდან ცხენით ღონიკე ეშხა-ბაშიშვილი გამოვიდა. ილამ თავისი ცხენი ბატონისაკენ გააქენა.

— ტყუილად არ გვივლია, ბატონო, — დაუძახა მან და წითელი ცხენი ცოტა მოშორებით შეათამაშა, — ლეკები თუ გაგვექცნენ, შენი მოვალე ქიტიამშვილი ხომ ზელთ ვიგდეთ.

ღონიკე მთასავით გაუნძრევლად იდო ცხენზე, თითქოს თვალის დახამხამებაც კი ეშარებო, ყურთმაჯებიანი ხელი ასწია და ჩამოგრძელებული უღვაშის ბოლო სიამოვნების ნიშნად გადაიგრძინა. ღონიკეს ცოტა მოშორებით თათარი ალი მოჰყვებოდა.

— ცხვარი, ხომ იცი, ვისია? — დაუძახა ილამ და ერთად შეჯგუფდულ ცხვარს შემოუარა.

— ჩემია, ილაგ, რას ამბობ მაგას? იანვარამ კომბალი ასწია და ცრემლიანი შავი თვალებით აქეთ-იქით მიიხედ-მოიხედა, მაგრამ დიდი ეკლიანი ბარდები და მუხის მაღალი ხეები ახლა იმის წინ უმწეოდ იდგნენ, ვეღარ შეელოდნენ.

ცხენოსნები კი თანდათან ცხვრისაკენ მიიწევდნენ.

— ილა, შენ ხომ ჩვენებული ხარ, ხომ იცი, ბიჭო, რომ ამ დაგლეჯილი ჩოხის და ამ ცხვრის მეტი ჩემს სულს სხვა არაფერი გააჩნია.

— დაგლეჯილი ჩოხა შენს სასიდედროს მიაართვი, მე რად მინდა, ბატონის ცხვარი სჭირდება, ჯალაბობა მონასტერში ჰყავს შეხიზნული. ეს ორი დანის ფულში ერგება. ამ ერთს კი მე ვიყიდი, — უთხრა ილამ და გაქუცული უღვაშის ბოლო თითებში წვრილად დაიგრძინა.

— არა, ცოცხალი თავით არ დაგანე-

ბებ, — დაიძახა იანვარამ ისე ხმაშლით, რომ თათარმა ალიმ გადაიხარხარა და იანვარას წინ ცხენი ყალყზე შეაყენა. მერე იანვარამ ვერ გაიგო, როგორ მოხდა, ილამ და თათარმა ალიმ ხელები გაუბაწრეს და კარგა მოშორებით გადაისროლეს, მაგრამ იანვარა მაინც ფეხზე წამოხტა და ღონიყეს ცხენთან, როგორც საკბენად გამზადებული კრაზნა, ისე მიიჭრა.

— ბატონო, — შეღრიალა ბიჭმა და ცხენის რახტზე ხელი უტაცა.

ღონიყე არ განძრეულა, მარტო ხელი ასწია და იანვარას გარკვევით შემოესმა, მისმა ფარხის ყურთმაჯღებმა ყურის წინ როგორ ხმავრით გაიმრიალეს, ღონიყემ იანვარას სილა გააწნა. იანვარას წინ მონასტრის გალავანმა თავისი ციხითა და ბურჯებით რყევა დაიწყო, მერე ცხვრების ბლავილი გაიგონა და როცა გონს მოვიდა, მწვანინანზე მარტო ერთი ქედილალა ბლიადა, იმასაც სამღვთო ნიშანი ჰქონდა უკან, ზეარაკად იყო შეწირული. იანვარამ კომბალს ახლა გაუშვა ხელი და ღმერთსაც და აღამიანებსაც მოუარიღებლად შეაგინა. მერე ისე ხმაშლით დაიწყო ქვითინი, რომ სათვალთვალს ბურჯიდან ბერმა გადმოიხედა.

— ვისი გოდების ხმა ისმის მანდ, — დაიძახა.

იანვარა გალავანთან ახლო მივიდა.

— მაშაო, შე ვიცოდი, რომ თქვენს ზღუდეებში ხმაშლითა სიმღერა არ შეიძლებოდა, დღეს იმან დამლუბა მე, მაგრამ თუ არც ტირილი შეიძლება, ეს პირველად გავიგონე, — უთხრა მან და თავის ერთადერთ ცხვარს მიუბრუნდა და გალავნის კარებისაკენ წაიყვანა.

— ეს ქედილა კიდევ ღვთისაა, მაშაო, თქვენა გყავდეთ. მე ბატონსა და ღმერთს გაეუნაწილე ჩემი სარჩო-საბადებელი, — ჩაილაპარაკა ბიჭმა და გალავნის პატარა ხვრელში ცხვარი შეუშვა, მერე თავის შინდის კომბალს თვალი შეავლო, ზედმეტად მოეჩვენა, ჰაერში რამდენჯერმე დაატრიალა და ფერდობზე ზუზუნით გადაუშვა. გულისპირი კი ჩოხის უბეში შეინახა, ქვევით წავიდა. მიდიოდა იან-

ვარა, თან ფიქრობდა: დედაჩემმა რამ გაიგოს, ცარიელზე დავრჩით, მაშინვე სულს დაღვეს. იანვარამ ნაბიჯს მოკლულ, მაგრამ ნაცემი ლოყა ისე უჭეოდა; რომ მოსვენებას არ აძლევდა და ისიც მირბოდა. ძირკოცის ახლო ფხოველი მეძროხე ეგულებოდა. გადაწყვეტილი ჰქონდა, იქ მოსულიყო, იქნებ ძროხაში რამე ადგილი გამოეძებნა, მაგრამ იმედი არა ჰქონდა, რადგან კახეთში ჭირმა გაწყვიტა საქონელი, საქონლის ლეში ხევში ეყარა და ღამიანობით ნადირი ღმუხილით დაათრევდა. იანვარა ისე მიდიოდა გაუვალ ტყეში, რომ შიშსა და შემშლის ევლარა გრძნობდა. — ახლა რომ დამეცნენ და გამიტაცონ, ხმას არ ამოვიღებ, კრინტს არ დავძრავ, — ჩაილაპარაკა ბიჭმა და ცრემლიანი თვალებით შორს, დალისტნის მთებისაკენ გაიხედა, მაგრამ იმ დროს ტყის ნიაშმა სახეზე გრილად ჩაუქროლა, მერე იანვარას გახურებულ გულს არ მოეშვა, სანამ არ გაუგრილა.

იანვარამ თვალები მთებს მოაშორა, ველზე ადიდებულ ალაზნის დააცქერდა. ვერცხლის ტოტები ისე ღამაზად დაქსაქსულიყვნენ მწვანინანზე, რომ იანვარამ გაიღიმა, თავის აშლილ ფიქრებს უარი ნიშნად თავი გადაუქნია და წინ წავიდა, მაგრამ ამ დროს კენესის ხმა შემოესმა, კენესა თითქოს ღმუხილში გადადიოდა, ვილაყა მოთქვამდა. ის ამ ხმას ფრთხილ ნაბიჯით მიჰყვა და გაჩერდა. პატარა მინდორზე ვაყკაცი გულალმა იწვა, მკლავები აქეთ-იქით გადაეყარა, მის მოგარძო ახალგაზრდა სახეს სიკვდილის ფერი გადაეკროდა. ცოტა მოშორებით ფაფახი ეგდო. იანვარა მიხვდა, რომ დაჭრილ ლეკს წააწყდა, მაგრამ მაინც შეეკითხა: — ვინა ხარ, ქრისტიანი ხარ, თუ ურჯულს? — და მოშორებით გაჩერდა.

— აღამიანი ვარ. სისხლისაგან ვიცლები, — წაილულულა დაჭრილმა. — წყალი, ნუ მომკლავ ისე. მე ბევრი ვიფოფხე, მაგრამ წყარომდის ვერ მივალწი, — უთხრა გაუმართავი ქართულით.

იანვარამ ლეკურ ფაფახს ხელი დასტა-

ცა და ცოტა ხნის შემდეგ წყაროს წყალი ამოიტანა. დაჭრილმა წყურვილი მოიკლა, მაგრამ მაინც მიძიმდ სუნთქავდა. იანვარამ წელზე შემორტყმული ქამარი შეხსნა და პატარა ხანჯალი იქვე მწვანეზე გადააგდო, ეტყობოდა დაჭრილს დაგუბებული სისხლი დაედრა. შეშინებულმა იანვარამ უკან დაიწია და ძირს გადაგდებულ პატარა ხანჯალს ფეხი წამოსდო, იარაღი ხელში აიღო და ბასრი დანა ფრთხილად ქარქაშიდან ამოაძრო. — როგორა ელავს, ვინ იცის, ჩვენთვის გაიღესა ეს პატარონმკვდარი. — გაიფიქრა და თვალებიდან ნაპერწყმები წამოსცვივდა. რა დასანანი აღეკი? მე ვინ შემიბრალო, რომ მგლის ლეკვი შევიბრალო?! და ხანჯალი ხელში შეათამაშა.

დაჭრილი მიღუღღული თვალებით მისჩერებოდა, ეტყობოდა, იანვარას არეულმა სახემ ამცნო, რომ საფრთხე მოელოდა, გაყვითლებული ხელი დინჯად ასწია და ამ მოძრაობით თვალების წინ აყუდებული სიკვდილი გააჩერა.

— ნუ ჩქარობ, ისედაც მოგსწრები ჩემს სიკვდილს, — უთხრა ჩურჩულით და დამცინავმა ღიმილმა გალურჯებულ ტუჩებზე გადაუარა.

იანვარა შეიშმუნა, გამოფხიზლდა, თავისი გულსთქმისა თითქოს შერცხვაო და გახუნებული ჩოხის საკინძეზე ხუჭუტმინი თავი ჩაჰკიდა.

— ჭრილობის შეხვევა მიშველე, — უთხრა ლეკმა, — მეკრდის ქვევით ვარ დაჭრილი, ტყვიამ, ეტყობა, ცერად გამიარა.

მან ახალუხის პატარა ჯიბიდან რაღაც მასრა წვალეებით გამოიღო, იანვარას მიაწოდა.

— თავი მოხადე. შიგ წამალია ჭრილობისათვის. ეს დედაჩემმა გამომატანა, — დედის ხსენებაზე გალურჯებული ტუჩები ბავშვით აუთრთოლდა. — დედა ყოველთვის მეუბნებოდა: იარაღის მატარებელს ჭრილობის მოსაშუშებელიც თან უნდა ჰქონდესო, და აჰა, დამქირდა კიდევ. ჭრილობაში ჩამიყარე!

იანვარა ისე მოიქცა, როგორც დაჭ-

რილმა დაარიგა: ჭრილობის შესახვევად ლეკის თეთრი ყაბალატი გადახია და მკერდზე რამდენჯერმე გადაუჭირა. დაჭრილი თანდათან მოსულწერდა, მის შავ, გრძოლად გაჭრილ თვალებს სიცოცხლის ნიშანწყალი დაუბრუნდა.

— ახლა გიპასუხებ შენს კითხვაზე, ვინა ვარ, — უთხრა ცოტა ხნის შემდეგ — მე ლეკი ვარ, ჩემი სახელი ბეგილია. აი იქ, ალაზანგალმა გავიზარდე, — გაყვითლებული თითქმის ქვევით უჩვენა, — სახლში კახელი მსახური გვყავდა, ქართული იმან შემაძწავლა. დედაჩემი ჩერქეზის ქალია, მამაჩემი ნაიბი იყო. ჩვენს ოჯახში ყველა გმობდა კაცის გატაცებას და მამა, სანამ ცოცხალი იყო ტყვეების ყიდვა-გაყიდვისათვის სდევნიდა ქურდ-ბაიაცებს, სულ იმას ამბობდა: ჩვენი ძველი მეზობლობა როგორი მტრობით შეიცვალაო. მეც მგონია მოვა დრო და ძველი მეზობლები ოდესმე ტკბილად იცხოვრებენ, — ჩაილაპარაკა ბეგილიამ.

— არა მგონია, — თავი გააქნია იანვარამ.

— მე რამდენიმე დღის წინ ამხანაგებმა წამომიყვანეს, — განაგრძო ისევ დაჭრილმა, — მაგრამ საყარალოდ არ წამოვსულვარ, ერთ ჩემს უკანამხრელ მეგობარს სტამბოლურ დამბაჩას დავპირდი და ზიარში ის წამოველე. ჩემი ამხანაგები კი თვალებს აქეთ-იქით აცეცებდნენ, ვიღაც თქვენიანმა ყურში ჩააწვეთა: ხვალ დილას ფხოველ ბიჭს ახალჯვარდაწერილი ცოლი კოლაკში მიჰყავს და ქალის სილამაზე ისე აუწყვრია, რომ მადაგასტროლები მთელი ღამე იმას ელოდნენ. მეც იქ ვიყავი, მაგრამ განზე ვიდექი. მეც მივჩერებოდი როგორ მზიარულად მოდიოდა ლამაზი ქალი, ხელი ჭმრისათვის ჩაეკიდა. უკან კომბლით და ხანჯლით შეიარაღებული ორი ხანშიშესული კაცი მოჰყვებოდა. ჩვენებიც ხედაცხენ ეცნენ, ხელჩართული ბრძოლა გაჩაღდა, ბიჭი ქამანდით დაიჭირეს და გაიტაცეს, ქალს კი მღევარმა მოუსწრო და თავს უშველა.

— მე ვნახე ის ქალი, როცა მორბო-

და, — შეაწყვეტინა იანვარამ. — ქალმა მონასტრის გვირაბს შეაფარა თავი, — უთხრა და თვალები ისე აუღელვარდა, რომ ბეგილამ ერთხანს თვალი ვერ მოაცილა. ისინი მდევრები არ იყვნენ, ბატონი იყო, თავიანთ მიწა-წყალზე საყაჩაღოდ დანაგებდნენ, — უთხრა იანვარამ, უბეში შენახულ გულისპირზე კი არაფერი თქვა.

— გატაცებული ბიჭი მთელი გზა თოკებში გახლართული იბრძოდა. როცა დაიღლებოდა, რომ იცოდე, როგორი ცრემლიანი თვალებით იხეწებოდა, გამიშვით, ორი დღეა, რაც ჯვარი დავიწერე. მე ვერ მოვიბრუნე და ჩემს ამხანაგებს წინ აღვუდგე, დავემუქრე, რომ ტყვე გაეშვათ. მე მეგონა ჩემი გავლენის, ჩემი სახელის შეეშინდებოდათ, მაგრამ ჩემი ამხედრება ღალატად ჩათვალეს და ერთმა მათგანმა თოფი მესროლა, ჩემი იარაღი თან წაიღეს. — ბეგილამ გაჩუმდა, გაყვითლებულ სახეზე ტანჯვა და უიმედობა ეტყობოდა.

— შენ ვილა ხარ? — შეეკითხა იანვარას.

— მე ფხოველი იანვარა ვარ, — უთხრა ბიჭმა დაღონებით და ცხვრის დაკარგვის ამბავი მოუყვა.

— მშოა, — ჩაილაპარაკა ბეგილამ კარგა ხნის შემდეგ. იანვარასაც შიოდ, მაგრამ იცოდა, შიმშილის დაოკება ძნელი იყო, ამიტომ უიმედოდ ჩაკიდა თავი.

ბეგილამ აბრეშუმის ქალაქია მისცა, იქნებ პურზე გადასცვალო. იანვარა ფეხზე წამოდგა, მაგრამ დაჭრილი ტყვეში არ მიატოვა, მხარში შეუდგა და ზევით, ნანგრევებზე ჭკეულ სოფელში, აიყვანა. ერთ მიტოვებულ სახლში ნაბადი გაშალა და ავადმყოფი ზედ დააწვინა. ბეგილამ ნანგრევებიდან მისჩერებოდა მწვანე ბალახს, რომელიც კოჭამდის სცემდა. ბალახში სახლის ყავარი, დაშლილი ფიცრები და კრამიტი გაფანტულიყო. გაველურებულ ბროწეულის და ლელვის ხეებს უბატრონო ეზოები ერთმანეთისათვის გადაებნათ. დამწიფებულ თუთისა და ბალის ხეებს ფრინვე-

ლები შესეოდნენ და ამ ნანგრევებში მარტო იმათი ქრიაშული-ლაპარაკობა

— რა არის ფრინველისა და ნადირის ასე მომრავლება? — ჩაილაპარაკა ბეგილამ და შიშისაგან შეაეროლა.

— ამათ მოსაგერიებლად კახეთში ხალხი აღარ დარჩა, — უპასუხა იანვარამ.

— სპარსელებმა დაანგრიეს ეს სოფელი ალბათ? — იკითხა ბეგილამ.

— როგორც ბერი გვიამბობს, გამოქვაბულში, ჩვენთვის ხელი არავის არ დაუქლია, მაგრამ მტერს ჩვენგანაც ხვდება, იმიტომ არის, რომ გაღმოვლენ თუ არა აღაზანს აქეთ, მკვდარი კახელისაც კი ეშინიათ და გაგიჟებულები დარბიან აქეთ-იქით.

ბეგილამ თავი დაუქნია. იანვარა წასასვლელად მოეშადა. კარგა ხნის შემდეგ უკან დაბრუნდა, პატარა ღოჭით რძე, რამდენიმე პური და მწვანელი ამოიტანა. მათ ნახევრადნანგრეულ სამყოფელში მთვარის სხივები შეჭრილიყო და ბეგილის მოგძო, ზაფრანისფერ სახეს ისე თეთრად აშუქებდა, თითქოს ამ ნანგრევებში სიკვდილი ხელმეორედ ჩასახლდა.

— წამოდი ჩემთან, — უთხრა ჩუმი ხმით. ლეკმა, — შიმშილისაგან გიხსნი. ცხენსა და იარაღს მოგცემ.

— რად მინდა ყაჩაღობით ნაშოვნი ცხენი და იარაღი. — უთხრა იანვარამ უკმეხად, — მაგისთვის ჩვენი ხალხი და ღმერთი გაყვიდო?

— სადღა არის ხალხი, აბა, მიიხედ-მოიხედ, ღმერთმა მოსპო ხალხი. აი, ეს წალკოტივით ადგილები ღმერთმა დაანგრია და შიგ სიკვდილი ჩასახლდა, ხედავ, როგორი სიჩუმეა ყველგან? ამ სიჩუმეში თავისუფლად მარტო ზარები ირეცება, თითქოს აქ მარტო ღმერთი ბატონობდეს, მე ასეთ ღმერთზე უარს ვიტყვოდი. წამოდი ჩემთან.

— მე ვერ გავძლებ იქ. ურწმუნოებში იქ ვინ დამინდობს?!

— გასძლებ, — უთხრა ბეგილამ ისეთი ხმით, რომ იანვარამ შეხედა, ლეკის ჭკვიანი შავი თვალები, როგორც თი-

ლისმა, ბიჭზე ისე მოქმედებდნენ. — რატომ არ დაგინდო აქ შენი მხრის ხალხმა, უკანასკნელი ლუკმა ხელიდან გამოგტაცეს!

იანვარამ თავი დაღუნა.

— ის ჩემი მხრის კაცი არ იყო, ის ბატონია, ბეგილაი. ბატონი ბატონურად მოექცა ყმას!

კარგა ხანს სიჩუმე იყო. იანვარამ როცა ბეგილასკენ გადაიხედა, ლეკს ჩაძინებოდა, ბიჭმა კარები გაამაგრა და ავადმყოფს მზრუნველობით შემოუარა.

2

ერთმა კვირამ გაიარა. იანვარა ნასოფლარში შეფარებულ დაქრილს ისევ ისე მზრუნველობით უვლიდა. ბეგილაი მომჯობინდა. მებრამ პურის შოვნა ძალიან ჭირდა. იანვარას ხშირად ფხოველიდან ჩამოჰქონდა ნივთებით შენელებული ჭინკარი, ხანდახან კამეჩის მაწონსაც შოულობდა. ერთ საღამოს ისა და ბეგილაი ნანგრევებში ისხდნენ, დაფიქრებული ბეგილაი ქვევით ქედზე შეფენილ სოფელს მისჩერებოდა. მან შენიშნა, რომ თავმინებებულ თონეებში ალი ავარდა, მიყუჩებულ ეზოებში ხალხი გამოჩნდა. თონეების ირგვლივ ქალები ფუსფუსებდნენ.

— რალაც ამბავია, იანვარა, სოფელი თითქმის გამოცოცხლდა, — შეეკითხა ის.

იანვარას თვალები გაუბრწყინდა.

— ზეალ აი იმ მონასტერში დღეობაა, ზარები იმიტომ ირეკება.

— მერე რას მოუტანს ხალხს ეს დღეობა? — შეეკითხა ბეგილაი და შუბლი შეიკრა.

— როგორ არა, აბა უყურე, რა ამბავი იქნება, ზეალ დილიდანვე წინამხრელი კახელები უკანამხრელებს შეხედებიან, სანამ ქეიფს დაიწყებენ, ხელზე სათითაოდ ჩამოთვლიან, ამ ერთ წელიწადში რამდენი ვაჟკაცი ჩამოაყლდათ. რომ იცოდე, რამდენი გამოჩნდება უგზო-უცვლოდ დაკარგული და დაღუპული? ჯერ იმათ შესანდობარს დალუევინ, მერე მტერ-მოყვარეზე ილაპარაკე-

ბენ, იტყვიან როგორ და რა გზით მოუვლიან მტერს, მოხუცებუ მოთვინებულ ძველ დროს, მე ვუგდებ ხოლმე ყურს, პყვებიან — როგორ ეზიდებოდნენ უწინ ურმებით კახეთიდან: აბრეშუმს, თამბაქოს, პურსა და ღვინოს. დოვლათი დღელდა და გადმოდღუღდა ასე ამბობენ.

ბეგილაი უხმოდ იჯდა და კახეთის ბარაქიან მიწას სინანულით გაჟყურებდა.

იანვარა ფეხზე წამოდგა, ფხოველში აბირებდა წასვლას დედასთან.

— ჩემი წასვლის დრო ახლოვდება, რას იტყვი, იანვარა, წამოსვლაზე? ხომ გახსოვს, როცა გამწარებული იყავი, რას ამბობდი? ახლა?

— ბეგილაი, შარშანდელი თოვლი ვის დამახსოვრებია, რომ მე მახსოვდეს. ვერა, ვერ წამოვალ, — თავი გააქნია იანვარამ და ხუტუტ ქოჩორზე დაფაცხვებული ნაბღის ქუდი შეისწორა, გარეთ გავიდა, ზევით ამაღლების გალავანში მგზავრები ელოდებოდნენ, მალე იანვარა იმათთან ერთად ფხოველისაკენ გაემართა და სულ მალე მთებში მომწყვდეულ ბატარა სოფელში შევიდა. დედამისი ძველი დერეფნის დირესთან იჯდა, შავი, სუფთად დაკრებული კაბა ეცვა. ფიქრებში ისე იყო გაართული, რომ ვერ გაიგო, იანვარა როგორ მიუახლოვდა.

— უი, შვილო, შენზე ვფიქრობდი, — უთხრა დედამ და ფეხზე წამოდგა. — შენს მოლოდინში თვალი და გული გამოიწყალდა, — და შავგვრემანმა მალაღმა ქალმა მოსახვევის ჩამოშლილი ყურები ერთმანეთში გადაიხლართა.

რა დასატოვებელია ასეთი დედა, როგორ მოუვიდა ეგ აზრი ბეგილას. — წამოდი, შენი არემარდიდან გადაიკარგეო, — ჩაილაპარაკა იანვარამ და დედას მხარზე ხელი მოხვია.

— შშიერი იქნები, შვილო, — ჩაილაპარაკა დედამ და სადღაც წავიდა.

იანვარა ქოხში შევიდა, შეაცეცხლო ჩამქრალი იყო, ჯაჭვზე ჩამოკიდებული გამფრული ქვაბი ჩამომხრჩვლივით ქანაობდა. ქოხში ჩალისა და ნესტის სუნი ტრიალებდა. იქვე უზარმაზარ

არი კაკლის წვეროდან მიკოტმა დაიხ-
ხელა. მიკოტის ჩხავილი რაღაც ხი-
ფათს მოასწავებდა იანვარასათვის. ჩამ-
ჭრალი ცეცხლისაჲნ გაიხედა, რომ
ფონიველისათვის მუგუზალი მაინც ეს-
როლა. — გაჭირვებამ როგორ ჩააქრო
ჩვენი კერა, რომ მიკოტიც თავზე დაგ-
ვჩხავის და ვერ ვიგერიებთ, — ჩაილაპა-
რაკა მან და ისევ გარეთ გამოვიდა.
ბინდი ჩამოწოლილიყო, მთიდან დაძრუ-
ლი ნიავი გაქედ დაცემულ სოფელს არ-
გვლივ უვლიდა და ამზარხენად აგრი-
ლებდა. კაკლისა და ცაცხვის ტოტებში
მთვარის ოჭროსფერი ბურთი იცქირე-
ბოდა. ღერეთანში იანვარას დედა შემო-
ვიდა, წუბნა: აჟღერდებოდა მთელი უბა-
ნი და სასესხებლად მჟადის ნატეხიც
ვერ ვიშოვეო.

დედა და შვილი ჩუმიდ იდგნენ. ან-
დრონიკაშვილების ციხიდან ქეიფისა და
ყოყინის ხმა მოისმოდა.

— ხედავ ამალეზა, — ჩაილაპარაკა
იანვარას დედამ და პირუჯარი გადაი-
წერა. — დონიკე ეშხაბაშიშვილის სახ-
ლშიც ქეიფი იქნება, — დაუმატა და
შორს გაიხედა.

— ჩემს ცხვრებს დაჰკლავენ, — ამო-
იოხრა იანვარამ.

— ღმერთმა ქვეყანა ისე როგორ და-
ატრიალა, რომ ვინც უკუღმართ საქმეს
აკეთებს, მისი ცხოვრება მაინც წალმა
ტრიალებს?

ამ დღეს დონიკეს გვარეულობა მის-
ხით-მისხამდე სულ ქეიფში და ლბინში
ატარებს დროს. ილა-ბიკი მთელი დღე
ცხენით დაჰქრის, რომ ჩიტის რძე არ
მოაკლდეს დონიკეს მუცელს, — მწარედ
წარმოთქვა იანვარას დედამ.

ეტყობოდა, იანვარა დედის სიტყვებს
ჟურს არ უგდებდა.

— ეჰ, მერე ისეთი გასუქებულიები
მაინც არა ყოფილიყვნენ, — ჩაილაპარაკა
თავისთვის.

— შენი ცოდო, შვილო, ამალეზის
მადლს შევთხოვ, რომ მის შვილთა
შვილებს მოეკითხოს. ისე გამწარ-
დნენ, რომ თვითონვე უკვირდეთ, რა

დინამიული მიგვიძღვის ღმერთისა და
ხალხის წინაშე?

იანვარა ღერეთანში გვერდზე მოქ-
ცულ ტახტზე წამოწვა, დედა კი ისევ
ფეხზე იდგა, ხატი ოთახში არა ჰქონდა,
მთვარის სხივებს მისჩერებოდა და იან-
ვარას ბურანში ესმოდა, როგორ წყვე-
ლიდა დედამისი უსამართლობას, გაუ-
ტანლობას, როგორ მოითხოვდა, რომ
ღმერთს სამაგიერო გადაეხადა იმ სიმწა-
რისათვის, რომელიც იმ დღეს დედა-
შვილს ერგო.

იანვარას ხელები თავქვეშ ამოეწყო,
ფეხებთან დაკონიკილი საბანი ეგდო, მის-
ჩერებოდა როგორ მიიწვედა მთვარე
კაკლის ტოტებში, თითქოს შიგ ჩასახ-
ლება გადაუწყვეტიაო.

— დედი, ის ჩემი ლეკი ძალიან მეზა-
ტიყება, წამოდი ჩემთან, ბედსა გწევო.

— წადი, შვილო, წადი, სილარიზე
მშვიერი მგელივით დაძრწის ჩვენს ქო-
ხებში, არ მინდა შენს წვალეზას ვუყუ-
რო კიდევ.

— არ წავალ, დედი, შენ როგორ დაგ-
ტოვებ, — უთხრა იანვარამ დედას და
პატარა ბავშვივით გაუცინა.

— მე თუ მოგვკლდები, შვილო, ორ
ნიჩაბ მიწას ყველა მომაყრის.

— ნუ ამბობ, დედი, — ჩაილაპარაკა
იანვარამ და დედას საკერებლებით დამ-
ძიმებულ კაბის კალთაზე ხელი წაავლო.

დილით იანვარა ამხანაგებმა გააღვი-
ძეს. ის სწრაფად წამოხტა, მუჭი ლურ-
ჯი ცა თანდათან იწმინდებოდა და ფი-
რუხისფერი ედებოდა. ირგვლივ ნოყი-
ერი ბალახისა და მინდვრის ყვავილების
სურნელება ტრიალებდა. იანვარამ
ტანთ ჩაიცვა. კაკლისა და ცაცხვის ზე-
ები შზის მცხუნვარებას არ ატარებდნენ.
ჩრდილქვეშ თითქოს ციოდა კიდევ.
იანვარამ თავისი ტოლები შეათვალიე-
რა, ყველას სუფთა სადღესასწაულო
ტანსაცმელი ეცვა, თვითონაც გარეცხი-
ლი წითელი პერანგი ჩაიცვა და ზევი-
დან სუფთა ჩალისფერი ჩოხა გადაიცვა.
იანვარა ამხანაგებმა შუაში ჩაიყენეს,
ხელები ერთმანეთს მხრებზე მაგრად
გადახვიეს და თოკივით გაბმულნი ამალ-

ლებსაცენ გაეშურნენ... იანვარამ განგებ აუარა იმ ძექს, სადაც გულისპირი იპოვნა და ქალზე მოგონებამ გულთან გაკენწლა, — ნეტავი კიდევ ერთხელ მომავრევეინა თვალი, — გაიფიქრა და პირდაპირ გაიხედა. მონასტრის გალავანზე მეთვალყურეები იდგნენ. გზებს გასცქეროდნენ. გალავნის შიგნიდან ზარის რეკისა და ზურნის ხმა მოისმოდა, ახლა კი ხელი უშვეს ერთმანეთს ბიჭებმა და ციხე-ბურჯებით შემოვლებულ ეზოში მხიარულად შევიდნენ. იანვარა მისჩერებოდა ხალხს, წინამხრელებს მიაღწეული ღვინო ამოეტანათ, უკანამხრელებს საკლავი ჩამოეტანათ და პურსა და ღვინოს ერთმანეთში ძმურად სცვლიდნენ. იანვარამ შეთვალეირა ტრულ კაბებში გამოწყობილი ქალები, დაფისა და ზურნის ხმაზე ხელბეგამილინი როგორ დასრიალებდნენ. ხანში შესულ ჯამუხ კახელებს კი მწვანეზე სუფრა გაშალათ, ყველას სათითაოდ ხელადა ედგა, ცალი ხელი ხანჯლის ტარისთვის ჩაეკიდათ, მეორე კი ხელადისათვის ჩაეჭიდათ. სადღეგრძელოები დაცლაზე იყო. ისინი უჩიოდნენ სიღარიბეს, მტერთა სიმრავლეს და დროის სიმუხთლეზე ხშირად ოხრავდნენ, მაგრამ შიგადაშიგ მაინც მღეროდნენ. მათს ევქაცუტურ დარბაისლურ სიმღერაში იანვარას ზარივით ხმაც მოისმოდა. მომღერლების წინ ყველაწმინდის მონასტრიდან მოსულმა მოლოზნების შავმა მწკრივმა გაიარა. ყველაზე ბოლოს ახალგაზრდა მორჩილი ქალი თავდახრილი მიდიოდა, ხელში დავითნი, შანდალი და კიდევ რაღაც ბარგი ეჭირა, მისი გამხდარი, დასუსტებული ტანი შავ ძაძებს ძლივს ერეოდა.

„რაც უნდა მტანჯო, მაწვალე, მაინც ეიქნები ქართველი!“ — გაისმა იანვარას მაღალი ხმა. ამ სიმღერაზე ქალმა თავი აიღო და ცრემლიანი თვალები იანვარას შეანათა, მის სახეზე ისეთმა ტანჯვამ შეადირბინა, რომ იანვარას ხმა გაეყინა, იცნო ქალი, — „რამ დაადნო ასე სასოველივით?“ — გაიფიქრა მან და ფეხზე წამოდგა. ქალმაც ნალვლიანად გაუღიმა

და წინ წავიდა. მოლოზანი თავდახრილი მიდიოდა. იანვარა უკან გაქჴყდა და შორიახლო გაჩერდა.

— მაშინ ძექვებში გულისპირი დაგჩა, შენახული მაქვს, ბერისთვის მიწოდოდა მიმეცა, მაგრამ მან ხელი არ მოჰკიდა. — უთხრა ქალს.

— არ მინდა ის გულისპირი. ახლა ჩემთვის საჭირო აღარ არის. — ქალს თავი დახრილი ჰქონდა, მაგრამ იანვარამ მაინც დაინახა ცრემლის მსხვილი მარცვლი... — ვინ დამაცალა, რომ ჯვრისწერის სარტყელი ან გულისპირი რამდენიმე დღე მაინც მქონოდა გულზე?

— წავალ, ახლავე მოგირბენინებ! — უთხრა იანვარამ.

ქალმა ახლა პირველად ასწია თავი და იანვარას აღეწილ სახეს ნალვლიანად გაუღიმა.

— ის გულისპირი შენთან იყო, თილისმის ძალა აქვს მას. ასე ამბობდა ბებიჩემი. მისი მატარებელი ყოველთვის ხიფათს გადაარჩებაო. შეიძლება მაშინ მეც იმან გადამარჩინა, რა ვიცი, ამას თუ გადარჩენა ჰქვია, — უთხრა ქალმა და მონასტრის ჩაშავებულ თალებს ნალვლიანად გაუშტერა თვალი. ქალს უფროსმა მოლოზანმა გაჯავრებით დაუქინა ხელი, ის სწრაფად გატრიალდა, იანვარამ თვალი გააყოლა მიმავალ მოლოზანს და დალონებული გამობრუნდა. ამის შემდეგ იანვარას დღეობაში აღარ უმღერია. შებინდებისას ბეგილას მოჰკრა თვალი, ხალხში შეუმჩნეველად მიდიოდა, სახე და თავი შებურვილი ჰქონდა. იანვარა ახლოს მივიდა.

— შენ რომ მეუბნებოდით, ბეგილა, სადღა არის თქვენი ხალხიო, აბა უყურე ამ ევქაცებს, მე ისე მგონია თითქოს მღევებს წააქცევენ, — უთხრა მან.

— ეს ერთი მუჟა ხალხი შენ თუ მართლა ძალა გგონია, — მიუგო ბეგილა, — ესენი ისე ცოტანი დარჩნენ, რომ, ხომ ხედავ, მტერთან ვეღარაფერს აწყობენ და გვირაბებში და ციხეებში იმალებიან. — თქვენი ხალხი შაჰ-აბასმა გაანადგურა. მომსწრენი ამბობენ: ისე

მიდიოდნენ თურმე გადამბეულები რომ თავი და ბოლო არ უჩანდათო.

— არხენად იყავ, — უთხრა იანვარამ, — რომ იცოდე, დღეს რამდენი ლონიერი ბიჭის სახელი ჩამოთვალეს.

ბეგილიამ უჩაია, ღამე ფხოველში არ წასულიყო.

— არეული დღეა, ხომ იცი, ამღერეულ წყალში თევზს ადვილად იჭერენ.

იანვარა ხმას არ იღებდა, ბეგილის გაუყვირდა მისი სიჩუმე.

— როგორ გიხაროდა, იანვარა, ეს დღე და ასე ნაღვლიანად რად იყურები? — შეეკითხა.

— ეჰ, რა არის გასახარელი? — და იანვარამ მხრები ნაღვლიანად აიჩეჩა — ჩვევთან მართო ღმერთსა და ბატონს უხარია.

ფხოველი ბიჭები უკვე წასასვლელად ეშვადებოდნენ, იანვარა თითქმის ძალით გაიტაცეს. ისევ მწყრივად გაებნენ, თითქოს თავიანთი მკლავებით მტრის წინააღმდეგ მაგარი კედელი ააშენესო. ბინდი იყო, რომ ფხოველის გზისაკენ გაეშურნენ. უნზოდ მიდიოდნენ. სოფლის მისასვლელთან შეიარაღებული გლეხები შემოხვდნენ. დონიკე ბატონმა სადარაჯოზე გამოგვიყვანა, ამაღამ ქეიფი აქვს და ეშინია ნირი არავინ შეუშალოს, მტერს უნდა ეუყარაულოთ, — უთხრა ერთ-ერთმა გლეხმა მისულებს.

— ვინ გამოგიყვანათ აქ? — შეეკითხა იანვარა.

— ილა-ბიჭი არც თქვენ გაგიშვებთ, აქ გზაზე არის ჩასაფრებულო.

— არსადაც არ წავალ! — დაუძახა იანვარამ, — ჩემს ცხერებს ისინი შეექცევინ და მე კიდევ უნდა ეუყარაულო, რომ ძვალი ყელში არ გაეჩხირათ?

— ძალად წაგიყვანენ! — უთხრა ხანში შესულმა გლეხმა.

— ვერა, სწორედ რომ ვერ წამიყვანენ! — უპასუხა იანვარამ.

— ვერა, ვერ წაგიყვანენ, ვერა! — დაიძახა ათამდე ბიჭმა.

— იმათ ლეკები ეყოლებათ მოსყიდულები, ილა ეტყოდა მავან და მავან

ბიჭებს, მოვალავე ტყეში, თქვენ თავი დაესხით და საითაც გინდათ, გაქრტყვითო. იცოდეთ, ბიჭებო, გაყიდულები ეყოლებით, — დაიძახა ახმახმა ლეთისომ.

— მართალს ამბობს ლეთისო, თავს დაგვესხმია და ცხრა მთას იქით ამოგვაყოფინებენ თავს, — ამბობდა მეორე.

— თუ კარგი სულია ილა-ბიჭი, რაც ეგ დაძრწის, რატომ მავას არ იტაცებენ ლეკები? — არა ცხერბოდა ძალადი ლეთისო.

ბიჭებმა ისევ ისე მხრებზე ხელები გადაკლეს ერთმანეთს, სიგრძეზე გაებნენ თოკივით და წინ წავიდნენ.

— ეი, ვინა ხმაურობს მანდ? — დაიძახა ვილაყამ სიბნელეში. ბიჭებმა იცნეს, ილა იძახდა:

— ჩვენა ვართ: ლეთისო, ფირო, შაქრო, დათო. — ჩამოთვალა იანვარამ.

— ზევით წადით და ბატონის სახლთან რომ ბალის ზეებიია, იქ დადექით ყარაულში, იდექით იქამდე, სანამ არ მოვალ, მგონი ამაღამ დაცემას გვიბირებენ. — დაიძახა ილამ.

— თქვენ ვინ დაგეცემათ, შეილოსა, ლეკიცა და თათარიც თქვენი ყონალია, — ჩაილაპარაკა ლეთისომ.

— რას აყრანტალებთ მანდ, ჩამოდექით განზე, — დაიძახა კიდევ ილა-ბიჭმა. ერთხანს სიჩუმე ჩამოვარდა.

— ჩამოდექით, თორემ ცხენს გამოვაქროლებ და...

— აბა სცადე! — დაუძახა ლეთისომ და ბიჭები მხრებით ერთმანეთს მიეკვრნენ.

— ქვები აიღეთ, ბიჭებო! — წასჩურჩულა ლეთისომ.

— ქვა, ქვა! — გადავიდა ერთიდან მეორეზე.

მათ პირდაპირ კი ილას ცხენმა მანძილი მოზომა, მხედარი ერთ ადგილზე დატრიალდა, მერე დასწყვილა და ფაფარაყრილი ცხენი ქარივით გამოუშვა მწყრივად გაბმული ბიჭებისაკენ, მაგრამ ახმახმა ლეთისომ ცხენს შებღმში ქვა დაატყავ, ცხენმა დაიჩიხინა, ფლოქვები დედამიწას დაჰკრა და მხედარი კისერზე მოიქცია.

იანვარამ ხელი სტაცა ილას და თავზარდაცემული ცხენიდან ძირს გადმოიღო. ღვთისმამე მიწაზე გააწვინა და სიცილით უთხრა: — შენი ბატონი ქეიფობს, შენი ყვირილის ხმას ვერ გაიგებს, გირჩევენია, ხმა გაიტერინო.

იანვარამ ილას შეშინებულ გადმოკარკულულ თვალებს თვალი მოარიდა.

— ჩემი ცხვრის ფული რომ გმართებს, რატომ დედაჩემს არ მიეცი? — შეეკითხა იანვარა და გულზე ფეხი დააბჯინა.

— ახლა მიეცემა! — ამოიყრანტალა ილამ.

— არა, ილა, ჩემი ცხვარი ამაღამ ძალიან ძვირად ფასობს, — გაიცინა იანვარამ.

— ჩვენმა მამებმა მოგითმინეს, შვილოსა, და გაგაბაძაჯორეს, ჩვენ ველარ მოგითმინეთ, ველარ! — გაიმბოზნენ აქეთ-იქიდან.

— აბა, ხევში, ბიჭებო!

იანვარა არ განძრეულა. ის შორიდან მისჩერებოდა ღონიერ შკლავებში ილა-ბიჭი როგორ უძღულობდა ფართხალებდა. იანვარა სახლში გამობრუნდა. დედას არ ეძინა, გააღო თუ არა ქოხის კარი, ნესტისა და ჩაღის სუნი სახეში ეცა, სიბნელეში ავადმყოფი დედის კენესა ისმოდა.

— დედი, ილა ბიჭებმა გაიტაცეს, ამაღამ ნაღირი აუტეხს ანდერძს, ყვავები კიდეც დაიტირებენ, ის მაინც მეტის ღირსი არ იყო.

— ვაი, შვილო, სამართალი რომ არ შეგარჩენო.

— სადღა არის სამართალი, დედაჩემო, მოსამართლე ჩვენში ილა-ბიჭი იყო, ისა სჯიდა ავსა და კარგს. ჩაილაპარაკა იანვარამ და მოცულობითი დაეცა ტახტზე. შეღამისას მის პატარა, სათოფურით ამოჭრილ ფანჯარასთან ახმახი ღვთისო აიტუხა და იანვარას ჩურჩულთ უთხრა:

— ბატონიანთ შარი არ მოგდონ, ადექი, რამდენიმე დღე თვალს მიეფარე, — და სიბნელეში დაიკარგა.

— ადექი, შვილო, ჩქარად მომალეობა თვს! — გაისმა სიბნელეში ზღერძას სმება ტყეები.

— ნუ გეშინია, წავალ, დედი, — ჩაილაპარაკა იანვარამ და დედის მაღალ ლანდს, რომელიც მთვარის სხივებით განათებულ პატარა სარკმელთან უძრავად იდგა, მიუახლოვდა და მის გამზდარ, ჩაეარდნილ მკერდს თავი დააყრდნო. დედა ხელეუქ ქოჩორზე ხელს უსვამდა მას და ნაწყვეტ-ნაწყვეტ ეუბნებოდა:

— წადი, შვილო, წადი. გარემო მტერს რომ გადაურჩე, შინაური მტერია დაგახრჩობს. ამ დროს დედა-შვილს გარედან რაღაც ხმაური შემოესმა. ქალმა შვილი მკერდიდან ძალად მოიგლოჯა და კარებისაკენ წაიყვანა.

— ვაი, რა დრო უთენდება ჩვენს ქვეყანას, რომ მომაცდავი დედაკაცი, დედისერთა შვილს დასაკარგავად აგრე იმეტებს! — დაიკვნესა მან.

იანვარამ კარი გააღო და ისე მოეჩვენა, რომ კარებმა იმ დროს თითქმის სულ სხვანაირად გაიჭრიალა. გარეთ გამოსულ იანვარას მერე აღარაფერი დაუნახავს. სიბნელეში კაკლის ხეებს მიეფარა და, როცა ცოტა ირიერა, ძირკოცისაკენ გაეშურა. ნანგრევებში ბეგილას ეძინა, იქვე ლეღვის ტოტზე შემომჯდარი მოლალური მოურიდებლად იცქირებოდა.

— ბეგილა! — დაიძახა იანვარამ. ლეკი წამოხტა, ნამძინარევი თვალები მოიფშვინტა და იანვარას ცეცხლივით ანთებულ სახეს გაკვირვებით ცქერა დაუწყყო.

— ბეგილა, რაც მითხარი, ყველაფერი ამიხდა, ჩვენს ქვეყანაში მარტო ღმერთსა და ბატონს შეუძლიათ თავისუფლად იცხოვრონ, ლამაზი ქალებიც კი ჯერ ღმერთისა, მერე ბატონის და, რაც გადარჩება, იმას კიდეც მტერი იტაცებს, — უთხრა მას იანვარამ აღელვებით და იქვე ქვეზე ჩამოჯდა: დაწყვილებით უამბო ქალის შეხედრა მონასტერში, და ისიც უთხრა, ფხოვლეშმა ბიჭებმა ილა ხევში როგორ გადაგდეს.

— თუმც თქვენს ქვეყანაში სამართალი აღარ სამართლობს, კანონები დარღვეულია, მაგრამ პატონი მაინც იმის სიკვდილს არ შეგარჩენთ. — უთხრა ბეგილიამ ისე, რომ თავი მაღლა არ აუღია.

— ამიტომ უნდა წავიდე, ჩვენი არემარიდან გადავიქარგო. — ჩაილაპარაკა იანვარამ და შორს თოვლიანი მთებისკენ გაიხედა.

— მეც მივდივარ ამაღამ — ჩაილაპარაკა ბეგილიამ. იანვარა ამ სიტყვებზე არ განძრეულა, ისევ ისე მთებისაკენ იცქირებოდა.

— წავიდეთ ერთად, მე ვიცი გზები, — უთხრა ბეგილიამ და მხარზე ხელი გადახვია.

— ჩვენ სხვადასხვა გზა გვაქვს, მე შენი ქვეყნის ცას ვერ შევეფარები, — უთხრა ბიჭმა და თავი ჩაჰკიდა. ლეკი ერთხანს უხმოდ მისჩერებოდა იანვარას დაღონებულ, შეგვგრემან სახეს.

— იანვარა! — დაუძახა წყნარად.

ბიჭმა თავი აიღო, მრგვალი თვალები ბეგილიას შეანათა.

— თქვენ ძალიან გიჟიართ თქვენი ქოხების მოშორება და, თითქოს განგებ, მტერი ძალად გიტაცებთ. გიტაცებთ იმიტომ რომ თქვენი სილამაზე ბაზარზე ძვირად ფასობს. მე მესმის, რატომ არ გინდა აქედან წასვლა, სამოთხესავით აღგილის დატოვება, მაგრამ მე წავიყვან ისეთ ქვეყანაში სადაც თქვენი ღმერთი სწამთ. იქაც ზარები ისე ირეკება, როგორც აქ, თქვენი მეფეები იქ სტუმრად მიდიან, ის ძალიან დიდი და ძლიერი სახელმწიფოა.

— რა ჰქვია იმ დიდსა და ძლიერ სახელმწიფოს? — შეეკითხა იანვარა.

— რუსეთის თეთრ სახელმწიფოს ეძახიან.

— მერე, როგორ გადავალთ იმ შორეულ სახელმწიფოში?

— არც ისე შორს არის, იმ ქვეყნის მთები თქვენი ქვეყნის მთებს ემიჯნებიან. პური იქ უხვად ილეწება, საქონლისაგან ხომ ვეებერთელა დაბლობები აჭრელებულია. ვენახიც არის, ხი-

ლიც, თქვენი ღმერთიც იქ დაგვდება! — გაიცინა ბეგილიამ და ფიქრით მოდგა. ნანგრევში გაიარ-გამოიარა, უკვე გვიანი ღამე იყო, რომ ბეგილია წასასვლელად მოემზადა. იანვარამ შენახული გულისპირი გამოიღო, ფრთხილად დაკეცა და ჩოხის პატარა ჯიბეში შეინახა. შინდის გათლილ სახრეს ხელი წაავლო და წინ წასულ ბეგილიას თავჩაქინდრული გაჰყვა, ჩუმად ჩაიარეს სოფლები, ირგვლივ წყვედილი იდგა, კვარის შუქიც კი არსად მოჩანდა. სიბნელისაგან ყველაფერი ჩაშავებული იყო. მართო ნიავე დანავარდობდა თავისუფლად. ბიჭმა რამდენჯერმე ისე ხარხად შეისუნთქა ეს სიგრილე, თითქოს შორეულ ქვეყანაში წაღება დაუპირო. ველისციხის ბოლოზე დაისვენეს, ალაზნის პირას ნაბაღზე წამოწვენ და ორივეს მაგრად ჩაეძინა.

დილით პირველად ბეგილიამ გაიღვიძა და იანვარა ააჩქარა, მაგრამ ის არა ჩქარობდა, პირქვე გაწოლილი, ნაღვლიანი თვალებით მისჩერებოდა წყალს. ალაზანი ლურჯზე ლურჯი იყო, ისეთი სუფთა მოდიოდა, რომ ვერხვის ფოთლებიც კი ჩანდა შიგ! როგორ ჭანაობდნენ. იანვარას მეორე ნაპირზე გასვლა არ უნდოდა, იწვა და გახურებული სანე წყლის ნესტიან შლამზე მიედო. — ვინ იცის, შესს წყალში ველარც კი ვიზანავო? — უთხრა ბიჭმა და ცრემლები ცხელ ტყვიასავით ჩამოყარა, მაგრამ წყალმა ჩამოხანა და შორს წაიღო. — ალბათ ველარ გნახავ, — ჩაილაპარაკა კიდევ იანვარამ.

— ველარ, ველარ, — გაიმეორა თითქოს იმის სიტყვები დიდმა ტალღამ და უდარდელად განაგრძო გზა.

— მოდიხარ? — დაუძახა მეორე ნაპირიდან ბეგილიამ.

— მივდივარ! — მისცა ხმა იანვარამ და თავდახრილმა გაიარა ალაზნის ხიდი. გავაზში ბეგილიამ ცხენი იშოვნა იანვარა უკან შემოიძვო და, როცა აღმართს შეუდგნენ, იმათ წინ გატოვებულმა კამეჩმა ღრიალით ჩაირბინა, კარგად დაინახეს: კამეჩს ზურგზე გე-

ფხვის ბოკვერი ჩასჭიდებოდა, ეტყო-
ბოდა, ბრწყალების ამოღებას ვერ ახერ-
ხებდა, გაგვიტყუებოდა კაშჩიჩა ვეფხვი
პირდაპირ გავაზში შეიყვანა.

— ეგ ვეფხვი დაღისტნიდან არის წა-
მოსული, — თვალი გააყოლა ბეგილაიმ
და სახეზე ცეცხლმა გადაუარა.

— თქვენი ვეფხვებიც კი სანადიროდ
ჩვენსკენ მოდიან, ნეტავი გამაგებინა,
რად გადაგვეკიდეთ ასე, — შეეკითხა
იანვარა. ბეგილაიმ ბიჭისაკენ მიიხედა
და კარგა ხნის სიჩუმის შემდეგ უთხრა:

— ძალიან ბევრი მიზეზია. მთა-
ვარ მიზეზად მე მაინც თქვენი ღმერთი
მიმაჩნია.

მგზავრობამ იანვარას დარდი გაუფან-
ტა, ის ცნობისმოყვარეობით მისჩერე-
ბოდა მთაში უძირო ნაპრალებს, საიდა-
ნაც პირდაპირ სიკვდილი იცქირებოდა.
ხმაბლლა იცინოდა, როცა ფეხებქვეშ
აოვლსა და ყინვას ხრამხარუში გაჭკონ-
და, თავსა და სახეს კი მთის ცხარე მზე
უწვავდა. ყველაზე უფრო ქვეა და ქუ-
ხილი მოსწონდა მთაში. ძირს, თითქმის
ფეხებთან, გართხმულ ღრუბლებს დას-
ჩერებოდა, ელვა როგორ ამოებდა მათ.
იანვარა ხან საცალფეხო ბილიკზე ცხე-
ნის კედზე იყო ჩამოკიდებული და, ვინ
იცის, იმ დროს რამდენჯერ სასიკვდილო
ნაპრალისაკენ გაქანებულა, მაგრამ ბე-
გილაის უკვირდა, რომ იანვარას არ ეში-
ნოდა. მგზავრობის დროს ხშირად მლე-
როდა და მის ზარივით ხმას ბეგილაი
ლიმილით უგდებდა ყურს, თანდათან
ნისლი გახშირდა, სამხრეთის მთები
უკან მოიჭოვეს, ხრიოც კლდეებში და
მწვერვალებზე დაიწყეს სიარული. ეს
იანვარას ისე მოსაწყენად მოეჩვენა,
რომ ხშირად ტიროდა, ძილშიც ყოველ-
თვის ზღუქუნებდა და დედას ეძახდა,
აქ ვერ გავძლებო. ბეგილაი ამაზე ხში-
რად უწყურებოდა, ცხარამეტი წლის კაცის
ტირილი არ გამოივია. მგზავრებს თით-
ქმის დღეების ანგარიში დაეკარგათ. ერთ
დილას, როცა ღამე დღეს ჩვეულებრი-
ვად ეყრებოდა და ნისლი სქლად ჩამო-
ფარებოდა მთებს, იანვარა სიცოცხლისაგან
ცახცახებდა და მზის სხივებს გამხდარ

ზურგს უფიცებდა, მზეს კი ძალა არ
ჰქონდა გასათბობად. სხივებმა თინდა-
თან ნისლი გაარღვიეს და ქვევით, რო-
გორც ოქროს სვეტები. ისე ჩაეშენენ,
ნაცრისფერი ღრუბელი გაიფანტა და
ვაკედ დაცემული თერგის ხეობა გამოჩ-
ნა.

— აი, თერგზე მოვედით, — უთხრა
ბეგილაიმ და გზაზე გაჩერდა, — ეს ყვე-
ლაზე დიდი ქალაქია აქ.

იანვარამ დაღლილი, მოწყენილი თვა-
ლები ფართოდ გააღო და, როცა ნის-
ლი სულ აიკრთა, ეკლესიის თეთრი
გუმბათი დაინახა. — იანვარა ცნობის-
მოყვარეობით მისჩერებოდა მდორედ
გაშლილ თერგს, რომელსაც მზეზე, რო-
გორც მუქი საღაფი, ისე უბრწყინავ-
და ზურგი. იანვარამ დაინახა საქონელით
აჭრელებული უზარმაზარი საძოვრები.
მწუხარებისაგან გული შეეკუმშა.

— ჩვენზე რად აიღო ღმერთმა ხელი,
რომ საქონელიც გამოგველია და სახნავ-
სათესიც?!

— აქ ბატონები არა ჰყავთ, უშიშარი
და კლდეცავეთ შეუპოვარი ზალხია. —
უთხრა ბეგილაიმ. ბიჭი ქარისა და მზი-
საგან დამწვარი სახით მისჩერებოდა
ხან ბეგილაის, ხან ქვევით დაბლობში
იციქრებოდა.

ბეგილაიმ იანვარა თერგის ნაპირზე
ჩაიყვანა და იქ ერთ თავის ნაცნობთან—
კახაკ ლაზარე დანილოვთან მიიყვანა.
ლაზარე დანილოვს თერგის პირას
თეთრად შეღებილი ხატა ედგა. სახლის
ირგვლივ ნახირისა და საქონლის ნაკე-
ლის ოზშივარი ტრიალებდა. მასპინძე-
ლი სახლში არ იყო. კარგახნის შემდეგ
უზოში მთასავით დიდი ქერა კაცი შემო-
ვიდა. გრძელი კრელი პერანგი გადაღე-
ლილი ჰქონდა და ოფლიან გულზე ჯე-
რი მოუჩანდა. ბეგილაის მხიარულად
მისვალმა. იანვარა შეშინებული მისჩე-
რებოდა მასპინძლის გაპარსულ თავს,
რომელზედაც სიმინდის ქეჩიჩის ფერი
ქოჩორი მოუჩანდა. მასპინძელმა მგზავ-
რები მაღლ სუფრაზე მიიწვია. ლაზარეს
ცისფერი კეთილი თვალები ჰქონდა, ბე-
გილაი დიდხანს რაღაც ამბავს უყვებო-

და. იანვარა მიხვდა, რომ მის გასაჭირს და მისი ქვეყნის უბედურებას მოუთხრობდა. ეს იმიტომ, რომ ლაზარე დანილოვი ხშირად ოხრავდა და პირველად იწერდა. მერე იანვარასთან მივიდა იგი და ღიმილით მხრებში ხელი ჩასჭიდა.

— ეს რა მხრებია, — გაიცინა ლაზარემ კეთილი ბოხი ხმით, — თითქოს ძვლების მაგვრად ქათმის ფრთები ჩაუწყვიათო. ამ მხრებმა რა უნდა გააქეთოს, თუ არ გამაგრდა! — ხელი ჩაიჭინა ლაზარემ და ბეგილას მიუბრუნდა, — დარჩეს, — უთხრა ბოხი ხმით და განიერ წელზე ხელები შემოიწყო. — ოთხი წლის წინ ამათმა მეფემ ჩვენ ქალაქზე გამოიარა, დიდი ამალით მიდიოდა, პეტრე მეფესთან მიდიოდა, ასე თქვეს, მთებს იქით პატარა საქარისტიანო ქვეყანას ძალიან უპირისო, მართალი ყოფილა!

ბეგილიმ ეს სიტყვები იანვარას გადაუთარგმნა.

— მეფე რალამ წამოიყვანა ამ გზაზე? — იკითხა იანვარამ და ლურსმნებით ჩაქედილი შავი თვალები ლაზარეს ცნობისმოყვარეობით დაამტერა.

— გაქირვებამ, — უპასუხა ბეგილიამ.

— რაკი ჩვენი მეფეც აქეთ წამოსულა, მამ უცხონი არ უნდა ვიყოთ ერთმანეთისათვის, — ჩაილაპარაკა იანვარამ და ბეგილას ნაღვლიანად შეხედა.

სალამო ხანს, ბეგილით იანვარას გამოემშვიდობა. იანვარა ლეკს კისერზე ჩამოეკიდა. იმ დროს მტრობა, სხვადასხვა ღმერთიც დავიწყებოდათ ორივეს და უცხო მიწაზე, როგორც ნამდვილი ძმები, ისე ეთხოვებოდნენ ერთმანეთს. ლაზარე დანილოვს ცისფერ პატარა თვალბში ცრემლი უბრწყინავდა.

— ნუ გეშინია, — უთხრა ლაზარემ ბეგილას, — ანბარი მეგლმაც იცისო, ვუპატრონებ. ჯერ ძროხაში გავგზავნი, თუ ივარგა, მერე ჩემსკენ გადმოვიყვან, საფასურსაც არ მოვაკლებ. — მე აქ ვაპირებ დასახლებას, მომბეზრდა ერთი ქვეყნიდან მეორეში სიარული, — უთხრა ლაზარეს ბეგილიმ და მერე იანვარას მიუბრუნდა, მხარზე ხელი ღიმილით დაარტყა, და უთხრა: ყოჩაღად

იყავი, ნუ გეშინია, აქ შენთან ახლო ვიქნები და არაფერს არ გაგაქირვებ!

3.

ზაფხულის ცხელი დღე მიიწურა, გრილმა ნივამ კალოებიდან ნამჯისა და ბზის სურნელება მოიტანა. მეძროხეებმა ქალაში შეფენილი ნახირი წამოსალეს და ქალაქისაკენ გამოარქვეს. მტერიან შარავნაზე ძნით დატვირთული ფორების ქრიალი ისმოდა. ნამუშევარი ხალხი სახლებისაკენ ეშურებოდა. ლაზარე დანილოვის ყანაში კი ისევ მკიდნენ პურს.

— უჰ, — ამოიხენწა ლაზარემ და თავისი ბრტყელი, მოუხეშავი ხელით შუბლზე წამოსული ოფლი მოიწმინდა, — გეყოფა, იანვარა, — დაუძახა ბოხი ხმით თავთავებზე წახრილ იანვარას.

იანვარამ მოსამკელი ყანის სიგრძე თვალთ მოზომა და ნამგალი კიდევ უფრო მეტი სისწრაფით დაატრიალა. დანილოვი ღიმილით მისჩერებოდა იანვარას გაშავებულ ხელს, აღერებული მძიმე თავთავი როგორ ერთმანეთზე მიაწყინა და მეზობელ კახაკს ხელი გააკრა, იანვარაზე უჩვენა:

— ცეცხლივით არ არის, აბა, შეხედე?

იანვარა კი არავის არ უცქეროდა და კახაკებისთვის გაუგებარ ენაზე ხმამალა მღეროდა:

გლესავ და გლესავ, ნამგალო,
ნამგალო, ჩემო რკინაო...

— კარგია, კარგი, — დაიძახა ლაზარემ, — კარგ შრომას კარგი სიმღერა უხდება. — ამ სიტყვებით დანილოვი იანვარასთან მივიდა და მხარზე ხელი დაარტყა, იანვარას მხრებში არ შეურხევია, მხოლოდ ოფლიანი პერანგი მიეწევა, ზედ:

— ხომ ვთქვი, ჩემთან პირველად რომ მოხვედი, ეს ქათმის ძვლები ხარის ძვლებად უნდა გადაგაქციო-მეთქი, — უთხრა სიცილით და იანვარას ბეჭები თავისი დიდი მტკიცელობით გაზო-

მა. — ორ წელიწადში ნამდვილ ბოიარს დაემსგავსე, — ჩაილაპარაკა კაზაკმა და ხმაშალა გაიცინა.

იანვარს წელში გასწორდა, ლაზარეს ღიმილით მიაჩერდა, მას თავისი ქვეყნის შზე გადასცლოდა, გასუქებულიყო, მის თვალეში შიში გამქრალიყო, მაგრამ რაღაც გაუბრალებელი სევდა ისე შესაძენევად ჩამდგარიყო, თითქოს მისი კრიალა თვალეზისათვის ვიღაცას ზეთი წაუცხიაო.

ეს მესამე ზაფხული გადიოდა, რაც იანვარს თერგზე ჩამოვიდა. ის ახლა ლაზარე დანილოვთან მეძროხედ აღარ იყო. კაზაკმა თავის სახლში გადმოიყვანა, დანილოვი აკვირდებოდა იანვარს და თანდათან რწმუნდებოდა, რომ ის მის ქონებას და დოვლათს, როგორც საკუთარს, ისე უფროთხილდებოდა. ლაზარემ შენიშნა ისიც, რომ იანვარს ანგარიში ეხერხებოდა, იგი სწრაფად თვლიდა, გაყიდულ პურში სოფლაგარს რამდენი თეთრი უნდა მიეცა დანილოვისათვის. ამიტომ იყო, რომ ლაზარე გვერდიდან არ იშორებდა მას. იანვარსაც ისე ეჩვენებოდა, თითქოს ორმა წელიწადმა კი არ გაიარა, გაიზრინაო.

— კიდევ თქვი რაზე თქვენებური, იანვარ, — დაუძახა ხანში შესულმა კაზაკმა.

— ჩვენებური, — გაიმეორა იანვარამ და თვალეზი ბავშვით გაუბრაწყინდა. — ნეტავი ვიცოდე, ჩვენი ყანეზი თუ კიდევ მოცდა, გაიფიქრა მან და ფხოველის კალოეზი გაახსენდა. გაახსენდა ისიც, მისი დედა როგორ სათითაოდ ჰკრეფდა ბატონის ყანაში თავთავს და გაყვითლებულ ხელებში როგორ მალავდა აკრეფილს, რომ მისთვის არ წაერთმიათ. იანვარამ სინანულით თავი გადააქნია და, თითქოს მთელი ჯგავრი და ვარამი თავთავის ღეროზე ამოიყარაო, ნამგლის პირი ისე მოუსვა:

მთაო, გაღმიშვი, გაღმიშვი
რა ნისლი მოგიხვევია...
შენს იქით ჩემსა მიჯნურსა
სხვა ვიღაც გადახვევია

გათსმა იანვარს ხმა. კაზაკებმა ერთხანს ყური უგდეს, მერე თვითონაც აპყენენ იანვარს, და კაზაკებს გვერდები საბრძოლო კილო და იანვარს წყაროსავით მორაკრაკე ხმა თითქოს ერთმანეთს შეეწყო. თერგის თვალეზი უწვდენელ სტეპებზე, როგორც ტალა, ისე იშლებოდა ქართული და რუსული სიმღერების ხმები.

იანვარს გაიუმდა, უკანასკნელი ძნა შეკრა და ნამგალი იქვე გზაზე გადაადგოდა კაზაკები გამოემშვიდობნენ და სახლში წავიდნენ. ამ დროს ყანაში ორი ახალგაზრდა ბიჭი შემოვარდა.

— ძია ლაზარ, ძია ლაზარ! — ყვიროდა ორივე ერთად, წყლის ნაპირზე რაღაც საშინელება ენახეთ.

— რა იყო ისეთი, — ჰკითხა ლაზარემ, იქნებ ავ სულს გადაეყარეთ?

— არა, მგონი კაცი იყო, შამბებში იწვა, კუბრივით შავი თმა გასჩეჩოდა და გაბანჯკლული თმიდან ისეთი თვალეზით იცქირებოდა, როგორც იანვარს აქვს.

იანვარს შეკრთა.

— რატომ არაფერი ჰკითხეთ, — შეეკითხა ის ბოხი კაზაკური კილოთი.

— შეგვეშინდა, — მიუგო ორივემ ერთად.

— გაკირვებული იქნება ვინმე, მთის იქით საქრისტიანო ურწმუნოებმა შეაწუხეს და ხალხი აქეთ გამოიბის, — ჩაილაპარაკა ლაზარემ.

— იმ მთის იქით ჩვენი ქვეყანა გაკირვებული, იქნებ იქიდან გადმოვიდა, ძია ლაზარ? — შეეკითხა იანვარს და იმის ხმას მოუთმენლობა დაეტყო, — წაველა, მე მოვძებნი.

ლაზარემ არ გაუშვა, ხიფათს არაფერს წააწყდო.

— თუ ქრისტიანია ჩვენი სალოცავი იმ კაცს გზასა და კვალს არ დაუკარგავს.

— ეჰ, ძია ლაზარ, ჩვენს ქვეყანაში, რომ იცოდე, რამდენი გზააბნეულია, მაგრამ სალოცავები გზას არ აჩვენებენ, არაფერს არა შევლიან.

— უშველიან, უშველიან! — ჩაილაპარაკა ლაზარემ, რამდენჯერმე პირ-

ჯგარი გადაიწერა. — მოთმინება უნდა სამართალს, ასე უცებ ცაში არაფერი წყდება, — დაუმტა მან.

— მოთმინებით ზალხი სისხლისაგან დაწრება, — ჩაილაპარაკა იანვარამ, ლაზარეს კი აღარაფერი უთხრა. ნამგალი აიღო და სახლში წასასვლელად მოემზადა. ლაზარეც გვერდით მიჰყვებოდა თან იანვარას ელაპარაკებოდა.

— ჩვენს მეფეს იმიტომ უჭირავს ხელში კვერთხი და ჯგარი, რომ საქრისტიანოს არ დატოვებს ურჯულოების ხელში, თქვენი მეფის თხოვნას უსათულოდ შეიწყნარებს და ჯარს გაუგზავნის, — უთხრა კარგა ხნის შემდეგ დანილოვმა.

— ეჰ, მეფემ რა იცის, ძია ლაზარ, ქვეყნის გაჭირვება, მე უნდა წავსულიყავი, მე ვიცი, რა ხდება ჩვენს ქვეყანაში. გათენებლად გარიყრაყამდე, როცა ცხვარსა ვყარაულობდი, მიცქერია კახეთის ყველა კუთხისათვის.

— შენ ვინ შეგიშვებს, სულელო, მეფესთან, მეც კი ვყოფილვარ მოსკოვში, მაგრამ კრემლის საკრებულოში არავის არ შევუშვივარ. მეფესთან შედიან ბოიარები, სტოლინიკები, დიაკები. მეფე სტუმრებს ოქროს ოთახში იღებს. იქ თვალმარგალიტი, ნულარ იტყვი, რამდენია, ახლა საქმელ-სასმელი სტუმრებისათვის?!

— ვინ იცის, იმიტომ აღარ მოდის ჩვენი მეფე და აღარც იმისი ნაზირ-ვეზირები მოდიან. იმ სიმდიდრეში ვის გაახსენდება ფხოველი, ზიარი ან არა-შენდა? — ფიქრობდა იანვარა...

— მართალი ხარ, ძია ლაზარ, ისეთი კაცი უნდა მივიღო მეფესთან, რომ თავადიც იყოს და თავის ზურგზე ჰქონდეს გადატანილი ჩვენი ქვეყნის უბედურება. იქ ჩასულმა ისეთი სიტყვებით უნდა ილაპარაკოს, რომ ჩვენმა ცოდომ ქვაც კი გატეხოს, — და იანვარას რატომღაც შამბეზში დამალული კაცი გაახსენდა. „იქნებ ის მიდის მეფესთან? მაგრამ რად იქნება იქ წასასვლელი კაცი თმაგებურძგნუ-

ლი?“ — უთხრა იანვარამ თავის თავს და მერე ლაზარეს მიუბრუნდა:

— მერე ვინ იქნება ისეთი კაცი, რომ ლაზარ?

— გამოიხედება, — უთხრა ლაზარემ და გაიქმდა. ორივენი ჩუმად მიდიოდნენ, ისე მივიდნენ დანილოვის თეთრ ხატასთან, რომ ხმა არც ერთს არ ამოუღია.

— შენ, როგორც გეტყობა, ისევ დარღობ შენს ქვეყანაზე, აკი დამპირდი, აღარაფერზე არ ვიფიქრებო? — უთხრა ლაზარემ თავის სახლის კარებთან იანვარას და გაფანტულ წითელ ქოროზე ხელი გადაისვა.

იანვარამ გაიღიმა.

— ხანდახან მაგონდება, ძია ლაზარ... რომ იცოდე, რა ლამაზი ქვეყანა დავტოვე?!

სახლში მისვლისთანავე იანვარამ ჰის ცივი წყლთ ტანი გადაიბანა, გაპარსულ თავზე ხვეული ქორორი ძლივს დაიმორჩილა. ლაზარეს ცოლმა სუფთა პერანგი მოუტანა და ვაშშმად გარეთ გაშლილ სუფრასთან მიიწვია.

ლაზარე უკვე სუფრასთან იჯდა და ისე მდიანად შეექცეოდა, რომ იანვარამ გაიღიმა, მორიდებით მიუჯდა ახლოს, ხმა არც ერთს არ ამოუღია. როცა მორჩა ლაზარე ვაშშმას, პირველარი რამდენჯერმე გადაიწერა და იანვარას მიუბრუნდა:

— ხეალ კალო უნდა ჩაიშალოს, — უთხრა თავისებური მაღალი ხმით და გარეთ გავიდა. იანვარაც გაჰყვა, იქვე ეზოში კალო მორწყო, კევრი გასინჯა, სახვლიდო ყველადფერი მოაწესრიგა. ბინდებობდა, მაგრამ შვისა და ნამჯის სუნი მაინც ისევ ისე ტრიალებდა და ცხელ ზაფხულის საღამოს კიდეც უფრო ამძიმებდა. დიდ შარავნაზე ძნით დატვირთული ფორნების კრიალი ისმოდა და გაჯავრებული მეფორანები საქონლის ზურგზე შოლტს განუწყვეტლივ ატყლამუნებდნენ.

იანვარამ დილისათვის ყველა საქმე მოაწესრიგა და იქვე მეზობლად მეორე კალოზე გადაიხედა. იქ სხვა კაზაყებ-

თან ერთად მეზობლის ფუნთუშა ოქსანაც ტრილებდა, გალწილი პურის ანიაგებაში ეხმარებოდა თავის დედამას. იანვარამ დაინახა, როგორ აიჭნია ოქსანამ ნიჩაბი, მერე როგორ გაივსო პაერი ბზისა და პურის კორიანტულით და ოქსანაც ამ მოყვითალო მტვერში დაიშალა. უცებ ზენა ქარმა ბზე შორს გადაწა და იანვარამ დაინახა, თუ ოქსანას შიშველ ფეხებთან ოქროსავით ყვითელი მარცვალი როგორ გაიფანტა. ქალმა საზიდან ღია ფერის მოსახვევი გადაიწია და ცისფერმა პატარა თვალებმა იანვარას შორიდან ეშმაკურად გაუღიმა. იანვარა წინ წაიწია, მაგრამ ოქსანამ სახე ისევ შეაბრუნა და ასანიავებლად აწეულ ნიჩაბს ახედა.

— როგორ მეთამაშება? — გაიცინა იანვარამ და იმ ადგილს მოშორდა. საქმე ჰქონდა, ცხენები უნდა წაეყვანა წყალზე გასაწმენდად და დასაბანად. იანვარა მიდიოდა ქვევით და გზადაგზა იმ უცნობ კაცზე ფიქრობდა, რომელიც იქვე ახლოს სადღაც შამებებში იმალებოდა. გადაწყვიტა, რომ მოეძებნა. დიღხანს იარა, ათვალღერა, მაგრამ წყლის ნაპირზე ისეთი სიჩუმე იყო, რომ კოდოების ბზუილის მეტი, სხვა არაფერი მოისმოდა. იანვარა ცხენებთან იდგა, თან ვარსკვლავებით მოჭედოთ ლურჯ ცას მისჩერებოდა. „ნეტავი რომელ მხარეს არის ჩემი სოფელი? აი, იმ ვარსკვლავთან ახლოს უნდა იყოს, ძლივს რომ ანათებს, — ფიქრობდა იანვარა, — ვინ იცის, დედაჩემიც ახლა დერეფანში ზის და ისიც ამ ცას შეგყურებს და ისიც ფიქრობს, ნეტავ, რომელ მხარეს შეაფარა თავი ჩემმა შვილმაო“. იანვარამ სიმღერა დაიწყო. სიმღერამ ქალაში ყველა ხმაური დაფარა. — თუ ჩვენებური, ჩემს სიმღერებზე უსათუოდ გამოვიდოდა, — ჩაილაპარაკა მან და ზელი სინანულით ჩაიქნია. სახლში წასვლა გადაწყვიტა. რა იქნებოდა, ისე გაჩენილიყო ადამიანი, რომ ტორლოვს ტოლა მაინც შეძლებოდა. იმან კი უნდა შეძლოს ცხრა მთას იქით გადაფრენა და

ჩვენ კი ვერ უნდა ვახერხებდეთ. ფრთები რომ მესხას, შორიდან მაინც გადავაფრებდი თვალს ჩვენს ადრე-მარცხს.

იანვარამ გზაზე ოქსანა დაინახა, ეტყობოდა, ქალმაც შენიშნა. მხარზე გადავიდებული წყლის თულუბები ძირს დააწყო.

— გამარჯობა, მეზობელო, — მხიარულად დაუძახა იანვარას და თულუბები ისევ მხარზე გადაიკიდა.

— მომეცი, გიშველო, — უთხრა იანვარამ და ქალისაკენ ხელი წაიღო. თან მის ვარდისფერ სახეს ღიმილით დააცქერდა: — როგორ მთვარესავით არის გაბადრული, ეს დალოცვილი! — ჩაილაპარაკა მან. ოქსანას სახემ ყველა ფიქრი გულიდან გადაუყარა, თულუბებს ზელი დატაცა და ქალს მიუბრუნდა: — როგორ ერევი ასეთ ტვირთს?

— მიჩვეული ვარ, — უპასუხა ოქსანამ მხიარულად.

— ჩემთან რომ იყო, ღმერთი არ გამიწერეს, ამ თულუბებს ახლო არ გაგაყარებდი. ამისთვის არ გაგიმეტებდი!

— თქვენი ქალები, აბა, წყალს როგორ ეზიდებიან, — შეეკითხა ოქსანამ.

— ეჰ, ჩვენი ქალები ახლა შიშისაგან წყალსაც ვეღარ ეზიდებიან, ისე კი კოკები აქვთ, კოკებს მხარზე წამოიდებენ და ისე მიდიან, გეგონება, ზურგზე ყვავილის კონა დაუდევითო.

— თუ ასეთი კარგები გყვანან, მაშინ იქ მიბრძანდი, — უთხრა ოქსანამ და თულუბებს ჩამოსართმევად ხელი წაავლო.

— არა, ოქსანა, შენ ახლა მთელ ქვეყანას მირჩენიხარ, მაგრამ ვინ მომცემს შენს თავს. მამაშენი იტყვის, ვილაქ უმიწაწყლო მოთრეულაო;

— შენს ქვეყანაში ხომ გაქვს ქონება? — შეეკითხა ოქსანა მოწყენით.

— არა, ოქსანა, იქაც ღარიბი ვარ, — იქაც არაფერი მაქვს. ჩემს ქვეყანაში, დამველებული ქოხის მეტი, სხვა არაფერი არ გამაჩნია. შეიძლება სახურავიც ახლა ქარმა მოგლიჯა, მაგრამ იმ ქოხს სახურავად ჩვენი ლურჯი ცა დარჩე-

ბოდა, — გაიცინა იანვარამ და ლაპარაკი ძველ განაგრძო: — ოქსანა, რომ იცოდე, როგორი დიდი კაცლისა და წაბლის ხეები ჩემს სოფელში, როგორი ჩრდილი და ნიავე იცის. იმიტომ არის, რომ მტერი ისე გვაწიოებს, იმათი ტყვიისაგან ომების დროს ჩვენი ხეუბნა ქოჩრიათ ბიჭები ერთმანეთზე წევბიან. — ამოიოხრა იანვარამ.

ოქსანამ თავი დახარა, და ცოტა ხნის შემდეგ სამხრეთს ხელი წაავლო, ეტყობოდა, წასასვლელად მოემზადა.

— არ გაგიშვებ, — უთხრა იანვარამ და ორივე ხელი ისე ფართოდ გაშალა ქალის შემოსახვევად, თითქმის ამ გამშალულ მკლავებში თავისი და ოქსანას ქვეყნის, მოთავსება გადაწყვიტაო. ქალი მიჰყვა იანვარს ხელებს, მერე მკლავებიდან გამოუსხლტა და თითი მუქარით დაუქნია, მაგრამ იანვარს ამ მუქარის არ შეშინებია, ხმამაღლა მხიარულად გაიცინა და თეთრად მიწყობილი კბილები აუღელვარდა. მიტოვებულ ცხენებს მიუბრუნდა, თან თვალი გააყოლა, ოქსანა როგორ ფრთხილად შევიდა თავის ეზოში.

4.

იანვარს მთელი ღამე ფხიზლად ეძინა: ხან ოქსანაზე ფიქრი აღვიძებდა, ხან კი ვიღაც მგზავრის შავი დიდი თვალები ელანდებოდა. დილით ადრე ადგა, ღამის სიგრილეს შეხუთული ჰაერი გაეწმინდა, მუქ რძისფერ ღრუბლებს თანდათან მზე აჭრელებდა. დილით, მზეში, მომეცილი პური ისე გამოჩნდა, თითქმის ოქროს წყალი ჩამდგარაო. იანვარამ კალოში თავთავი ჩაშალა და ცხენებმულ კევრზე შედგა. გრძელი შოლტი ჰაერში ღონივრად დაატრიალა და შოლტის ხმას ცოტა ხნის შემდეგ წყნარი სიმღერაც აყოლა. იანვარა შუადღემდე შეუსვენებლივ ლეწავდა პურს. სამხრობის დროს ცხენები კევრიდან გამოუშვა და დასასვენებლად თერგის ნაპირისაკენ წაიყვანა, თვითონაც უნდოდა ებანავა, რომ ბზე და

მტერი ჩამოერეცხა, მაგრამ წყალში შესვლა ვერ მოასწრო, რომ ~~მტერი~~ ბიჭი ქლოშინით მიიჭრა მასთან.

— მამა, გეძახის, ვიღაც კაცი მოვიდა, მგონი შენს ენაზე უნდა ლაპარაკობდეს! — იანვარა სწრაფად მოაჯდა უბელო ცხენს, მეორე წინ. გამოიგდო და დანილოვის კალოსკენ წამოვიდა. იქ კაზაკები შეკრებილიყვნენ, ცოტა მოშორებით ახალგაზრდა ყმაწვილი კაცი იდგა, ცხრაშეტი-ოცი წლისა იქნებოდა, გულზე ხელები დაეკრიადა. იანვარამ შენიშნა, რომ შიშველ მკლავებზე მას საბელოების მაგივრად პერანგის ნახევები ჰქონდა ასხმული, გრძელი შავი თმა უკან გადაეკაცხნა, მის სანთლისფერ სახეს ისეთი დაღლა და უიმედობა ეტყობოდა, რომ იანვარამ შორიდანვე შუბლი შეიკრა.

— Лазарь дай ему хлеба, — დაუძახა ოქსანას მამამ დანილოვს. ამ სიტყვებზე ახალგაზრდა კაცის შავი ნაღვლიანი თვალები, რომელნიც აქამდე კაზაკის გულზე დაკიდებულ ჯვარს უტყუროდნენ, უცებ ამოძრავდნენ, სახეზე მას სიცოცხლის ნიშანწყალი დაეტყო, მერე გულზე დაკრეფილი მკლავები ჩამოსცივდა და იქვე ჩაიჩოქა.

— რა მოგივიდა, ბიჭო? — ჩასძახა იანვარამ და მკვდრისფერ სახეზე ხელი მოუსვა.

ფართო ქუთუთოები ნელა შეინძრნენ და შავი ცრემლიანი თვალები იანვარას დიდხანს უხმოდ მიაჩერდნენ.

— სადა ვარ? — იკითხა ქართულად.

ქართული სიტყვის გაგონებაზე იანვარას ყელში მობჯენილი ცრემლი წამოუტევიდა და ვაჟკაცის შიშველ მკლავებზე დაიფანტა.

— რუსეთია, — ჩასძახა იანვარამ.

— მაშ ქრისტიანების მიწაზე ვარ?! — ჩაილაპარაკა მან და ფეხზე წამოდგა, ცალი ხელი იანვარამ დაუჭირა, მეორე მხარში კი მაღალი კაზაკი პავლე შეუჯდა.

— ვინა ხარ, ბიჭო, ამოიღე ხმა, რამ დაგტანჯა ეგრე, — უთხრა იანვარამ და

მის დასისხლიანებულ შიშველ ფეხებს დააქვერდა.

— ქართლის ქირმა! — უბასუხა უცნობმა ძლივს და თავი დაღუნა.

— ქართლის ქირმა! — ეს რა კარგად თქვა, — გაიმეორა იანვარამ.

ამ დროს ლაზარეს ცოლმა ცხელი პური, მოხარშული ხორცი და პატარა ღოჭით ღვინო მოიტანა. ცხელი პურის ოხშივარმა ყმაწვილ კაცს დატანჯული სახე გამოუცოცხლა და ბავშვური მოუთმენლობით პურისაკენ წაიღო ხელი. მერე, უცებ, თითქოს რაღაცა გაახსენდაო, თავი ისეთი ღირსებით შეარზია, თითქოს თავის აჩქარება გაუცვირდაო. თვალები დახუტა გაყვითლებულ სახეზე ისევ ტანჯვამ გადაუარა. კახაყები მიუახლოვდნენ.

— Кушай, кушай, — უთხრეს და იქვე სკამი დაუდგეს.

მან ცოტა შექამა, ღვინო მოსვა. კალოზე კახაყები მოგროვდნენ, უცნობს ირგვლივ რკალივით შემოერტყნენ, არავის აფრთხილებდა მიტოვებული ჩაშლილი პური. ისინი მოუთმენლად მოელოდნენ მოსულის ვინაობის გამორკვევას. იანვარა გვერდზე მოუჯდა და გამხდარ ბავშვურ მხარზე უცნობს ხელი გადახვია.

— მე ვიცი, ძმაო, რად ჩავარდა ჩვენი ზალხი ამ დღეში, მაგრამ შენი სახელი და გვარი გვითხარი, რომელი კუთხიდანა ხარ, გავგავებინე.

— გურამიშვილი ვარ გვარად, ლეკებმა გორის ახლო დამატყვევეს და ზღუფეზბაყრული დაღისტნის მთებში ამოიყვანეს. ყველა სიივე გამოვიარე, მაგრამ უპატიობა ვერ ავიტანე და ეს მეორედ გამოვიპარე. მეტი რა გითხრა...

იანვარამ შეგროვილ კახაყებს გურამიშვილის ნათქვამი სიტყვა-სიტყვით გადაუთარგმნა.

— ჩემზე რა გითხრა? — განაგრძო ზან, — აღარც სამშობლო მაქვს, არც სახლი, არც მამული. აი, აქ ვდგავარ მწირივით და ხომ დაინახე, უცხო კალოზე სამოწყალოდ გამოწვდილი პურისაკენ როგორი სიხარულით გავიწიე.

— თავადიშვილი ხომ არა ხარ? — შეეკითხა იანვარა.

— განა გვავარ თავადიშვილს, ჩემს ძონძებთან? — მიუგო გურამიშვილმა და თავი ნაღვლიანად ჩამოჰკიდა. — მე აღარათყერი აღარა ვარ, მამაჩემი კი თავადი იყო, ყმისა და დიდი მამულის ბატონ-პატრონი.

იანვარამ მის მხარზე შემოხვეული ხელი ისე უცებ აიღო, თითქოს მათ შორის სიტყვა კი არ ითქვა, ბასრმა ხმალმა გაიფლავა; შებრუნდა და კახაყებს გურამიშვილის ვინაობა გააფებიანა.

— დიდება შენდა, ღმერთო! — გაიმეორეს კახაყებმა და პირჯვარი გადაიწერეს.

— საბრალო, ბიჭო, საბრალო ბავშვო, როგორ აფრია ცნობრების გეზი.

— მე ვკისრულობ მაგის მოვლას, სანამ ჩვენ მიწზე იქნება, ცივ ნიავს კი მივაკარებ, — ჩაილაპარაკა მღალამა კახაყმა პავლემ. იმ დროს დავითი ნაღვლიანად მისჩერებოდა ქვევით შოლტევით გაშლილ შარავზას. — რა გზა არის ეს? — შეეკითხა იანვარას.

— ეს გზა რუსეთში მიდის, ზელმწიფის ტახტთან. ამ გზაზე გაუვლია ჩვენს მეფესაც ზუთი წლის წინ თავისი ნაზირ-ვეზირებით.

— მაშ, ამ გზაზე გაიარა ვახტანგ მეექვსე? — ჩაილაპარაკა გურამიშვილმა და მიმტნარებული სახე გამოუცოცხლდა.

— ძია ლაზარ, ჩვენ რომ ვლაპარაკობდით, ამას ხომ შეუშვებენ მეფესთან, — მიუბრუნდა იანვარა დანილოვს.

— შეუშვებენ და მერე როგორ? — უთხრა ლაზარემ. — როგორც თავადის წესია, ისეთ ტანსაცმელს ჩააცმევენ.

ერთხანს სიჩუმე ჩამოვარდა:

— მეც იქით წავალ, — ჩაილაპარაკა გურამიშვილმა და თავის დასისხლიანებულ შიშველ ფეხებს ნაღვლიანად დახედა.

— წადი ამ გზაზე, ღმერთი ფარავდეს შენს სურვილს. უთხარი მეფეებს, რომ ასეთი შავი დღე ჩვენს ქვეყანას

ჯერ არ გასთენებიათო იქნება საშველად წამოვიდნენ. — უთხრა იანვარამ.

— საიდან ხარ შენ? — შეეკითხა გურამიშვილი.

— მე ფხოველი ვარ, იანვარა მქვია, კახეთის ქირმა გამოშაქცია, ჩემი ნებით გადმოვედი ამ მთებზე. აი, ახლა ყოველთვის ამ გზას გავცქერი და ველოდები ჩვენი ქვეყნის საშველად წამოსულ ჯარს. მე მგონია, რომ უსათუოდ გამოვივლიან.

გურამიშვილმა თანხმობის ნიშნად თავი დაუქნია, მაგრამ კახაკმა პავლემ აღარ დააცადა, ხელი მოხვია და თავის სახლში წაიყვანა.

5.

რამდენიმე დღემ გაიარა. კვირადღე იყო. იანვარა ეკლესიაში წასასვლელად ეზადებოდა. გრძელი პერანგი გადაიცვა, გულზე ჯვარი დაიკიდა. ეკლესიაში აღრე შევიდა, კარებთან დადგა. მისი თვალები მოუთმენლად მისჩერებოდნენ შესასვლელ კარს. იმ დღეს დავით გურამიშვილი ვახტანგ მეფესთან აპირებდა რუსეთში წასვლას და მღვდელს პარაკლისი უნდა გადაეხადა. ცოტა ხნის შემდეგ გამოჩნდა გურამიშვილი, მას გრძელი კაზაკური ჩოხა ეცვა, მალალი ჩექმები, წელზე ხმალი ჰქონდა შემორტყმული. აქეთ-იქიდან ბრძოლებში წარჩინებული კაზაკები ამოდგომოდნენ. ეკლესიაში საკურთხეველთან ყველაზე წინ გურამიშვილი და კახაკა ატამანი გააჩერეს. იანვარამ დავითისაკენ გაიწია, მაგრამ ვილაქამ ხელი გაჭკრა, არ მიუშვა:

— შენ იქ რას ეტენები, იქ შენი ფანდი აბა ვინა დგასო, — დაუყვირა. იანვარა უკან გაბრუნდა და ისევ კარებს აეყუდა. ის მისჩერებოდა დავითს. დავითს კი ფართო ქუთუთოები დაეხურა და სანთლის დიდ შუქზე ნატიფი ლამაზი სახე მოუჩანდა. გურამიშვილი ხატის წინ სასოებით ლოცულობდა:

— მე და ეგ თვალი გაპირებდამ, როგორც ძმები, ისე შეგვეყარა ერთად, მაგრამ ღმერთი ჩაერია და ისევ ისე

გაგვაცალეკვა. — თავი გადააქნია იანვარამ. პარაკლისი გათავდა. გურამიშვილი ეკლესიიდან გამოვიდა, ატამანი კარებთან გამოეშვეიღობა, გზა დაულოცა. ოფიცრებმა კი „ტროიკამდე“ მიაცილეს და სამხედრო წესით გამოეშვეიღობნენ. კახაკმა პავლემაც გადაკიცნა გურამიშვილი. როცა ყველანი გამობრუნდნენ, იანვარამ დრო იხელთა და გურამიშვილთან ახლო მიიჭრა:

— მე არაფერი მაქვს, იმ შორ გზაზე რა გაგატანო! ჩემგან აბა ესა გქონდეს, — უთხრა იანვარამ და სუფთა ნაჭერში შეხვეული რაღაც მიაწოდა.

— რა არის ეს? ხატია ალბათ, — შეეკითხა გურამიშვილი.

— არა, მე ხატსა და ჯვარს არ გავიტან. ჩემგან არ გესწავლება, ნურც გამიწყრები. უნდა გითხრა, რომ მარტო ხატსა და ჯვარს ნუ დაეყრდნობი. ხომ იცი, ჩვენს გაპირებებს ღმერთი და ზარები არა შველის.

— რას ამბობ, ბიჭო? აბა, რამ მიშველა იმ გაპირებების დროს. ტყვეობიდან თავი დამაღწევინა.

იანვარას თვალები გაუბრწყინდა:

— რამ გიშველა? იმ ორმოდან ამოსასვლელად სურვილი რომ გენთო გულში იმან გიშველა, იმ ცეცხლმა მოგიყვანა სამშვიდობოში, თორემ გულზელდაკრეფილი რომ მჯდარიყავი და ღმერთისათვის გელოდა, ახლა ვინ იცის, სად იქნებოდი? ან იქნებოდი კი?..

— შენც, შენც ეგ ცეცხლი დაგებმარა? — შეეკითხა გურამიშვილი.

— არა, — ღიმილით თავი გადააქნია იანვარამ. — მე თილისმა მქონდა თან. აი, ახლა შენ უნდა გაგატანო. — და გურამიშვილის წინ ყითანმეზოგლეჯილი გულისპირი გაშალა. დავითი ნაღვლიანად დააქცერდა ლურჯად გაბნეულ ზამბახებს, ირგვლივ ქართული არმია ჰქონდათ შემოვლებული.

— ეგ შენ, გქონდეს. ეს თილისმა მარტო შენ ბედზე გასჭრის.

— არა, ამას ისეთი ძალა აქვს, რომ ყველა გაპირებულს ეხმარება. ეს კიდევ თვითონ ილაპარაკებს იქ ჩვენ და-

ტაცებული ქალების ილბაღზე, თვითონ იტყვის ყველაფერს, რაც სათქმელია.

გურამიშვილმა იანვარას მხარზე, ზე-ლი დაადო.

— ჩვენს გაჭირვებას გულისპირი კი არა, „ვერვინ მოსთვლის თუ არ ბრძენი ენამქვერი“, „იფქლი ღვარძლად გადა-გვექცა ზედ მობრუნდა ცეცხლის კეფ-რი“.

იანვარას თვალებზე შავი წამწამები აუთამაშდა:

— შენი ქირიმე, რა მარგალიტები გქონია დაგუბებული გულში. ზომ იქაც იტყვი მაგნიარ სიტყვებს?

— სანამ ცოცხალი ვიქნები, ქართ-ლის ქირზე ვილაპარაკებ, — ჩაილაპა-რაკა გურამიშვილმა.

— მე კი თუ ოდესმე რუსეთის ჯარ-თან ერთად ჩავალ ჩემს ქვეყანაში, შენ სიტყვებს სიმღერით მოვდებ ჩვენს მთასა და ბარს, — უთხრა იანვარამ.

— რომ ვერც ერთი ვეღარ ჩაე-ღეთ? — ჩაილაპარაკა გურამიშვილმა და ნალვლიანი დიდი თვალებზე თოვლი-ან მთებს გაუშტერა, მერე იანვარასკენ სწრაფად მობრუნდა, გაიღიმა, თვა-ლებში ცრემლი აუელვარდა, — ასეც რომ იყოს, ჩემი დაგუბებული სიტყვე-ბი, ვიცი, ოდესმე მაინც მიაღწევნ-ჩემს ქვეყანას, ისინი შენზედაც იტყვი-ან, გაგიხსენებენ, ჩვენს შვილთა შვი-ლებს გააგებინებენ, რომ მე მოენდო მომგვარეს ფხოვლედი იანვარაო.

იანვარამ კაზაკურად გაპარსული თა-ვი დახარა.

„ტროიკა“ დაიძრა. გურამიშვილმა იანვარასაკენ გამოიხედა. ის მტერიან გზაზე უძრავად იდგა. მერე გაშლილი გულისპირი ხელში ისე შეათამაშა, თითქოს მიმავალ გურამიშვილს შორი-დან კიდევ ქართლის ქირი გაახსენაო.

ილია ხოშავაძე

წ ი ფ ა

დანისლულ მთებს ვუცქეროდი,
კიდევ ერთხელ ვნახე წიფა...
ო, ამდენი ტყბილი ხილი
აქ რა ძალამ დაამწიფა.

ტოტებგაშლილ მუხებს შორის
შზის სხივების ელვარებამ
გამახარა და აანთო
ჩემი სულის მღელვარება.

გულში ჩამწვდა სანეტარო,
უცნაური რამ სიმღერა;
აქ ფოთლების ლაშქართ შრიალს
ზმას უწყობდა ჩხერიმელა.

თვალს ატყვევებს ეგ ბუნება,
დაფერილი ოქროთ, ვერცხლით...
მთებში სახლი ისე მოჩანს,
თითქოს არის ბუდე მერცხლის.

ორღობეში გაიღვებს
ქალიშვილის საარს ტანი;
სახლში მიაქვს სველი დოქით
თვალანკარა წყაროს წყალი.

რა სპეტაკი, რა კეთილი,
ვნახე ბაღში გულგახსნილი,
როგორც წიგნი დიდ ცხოვრების,
სიბარულის მზით აღვსილი.

პასილ გვამადი

ა ღ ვ ი ს ხ ე

დგას ალვის ხე ფანჯარასთან რტოგაბურდული, —
უთენია ჩიტუნების ისმის ქლურტული, —

დგას ალვის ხე და რტოებზე შეუშფოთველი,
შრიალებენ, შრიალებენ მწვანე ფოთლები.

ბაღის უხმო მოდარაგე აქ ვინ დატოვა,
ვის ხელებში გაუფრინდა ახალგაზრდობა.

ახლა ნეტა რას შრიალებს, ამოიცანი,
იქნებ იმ თმის ელანდება თეთრი ცისკარი,

იქნებ შუქი ეჩვენება იმ თეთრ თმებისა,
ხეებში რომ იელებდა შეღამებისას.

უკვირს, უკვირს რომ მებაღე აღარ მოვიდა,
ნათელი და თმებაგსილი თეთრი თოვლითა, —

და ეზოში ნუგეშით შეფარებული,
დგას ალვის ხე, მამის ჩრდილზე შეყვარებული...

კვლავ შრიალებს, კვლავ შრიალებს რტოთა დარხევით,
რომ ის კაცი დაინახოს დაუნახველი,

ხელში დანით და სასხლავით აქ რომ ელავდა,
ამ ალვის ხის ჩუმ ფოთლების მოსალხენადა.

აგერ კიდეც შეპლალადეს მნათობს ამოსვლა,
ის აქ იყო, ის აქ მოვა ამ საღამოსაც.

სიოდ სუნთქავს, კვირტში ცოცხლობს, განა არა ჩანს?
ის აქ არის თავის მოვლილ ბაღის დარაჯად...

ალვის ხეო, რად შრიალებ, რად ახშიანდი,
თავზე გადგას იმ თეთრი თმის კვლავ განთიადი...

და თუ თრთოლვით შემოცქერი ფანჯრის ჩირალდნებს,
ერთი იქით გაიხედე და დაინახე:

ის სარკმელი, ალვის ტოტი რომ მიჰფარვია!
განა მართლა სარკმელია? მამის თვალია...

კვლავ ეზოში ნუგეშით შეფარებული,
დგას ალვის ხე, მამის ჩრდილზე შეყვარებული.

პირა შუბლაძე

მოსკოვისაგან

ორთქლმავლის გუგუნს ბანს აძლევს ქარი,
თვალწინ იშლება ლამაზი მდელი,
შენსკენ მოვდივარ, შენსკენ ვიჩქარი
შენ — საყვარელო რუსეთო ვრცელო!

შენსკენ ისწრაფის სული და გული,
ქართული სიტბო მომყვება თანა,
გულში მიბრწყინავს ცა.მშობლიური,
ვით მშობელ დედის ხმატყბილი ნანა.

ამ ალტაცებას ჩემში ვინ მოშლის,
მე გზებს შინათებს ცა საარაკო,
რომ შენს არეში, შენს მიდამოში
შენს ტყბილ ენაზე ვილაპარაკო!

გულში რა წაშლის პუშკინის ენას,
მაიაკოვსკის მღელვარ სტრიჟონებს;
ლენინ-სტალინის მზის აღმადრენა
ჩვენ ამ დიდებულ გზით მიგვაქროლებს.

სალამს მადარებს კავკასიის ქარი —
კავკასიონის მთები და მდელი,
შენსკენ მოვდივარ, შენსკენ ვიჩქარი,
შენ საყვარელო რუსეთო ვრცელო!

მომგონება

გრიანებს ქარი და ქარის ფრთებთან
მომგონების შენი ხმა შორეული,
და აქ კი ჩემთან, ნისლიან მთებთან
იშლება ჩვენი სიყრმის რვეული.

რა დრო გასულა დაუსაბამო,
რაც რომ დაეცილდით, რაც რომ დავშორდით,
მაინც ეგ დილა და ეს საღამო
მაგონებს წამებს ჩვენი ბავშვობის!

ო, მახსოვს, მახსოვს მე შენი სიტყვა —
„დავბრუნდებო შენთან უცნებლად“
ო, ველარ მითქვამს, რაც უნდა ითქვას
იმ ნეტარ დღეთა დასაბრუნებლად!

მაგრამ რაც იყო დავტოვოთ უხმოდ —
რამ დაგვაცილა, რამ შეგვავერთა,
ნეტავ მოხვიდე, მეგობრებს ვუხმოთ
და შრომის დღეებს ვუმღეროთ ერთად!

გრიანებს ქარი და ქარის ფრთებთან
მომგონების შენი ხმა შორეული,
და აქ კი ჩემთან, ნისლიან მთებთან
იშლება ჩვენი სიყრმის რვეული!..

მოთარ ჩხიძე

ბ უ რ უ ს ი

რომანი *

— ახ, რატომ?! თქვენ საპირონი ხართ მეცნიერებისათვის! — შესძახა ეთერმა. გივი შეკრთა, მეგრული აეზიდა უეცრად, რა იყო ეს — ნუთუ იზრდებოდა ბრაზი, ნუთუ მართლდებოდა გულმოსულობის დროს განადიქრი. მაგრამ არა, ეთერი ამას დაჯერებდა ამბობდა, ამბობდა რაც სჯეროდა, რაცა სწამდა, რა ვუყოთ თუ მცდარი რამ სწამდა, განა მცდარი რწმენა არა სჯობდა სიყალბეს! — ასე გაიფიქრა, თუმცა სული მაინც შეეხუთა, იქ გაჩერება აღარ შეეძლო, წამოიჭრა.

— წავალ! — თქვა გივიმ.

— არავითარ შემთხვევაში — შესძახა ლევანმა, — ერთად ვივანშმებთ, უსათუოდ, უსიკვდილოდ!

— არა, მე წავალ! — მტკიცედ გაიმეორა გივიმ.

— ნუ წახვალ, ნუ წახვალ, გივი! — მუდარით, ვედრებით ამოიძახა ეთერმა, ახლა უკვე ნამდვილი ეთერი იყო, რაღაც შეუცნობელი შიშით აღსავსე თვალებით.

— „ოღოლა!“ — გაიფიქრა გივიმ.

— კეთილი! — ხმამალა თქვა გივიმ, ზოლო ეთერს თვალებით ანიშნა — არ წავალ, ყოველთვის შენთან ვიქნები. ვერ ჩაგტოვებ ამათ ზელში, ვერა!“

XIII

ეთერი საწოლ ოთახში გავიდა გამოსაწყობად, მოსართავად. ვალიკომ და ლევანმა იქვე გაისწორეს ყელსახვევები,

გადავიარცხნეს თმა, ფრჩხილებით აიჭრათეს გინჯოლები კოსტუმიდან... ღრითოდ წუთის შემდეგ ყველა მზად იყო. ლევანმა კარი გამოაღო, გზა გაუთავაზა ეთერს, მერე ვალიკოს, შემდეგ გივის. თვითონ ცოტა შეყოვნდა კარის ჩასაკეტად. ეთერს ვალიკომ შესთავაზა მკლავი. დერეფანში შემხვედრებმა გზა უტოეს, სიამის თვალი გააყოლეს მშვენიერ წყვილს. გივის არ ექაშნიკა ეს დემონსტრაცია. თუმცა ამაში ცუდი არაფერი იყო, მაგრამ არ მოსწონდა ვალიკო, უფრო აშკარად რომ ითქვას — სძულდა და არაფერი მოსწონდა მისი. ამიტომ გადაწყვიტა რესტორანში შესვლამდე როგორმე აღეკვეთა ეს საზეიმო სვლა. სიამისო დრო იხელთა ლიფტში, ეთერის გვერდით დადგა, იქვე ჩავლო ზელი, მაგრამ ლიფტთან გამოსვლისას ვალიკო ტლანქად გადაეღობა, ეთერი დიდის თავებით გაუშვა წინ და თან მიჰყვა. განზრახვა არ აუსრულდა გივის. ვალიკო საზეიმო გამომეტყველებით, საკმაოდ ხმამაღალი, რიხიანი საუბრით, ეთერთან ხელუხელჩაყიდებული შევიდა რესტორანში, აჰყვა და ჩაჰყვა მაგიდათა რიგებს მოხერხებული ადგილის ასარჩევად, ყურადღების მისაქცევად. ეს იოლი ხერხი საჭიროც არ იყო, პირველივე გამოჩენისთანავე ყველამ მიაქცია ყურადღება, ყველამ დაკვირვებით, კეთილი თვალით ააცდო-ჩააყვია ორი ლამაზი ადამიანი, ვისაც თვალი მიუწვდებოდა, შემდეგაც ხშირ-ხშირად გადახედავდნენ ზოლმე, ათვალიერებდნენ, როცა ადგილი ამოირჩიეს, დასხდნენ ფანჯარასთან მოედნის მხარეს. ოფიციანტი მაშინვე მათთან გაჩნდა, „მე-

ნიუ“ მიაჩნდა. ვალიკომ დარღმანდულად გასწია „მენიუ“, დარღმანდულადვე განაცხადა: „საცივი, სუკის წვადი“, „წინანდალი“, ქალბატონისათვის ლომონათიც. წინაღმდეგი ხომ არავინ არის? ან ხომ არაფერს დაუმატებთ? არა? თუ ვნახოთ შემდეგ? კეთილი, დანარჩენი შემდეგ იყოს!“ ოფიციალური ფიცხლად შებრუნდა, გაეშურა შეკვეთის შესასრულებლად... მეერ ორიოდ წუთს თითქოს გაწყდა სასაუბრო ან იმათაც მიმოათვალიერეს რესტორანში მყოფნი, რამდენიმეს ვალიკომ საღამიც გაუგზავნა შორიდან, — ყური დაუგდეს მუსიკას, დააკვირდნენ ვეებერთელა, ფერად-ფერად ნათურებიან საახალწლო ნაძვის ხეს, რომელიც აქამდე ჯერ კიდევ არ აეღოთ და რომლის გარშემოც ჯერ-ჯერობით კანტი-კუნტად ჩნდებოდნენ მოცეკვავე წყვილები. გივიმ დრო იხელთა, ამ დუმილსა და თვალთვრებაში პირდაპირ იკითხა: — რა ამბავია ფიზიოლოგიის ფრონტზე?

— დაძაბულობა, შემოქმედებითი ძიება! — ღირსეულად განაცხადა ვალიკომ.

— დაძაბულობა, დაძაბულობა... — მრავალმნიშვნელოვნად გაიმეორა გივიმ, — პო, დაძაბულობა, — ჩააცივდა ამ სიტყვას, — მოსალოდნელი ხომ არაა ისეთივე დაძაბულობა, ისეთივე დიდი ბრძოლები, როგორც ამჟამინანდელ სენსიაზე?

— არა, არა, არავითარ შემთხვევაში, — მტკიცე გადაწყვეტილებით თქვა ვალიკომ, — საბჭოთა ფიზიოლოგია მტკიცედ დაადგა მატერიალისტურ გზას, პელოვის გზას!

— კარგია, კარგია! — დაატანა გივიმ, — ოღონდ იქ, ჩვენთან როგორღაა საქმე? რაღაცას ამბობენ, აკადემიკოსი ერთაშვილი...

— დიახ, — სიტყვა აართვა ვალიკომ, — ყველაფერი გამოსწორებულია! აკადემიკოსმა ერთაშვილმა დასძლია იდეალისტური შეცდომები ჩემი მითითებებისა და განმარტებების შემდეგ! —

თქვა დიდი ღირსების ღრმა განცლით. თავმდაბლური სიამაყით. *მარტინოვი*
ეთერმა ნიშნისმოგებით გადახედა გივის.

ხოლო გივის ერუანტელივით დაუარა სურვილმა, ჩაეფეთებინა ვალიკოსათვის იმ ლამაზ ცხვირში. მაგრამ ვინ იცის! რამდენ საჭირო სურვილს აზოზს საზოგადოებრივი წესრიგის გრძნობა, საჭირო სურვილსო, ითქმის ამ შემთხვევაში, რადგან მართლაც კარგი იქნებოდა, ორტოტად გამოშვებოდა სისხლი, სისხლის გამოშვება ხომ წამალია ზოგიერთი დაავადებისა, ეგებ პათეგმოფეკარიოზისა და დიდი ღირსმოსილების ჟინსაც ჰკურნავდეს. თუ ასეა, მედიცინა თუ დაადასტურებს, კარგი იქნებოდა ეს ოპერაცია. რესტორანის დიდ დარბაზში, მოხარულ, მოზეიმე ხალხის თვალწინ, იმავე წუთს. როგორც კი დიდი სწავლულის მასწავლებლად წარმოადგინა თავი ვილაც ზერელე აღამიანმა, ახ, რა კარგი იქნებოდა! მაგრამ გივის მეტი რა ჩარა ჰქონდა, უნდა შეეკავებინა სურვილი.

— ესე იგი აკადემიკოსი ერთაშვილი გამოსაწორეთ! — დამცინავად თქვა გივიმ.

ვალიკო ან ვერ მიუხვდა დაცინვას ან არ შეჰქადრა თავს, ისე შეიფერა ნათქვამი.

— დიახ, დიახ! — ამოიძახა თავმდაბლად.

ახლა ხელისგული აჰქავდა გივის, სტუდენტობის დროს მოკრივეობდა, ასე ემართებოდა ხოლმე ყოველი გამოსვლის წინ.

— ძალიან კარგი, კეთილი და პატიოსანი... — ხელი არ აღუშორებდა, ისე თქვა გივიმ, — ოღონდ მაინტერესებს, ხომ არ არის თბილისელ ფიზიოლოგთა შორის, ახალგაზრდა ფიზიოლოგთა შორის ისეთი მკვლევარი, რომელიც მართალია სერიოზული ძალაა, მაგრამ რაღაც შეცდომები მოსდის და დახმარება, სწორ გზაზე დაყენება სჭირდება?

— სერიოზულ მკვლევარს გზაზე დაყენება არა სჭირდება, — მიუგო ვალიკომ. ხოლო მცირე დაყოვნების შემდეგ.

მეტი დარწმუნებისათვის ესეც დაუმატა—ყველაზე თვალსაჩინო ძალა თქვენს წინაშეა. — ამაყად მხარებგაშლით თქვა, თან ნელა, ძალიან ნელა ასწია ხელი, ნელ-ნელა მიმართა ლევან ჭურღოვანიძისაკენ, ძნელი მისახვედრი არ იყო ვის უფრო გულისხმობდა ანუ ნამდვილად ვის გულისხმობდა, ხოლო ლევანმა ფიცხლად, მგზნებარედ ამოიძახა:

— მხოლოდ თქვენს შემდეგ, უსათუოდ თქვენს შემდეგ!

ვალეკომ ჩაიდომა, ნეტარებით ჩაიღომა.

გივიმ მყისვე სიტყვა ბანზე აუგდო, რად იგვიანებს ოფიციალური, სხვა გზა არ იყო, ასე უნდა მოქცეულიყო, უამისოდ უნდა ესმინა, როგორ აქებდა ერთიმეორეს ორი პატივმოყვარე, როგორ ათავაზობდნენ პირველ ადგილს ერთიმეორეს, ან როგორ იყოფდნენ პირველსა და მეორე ადგილს. ვერც პირდაპირ, ვერც შემოვლით ვერ მოახერხა გაეგო ღვაწლი ორი დიდი მეცნიერისა, რაც ხვალ ქვეყნიერებას მოეფინებოდა, პო, წინასწარ ვერ გაიგო. ჯანდაბამდის გზა ჰქონიათ, ხვალაც შორს არ არის, ხოლო მანამდე ნებას არ მისცემს თავი იქნინო, ერთიმეორე აქონ. მოიტათ ღვინო, ჩქარა მოიტათ. სიტყვა უფრო მძაფრი გახდებდა, უფრო პირდაპირი და დაუზოგველი. მაგრამ განა ცოდო არ არის ეს თვალმოციმციმე ახალგაზრდა ქალი, ეს აღტაცებული გრძნობა, ანთებული გული, ქმრის სიდიადით აელვებულა? ცოდოა, უსათუოდ ცოდოა! მაინც მოიტათ ღვინო, ჩქარა მოიტათ, სიტყვის დატკობაჲც იცის, სიყვარულით დატკობაჲც იცის ან ისე იცის ცა ქუდათ არ მიგანჩნია, დედა-მიწა ქალამნად. ესეცა სჯობს, ყველაფერი სჯობს ამ დაძაბულობას, მოიტათ ღვინო! ოღონდ ამ შემთხვევაში გივი მხოლოდ თავისთავს გულისხმობდა, არ ითვალისწინებდა, როგორ იმოქმედებდა ღვინო ვალეკოსა და ლევანზე. განა მათ სიტყვას აღარ მოედებოდა ეშპის აღმური, განა ისინი კი აღარ ჩაუყრავდნენ თვალს მალა ზეცას, ძირს დედამიწას, უღიადესთაც გაუხასდებოდნენ, აბა მა-

შინ გესმინათ და გეცქირათ მათთვის. ეს დროც მოვიდა, რამდენიმე სადღეგრძელოს ჩამოტარებას მოჰყვა. თითქმის დაჰკარგეს მორიდება, უსაზღვრო ქება უთხრეს ერთიმეორეს, მეცხრე ცაზე აფრინდნენ ანუ აიტაცეს ერთიმეორე და გადახედეს საცოდავ ქვეყნიერებას, სადაც ქილუებივით დაფუსფუსებდნენ უმწეო მოკვდავები. რა ეშველებოდათ, რა იხსნიდა, რა გამოიყვანდა მიწის ტყვეობიდან, რა იხსნიდა თუნდაც გივის, ამ გულმოსულ ახალგაზრდას, ვალეკოსა და ლევანის სიდიადით გაგულისებულ ადამიანს. არა, მისთვის ადგილი არ იქნებოდა მეცხრე ცაზე, ტკობის, ნეტარების სამყაროში... დიახ, სულ რაღაც ექვსიოდე ჰქვის შემდეგ ამ ხასიათზე დადგნენ ვალეკო და ლევანი, თუმცა აქაღდა უენოაო ყველაფერს ღვინოს დააბრალებენ, დაც, ღვინის ბრალი იყოს, იგივე ღვინო გივისაც შესჩენოდა, მაგრამ რის ცა, რა მწვერვალები...

შემდეგ გივი მხოლოდ დამცინავი თვალით შეჰყურებდა მეინახეებს, ხან იცინოდა, იცინოდა უსაბაბოდ, გულიანად ხითხითებდა, როცა ვალეკო აღიდგბდა ღვინოს ან ლევანი აღმერთებდა ვალეკოს.

ბოლოს თავისუფალი სადღეგრძელოს უფლება ითხოვა გივიმ.

ვალეკოს — თამადას თავისი სათქმელი მოეშაღებინა, უარობდა, მაგრამ ეთერმა და ლევანმა ამჯერად გივის დაუქირეს მხარი, რა თქმა უნდა, რაღაცით ხომ უნდა ესაიამოვნებინათ მეორე სტუმარიც, მისთვისაც უნდა დაემოთ ყურადღება, მიეზლოთ ხარკი და ეს იყო ყურადღების, მასპინძლობის მთელი ხარკი გივისადმი იმ ღამეს.

თამადამ დასთმო, — ხმა ღვთისა და ხმა ერისაო.

— მე ვსვამ ერთ ძველს-ძველ სადღეგრძელოს, — თქვა გივიმ, — ვსვამ ნამოსტ ქუდის სადღეგრძელოს, ვაჟაკის ქუდის, ვაჟაკის ღირსების სადღეგრძელოს. კაცური კაცობა, კეთილშობილური თავგანწირულობა, დაუზარლობა,

უფრობა, ერთი სიტყვით კაცური კაცობა ქუდმწვემ მარტყევით, ქუდი გაუხდიათ სიშოლოდ სიკეთისა და სიწმინდისა. ქუდგალანძლული კაცი სახელგატეხილად მიუჩნევიათ, ქუდმოხდილი კაცი — დამკირებულად. ქუდი გაუხდიათ ყველაზე უფრო საფრთხილო, ყველაზე სალოლო საგნად, სიამაყის ნიშნად და საფრად. კაცი ქუდით უცვნიათ, კაცია და ქუდი ჰხურავსო, გაბედულად უთქვამთ. თამამად იტყონდნენ, ამაყად იტყონდნენ, მამ რაო — განა ადვილი იყო ნამუსის ქუდის შენარჩუნება? ადვილი იყო ყოფილიყო გამტანი გაუტანლებში, მართალი მატყუარებში, ალალი ზაცდურებში, ერთგული მოღალატეებში, — არა, არ იყო ადვილი, ადვილი არ იყო ნამუსის ქუდის შენარჩუნება, სიამაყის შენარჩუნება. ამიტომ აღიდებდა ჩვენი ზალხი შეულანძლველ ქუდს, ნაპუსის ქუდს, სვამდა მის სადღეგრძელოს. მეც ამ სადღეგრძელოს ვსვამ, ნამუსის ქუდს, კაცურ კაცობას, ნამდვილ სიამაყეს ვადიდებ, ნამდვილ სიამაყეს მეთქი, უაუგობას. უღალატობას, დაუზარლობას, გამტანობას, პირდაპირობას, სიმაართლეს, თავდადებას, აი რას ვადიდებ, აი, რა არის სიამაყე, უამისოდ ნურავინ გამოიდებს თავს, სულერთია ნამუსის ქუდი არ დაადგება. გაუმარჯოს ქეშმარიტ სიამაყეს, კაცურ კაცობას, სიამაყის, კაცური კაცობის უძველეს სიმბოლოს — ქუდს, ნამუსის ქუდს!

— გაუმარჯოს! — მხურვალედ დააწია ვალიკომ, ჭიქა ჭიქას მიუჯახა.

— გაუმარჯოს! — ამოიძახა ლევანმა, შეტყუებულ ჭიქებს მიაბალა თავისი ჭიქა.

— დიდებული სადღეგრძელოა, — დაიწყო ვალიკომ, როცა გივიმ ჭიქა გამოსცალა. — ჩვენი გულისთქმა, ჩვენი განუყრელი ფიქრია. თურმე ტყუილად როდი გიხარდებოდი, თურმე ვგრძნობდი, ჩემი სათქმელი უნდა გეთქვა, მეც ამ სადღეგრძელოს ვაპირებდი სწორედ ახლა, ამჯერად. ვინ არ დაღევს ამ დიდებულ სადღეგრძელოს, ვინ არ იტყვის ზოტბას ნამუსის ქუდისა, ვინ არ გააღ-

მერთებს სიამაყეს, უაუგობას, დაუზარლობას პირდაპირობას, თავდადებას, ყოველ კეთილ ზრახვას და საქციელს? შესაძლოა მხოლოდ ის, ვინც მოკლებულია ამ დიდ სიკეთეს!

— დაღევაზე ისიც არ იტყვის უარს! — ჩაურთო გივიმ, თან ეთერს გადახედა, მის აღელვებას ერიდებოდა. ეთერს არაფერი შეუმჩნევია.

— მაგრამ მის სიტყვას აკლდება მხურვალეობა, ქეშმარიტი გზნება, აკლდება სიმაართლე, და რა არის სიტყვა სიმაართლის გარეშე?

— არაარობა! — ეკლავ ჩაურთო გივიმ.

— დიახ, მეც ამას მოგახსენებთ, — მართლაც გზნებაზე დააწია ვალიკომ, გზნებაზედვე განაგრძო, — დიახ, მე ვსვამ ნამუსის ქუდის სადღეგრძელოს, ადამიანის სიტყვისა და სიკეთის დიდი საფარის სადღეგრძელოს, სიამაყის, კაცური კაცობის სადღეგრძელოს!

ეს იყო ალბად დიდის მღელვარებით, დიდის გატაცებით ნათქვამი სიტყვები, არ აკლდა არც ტემბრი, არც მახვილი, არც თვალების ბრიალი, წარბების გრეხა და ხელების ქნევა. ესევე ნიშნები არც ლევანს დაუკლია თავისი სიტყვისათვის, უფრო მეტიც — აქნევდა თავს, არხევდა მთელ სხეულს, თუ აღგზნება, აღგზნება იყოსო. ენაზე ზომ ქალი არ მოედებოდა და არა, თითქმის ორივეს წაჭარბა ნამუსის ქუდის, კაცური კაცობის დიდება-დღეგრძელობაში. რაღა უნდოდა გივის, რატომ მიზეზიანობდა, რატომ აწვევდა თანამესაუფრეებს? მათი ღირსება აეჭვებდა? კეთილი, აგრე იყოს, ეჭვი ვის აუკრძალია, ეჭვის უფლება ყველას აქვს, ეგებ კარგიც იყოს, რომ იოლად არ მიენდო-ყოველ შემხვედრს, თუნდაც კარგა ხნის ნაცნობს, — მაგრამ ზომ დაარწმუნეს თავიანთ მაღალ გრძნობებში, სიალალესა და სიკეთეში? ალბათ, ჰო, ალბათ, კარგად ლაპარაკობდნენ, საოცრად, სხვათა ამაღელვებლად განიცდიდნენ ყოველ სიტყვას, მეტი რაღა იყო საჭირო დარწმუნებისათვის, მინდობისათვის? არაფერი, რა თქმა უნდა არაფერი! ოღონდ გივიმ მხოლოდ ზელი

ჩაიქნია, თავისთვის გადაწყვიტა, — ამოიყო ეს მიზეზიანობა, უმჯობესა იყო დახსნოდა სხვებს, შებრძოლებოდა საჯუთარ ავგუნებობას, კარგ ხასიათზე დამდგარიყო. საამისო საბაბიც გამოჩნდა, ორკესტრმა საცეკვაო დაუკრა, რამდენიმე წყვილი გასრიალდა ნაძვისხისაკენ, გვიმიაც, არც აცივა, არც აცხელა, ხელი ჩაავლო და გაიტაცა ეთერი... შემოევლენ ნაძვისხეს, შემოევლენ სხვებთან ერთად, ოღონდ მაინც მარტონი იყვნენ და მოასწრეს ეთქვათ:

ე თ ე რ ი — რომ არ ვიმჩნევ, ნუ იფიქრებ თითქოს ვერა ვხვდებოდე, როგორ ცდილობ ვალიკოს გამოწვევას.

გ ი ვ ი — არ ვფიქრობ!

ე თ ე რ ი — არც ის გეგონოს, თითქოს ვალიკო ვერაფერს ხედება.

გ ი ვ ი — კეთილი, არც ეგ მეგონება! სხვა კიდეც რა არ ვიფიქრო, რა არ მეგონოს, მიბრძანე შენი ხმალი, ჩემი კისერი!

ე თ ე რ ი — მე სახუმროდ როდი გეუბნები.

გ ი ვ ი — არც მე ვხუმრობ.

ე თ ე რ ი — არა, ხუმრობ!

გ ი ვ ი — არა ვხუმრობ-მეთქი!

ე თ ე რ ი — იხუმრე, აგრე სჯობს, უწყინარი ხუმრობა სჯობს, აღარავის გააღიზიანებ. მაინც ვერ აღიზიანებ, იცოდე, ვერ აღიზიანებ, ხედავ რა ზომიერად, რა თავდაპერილად გეპასუხება ვალიკო!

გ ი ვ ი — კარგი თავდაპერილობაა ხელების ქნევა — თითქოს ცელავსო, თვალების ბრალი — თითქოს აფთარიო...

ე თ ე რ ი — ეს ტექპერამენტია, ბუნებრივი გზნება!

გ ი ვ ი — ყველაფერს კარგად ახსნი თუ კეთილგანწყობილება გაქვს ადამიანისადმი...

ე თ ე რ ი — ყველაფერს ცუდად ახსნი, თუ მტრული განწყობილება გაქვს ადამიანისადმი...

გ ი ვ ი — კაცი იცნობა საქმითა და არა ოდენ აღთქმითაო.

ე თ ე რ ი — კარგ მთქმელს საქმეც არ გაუქირდება.

გ ი ვ ი — ასე ფიქრობ, ნამდვილად ასე გგონია?!

ე თ ე რ ი — ასე გგონია! გ ი ვ ი — ასე გგონია!

გ ი ვ ი — გავიწყლება, რომ ლაპარაკი ხელობაა მაგ ვაუბატონებისა!

ე თ ე რ ი — აი, აჰა! ლევანს რაღას ერჩი?

გ ი ვ ი — არაფერს მხოლოდ არ მომწონს, რატომღაც არ მომწონს!

ე თ ე რ ი — ოხ, რამდენს მიზედავ! სარგებლობ იმით, რომ ძალიან მიყვარხარ. მაგრამ ნუ დაივიწყებ, ნათქვამია, დიდ სიყვარულს შეიძლება დიდი სიძულვილი მოჰყვესო!

გ ი ვ ი — მაგის შიში არა მაქვს, მე ყოველთვის მართალი ვიქნები და არა გგონია, იქამდე მიხვიდე, შეიძულო მართალი აღამიანი... თუ აქამდე მიხვალ, იცოდე აღარც მე დამენანები.

ე თ ე რ ი — აღარ მიკვირს მართლა არ დაგენანები?..

გ ი ვ ი — თუ სიმართლეს ზურგს შეაქცევ მეთქი!

ე თ ე რ ი — არასოდეს, ო, არასოდეს!

გ ი ვ ი — არც არასოდეს შეგიძლებ, არც არასოდეს გაგიმეტებ!

ე თ ე რ ი — კარგი... კარგი, დავანებოთ ამას თავი, კარგი რა, გივი! გთხოვე, კიდეც გთხოვ, ნუ გამიფუჭებ გუნებას, ხომ ხედავ რამდენი გაძლება მქონია, ხალისი მაინც შევინარჩუნე, ძალას ნულარ დამატან!

გ ი ვ ი — კეთილი! კეთილი!

აქ მუსიკოსებმა მოათავეს საცეკვაო. მოცეკვავენი მიმოიფანტნენ. თავიანთ მაგიდას მიაშურეს ეთერი და გივიმ, მიუსწრეს აღგზნებულ თანამესუფრეებს. ისინი რაღაცას მრისხანებდნენ, დაობდნენ, იმუჭრებოდნენ, ოღონდ, შეიმჩნეოდა, ერთიმეორესთან არაფერი ჰქონდათ გასაყოფი, ედავებოდნენ ვილაცას, ვილაც უჩინარს, მაგრამ საშიშს. ეთერისა და გივის გამოჩენისთანავე მოიწმინდეს რისხვის იერი. ვალიკოს მყისვე აღტაცება აღებუჭდა სახეზე.

— ო, რა ბრწყინვალედ ცეკვავთ! —

მიმართა ვალიკომ ეთერს, — მე იშვიათად მინახავს, ვგონებ არც მინახავს მეორე ქალი, თქვენსავით რომ უხდებოდეს ცეკვა!

— კარგი ქათინაურია! — თვალთა ეუყუნით თქვა ეთერმა.

— არა, ჭეშმარიტებაა! — მსწრაფლ დაატანა ვალიკომ.

— მით უკეთესი, მით უფრო სასიამოვნოა... გმადლობთ!

— არაფერს, არაფერს! — აქ უცებ ტკბილად, თითქმის მიაშიტად გაიღიმა ვალიკომ, — ჰოი, რაოდენ მადლობას მიიღებს ვინც თქვენს ღირსებებს ჩამოთვლის! აურაცხელს, აურაცხელს არა, ლევან? — და ერთდ წამის შემდეგ, — მეუღლე თავს იკავებს, თავმდაბლობა მართებს, ბატონი გივი რაღას იტყვის?

— ერთ თავისუფალ სადღეგრძელოს ითხოვს! — სიტყვა ბანზე ააგდო გივიმ.

— თქვენ უკვე დაღლით თავისუფალი სადღეგრძელო!

— კიდევ ვთხოულობ ან არცა ვთხოულობ, თავისუფლება რის თავისუფლებაა!

— თავისუფლება სხვებთან თანხმობაა! — ჩაურთო ეთერმა.

— და მეც თანხმობას ვთხოულობ!

— და თუ არ გეთანხმებიან?! — ისევ ეთერი გაეპასუხა.

გივიმ მხრებილა აიჩეჩა, ოღონდ მოახერხა ეთერისათვის ჩუმად ეთქვა: — „შენი საშველები გახდნენ?!“ — ეთერმა თვალეები მოხუჭა, მაგრად მოხუჭა და ისე გაიღიმა.

— იმედია მე არ მეტყვით უარს თავისუფალ სადღეგრძელოზე! — ღიმილით ჩაიდუღუნა ეთერმა.

— არასოდეს, არავითარ შემთხვევაში! ბრძანეთ, გისმენთ სულგანაბული! — თქვა და მართლაც სული განაბა ვალიკომ.

ეთერმა ღიმილითის ჭიქას მოჰკიდა ხელი.

— სადღეგრძელოს გივი იტყვის, გივისთვის მოვიპოვე ეს უფლება! ოღონდ უნდა ითქვას ბედნიერების სადღეგრძელო, ბედნიერების სადღეგრძელო. ეს

აღელვებს ხალხს, ამისათვის იბრძვის, ამისკენ მიიწევს თავგამოდებით, რადი ბრძოლები, რაოდენიმე მტყუარებამ, რამდენი ძალა დასჭირებია და რა უბრალო ყოფილა ბედნიერება-თანხმობა, მშვიდობა, სათნოება და სიყვარული კაცთა შორის! აი მთელი ბედნიერება — უბრალო და დიადი, უბრალო და ძნელი მისაწვდენი! დაე, ძნელი იყოს სიძნელე რაა — შეუძლებელი ხომ არ არის?! დაე, ძნელი იყოს, ხალხი მტკიცედ დასდგომია ამ გზას, მიაღწევს დიად აღთქმას, მოიპოვებს ბედნიერებას — თანხმობას, მშვიდობას, სათნოებას და სიყვარულს კაცთა შორის! იდღეგრძელოს ბედნიერებამ! — ასწია ჭიქა, ბაგესთან მიიტანა.

— არა, ღიმილით არა, — დაიძახა ვალიკომ, — ასეთი დიდებული სადღეგრძელო ღიმილით არ დაიღვეა... ღვინი, უსათუოდ ღვინით! — ღვინის ჭიქა აავსო, გაუწოდა ეთერს, — აბა, ინებეთ!

— არა, არა! — ხელები გაასავსავა ეთერმა და მეუღლეს გადახედა, — ღვინოს არ დავლევ, არ დავლევ, არა... — ოღონდ ისე თქვა, ისე გაასავსავა ხელი, ისე გადახედა მეუღლეს, რომ მხოლოდ მისი ჩარევა უნდოდა.

— რა თქმა უნდა ღვინით, აუცილებლად, აუცილებლად! — ზეზე წამოიჭრა ლევანი, ვალიკოს ჩამოართვა ჭიქა და მიაჩეჩა ეთერს.

— გემორჩილებით! — თქვა ეთერმა ისე, რომ აშკარა იყო, თავის სურვილს უფრო ემორჩილებოდა ვიდრე მათ. მოსვა ჭიქა, გაიღიმა მომხიბლავი ღიმილით, მერე გივის მიმართა, — აბა, ხომ მოგიპოვე უფლება, ახლა შენ იცი!

— რა ბედენაა ასეთი უფლება, სათქმელიც აღარ დამიტოვე! — მიუგო გივიმ, — ვუერთდები შენს ნათქვამს, მთელის გულით ვუერთდები, დღეგრძელო-იყოს ბედნიერება. ასე უბრალო, ასე სანატრელი, დღეგრძელიყოს! — მხოლოდ ესა თქვა და მწყურვალეობით დაეწაფა ჭიქას, დახარბებულივით დაეწაფა. ვალიკომ და ლევანმა თვალი ჩაუკრეს ერთმეორეს, ღვინოს დანატრებულა, თო-

რემ სათქმელის მეტი რა არააო. მართლაც ბევრი რამ თქვეს, თითქოს გაჯიბრდნენ, გააქვერდნენ, იქაქანეს, იქაქანეს, მერე როგორც იყო სული მოითქვეს და ნიშნის მოგებით დაატანეს, — ეხ, ვინ იცის კიდევ რამდენი რამის თქმა შეიძლებაო. კიდევ კარგი რამდენიმე წუთის წინ არ მოიქცნენ ასე, ახლა უკვე სულერთი იყო გივისათვის, — ყურით არ უგდია, მხოლოდ იღიმებოდა, რალაც მოგონება შემოჰხვეოდა, შეჰდიმოდა იმ მოგონებას. კარგი იყო, — უთხრა ეთერს, როცა ბედნიერების დიდებას მორჩნენ ვალიკა და ლევანი, — კარგი იყო ორბისი... ნეტა არ ენატრება ეთერს? გივის ხშირად მონატრება ხოლმე თევზაობა, ფაქტები და კოკოზები; ლხინი კაცულბეჭევიან ცაცხეების ხეივანში; ძინელიანი დღე ვენახში, ქოხის წინ კოცონი რომ ბრიალებს და ნაკვერჩხლებზე აიშინდის ტაროებს გააქვს ტკაცუნა; ვაშლის კრეფა, ხეებზე შეხუნძლული დაბრაწული, მოკისკისე, მოსიმღერე გოგონები, გოდორაიდებული ბიჭები. კარგი იყო, კიდევ რაღა არ იყო კარგი, ყველაფერი, უცებ ხომ არ გაახსენდება, — მინდა ორბისი, მონატრება ორბისი, უსათუოდ წავალ, უსათუოდ, განა დეიდა მერი აღარ დაბრუნდება ორბისში?! რა თქმა უნდაო, მყისვე დაატანა ეთერმა, დაბეჯითებით, დაჯერებით და ატანა, განა იმიტომ, თითქოს სჯეროდა, არა, რა სათქმელია, მხოლოდ სტუმარს მოერიდა, მოერიდა მეუღლესაც, რად უნდა ეთქვა ისეთი რამ, რასაც ეჭვი, შეკითხვები და მერე ვინ იცის, მთელი ამბავის გადმოფარჩალება მოჰყვებოდა რა თქმა უნდაო, მოსჭრა უცხად, — განა უკეთესი არ იყო?!

გივის შეეძლო გაეგრძელებინა თავისი მოგონებები, ვალიკოს სადღეგრძელოები, ხოლო ლევანი მომზადებულიყო ვიდრე სხვები ლაპარაკობდნენ, უკეთესი იყო, ოღონდ რად იგონებს გივი ახალაბალ შემალონებელს, ეთერისათვის შემალონებელს, რას ატეხილა ამ სამოსს, რად მონდობებია, გუნება წაუხდინოს ეთერს, რატომ არ შეისიხნის მუ-

დარას, რად შესჯიბრება? შესჯიბრება?! კეთილი, ეგრე იყოს, ახლა ეთერის ჯიბრიცა ნახოს, ეს რაა, თქვან თუნდა ბევრად უარესი, თუნდაც უსაშინელესი რამ, ეთერი მაინც იხალისებს, იკისკისებს, იხარებს, ცეცხლად მოედება მის უგუნებობას. და ასეც იყო, ღიმილი არ ჩამჭარალა ეთერის სახეზე, მაღლიანი, კეთილი სიტყვა არ გამოლევიდა, არცთუ ცეკვაზე უთქვამს უარი, მეორედ გაჰყვა გივის; სიხარულით გაჰყვა, გაჰყვა ლევანსაც, — რა თქმა უნდა იმასაც სიხარულით. მაინც კიდევ უნდოდა ცეკვა, ელოდა ვალიკოს წინადადებასაც. ოღონდ ვალიკო რატომღაც აყოვნებდა... ორკესტრიც რატომღაც მოკლე-მოკლე სჭრიდა საცეკვოს, მოცეკვავენი ორსამ შემოვლას ძლივს ასწრებდნენ ნაძვისხის ირგვლივ, ისიც თუ მყისვე წამოცვიდებოდნენ, თუ არა და შეიძლება პირველივე მოძრაობაზე გადასხმოდათ ცივი წყალი. ეგებ გასაღიზიანებლად, ეშხზე მოსაყვანად იქცეოდა ასე პატარა ტანის ღირიფორი, ისე პატარა, რომ სანოტეს ნიკაბით ძლივს სწვდებოდა. მართლაც ასე გამოვიდა, უცებ ნაძვის ხე აენთო, ააჩირაღდნეს, ნაირფერად ააეღვარეს. ჩააქრეს დიდი ქალი, ჩააქრეს სხვა თეთრი ნათურებიც და დარბაზი მოიცვა ზღაპრულმა ფერებმა, ჯადოსნურმა ხმებმა. მერე საცეკვო ჩაეწნა იმ ჯადოსნურ ხმებს და დიდხანს, დიდხანს აღარ დამცხრა. აი თურმე რას უცდიდა ვალიკო. ეთერისთან ერთად შეეცურა იმ მომხიბლავ ფერებსა და ხმებში ეშხზე მოსულ წყვილთა შორის, შეეცურა ლამაზად, მოხიბნილად, ნათქვამად დააღვივლებდა, თავის მეწყვილეს, დიდხანს, დიდხანს დააღვივლებდა, დაეცურებდა. ნარნარებდა ეთერი, ნარნარებდა მშვენიერი, ეღვარებდა უამრავ ფერებში, თვალისმოშვრელად, მომხიბლავად. ამიტომაც იყო, რომ თანდათანობით შემოეცალნენ სხვა მოცეკვავეები, ახლოს მიადგნენ მოლხინენი თუ მოვახშმენი, აღტაცებით შემზერდნენ, ტბებოდნენ. თვით ეთერს დავიწყებოდა ყველაფერი, დავიწყებოდა მიწიერი

ხრუნვა და დარდი, შენივთებოდა ოცნებებსა თუ ზღაპრულ ჩვენებებს. და ვინ იცის რამდენ ხანს გასტანდა ეს ნეტარება, თავდავიწყება, რომ უცებ მის ამბოლებულ, გაფაჩიზებულ, განწმენდილ ჩვენებებში არ შეჭერილიყო ყინით აღსავსე, გაფიცებული, გაცხოველებული თვალები. ეს ვალიკოს თვალები იყო, ორბის თვალები, ქორის თვალები, ვეფხვის თვალები, — წარმოიდგინეთ რომელიც გნებავთ მტაცებელი, რომლის კლანჭებშიც მსხვერპლი სხმარტალებს. ამან გამოარკვია ეთერი, უცებ გამოარკვია, შეაძრწუნა, შეაყრიალა, წარსტაცა ზეადამაფრენა, თავდავიწყება, სისარული, ყველანაირი წარსტაცა, — უცხად მოსწყდა ვალიკოს, ძრწოლით გაქანდა თავისიანიებისაკენ... დასანახად კარგი იყო, კარგი იყო ყოველივე ეს, მაყურებლებს არც არაფერი ესაქმებოდათ მის განცდებთან, ზედავდნენ უდიდეს დახვეწილობას, უნახეს სინარჩარეს და მოწონების ხმები აღმოხდათ, ტაში შემოჰკრეს.

დიდხანს თავი არ აუღია, არც კრინტი დაუძრავს ეთერს, იჯდა თავჩაღუნული, გრძნობდა მრავალ თვალს, მისკენ მიმართულ მზერას და მალი-მალ ცხვირსახოცს იღებდა შეფაეღულ ლოყებზე.

ასე უეცრად მოიწყინა ეთერმა, უეცრად გაუქრა ზალსი, აღარაფერი სურდა, აღარაფერი ახარებდა, აღარ აცინებდა ვაეკაცების ხუმრობა. მაინც რა კარგ ხასიათზე დადგნენ, თითქოს ეთერის უგუნებობას ელოდნენო, ერთბაშად ახიხიბდნენ, შეჯიბრდნენ ხუმრობაში. ლევანიც აღარ იცნობოდა, ისე მახვილი სიტყვა-პასუხი გამოსდიოდა. ვალიკოზე ხომ თქმაც აღარაა საჭირო, ხოლო გივი ორივეს ერთად აჭარბებდა უდარდელი მხიარულებით. ამან უფრო გააგულისა ეთერი, გააბრაზა, აღუძრა სურვილი სამივე გახარებული ვაეკაცის ერთად გაწყეპლისა, კარგი იქნებოდა, აამებდა, სხვა ვერაფერი დაუბრუნებდა სიხალისეს; მაგრამ ცხადია აღუსრულებელი სურვილი იყო, გივის წყლანდელ სურვილებსა ჰგავდა, ეთერის უგუნებობას არაფერი

ეშველებოდა, არც ეშველა. ისე არამდნენ, დაბრუნდნენ უკან, ისე გაიფხვმდნენ გივი და ვალიკოს ქვეშევრდები ერთი სიტყვაც აღარ უთქვამს, ხელიც არ გაუწვდია, მხოლოდ თვალები დახარა, აღარ დამენახათ, მომცილდითო. თავი რომ აიღო ძალიან გაუკვირდა ლევანის იქ ყოფნა, — ნეტავ ეს რატომ აღარ წასულაო. მაგრამ მეტი გაღიზიანების საშუალება აღარ მიეცა, ტელეფონი ახმაურდა. სასმენს ლევანი მოსწვდა, ოღონდ მაშინვე ეთერს გაუწოდა, შენაკითხულობენო.

„არ შემეძლო, არ დამერეკა, გენაცვალე, — ელაპარაკებოდა მარი მოსკალენკო, — აღტაცებული ვარ! რა ლამაზი ქმარი გყოლიათ, რა შესაფერისნი ხართ ერთიმეორისა, მე იშვიათად შემხვედრია... არა, არა, თითქმის არ შემხვედრია ასე შეწყობილი ცოლ-ქმარი! რა ლამაზია, რა ლამაზია!

„ვინ?!“

„თქვენი მეუღლე!

„ლამაზი?!“

„არაღ თქმა უნდა!

„სად გაიცანიით?!“

„არა... მხოლოდ დავინახე, შორიდან დავინახე... რესტორანში ერთად დავინახეთ, ერთმანეთისათვის გაჩენილი ორი არსება. ბედნიერი ხართ, ბედნიერი! ძილი ნებისა, გენაცვალე!“

„სცდებით! მოითმინეთ! მოიცათ!“ — მაგრამ მარის სასმენი დაედო, ეთერის ძალა აღარ ეყო ხელახლა დაერეკა, მოცელილივით დაეცა საწოლზე.

XIV

რამდენიმე დღეს უგუნებოდ იყო ეთერი, გარეთ აღარ გადიოდა, მიმსვლელ-მომსვლელებს გზის ვეღარ უჩვენებდა, ტელეფონსაც არ ეკარებოდა. იჯდა ერთსა და იმავე ადგილას, იჯდა მონასტულ, თვალშენამული, კითხულობდა სენტიმენტალურ რომანებს, გობრუებამდე კითხულობდა. ასე გასტანა რამდენიმე დღეს. უჩვეულო და მოულოდნელი არაფერი მომხდარა, თუ არ ვიტყვი, რომ ლევანი ყოველთვის მო-

გვიანებით ბრუნდებოდა, აღტაცებული, აცმუკებული, აფოფინებული... აფოფინდებოდა, მაშ რა იქნებოდა, ბედმა გაუჭრა, სხვაგან თუ არა, ეურნალ „ფსიქოლოგიაში“ ხომ მაინც გაუჭრა ბედმა? მისთვის სულ ერთი იყო... და ცმუკავდა, ცმუკავდა უფრო მეტად, რაც უფრო ახლოვდებოდა ეურნალის გამოსვლის დრო. და ბოლოს... ჰო, მივყვეთ ნელ-ნელა...

ეთერი ისევე მიზგიანობდა. ლევანი აღრევდა გასულიყო. ტელეფონი რეკდა და რეკდა, არაფერ იყო პასუხის გამცემი. არავის ხმის გაგონება არ უნდოდა ეთერს, ჰო, არავისა, მეუღლისაც არა. დაე, ეწკრილა ტელეფონს, განუწყვეტლად ეწკრილა. მაგრამ ბოლოს მაინც ველარ გაუძლო გადაბმულ რეკას, ბრაზიანად აიტაცა მილაკი, — ლევანი გვინდაო. — შინ არ არისო, — დატევით გაეპასუხა ეთერი და ყური აღარ უგდო, მაშინვე დაადგო მილაკი, მაგრამ ხელახლა გაისმა ტელეფონის წკრიალი. ეთერმა ისევ გულმოსულად აიტაცა მილაკი.

„ეთერ, გენაცვალე, გოცნებული ვარ, — ელაპარაკებოდა მარი, — როგორ ჰგვანებოდა ჩვენი ქმრები ერთიმეორეს... არა, სილამაზით არა, ო, ამის გაფიქრებაც არ შეიძლება! ბუნებით, ხასიათით, აღმოჩენების ვნებით. მაგრამ ეს მაინც სასწაულებრივი აღმოჩენაა — იდეალიზმი საბჭოთა ფსიქოლოგების თეორიებში! საბჭოთა მეცნიერება და იდეალიზმი — სასწაულებრივი! თქვენ როგორ ფიქრობთ?!“ მაგრამ ეთერმა გარკვევით ვერაფერი გაიგო, თითქმის სუნთქვა შეეკრა, სიტყვა არ დანება, ან რა უნდა ეთქვა? ერთადერთი, რაც უცებ მოიფიქრა, ეს იყო — როგორმე სწრაფად მოეცილებინა მარი და წასულიყო ეურნალ-გაზეთების კიოსკში... ასეც მოიქცა...

რამდენიმე ხნის შემდეგ ეთერი ჰგავდა იმ ადამიანს, რომელსაც წაართვის დიდი მისწრაფება, დიდი აღტაცება, წარსტაცის და დასტოვის სრულიად უნუგეშო. გაწამებული სახე, მოშლილი სხეული, სავარძლის ორივე მხარეს

თითქმის უსიცოცხლოდ ჩაცმული ზე-
ლები მართლაც მოწმობდა *რადიკალურ*
უნუგეშობას. იქ არაფერ იყო *მეცნიერული*
გეში ეცა, იმედი მიეცა ეთერისათვის, ან
ვის რა ნუგეშისცემა შეეძლო? მან დი-
დი მღელვარებით დაიწყო ადამიანის
ფსიქოლოგიის შესწავლა, ეთავყანე-
ბოდა აკადემიკოს ზედგინძის ხსოვნას.
ეთავყანებოდა მის მოწაფეებს, ოცნე-
ბობდა დამოუკიდებელ, სრულიად ახალ,
დიდმნიშვნელოვან ექსპერიმენტებზე,
რითაც კიდეც უფრო გაამდიდრებდა,
უფრო მეტად დადასტურებდა განწყო-
ბის ფსიქოლოგიის დებულებებს. და აი,
აჰა, მოულოდნელად შეწყდა ეს ოცნება,
შეიკრა, შეკანკალდა ყველაფერი, მის
წინ იდო „ფსიქოლოგიის“ უახლესი ნო-
მერი, რომლის ბოლო გვერდებზე მიე-
ბეჭდათ — „ერთი იდეალისტური კონ-
ცეფციის შესახებ ფსიქოლოგიაში“ ლე-
ვან ქუროვანიძის ხელმოწერით (რა
თქმა უნდა, ხელმოწერას მისდევდა მთე-
ლი ტიტულატურა ხაზისხის, წოდების,
თანამდებობის). განწყობა, — როგორც
ამტკიცებდა ახალგაზრდა მეცნიერი, დი-
დად განსწავლული ფიზიოლოგი ლე-
ვან ქუროვანიძე, — თურმე ყოფილა
რადიკალური ძალა, ეგრეთწოდებული
იდეა, რომელიც ეუფლებოდა ადამიანს,
აღაზნებს, ამოძრავებს, აკეთებინებს,
რაც მას სურს; აკადემიკოს ზედგინძის
მოდერნობა, მისი. წარმოდგენით, გრა-
ფიკულად ასე ყოფილა: განწყობა-სუ-
ბიექტი-ქცევა, სადაც ისე თვალსაჩინოდ,
რომ დამტკიცება აღარ უნდა, „განწყო-
ბას“ უქიზავს ადგილი „იდეისა“,
ოღონდ არა ობიექტური, არამედ პლა-
ტონური იდეისა. ეს იმიტომ, რომ ის
სადღაც, სხვა სამყაროში, არ არსებობს,
არა შორიდან არ განაგებს ადამიანს,
თვით ადამიანშია, სუბიექტურია, მაშ
ბერკლიანურია და არა პლატონური! ეს
კიდეც არაფერი, — ფილოსოფოსობდა
ლევან ქუროვანიძე, — განწყობის თე-
ორია უპრყოფა პირობითი რეფლექსე-
ბისა, პავლოვის რეფლექტორული თეო-
რიისა, პირველი და მეორე სიგნალ-
ზაციის სისტემისა, ცენტრალური ნერ-

ველი სისტემის დიდი პემისფერობის ქერქის მოქმედებისო. ეს კიდეც არაფერი, — გრგინავდა ლევან ჭურღოვანიძე, — განწყობის ფსიქოლოგია უპირისპირდება მარქსისტულ-ლენინურ ასახვის თეორიას, უპირისპირდება მარქსისტულ მატერიალიზმს, ეძებს რაღაცა ახალს, მატერიალიზმისა და იდეალიზმის შუალედსო...

რამდენიმე აბზაცის წინ სუბიექტური იდეალიზმი იყო, მერე მატერიალიზმისა და იდეალიზმის შუალედი გახდა, წერილი რომ უფრო დიდი ყოფილიყო, ვინ იცის, კიდეც რად არ გადაიქცეოდა განწყობის ფსიქოლოგია. მაგრამ ესეც საკმარისი იყო შემტევი, მძაფრი, სასტიკი დასკვნებისათვის. ეს მოძღვრება უცხო და მტრულია ჩვენი იდეოლოგიისთვისო, მტრულია ჩვენი საზოგადოებისთვისო, რაც შეიძლება მალე უნდა მოედოს ბოლო ამ ბოროტებასო.

არა, ძნელი არ იყო ეთერისთვის ამას გაგება, ყოველი სიტყვა გულში ხედებოდა, სათითაოდ აწყვეტდა გულის ძარღვებს. არ იცოდა, რა ექნა, როგორ მოქცეულიყო, უარეყო, ერთბაშად მოეგლოჯა გულიდან, რაც აღელვებდა, რაც იტაცებდა, თუ დაეცვა დიდი გატაცება, შესცივდებოდა მოწინააღმდეგეს? — მაგრამ როგორ, ის ხომ ჯერ კარგად არ იცნობდა ფსიქოლოგიას, განწყობის თეორიას, ეს ხომ ჯერჯერობით მხოლოდ გატაცება იყო, აღგზნება იყო, რაც შეიძლება ისევე გამჭრალიყო, როგორც აღძრა. რა იყო გასაკვირველი, ერთბაშად უარეყო გატაცება, დიდი გატაცება, თუკი ამდენ ბოროტებას შეეცავდა? ოღონდ მართლა შეიცავდა ბოროტებას, მართლა დასაგმობი იყო? ეს არ იცოდა ეთერმა, ამას გაეწამებინა იგი.

ჰო, მან არ იცოდა, მას არ შეეძლო, მაგრამ ნუთუ არ გამოჩნდებოდა შემძლებელი, განსწავლული ადამიანი, რომელიც არ დასთმობდა, თავგამოდებით დაიცავდა მის გატაცებას? ნუთუ ვერავინ დადასტურებდა სიმართლეს მისი რწმენისას? უსათუოდ, უსიკვდილოდ გამოჩნდებოდა ასეთი ადამიანი. უნდა

გამოჩენილიყო, ეთერს სურდა, წყუროდ, ენატრებოდა, შერჩენოდა მისწრაფება, არ გამტყუნებოდა რწმენა. ოღონდ რა მოჰყვებოდა ამას, რა ახალი სადარდებელი გაუჩნდებოდა ეთერს, ისევე ეთერს? აი რა იყო საკითხავი, საკიბოროტო საკითხავი ეს ხომ დაადასტურებდა ლევან ჭურღოვანიძის, ისევე ეთერია ერთგვარი გატაცების უთავბოლობას, ზერელობას, ქარაფშუტობას, ანუ გატაცება გატაცებას ჩასცემდა მახელს ეთერის გულში. დაე, ასე ყოფილიყო, განადგურებულიყო ან ერთი ან მეორე, რაკი ერთად ვერ მორიგებულიყვნენ, რაკი შესცივდებოდნენ ერთიმეორის... დე იყო ასე უძრავად, გაურკვეველი ფიქრებით აღსავსე; აღძრა შიში გაურკვევლობამ, აღძრა შიში უმწყობისა და სიმართლისა, მაშინ შეიბრა სხეული, ხელი ტელეფონს ეცა, ენაც შეიბრა: „მოდი, — მუდარით ჩასძახა მილას, როგორც კი გივის ხმა მოესმა, — ახლავე მოდი!“ და ისევე თითქოს უსიცოცხლოდ დაეკიდა ხელი... იყო ასე გივის მოსვლამდე.

გივი დინჯად შემოვიდა, მშვიდად გადაავლო თვალი ეთერს, წყნარად ჩამოჯდა მის პირდაპირ და უდარდელად იკითხა:

— რა დაგემართა?

ეთერმა ოდნავ ასწია ხელი, ეურნალისავენ გაიშვია.

— ნახე? — ჩაიღუღუნა ეთერმა.

გივის თვალი არ გაუყოლებია ეთერის ხელისათვის, ისე მიუგო, ვნახეო.

— მერე? — სავარძელში გასწორდა ეთერი, — რასა ფიქრობ?

— იმას, რომ ვალერიან იაშვილი უდიდესი კარიერისტია და სხვა არაფერი. ამას ვფიქრობდი გუშინ, გუშინწინ, ამასვე ვფიქრობ დღესაც, სხვა რა ვიფიქრო, სხვა რა ვთქვა, როცა კარგად არ ვიცნობ ფსიქოლოგიას, განწყობის თეორიას? უნდა დაველოდო სპეციალისტების გამოზნაურებას... აი სულ ესაა ჩემი ფიქრი.

— ეთქვით, დადასტურეს სპეციალისტებმა!

— ცული არაფერი იქნება, გამოსწორდება ერთი ნაკლი, შეიძლება დიდი ნაკლი ჩვენს მეცნიერებაში.

— შენთვის იოლი ასატანია.

— შენთვის?

— ძნელი მე ხომ გატაცებული ვარ...

— ფსიქოლოგიით!

— დიახ!

— ფსიქოლოგია განწყობის თეორიით არ იწყება და არც დამთავრდება, ფრთა არ შეიკვეცება შენს გატაცებას. და თუ განწყობის თეორეტიკოსებითაც იყავი გატაცებული, რა ვუყოთ, კერპები აღარ არიან ქვეყნად, უნდა შევლიო.

აქ ეთერი კარგახანს დააკვირდა გივის, მერე იმედგაცრუებულივით გაიქნია თავი.

— გუშინდელი გივი აღარა ხარ, — თქვა ეთერმა, — უკვე სხვა პანგზე მღერის.

გივიმ მწარედ გაიცინა.

— ვალერიან იაშვილი და ლევან ქურდოვანიძე უსინდისო კარიერისტები არიან-მეთქი, ასე არა ვთქვი?! განა ეს სხვა პანგია?! ზერელეები, ქარაფშუტები არიან, ამასაც დაეუმატებ, განა ეს სხვა პანგია?! იგივე უნდა იყოს!

— მაგრამ ეს ლანძღვაა და არა დასაბუთება!

— დასაბუთება გნებავს?

— უსათუოდ!

— კეთილი, გადაეცემა ჩემს საქმეს, შევისწავლო განწყობის თეორიას და დაგისაბუთებ, მთელს ქვეყანას დაეუსაბუთებ, თუ მანამდე ვაქცავები არ აღმოჩნდება სპეციალისტთა შორის.

ვაქცავები სპეციალისტთა შორისო, — და უცებ შუბლი გადაეფერა ეთერს. ან რატომ აქამდე არ გაახსენდა ეს თავგამოდებული ვაქცავები, რად წარმოიდგინა თავი უმწიოდ და უმეგობროდ? რატომ ეგონა, თითქმის დაიღუპა ყველაფერი, ჩაიღუპა წყალს გაჟყვა ოცდაათი წლის მღელვარე შემოქმედებითი ძიება, ოცდაათი წლის ნაცვლევი, ნაწვავ-ნაღავი? განა ერთი წიტიანი წერილი ჩაფარცხავს ამდენ შრომას? ან ლევან ქურდოვანიძე და მისი მრჩეველი თუ

მეურვე — ვალეო იაშვილი შეძლებენ დაუბრისპირდნენ ალბათ უკვე გაფთრებულ რაინდებს, აი ამ რაინდებს, — და თითქმის ეთერის წინ წამოაღდა აკადემიკოს ზედგინძის ყველა მოწაფე, მართლაც გააფთრებულნი, გამწარებულნი, გამზადებულნი შეტევისათვის... აი ის ახალგაზრდაც, ყველაზე უკან რომ დგას, მაგრამ კარგად მოჩანს, მთელი სახე მოჩანს, რადგან ყველაზე მაღალია, კმარა მხოლოდ ის, ტუჩებში რომ იცინის, იოლ გამარჯვებაში დარწმუნებული... ჰო, ეს ჩვენებაა, წარმოსახვაა, ოღონდ მართლა სად არის ის მაღალი ახალგაზრდა — აკაკი ცისკარიშვილი? ალბათ იქ, ისევ იქ, სადაც ყოველთვის ხედებოდა ეთერს, მეცნიერ მუშაკთა დარბაზში, სულ უკანა მაგიდაზე, ფანჯარასთან. გრძელი მკლავებით მთელს მაგიდას, წინ დაყრილ წიგნებს გადაჰფარებია, თითქმის კალთაში უდევს მთელი მაგიდა წიგნებიანადო, ჰო, იქ იქნება, ასე იქნება, ოღონდ შუბლგახსნილი როდი — კოპებშეკრული, განრისხებული, ვინ იცის, როგორ განრისხებული... და ეთერი წამოიწია, თამამად გასწორდა სავარძელში.

— ვაქცავი გამოჩნდება... გამოჩნდება ბიან ვაქცავები! — იმედიანად თქვა ეთერმა.

— აი ეს მომწონს, — დაიძახა გივიმ, — მომწონს იმედიანობა! კარგია, მჯერა, რომ ვაქცავები გამოჩნდებიან... მე კი ვიფიქრე, ვაქცავები გაწყდნენ თბილისში! — აქ წარბები შეხარა გივიმ, — გახსოვს, ჩამოსვლის დროს რა გითხარო, — კარგია-მეთქი იმედიანობა! ან რატომ არ უნდა გქონდეს იმედი, დიდი იმედი? სიმართლისა და სიკეთის დაქლევა ხომ არ შეიძლება... ბოროტსა სძლია კეთილმან, არსება მისი გრძელიაო. — და მერე უფრო მწვავე კილოზე განაგრძო: — ერთიც ვნახოთ, ეს სიმართლე და სიკეთე ლევან ქურდოვანიძის მხარესა; ერთიც ვნახოთ, ლევან ქურდოვანიძემ გაიმარჯვა, არა ვილაყვიგინდარამ ან, უცხომ, არამედ სწორედ ლევან ქურდოვანიძემ ანუ შენმა მეუღ-

ლემ, მაშინ ხომ ცას ეწევი სიხარულით, თავსაც აღარ გაგვიყარებ, ვინ მე და ვინ თქვენაო!.. არა?

— შენ გეხუმრება და მე აღარა მკითხავ! — ჩქროლვით თქვა ეთერმა, — ყოველი სიტყვა გულს მიგმირავს... და სამწუხრად გიხმე და არა გულის გასახეთქად... — თქვა და თვალებზე აიფარა ხელი, ცრემლის დასაძლევად აიფარა, — აღარ შემიძლია ამდენის ატანა, აღარ შემიძლია!

— რა გულს იხეთქავ, რა გაღელვებს?! — წრფელი გოაცებით აღმოხდა გივის, — ქეშმარიტება თავის ზვას არ ასცდება, ესა გწამდეს და გულიც, სულიც დამწვრილებული გექნება. ქეშმარიტების რწმენა ბერკეტია ადამიანის მხნეობისა. ესეც არ იყოს, განა ისეთი რა გასაჭირი დაგდგომია? ამდენის ატანა აღარ ძალმიძსო? რაო, რისი ატანა აღარ ძალმიძს, რა მოხდა, ისეთი რა უბედურება დაგატყდა თავს?! ჯერ რა გინახავს ცხოვრებაში? მხოლოდ ის, რომ შენს რჩეულს გაჰყევი, მერე ამ შენმა რჩეულმა შენი სათაყვანო მოძღვრება, შენი საყვარელი მეცნიერება გააკრიტიკა და მოსალოდნელია, პო, ჯერ მხოლოდ მოსალოდნელია, რომ შენა რჩეული გამტყუნდეს, ო, რა მომხდარა, რა დიდი ამბავი მომხდარა! თითქოს მხოლოდ ერთი სიმტყუნე და ერთი მტყუანი გამოჩენილიყოს, ქვეყანა მტყუანებით და მართლებითაა საესე, ქვეყანა ესაა, მეტი არაფერი. ასე უბრალოდ გულს ნუ გაითტერ, ვინ იცის, კიდევ რას გადაეყვრები, ჯერ რა გინახავს, რა განგიცდია!

„ნუთუ მართლაო?!“ — გაიფიქრა ეთერმა, ნუთუ არაფრად ჩაითვლება, რაც თავს გადახდა სულ რაღაც ექვსიოდე თვეში ორბისიდან წამოსვლის შემდეგ, ნუთუ არც არაფერი განუცდია?! მაშ რამ შეცვალა, რა იქნა ის მიამიტი ორბისელი გოგონა, რომელსაც ეგონა, რომ არ შეიძლებოდა ქვეყნად ყოფილიყო უფრო დიდი რამ უბედურება, ვიდრე უთანხმოება მის ღედასა და მამობილს შორის? შენი რჩეულიო! კმ, რჩეულიო! როგორ გადაიქცა რჩეულად ლევან ქურ-

დოვანიძე, ეს მაინც რატომ ვერ გაუგია?! რამ დააცხრო, რამ დააყრდნობდა მისი, რამ ალაგუნო, რატომ გასცდეს მხოლოდ მის ზრუნვაზე დეიდა სალომე, რა ხდება მის ირგვლივ? — აჰა, აუხსენი. გააგებინე, უზახარი თუ შეგიძლია, დაამშვიდე, დააშოშმინე, რატომ აძრწუნებ უარესი მოულოდნელობით, რატომ?! უთხარი საიმედო, უთხარი კარგი, მფარველად ექმენ! ეგებ არ ძალგიძს, ეთერს დიდი იმედი ჰქონდა შენი, დიდი იმედი, ყველაზე დიდი... სხვას ვისა პოვებს ან სადა პოვებს ქომაგს?! ახ, რა კარგია ორბისში, ნეტავ იქ იყოს, ულევანოდ, უგვივლად, ისევე როგორც იყო... ორბისში, ისევე ორბისში!

— მაინც არ იშლი, მაინცა ღელავ, მეტისმეტად ღელავ! — წუხილით თქვა გივიმ, რადგან მთელი ის განცდა სახეზე ეხატებოდა ეთერს, ეხატებოდა ლურჯ ზოლებად, ჩრდილებად, მკაფიოდ ენაცვთებოდა ნახკანზე.

— არა ვღელავ, — იუარა ეთერმა, — მხოლოდ ენატრობ... ორბისი მენატრება!

— ორბისი... კარგია ორბისი... მეც ხომ ორბისი გავიხსენე წუხელ.

— შენ?! წუხელ?! არა! მახსოვს... ყოველდღე მახსენდება...

— ძალიანაც კარგი, ისევე ორბისზე ვილაპარაკოთ, — თქვა გივიმ. — გავიხსენოთ რამე ან ვინმე. აი, თუნდაც პროშაინი... ხომ არ დაგვიწყებია პროშაინი, დიდი, გადმოხარებული ტუჩების გამოისობით რომ დაუტყვევიათ მეტსახელად და თითქმის მიუცდიწყიათ მისი ნამდვილი სახელი. ეს კიდევ არაფერი, თითქოს ერთი მეტსახელი არ ეყოფოდესო; ვინც ახსენებს, ქმრისა და მამამთილის მეტსახელებიანად უნდა მოიხსენიოს, — პროშაინი, ეჩოს ცოლი, კედრიპარიას რძალი, ასე იტყვის ყველა ორბისელი... იცის თუ არა ეთერმა, ორბისელმა მძღოლებმა პროშაინს რომ თვალი მოჰკრან, მანქანა თუ არ გააჩერეს, ქვა თუ არ გადააბრუნეს, ისე ადგილიდან არ დაიძვრიან, იცის? ჰოდა, პროშაინზე მოჰყვება ერთ ამბავს...

ეს იყო ოთხი თუ ხუთი წლის წინათ, გივი პირველად მოხვდა ორბისულ ქელესში. დალიეს მიცვალებულის შესანდობარი, უღდეგრძელეს შვილები, შვილიშვილები, მახლობლები ამქვეყნად გაძლიერებისათვის. მერე შუაში გამოვიდა გამცხადებელი, ქარმაგი გლეხი და დაიწყო შესაწირავი... გადასცემენ ფულს განმცხადებელს, ის მაღლა ასწევს ხელს და ქირისუფალს მოახსენებს: „ამანა და ამანაო, ქირშიაც და ლხინშიაც თქვენი მოხიარე ვარო, ახლოც ოცი თუმანი შემიწევიაო“. „ააშენოსო“, — ბანს დააწვევენ სხვები. გადააწვდიან კიდევ. „ამანა და ამანაო, — იტყვის განმცხადებელი, — ახლა კარგად ვერ შეგესწარით, მეც დავზარალდი, მაინც ათი თუმანი შემიწევიაო“. „ააშენოსო“, — დააწვევენ სხვები. გადააწვდიან კიდევ... „ამანა და ამანაო, ქმარი ომში დამელუპარ, შვილიც ჯარში წამივიდაო, მარტო ვმეცადინებო და ნუ მიწყენთ, მეტი ვერა... ხუთი თუმანი შემიწევიაო“. „ააშენოსო“, — დატანენ სხვები. გადააწვდიან კიდევ და ასე აწვდიან რიგრიგობით, ვისაც რამდენი შეუძლოა, ვისაც რა წელი მოსდევს, აწვდიან მხოლოდ ფულს, თითქმის არაფერს ეუბნებიან, განმცხადებელმა თვითონ იცის, რაც უნდა თქვას, და ისიც ენაწყლიანობს. მით უფრო მეტსა და კარგს ამბობს, რაც უფრო ნაკლებ შესაწირავს გადასცემენ, კარგი სიტყვით უნდა შეავსოს დანაკლისი, დიდის ტოლად უნდა გამოიყვანოს... და აი, მიაწოდეს დაკუნძული მანეთიანები და სამმანეთიანები, განმცხადებელი არც უყურებს მიმწოდებელს, ვარაუდობს, ვინ უნდა იყოს, გადაითვლის, ოცდაცხრა მანეთი გამოდის, ახლა დადასტურებით იცის, ვინც არის, ვისაც სჩვევია ბოლო თუმნის შეუთავებლობა, ვინც ჩვეულებრივ აწვდის ხოლმე ოცდაცხრას ან ცხრამეტ მანეთს: „მეკვდრიპარიას რძალმა, ეროს ცოლმა, პროშიანს რომ ეძახიან, — ამბობს განმცხადებელი, — ეს ოცდაცხრა მანეთი შემომიწევიაო, მანეთს ნუ მოიხაკლისებთო, რა გქნა, ასე მჩვევიაო...

ყველაფრის ბარაქას შინ ვიტოვებ, ჩვეულება რჯულზე უმტაცესად, მტაცებელი ბარაქასაც ვუფროთხილდებოდა. „მტაცებო“. „ააშენოსი!“ — დაწიეს ვილა-ვილაეებმა, ისე რომ არ დაფიქრებულან, რას ადასტურებდნენ. ზოგს სიცილი აუტყდა, მაგრამ ხველებით შეიკავა, სუფრას შემოუარა გადაბმულმა, ნაძალადემა ხველებამ. ხოლო ბოლოში წამოიჭრა პროშიანი, გაფთხრებული განრისხებისაგან, „შენთვის ვიტოვებ, შენთვის ვაგროვებ, შენს ქელესში უნდა შევაწიო“, იყვირა მან. სუფრას ისევ შემოუარა ხველებამ. განმცხადებელს მკლავი დამბლასავით დაეკიდა. ასე ენამწარება, სიკვდილშიაც ულმობელია პროშიანი.

— ეთერს არ გაუგონია ეს ამბავი?

— როგორ არა, — ნურაფერი მოხდება, ნურაფერი ითქმის, თორემ გაუმეორებელი არ დარჩებაო, — მიუგო ეთერმა... თვითონ გივის თუ გაუგონია ან იცნობს თუ არა პატარა, სანდომიან დედაკაცს, მთელი სოფელი ნათლია მაიკოს რომ უძახის? იცნობს? ძალიან კარგი! მაშ ეს ამბავიც ეცოდინება: ნათლია მაიკო და პროშიანი ერთი სოფლიდან, ერთი უბნიდან არიან, დღე არ გავიდოდა, არ შეხვედროდნენ ერთმანეთს, მაგრამ უქმური იყო, სალამსაც დამადლებით იძლეოდა, სალაპარაკოდ გული არ მიმდიოდაო, იტყვის ხოლმე ნათლია მაიკო. ახლა გარეგნობას არ იკითხავ? რაღაც თვალმიუვლად ყოფილა, ახლა რა უჭირს, რაც სიხერეში მიდის, უფრო მშვენივლიაო, — უთქვამს ნათლია მაიკოს. ახალგაზრდები თვალს არიდებდნენ, საქალებით არ შეგვეძულდესო. ხოლო ნათლია მაიკო საოცრად ეშხიანი, მეტისმეტად მიმზიდველი ყოფილა, თურმე არ შეეძლოთ თვალი არ გაეყოლებინათ, საშური საქმე არ მიეტოვებინათ. არ შეეძლოთ, არ გამოლაპარაკებოდნენ, კარგი სიტყვა არ ეთქვათ; თურმე ხანში შესულებიც ძლივს იკავებდნენ თავს, ახალგაზრდებზე ხომ რაღა ითქმის, გზაზე მარტო არ გაუშვებდნენ, აედევნებოდნენ, შეხაროდნენ... ერთხელ ორლო.

ბეში გადაყრია მთვრალ ახალგაზრდებს, ნათლია მაიკოს არც უცივებია, არც უცხელებია, ლობეზე უსკაპია ჭურციკით. ვენახში პროშინი დახვედრია. მაიკოს შეუჩივლია. ასეო და, ასეო, ველარსად გამივლია, თვალი და გული ყველას ჩემსკენ მოუბრისო. მაშინ, უთქვამს პროშინას, მეც მაგ დღეში ვარ, სოფელში ველარ გამოვჩენილვარო. მაშინ მაიკოს იგავი მოუხსენებია: მონადირეები გამოვედინენ ირემს, სდიეს, სდიეს... გაუსხლტა ირემი, იქროლა, იქროლა, ცხრა მთა გადაიქროლა. ერთი წამით სულის მოსათქმელად შეჩერდა, იქვე კუს მოჰკრა თვალი, — შენს გახარებას, საფარი ხომ არსად იცი, მონადირეები მომდევენო, უთხრა ირემმა. საფარი რომ ეცოდნე, რაღა მიშირს, მეც მონადირეები მომდევენო, მიუგო კუმ. შენცაო?! გაოცდა ირემი, — შენც ვინმე მოგდევსო?! და ამის შემდეგ თურმე პროშინი ხმას აღარა სცემს ნათლია მაიკოს, ახლაც არა სცემს ხმას. ნათლია მაიკო იცინის, იცინის, როცა პროშინას ახსენებენ, პროშინი სიტყვას ბანზე ავადებს, როცა ნათლია მაიკოს ახსენებენ... არ გაუგონია, მაშ არ გაუგონია ეს ამბავი გივის? ალბათ სხვაც ბევრი რამ არ გაუგონია, ეთერი მოუყვება, ყური დაუგდოს..

და რამდენიმე ხანს დაავიწყდათ ყველაფერი, ორბისში გადავიდნენ, ორბისელები ეხვიათ გარს.

ეთერს სახე მოუკრიალდა.

მაგრამ უცებ გაქრა წარმოსახვანი და მოგონებანი, უეცრად შეიცვალა ეთერის სახე, შეიცვალა, როგორც კი კარი გაიღო და ლევანი გამოჩნდა.

მის სახეზე კოცონები ენთო, ნაბიჯში, ხელის აქნევაში უდიდესი კმაყოფილება, უაღრესი სიამე იგრძნობოდა. მზად იყო, სიხარულად, სიტკბოებად დაღვრილიყო, ოღონდ ჯერ მილოცვას ელოდა. ჯერ მადლობა უნდა ეთქვა, თავმდაბლად, უბრალოდ, ისე უბრალოდ, რომ დარწმუნებულიყვნენ: ეს რაა, ბევრად მეტი, გაცილებით მეტი შეუძლიაო. რის მილოცვა, რა მილოცვა,

უბრალო სიტყვაც არ უთქვამს არც ეთერს, არც გივის, შეხედვითაც არ შეუხედავთ, მხოლოდ უამურობა გამოხატვოდათ სახეზე, მოულოდნელად რომ ჩაშხამდათ ორბისის მოგონებანი. არც ლევანს დაადგა კარგი დღე, ცივმა შეხვედრამ ცივი წყალი გადაასხა მის ალტაცებას, რატომღაც გულიც მოუვიდა, მბრძანებლურად განაცხადა:

— მოეშაღე, უნდა წავიდეთ!

— სად?! — აღმოხდა ეთერს.

— როგორ თუ სად?! უნდა განავრძოთ ჩვენი გზა!

— კმარა! დავბრუნდეთ!

— რას ამბობ?! როგორ შეიძლება დაბრუნება ასე უცებ?! სად გაგონილა ასე ნაჩქარავი მოგზაურობა?! რას იტყვის ხალხი?!

— რაც უნდა თქვას მე შინ მინდა!

— თავის დროზე, მხოლოდ თავის დროზე...

— დრო ახლა! ახლა მსურს!

— არავითარ შემთხვევაში! — მტკიცედ განაცხადა ლევანმა და გივის მიუბრუნდა, — განა შეიძლება ასე მოქცევა?! —

— რა მოქცევას გულისხმობთ? — მშვიდად იკითხა გივიმ.

— რასაც ეთერი აპირებს!

— რატომაც არ შეიძლება... ეს არაა არც საზოგადოებრივი ბოროტება, არც ზნეობრივი დანაშაული!

ლევანმა ხელი აიქნია.

— ძალიან გთხოვთ, ძალიან გთხოვთ... — სიტყვა გააწყვეტინა ლევანმა, — დიდ პატივსა გცემთ, მაგრამ ძალიან გთხოვთ, ჩვენს შინაურ საქმეში ნუ ჩაერევით.

— მე მხოლოდ თქვენ მოგიგეთ, შემეკითხეთ და გიპასუხეთ...

— საჭირო არ არის! — ისევ გააწყვეტინა ლევანმა და მიუბრუნდა ეთერს, — არავითარი წინააღმდეგობა, არავითარი მიზეზიანობა... საღამოს გავდივართ, ბილეთები უკვე ავიღე... მორჩა და გათავდა. ამაზე მსჯელობა საჭირო არ არის. თუ მსჯელობა გსურთ, ვიმსჯელოთ სხვა რამეზე, ვიმსჯელოთ დიდმნიშვნელოვან ამბებზე. — აქ ლევანმა

ეურნალს დაადგა თვალი, აიღო, ამაყად გაშალა: — განა ცოტა დიდმნიშვნელოვანი რამ ხდება ამქვეყნად? განა ყოველ ახალ დღეს ახალ-ახალი ამბები არ მოაქვს? ჰო, არ მოაქვს-მეთქი?! თქვენ გეკითხებით, გივი, საოცარია, რატომ არ მიპასუხებთ!

— თქვენ ბრძანეთ, საჭირო არ არისო!

— აბ, ეს ჩვენს შინაურ, ოჯახურ საქმეებზე გითხარით... არ უნდა იწყინოთ, აბა რა საწყენია! ის ჩვენი საქმე იყო, უკვე მოვრჩით!

— არ მოვრჩენილვართ! — ამოიძახა ეთერმა, — მე დაბრუნება მსურს, დავბრუნდები. შენ თუ გნებავს, განაგრძე ეგ რაღაც საქორწინო მოგზაურობა. — ისე მტიცილდ ითქვა ეს სიტყვები, ისეთი უტყბი ნებისყოფის იერი გამოკრთა მის თვალებში, რომ ლევანი შეძრწუნდა, ნებას თუ არ დაეცევო, ვინ იცის, მიმატოვოს, მართლაც მართლმდართო დაბრუნდეს თბილისში. მაგრამ დაყოლა არ შეიძლებოდა. რას ემგვანებოდა ესოდენ ხანმოკლე საქორწინო მოგზაურობა, როგორ შეიძლებოდა გადაწყვეტა საქორწინო მოგზაურობისა? რატომ უნდა მიეჩქარებოდეთ შინ? — პირიქით, უნდა მიიწეოდნენ რაც შეიძლება შორს, უნდა შემოიარონ მთელი დედამიწა, გადაფრინდნენ რომელიმე პლანეტაზე, — რა ვუყოთ, თუ შეუძლებელია, შეუძლებლობა სურვილს რას დაუშლის, სურვილი ხომ შეუძლიად, დიახ, უნდა ჰქონდეთ ესოდენ დიდი სურვილი დიდი ხნით განმარტობისა, სიყვარულით დატკობისა. სხვა რა სურვილი უნდა ჰქონდეთ ქორწინების პირველ დღეებში? რას აუღელვებია ეთერი? ეგებ იმას, რომ სწორედ ამ სურვილს გასცილდა ლევანი! შესაძლებელია, ნამდვილად ასეა, აქვს მღელვარების, სიბრაზის მიზეზი, დიდი მიზეზი ღრმა სიყვარულისათვის. ტყუის ლევანი, აბა, აღიარებს, ტყუის, მიტევებას ითხოვს, უნდა მიუტეო, იმ დიდი წყრომის ძალით — სიყვარულის ძალით — უნდა მიუტეო. თავს არ იმართლებს,

არ იტყვის, რომ აუცილებლობამ, საზოგადოებრივმა მოვალეობამ გადასძლია მცირე ხნით, არა, არ იტყვის, აბა, დანაშაუვად ჩაუთვლია თავი, მიუტევე, გამოისყიდის...

ამ ფიქრებმა მოაღბო ლევანი, ბრძანებიდან ზევწნაზე გადავიდა, გივისაც ბევრჯერ სთხოვა დაევიწყა გაუზომავად ნათქვამი უკმეხი სიტყვები, დაერწმუნებინა ეთერი, რომ აუცილებელი იყო ზღის განგრძობა. მაგრამ არც ერთზე არა სჭრიდა ზევწნა-მუღარა, ხმას არ იღებდა გივი, კრინტს არა სძრავდა ეთერი, ოღონდ როდემდის გასტანდა ასე, რაღაც ხომ უნდა გადაწყვეტილიყო, ან ეთერს უნდა დაეთმო ან ლევანს. ვინ იცის რამხელა ბრძოლა იყო მოსალოდნელი, როგორ და საით გადაიზრდებოდა, რა მოჰყვებოდა ყოველივე ამას, რომ უკან დაბრუნების საკითხი უიმათოდ არ გადაწყვეტილიყო. ეს მოხდა ორიოდ საათის შემდეგ, როცა ორივე ისევ თავთავის სურვილს ადგა, ოღონდ დროდადრო, წყნარად, გადაკრით გამოხატავდნენ. ჰოდა, აი დააკაუნეს, გაეგება ლევანი, ვიღაც დახვდა, რაღაც გადასცა, რაღაცაზე ხელი მოაწერინა, თავაზიანად გამოემშვიდობა, გაბრუნდა. ლევანი იქვე დავა, ველარ იძვროდა, ჩაჰკრიკტებდა რაღაც ქაღალდს, ხელისგულისაღენა ქაღალდს.. ეთერს ეყო მოთმინება, ხმა არ ამოეღო, ძალა ეყო, არც შერხეულიყო, როცა შებრუნდა გადაფითრებული ლევანი.

— ჩვენ მაინც განვაგრძობთ გზას! — ჯიუტად თქვა ლევანმა.

— მე უკვე მოგახსენე ჩემი აზრი. — მშვიდად მიუგო ეთერმა.

— შენი აზრი... მე უფრო დიდი აზრიც, ბევრად დიდი აზრიც ვერ შემაჩერებს! — ამაყად დაიძახა ლევანმა, ამის საბუთად წინ წაიშვირა წითელვარაყიანი, წითელყანტებიანი ქაღალდი, სახელმწიფო საჭიროების, საგანგებო საჭიროების დეპეშის ფურცელი. დიახ, საგანგებოდ იხმობდნენ, დიდმნიშვნელოვანი საქმისათვის იხმობდნენ და ძალა შესწევდა, არ დამორჩილებოდა

ამხელა სურვილს, ამხელა აუცილებლობას, ნუთუ ვერა ხედავდა ეთერი, ნუთუ არ დაჰყრიდა ფარ-ხმალს, ნუთუ შეეძლო კიდევ გაჟოტება. დიახ, ვერავენ და ვერაფერი შემაცვლეკინებს გადაწყვეტილებას! — ამ წუთს დებეშამ გაიფრიალა, გვიე მიხვდა, დებეშა უნდა წამაქიხოსო, ხელი გაუწოდა, ჩამოართვა. „დამტუნდით დაუყოვნებლივ. დისკუსია იწყება. არჩილ ალავაძე“. ხმაბლდა წაქითხა გვიმ.

ეთერს სიამით აუტყერდა გული, ოღონდ არ შეიმჩნია, აღარც დავა განაგრძო. ლევანი მაინც დავობდა გულმოსულად, ჩქარ-ჩქარა, მიმოდიოდა ოთახში, უთავბოლოდ ამბობდა, რომ მას უფლება აქვს დაისვენოს, მან გამოთქვა აზრი, უჩვენა გზა, ახლა სხვებმა იტყვიან თავი. ან რა არის სადისკუსიო, განა დღესავით ნათელი არ არის ყველაფერი? მისი წერილი საფუძვლად დაუდონ ფსიქოლოგიის ინსტიტუტის შემდგომ მუშაობას! სხვა რაღაა საძიებელი, მაინც რა არის სადისკუსიო?! ეს მართლაც ძნელი მისახვედრი იყო ლევანისათვის. შემადიქტიანებელი იყო თვით დისკუსია, ვინ იცის, როგორი გაფთრებული ოპონენტების პირისპირ დგომა, შემადიქტოებელი იყო მოლოდინი არჩილ ალავაძესთან შეხვედრისა. განა იგი აპატიებდა ამ თვითნებობას? არა, სახარბიელო არ იყო უკან დაბრუნება, წინ, უსათუოდ წინ!

— ჩვენ გზას განვაგრძობთ, დიახ, განვაგრძობთ! — ამოიყვია ლევანმა მძაფრად, ოღონდ ურწმუნოდ.

გვიმ ცივად გაილიმა.

— არა მგონია, — თქვა გვიმ, — იმდენი გამბედაობა შეგწევდეთ, რომ არ შეასრულოთ არჩილ ალავაძის ბრძანება; ამასთანავე, არა მგონია, იმდენი გამბედაობა შეგწევდეთ, რომ საჯაროდ წარსდგეთ თბილისელი ფსიქოლოგების წინაშე. უსათუოდ რთული მდგომარეობაა, უსათუოდ. და სამწუხაროდ, ეგებ საბედნიეროდ, მარტოდმარტო ხართ ამ მდგომარეობაში, არავის შეუძლია მხარ-

ში ამოვიდგეთ, თუ არა მხოლოდ ბატონ იაშვილს.

ლევანი შეჩერდა.

— რაღაც მწარედ, რაღაც ვალაქულად ლაპარაკობთ, მოწყალეო ბატონო! — გაწყრა ლევანი, — რა დავმართიათ, რა მოგსვლიათ ორივეს, გველმა ხომ არ გიკბინათ?!

— ჩვენ მშვილად ვართ, — მიუგო გვიმ, — გველნაკებულობის ნიშანი მოუსვენრობაა.

ლევანმა რაღაც გაუგებარი აღმოთქვა, მოწყვეტით ჩავარდა სავარძელში. შეიძლებოდა გამწყრალიყო. შეიძლებოდა არ მოსწონებოდა სიტყვის კილო, მაგრამ ვერ უარყოფდა ნათქვამს, — მართლაც, ცოტა არ იყოს, მძიმე მდგომარეობაში იყო. ჯერ-ერთი, მარცხდებოდა მეუღლესთან, პირველივე შეტაკებაში მარცხდებოდა. მეორეც, ჩამოშალა საქმარწინო-მოგზაურობა, მომავალი დიდი გზის, ცხოვრების გზის სიშბოლო; მესამეც, თითქოს არ მართლდებოდა წინასწარი იმედი საყოველთაო აღფრთოვანებისა. თაყვანისცემისა, რაც წერილის გამოქვეყნებას უნდა მოჰყოლოდა. გარეთ ყველაფერი ჩვეულებრივად იყო, ისევე არავინ ამჩნევდა ლევანს, როგორც აქამდე, შინ ორი ახლობელი ადამიანი გაგულისებულები, თავშეკავებულ, ოღონდ ერთიმეორეზე უფრო მწარე მათრახებს ურტყამდნენ. ნუთუ მისი წერილის შედეგია ან ეგებ უბრალოდ უგუნებოდა ეთერი, ხოლო გვიმიზე რაღა ითქმის, მისი პირიდან ხომ აქამდეც სულ მწარე-მწარე ამოდიოდა. ასეა თუ ისე, ყველაფერს რომ თავი დავანებოთ, ყველაფერი რომ დიდებულად, სანატრელად იყოს, ერთი მძიმე საგონებელი მაინც რჩებოდა: დაუყოვნებლივ იხმოდა არჩილ ალავაძე. ამ მწვავე შეღონების მოლოდინის დროს, როცა ახლომახლო კეთილგანწყობილი არავინ ეგულებოდა, სხვას ვის მისწვდომოდა მისი ფიქრი, თუ არა ისევე ვალერიან იაშვილს, და ტელეფონს ეცა ლევანი, დებეშა წაუტოხა ვალერიანს, მერე სულგანაბული ისმენდა მის შეგონებას. შეიძლება არცთუ დიდად სანუ-

ფსიქოლოგია, როგორც მეცნიერება, უარსაყოფია, უსაფუძვლოა. როგორ შეიძლება იარსებოს მეცნიერებამ, როცა არ არსებობს მისი კვლევის საგანი?! როგორ იკვლიო სული, როცა არ არსებობს?! ნუთუ ამას მტკიცება უნდა?! არ ვიცი, არა მგონია! ოღონდ, ჩვენ ამის დამტკიცება არ გავუქირებდბა. ამოდ შეფიქრებულხარ, ჩემო ძვირფასო მეგობარო. ჩვენ მოგვეპოვება უმტკიცესი, უმყარესი მატერიალისტური თეორია, პრაქტიკული რეფლექსების თეორია; აღამიანის ურთიერთობა გარემოსთან, აზროვნება, ასახვა, ქცევა და სხვა მისთანანი საფუძვლით ნათლად აიხსნება ამ თეორიის საფუძვლებით, თავის ტვინის ქერქის მოქმედებით. აღამიანის მთელი შინაგანი სამყაროს მფლობელი არის ისეთი ყოვლისმომცველი მეცნიერება, როგორიცაა ფიზიოლოგია, და აბა მითხარით, რაღა საჭიროა ფსიქოლოგია, ისე მცდარი მეცნიერება, რომ თვით სახელწოდებიდანაც ვერ მოუცილებია სიყალბე — *Psychém logos* — შესწავლა სულისაო, საინტერესოა რომელი სულია? მითხარით, თუ ღმერთი გწამთ, რომელი სულია?! საინტერესოა, რას გვიპასუხებენ პატივცემულნი განწყობის თეორეტიკოსები...

მევერმეტყველებდა, მასვილობდა ვალერიან იაშვილი და თვითონვე ტყებოდა თავისი მევერმეტყველებით. ტყებოდა ლევანიც, ისე ტყებოდა, რომ სიტყვაში არ ერეოდა, დაე, ეთქვა ასე კარგი, ასე საიმედო, ელაპარაკა დაუსრულებლად. მართლაც ძნელი სათქმელია, როდის დაასრულებდა ლევანის დაიმედებას ვალერიან იაშვილი, რომ არ გამოეცხადებინათ — თვითმფრინავი პაერმა ავა ხტო წუთშიო. დაფაცურდა ყველა მგზავრი, დაფაცურდნენ ისინიც, სასწრაფოდ გამოემშვიდობნენ გივის, ან უფრო სწორედ, ლევანსა და ვალიკოს. მაშინ გაახსენდათ გამომშვიდობება, როცა ეთერმა აკოცა დეიდაშვილს, იმათაც შორშორიდან გადააწოდეს ხელი და გარეთ გაცვიდნენ. თვითმფრინავის კიბეზე ასვლისას შებრუნდნენ, თავი დაუქ-

რეს გივის, რადგან ეთერი შეჩერდა, წინ აღიოდა, კართან შეჩერდა, შეჩერდა ისინიც, ხელი დაუქნია გივის, შეჩერდა შევიდა და კიდევ გამოჰყო ხელი. მისი თათმანი ირზეოდა სხვათა მხრებზე. მერე, როგორც იყო, დასხდნენ თავთავიანთ ადგილას — ეთერი პირველ სკამზე, ლევანი და ვალიკო — უკან, მეხუთე და მეშვიდე სკამებზე. დასხდნენ ყველანი. ეთერის გვერდით ისევ თავისუფალი იყო ადგილი. შევიდა ბოლო მგზავრიც, — გივიმ მოიკალათა ეთერის გვერდით. — შენც მოდიხარ?! ჩუმაღ, ოღონდ აღტაცებით, ამოიძახა ეთერმა და ხელი ხელზე მოუჭირა დეიდაშვილს, მოუჭირა ისეთი ქრეოლით, აშკარად იგარძნობოდა — რა მეშველებოდა, რომ არ წამოსულიყავიო!

იმ წუთიდან შინ მისვლამდე ეთერს თითქმის აღარ გაუშვია ხელი გივისათვის. ასე უფრო იმედიანად იყო, გულმაგარად იყო, არაფერი აძრწუნებდა, არ აშინებდა ძრავის გუგუნის, არც პრობლემების თავგამეტებული ჭიდილი პაერთან, არც ღრუბლებში შეჭრა და მოწყვეტა საჰაერო თრმეებში, რა თქმა უნდა, არც უსწრაფესი ქროლვა ღრუბლებსა და დედამიწას შორის. მიწაზე ჩამოსვლის სურვილი იზრდებოდა, იზრდებოდა ყოველი ახალი შუქი ზოლების გამოჩენისას; არცთუ საამური იყო ეს თავდავიწყებითი ქროლვა უსაზღვროებაში, მიწაზე სჯობდა, ათასწილად უკეთესი იყო, უკეთესი იყო საკუთარ ფეხზე დგომა და ბრუნვა დედამიწის ღერძის ირგვლივ.

და მიჭროდა თვითმფრინავი, თავგამეტებით მიჭროდა და როცა იგი შავ ზღვაზე გადადგა, ცისა და ზღვის შეერთების ზოლმა ანუ უნაპირობის, უსასრულობის წარმოსახვამ კიდევ უფრო გაზარდა ჩვენებები, ეს თითქოს გზა იყო პლანეტათა ურთიერთობისა. ჰო, ეს უკვე საშიში იყო, აქ გივის ხელიც ვეღარ გამოადგებოდა იმედად, მალე მაინც გამოჩენილიყო თბილისი, ჰო, მალე, მალე...

თბილისიც გამოჩნდა, გამოჩნდა თეთრ მთებში გრძივად ჩაწყობილი მუქი ზო-

ლები, მტკერის სირმით დარახტული. მერე უფრო მკაფიო გახდა შენობები, საგნები, თვითმფრინავმა უკანასკნელი წრე შემოხაზა, დაბლა დაეშვა, შემოიქროლა აეროდრომის მოედანზე და შედგა სადგურის შორიახლოს, სადაც ჯერ კიდევ მაღლიდან შეიმჩნეოდა დიდი, უძრავი ლაქა, რომელიც თანდათან ამოძრავდა, დაიშალა, გაიყო ადამიანებად, დამხედურებად. ყველაზე წინ წარდგა გვებერთელა ქალი, რომლის მხრებს ორი მელა თუ დამფარავდა, რადგან ერთი სანახევროდ შემოსწვდნოდა. მან აღტაცებით შესახა ეთერს და ორივე ხელი გაშალა. ლევანის გამოჩენამაც იგივე აღტაცება გამოიწვია, ლევანსაც შეაგება მკლავები; გივის გამოჩენისას უფრო ღრმა, მგრძნობიარე, ნაზი იყო მისი ამოძახილი, გივიც მიიხუტა, სამივეს ერთად შემოეხვია და, ეგებ გახვიადებული არ იყოს, თუ ვიტყვით, ერთი-ორი ადამიანი კიდევ დაეტეოდა მის მკლავებშიო. მალე ეთერი მერიმ დაითრია, ლევანი დედამ და დამ, ხოლო გივი აპოლონმა ააგლიჯა, — მარტო შენი ზომ არაა, ჩემი შეილიც არისო. ვალიკო ცოტა უკან ჩამოგვრჩა, თითქოს დაევიწყეთ, მაგრამ ვალიკო არ ეკუთვნის ისეთ ხალხს, ვინმეს თავი დაავიწყებინოს. თუ სხვები დაიბნენ მახლობლებთან შეხედარის წუთებში, მან თვითონვე გამოასწორა ეს დაბნეულობა, თვითონვე წარუდგა სათითაოდ სალომეს, აპოლონს, მერის, ლევანის დედასა და დას, — დოცენტი ვალერიან იაშვილი. მახლობელ-შინაურებისათვის. ესე იგი, თქვენთვის — ვალიკო, ლევანის ეთერისა და გივის უახლოესი მეგობარიო, — ასე გააცნო თავი, გააცნო და მაშინვე სეტყვასავით დააყარა: რა ამბავია თბილისში, როგორ შეხვდა ხალხი ჩვენს წერილსო, — დიახ, ჩვენს წერილსო, — იზიარებენ თუ არა ჩვენს პოზიციასო. ბოლოს ისიც დაუმატა: დარწმუნებული ვარ, უპირ ყველაფერი ნათელი იქნება ყველასათვის, თბილისის სამეცნიერო წრეები, მთელი თბილისი ჩვენს მხარეზე იქნებაო. ცივი წყალი არავის გადაუს-

ხამს ამ ოპტიმისტური განწყობისათვის. ეხადია, ეგრეა, სწორედ გიგანტური სწორედ, კეშმარიტადო, — ასე მრკვეთით გამოეხმაურა თითქმის ყველა, ხოლო სალომემ, როგორც თადარიგისა, ფრთხილმა, დიდად ზომიერმა ქალმა მოწინააღმდეგენიც გაამხილა, რა თქმა უნდა, ზომიერად, ოპტიმიზმის კიდევ უფრო გასაღვივებლად.

— მართალი ბრძანებაა, — თქვა სალომემ, — მთელი თბილისი აახმაურა ამ წერილმა, ყოველ კუთხე-კუთხუთში ამაზე მსჯელობენ, აღტაცებას გამოთქვამენ, ულოცავენ ერთიმეორეს... ხოლო ჩვენ ზომ ვეღარ ავუდივართ მოლოცვებს. ზოგი აღელვებულიცაა, რა თქმა უნდა, არც ესაა გასაკვირი, მოშურნენი არ დილევიან, შურით გაგულისებულან და მიედმოედებინან... დიდად არ უნდა გაგვეხმაურებინა, ჩვენვე აქვე უნდა გადაგვეწყვიტათ, ეროვნული შეურაცხყოფაო, ვითომც დიდ პატრიოტებად მოაქეთ თავი. ნამდვილად კი წარმოდგენაც არა აქვთ პატრიოტიზმზე, არა, არა, გადაჭრით ვამბობ. განა ნაკლის მიჩქმალვა პატრიოტიზმია, განა შეცდომების დამალვა ან შეფერადება სიყვარულია? სად გაგონილა, სადა თქმულა! ხალხს სხვა უთქვამს: „მოყვარეს პირში უძრახე, მტერს პირს უკანაო“, ხალხს ასე უთქვამს და ყველა დიდი ადამიანიც საამისო მაგალითს იძლეოდა. გაიხსენეთ თუნდაც დიდი ილია... სხვა გზას ვერც დაადგება კეშმარიტი პატრიოტი, კეშმარიტი მეცნიერი. ამიტომ მისასაღმებელია ლევანის... დიახ, თქვენი, თაოსნობა ქართველ ფსიქოლოგთათვის და მხარებისა. ასე უნდა იყოს, უსათუოდ ასე! არ ვიცი, სხვანაირად როგორ უნდა ესმოდეს პროგრესულად მოაზროვნე ადამიანს.

— მიბოძეთ თქვენი ხელი, მიბოძეთ, გემთხვიოთ! — აღტაცებით დაიძახა ვალიკომ და, როცა ემთხვია, ესეც დაატანა: — იშვიათად შემხედრია თქვენებრ ბრძენი ქალი!

სალომემ შეიფერა ნათქვამი, ამაყად ახედა ზეცას.

ლევანიც აღივსო სიამაყითა და სითამამით, აღარაფრის რიდი არა ჰქონდა, თავმოწონედ გადაჰყურებდა ყველას, მთელ თბილისს. ხოლო როცა მათი მანქანა რუსთაველის პროსპექტზე მიქროდა, სიამაყის სიმორცხვით ხრიდა თავს, რადგან ეგონა, ყველა მას შეჰყურებდა, ყველა აღტაცებული თვალით მიაცილებდა. ან განა შეიძლება სხვანაირად ყოფილიყო, ან რა სათქმელია! ტყუილად აჰყვა ეთერის უგუნებობას, ტყუილად დაემორჩილა გივის, ამ ენაწაჩე და მკაცრ ახალგაზრდას, რომლის ნათესაობა მაინცდამაინც სასურველი არ უნდა იყოს. არც უნათესავებს, სულაც ჩამოსცილდება, ნეტა სალომესა და აპოლონის შვილი მაინც არ იყოს, ნეტავ ასე არ უყვარდეს ეთერს. თუმცა, რაც უნდა იყოს, ლევანს ახლა წინ ველარაგინ გადაუდგება — ა, ბურთი, ა, მოედანი, გაბედონ ერთი! ჰოდა, ძნელი სათქმელია, რა მოჰყვებოდა, იმ წუთს ვინმეს სიტყვა რომ შეებედა ლევანისათვის, ძალიან ძნელი სათქმელია. საბედნიეროდ, ეთერი სულ დადუმებულიყო, მერი და სალომე აღტაცების გარდა არაფერს ამბობდნენ, ხოლო გივი სხვა მანქანით მიდიოდა, ვალიკოს გვერდით იჯდა, ოღონდ ვალიკოსაც არა სცემდა ხმას, თუ იტყოდა, საეჭვოა, მკაცრი რამ ეთქვა, რადგან კარგ გუნებზე დამდგარიყო, გახალისებულიყო მშობლიურ ქალაქში ჩამოსვლით. ისეთი სიხარულით შეჰყურებდა ყველას და ყველაფერს, თითქმის დიდი ხანია არ უნახავს ან პირველად მოხვედრილა მომავლადობელ გარემოში. ეს სულ სხვა განწყობილება იყო, იმ წუთს არ შეედრებოდა არაგის განწყობილებას, მით უმეტეს, ლევანისა და ვალიკოს განწყობილებას; მხოლოდ ეთერის განწყობილებას მიემგვანებოდა. ეთერიც ამ გრძნობას დაედუმებინა, ეთერიც ასე აღელვებით შეჰყურებდა თბილისს. ასე რომ, იმჟამად ლევანის მოდავე არავინ იყო, ამოდ აღრიალებდა, ანუ, უფრო სწორედ, ამოდ ეგონა, თითქმის აბრიალებდა წერილ, მშრალ, როგორც მერიმ პირველად უწოდა, შუშის თვალბს.

დიდხანს არ გასტანა ამ რიხიანამ ანთებამ, ყოველ შემთხვევაში, შინაგონის მიჰყვა. ხოლო შინ, სალომესთან (სალომემ პირველად თავისთან წაიყვანა დისწული და სიმე) მისვლისას, ის-იყო ფეხი შედგა კარებში, რომ ტელეფონის ხმა გაისმა. ეს იყო ტელეფონის ჩვეულებრივი ხმა, ჩვეულებრივი წკრიალი, ოღონდ ლევანს იგი უცნაურად, ავებდითად მოეჩვენა და უტყუარ წინამგრძნობლად მიიჩნია თავი, როცა მოახსენეს: — არჩილ ალავაძემ გიკითხა, ახლავე აქ განდებო. ამის გაგონება და ლევანის გადაფთხრება ერთი იყო. მყისვე გაქრა იმელი, რიხი, ომახი, სითამამე, გაქრა ყველაფერი, დაუფლავა საშინელი გრძნობა. თუმცა, ვინ იცის, ეს სწორა ვარაუდი არ იყო, სწორად ვერ განსაზღვრავდეს ლევან ქურდოვანიძის საშინელ განცდას; ვინ უწყის, ლალატის შეგნება და მონანიება მას კიდევაც ამაღლებდეს! ეგებ ეს მხოლოდ შიში იყო, შიში დეიდაშვილისა, რომელმაც არ იცოდა არაფრის დათმობა, არაგის დაზოგვა. ვინ იცის, რამდენჯერ გამოუცდია მისი უღმობელობა ბავშვობიდან დღემდე, როგორც დეიდაშვილს, როგორც თითქმის თანატოლს, ამხანაგს, და აღარ უნდოდა კიდევ გამოეცადა, თანაც, როგორც საზოგადოებრივ დამნაშავეს. განა ასე არ დაარქმევდა, სხვა რა სახელს გამოუძებნიდა? ყოველ შემთხვევაში, უფრო ღმობიერს არა, უარესს, უარესს... ცხადია, თავზარდამცემი იყო ასეთი ფიქრი, ასეთი მოლოდინი.

კიდევ კარგი, დიდხანს არ გასტანა მოლოდინმა, არჩილ ალავაძე სწრაფად მიიჭრა, გულგახსნით, შუბლგახსნით გადაეხვია გადაფთხრებულ დეიდაშვილს, მაღლობა უთხრა წერილის გამოქვეყნებისათვის, ასე უფრო დიდი გამოხმაურება მოჰყვება ჩვენს შეტყვეას იდეალისტი მეცნიერების, იდეალიზმის წინააღმდეგო.

ლევანი ერთხანს გაოგნებული იყო, ეგონა ეჩვენებოდა, ესოშტრებოდა. ასეთი სიზმარი მართლაც ნახა მოსკოვში, არჩილ ალავაძის პირველი შიშინი გა-

ხსენების შემდეგ, — განმეორება ეგონა, ვერ წარმოედგინა დეიდაშვილის ესოდენ დიდი ალტაცება, გულწრფელი ალტაცება. ვინ უწყის, ეგებ ჯერ კიდევ კარგადაც ვერ გაუგია დეიდაშვილის ხასიათი, — მისი სიჯიუტის, შეუპოვრობის, დაუნდობლობის მიზეზი ეგებ პატივმოყვარეობა არ იყო. ფსიქოლოგიის ინსტიტუტის მხილება მის თაოსნობას მიეწერებოდა, მან წააქეზა ლევანი, მანვე დაავალა მოხსენებითი ბარათის შედგენა... ერთი სიტყვით ლევანმა წარსტაცა ყველაფერი, წარსტაცა სახელი და დიდება. ეგებ ეს სახელი აღარც სჭირდება მის ღირსეულობას, პა? — ესეც იფიქრა, იმდენად ურწმუნო იყო ლევანი, იმდენად აეჭვებოდა დეიდაშვილის წრფელი ალტაცება. ასე იყო თუ ისე, მის არგვლივ, მისთვის, მისი გამოისობით ყველა სიხარულს გამოხატავდა, იმასაც სიხარულის მეტი რა მართებდა. შორის ყოველგვარი ეჭვი ბედნიერი იყო, და ეჭვს რა ხელი ჰქონდა ბედნიერებასთან. ასეთი სიხარული მიაჩნია არჩილ ალაგაძემ თავის დეიდაშვილს.

აბოლონსაც მიაჩნია სიხარული არჩილ ალაგაძემ, აბოლონიც კარგ ფეხზე ამდგარიყო. ასე იტყვიან, თორემ კარგ ფეხზე აღგომა რას უშველის ცუდი საქმის ჩამდგენს. აბოლონმა კარგი საქმე მოიმოქმედა, ანუ დროულად, დიდებულად შეასრულა არჩილ ალაგაძის დავალება, კარგ ფეხზე აღგომაც ამას დაერქმეოდა. პო, დაეაღება შესასრულა, გააქეზებოდა წერილი: „სარწყავი სისტემა მტრის გზაზეა...“ ეს ის დრო იყო, როცა ყველა სახის გაზეთი ერთიმეორეს ეჯიბრებოდა ყოველგვარი ნაკლის აღმოჩენაში. შეიძლება იკითხოთ ამ სტატიაში რა ეწერა? სათაურივე მერყეულებს ბევრ რამეს, — აბოლონ კორკოტაძე რომ კარგს არაფერს დაწერდა, ესეც ცხადია. ცხადზე უცხადესი უნდა იყოს ისიც, რომ საკმაოდ მაგალითები ექნებოდა, კარგად ეხსომებოდა, სამიოდე თვის წინ სად დატოვა უდრო-უდროოდ ჩაშლილი არხები, უხეიროდ დაგებული საფუბრები, მოუხერხებელი

გვერდითი რუკები, მაინც ურწყავად დარჩენილი მინდვრები და ბევრ სხვა რამეს. რაზეც მანამდე თვალსაც იბრმავებოდა, ყურსაც იყრუებოდა. სტილზე რაღა ითქმის? — ეს იყო ციებ-ცხელებით დაწყობილი ფელეტონი და, ვგონებ, ნათელი უნდა იყოს რაოდენ კმაყოფილი იქნებოდა არჩილ ალაგაძე, როგორ გააზარებდა აბოლონს, ამ პირობის კაცს, თავისი სიტყვის კაცს, რომელმაც წარმატებით აღუსრულა მეორე დავალებაც, იმოგზაურა მინისტრის მოადგილის სოფელში, დაადასტურა ალაგაძის გუმანი: თურმე მართლაც მღვდლის შვილი ყოფილიყო, პაპაც მღვდელი ჰყოლოდა, ხოლო პაპის მამა ანუ მამის პაპა — დიაკვანი. განა ამას მცირე დრო და ჯაფა დასკირდებოდა? ცხადია, არა. მაგრამ აბოლონი არაფერს მოერიდა, თავი არ დაზოგა არჩილ ალაგაძისათვის ანუ საზოგადოებრივი ინტერესებისათვის. მოუშადა ყოველგვარი საბუთი უღირსი ადამიანის სამხილებლად, საიერიშოდ. არჩილმა კიდევაც დაიწყო პირველი იერიშები, იხმო მინისტრის მოადგილე, მუშტი ურახუნა მაგიდაზე, ფეხები უბრაგუნა მაგიდის ქვეშ, დაემუქრა, ხოლო მუქარას რომ ასრულებდა არჩილ ალაგაძე, ამაში ეჭვი არ ეპარებოდა აბოლონს, ცმუკავდა, ტუჩებს ილოკავდა, ნერწყვსა ყლავავდა.

— ასე არ გვეკადრება, სალომე, ასე არ გვიხდება, ჩემო დიდაკაცო, — ამბობდა აცმუკებული აბოლონი, — სუფრა გაშალე... ატენური, ატენური მოგვართვი, ეთერს რომ აჩუქა ატენელმა გლეხმა, ის თულუხი გაგვიხსენი!

— არა! — აღმოხდა უცებ ეთერს, — ის მარტო ჩემი საჩუქარი არ არის! — აღმოხდა თავისთავად, უბრალოდ, დაუფიქრებლად, დაფიქრდა მხოლოდ მერე, როცა აბოლონმა თვალები დააჰყიჭა, პირი გააღო გაოცებისაგან, ხოლო მერისა და სალომეს ფერფერმა გადაუარათ სახეზე, ელდაცემულებს დაემგვანენ. რაც შეეხება არჩილ ალაგაძეს, მას არ გაუგონია ეს სიტყვები, ჩქარობდა, კარისაკენ მიეშურებოდა, თავაზიანად

მორბედა მასპინძლებს, რომლებიც სა-
თითოდ ელობებოდნენ წინ. არჩილ
ალავაძის აჩქარებამ დაფარა ეთერის
სიტყვების შთაბეჭდილება. ორიოდ
წუთის შემდეგ, არჩილის წასვლის შემ-
დეგ, ლევანსა და აპოლონს აღარც არა-
ფერი ახსოვდათ, ხოლო სხვანი იყვნენ
სალომე და მერი, — ისინი ძირისძირ-
ბამდე სწვდებოდნენ ყველაფერს, მათ
იოლად არაფერი ავიწყდებოდათ, არც
არაფრის გადღეობა სჩვეოდათ, მით უმე-
ტეს, რაღაც საფრთხეს თუ დაყნოსავდ-
ნენ. ამიტომ მაშინვე გაინაპირეს ეთერი
და ჯერ აღერსით, დიდი მოსიყვარულე-
ბით, შემდეგ მკაცრად ჩაეკითხნენ, რას
ნიშნავდა — „... მარტო ჩემი საჩუქარი
არ არის!“

— იმას, რასაც შეიძლება ნიშნავ-
დეს! — კვლავ მშვიდად განაცხადა
ეთერიმა.

— მაინც?!

— დიახ, მაინც?!

— უფლება არა მაქვს, მარტო მე და-
ვისაკუთრო, რადგან სხვისი კუთვნილიც
არის.

— როდემდის უნდა იდგეს ასე?!

— დიახ, როდემდის?!

— არ ვიცი!

— მაშინ მას გავუგზავნოთ!

— გავუგზავნოთ! მოვიშორეთ თავი-
დან!

— გაუგზავნეთ, ალბათ უფრო უხი-
ფათოდ იქნება... უსათუოდ... ამ თუ-
ლუხს არ ეცემა მიზეზით თუ უმიზე-
ზოდ... თითქოს ღვინო გამწყვდარიყოს
ჩვენში...

— განა ღვინოშია საქმე? ღვინო ჭირ-
საც წაუღია!

— დიახ, ჭირს წაუღია! ღვინოში არ
არის საქმე.

— იმ თულუხში მხოლოდ ღვინოა,
ატენური, ღვინო, მეტი არაფერი.

— არაფერი მესმის! თავი მომიკვდეს,
თუ რაიმე გამეგებოდეს. არ ვიცი, რა
გსურთ, ეგებ მომასვენოთ, ვიდრე გავი-
გებდე და პასუხს მოვახერხებდე! შორი
გზით მოვსულვარ, თვითმფრინავით,
დავიღლებოდი... — ეთერიმა მოწყვეტით
ჩაჰკიდა თავი.

სალომეზე დიდად ვერ იმოქმედა ამ
სიტყვებმა. მერი მოლა, ათრთოლდა,
უცებ გაფანტა ყოველგვარი ფიქრი,
შვილისათვის ზრუნვის გარდა, ტუჩებზე
ხელი აიფარა, დუმლილი ანიშნა სალომეს,
ღედის სიმტკიცით ანიშნა წასვლა... და
მერე იჯდა შვილის სასთუმალთან,
ჩაჰყურებდა ჩაძინებულ, ჩათვლემილ
თუ თვალმდიულულ, მოუჩუქებულ იმედ-
სა და ნუგეშს, დაჰყურებდა კრთომით,
რადგან თითქოს რაღაც ცვლილება დას-
ტყობოდა იმ მშვენიერ სახეს. არა, მშვე-
ნებას არაფერი მოჰკლებოდა, ფერი,
ნაკვთი, ნაკაღი არ შეშლილიყო, მაგრამ
მაინც შეიმჩნეოდა მკრთალი რამ ლანდი
დარდის, წუხილის. ეგებ არც შეი-
ჩნეოდა, ეგებ მხოლოდ გრძნობა იყო,
ღედის გრძნობა, ღედის ნუგეში და ნი-
შანს დაეძებდა ანუ, უფრო სწორედ,
კარგ ნიშანს დაეძებდა ავი გრძნობის გა-
საქარწყლებლად. ჰო, იგივე იყო, ნირ-
უშლედი იყო, ამოდ შემკრთალიყო,
მხოლოდ თავისი დარდი დასჩერებოდა
შვილს, თავისი დარდი წაეკითხა მის
ლამაზ სახეზე. თვითონ კი გასჩენოდა
დარდი, დანაღვლიანებულიყო შვილის
გათხოვების შემდეგ, თითქოს ერთბაშად
დაცლილიყო მისი სული, ველარაფერს
ამოეცხო დიდი სიცარიელე, ვერც სალო-
მესა და აპოლონს, ვერც სხვა ნათესავ-
მახლობლებს, ყველანი ერთად ბევრი
ვერაფერი ყოფილან, ბევრი არაფერი
ყოფილან მერისათვის უეთეროდ, ხოლო
ეთერთან ერთად — საუჯგენი, სულის
სიმდიდრენი ყოფილან. უეთეროდ მად-
ლი მოაკვლდათ, ძალა მოაკვლდათ მერის
გახარებისა, გახალისებისა; სალომესა
და აპოლონს უეთეროდ საშუალება მო-
აკვლდათ ყოველდღე დაედასტურებინათ
თავიანთი სიყვარული მერისათვის. თით-
ქოს განმარტოვდა, უიმითოდ დარჩა
მერი, ისევ სკოლა, მოწაფეები იყვნენ
მისი ნუგეში, დანარჩენ დროს მარტო
იყო, ჩაკეტილიყო თავის ოთახში. ასეთი
იყო ბოლოდღეები, დამადონებელი
დღეები. კვლავ ჩააკვირდა იმედსა და
სასოებას, სიხარულით ჩააკვირდა, მაგ-
რამ იაყვ დარდიანი ფიქრის ლანდი მოე-

ჩვენა, ისევ ერთმა აღეძრა, ისევ თავის დარდად მიიჩნია, — ალბათ უცებ ვერ მოვიშორე ყველაფერიო, ასე უფრო ადვილი იყო საკუთარი ტყვიულების ატანა, ვიდრე შეილის ტყვიულებისა.

და იჯდა მერი ეთერის სასთუმალთან, კრთომით ჩაჰყურებდა.

გრძნობა შემკრთალიყო, მშობლის გრძნობა აღელვებულყო, თორემ გონიერი განსჯის მიხედვით, ნეტავ რა უნდა ყოფილიყო ამდღევანდელი, რას უნდა შეეწუხებინა ეთერი, — კარგი ცხოვრება, სახელოვანი ქმარი, მეტი რაღა უნდოდა, მეტი რაღა იყო საჭირო ქალის ბედნიერებისათვის? უკეთეს ბედს დედაც ვერ ინატრებს შეილისათვის. თუმცა მშობელს ატყუებს შეილის სიყვარული, უკეთეს-უკეთესის ძიებაში გაეპარება ხოლმე ბედი, მაგრამ ხშირად თვით ბედს არ უნდა ასცდეს, თვით ბედი ჩააცივდება ხოლმე, როგორც ეთერს ჩააცივდა, თორემ მერი კინაღამ მტრად გაუხდა თავის სიცოცხლეს, სასოებას, მიზანს, რაღაც უშნო თვალების გული-სათვის, კინაღამ დაკარგა ესოდენ ჰკვიანი და განათლებული სიძე. თუმცა ჰქუა მაინც სწამდა, თავიდანვე სწამდა, — ჰო, არ შეიძლება დიკარგოს ეს დამსახურება სიძისადმი, — რაც სწამდა, რაც აჰამდის იყო, ეს კიდევ არაფერი, ახლა დისკუსიაზე აენტება მთელი ბრწყინვალეობით. — ასე სჯეროდა მერის და წინასწარი აღტაცებით შეჰყურებდა, უფრო სწორედ, ეჩვენებოდა ტრიბუნაზე ანთებული ლევანი, დიდებული ორატორი, მღალადებული სიმართლისა, ჰემ-მარიტებისა; ეჩვენებოდა თუ ნათლად ხედავდა აუარებელ მსმენელს, სუნთქვა-შეკრულ მაღალი აზრებით აღგზნებულ, ოღონდ მაინც ერთ ადგილას მიჯიჰვულ ხალხს. დისკუსიები ყოველთვის მისი დიდების გატაცება იყო, დიდი აზრებით მიტრიალთა ზილვა აჯადოებდა. ისინი ხშირად უცხონი იყვნენ და მაინც იტაცებდნენ, მაინც ხიბლავდნენ, ახარებდნენ. რა იქნება გამარჯვებული მახლობლის ზილვა ტრიბუნაზე! ამ ფიქრის დროს უკვე ნამდვილად გახარებული,

ამაღლებული დაჰყურებდა ეთერს, მაგრამ საოცარი იყო, მაინც ეჩვენებოდა რაღაც შემკრთობი ჩრდილი, მაგრამ მაინც მაღალი ზოლი ჩრდილისა, წუხილისა და დარდის ჩრდილისა.

რაც შეეხება აპოლონსა და სალომეს, მათი საზიდან წაიშალა ყოველგვარი ჩრდილი. უკვე აღსრულდა! ყოველ შემთხვევაში, ასე ეგონა ორივეს... ზოლო გივიმ მამის ოთახი ჩაიკეტა და ფსიქოლოგიის ინსტიტუტის შრომები გადმოაღა კარადიდან.

XVI

ეს სიკეთე მაინც მოჰყვა ლევან ქურდოვანიძის წერილს, ბევრი ქართველი ინტელიგენტი ჩაუჯდა ფსიქოლოგიის ინსტიტუტის შრომებს, განწყობის ფსიქოლოგიის ექსპერიმენტულ საფუძვლებს. სხვადასხვა დარგის, დაშორებული დარგის სპეციალისტები მიიზიდეს ფსიქოლოგიის საკითხებში. დისკუსიისათვის ვერ მოეცადათ, მოუთმენლობდნენ, ლა-მოზდნენ წინასწარ გარკვეულიყვნენ სიმართლესი.

ყრველ შემსწავლელს თავისი მიზანი ჰქონდა, ზოგი თვით ერკვეოდა, ზოგი ეშხადებოდა დისკუსიისათვის. საჯარო დისკუსიამდე უამრავი წერილიც მი-აწყდა რედაქციებს. ამ წერილებიდან, — სიმართლისა და სიმწვადის მიხედვით თუ ვივარაუდებთ, — უმრავლესი და უმწვადესი ლევან ქურდოვანიძის წინააღმდეგ იყო მიმართული. — დაბეჭდვით კი ერთი სტრიქონიც არ დაბეჭდილა. — რა აზრი ჰქონდა ამ წერილებს, როცა რედაქტორებმა დიდებული იცოდნენ არჩილ ალავეძის შეხედულება, ესეც არ იყოს, საუკეთესოდ ჰქონდათ შეგნებული თავიანთი დანიშნულება, იდეალიზმის, ცრუმეცნიერების ყოველგვარ გამოვლენასთან დაუნდობელი ბრძოლის დანიშნულება.

ყველანი მზად იყვნენ ზურგი გაემაგრებინათ მოიერიშე, ქვეითი ნაწილებისათვის ანუ ლევანის, ვალიკოს, რამდენიმე ფიზიოლოგის, ექიმისა და ფილოსოფოსისათვის; მზად იყო საპაერთ ძალებიც:

მზად იყო რადიო. ერთი სიტყვით, მზად იყო არმიის ყველა შენაერთი. მაგრამ ესეც არაფერი, უამისოდაც უძლეველი იყო არჩილ ალავეძის ლაშქარი, თავზარსა სცემდა მოწინააღმდეგე ბანაკს, ფსიქოლოგთა ციხე-სიმაგრეს. ასე ეგონა ყველას, ასე სჯეროდა, მით უმეტეს, თვით არჩილ ალავეძეს. ეს რწმენა მას კიდევ უფრო განუმტკიცდა, როცა ფსიქოლოგები ეახლნენ და თავაზიანად, თითქმის მოწიწებით, საზოგადო, ერთი კვირით მაინც გადაეწია დისკუსიის თარიღი. „მოთულოდნელი, წარმართულები, რამ დაგვატყდა თავს, კარგი იქნება კიდევ მცირეოდენი დრო უფრო საფუძვლიანი მომზადებისთვისო“. „რათ, აყვირდა არჩილ ალავეძე, — ახლა აძირებთ მომზადებას, ოცდაათი წელიწადია ხალხს ყურები გამოუქედეთ განწყობის თეორიით, ახლა ოცდაათ წუთს ვეღარ ილაპარაკებთ?! ან ოცდაათი წუთი რა საჭიროა შეცდომების აღიარებისათვის?! ხოლო შეცდომათა შეგნებისათვის საკმარისი დრო გაქვთ... აღარ გამოიმეორათ!“ — თქვა მან მრისხანედ, ხოლო ფსიქოლოგთა დელეგაცია თავიანთი რომ გავიდა, სიამოვნებით მოიფშვინტა ხელები.

არჩილ ალავეძე ხედავდა, რომ ფსიქოლოგები შეძრწუნებულიყვნენ.

რას ჩაეცვიდით არჩილ ალავეძეს, რა უნდა შეძლებოდა, რა უნდა სცოდნოდა მას თავის მთავარ კონსულტანტზე — ლევან ქუთუთიანძეზე მეტი? პასუხი საჭირო ზომ არ არის? არა მგონია! ბოლოსდაბოლოს, მაინც რა შეიძლება სცოდნოდეთ, ბევრი-ბევრი მატერიალიზმისა და იდეალიზმის ძირითადი ფორმულები. ასე იყო თუ ისე, არჩილი ვერ ჩასწვდა ლევანის შეცდომის, თავგზაბნევის უმთავრეს მიზეზს, შეცდომისა, რაც მის „ფილოსოფიურ განსწავლას“, „ქეშმარიტ მატერიალისტობას“ უკავშირდებოდა. ლევანმა იცოდა, რომ ტვინი იყო მატერიის უმაღლესი პროდუქტი ანუ თვით მატერია, ისიც გაიგო, რომ პირობითი რეფლექსები მოქმედებდა ტვინის ქერქზე, ტვინის ქერქზე

ჩნდებოდა ყოველგვარ რეფლექსთა ცენტრი ან ცენტრთა კომპლექსები, ამგვარად დამკვიდრება, აღზნება, მსხვერპლთა ანდა გაქრობა აწონასწორებდა ქვევას, გარემოსთან დამოკიდებულებას. ესე იგი, ლევანის აზრით, არსებობდა პერსონების ქერქი ანუ მატერია და რეფლექტორული კვანძები ანუ მატერიალური კვანძები, სხვა ყველაფერი შეიძლება ყოფილიყო მხოლოდ და მხოლოდ იდეალიზმი. მერე როგორღა ახსნილიყო ცნობიერება, აზროვნება, შეგრძნებები, ეს მეორეული მატერიალურობისა? — ლევანი რეფლექტორულ კვანძებს იქით ყველაფერს იდეალიზმს უწოდებდა. ხოლო იდეალიზმი უნდა განადგურებულიყო, მორჩა და გათავდა, აქ დაეა უკვე აღარ შეიძლებოდა. ან ვინ იღავებდა, ვინ გამოიღებდა თავს იდეალისტური თეორიებისათვის ჩვენში? ვგონებ, აქაც ნათელია პასუხი. ხოლო, რაც ყველასათვის ნათელია, მისი გამოცდილება საჭირო არ უნდა იყოს. ამიტომ გულდინჯად ელოდა დისკუსიას ლევან ქუთუთიანძე, ხოლო არჩილ ალავეძე მაინც მოუთმენლობდა, უნდოდა რაც შეიძლება მალე გამოესწორებინა ეს ნაკლი, რომ დროზე მიეხედა სხვისათვის.

ასეთი იყო ძალთა შეფარდება დისკუსიის წინ; ასეთ პირობებში ეგებ მართლაც დიდი დრო სჭირდებოდათ ფსიქოლოგებს. ნათქვამია, უციცის დარწმუნება ბევრად ძნელიაო. დიხაბც, რომ იცოდნენ ბრძოლა განწყობის თეორეტიკოსის შემკვიდრებმა, მაგრამ მაინც თითქოს ობლად გრძნობდნენ თავს ან როგორღაც თუ რატომღაც განცალკევებულიყვნენ, მიმოფანტულიყვნენ, შემამკვიდრებელი, ერთად შემკვრელი მარჯვენა მოჰკლებოდათ, მოჰკლებოდათ დიდი გავლენის მქონე ადამიანი, რომელიც ადვილად დასძლედა შინაგან წინააღმდეგობას, ადვილად გამოძებნიდა სწორ გზას ანუ წინააღმდეგობის გადაწყვეტის საშუალებას. გრძნობდნენ, ხედავდნენ, იცოდნენ, ახლა უფრო მეტს დავობდნენ იმავე სიძნელის საკითხებზე, ვიდრე აკადემიკოს ზედგინძის სიცოცხლეში. მაგ-

რამ ეს ხომ უკეთესი იყო, შინაგანი მეცნიერული ჭიდილი, აღზნებული დისკუსიები თვითნებური ახალი ნაშრომის თუ ექსპერიმენტის განხილვის დროს აწრთობდა, ასაკულდევებდა, საკუთარი შესაძლებლობის რწმენით აღავსებდა განწყობის თეორიის ყოველ მემკვიდრეს. ასე იქნებოდა, თანდათანობით უფრო მკაფიოდ გამოიკვეთებოდნენ, ხოლო ჯერ კიდევ მაინც უჭირდათ უიმისობა, მით უმეტეს, ასეთი მწვავე შეტევის, მოულოდნელი თავდასხმის დროს, იმავე ბრალდებებით, რასთანაც თითქმის ოცდაათწლიან იმში განმტკიცდა განწყობის ფსიქოლოგია. აღზნებას ვერა ფარავდნენ მხოლოდ ახალგაზრდები — ასპირანტები, ასისტენტები, ლაბორანტები. მათ შორის მარტო აკაკი ცისკარიშვილი გამოირჩეოდა; სიღინჯით, თავდაქერილობით ხანდაზმულ, დეაწლმოხილ მეცნიერებს დასდარებოდა.

დისკუსიამდე, პირველყოვლისა, შინაგანი მთლიანობით დაიპყრეს საზოგადოების ყურადღება, შინაგანი სიმტკიცით შეანელეს ქურდოვანობის წერილის პირველი შემადარწუნებელი შთაბეჭდილება. რაც შეეხება პატარა უთანხმოებას, ამან თავი იჩინა დისკუსიამდე ორი დღით ადრე. ეს იყო წინასწარი თათბირი, რომელსაც მხოლოდ ფსიქოლოგები ესწრებოდნენ, განიხილავდნენ მთავარი მოხსენებისა და თანამოხსენებათა თეზისებს, აგრეთვე განწყობის თეორიის ზოგიერთ საკითხს პავლოვიური ფიზიოლოგიის დებულებებთან დაკავშირებით. დიას, ვლადარაკობთ სავსებით მოსალოდნელ ამბავზე, მაგრამ მოსალოდნელიც არის და მოსალოდნელიც, ან მოსალოდნელშიც არის თავისებური მოულოდნელობა. სწორედ ასე იყო, როცა ეკვი და იმში აღძრა მთავარი მოხსენების — „ფსიქოლოგიის ზოგიერთი საკითხის“ თეზისებმა. მომხსენებელი, პროფესორი კონსტანტინე ქვლივიძე, აკადემიკოს ზედგინიშის უანლოესი და უსაყვარლესი პიროვნება, ასაბუთებდა, — ასე იტყვიან ხოლმე, სინამდვილეში კი ზოგადად ლაპარაკობდა, — რომ დროა და-

ძლეული იქნეს ფსიქოლოგიის ჩამორჩენილობა, გამოსწორდეს ის დიდი ნაკლი, რომელზედაც არაერთხელ შეუთქმებდა საბჭოთა პრესა, საბოლოოდ აღიკვეთოს ბურჟუაზიული ფსიქოლოგიის გადმონაშთები, შეიქმნეს მტკიცე, თანმიმდევრული მატერიალისტური საფუძვლები ფსიქოლოგიაში. და ამ თუ სხვა ზოგად დებულებებს შიგადაშოგ მოსდევდა მაგალითები თვალსაჩინოებისათვის საკუთარი ექსპერიმენტებიდან. ეს იყო და ეს. როცა პროფესორმა ქვლივიძემ თეზისები ჩაათვა, მსმენელებს ეგონათ, მხოლოდ გრძელი, მოსაწყენი შესავალი მოვისმინეთო, ამიტომ დუმდნენ რამდენიმე ხანს, უცდიდნენ, ელოდნენ, კიდევ რას გვეტყვისო... მერე, პირველყოვლისა, ინსტიტუტის დირექტორს აღარ ეყო მოთმინება.

— შემდეგ? — იკითხა დირექტორმა.

— დავამთავრე! — აღმდგრეველ მიუგო ქვლივიძემ, — შეკითხვები თუ გაქვთ?

დირექტორმა უცქირა გაკვირვებული თვლით; მერე მსმენელებს მიუბრუნდა.

— შეკითხვებიო! — თქვა დირექტორმა თითქოს დამცინავი ღიმილით, — ეგრე იყოს! შეეკითხეთ!

— რატომ არ შეეხეთ განწყობის თეორიას? — იკითხა აკაკი ცისკარიშვილმა.

— განწყობის თეორიის ზოგად, ფილოსოფიურ ნაწილში ბევრი რამ კიდევ დასაზუსტებელია, — განაცხადა პროფესორმა ქვლივიძემ, — მე, როგორც პირუთენელი და მიუდგომელი მეცნიერი, მხოლოდ დაზუსტებულ დებულებებს გამოვიყენებდი, სადავო საკითხებს, რა თქმა უნდა, ჩემთვის მნიშვნელობა არ ექნებოდა.

— რას ნიშნავს პირუთენელი და მიუდგომელი?

ისევ აკაკიმ იკითხა.

პროფესორ ქვლივიძეს ოდნავ მოეკმუნა სახე.

— იმას, — თქვა პროფესორ ქვლივიძემ, — რომ მე არასოდეს მიმუშავია განწყობის საკითხებზე, და, ეგონებ, სხვებიც ნაწილობრივად ეხმაურებოდ-

წენ ამ თეორიას, — აქ გამოცდელი თვალი გადაავლო კოლეგებს, — ეს მხოლოდ განსვენებული აკადემიკოს ზედვინიძის მეურნეობა იყო... შეიძლება სხვა სხვა აზრისაა, ყოველ შემთხვევაში, მე ყოველთვის შორს ვიდევნი განწყობის თეორიისაგან. აი ამაჲ ნიშნავს პირუთვნელი და მიუღდგომელი.

— კეთილი, — დაატანა აკაიმი, — ეთქვათ, სრული ჰეშმარიტებაა, რასაც ამბობთ პირადად თქვენ შესახებ, ჯერ-ჯერობით ასე ვიგულისხმეთ, კეთილი და პატიოსანი, მაგრამ რაში გამოგვადგება პირუთვნელი და მიუღდგომელი მოხსენება დისკუსიაზე?

— როგორ თუ რაში?! — თითქმის გაცხარდა პროფესორი ქვლივიძე, — დისკუსიას უნდა წარედგინოს სწორედ პირუთვნელი და მიუღდგომელი მოხსენება, ობიექტური მოხსენება... როგორც ჩანს, თქვენ ასეთ ელემენტარულ საკითხებშიც ვერ ერკვევით! — და დიდი გულისწუხილით მიუბრუნდა კოლეგებს: — აი როგორ ვემუშაობთ ჰაპირანტებთან! — ამ ქრუანტილის მომგვრელი განცხადების შემდეგ მან მოწყალება მოიღო და შეუდგა ნაკლის გამოწვრთვას; — ახალგაზრდა, რომელსაც სურს ემსახუროს მეცნიერებას, უნდა იცოდეს, რომ მეცნიერისათვის, მეცნიერებისათვის არსებობს მხოლოდ ერთადერთი გზა — პირუთვნელი, მიუღდგომელი ძიების გზა, ჰეშმარიტების გზა.

— ძალიან კარგი, — ღიმილით მიუგო აკაიმი, — ოღონდ, კეთილი ინებეთ, და ბარემ ესეც განმმარტეთ: შეიძლება თუ არა მეცნიერი მიუღდგომელი იყოს, როცა თავს ესხმიან ჰეშმარიტებას ანდა ერთ-ერთ ნათელ გზას ჰეშმარიტებისა?

— ამით რისი თქმა გასურთ?! — მხრები აიჩეჩა პროფესორმა ქვლივიძემ.

— არაფრის, — აკაის სახეზე ღიმილი არ შეწყვეტილა, — მხოლოდ შეკითხვას ვიძლევი, გთხოვთ მიპასუხოთ, აგრეთვე, პირდაპირ მიპასუხოთ, მიგაჩნიათ თუ არა თქვენ ამჟამად (აქამდე რაც იყო, ვიცით) განწყობის

თეორია ერთ-ერთ გზად ჰეშმარიტებისა?

პროფესორ ქვლივიძეს თეორიის გზა ეზნა, გულმოსულად დაიწყო ფურცლების შეგროვება, სიბრაზისაგან ლურჯი ლაქები თუ კომები გამოესახა შუბლზე. რამდენჯერმე ზიზღით გაიხედა დარბაზის ბოლოსაკენ, საიდანაც მოისმოდა მომავლურებელი შეკითხვები და ისლა მოახერხა, რომ დირექტორს გაუწყრა:

— დასასრული აქვს თუ არა ამ გამოწვევ შენიშვნებს?! ზომებს რატომ არ მიიღებთ, ხალხს რატომ არ გააჩუბებთ?!

— ჯერ-ერთი, — წყნარად მიუგო დირექტორმა, — ეს „გამომწვევი შენიშვნები“ კი არა, უბრალო შეკითხვებია; და, მეორეც, — შენიშვნებია თუ შეკითხვები, თქვენს თეზისებს შეეხება, მოვალე ხართ, განმარტოთ. მე რა შეაში ვარ?!

აქ ისევ აკაის ხმა გაისმა:

— პასუხი გიჭირთ?! კეთილი! მაშინ უფრო პირდაპირ, პირუთვნელად და მიუღდგომლად გვიპასუხეთ, გამოსცვლით თუ არა თქვენს მოხსენებას, დაიცავთ თუ არა განწყობის თეორიას დისკუსიაზე?

— არა! — ბრაზით ამოიძახა პროფესორმა ქვლივიძემ.

ამის შემდეგ აკაისათვის აღარ დაუცდიათ ან თვითონაც აღარ ჩაერეულა გამოწვევებულ პაექრობაში. პირველ რიგში წამოვარდა ერთი, ბურთივით მრგვალი, ფსიქოლოგი და იყვირა:

— ვისა სჭირდება მერე ასეთი მოხსენება?!

— ლევან ქურდოვანიძეს, რაღა საკითხავია! — დამცინავად თქვა პროფესორმა კოტეტიშვილმა.

რამდენიმე მწარედ ჩაიყინა, რამდენიმე მრისხანედ დაატანა, მართალიაო, ხოლო პროფესორი ქვლივიძე ფაფითარდა, შუბლის კომები უფრო მკაფიოდ გამოესახა.

— თქვენგან მივერის, ძალიან მივერის... — ცოტა არ იყოს, მღელვარებით თქვა პროფესორმა ქვლივიძემ, — ნუთუ ვიღაც ქურდოვანიძის თანამოაზრედ მი-

განხივართ?! ნუთუ გგონიათ, რომ ახლა ტაქტიკურად სწორი იქნება განწყობის თეორიის აშკარად დაცვა?

— ტაქტიკურადო?! — ამოიძახა უმცროსმა მეცნიერ თანამშრომელმა ლალი გელოვანმა, — როგორ გავიგოთ, როგორ შევთავსოთ ქვემარტება და ტაქტიკურობა მეცნიერებაში.

— როგორც გენებოთ, მოწყალეო ქალბატონო, როგორც გენებოთ, — თავზიანნი მძულვარებით მიღწეა პროფესორმა ქვლივიძემ, — თქვენ იცოდეთ, ისეთი ბრალდებები წაუყენეს განწყობის თეორიას, აკადემიკოსი ზედგინიძე რომ ცოცხალი იყოს, ისიც შეშინდებოდა, დიახ, ისიც შეშინდებოდა! — აქ ორბის თვალთ ან დიდი აღმოჩენის ამჟამი თვალთ გადახედა თათბირის მონაწილეებს, — აკადემიკოსი ზედგინიძე შეშინდებოდა-მეთქი! — გაიმეორა უფრო მეტი რიხით, სიფთხით უკვე გადაშორებოდა სახიდან, ლურჯი ლაქებიც აღარ ემჩნეოდა შუბლზე.

— ნათქვამია, ქურდს რომ ყური უგდო, დღეში ასჯერ გამოტყდებოდა, — კვლავ დამცინავად თქვა პროფესორმა კოტეტიშვილმა, — წელან — „ქურდოვანობის თანამოაზრედ ზომ არ მიგანხივართო“, ახლა — „აკადემიკოსი ზედგინიძე შეძრწუნდებოდაო“, ცხადია, თავისთავად ცხადია, შეშინდით, დაფრთხით და მართლაც გახდით ქურდოვანობის თანამოაზრე! საესებით აშკარაა, ამას დიდი ღარი და ხაზი აღარ უნდა. აღარც ისაა დიდად სადავო, რომ ასეთი მომხსენებელი არ გამოგვადგება დისკუსიაზე.

არ გამოგვადგებაო, დისტური დასცეს თათბირის მონაწილეებმა. ერთი წამით ერთობლივ ახმაურდნენ, წყრომას, უკმაყოფილებას გამოთქვამდნენ, ერთიმეორეს ეღაგებოდნენ თუ ეთანხმებოდნენ. ისმოდა მხოლოდ ერთობლივი ხმაური, გაურკვეველი წინადადებები; მოჩანდა ბრაზიანად აქნეული ხელები, სწრაფად, თვალდაუწევლად ამოძრავებულ ტუჩები. ამოდ ცდილობდა რაღაცის თქმას პროფესორი ქვლივიძე — „ამხანაგებო! ამხანაგებო!“ მხოლოდ ეს მოისმოდა

ყრუდ, როგორც ჩაწყვეტილი ღარის ხმა.

მერე დირექტორი წამოდგა, წაიჭყნა ჩამოდგა ნელ-ნელა.

— ამხანაგებო, — სიმწვავის გრძნობით, ოღონდ მაინც დინჯად დაიწყო დირექტორმა, — უდავოდ მძიმე მდგომარეობაში ვართ, დისკუსია კარს მოგვდგომია და მთავარი მოხსენება მზად არ არის, ახლა ბრალიანისა და უბრალოს ძებნის დრო არა გვაქვს. ინსტიტუტის სამეცნიერო საბჭოს ეგებ არც შეეძლო გაეთვალისწინებინა, რომ პროფესორ ქვლივიძისათვის შიშს მართლაც დიდი თვალეზი ექნებოდა... ერთი სიტყვით, მთავარი მოხსენება არა გვაქვს და უნდა მოვამზადოთ ორ დღეში.

— მოხსენება ორ დღეში, პე! — მწვავედ ჩაიცინა პროფესორმა ქვლივიძემ, შუბლზე ისევ ამოესახა ლურჯი ლაქები.

— დიახ, ორ დღეში! — მკაცრად მოუქრა დირექტორმა, — ორი დღე, — მერე უფრო რბილად, მშვიდად მიმართა თათბირის მონაწილეებს, — რა თქმა უნდა, ცოტაა. ამიტომ არ მინდა ვინმე შევაწუხოთ, ვაძულოთ, ჩვენი დასახელება იძულება იქნება... ვის სურს იყოს ეს მძიმე ტვირთი?

სამარისებური დუმილი ჩამოვარდა.

— ნება დამრთეთ, — გაისმა უცებ პროფესორ კოტეტიშვილის ხმა, — გთხოვთ ნება დამრთოთ და თანაც მომცეთ სამი ასისტენტი მაინც. ერთ-ერთი მათგანი აკაკი ცისკარიშვილი უნდა იყოს.

— ვგონებ, წინააღმდეგი არავინ იქნება! — თქვა დირექტორმა და სითითაოდ გადახედა სამეცნიერო საბჭოს წევრებს, — არავინ!

მხოლოდ პროფესორი ქვლივიძე აღელდა, ისევ გაფითრდა, ისევ მკაფიოდ ამოესახა შუბლზე ლურჯი ლაქები.

— ამხანაგებო, ამხანაგებო, — მღელვარედ ამბობდა პროფესორი ქვლივიძე, — აბა რა გამოდის... მთელმა თბილისმა იცის, რომ მთავარი მოხსენება

ჩემია... უცებ ასეთი ცვლილება... აბა რა გამოვა, რას იტყვიან?!

— მაგ საჭირობოროტო საკითხს თქვენ თვითონვე მოუარეთ, — მშვიდღი ღიმილით დაარბია დირექტორმა, — არ არის ძნელი მოსავლელი. ხედავთ, რა ავიზამთარია, რა ოღოა ადამიანის ავად გახდომა, ჰა? ტაქტიკური მოსაზრებებით, ჰა, ჰა, ჰა...

ეგებ ქუაში დაუჯდა დირექტორის რჩევა პროფესორ ქვლივიძეს, ეგებ ცუდვია ამის თქმა, განა არ შეიძლება მართლაც გაეკრა იანვრის მწარე ქარს და ავად გამხდარიყო? როგორ არ შეიძლებოდა. თუ იტყვით, სად იყო მანამდე ან მის შემდეგ ავი ქარი, რაღა იმ დღეს ეძგერაო, შეიძლება გიპასუხონ: გასაკვირი არაფერი არის, ხდება ზოლზე ასეთი შემთხვევები ბუნებაშიო. ერთი სიტყვით, პროფესორ ქვლივიძეს იმ საღამოს ისეთი ლოგინი გაუშალეს, დისკუსიის დამთავრებამდე აღარ აუღაგებიათ. — და აბა ვიღას გაუცვირდებოდა მომხსენებლის გამოცვლა დისკუსიის წინა დღეს.

ასე რომ, იყო სავეალლო და საწუხარი ფსიქოლოგიის ინსტიტუტშიც, ზოლო გარეგნულად არაფერი ჩანდა, არაფერი — სიმშვიდისა და გულდინჯი მოლოდინის გარდა. ეს სიმშვიდე, ცოტა არ იყოს, აფიჭრებდა მოიერიშე რაზმებს. სხვანაირად არც შეიძლებოდა, შეფიქრიანდებოდნენ თუ იცოდნენ ან მიხედვარა შეეძლოთ — რისა იყო ეს სიმშვიდე: დიდი, დამაბული, შეუწელებელი ძიებისა, სიმართლის, ქეშმარიტების ძიებისა. მართო პროფესორ კოტეტიშვილისა და მისი ასისტენტების ორი დღე-ღამის, უძილო ღამის გაძულებული, თავგამეტებული შრომა იყო ადამიანის ფიზიკური ამტანობისა და გონებრივი შესაძლებლობის უღმრთელი გამოცდა. შეიძლება ითქვას, აკაკი ცისკარიშვილმა კარგად დაიჭირა ეს გამოცდა. მისი სული ყველაზე მეტად აფორიაქებულიყო, ყველაზე მეტი სიმწვავეთი აღესილიყო. ის ზომ მხოლოდ

განწყობის თეორიის განწირვას არ შეეძრუნებინა, ამასთან ერთად, დასწლოდა საშინელი გრძნობა შეუძლებლობისა.

პირველად საქმე როგორღაც ვერ აეწყო, სიტყვა ეკარგებოდათ, ყველაფერი ხელიდან უცვივოდათ... ჰო, ბევრი რომ არ გავაქიანუროთ, იყვნენ იმ დღეში, რაც ჩვეულებრივია დიდი მღელვარების დროს, გრძნობისა და ნებისყოფის უღმრთელი ჭიდილის დროს, როცა კაელება ან იშლება ადამიანი.

ჰო, პირველად საქმე როგორღაც ვერ აეწყო-მეთქი. მხოლოდ ესაა, წიგნის თაროებს უვლიდნენ ასისტენტები, ზემო ყაფაზეზე იყალყებოდნენ, ხელში სწვდებოდნენ ერთიმეორეს, ბლუჯბლუჯად ჩამოჰქონდათ წიგნები და ორიოდ წუთში ძირს ზოადინეს პროფესორ კოტეტიშვილის თითქმის მთელი ბიბლიოთეკა.

პროფესორის არაფერი უთქვამს, თითქოს არც შეუმჩნევია, შენიშვნები, რჩევანი, მითითებანი უნაყოფონი იქნებოდნენ, მხოლოდ მტკიცე, სწრაფი განკარგულებანი ააწყობდა საქმეს, და დიწყობით რომ ჩამოიცილა მეუღლე, რომელიც ფეხდაფეხ დასდევდა, ლამობდა, როგორმე დაწერილებით გაეგო, რა ხდებოდა ფსიქოლოგიის ინსტიტუტში. ეს უდავოდ აუცილებელი და, თანაც, სამაოდ საფრთხილო ღონისძიება იყო. უფრო იოლი იყო ადგილების განაწილება ასისტენტებისათვის, — აკაკი ცისკარიშვილი და ლილი გელოვანი ბიბლიოთეკაში მოათავსა. მათ ერთმანეთისაგან ჰყოფდა წიგნის ორი თარი, დოცენტ ომიძეს სასტუმრო ოთახი მიუჩინა; დაუწესა თემებიც: აკაკის — განწყობა და ლენინური ასახვის თეორია, დოცენტ ომიძეს — განწყობა და მატერიალისტური ფიზიოლოგია, ლილის — განწყობის უმნიშვნელოვანეს ექსპერიმენტთა შერჩევა; თვითონ, მოხსენებლის საბოლოო ჩამოყალიბებამდე, აიღო განწყობის თეორიის ისტორიის საკითხი. ანუ მოხსენების მთავარი ძარღვი...

XVII

აკაცი ცისკარიშვილი ორი დღე-ღამის განმავლობაში ბევრს მუშაობდა, მაგრამ მაინც მხნედ გამოიყურებოდა. დისკუსიის წინა წუთებშიც, როცა პროფესორი კოტეტიშვილი და მისი თანამშრომლები ისვენებდნენ, ძალას იკრებდნენ, აკაცი მემანქანესთან იჯდა, კითხულობდა უკანასკნელ ამბებშილ გვერდებს, აღარებდა მოხსენების საბოლოო რედაქციას, ასწორებდა, აზუსტებდა. პოეს იყო დისკუსიის წინა წუთებში, ოღონდ პროფესორი კოტეტიშვილსა და მის თანამშრომლებს შეეძლოთ არ აჩქარებულყოფნენ, რადგან ახლოს იყვნენ სადისკუსიოდ ამორჩეულ დარბაზთან. რაც შეეხება მსმენელებს, — სიშორე და სიახლოვე აქ უკვე აღარაფერ შუაშია, — მათ კარგახნით აღრე დაიწყეს თავმოყრა. ერთი საათით აღრე საგნე იყო დიდი სააქტო დარბაზი, ვესტიბული. და გუგუნებდა სააქტო დარბაზი დისკუსიის წინ. ერთად შეყრილიყვნენ გაგულისებული, აღელვებული ადამიანები და კამათობდნენ კამათის დაწყებამდე, კამათობდნენ ჯგუფ-ჯგუფად, ვინ იცის, რამდენ ჯგუფად, ვინ იცის, რამდენი ორატორობდა, რამდენს ჰქონდა სიტყვის თქმის შესაძლებლობა ერთდროულად... მაგრამ მაინც ბევრი იყო მოუთმენელი, მოცდა არ შეეძლო, სიტყვას იტაცებდა. მერე ჯგუფები იყოფოდა, ქუთმაცდებოდა ან ისევ ერთდებოდა, იკვროდა, კვლავ იშლებოდა, ნაწილდებოდა, ისეთი თავგამოდებით, მღელვარებით, ისეთი ხმაურით, რომ თითქოს ვერაფერი შეაჩერებდა ამ მოძრაობას, ამ ძაღვან გუგუნს. ვინ იცის, რამდენგვარი აზრი და ხასიათი შეღავნდებოდა ერთდროულად, რამდენი საწყენი, საამო ან უბრალოდ უწყინარი სიტყვა ითქმოდა, რამდენი კარგი ამხანაგი შემოსწყურებოდა ერთიმეორეს, რამდენი უცნობი დამეგობრდებოდა სამუდამოდ, ვინ იცის...

— ვესტიბულის შესასვლელთან იდგნენ ეთერი, სალომე, მერი, აპოლონი, თამარ

და ლეონ ბადრიაშვილები, იმათ შემატებოდნენ პროფესორი გედევან დიასამიძე, ეკატერინა დავიდიშვილი და პარმენ დოლიძე და შეეკრათ ერთი მღელვარე ჯგუფი. ამავე ჯგუფში იყვნენ ყველაზე უფრო კმაყოფილნიც, რომელთაც საერთო განწყობილების შიშით ვერ გაებდნენ, სააშკაროდ ვერ გამოეტანათ თავიანთი სიამოვნება, ოღონდ სჯეროდათ, ამის დროც დადგებოდა, გაითვანტებოდა ეს დამნეულობა, როგორც კი ლევან ქუთუთიანიძე აიღებდა სიტყვას და უჩვენებდა პრეზენტაციის, სიმართლის გზას.

— ეს მხოლოდ უგუნურებაა, უგუნურებაა და მეტი არაფერი — ამბობდა ლეონ ბადრიაშვილი, ბრაზით ამბობდა, მუშტს აქნევდა, ისე ძლიერად აქნევდა, თითქოს რაღაცას თუ ვიღაცას უნდა დასცხოსო; კარგად რომ ჩაეუყვრდეთ, აქ ბოროტგანზრახვაც გამოვა, ნამდვილად, ქვეშაირიტად... ხედავ, რა ხდება?! — ამ დროს მუშტი პროფესორ გედევან დიასამიძის გულთან მოიქნია, — შენ კი ძალა შეგწევს გაჩუმდე, ხმა არ ამოიღო, ნამდვილად დიდი ნებისყოფა გაქვს, უთუოდ დიდი ნებისყოფის პატრონი ხარ!

— ეს ნებისყოფა არ არის, — მშვიდად მიუგო გედევანმა, — უბრალო მეცნიერული თავდაპყრობაა.

— ჰმ, თავდაპყრობაა... — გამჭირდავად ამოიძახა ლეონმა.

— დიახაც, — სიტყვა წაართვა გედევანმა, — უნდა ვნახოთ, რას იტყვის ბატონი ქუთუთიანიძე.

„ბატონი“ გამჭირდავად ითქვა, მაგრამ ლეონი ამდენს ვეღარ აცვირდებოდა, სიბრაზე ერეოდა.

— ვნახოთ?! — პირში სწვდა ლეონი, — რაღა უნდა ნახო, ნუთუ საკმარისად არ მიგაჩნია ამდენი აუციანი და უშვერი სიტყვა?! —

— ასე ვაცხარება არას გვარგებს, — მშვიდად გაეპასუხა გედევანი, — უნდა ვნახოთ, დიახაც უნდა ვნახოთ, რას მოგვახსენებს. ის მხოლოდ დებულებები იყო... — აქ უკვე პირი ღიად დარჩა გე-

დღონს, რადგან შეამჩნია, რაღაცას ანიშნებდა სალომე, იმ რაღაცის გაგება მოინდომა, ვერც გაიგო, სიტყვაც შეებოროკა. — ის მხოლოდ დებულებები ან თეზისები იყო, საჭიროა მოვისმინოთ და საბუთებზე, აჩქარება არა გვჭირდება...

— ნუ აჩქარდები, მოისმინე... მოისმინეთ, ძალა თუ შეგწევთ... მე ველარ მოვისმენ, ვერც ამ რაღაც მეცნიერულ თავდაქერილობას მოვითმენ. რას მიქვია თავდაქერილობა, როცა ჩემს თვალწინ რაღაც უცუტეობაა, რაღაც ბოროტება თუ უგუნურება ზდება?!

— უნდა ვნახოთ, რა ზდება, ჩემო ლეონ, უნდა ვნახოთ, — დაყვავებით თქვა გედეონმა. აქ კიდევ შეამჩნია სალომეს ნიშნები, თვალ-წარბ-წამწამთა რხევა, და მისვლა, ლეონთან სადავოდ აქეზებდა სალომე, უცებ მისვლა, პირი ღიად აღარ დარჩენია, მისვლა და უფრო დაუყვავა ლეონს: — დიხ, ჩემო კეთილო, კარგად უნდა გავარკვიოთ, უგუნურებასა და ბოროტებასთან უფრო მეტი სიფრთხილეა საჭირო, ვიდრე გონიერებასა და სიკეთესთან.

— შეიძლება ეს აფორიზმიც იყოს, — ცოტა უფრო წყნარად თქვა ლეონმა. მაგრამ ახლა ათასწილად მირჩენია გარკვეული მსჯელობა იმ რაღაც დებულებებისა თუ თეზისების დასარღვევად.

— ეგეც იქნება... — დაატანა გედეონმა და შეამჩნია, რომ შეიჭმუხნა სალომეს შუბლი, წყრომითა თუ. უფრო მეტი, მძულვარებით აღევსო თვალეზი, — ეგეც იქნება... — გაიმეორა გედეონმა, — ვნახოთ, ვნახოთ, რას იტყვიან სპეციალისტები.

— ისევ ვნახოთ! — თითქმის ამოიყვირა ლეონმა, — ჯერ ვნახოთ, მერე ვნახოთ, კიდევ ვნახოთ... მაინც როდემდის ვნახოთ?! ან როდისღა ამოვიღოთ ხმა?!

— მერე, ყველაფერს რომ ვნახავთ, მერე, ჩემო ლეონ! ან ეგებ ჩვენი ხმის ამოდება საჭიროც არ იყოს, შესანიშნავი ფსიქოლოგები გვყვანან, სიმნელეებს თავს გაართმევენ უჩვენოდაც.

ამ სიტყვებმა მხოლოდ სიბრალული

მოგვგვარა სალომეს, თვალი გადაავლო გედეონს, ლეონს, თვალი შემოაბრუნა მთელ დარბაზში და, რაყი-ღა გამგებს, თანამგარძნობებს ვერავის წააწყდა, მიუბრუნდა ისევ მერის, რომლის თვალეზიც სიბრალულობითა და სიამაყით აღვსილიყო „ჰჰ!“ მრავალმნიშვნელოვნად ამოისროლა სალომემ. „ჰჰ!“ ასევე მრავალმნიშვნელოვნად შეაგება მერი. „ჰჰ!“ გულგრილად, დამამწვიდებლად წაიზმუტუნა აპოლონმა.

— უფროს თაობაზე რომ არაფერი ვთქვათ, — განაგრძობდა გედეონი, — ახალგაზრდებს მეტი ძალა აღმოაჩნდებათ... მერე რა თაობა მოდის, ჰჰ! გაგეხარდება, გაგეხარდება, აღმასივით ბიჭები არიან თუნდაც აკაკი ცისკარიშვილი...

— ო... აკაკისა მჯერა! — იმედიანად დაატანა ლეონმა, — აი ვინ არ იტყვის, ვნახოთ, ვნახოთ... რევაზის ძმა არის, შაქროს შვილია...

ამ უკვე თავი ველარ შეიკავა სალომემ, მწარედ გაიცილა.

— ჰა, ჰა, ჰა... ჩვენი ბრალიცა. — სიცილში ამოთქვა სალომემ, — ვაი, ჩვენი ბრალიცა, ცისკარიანთ შაქრიას ბიჭიც მარაქშია ერევა, ამაზე იტყვიან: „კუწ ფეხი გამოყო, მეც ნახირ-ნახირაო“.

— მართალი ბრძანებაა, — დაატანა პროფესორმა ნიკო ქიქოძემ, რომელიც სწორედ იმ დროს მიუახლოვდა მათ, — უკეთესი დახასიათება არც შეიძლება. „კუწ ფეხი გამოყო, მეც ნახირ-ნახირაო“, რა კარგი ნათქვამია! ოღონდ არ მეგონა, თუ სალომეც ამ აზრისა იქნებოდა!

— ნეტავ სხვა რა აზრი მექნებოდა ცისკარიანთ შაქრიას ბიჭზე?! — გაოცებით აღმოხდა სალომეს, დასამოწმებლად შეხედა მერისა და აპოლონს.

— აა... — გაიოცა ნიკომაძე, თან თვალი ჩაუკრა ლეონს, — მეგონა... მეგონა თქვენც იმაზე ლაპარაკობდით, ვისი სახელიც ყველას პირზე აყვრია ამ ბოლო დღეებში, მეგონა თქვენს სიძულე ლაპარაკობდით! — თქვა და იმავე წამს ხელი

ასწია, ვიღაცეებს მოჰყრა თვალი, ვიღაცეებს მიესალმა, — ო, გამარჯობათ, გამარჯობათ! — გადასძახა შორიდან, ცერებზე აიწია და ისე გადაისროლა სალამი. — აბ, უკაცრავად, მომიტევეთ! — დაატანა და გაეშურა იმათკენ, ვისაც მიესალმა, თან მოდიმარი თვალი არ მოუწყვეტია სალომესათვის, ამიტომაც იყო, ხან ვის დაეჯახებოდა, ხან ვის და წამისწამს იძახდა: „აბ, უკაცრავად!“ „უბ, მომიტევეთ!“ „ეზ, მაპატიეთ!“ ასე შეერია, მიიძალა ხალხში ისევე უცერად, როგორც გამოჩნდა, ოღონდ მისი, სიტყვებისაგან გამოწვეული შთაბეჭდილებაც უტბადვე არ გამქრალა. ლეონმა იცინა, იცინა და მერეც კარგაზანს გაჰყვა ხალისიანი განწყობილება. იცინა გედეონმაც. ხოლო პარმენი ისე ხითხითებდა, რომ მხრები უბტოდა თუ თავი უძვრებოდა გამნმარ მხრებში, როგორღაც ძნელი გასარჩევი იყო. ალბათ დიდხანს გასტანდა ყოველივე ეს, რადგან ეკატერინა დადილოვნასაც სიცილი აუვარდა, მაგრამ ღროზე შეამჩნია სალომეს განარისხება, პარმენს იდაყვეზ მოუკირა ხელი და უხერხულობის მისაჩქმალავად ძალდატანებული წყრომით წაიღულუნა: „ცისკარაანთ შაქრიას ბიჭი, ჰმ... ჩვენი ბრალიცა...“ პარმენს უცებ ჩაუწყდა ხითხითი, უცებვე კრთომით აღმოხდა — ჩვენი ბრალიცაო, თან პენსენ მოიხსნა სიცილისაგან მოდენილი ცრემლების მოსაწმენდად. ეს აღარაფერს ნიშნავდა სალომესათვის. იგი მივინვარებდა, უფრო იმიტომ, რომ ერთი სიტყვის თქმაც ვერ მოასწრო, მწარე სიტყვის თქმა. ახლა თუნდაც ათს იტყოდა. მაგრამ რაღა ღროს, აღარ ჩანდა ნიკო ქიქოძე, მხოლოდ მისი ხმიერი სიცილი მოისმოდა საიდანაც. სამაგიეროდ, ლეონი და გედეონი იქ იყვნენ, შეიძლებოდა მათზე ეყარა ჯავრი. ასეც მოიქცა.

— არ ვიცი, რას განუჩისხებიხართ, ვერ მივმხდარვარ, რა დაგმართიათ, — თვალების ბრაზიანი ბრიალით ამბობდა სალომე, — პირველად ვხედავ, რომ მნიშვნელოვან მიცნებულ გამოკვლევას

ხალხი აღეშფოთებინოს, დიხ, პირველად ვხედავ; გაგონებით კი გამაგონებინოს, კოპერნიკის, გალილეის, დარვეინსაც ასტეხიან, მაგრამ ჩვენც ხომ იმ ეპოქის აღამიანებით არა ვართ?! რა აღგვაშფოთებს, თუ არა შური, მხოლოდ და მხოლოდ შური, რატომ ჩვენ არ აღმოვაჩინეთო, რატომ ჩვენი სახელი არ შეიმოსა შარავანდედითო? სხვა რა, მითხარით ერთი, რა?! და განა ეს გვეკადრება, ჩვენს კულტურას, ჩვენს შეგნებას შეეფერება?!

— არა, — წამოიყვია ლეონმა, — ასეთი მსჯელობა არ შეეფერება არავის და არაფერს, არა, არავითარ შემთხვევაში. რას მიქვია შური ან ვის რა უნდა შემურდეს საცოდავი ქურდოვანიძისა, მაინც რა?! ვინ იქნება ასეთი უბადრუკი?! არაფერ, ასეთი არაფერ მეგულება.

— ნურც ასე დაამცირებ, ჩემო ლეონ, — დანჯად შეესიტყვა პროფესორი დასაბამი.

— არავითარ შემთხვევაში, — მყისვე შეაგება ლეონმა, — როგორ ვეკადრებ, ვინმეს ან რაიმეს დამცირებას! მხოლოდ ზუსტ გაანგარიშებას ვახდენ, ზუსტ შეფასებას ვიძლევი, ვახუსტებ განზომილებას, ასეა, როგორც ინჟინერს. ყველაფერში სიზუსტე მიყვარს.

ამ მწველად, ნახევრად ზუმრობით ნათქვამმა სული შეუფუბა სალომეს, თითქმის ღვარძლიანი სიტყვაც დაუწყდა ან დავა საჭიროდ აღარ მიიჩნია. აბა რა საჭირო უნდა ყოფილიყო, უსიტყვოდ, უთქმელადაც მოერეოდა ლეონს, და შეხედა მეუღლეს მბრძანებლის ძვალთ, მუჭარის თვალთ. აპოლონმა კარგად გაიგო მუჭარა, — უთქმელად ესმოდა მეუღლისა, ერთსულ, ერთხორც, ერთფიჭრ, ერთაზრად ქმნილიყვნენ, — მეორე დღესვეო. მუჭართვე ანიშნა აპოლონმა. ვგონებ, გასაგები უნდა იყოს ეს მუნჯი დიალოგი. ეს უთქმელი სიტყვა თუ ძნელი მისახვედრია, მოგახსენებთ: მინისტრის მოადგილე გახდები თუ არა, ლეონს გუდა-ნაბადი აუკარი სამგორიდანო. — მეორე დღესვეო, სწორედ ამისი პასუხი იყო. დავაც ამიტომ

აღარ გაგრძელებულა, ლეონი უამისოდაც განადგურებული იყო სალომეს თვალში. სხვებიც დამცირებულიყვნენ, დამცირებულიყო ყველა, ვისაც ვერ გაეგო, თუ რაოდენ დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა ლევან ქურდოვანიძის აღმოჩენას. რატომ ვერ გაეგოთ, რატომ ვერ მიმხვდარიყვნენ, რა იყო ეს — შეუგნებლობა თუ აზარტული გატაცება დისკუსიით? ვისთვის იყო საჭირო დისკუსია, როცა ესოდენ ნათელი იყო ყველაფერი, მხილებული იყო იდეალიზმი, თვით იდეალიზმი, თავისი მთლიანი სახით. კიდევ რაღა იყო საჭირო, ახალი რა უნდა მოეტანა დისკუსიას, იდეალიზმზე მეტი რა უნდა დაემტკიცებინა? ამდენს როგორ ვეღარ მიმხვდარაან?! შეუგნებლობა ან მცირე ცოდნის ადამიანები მაინც იყვნენ, — თავი მოუყრიათ მეცნიერებათა კანდიდატებს, დოქტორებს, აკადემიკოსებს, ექიმებს, ინჟინრებს, პედაგოგებს, მხატვარ-მოქანდაკეებს, მუსიკოსებს, მსახიობებს, თავი მოუყრიათ და დავობენ, ქაქანებენ, ვერა და ვერ მისულან იმ აზრამდე, რაც ლევანმა უკვე გააჩვენა ასე დიდებულად, ასე შესანიშნავად! ოჰ, ლევან, ლევან, რამდენად უფრო მაღალი ყოფილხარ! — აქ ღრმად, ამაყად ამოსუნთქა სალომემ, ამაყი თვალი შემოავლო ვესტიბულს, დარბაზსაც, სადაც უკვე დამსხდარიყვნენ ან შედიოდა და სხდებოდა ხალხი. დიას, ამაყი თვალი შემოავლო-მეთქი, განდიდებულიყო, ამაღლებულიყო, ისედაც გოლიათი ქალი, ზევიდან გადაჰყურებდა ყველას. მაშ რათ, მას ზომ არაფრად სჭირდებოდა დისკუსია, მან ხომ გაუგო ლევან ქურდოვანიძეს!

ამასვე ვერ ვიტყვით მერის შესახებ, თუმცა სიამაყე და სიგოროზე იმასაც მომატებოდა, აშკარად მომატებოდა, ახალი ახსნა-განმარტებანი არც მისთვის იყო საჭირო, — მასზე უკეთ ვიღას შეეძლო გაეგო ლევან ქურდოვანიძისათვის, — ოღონდ დისკუსიის დაწყებას მაინც მოუთმენლად, ელოდა. დახედავდა საათს, მალმალ დახედავდა, თითქოს

გაქცევებულიყო საათი, რამდენჯერმე ყურზეც მიიღო, მართლა ხომ არ გაქცევდაო, ხომ არ გაჩერდაო, მაინც ვერაფერმუნებოდა, ხან სალომეს მაჯას გამოსწევდა, აღმას-ბრილიანტებით გასხივოსნებულ მაჯას, ხან აპოლონისას. დაჩერდებოდა მათ საათებს, თითქოს, ისინიც გაჩერებულიყვნენ, ან ეგებ დრო გაჩერებულიყო, თვით დრო შემდგარიყო. გინახავთ ასეთი მოუთმენლობა? ნახავდით, რა თქმა უნდა, ნახავდით, არ გაგიკვირდებოდათ. ოღონდ აპოლონს ძალიან გააკვირვებოდა, ჩალის ფსადაც არ უღირდა მთელი ეს გაქამაჟია, ეს რაღაც დისკუსიობანა, მისთვის მნიშვნელობა ჰქონდა მხოლოდ საზოგადოების თავშეყრას, საზოგადოებისა, რომელსაც ემალებოდა რამდენიმე ხნის განმავლობაში. ახლა დრო დასდგომოდა კვლავ გამოჩენისა უფრო მეტი სიამაყით, მეტი ეშხითა და ბრწყინვალეობით გამოჩენისა, უდავოდ მეტის, რადგან გავიდაროგორც განყოფილების უფროსი, ბრუნდებოდა როგორც მინისტრის მოადგილე, დიხაც რომ ბრუნდებოდა, უკვე ველარაფერი დაუდგებოდა წინ... და იდგა ყელმოღერებული აპოლონი, დროდარო იხსნიდა დროს სათვალეს და აბრეშუმის ცხვირ-სახოცი იხეზდა სათვალის უღლით ჩაჭრილ ცხვირის კეხს, მალმალ თავს უქნევდა ნაცნობებს, ესალმებოდა ზომიერი სიამაყით, დარბაისლური სიდიადით, ისე რომ ძინი მყისვე რწმუნდებოდნენ — აპოლონ კორკოტაძე დაბრუნებოდა ან უბრუნდებოდა დიდ ასპარეზს და ხელახლა ავლა-ჩაღლისას უკვე სხვანაირად, მრავალმნიშვნელოვნად უღიმოდნენ.

ასე სხვადასხვანაირად განწყობოდნენ დისკუსიას, ოღონდ იერი მაინც ერთნაირი მოვლებოდათ: ეს იყო სიამაყის, სიდიადის იერი.

მხოლოდ ეთერი მოკრძალებულიყო, იდგა თავჩაღუნული, თითქოს დარცხენილი, უფრო ღუნავდა თავს, როცა მათკენ იცქირებოდნენ დაეინებოდა ანდა ვინმე თითს იშვერდა კანდიერად. ეგებ ეს იყო მოწონების ჰერეტი და მინიშნე-

ბა, — რასაც ნაკლებად დაიჯერებდა ეთერი, — მაგრამ თუნდაც ასე ყოფილიყო, მაინც უზერხული იყო ეთერი-სათვის, ეხამუშებოდა ხალხის თვალში ტრიალი, ამიტომ ჩაელუნა თავი ან ლეონის წინ დგებოდა, — ლეონი სულ ტრიალებდა, მოუსვენრობდა, ინაცვლებდა ადგილს, — აშკარა კმაყოფილებით ისმენდა მის სიტყვებს, ხოლო ლეონი ვერ მიუხვდა, რატომ შეპლიმოდა ეთერი, ეგონა, ეს იყო შედარა, — კმარა, გეყოფათ, შემობრალეთო. მართლაც, ასეთი იყო გულწაფთვებული ქალის კმაყოფილების იერი, ამიტომ ლეონი უეცრად შედრკა ბოლო სიტყვის წარმოთქმისას, გამომწვევად დააკვირდა ეთერს, მერე ოდნავ მოლბა, ხელი მოხვია და გულისტკივილით ჩაეკითხა:

— გწყინს? ძალიან გწყინს?! — პასუხიც თითონვე მოადევნა. — რა თქმა უნდა, ვის ეამება მეუღლის კიცხვა, მერე როგორი მეუღლისა... — მაინც თავი ვერ შეიკავა გამჭირდავი ამოძახილისაგან, — მაგრამ რა ეუყოთ, განა სიხარული ასე მალაპარაკებს, ჰა? მოთხარი: არა-თქო! ცხადია, არა! მეც წყენამ მათქმევინა, სიმწიარემ მათქმევინა! მამრახებს ეს საძაგელი ამბავი. სად იყვნენ აქამდე, სად იყო შენი პატივცემული მეუღლე აქამდე, მის სიცოცხლეში ეთქვათ, მისგან მიეღოთ პასუხი! ესაო ახლაგაზრდააო, ისაო — ახლა მომწიფდა აზრიო, საკითხიც ახლა მომწიფდაო... კეთილი, ეთქვათ, ასეა, იყოს ასე, მაშინ ძვლების გაციებისათვის მაინც მოეცადათ, გაციებულყო მისი ძვლები, — ძვლები გაუცვიდეს, გინც უსამართლო და უღირსად მოეცეს, თუნდაც შენ მეუღლე იყოს, შენი პატივცემული მეუღლე! ესა და ეს, მეტს აღარაფერს ვიტყვი, გულის ქანგი ამოვიღე, ახლა ვნახოთ, რას გვეტყვიან დიდად პატივცემული ლევან ქურდოვანიძე და მისი მერტყეები, ვნახოთ!

— ვნახოთ! — თავმომწონედ დაატანა მერიო.

ეთერიმა გაიცინა, მერე თვალი მოჰკრა ქალიშვილების მოზრდილ ჯგუფს, თა-

ვისი კურსის ამხანაგებს და ხელიდან გაუშვა უხსლტა ლეონს, იმათკენ გაექანა. უეცრად საიდანაც მოვლენილი სიხალისით, სიხარულით. აღტაცების ამოძახილი აღმოხდა მიახლოებისას, ხელები გაშალა, ყველას სათითაოდ მოეხვია, სათითაოდ აკოცა. დიდი იყო ეს სიხარული, უცნაურიც იყო, ისე დიდი, და ისე უცნაური, რომ ვერც კი ამჩნევდა, რა უამურად ეშმუშებოდათ მხრები მის მკლავებში, რა ცივად უშვერდნენ ლოყას, რა მალე სწყდებოდნენ გულიდან, როგორ აქცევდნენ ზურგს, ცალცალკევდებოდნენ ორ-ორად, ფრთხილად, შეუმჩნევლად მიცურავდნენ სხვათა მხრებს უკან, ზოგნი კი ბოდიშობდნენ, მიეშურებოდნენ დარბაზისაკენ ადგილის დასაკავებლად. ვერა, ეთერი ვერაფერს ამჩნევდა, ვერ მიმხვდარიყო, როგორ დაბნა, როგორ დაიშალა წუთის წინ ესოდენ მტკიცედ შეკრული წრე. მხოლოდ ორნი შერჩნენ, იმათაც გასაქცევად ექირათ თვალი, მაგრამ ეთერი არ აპირებდა მათს გაშვებას, ზედით შეკითხვებს აყრიდა.

დისკუსიისათვის დათქმულ ეამს ხუთი წუთი აკლდა, დამდგარიყო დარბაზში შესვლის დრო, კიდევაც შეირჩნენ, ოღონდ იმავ წამს ეესტიმულის შუაში თითქმის რაღაც იდუმალმა ძალამ გაჰყო ხალხი და მეცნიერებათა აკადემიის ეიცე-პრეზიდენტმა ჩაიქროლა გამძაფრებული თუ განარისხებული სახით. ასეთივე სახით, ასეთივე სისწრაფით მისდევდნენ მას პროფესორი კოტეტიშვილი და ორი მისი ასისტენტი...

აკაკი შევიდა სულ ბოლოს, ხალხი უკვე დაძრულიყო დარბაზისაკენ, აჩქარებულიყო ისევე, როგორც ეიცე-პრეზიდენტი ჩქარობდა. ასე რომ, აკაკიმ იოლად ვეღარ გაიკვლია გზა, შეჩერდა, დაელოდა, თვალი გადაავლო ხალხს და გადაეყარა ეთერის თვალებს, აფიცებული, აღვზნებულ, ანთებულ თვალებს, არა მხოლოდ თვალებს, მთელს სხეულს ანთებულს. ეთერი მზად იყო, მიჰრილიყო აკაკისთან ისეთივე ბუნებრივი, უშუალო, წრფელი სიხარულით, რო-

გორც, ვთქვამთ, ორიოდ თვის წინ. ასეც მოიქცეოდა, რომ ჯერ წინ არ ჩაჰლო-ბოდნენ ვილაც ქალები, ხოლო შემდეგ არ დაჰყვირებოდა აკაკის თვალბს, მკერდს, მრისხანე თვალბს. ამ თვალბ-მა, ცივმა, მსუსხავმა, მრისხანე გამო-ხედვამ ერთ ადგილას გააქავეა ეთერი, გააქავეა ისეთივე გზნების მდგომარეო-ბაში. გზნებისა, რაც ეს-ესაა უნდა წა-მოვარდეს და მოეჭდოს ვილაცას, რო-გორც ღიღოსტატური ქანდაკება ქვასა და სიცოცხლეს შორის, უსულობისა და სულიერობის საზღვარზე. მწვავე იყო ეს საზღვარი, ძლიერი იყო ეს წუთი, ეთერს ამდენის ატანა აღარ შეეძლო, ამოიკენესა, დაბარბაცდა... დროზე შე-აშველეს ხელი ამხანაგებმა, სალომეც მალე მიიჭრა, — აბა მის თვალს რა გა-მოეპარებოდა, — ეთერი ჩამოვარდა ამ-ხანაგებს, რომელთაგან ერთმა მწვავედ თქვა: — გულნაქცევად იქნება ქალბა-ტონი ქურდოვანობისა! — მერე გაიცი-ნეს, ცივად გაიცინეს და გაიქცნენ, მი-ატოვეს ეთერი. ეს უკვე აღარ უკვირდა ეთერს, უკვე მიმხვდარიყო — ლევან ქურდოვანობის თანამგრძნობლად თვლი-დნენ და ერიდებოდნენ კეთილგონივით, დიახ, მიხვდა, გამოერკვა, გამოფხიზლდა, აღარაფრად სჭირდებოდა დეიდა სალო-მეს ფერაობა, ჩქროლვიანი სიტყვები, ყურისძირებისა და ნესტოების ზელვა ნელსაცხებელით. იგი წამოდგა საეარ-ძლიდან, სადაც სალომემ ძალისძალად დასვა, წამოდგა, რადგან ვესტიბული უკვე დაცარიელებულიყო. დარბაზში გუგუნე კლებულობდა, დამდგარიყო დისკუსიის გახსნის ყამი. მაგრამ დე-იდა სალომემ შინისაკენ გაიწია.

— წავიდეთ, — თქვა სალომემ, — შინ წავიდეთ! რა არის აქ საინტერესო... გა-ნა ძარღვების აშლად ღირს?! წავიდეთ!

— შინ?! რას ამბობ?! — თვალბი გა-უფართოვდა ეთერს.

— დიახ, შინ! შენთვის უსარგებლოს არაფერს ვიტყვი... კარგად ვერა ხარ!

— ძალიანაც კარგად ვარ... ნუ შეს-წუხდებით! — და ეთერი სწრაფი ნაბი-ჯით წავიდა დარბაზისაკენ.

— მოიცა! გირჩევენია! — დადგენა სალომემ, მაგრამ ეთერს აღარ უხმობდა. დარბაზში შთაინთქა, სალომეც თან მიჰყვა.

მერი კრუხივით გადაფაფრულიყო, იცავდა მათ ადგილებს მესამე რიგში. ეთერი უხმოდ დაჯდა, არ გამოჰასუსხე-ბია დედის საყვედურებს დაგვიანები-სათვის, არც მერე უთქვამს რამე, როცა სალომე გაზვიადებით მოჰყვა, გული წი-უვიდაო, ძლივს მოვაბრუნნო, შინ წას-ვლაზე მაინც უარს ამბობსო.

პრეზიდენტის მაგიდასთან ხალხი სხდებოდა, მერისთვის ახლა სხვა ყვე-ლაფერი ზედმეტი იყო. — ეთერისთვის კი სულ ერთი იყო, რა ხდებოდა პრეზი-დენტის მაგიდასთან ან დარბაზში, ახლა სულ ერთი იყო მას შემდეგ, რაც შე-იცნო ყველაზე მწვავე რამ — სიძულვი-ლი: დაე, იყოს სიძულვილი, დაე აღ-შფოთებულიყვნენ. მაშ როგორ — უგრძ-ნობლად, მორჩილად, ქედმოხრილად მეგვედროდნენ?! ჭირსაც წაუღია მორ-ჩილი და ქედმოხრილი, მეხიცი დასცემია, ვინც დიდ სიხარულში დიდი სიხარული არ იცის, დიდ მწუხარებაში — დიდი მწუხარება. მაშ სხვა რა არის აღმადანი! დიახაც უნდა აღშფოთებულიყვნენ, მაგ-რამ განურჩევლად, ყველას მიმართ? მან რა დამაშავა, რა დამაშავა ეთერმა? და-ნაშაული ხომ არ არის, რომ პირველი ის ეკვეთა მეუღლეს? დანაშაულია? იჯახისთვის დანაშაულია? დაე, აგრე იყოს, იღონდ უამისობა არ შეეძლო ეთერს, არც მეტი დანაშულის ჩადენა შეუძლია. განა ამიტომ უნდა გაჰკიცხოთ, ზურგი შეაქციოთ, მარტოდმარტო უნდა დასტოვოთ ამდენ ზალსში? აკაკი, ნუთუ შენც არ გესმის, აკაკი! თავი აიღო ეთერმა, დარბაზში შემოატარა თვალი, განა აკაკის მოსაძებნად, არა, მას მხო-ლოდ უხმობდა, ძებნით არ ეძებდა, გივის ეძებდა, რადგან იმ წუთს მხო-ლოდ გივი ეგულებოდა მეგობრად. მათი თვალები ერთდროულად შეხვდნენ, სად-ღაც, მოშორებით, იღვა გივი, იქიდან აშხნევებდა, ათამაშებდა, უთანატვრ-მარტოობის შეჭირვებას.

XVIII

დარბაზში საერთო-მღუმარებისწინა ზეზუნ-ლა-გაისმორდა. იმდენი მოსულ-იყვნენ, ჩამოსასხდომები არა ჰყოფნიდათ, ფეხზე იდგნენ, მაგრამ მაინც წყნარდებოდნენ, ილეოდა უკანასკნელი წუთი, უფრო იშვიათად მიმოდრიდნენ პრეზიდენტისა და პირველ რიგს შორის, ახლა მხოლოდ წაიხრებოდნენ, კისერს წაიგრძელებდნენ, იქიდანაც გადმოიწევდნენ და მერე თავს არაპრაქტებდნენ თანხმობისა და უარყოფის ნიშნად, უფრო მეტად თანხმობის ნიშნად. ეს გადაწყდომ-გადმოწყდომა, თანხმობის ღიმილი უფრო ხშირი იყო პრეზიდენტისა და პირველი რიგის მარცხენა ფრთას შორის, მარცხენა ფრთისა, სადაც ჩაწეპილიყვნენ ვალიკო იაშვილი, ლევან ჭურდოვანიძე, პლატონ ლომია, გიორგი ქავთარაძე, სიმონ გურეშიძე, ფიზიოლოგები, ექიმები, ერთი სიტყვით, განწყობის ფსიქოლოგიის მოწინააღმდეგეები ანუ „ლევანისტები“, როგორც გასახუმრებლად უწოდეს. ამათგან ყველაზე მეტად ვალიკო მოუხსვენრობდა, — თუმცა მოუხსვენრობა არც სხვებს აკლდათ, — ყველაზე ხშირად ის მიდიოდა პრეზიდენტის მაგიდასთან, თითქოს რაღაცას უთანხმებდა აკადემიის ვიცე-პრეზიდენტს, მერე ეჩურჩულებოდა ლევან ჭურდოვანიძესა და პლატონ ლომიას. მეორე რიგიდან კისერს იგრძელებდნენ კორესპონდენტები, რომელნიც მათს უკან ჩაწეპილიყვნენ, მათგან ლებულობდნენ განმარტებებს, მათს კომენტარებს ინიშნავდნენ გულმოდგინედ. ლევანი თითქოს აინუნშიც არ აგდებდა პრეზიდენტის აზრს, ცხვირს მაღლა წევდა, მაღი-მაღ გადახედავდა პატარა მაგიდას, სადაც აუარებელი წიგნი დაეხროვებინა. ლევანის რიგში სხვებსაც ბლომად მოემარაგებინათ წიგნები, წინ ელაგათ, მუხლებზედაც ეწყობთ გატენილი პორტფელები.

მხოლოდ ფილოსოფიურ მეცნიერება-

თა დოქტორი პლატონ ლომია იჯდა უწიგნოდ, უსიტყვოდ, შეურჩევლად, ოღონდ ზოგჯერ აშკარად გამოჰქროდა მისი თვალებიდან დამცინავი შექი. მას ებრალებოდა ყველა, განურჩევლად ყველა, მომხრე იყო, მოწინააღმდეგე თუ უბრალოდ მოსეირნე, ებრალებოდა, რადგან მომზადებულიყვნენ უდიდესი ძიებების, უდიდესი აღმოჩენებისათვის, უდიდესი შრომის საზღაურად, ხოლო სინამდვილეში სულ უბრალო საკითხის, საკვანძო, ფილოსოფიური საკითხის სწორად დაყენებაც ნათელს მოჰფენდა ყოველივეს. მაგრამ ვის შეეძლო საკითხის ესოდენ სწორად დაყენება, ვის ჰქონდა ესოდენი ფილოსოფიური განათლება, თუ არა მას. ვინ უნდა ყოფილიყო ახლა ყველაზე მოქმედი, თუ არა ის, მაგრამ რატომღაც მას რჩევა არა ჰკითხეს, და აჰა, ისიც დაელოდება, ნახავს, როგორ დაიბნევიან, წინააღმდეგობებიდან წინააღმდეგობებში როგორ ამოჰყოფენ თავს. რაც შეეხება წიგნებს, — კამათის დროს მისთვის წიგნები საჭირო არ იყო, შეიარაღებული იყო ყოველგვარი ციტატებით, ზეპირად იცოდა გვერდი, გამოცემის ადგილი და დრო. მას ადვილად შეეძლო ათი-თხუთმეტი მოსაზრების მოტანა სხვადასხვა სახის ნაშრომიდან. ფილოსოფიური თუ ნათესხალახიანი სისტემის გამოკვლევადან. სულ ერთი იყო, იგი ყველაფერს ფლობდა, ყველაფერს სწვდებოდა. რაღა თქმა უნდა, წიგნების ზურგიტ ტარება ალარ დასკირდებოდა ასეთ ადამიანს...

მას დინჯი და აუღელვებელი ლაპარაკი სჩვეოდა, მაგრამ ამჯერად მძაფრი სიტყვა წარმოთქვა.

პლატონ ლომიას გარდა, უწიგნებოდ მოჩანდა ნევროპათოლოგიის ინსტიტუტის დირექტორი პროფესორი გიორგი ქავთარაძეც, ოღონდ მის ასისტენტს — სიმონ გურეშიძეს თვალები ძლივს-ღა მოუჩანდა წიგნებში, „ისტორიებში“, სქემა-დიაგრამების გრაგნილებში. ასე

რომ, პროფესორი ჭავთარაძე შეუიარაღებლად არ ჩაითვლებოდა, დრო რომ დადგებოდა, საკუთრველმტვირთველი რიგრიგობით მიაწოდებდა საჭირო იარაღს, სათანადო საბუთებს და ბეჯითად დამტკიცებდა, რომ არა ბურთები, — როგორც აკადემიკოს ზედგინიძის ცდებში გვხვდება, — არამედ რგოლები იწვევენ თვალსაჩინო ილუზიას, არა ბურთების, არამედ რგოლების ცდებმა მოახდინეს გაუღუნა ამა და ამ ავადმყოფზე, ამიტომ განწყობის თეორია უნდა შესწორდეს, ძირითადად შეიცვალოს, ბურთები — წრეებით შეიცვალოს და ფსიქოლოგიაში შევიდეს ჭავთარაძის სახელით. ბოლო სიტყვებს, რა თქმა უნდა, იგი აშკარად არ იტყოდა, თუმცა აშკარა იქნებოდა, თავისთავად აშკარა იქნებოდა. და იჯდა ყელმოღერებული, სილიადის გრძნობით აღვსილი, აღიარების სიხარულით მოცული. მეტნაკლებად ასეთივე იერი არ აკლდათ არც პლატონ ლომაიას, მით უმეტეს, არც ლევან ქუთროვანიძესა და ვალერი იაშვილს, თქვენ წარმოიდგინეთ. იმ რიგის არც ერთ წარმომადგენელს. მაშ რაო, ტყუილად ზომ არ მოეტანათ გატენილი პორტფელები, ამასთანავე, ვინ იცის, რამდენჯერ თეორია უტრიალებდათ თავში, ჰოდა, არც ერთ იმთავანს არ აკლდა საზეიმო იერი, თითქმის მათი დღეობა იყო.

რაც შეეხება პირველი რიგის მარჯვენა ფრთას, იქ ფსიქოლოგები ჩამსხდარიყვნენ. მათ არც გაქვეილი პორტფელები ეწყობოდა, არც მიმოდიოდნენ, არც იხრებოდნენ ან გრძელდებოდნენ პრეზიდენტისა თუ უკანა რიგებისაკენ, მაგრამ მაინც ისე კრიალებდა მათი სკამები, რომ, ეტყობოდათ, მოსვენებით ვერ იყვნენ. ამა რა მოასვენებდათ, რა მოსვენება დაერქმეოდა, თუნდაც გაქვეიებულიყვნენ, ქანდაკებნილიყვნენ, ვთქვათ, ისევე, როგორც აკაკი ცისკარიშვილი იყო. იგი იჯდა პირველი რიგის განაპირას, ოდნავ შებრუნებული, მართლაც გაქვეიებული ქანდაკებასავით. ფოსოებში თვალების მაგივრად ნაკვერჩხლები მოუჩანდა. მაშ რა დაემართებოდა, განა

ასე ადვილი იქნებოდა მოულოდნელი, ასე უცნაური შეხვედრა მეცნიერების უცნაური, ითქმის, თორემ რა ჯერ უცნაურო, განა ასევე მგზნებარედ, ასეთივე წრფელი აღტაცებით არ ეგებებოდა მას, ვთქვათ, ორიოდ თვის წინათ? მაშინ თუ არ ეუცნაურებოდა, ახლა რაო, ვითომ ისეთი რა ცვლილება უნდა მომხდარიყო, რა ეუყოთ, თუ გათხოვდა და სხვას დაუქავშირა თავისი ბედი.

დარბაზში დაძაბულობა მატულობდა. ერთი წუთი გადასცდა დათქმულ დროს. მოუსვენრობა დაეტყო მეცნიერებათა აკადემიის ვიცე-პრეზიდენტს, რომელსაც დავალებული ჰქონდა დისკუსიის ხელმძღვანელობა. დაიწყო მეორე წუთი. მან ერთხელ კიდევ მოუსვენრად მოაულო თვალი თითქმის ყველა კარს და შევირცხლად წამოიღა. „ამხანაგებო!“ — სტყარცა მძაფრად, ერუანტელის მომგვრელად. სიტყვა ჰქვართად იყო ნათქვამი. ერუანტელმა მხოლოდ სალომეს დაუარა, რადგან ავბედილად ენაშნა დისკუსიის გახსნა უარჩილად. ვინ იცის, რამდენი მოუცელელობა სდევდა არჩილ ალავაძეს, ანდა ყოველ წუთსაც შეეძლო მოსვლა, რა აუცილებელი იყო გახსნისთანავე იქ დარჭობილიყო.

თავმჯდომარე განაგრძობდა:

— ვიწყებთ დისკუსიას განწყობის თეორიის შესახებ, თეორიისა, რომელიც ჩვენ თვალწინ ჩაისახა და განვითარდა დაახლოებით ამ ოცდაათი წლის განმავლობაში, განვითარდა ისეთ მძლავრ მიმდინარეობად, რომ უქადის გარდაქმნას, განმტკიცებას მეცნიერების ერთ დარგს, ფსიქოლოგიას. ამიტომ უაღრესად დიცნიერული, უაღრესად ფრთხილი დისკუსია ამ თეორიის ირგვლივ დიდად სასარგებლო, დიდად მნიშვნელოვანი მოვლენა იქნება ფსიქოლოგიაში, თვალსაჩინო წვლილს შეიტანს მის შემდგომ განვითარებაში. რა თქმა უნდა, ეს ყველასათვის ნათელია, ჩემი სიტყვა ამ შემთხვევაში საჭიროც არ იყო, ყველასათვის ნათელსა და ცხადს რაღა განმეორება უნდა, მაგრამ ეგებ უნდა, ეგებ სინათლესაც და სიცხადესაც გარჩევა უნდა, გარ-

ჩვეა ყველაფერს უნდა ესეცა ვთქვათ...
 ღია, გარჩევა ყველას უნდა და ამ გარ-
 ჩევის, ამ დისკუსიის დროს, ისევე რო-
 გორც ყოველთვის, საჭირო იქნება, თა-
 ვის შეკავება ყოველგვარი ტენდენციუ-
 რობისაგან. უამისოდ დავიბნევი, რად-
 გან მეცნიერება თავისთავად ტენდენ-
 ციურია, სიმართლეა მისი ტენდენცია,
 ქეშმარიტებაა მისი მიზანი. კარგი იქნე-
 ბა, თუ აქაც დამეთანხმებით, კარგი იქ-
 ნება, თუ ესეც ყველასათვის ნათელი,
 ყველასათვის ცხადი იქნება. მაშინ კიდევ
 ბევრი რამ იქნება ნათელი და ცხადი;
 მაშინ არც სინათლის გარჩევა გაგვიჭირ-
 დება. ღია, არ გაგვიჭირდება ჩვენსავე
 ნამოქმედარში გარკვევა, ნაკლს გამო-
 ყოფა მიღწევებიდან, ცუდის დაძლევა
 და უკეთესის წაქეზება. რა საჭიროა ზმა-
 ურის ატება სხვაგან, პეესა თუ ლექსის
 წამოჩინება სხვათა თვალში, განა გაგვი-
 ჭირდება მოვაცალოთ პეე და ლექი? პეე-
 სა და ლექს შორის ხომ თავიანთი განა
 თავიანთი წადგომა უმჯობესი არ
 არის? და ასე მხოლოდ ნათელზე ნათე-
 ლი მოქმედება და სიტყვა-პასუხი გემარ-
 თებს. სხვანაირად არ შეიძლება წარი-
 მართოს ჩვენი დისკუსია. სიმართლისა
 და სინათლისაკენ, მხოლოდ სიმართლი-
 სსა და სინათლისაკენ! — ამ დროს მან
 თვალი და ხელი მაღლა აღაპყრო, მცირე
 ჩანს დაღუმდა, მერე უფრო მშვიდად გა-
 ნაგრძო, — ასეთი იქნება ჩვენი ხალხის
 მოწოდება და ჩემი მცირე შესავალი სი-
 ტყვა. ამის შემდეგ დამრჩენია, სიტყვა
 მიეცე პირველ მომხსენებელს, თუ რა
 თქმა უნდა, რაიმე შეკითხვა ან შენიშვნა
 არა გაქვთ დისკუსიის წესთან, დღის წეს-
 რიგთან დაკავშირებით... ყველაფერი
 თქვენთვის უკვე ნაცნობი უნდა იყოს,
 მოხსენებათა თეზისებიც უკვე დაიბეჭდა
 და გავრცელდა... ღია, არის თუ არა
 რაიმე უმჯობესი წინადადება?

— შეიძლება იყოს! — წამოიძახა ვა-
 ლიკომ.

— ბრძანეთ! — სადღაც შორს გაიბე-
 და, ისე თქვა თავმჯდომარემ.

— დისკუსიის წესის მიხედვით, —
 დაიწყო ვალიკომ, თან დაჟინებით მია-

ჩერდა თავმჯდომარეს, რომელიც არ
 აპირებდა მისკენ მიხედვას, — მოუკმა-
 თეს ეთმობა ოცი წუთი. შესამდონს სხვა-
 კმარისიც იყოს, მაგრამ, თუ გავითვა-
 ლისწინებთ განსაკუთრებულ მდგომარეობას,
 როცა მომხსენებლები წარმოადგენენ
 ერთ მხარეს, ხოლო, ბუნებრი-
 ვია, ისინი თავიანთი საათნახევიანი მო-
 ხსენებებით იერიშს მიიტანენ მეორე
 მხარეზე, მაშინ დაინტერესებული მეორე
 მხარე ვერ იკმარებს ოც წუთს საათ-
 ნახევრის საპირისპიროდ, ვგონებ, ვერ
 იკმარებს. ამიტომ, ეგებ უმჯობესი იყოს
 რაიმე ცვლილების შეტანა რეგლამენტში!

— მეორე მხარეს, ანუ ყოველ დაინ-
 ტერესებულ პირს, — არც ახლა შეუხე-
 დავს, ისე მიუგო თავმჯდომარემ, —
 ანდა იმას, ვინც რაიმე კვიანურს მო-
 გვახსენებს რეგლამენტს არ შევუზღუ-
 დავთ! ასეთი იქნება ჩვენი პირობა. გა-
 კმაყოფილებთ? — თითქმის იქვე ახლოს,
 პირველ რიგში კი არა, ქანდაკაზე გე-
 თხებოდა ვილაქასო, — დიახაც! — ცდი-
 ლიმილით დაიდარტურა თვითონვე, —
 მაშ ვიწყებთ! — აქ უკვე აღარაფერი
 უთქვამს, მხოლოდ თვალთ ანიშნა პრო-
 ფესორ კოტეტიშვილს.

კათედრაზე ავიდა პროფესორი კოტე-
 ტიშვილი.

დარბაზი კიდევ უფრო დაიძაბა, დაი-
 ძაბა განსაკუთრებით პირველი რიგის
 მარცხენა ფრთა. რომელიღაც „ლევან-
 ნისტმა“ ორივე ხელი ყურებზე მოიფარა,
 ბერები არ გამეჭვდნენ, მეორემ მხო-
 ლოდ ერთი ხელის მოფარება იკმარა...
 თვით ლევანი კათედრასთან ახლოს იჯ-
 და, სმენაც მაზილი ჰქონდა, საამისოდ
 არც ბუნებრივი, არც ხელოვნური სა-
 შუალებანი არ დასჭირდებოდა, საგონე-
 ბელში აგდებდა სხვა, რაღაც მოსწრებუ-
 ლი, სიტყვები რეპლიკებისათვის. ეს
 მართლაც საგონებელი და საღონებელი
 იყო, ლევანმა დიდებულად იცოდა, სა-
 მისო უნარით არ დაეჯილდოებინა სხვა-
 მხრივ მაღლიან. უხვად მოწყალე ბუნე-
 ბას. ამ შემთხვევაში ღიმილი იმედი ჰქონ-
 და პლატონისა და ვალიკოსი, მაგრამ

სხვა მანინც სხვაა, თვითონაც ზომ უნდა გამოეჩინა თავი, ორი-სამი მახვილი რეპონკა, მოწინააღმდეგის ორ-სამეჯერ შებარბაცება ერთბაშად აამალლებდა მის გაქოლქას, უფრო აამალლებდა ვიდრე, გონიერულად აგებული საკამათო სიტყვა. თუმცა წინასწარ მოიფიქრა მან რაღაც მახვილი სიტყვების მაგვარი, მაგრამ სად ეთქვა, როდის ეთქვა, როგორ ეთქვა, არ იყო საამისო საბაბი, არაფერი იყო გამომწვევე პროფესორ კოტეტიშვილის მოხსენებაში, მთელი საათნახევრის განმავლობაში ერთბაშად არ უხსენებია, გადაკვრითაც არ უხსენებია ლევან ქურდოვანიძის წერილი, არ შეხებია არც ერთ მის დებულებას, იხილავდა მხოლოდ განწყობის თეორიის ჩასახვისა და განვითარების მთავარ ეტაპებს, არკვევდა ამ თეორიის ძირითად ლერძს, მატერიალისტურ ლერძს, უმთავრეს დებულებებს ადამიანის ~~შეზღუდვა~~ სახეებსა და მოვლენებთან ურთიერთობაში, მსჯელობდა უამრავი ექსპერიმენტის საფუძველზე, არკვევდა დინჯად, მეცნიერული სიზუსტითა და ზომიერებით, ისე უბრალოდ, ისე ნათლად, ისე ცხადად, რომ მოხსენების დასასრულს ობიექტურ ადამიანებს სასაცილოდ მიაჩნდათ განწყობის გამოცხადება იდეალისტურ თეორიად. ოღონდ მოულოდნელი იყო მოხსენების აღნაგობა, მომხსენებლის კილო, ზომიერი კილო, ერთი სიტყვით, გაეცეცა გატეხილი სჯობსო, მოულოდნელი იყო, რომ პროფესორმა კოტეტიშვილმა ოდნავადაც არ გადაჰყრა ლევან ქურდოვანიძეს. თითქმის ის არც არსებობდა, თითქმის მხოლოდ ანგარიშგებით გამოდიოდა ხალხის წინაშე, საშუალოდ გამოჰქონდა აკადემიკოს ზედგინებისა და მისი მოწოდებების ნაღვავი, აჰა, იხილეთ, აიღოდა იღეთ, ასწონ-დასწონეთ, აზომ-დაზომეთ, ცუდისათვის გაგვსაჯეთ, კარგისათვის კარგი გვითხარით და მერე ჩვენ ვიცით, კვლავ უკეთესს მოგახსენებთ ან ჩვენზე უკეთესნი მოგახსენებენო. დიახ, სხვა რამ ან ვინმე, ეთქვათ, ლევან ქურდოვანიძე, არც არსებობდა. ხალხი კი

ელოდა გამაღიზიანებელ სიტყვა-პასუხს, გამომწვევე შენიშვნებს, გაწმენტილ გადამახილებს, დროდადრო მანინც მხრის ლოსდაბოლოს ერთხელ მაინც, ნუთუ მართლა ასე აუღელვებელი იყო პროფესორი კოტეტიშვილი. ნუთუ არაფერი ემწვევა, ნუთუ მწვავედევ არ უნდა გამოეხატა სიმწვავე, ჰო, ერთხელ მაინც! მაგრამ არა, თავიდან ბოლომდე ზომიერი იყო მოხსენება. და მოიხიბლა ხალხი, ამით უფრო მოიხიბლა...

მოხსენების შემდეგ, შესვენების დროს, მეტი ხალხის, ნამდვილი კმაყოფილების იერი დასთამაშებდა ყველას სახეზე. ასე ითქმის განსაკუთრებით ლეონ ბადრიაშვილის შესახებ. მას სახე ანთებოდა სიცხისა (ცხელოდა დარბაზში) და კმაყოფილებისაგან, განათებოდა თეორი, სპეტაკი თმა.

— ესეც ასე, — ეშხიანად ამბობდა ლეონ ბადრიაშვილი, — ორივე ბეჭით დასცა შენი ქურდოვანიძე... დედა ვაცხონე და მამა პროფესორ კოტეტიშვილისა! — ცალ ხელში ჭიქა ეჭირა, მეორეში „ბორჯომის“ ბოთლი ელოდებოდა, როდის დასცლიდა გედღონ დიასამიძე.

გედღონმა სმა შეწყვიტა შესაბამისებლად.

— ჯერ ადრეა, ადრე... კიდევ ვნახოთ, პასუხიც მოვისმინოთ...

— ვნახოთ, ვნახოთ, და ვნახოთ, — შეუტრია ლეონმა, — თავისი ჭიქა გააცსო და მოსვა, — ვნახოთ, — გამოაჯავრა კიდევ, — რითი ველარა ნახე, არა, მაინც რითი ველარა ნახე, რითი ვერ გაიგე, რომ ამ ნახე-ნახეში გამოგვეპარა წუთისოფელი და ისე მიდიხარ, მნიშვნელოვანი კვალი ვერ დასტოვე მეცნიერებაში.

— ყველა ვერ დატოვებს მნიშვნელოვან კვალს! — ცოტა არ იყოს, წყრომით მიუგო გედღონმა, ჭიქა გამოსცალა და ყუბაშე დასდო.

— მომავლოდ, დაგისხა! — შემარიდებლად უთხრა ლეონმა.

— აღარ მინდა!

— ეს წყრომისაა!

— არა, აღარ მინდა!

— მომაწოდე, დაგისხა-მეთქი! — გედღონმა მაინც არ მიაწოდა, მაშინ თვითონ ლეონი გადასწვდა, აუვსო, ხელში მიანჩეხა. ჭიქა, — მართალი სიტყვა ყველას უნდა ეწყინოს, აუცილებლად უნდა ეწყინოს, რა უბედურებაა, მართალი ვეღარ უთქვამს ადამიანს... სულ წითელი კვერცხი როგორ გიგორათ...

— ჰო, შენც იჩნები და წითელ კვერცხს უჯორებ ვინმეს! — ცივად, ოღონდ შემარიგებლად გაიღიმა გედღონმა.

— ჰოდა, არც ვუჯორებ... ჰოდა, პირდაპირ გეტყვი, მე თუ არა, სხვა ვინ გეტყვის: ვნახოთ-ვენახოთში გამოგეპარა წუფისოფელი, თვალსა და ხელს შუა გადგეპარა... ნიჭი შენ არ გაკლდა, ცოდნა შენ არ გაკლდა, არც გამოცდილება, არც ხელშეწყობა გაკლდა და მერე რა შეგჩნა ამის საზღაურად? სიბერე! ვნახოთ-ვენახოთო და ააა, ნახე სიბერე. ხოლო უკან მიიხედავ და შეგჩნება ნახევანახეში დაკარგული დრო, განუმეორებელი დრო... ამ დაჩინილ დროს, ამ მცირე დროს მაინც ნულარ დაკარგავ, გასაკეთებელი გააკეთე, სათქმელი თქვი, განსასჯელი განსაჯე, ცუდი გაიცეხე, კარგი წააქეხე, რატომ არ უნდა იყო ასე გაბედული, რაღა უნდა ნახო, ნუთუ ვერ ხედავ, რომ შენი ლევან ქურდოვანიძე ორივე ბეჭზე დასცეს, ნუთუ ვერ ხედავ?

— დავინახავ, როცა მის პასუხს მოვისმენ, — იგივე მოუგო გედღონმა, — გარდა ამისა, ლევან ქურდოვანიძე არაფერი „ჩემი“ არ არის. შენ-ჩემობაზე თუ მიდგება საქმე, შენია, შენი სიმე ბრძანდება.

ამ გახსენებამ უცერად გააბრაზა ლეონი, სახე შეუცვალა, რაც ისე ესია, მოვნა გედღონს, რომ მყისვე წყრომა გადაიყარა, ბოთლი ჩამოართვა, ჭიქა აუვსო.

— დალიე, გულს გიპოვნის! — უთხრა სიცილით.

— აღარ მინდა! — თქვა ლეონმა, ჭიქა გადადგა.

— წყრომისაა?!

— აღარ მინდა-მეთქი.

— კმაყოფილებას ვერ ტყავს ვინა ვიც, ეთერთან ერთად მიმოდიოდა, თვლები უბრწყინავდა.

— უკეთესს ვერც ვინატრებდი, — ამბობდა გივი, — ბრწყინვალედ დაიწყო, ლევან ქურდოვანიძის მარცხი გარდაუვლია. ასეთ ძლიერ ოპონენტებთან დასაპირისპირებლად არ ეყოფა არც ცოდნა, არც ნიჭი, არც გამოცდილება. ნათქვამია, კამეჩის მოჭიდავე ხარს, რქები არ შერჩებაო. ასე იჩნება, რქებ-დამსხვრეული და შერცხვენილი გამოვა ამ ბრძოლიდან... მე კმაყოფილი ვარ. შენი არ ვიცი, ჰო, არ ვიცი, მოგილოცო თუ მოგისამძიმრო!

— მე თვითონ არ ვიცი, — წუხილისა და სიამის შუალედი კილო ამოჰყვა ეთერის ნათქვამს, — ვერ გამიგია, მიხარია თუ მწყინს, ვერ გამიგია, რა დღეში ვარ. მგონი მძიმე დღეში ვარ, გივი! ამხანაგების თვალში უკვე დავმცირებულვარ, დავმცირდები, მით უფრო, ლევანის მარცხთან ერთად. გავზიარებ მძიმე შედეგებს. თუმცა არა ვარ მისი თანაგანმზრახველი, არა ვარ, შენ ხომ იცო, გივი, არა ვარ! ოხ, რა წამოიწყო, ეს რა აიხსრას!

— ეს წუხილსა ჰგავს!

— ეს წუხილია!

— არა, ეთერ, წუხილი არა გმართებს, არა, არავითარ შემთხვევაში, — მტკიცედ თქვა გივიმ, ოღონდ სიტყვა მალევე ვერ მოადევნა, ღრმად ჩაფიქრდა; მაინც რის თქმა შეეძლო, მაინც რატომ არა მართებს წუხილი განა სამწუხარო არაა, რომ მწარედ მარცხდება მისი მეუღლე. უტყდება სახელი, ეთერიც მცირდება საზოგადოების თვალში? ჰოდა, რის თქმა შეეძლო ასე უტყვებ, ეგებ სჯობდა ასე ღრმად არ შეეტოპა? რა თქმა უნდა, სჯობდა. ქალი ისედაც შეწუხებულია, განა უკეთესი არ არის ხუმრობა, მსუბუქი სიტყვა-პასუხი? — არა, არავითარ შემთხვევაში, — ღრმით გაიმეორა გივიმ, — ლევანი ამით კარგ გაკვეთილს მიიღებს, მიხედნა,

რომ მისგან ჰქუა არავის ესწავლება... ჯერ-ჯერობით მაინც არ ესწავლება... თუ თავი აქვს უმჯობესია ფიზიოლოგიას მიხედოს... აი რა გაკვეთილს მიიღებს ლევანი.

— ამისათვის რა საჭირო იყო ამდენი აურზაური? განა უამისოდ არ უნდა სკოლნოლა?!

— ზოგს ასე სჭირდება, ზოგს ისე, ზოგს ცოტა ჰყოფნის, ზოგს ბევრიც არა...

— ვითომ რაო, ეს დამამწვიდებს?!

— არა, აბა რას დამამწვიდებს... ისე ვამბობ... რაც არ უნდა ვთქვა, ჩემს კმაყოფილებას გამოვხატავ.

— ნურც ეგრე აჩქარდები. — თითქოს გამომწვევად უთხრა ეთერმა, — დისკუსია წინ არის, ვინ იცის, რა მოხდება, ვერა ზედავ პირველი რიგის მარცხენა მხარეს?

— ვხედავ! — მსწრაფლ დაატანა გივიმ, ოღონდ მარჯვენა მხარესაც ვხედავ... კიდევ ერთი ასეთი ძლიერი მოხსენება და ის შენი მარცხენა ფლანგი ნაქუჩების, ხუხულასავით დაიშლება. გახსოვს ნაქუჩების ხუხულები, მე და შენ რომ ვამეხედოთ ზოლმე სოფელში? ხომ გახსოვს? აი ისე დაიშლება... დიახ, კიდევ ერთი ასეთი მოხსენება და ვალიკი იაშვილი შემდეგ სხდომაზე ან ლევანის გვერდით აღარ იჯდომება, ან მე არა მცნობია, ვერ გამიგია მისი ბუნება. პროფესორმა ქავთარაძემ უკანაც რომ არ დაიხიოს, სულ ერთია, მაინც საქმეს გაუფუჭებს ლევანს, გაუფუჭებს თავისი მოთხოვნებით, დოცენტი ლომიაი ფსიქოლოგიის სპეციალურ საკითხებში ვერ ერკვევა, კამათს ზოგად, თეორიულ ნაწილში გადაიტანს, მაგრამ რა სიმაღლეზეც არ უნდა იფრინოს, რა სიშორეზეც არ უნდა იტრიალოს, მაინც სპეციალურ საკითხებში მოინწყვდევნ ფსიქოლოგები. რაც შეეხება სხვებს, მათ მხოლოდ გატენილი პორტფელების ზიდვა შეუძლიათ... ასეთია ეგ შენი მარცხენა ფლანგი!

საერთო კმაყოფილების იერში ქარწყლდებოდა თითოთროლა შეწუხე-

ბული სახე ეთერის, სალომეს, მერის, აპოლონისა, თუმცა მათს ფეხებზე მუქარაც მოჩანდა, აშკარა მუქარა ლევანი გამოვა და ზოგი მერე დაიქაღეთო! რაც შეეხება თვით ლევანს, იმჯერად დაბაზიდანაც არ გამოსულა, დაფიქრებული თუ გაგულისებული ბოლთას სცემდა პირველი რიგის მარცხენა ფრთაზე გატენილი პორტფელების გასწვრივ.

მარჯვენა ფრთაზეც ერთი აღმამანი მოჩანდა, ის სულაც არ დაძრულიყო. აღვილიდან, ისევ ნაპირა სკამიდან გააყურებოდა, იმხანად მხოლოდ ლევან ქურდოვანიძეს გააყურებდა, გაჰყურებდა რომელია, აკვირდებოდა, ჩასციებოდა, ცდილობდა სულში ჩასწვდომოდა, გადაეხსნა მისი ბუნება, ხასიათი, თვისებები, გადაეხსნა როგორც ფსიქოლოგს, გაეგო, თუ რისა იყო ეს სიჯიუტე: რწმენისა თუ ურწმუნობისა, ცოდნისა თუ უცილობისა, ხასიათისა თუ გარემოსი; ერთი-ორჯერ, ვითომ შემთხვევით თვალი თვალშიც გაუყარა, მაგრამ მშვენიერად უყარა დასკვნა-რა, თითქოს დაბნაია კიდევ იმ ციმა, გამომშრალმა, გამოფიტულმა თვალბმა.

„სრულ განადგურებამდე!“ — გაიფიქრა აკაკიმ და წამოდგა დერეფანში გასასვლელად, როცა უკვე დარბაზში ბრუნდებოდა ხალხი...

სრულ განადგურებამდეო, — და მეორე მოხსენების შემდეგ უფრო აშკარა იყო, წინ ველარაფერი დაუდგებოდა ამ განზრახვას. მეორე მომხსენებელმა უამრავი შედარების მოშველებით დაადასტურა განწყობის ძირითადი დებულებების თანხმობა მატერიალისტური ფიზიოლოგიის საფუძვლებთან. ამის შემდეგ რაღა რჩებოდა ლევან ქურდოვანიძეს? შეიძლებოდა ედავა ცალკეულ საკითხებზე, გამოჰკიდებოდა პატარ-პატარა ნაკლოვან მოსაზრებებს, — ამას ფსიქოლოგებიც არ უარყოფენ, ასეთი ბევრია დიახ, არის ბევრი რამ სადავო, ჯერ კიდევ გადასაწყვეტი, ღრმად დასამუშავებელი განწყობის თეორიაში, — მაგრამ რა მნიშვნელობა აქვს ცალკეულ

მოსაზრებებს, — თუ ამ სიღრმემდე წვდომის უნარი აქვს პარტიკულურ ლევანს, — დიდი, პრინციპული დისკუსიის დროს? რითი შეუძლია დაუპირისპირდეს ამდენ ექსპერიმენტს, ამდენ მატერიალისტურ დებულებას, ნუთუ მართლა ასე ღრმადია იგი განსწავლული იდეალისტურ ფილოსოფიაში? — ეს კითხვები უტრიალებდა თავში თითქმის ყველას პირველი სხდომის დამთავრების შემდეგ. ჰო, კიდეც კარგი ვთქვით „თითქმის“, დიახ, თითქმის, რადგან სალომე, მერი და აპოლონი, — არაფერს ვამბობთ ორიოდე „ლევანისტზე“, რომელთა გაცნობა არც მოგვიხდება, — გამოთთიშოდნენ ყველას, დამდურებულნი, დაფიქრებულნი მოაბიჯებდნენ. ოლონდ მაინც ჰქონდათ იმედი მდგომარეობის შემობრუნებისა. ლევანსა და ვალიკოს თუ არა, არჩილ ალავაძეს ხომ შეეძლო ეს უცარი შემობრუნება? მაგრამ მაინც რატომ არ გამოჩნდა იგი? რა მოხდა? მართლა მოხდა რამე თუ ეს მხოლოდ ხერხია, ჯერ მხოლოდ შორიდან აღევნებს თვალყურს, შორიდან უთვალთვალეს, ვნახოთ სადამდე შეტოპავენო, მერე მოულოდნელად გამოჩნდება და... ჰა, ჰა, ჰა... ზოგი მერე ვაიციანეთ! სალომე მუქარით აღსავსე თვალს დაადევნებდა, მოცინარი თუ ჩაუვლიდა ვინმე.

XIX

ვისაც ეცინებოდა — იცინოდა მეორე დღესაც, ვისაც ენალღებოდა — ნალღელი არ განელბოდა არც მეორე დღეს... დილის სხდომებზეც ისევ მოხსენებები გამოიტანეს, თითქოს დისკუსია კი არა, სამეცნიერო სესია მოეწყობო. ჰო, ასე ბუზღუნებდა პირველი რიგის მარცხენა ფლანგი, მარჯვენა კი ყურს იყრუებდა, შენიშვნა სიპართლესა ჰგავდა, ამიტომ იყრუებდა ყურს, ჰგავდა რომელია, სიპართლე იყო, მაგრამ რა ექნათ, თუ ყოველმხრივ, საფუძვლიანად არ გააშუქებდნენ განწყობის თეორიას, როგორ იხსნიდნენ თავს იმ დიდი ბრალდებებისაგან?!

ცხადია, მარცხენა ფრთას რალა რჩებოდა, თუ არა ბრაზმორეულსავედურად: სამეცნიერო სესიაზე მოგვიწყობოთ თუ დისკუსიაზეო. ბოლოსდაბოლოს, დისკუსიასაც მოეხსნა პირი მესამე სხდომაზე. ტრიბუნაზე პირველი ავიდა პლატონ ლომაია. ლევანმა მას იმედიანად გაადევნა თვალი, თანაც შენიშნა, ვილაც აჩქარებით მიუჯდა გვერდით, რალა ვილაც, რა თქმა უნდა, ვალიკო, და ლევანმაც, ცოტა არ იყოს, ქადილით ჩაულაპარაკა: ამის შემდეგ მე გამოვალო, ჩაულაპარაკა ისე, რომ თვალი არ მოუწყვეტია პლატონისათვის. „თქვენი ნებაა!“ მოისმა სრულიად უცნობი ხმა. ლევანმა გაკვირვებით მიიხედა და მართლაც უცნობი შერჩა ხელში. მაგრამ გაკვირვების დრო აღარ ჰქონდა, სიტყვა დაიწყო პლატონმა. თუმცა პლატონი ერქვა, მაინც ციცერონივით დაიწყო:

— როდემდის უნდა ისარგებლოთ ჩვენი მოთმინებით? როდემდის უნდა გვაციოთხოთ თქვენ მიერ დაყენებული ცდები? აქვს თუ არა დასასრული ამ ცდებს? ზომ არ განგიზრახავთ წარმოგვიდგინოთ ყველა ექსპერიმენტი, რაც ამ ოცდაათი წლის განმავლობაში დაგვიყენებიათ? ზომ არა გგონიათ, რომ კიდეც გვეყოფა მოთმინება? ან თუ გვეყოფა რა აზრი აქვს ყოველივე ამას?

ლევანმა კინალამ ცმუკვა დაიწყო, ისე მოეწონა ეს რიხიანი, შემტვეი შესავალი, ვალიკოს მხარეს შებრუნდა მოწონების გასაზიარებლად, უკვე დავიწყებოდა, რომ ვალიკო იქ არ იყო, — მეტი რალა მოწონება და აღტაცება გინდა, ურატორობაც ამას ეთქმის, არა? — ჰო. დავიწყებოდა, რომ ვალიკოს მაგივრად ვილაც უცნობი ჩამომჯდარიყო ცარიელ სკამზე, დიახ, მიბრუნდა და მიბრუნდა, ვალიკო თუ არ იყო, პროფესორ ქავთარაძეს გაუზიარებდა აღტაცებას: „კარგია!“ ჩაულაპარაკა პროფესორ ქავთარაძეს. „კარგია!“ — დაუდასტურა პროფესორმა ქავთარაძემაც. ხოლო პლატონ ლომაია განაგრძობდა ჩვეული გარტყებით.

— დიახ, რა აზრი აქვს ყოველივე

ამას? რა მიზანი აქვს? რა საფუძველი აქვს? რას ემყარება? აი რის გარკვევაა აუცილებელი და გადაუდებელი, აი საიდან უნდა დავიწყოთ მსჯელობა. მაშ ასე, რაა განწყობის თეორიის საფუძველი, რა განსაზღვრავს ადამიანის ფსიქიკის განვითარებას? მოთხოვნილება. ასეთ გარკვეულ პასუხს იძლეოდა აკადემიკოსი ზედგინიძე ჯერ კიდევ Impersonalia-ში, ასე გარკვეული მოსაზრება შეინარჩუნა მან ბოლო დრომდე. ახლა გავერკვეთ ამ გარკვეულობაში, ენახოთ, რამდენად მართლა ნათელია ნათლად გამოთქმული აზრი, — აქ ოდნავ შეჩერდა პლატონი. ასევე იცის უებრო ფალავანმა, როცა საიმედო სარამში მოიგდებს მეტოქეს, ეს შეჩერება, წამიერი შეჩერება წინასწარი სიზარულია, გამარჯვების წინასწარი სიზარული, თითქმის უფრო ტყბილი უფრო ნეტარი, ვიდრე თვით გამარჯვებისაგან მოწიშებული სიზარული. ჰოდა, ასეთი თვალთ გადახედა პლატონ ლომიამ პირველი რიგის მარჯვენა ფლანგს, შემდეგ მთელ დარბაზს და უცებ სიტყვა განაგრძო ისე მონდობებით და გატაცებით, რომ მსმენელებისათვის ნათელი გახდა, პლატონ ლომია იმეორებდა საყოველთაოდ ცნობილ მოსაზრებებს წარმოების პირველადობის, წარმოების განმსაზღვრელი როლის შესახებ, წარმოთქვამდა საამისო დამადასტურებელ ციტატებს. და რას ნიშნავს ყოველივე ამის შემდეგ მოთხოვნილების გამოყენება რომელიმე თეორიის საფუძველად, მოთხოვნილების გამოცხადება ყოველივეს განმსაზღვრელ ძალად, ამ შემთხვევაში ადამიანის ფსიქიკის განვითარების საფუძველად? სხვა არაფერს, თუ არა განმეორებას სუბიექტური მოთხოვნილების თეორიისა, ყბადალებული განსაზღვრებითი ღირებულების თეორიისა.

— ეს უკვე მეტისმეტია! — მოიხედა ალღელებული ხმა მარჯვენა ფლანგიდან.

— მომიბინეთ, — ხელი აიჭნია პლატონ ლომიამ, — მე მოთმინებით ვიტანდი თქვენს დაუსრულებელ მოხსენებებს.

— ეგეც თქვენი! — აღმოხდა ლევანს, მახვილად, მოსწრებულად მოეჩვენა პლატონის ნათქვამი.

თავმჯდომარემ ზარი დარეკა.

— დიახ, — სიტყვის ძირითადი აზრი უკვე მოგახსენეთ: ადამიანის ფსიქიკის განვითარების საფუძველია წარმოება, ხოლო განწყობის თეორია საფუძველად იღებს მოთხოვნილებასო. სულ ეს იყო, ეს იყო მთელი შინაარსი იმ მძაფრი, მწვავე და მღელვარე სიტყვისა, რომელიც რამდენჯერმე შეაწყვეტინეს. ჰო, ეს მაინც უნდა ითქვას, კიდევ რამდენჯერმე გადასძახეს მარჯვენა ფლანგიდან, ხოლო პასუხად ყოველთვის იგივე ისმოდა: მე მოთმინებით ვიტანდიო, და სხვა... ლევანს უკვე აღარ მოსწონდა ეს ახირებული განმეორება, უხერხულად იშვუშნებოდა, ერთხელ კინალამ მიეშველა კიდეგაც. ხოლო ბოლო შეძახილის საპასუხოდ, კვლავ ლევანისათვის მოსაწონი გამოუვიდა პლატონს: ჩანს, კრიტიკა პატივისცემით ვერ სარგებლობს ფსიქოლოგიის ინსტიტუტში, იმიტომაა, რომ, აგერ, ოცდაათი წელიწადია, ერთ ადგილას სტეკუნითო. ამაზე ლევანმა ტაში შემოჰკრა, უცბად-ვე მუხლებში ჩაიჭედა ისევ სატაშოდ გაშლილი ხელები, არავინ აძევა, მიხვდა, უხერხული იყო. სამაგიეროდ, აღტაცება მაინც გადასცა პლატონს, როცა ტრიბუნიდან ჩამოვიდა და გვერდით მიუჯდა. „დიდებული იყო, — უთხრა ლევანმა, — დიდებული სიტყვა იყო. თეორიულ ნაწილში უკვე განადგურდნენ, თუ თავი აქვთ, უნდა მიხვდნენ — უკვე განადგურდნენ. ახ, რა მტკიცე ლოგიკა გაქვთ!

დიდებულია, დიდებული! — დიახ, მოასწრო ამისა და კიდევ რამდენიმე ქათინაურის თქმა, ვიდრე თავმჯდომარე გამოაცხადებდა, რომ უმჯობესი იყო, თავი შეეკავებინათ შეძახილისაგან, ძალა შემოენახათ სიტყვისათვის, ხოლო სიტყვას, თუ საჭირო იქნებოდა, ორ-ორჯერაც მისცემდა, თუნდაც მერჯერ, ოღონდ დინჯად, მეცნიერული, საფუძვლიანი დასაბუთებით გაერკვიათ ჭეშმარიტება, ამ გაფრთხილების შემდეგ სიტყვა მისცეს ლევან ქუროვსკიძეს.

სწრაფად, მგზნებარედ, შთამავანებლად ავიდა კათედრაზე ლევან ქუროვსკიძე... თითქოს ნამდვილი რევოლუციის ტრიბუნი იყო ტრიბუნაზე ასვლის დროს, მხოლოდ ასვლის დროს. მერე რატომღაც ხმა ჩახელია ხმის ამოღებად, ყელზე მოიქცო ხელი, ჩაახველა წყალი, არიქა წყალი მიართვითო, — მოისმა მარჯვენა ფლანგიდან. ლევანმა დაიჭირა მთქმელი, განაპირა სკამზე იჯდა ზმელ-ხმელი ქაბუკი, გამჭირდავი, გამოწწვევი თვალებით... მიართვეს წყალი, მაგრამ არ მოუსვამს, ისევ მრისხანედ გაიხედა განაპირა სკამისაკენ. კიდევ ჩაახველა, ამჯერად ესეც კმაროდა, თითქოს გამოსწორდა ხმა.

— ამხანაგებო, — დაიწყო ზეპირად, თუმცა მომარჯვებული ჰქონდა ქალაქების დიდი კონა, — პირველყოვლისა. უნდა მოგახსენოთ, რომ განწყობის თეორია არ არის ისე სრულყოფილი, ისე არ არის ჩამოყალიბებული აკადემიკოს ზედგინიძის შრომებში, როგორც აქ წარმოგვიდგინეს... მაგრამ მე აქ ამ საკითხს არ შევეხები, ეს უფრო ფართო დისკუსიის საგანია. შემდეგ: მომხსენებლებმა დიდი ადგილი დაუთმეს, უფრო სწორედ, ვრცლად მიმოიხილეს და გააკრიტიკეს ბურჟუაზიული ფსიქოლოგიური სკოლები. რა თქმა უნდა, მე აქ ამ საკითხს არ შევეხები...

— მაშ რას შეეხებით?! — ისევ განაპირა სკამიდან იყო, ნამდვილად ასე დაიჯერა ლევანმა, თუმცა მოეჩვენა, თითქოს ის არ შერბეულყოფს. ოღონდ

ეს კიდევ არაფერი, ქანდაკიდან რომელიღაც სტუდენტმა ისრულა:

— არ შეეხებით არც დრეკადობის თეორიას, არც ატომის პრობლემას, არც პარიზის კომუნის პოეზიას... კიდევ, კიდევ რას არ შეეხებით?

— არც ფრანკის დევალვაციას! — ეს უკვე დაბლიდან, ბოლო რიგებიდან იყო.

— არც...

მაგრამ აქ უკვე თავმჯდომარეს აღარ ეყო მოთმინება, ზარი დაჩეკა, გაწყრა, სიმშვიდე რომ ჩამოვარდა, მერე-ღა ჩაიცინა, ჩუმად ჩაიცინა.

ლევანს წყლის მოსმა მოუნდა, არც სურვილი, არც აზრი გასჩენია შეძახილების საპასუხოდ, ხელი თავისთავად გაიქცა ჭიქისკენ, თვალზე თავისთავად გაიქცა განაპირა სკამისაკენ. ხელი მხოლოდ შეეხო ჭიქას და უკუიქცა, ისევ ჩაახველა ლევანმა, ზეპირად ლაპარაკს დაეხსნა, დაიწყო კითხვა ქალაქების იმ დიდი კონისა, რომელსაც რედაქციები უკან უბრუნებდნენ ერთიმეორის მიყოლებით, ზოგი პირდაპირი, ზოგი თავიანთი უარით. დიახ, დაიწყო კითხვა ამ ციტატების კრებულისა, ციტატებისა „განწყობის ფსიქოლოგიის ექსპერიმენტული საფუძვლებიდან“ და სხვა დასაპირისპირებელი ნაშრომებიდან. ყველა მათგანი იქვე ჰქონდა, ასე რომ მზად იყო ყოველგვარი შეკამათებისათვის, დიახ, შეკამათების შემთხვევაში პირდაპირ წიგნიდან, უფრო ვრცლად, ძალიან ვრცლად წაიკითხავდა ციტატას. ხოლო თავდაპირველად მოკლე ციტატებით, მით უფრო, მოკლე განმარტებებით, მოკლე შენიშვნებით ემყოფილდებოდა. მაგალითად, განწყობის ფსიქოლოგიის თვალსაზრისით, ადამიანი წარმოდგენილია როგორც მთლიანობა. აი რას წერს აკადემიკოსი ზედგინიძე... — და აქ მოსდევს ციტატები, ციტატები, ციტატები დაახლოვებით ოცდაათი გვერდიდან მაინც, სხვადასხვა დროს, სხვადასხვა ადგილას, სხვადასხვა საკითხთან დაკავშირებით, სადაც კი „მთლიანობა“ წამოსცდენია აკადემიკოს ზედგინიძეს და ბოლოს დასკვნა: ეს არის პოლიზმი.

უფრო ვრცელი მსჯელობისათვის თავს არ იწუხებს ლევან ქურდოვანიძე, დე-ბულება დადასტურებულად მიაჩნია და გადადის ციტატების რიგზე პირველი და მეორე, განსაკუთრებით მეორე, სიგნა-ლიზაციის სისტემის შესახებ. მერე ისევ განწყობის თეორიაზე, ვთქვათ, ჩვევის ფიქსირების საკითხზე და კვლავ — ცი-ტატები პირველიდან ორას რვა გვერ-დამდე, ესე იგი, თავიდან ბოლომდე... დასკვნას, რაც არ უნდა მოკლე იყოს, რა მნიშვნელობა აქვს, ნუთუ თავისთა-ვად არ მერყველებს ციტატები? რა თქმა უნდა, თავისთავად მერყველებს, უცნაურია, ჰა, უცნაურია, არა, რაღა სა-ჭირო უნდა იყოს მსჯელობა?! შესაძ-ლოა ლევანს არ ეკუთვნოდეს ეს აზრი, ეგებ მიაწერეს, რას არ იტყვის კვიმატი ხალხი, მაგრამ, ვინც მის სიტყვას მოის-მენდა დაიჯერებდა, სხვას ბევრს ვერა-ფერს გაიგებდა იმ სიტყვიდან, თუმცა კმაყოფილებას მაინც იგრძნობდა, განა სიტყვით? ო, არა, შეძახილებით. მიდიო-და და მიდიოდა ისრები მარჯვენა ფლანგიდან, ფრთიანი ისრები, შხამიანი ისრები. რამდენადაც მანამდე დინჯდდ იყვნენ, იმდენად მაშინ ველარ ისვენებ-დნენ ფსიქოლოგები. თავმჯდომარე რეკდა და რეკდა ზარს, წყრებოდა კი-დეც; თუმცა მაინცდამაინც ძალიან არა წყრებოდა.

ღიახ, იყო მოსწრებული შეძახილები, ღიახ, სდიოდა ჭირის ოფლი ლევანს. ეს იყო მაშინ, როცა ლევანმა „მთლიანო-ბის“ ციტატები ჩაათავა და დაასკვნა: ეს ჰოლოზმიოა.

— ავტორები! ციტატები! — მოისმა განაპირა სკამიდან.

ლევანი შედრკა, გადაწყვეტილი ჰქონდა, ყური არ ეგდო არავისათვის, კითხვა განეგრძო ყოველგვარი გადაძა-ხილის დროს, მაგრამ აქ რატომღაც ვერ აისრულა ეს გადაწყვეტილება, რატომ-ღაც შედრკა, ეგებ ინანა: — ახ, ჰო-ლისტების ციტატები რატომ არ ჩამო-ვარიგო. ასე იყო თუ ისე, შედრკა, თავი აიღო, ბაგეც გახსნა რიდაცის სათქმელად, არაფერი გამოუვიდა, ისევ

დადუნა თავი, კითხვა მაინც ვერ განა-გრძო, სტრიქონი დაკარგოდა. სტრიქო-ნის პოვნამდე ისევ ზეპირად თქმა და-აპირა, ისევ ვერაფერი თქვა, ჩამოვარ-და მეტად უხერხული მდგომარეობა, ხმა-ური მაინც ყოფილიყო, ხმაურში ყვე-ლაფრის შეფარება შეიძლებოდა. ღიახ, ჩამოვარდა უხერხული დუმილი და გა-ისმა ქალის გაწიწმამებული ხმა:

— წაიკითხეთ და გაიგეთ! აქ სკოლა არ არის!

მესამე რიგიდან იყო, სახეები იქით-კენ შებრუნდნენ, თვალები დატრიალ-დნენ... ეთერმა თავი ჩაჰკიდა, სირცხ-ვილის ალმური კულულებს შეჰკიდებ-ბოდა, ლამის ჰიპოკოკონა ანთებულობდა. სალომესაც უხერხულობა ეგრძნო, იშ-მუშნებოდა, თითქმის შეუმჩნევლად დაბლა სწევდა მერის, მაგრამ ის მაინც აღგზნებულიყო, კიდეც რიდაცის თქმას აპირებდა. ლევანმა აიტაცა მისი გადა-ძახილი, — ღიახ, წაიკითხეთ და გაიგე-თო, — ფიცხლად გაიმეორა და კითხ-ვა განაგრძო. ამანლა შეიოკა მერი... გა-ნაპირა სკამზე მჯდომი, — ლევანი თუ არა, მერი ხომ იცნობდა, — ესე იგი, აკაკი ცისკარიშვილი, თავს უკრავდა თავაზიანად, უღრმეს მადლობას გწო-რავთ სწავლებისათვისო, თავს უკრავ-და, თან იღიმებოდა ისე კეთილად, ისე მიაშიტად, თითქმის მართლა დიდი რამ შეგონება ან დიდი რამ თუ დიდად სა-ნატრელი წყალობა მოიღესო. სინამ-ღვილესი ეს იყო შეკავებული სიბრა-ზის ღიმილი. ასეთივე ღიმილით შედგა კათედრაზე ლევან ქურდოვანიძის შემ-დეგ, ასეთივე ღიმილი დასთამაშებდა სიტყვის დამთავრებამდე და ძნელი სათქმელია, ღიმილით თუ სიტყვით უფრო გაამწარა პლატონ ლომაია, ლე-ვან ქურდოვანიძე, მერიზე და, საერ-თოდ, „ლევანისტებზე“ რომ აღარაფე-რი ვთქვათ...

— ვერ გამიგია, — ამბობდა ღიმილორე-ული აკაკი ცისკარიშვილი, — რატომ დაუპირისპირა ერთიმეორეს მოთხოვნი-ლება და წარმოება დოცენტმა ლომაიამ, ასე ესმის თუ რატომღაც სჭირდება ასე,

მის გონებაში ასე დაპირისპირებულია და განლაგებული მოთხოვნები და წარმოება. იქნებ ჰგონია, რომ დიალექტიკური და ისტორიული მატერიალიზმი მისი საკარმიდამო ნაკვეთია, თითქმის არა გვაქვს იქ შეჭრის უფლება ან საერთოდ ამდენის წვდომის უნარი არა გვაქვს?! რატომ დახარჯა ძალა, რად გაიმეტა დრო იმის ასახსნელად, რომ წარმოებაა ძირითადი, განმსაზღვრელი საფუძველი, რომ სხვა დანარჩენი, იდეოლოგიური ფორმები, მხოლოდ ზედნაშენია?! რა საჭირო იყო ჩვენთვის კარგად ნაცნობი მოსაზრებების დასამტკიცებლად, ჩვენთვის კარგად ნაცნობი ციტატების მოტანა? ნუთუ მხოლოდ იმიტომ, რომ თავისი მეხსიერებით გავეოცებინეთ... რად უნდა დამეჩირადეს, ავსხსნა დოცენტ ლომიაძის, რომ წარმოება არ არის თავისთავადი, განუყვანებული რამ, იდეის მაგვარი რამ, როგორც მას წარმოუდგენია, წარმოება არ შექმნილა უმიზეზოდ და უმიზნოდ, რომ მიზეზი და მიზანი წარმოებისა არის მოთხოვნილება, ადამიანის მოთხოვნილება?! ვერ გამოგია, ამის დასამტკიცებლად რად უნდა მოვიხსენიო უამრავი ციტატა, მით უმეტეს, რომ საამისო აზრები გვხვდება იქვე, მას მიერ მოტანილი ციტატების გვერდით?! რატომ არ უნდა ჩაიკითხოთ ყოველი გვერდი ბოლომდე, პარაგრაფი, თავი, რატომ არ უნდა გაიზროს ნაშრომი მთლიანად, ნაწილი ზომ მთლიანობაში იქნეს სრულყოფას?! თუმცა დოცენტ ქურდოვანიძის აზრით, ესეც ჰოლიზმი იქნება, მაგრამ ჯერჯერობით ციტატები... — და აკაკიმ ლევანისებურად მრავლად, პლატონისებურად ზეპირად წარმოთქვა ციტატები მარქსიზმ-ლენინიზმის კლასიკოსთა შრომებიდან მოთხოვნილებისა და წარმოების დიალექტიკური მთლიანობის შესახებ. — რატომ გამოტოვა ეს ადგილები დოცენტმა ლომიაძმა, რატომ გამოჰყო მოთხოვნილება და წარმოება, რატომ დაამორა ერთიმეორეს? იმიტომ ზომ არა, რომ მოთხოვნილება, როგორც ისეთი რამ,

რომელიც ადამიანში არსებობს სუბიექტურად, ესე იგი, დასაგმობად ღუგრო მეტიც, სუბიექტური იდეალიზმად გამოეცხადებინა და დოცენტ ქურდოვანიძის წისქვილზე მიეშვა წყალი? შესაძლებელია მაგრამ აკადემიკოს ზედგინიძეს ეგრე იოლად, ეგრე სახელდახელოდ არ შეუტყავს საგუბარი განწყობის თეორიისა... განწყობა უკავშირდება მოთხოვნილებას, რადგან მოთხოვნილება არის ადამიანის შინაგანი ბუნება, შინაგანი თვისება, ხოლო ფსიქოლოგია შეისწავლის სწორედ შინაგან ბუნებას, ფსიქიკურ წყობას, ფსიქიკის ბუნებას, ფსიქიკას ადამიანისა გარემო პირობებთან, წარმოებასთან კავშირში, — ასეთია განწყობის თეორიის მატერიალისტური საფუძველი. მთლიანი ადამიანი, მიზეზ-შედეგობრივობის ჯაჭვში, დიას, მთლიანი ადამიანი, მთლიანი, — კიდევ და კიდევ მკვეთრად გამოთქვა, — რაც ჰოლისტურ მოსაზრებად ეჩვენება დოცენტ ქურდოვანიძეს, მაგრამ ამის ახსნა იოლია, — აქ ცოტა უფრო მეტი ღიმილი აეკიდა აკაკის, — იოლია ასოციაციის თვალსაზრისით, როცა ერთი წარმოდგენა რაღაც მსგავსებისა თუ შეპირისპირების ნიადაგზე იწვევს მეორეს. მაგალითად, დღე გაგვახსენებს ღამეს, თეთრი — შავს, ტბილი — მწარეს, მაღალი — დაბალს და ასე შემდეგ. ასევე, განწყობის ფსიქოლოგიის „მთლიანობამ“ დოცენტ ქურდოვანიძეს გაახსენა, რომ კიდევ სადღაც მოუტყავს ყური ან ამოუკითხავს „მთლიანობა“, ანუ გაახსენა, ჰოლიზმი, ესაა და ეს, სხვა მხრივ ისეთივე სხვაობაა განწყობასა და ჰოლიზმს შორის, როგორც დღესა და ღამეს, თეთრსა და შავს, ტბილსა და მწარეს შორის. მაგრამ, როგორც ჩანს, დოცენტ ქურდოვანიძისათვის ძნელი უნდა იყოს ამ დიდი სხვაობის დანახვა, რადგან მისი აზროვნება ასოციაციის პრინციპზე ყოფილა აწყობილი. ამის დასადასტურებლად ბოლომდე ჩავეყვით მის სიტყვას... — და ჩაჰყვა ბოლომდე, მწვავე ღიმილთ ჩაჰყვა. თანდათან მი-

სებრ ღიმილი გაჩნდა თუ არა ყველას, უმრავლესობის სახეზე მაინც. მხოლოდ რამდენიმეს ჩაეკიდა თავი, პირველყოვლისა, ლევანს. იგი იყო სულ ასე, რატომღაც ორატორის ვერაფერი შესძახა, მაინცდამაინც ძალიანაც არ მოსელოა გული, უფრო მწარე და მამხილებელი ვის რა უნდა ეთქვა. ბოლოს მაინც ვერ მოითმინა, ვეფხევით წამოიჭრა. ყველა ასე ამბობდა, ვეფხევით წამოიჭრაო, და მეც ამიტომ ვიმეორებ, ამიტომ ვებედავ, უამისოდ რას ვებედავდი, თუ ყველას ნათქვამი არ მოგასვენებ, ისე ხომ ქვასა და ტალახს მომამყრან კრიტიკოსები, აყვირდებიან, სად გაიგონაო და სხვა... დიახ, ასე თქვეს, ვეფხევით წამოიჭრაო, ეს მაშინ, როცა აკაკიმ განაცხადა:

— ოპონენტებმა ვერ გააბათილეს მომხსენებელთა მიერ წამოყენებული ვერც ერთი დებულება, გააბათილეს რომელია, ახლოსაც ვერ გაეკარნენ... მათი მსჯელობა იყო ცალმხრივი, უსაფუძვლო, ზერელე, უფრო მეტი ძალა თუ არ შესწევდათ, რად ასტეხეს ესოდენ დიდი აურზაური? რად სჭირდებოდა ამხელა აურზაური დოცენტ ქურდოვანიძეს, ნუთუ იმიტომ, რომ არ იცოდა და უნდოდა გაეგო? მაგრამ საამისოდ ჰქუა ეკითხა თავისი სიდედრისათვის, დიახ, წაეკითხა და გაეგო, აქ სკოლა ხომ არ არის, — მერე ლევანს მიუბრუნდა, იგივე გაიმეორა, — დიახ, წაიკითხეთ ზეგოვან, როგორც თქვენს სიდედრი ბრძანებს... — ისევ დარბაზს გადახედა უკვე ღმილით ალარა, — მაგრამ მთელს ამ დავიდარბაზში მე მეჩვენება, — დიახ, ეს პირადად ჩემი აზრია, — რაღაც ბოროტი განზრახვა, ქართული კულტურისათვის სახელის გატეხის განზრახვა, რის უფლებასაც არავის მივცემთ! — თქვა ეს და დაიძრა კათედრიდან, მარჯვენა ფეხი ასწია ჩამოსადგმელად იქვე, ლევანის პირდაპირ, და ლევანს მოეჩვენა, რომ ის ვეებერთელა ტერფი, — ისედაც მართლა დიდი, შეშინებულისათვის უფრო გადიდებული, — მე უნდა დამა-

წვეს და გამსრისოსო, ამიტომ მოიკუნტა, ხოლო როცა ტერფი იატაკზე დაეშვა, ლევანი წამოიჭრა და ამოვიდა.

— ვაცხადებ სასტიკ პროტესტს ამხანაგ ცისკარიშვილის განცხადების გამო, თითქმის მე მამოქმედებდეს ქართული კულტურისათვის სახელის გატეხის განზრახვა... უაღრესად სასტიკ პროტესტს... გთხოვთ ასე შეიტანოთ სტენოგრაფიაში, — მიმართა სტენოგრაფისტებს. თუმცა რა თხოვნა უნდოდათ, თხოვნამდე ჩაწერეს: „დოც. ქურდოვანიძე (ადგილიდან): ვაცხადებ“, და სხვა... ხოლო უცოდინარობის ბრალდებაზე პროტესტი არ განუცხადებია. ყოველ შემთხვევაში, ამის კვალი არა ჩანს დისკუსიის სტენოგრაფიულ ანგარიშში. არა ჩანს არც ამის მომყოლი შეძახილები, მართალიაო, მეტისმეტიაო, ასეო, ისეო, ერთი სიტყვით, მოასწრეს ამოვსროლაო, ვისაც რა უღრღნიდა გულს. თავმჯდომარემ გაბმული ზარით ჩააჩუშა ალღევებულნი და სიტყვა მისცა პროფესორ ქავთარაძეს... მართალია, ორატორს ერთი სიტყვაც არ დაუწევია ლევან ქურდოვანიძისათვის, არც უხსენებია, ზედაც არ შეუხედავს, ჯერაც იქვე ცხვირწინ უჯდა, თვალბეჭეტი ეჩხირებოდა. მაგრამ მაინც დიდი სიკეთე მოუტანა: შუაზე გაუყო მოწინააღმდეგენი. განა ეს ცოტა იყო? განა ცოტას ნიშნავდა მოწინააღმდეგეთა განხევრება ესოდენ მაღალი შეტევის დროს? ლევანი უფრო იმედინად იყო ამის შემდეგ, ფსიქოლოგი-ორატორები უტევდნენ არა მხოლოდ მას, არამედ პროფესორ ქავთარაძესაც და, უნდა ითქვას, პროფესორ ქავთარაძეს უფრო უტევდნენ, რადგან ის დიდად გავლენიან მოღვაწედ, გავლენიან მეცნიერად ითვლებოდა, მასთან ბრძოლა ღირსეზაც იყო და, რაც მთავარია (რამაც უფრო გაამწარა ფსიქოლოგები), გამოამყვანა განწყობის თეორიის მონახევრობისა თუ მთლიანად მითვისების სურვილები. რაც შეეხება პლატონ ლომიას, მას ალარც ახსენებდნენ, აკაკი ცისკარიშვილის პასუხი ამომწურავად მია-

ჩნდათ. თუმცა თვით პლატონმა არ დავიწყა თავი, ეს მაშინ, როცა კათედრაზე ხელები გაშალა პროფესორმა ნიკო ქიქოძემ. „შეხედეთ, — დაიძახა პლატონ ლომიამ, — პროფესორი ქიქოძე იცავს განწყობის თეორიას, მეტი საბუთი აღარცაა საჭირო ამ თეორიის იდეალისტურობის დასამტკიცებლად“. მაგრამ ეს მტკიცე გადამწყვეტი საბუთი მხოლოდ სასააცილო აღმოჩნდა, ხოლო პროფესორმა ქიქოძემ არ დაკარგა საბაზი პლატონ ლომიას გასაკენწლავად, სადღაც რაღაცის მაგალითად თავის სიტყვაში ასე ამოაკერა: „... ეს ემგვანება ზოგიერთი დიალექტიკოსის დიალექტიკას, რაღა ზოგიერთისა — პლატონ ლომიას დიალექტიკას, პატივცემული ლომიასი, რომელმაც პოეტის ლექსებში ამოიკითხა: შემოდგომა — ფოთოლი ცვივო, გაზაფხულია — ფოთოლი იშლებო, და შეპყვია: ევრიკა, ეს დიალექტიკის... ნიშნიაო. დიახ, ამას ემგვანება. მაგრამ ყოველგვარი ევრიკების გარეშე ჩვენ მოვახსენებთ პატივცემულ ლომიას,“ და სხვა... ასეთი იყო კიდევ ერთი თავგამოჩენა პლატონ ლომიასი ანუ ქტიობა მარცხენა ფლანგისა. დანარჩენ შემთხვევებში მარჯვენა ფლანგი სჯობნიდა, აშკარად სჯობნიდა. „რას ნიშნავს ყოველივე ეს? — ამბობდა იმ საღამოს, სხდომის დასასრულს, ფსიქოლოგიის ინსტიტუტის დირექტორი, — ეს ნიშნავს მხოლოდ ჩვენი ობიექტების სისუსტეს და არა იმას, თითქოს განწყობის თეორია უკვე სრულყოფილი იყოს, თითქოს დიდი შრომა არ იყოს საჭირო მისი სრულყოფისათვის, ცალკეული შეცდომების დაძლევისათვის, შეცდომებისა, რაც ჩვენ კარგად გვაქვს შეგნებული, რისი აღკვეთისთვისაც ვიბრძვით და ვიბრძოლებთ.“

ლევან ქურდოვანიძე მაინც ინარჩუნებდა სულიერ სიმტკიცეს, მომხრეს თუ მოწინააღმდეგეს, თანამგრძნობელსა თუ ნიშნისმომგებს, ყველას მხნედ, მუქარით ეუბნებოდა: — ჯერ დავიკათ, ჯერ კიდევ ვნახოთ... ხვალ ვალერიან

იაშვილი გამოვა... — წინასწარ ასე ვარაუდობდნენ, რა თქმა უნდა, ასეც მოხდებოდა, რა მნიშვნელობა ჰქონდა თუ იმ საღამოს გვერდით არ მიუჯდა, თავისი ადგილი არ დაიკავა ვალიკომ, უკანა რიგებიდან ხომ დაუქნია თავი გასამხნევებლად, დამაიმედებლად. ეს მაშინ, როცა შეძახილებით არ ასვენებდა აკაკი ცისკარიშვილი: — დიახ, ხვალ ვალიკო გამოვაო, — ბეჯითად იმეორებდა ლევან ქურდოვანიძე, ხოლო გულში ფიქრობდა: „უკვე დროა, ხვალ არჩილი გამოჩნდება, დილით თუ არა, საღამოს სხდომაზე მაინც... საჭიროა მანამდე როგორმე შევინარჩუნოთ პოზიციები...“ რომელი „პოზიციების“ შეინარჩუნებას ფიქრობდა იგი, ვერ გეტყვით, იმიტომ, რომ ეგებ შეუძლებელი იყოს ასე ღრმად ჩაწვდენა მის სულიერ მოძრაობაში, რად დაშვრეთ ამოდ, როცა ყურადღება ესაჭიროება ჩვენს სხვა ნაცნობებსაც, მაგალითად, იგივე ლეონ ბაღრიანიშვილს, რომელსაც არც უცდია დამცინავი იერის დაკარგვა, ისე გადაეღობა ვალერიან იაშვილს სხდომის დასასრულს, დარბაზიდან გასვლის დროს, როცა ვესტიბულში ჯგუფები იკვროდა შთაბეჭდილებათა გასაზიარებლად.

— თქვენ თურმე ხვალ აპირებთ გამოსვლას! — აშკარად დაცინვით უთხრა ლეონმა.

ვალერიანს არაფერი შეუნიშნავს, მყისვე, თითქოს საბაზს ელოდაო, გაზეპირებულებით მიუგო:

— დიახ, ვაპირებდი, მაგრამ უკვე საჭირო აღარაა, ჩვენმა ფსიქოლოგებმა ბრწყინვალედ დაადასტურეს ლევან ქურდოვანიძის პოზიციის მცდარობა. მისთვის და იმათთვისაც, ვინც მას მხარს უჭერს, ყველაფერი ნათელი უნდა იყოს. — აქ ზელი გამოსდო ლეონს, ნელი ნაბიჯით გაიყოლია, კედლის გასწვრივ შემოატარა, — უნდა მოგახსენოთ, რომ ამაში მეც არ მიმიძღვის მცირე წვლილი. დოცენტ ქურდოვანიძეს და მის მომხრე ფიზიოლოგებს დიდი ხნის განმავლობაში ვარწმუნებ-

დი, ზელი ადლოთ მასალების შეგროვებაზე განწყობის ფსიქოლოგიის წინააღმდეგ, ეუმტაციცები განწყობის დიდ მნიშვნელობას მატერიალისტური ფსიქოლოგიის პრინციპების შემუშავებაში... მე ისინი დიდხანს შევაკავე, მაგრამ, ხომ იცით, ახალგაზრდობა, ტემპერამენტი, თავის გამოჩენის სურვილები, გაზვიადებული წარმოდგენა რაღაც პატარა მიხედვრებზე და სხვა მრავალი ცოდვა, რაც, სამწუხაროდ, კიდევ შერჩა ზოგიერთ ახალგაზრდა მეცნიერ მუშაკს, ხომ იცით?! ამან დასძლია დოცენტი ქურდოვანიძეც... და მე ჩამოვედი აქ, საჯაროდ დამემტაციებინა მისი შეცდომები. ეს ამოცანა უკვე შესრულებულია. ასე რომ, საჭირო არაა ჩემი გამოსვლა. დისკუსიის დამთავრებამდეც ვეღარ მოვიციდი, დიდად მნიშვნელოვანი და საშური საქმე მივატოვე... დილაზევე მოვფრინავ. მაშ ასე, კარგად ბრძანდებოდეთ, გისურვებთ ყოველივე კარგს, ვესწრაფი, სხვებსაც გამოვემშვიდობო...

ხელი ჩამოართვა, რამდენჯერმე დაუკრა თავი, უკან-უკან დაიხია თავდაკვრით, მერე უცებ შეტრიალდა. ზოლო ლეონი დიდხანს უყურებდა მას უნდობელი თვალით. ამოდ ეგონა ვალერიანს, თითქოს ლეონი იმათთაგანი იყო, ვისი დაჯერებაც შეიძლებოდა უცერად, თითქოს მოიხიბლებოდა და ყოველ შემხედურთან მის ქებას იტყოდა. რა იცოდა, რომ გამოვიდა თუ არა დარბაზიდან პროფესორი დიასამიძე, ლეონმა თითი გაიმწვრა ვალერიანისაკენ და უთხრა: კარგად თუ იცნობ იმ ვაჟბატონს, დამიდასტურებ, რომ ერთ-ერთი უდიდესი გაიმგვრა ბრძანდება. — ამ დროს ვალიკო ზურგით იდგა, ლევან ქურდოვანიძეს ემშვიდობებოდა.

— დიახ, დილას მივფრინავ, — აჩქარებით ეუბნებოდა ლევან ქურდოვანიძეს, — ელვა მივიღე, არ ვიცი, რაშია საქმე... შესაძლოა დისკუსიის დამთავრებამდე დავბრუნდე... ვეცდები, ვეცდები დავბრუნდე... აბა შენ იცი! თუმცა რა წაქეზება და გამხნეება გინდა, დის-

კუსია დიდებულად მიგყავს, ასევე მიიყვან ბოლომდე... ყოველ შემთხვევაში, უკვე დაამტაციე, რომ შენ — სახით დიდი ძალა ეზრდება მეცნიერებას. მაშ კარგად იყავი, მხნედ, ვაჟკაცურად, გისურვებ გამარჯვებებს! ეთერი სადღაა, მინდა ეთერსაც გამოვემშვიდობო...

ასე დაასრულა მან და თვალი მამოავლო ირგვლივ.

მაგრამ არსად ჩანდა ეთერი, არც ლევანს შეეძლო ეთქვა, სად იქნებოდა. იდგა თავზარდაცემული, ბურჯებშერყეული, წაქცეულიყო თუ არა, დაცემულიყო თუ არა... მოულოდნელი იყო, სრულიად მოულოდნელი, ოღონდ მაინც მოახერხა გამხნევებულიყო. „აჩიო-ლი! — აი ნამდვილი იმედო... წავიდეს, საითაც სურს, იქით წავიდეს!“ ეს გაიფიქრა და ცოტა შვებით ამოისუნთქა, მხრები გაშალა, ამაყად გაშალა, — გაშალა თუ შეეძლო იმის ვიწრო მხრებს, — ამაყად გავიდა გარეთ, რომელიღაც თავის მიმდევართან ერთად. ზოლო ვალიკოს უგულოდ მიუგდო, დედასთან იქნებო, — გზა მშვიდობისაც არ უთქვამს, ისე გავიდა.

ვალიკო მერისა და სალომეს ეკვეთა თავისი „ეღვით“, იწუხა, ივალაღა, ლევანისათვის ახლა ვარ აუცილებელი, ელვაც სწორედ ახლა დამეცა თავსაო. სალომე მიუხვდა ეშმაკობას და, რაც გინდათ თქვით, თუნდაც ბოროტ ქალად ჩასთვალეთ, გაიფიქრა: „ნეტავ მართლაც დავცემოდა მეხი და მედგარი“. რაც შეეხება მერის, ის დიდად შეწუხდა: — ახ, როგორ ველოდი თქვენს გამოსვლას, ნუთუ არ მექნება ბედნიერება თქვენი სიტყვის მოსმენისაო. — უსათუოდ, უსიკვდილოდ, — დაამიდა ვალიკომ — ჩაეღ, საქმეს დაეხედავ, მივაღაგ-მოვაღაგებ და აქ გავჩნდები, დისკუსიის ბოლო სხდომას მაინც მოვუსწრებო. მერე ზელები დაუკოცნა ორივე დას, — სალომემ გვერდზე მიიხედა, უამურად მიიხედა, აპოლონს ვაჟკაცურად ჩამოართვა ხელი და ისევ ეთერი იკითხა. — ალბათ მეგობრებს გაჰყავო, — მიუგო მერი.

XX

მერი ალაბელზე ამბობდა, არ შეუმჩნევია, როდის გავიდა, ვის გაჰყვა ეთერი... შეუმჩნევლად აღგა ეთერი, აღგა და გავიდა, როგორც კი კარს მიეფარა აკაკი, ეს მაშინ, როცა ბოლო მოკამათეს ასახელებდა თავმჯდომარე. აღგა, ფრთხილად გავიდა გვერდითი კარიდან, ოღონდ თვალი რომ ვეღარ მოჰკრა აკაკის, აჩქარდა, გამოაფხიზლა ჩათვლემილი დერეფნები, მიჰყურებუ-ლი, დადუმებული დერეფნები, დადუმებული, რადგან დარბაზიდანაც არ გამოდიოდა ხმა, ალბათ ორატორი აღიოდა ტრიბუნაზე. დადუმებულიყო განიერი, ბროლის დიდი ქალით გაქათებული მარმარილოს კიბეც, ისიც ეთერის ფეხქვეშ გამოცოცხლდა, გაბალისდა, ახმაურდა. ჩაბოდა ეთერი, ჩაბოდა მკვირცხლად, მოუბრუნებლად, ხოლო მოესმა თუ არა ქრიალი სულ დაბლიდან, მთავარი შესასვლელიდან, ისე აესწრაფა, ისე აჩქარდა, რომ სიჩქარის ცეცხლი გადაედოთ გარდერობის ქალებსაც, ერთიმეორეს მიაწყდნენ, სასწრაფოდ გადმოუწყვეს პალტო, ქუდი, დიდი ბეწვი, ბოტები და ჯერ სახელო რომ დაეკარგა, მერე ბეწვი მოექცა უკუღმა, ბოტებიც ფეხი აღარ ჩაეტი; ერთიმეორეს ასწრებდნენ, ერთიმეორის საწინააღმდეგოს ურჩევდნენ, უფრო აბნევდნენ, აჩქარებდნენ ისედაც აჩქარებულ ქალს. მერე, როგორც იყო, იმანაც აახმაურა მთავარი შესასვლელი, მაგრამ ადამიანის აჩრდილიც აღარ ჩანდა ვეებერთელა ეზოში, მხოლოდ ლამპიონების ქვეშ წამოწოლილიყო ნაძვების ლანდები, რასაც მოხშირებით ეყრებოდა მსხვილ-მსხვილი ფანტელე-ბი, თითქოს დამარხვას უპირებდა, თითქოს ლანდებს ასაფლავებდა თოვლი, ნაფხურებსაც აესებდა. იმ ნაკვლევს, ერთადერთ ნაკვლევს დაადგა ეთერი, იმ-ლაშინდელი თოვის სისწრაფით დაადგა, ოღონდ უფრო მეტი სისწრაფე იყო საჭირო, რადგან ნატერფალიდან ნატერფალამდე ორ-ორი ნაბიჯი გამოსდიოდა.

კიდევ უნდა აჩქარებულიყო, უნდა დასწყეოდა, თუმცა რატომ, რისთვის? ვერა... ამაზე ვერაფერს მოგვიგებდათ, ამაზე არც უფიქრია, უნებლიეთ წამოიწია, აკაკი რომ მიეფარა კარს... და მირბოდა ისევე უნებლიეთ, უფიქრელად, დიდი განცდის, დიდი გრძნობის გარეშე. არცრა აღონებდა, არცრა ახარებდა, ჩამქრალიყო თუ მინელებულიყო ყველაფერი, აკაკისთან შეხვედრის უნებლიე სურვილის გარდა. ოღონდ აღარ-სად ჩანდა აკაკი, ცამ ჩაყლაბა თუ მიწამ. ღრმად ჩამსხდარიყო დიდი ნატერფლები და ათოვდა, უმოწყალოდ ათოვდა. თითქოს თოვლიც გადასდგომოდა ეთერს, უმაღლესა აკაკის ნაკვლევს. ხოლო გასცდა თუ არა ეზოს, აკაკიც დაინახა ჭადრების ხეივანში. იდგა აკაკი თავაწეული, შეჰყურებდა დათოვლილ ჭადრებს, რომლებიც ლამპიონებ-ქვეშ თვალსიმომჭრელ, დიდებულ სვეტებს დამგვანებოდნენ. ეთერს არ მიუტყევია ყურადღება იმ დიდებულ სვეტებისათვის, აჩქარებით მიიჭრა აკაკისთან, — ისიც ხომ სვეტსა ჰგავდა, — მაღალი, დათოვლილი, ლამპიონის ქვეშ. — რატომ აჩქარებულხარ! — მიმართა ეთერმა, უთხრა, რაც უცებ მოადგა ენაზე.

— აქ უკეთესია, — მიუგო აკაკიმ, თავი არ დაუხრია, მხოლოდ თვალები დახარა ოდნავ, წამით დახარა, — სიმშვიდე... სილამაზე...

— სიმშვიდე... სილამაზე... — უბრალოდ გაიმეორა ეთერმა.

აკაკის აღარაფერი უთქვამს, მხოლოდ ნაბიჯი გადადგა, მოკლე ნაბიჯი. ეთერი მხარში ამოუდგა. ნელ-ნელა წავიდნენ. მიდიოდნენ აბჰყვრიალებულ სვეტთა შორის, ბრჭყვიალებდა ფანტელები, უხვად ბარდნიდა, ათოვდა დამშვიდებულ ქუჩას. თითქოს შორიდან ყრუდ მოდიოდა მთავარი ქუჩის გუგუნი, ავტობუსების, ტროლეიბუსების, ავტომანქანების ხმაური, ყრუდ აღწევდა იმ ხშირ ბარდნაში.

სიტყვა ისევ ეთერმა გასტეხა.

— მეგონა დერეფანშივე შეგხვდებოდათ... ძლივს წამოგეწიეთ...

— არ ვიცოდი... — ნაძალადევი მიტეების კილოზე დაიწყო აკაციმ.

— არა, არა... საყვედურს ხომ არ გეუბნებით, — მოუჭრა ეთერმა, — თქვენთან შეხედრა მსურდა, მხოლოდ ამას ვამბობ, — აქ თითქოს ფეხი მოუცურდა, ოდნავ დაიხარა, უცბადვე გასწორდა, — დიახ, შინდოდა... სასაყვედურო მქონდა.

„რატომ შევხედე თქვენს ძვირფას მეუღლეს, ჰმ, ჰმ, ჰმ!“ — გაიფიქრა აკაციმ.

— შეიძლება ამის უფლება არა მაქვს, — განაგრძო ეთერმა, — მაგრამ ჩვენს შორის ისეთი უბრალო, ისეთი კეთილგანწყობილება იყო, რომ დასაზნაო მისი გაქრობა. არ ვიცი, თქვენ როგორ ფიქრობთ, ოღონდ მე ძალიან, ძალიან მატყინა გული თქვენმა შეხედრამ დისკუსიის გახსნის წინ. შეიძლება იმიტომ, რომ არ მოველოდი, შეიძლება იმიტომ, რომ... თუმცა რისთვის დავეძებ მიზეზებს... გული მატყინა და არ შემეძლო არ მეთქვა, არ შემეძლო არ მესაყვედურა.

„ჰო, ეს ალყა... ნელ-ნელა ალყას მარტყამს: კეთილგანწყობილებათ, პატარისცემით... და მერე — ძვირფასი მეუღლე!“ — გულში გაივლო აკაციმ.

— აქამდე ასე არა მხედებოდით... — აქ თვალებში შეხედა აკაკის, ლამპიონი თვალებში ჩაანათოდა. ფანტელების ბრქვევიალა ფარდა დედაცა მის თვალებთანაც. ელაგდა თვალებიც, ელაგდა ფანტელების ფარდაში. ეთერს კიდევ მოუტურდა ფეხი, ხელი წაატანა აკაკის, — ალბათ წაიქცევი, უთუოდ წაიქცევი, ფეხი მიცურავს, — თითქოს ხალისიანად თქვა ეთერმა, — უნდა დაგეყრდნოთ! — და დაეყრდნო მის მკლავს. — დიახ, აქამდე ასე არ მექცეოდით! — გაიმეორა ეთერმა.

„აქამდე სხვა იყო!“ — ენაზე მოადგა აკაკის, ოღონდ თავი შეიკავა. „რატომ იყო სხვა? ჰო, მაინც რა სხვა იყო? განა არ იკითხავს ეთერი! რა უნდა ვუპასუხო ან რაღა საქმეა ამანე ლაპა-

რაკი? — ეს გაიფიქრა და ისევ დადუმდა.

— ახლა ისე მკაცრი ხარ, ჩემი ძვირფასო, თვით დედაჩემსაც აღარ ზოგავთ! — ჩაიდუღუნა ეთერმა.

„ჰა, ჰა, ჰა... უახლოვდება, უახლოვდება უმთავრესს — ძვირფას მეუღლეს! ბარემ დროზე თქვას“. — გაიფიქრა და ხმამაღლა დაატანა: — დედათქვენი არაფერ შეაშია, მხოლოდ თქვენს... — აქ კინაღამ „ძვირფასი“ წამოსცდა, — ... თქვენს მეუღლეს ვურჩიე, ესწავლა თავისი სიდედრისაგან...

— ურჩიე? ეს იყო ცინიზმი! — მოუჭრა ეთერმა.

— ცინიზმი უცხოა ჩემთვის! — მკაცრად თქვა აკაციმ, შეჩერდა, — დაეხსენით ამ იწილობიწილოს, ბარემ პირდაპირ თქვით, რომ აღგაშფოთათ ჩემმა გალაშქრებამ თქვენი ძვირფასი, — აქ უკვე აღარ მოერიდა, — ძვირფასი მეუღლის წინააღმდეგ, თვით თქვენი მოსაზრებების წინააღმდეგ!

— აი სადა სცდებით... სცდებით ყველანი, — ამოიძახა ეთერმა, — მაწერთ რაღაც დანაშაულს, არაფერს მეკითხებით, ზურგს მაქცევთ, არ გინდათ გამიგოთ, არ გინდათ ყური მიგდოთ, განა ასე იქცევიან ნამდვილი მეგობრები? არა, ასე არ იქცევიან, ყოველ შემთხვევაში, მე არ გამიგონია ასეთი მეგობრობა. თუმცა რად ვამბობ, იქვენ ხომ ვერ დაგაგისრებთ მეგობრის მოკალერობას... შემოძლია ვთქვა ჩემი კუჩხის ამხანაგ-მეგობრებზე, რომელთა დანახვამ ყველაფერი დამეიწყო, სიხარულით ამანთო, ხოლო მათ ცივი ლოყებით მომიშვირეს და მყისვე შემომეფიქრნენ. განა ამის ღირსი ვარ, განა შემოძლია დანაშაულის ჩადენა, ისიც ისეთი დიდი დანაშაულისა, რომ საყოველთაო გმობა დავიმსახურო?! როგორ შეგიძლიათ ასეთი თვალთ მიყურებდეთ, ანდა, რად უნდა მიყურებდეთ ასეთი თვალთ, რად? ი მითხარით, აკაკი, თქვენ ხომ მფარველად მომეცლინეთ უნივერსიტეტში, ახლაც მჭირდება, ახლა უფრო მჭირდება მფარველი.

— მთავრელი გყავთ... — ცივად მოუპრა აკაკიმ.

— თავი დაანებოთ, ნუ შეეხებით იმას! — მკაცრად, თან თხოვნით დაატანა ეთერმა.

— თავი დავანებო?! — აქ უკვე სიმშვიდე ვეღარ შეინარჩუნა აკაკიმ, — როგორ დავანებოთ თავი, როგორ დავანებოთ თავი, ვიდრე არ გაეაშინებოდნენ, მთლიანად არ გაეაშინებოდნენ, ვიდრე მთლიანად არ გამოვფენთ მის სულიერ და გონებრივ ავლადიდებას?! როგორ შეგვიძლია... ჩვენი განწყობილება თქვენდამი ხომ მისი ბრალა? ან ამ შემთხვევაში როგორ დავანებოთ თავი?!

— მე რა შუაში ვარ?! — აღმოხდა ეთერი.

— ჩვენ ხომ არ ვიცით, რა შუაში ხართ... თუმცა სხვის მაგივრად რაღა ვლაპარაკობ! მე ხომ არ ვიცი, რა შუაში ხართ!

— და რატომ არა კითხულობთ?!

— რატომ ვკითხო?! როგორ ვკითხო? — გაოცებით ამოიძახა აკაკიმ და ნაბიჯი გადადგა, — თქვენ ხომ პოვეთ თქვენი სალოცავი. იმას იქით აღარ იხედებით, იმის მეტი აღარავინ გასურთ. პირველმა ხომ თქვენ შეაქციეთ ზურგი ყველას და რად უნდა გაგიკვირდეთ, თუ ასევე მოგექცნენ? ნუთუ უნდა შეძრწუნებულიყვნენ თქვენი ზურგის შექცევით, ნუთუ გუნდრუკი უნდა ეკმიათ თქვენი გულის მოსაგებად?! რა სიამაყე! ასეთი არ მახსოვხართ... არა, ეს ახალი შთაგონებაა, თქვენს სალოცავში, ახალ სალოცავში მიღებული შთაგონება!

— გთხოვთ თავი დაანებოთ... გიმეორებთ, უფრო მეტიც, გიკრძალავთ მასზე ლაპარაკს!

— რა უფლებით?! — ცივი სიცილით ამოიძახა აკაკიმ, — განა მე გაიძულებთ ლაპარაკს, განა მე მოგექერიო?!

ახლა ეთერი შეჩერდა, უყურა, უყურა, ღრმად ამოისუნთქა და ისე გადადგა ნაბიჯი.

— არა მგონია, რომ ოდესმე ვინმეს

ასე ელაპარაკოს ქალთან! — ჩაიდუღუნა ეთერმა.

— მე არავის ვბაძავ! — უბრალოდ თქვა აკაკიმ.

ეთერმა ხელი გაუშვა, ოდნავ დასცილდა კიდეც. ასე მიდიოდნენ ერთხანს, შორიახლოს, მღუშარედ, რაღაცას ფიქრობდნენ თუ ფიქრიც ვერ გაებედათ, ლამზიონების გარშემო მოლივლივ ფანტელები იტაცებდა ფიქრს ან ისევე ტრიალებდა, ისევე ბრწყვიალებდა ფიქრიც, თითქოს არ უნდოდა მოსწყვეტოდა სინათლეს, არ უნდოდა მოსცილებოდა სიმაღლეს, არ უნდოდა დადგნილიყო იქ, სადაც შეიძლებოდა ფეხი დაედგათ, გაესრისათ; მაგრამ ძირს ეფინება თოვლი, ფეხქვეშ ხმინაობს: ხრახჩრუშ, ხრახჩრუშ, ხრახჩრუშ, ხრახჩ... და აკაკი შეჩერდა, შეჩერდა ეთერიც, მაგრამ სადღაც შიგნით მაინც რაღაცა ხმინაობდა, ხმინაობდა, ხმინაობდა, როგორც ახალი თოვლი ფეხქვეშ. ვერაფერს უშველიდა შეჩერება... ისევ წავიდა აკაკი, მწარედ ჩაიციხა და წავიდა. ეთერს არ უკითხავს არც ის, თუ რად შეჩერდა, არც ის, თუ რა აციენებდა, არც თოვლის ხრახჩნი ესმოდა, არც არას ნაღვლობდა; უნდოდა გამწყარალიყო, რატომღაც გული წყრომას არ ანებებდა; უნდოდა მოშორებით ევლო, თავისთვის ევლო, არც ეს ხერხდებოდა, ცურავდა ფეხი ახალ თოვლზე, ახლოს უნდა მისულიყო, ისევ მკლავზე უნდა დაყრდნობოდა ამ გაგულისებულ ყმაწვილს, რომელიც არასოდეს არავის ანებივრებდა ქათინაურებით, მაგრამ არც ასე მკვანზე სიტყვებს ისროდა. ნუთუ მისთვის საძულველად ან სრულიად არარაობად გადაქცეულა ეთერი; ნუთუ ასე მწვავედ განიცადა ან რა უფრო განიცადა? რაც არ უნდა იყოს, რაში ტყუის ეთერი, რაში? ჰკითხოს, თუ ბარემ თვითონვე უთხრას, პირდაპირ უთხრას, უთხრას ყველაფერი, — ვითომ რატომ არა, რაც არ უნდა შორს დაიჭიროს თავი, რაც არ უნდა გაბრაზებული იყოს, ვერ მოშლის წრფელ, უშუალო, კეთილგანწყობილებას, სულ სამიოდე

კვირის წინანდელ განწყობილებას, ბოლომდე ვერ შეინარჩუნებს სიმკაცრის ნილას. — აქ კარგა ხანს დააკვირდა აკაკის მართლაც მკაცრ, დაძაბულ სახეს, რომელსაც ვერაფერი შეცვლიდა, ვერაფერი მოალობდა, ვერაფერი მოგვრინდა მიტევების იერს. განა თვით აკაკის რამდენჯერმე არ უთქვამს: მე ყველასთან წრფელი, ალალ-მართალი ვარ და ვინც მიმტყუნებს, ველარასოდეს შევურიგდებო? დაე, აგრე იყოს, წრფელია, ალალ-მართალია ეთერიც, — სხვანაირად ნუ იფიქრებს აკაკი, ნუ, ნუ იფიქრებს...

— არავის პაძავთ, — გაგრძელებით, მწვავე წახუშრებით ჩაიდუღუნა ეთერმა, — კარგი იქნებოდა რაინდებისთვის მიგებაძათ; მიბაძვა ყოველთვის დასაძრახისი არ უნდა იყოს. თუმცა მე არც ისე სუსტი ქალი უნდა ვიყო, არა, სუსტი არ უნდა ვიყო, აი არ ვემორჩილები თქვენს გაბოროტებას ჩემდამი, უარვყოფ, ჩემთვის ძნელი არ არის ამის უარყოფა, მართალი ვარ და სიმართლე გამიადგილებს ყველაფერს. არ მერიდება, გითხრათ, რომ წერილის გამოქვეყნებამდე არაფერი ვიცოდი ჩემი მეუღლის მოსაზრებებისა და საკმინარის შესახებ, ხოლო წერილი გამოქვეყნდა თუ არა, პირველმა მე ეუთხარი მკაცრი სიტყვა, პირველმა მე უარვყავი მისი დებულებები; არ ვერიდები, გამოგიტყდეთ, რომ აღტაცებული ვარ დისკუსიით, აღტაცებული ვარ თქვენი გამოცვლით. ისე დიდია ეს აღტაცება, შემიძლია გააბართო ყველაფერი, შემიძლია მოგიტყვოთ, რაც არ უნდა ცუდი გეფიქროთ ჩემზე. აი ასეთი ვარ... განა ღირსი უარ ვმობისა?

— არა, არავითარ შემთხვევაში! — თავდაპირველად მოუგო აკაკიმ. ეგებ სიხარული უნდა გამოეხატა, ეგებ უნდა აღტაცებულიყო, — რაღა ეგებ, მართლაც უნდა აღტაცებულიყო, ეს ხომ მოულოდნელი იყო მისთვის; სხვა რამ ეგონა, საწინააღმდეგოს ფიქრობდა, გაბოროტებულიყო, თითქოს სიძულვილიც აღძვროდა მისადმი, ყოველ შემთხ-

ვევაში, ფიქრით, აზრით უკვე სძულდა, თურმე ამაოდ, თურმე სხვა ყოფილა ეთერი, თურმე ფიქრშიც არ შეიძლება მისი შეძლება, უცებ გაიგო, მოულოდნელად გაიგო. ცხადია, უნდა აღტაცებულიყო, მაგრამ რაღაც აბრკოლებდა, რაღაც მწვავეს შეეკრა მისი სიხარული, ეს ფიქრი აღარ იყო, სხვა იყო, რაღაც სხვა, თვით ფიქრის საწყისი, განწყობილების საწყისი, ის არ ანებებდა სიხარულს, თითქოს არც სიტყვას ანებებდა, — არა, არავითარ შემთხვევაში! — ისევ ეს გაიმეორა, ეთერმა რომ აღარაფერი თქვა. — როგორ შეიძლება გმობისა და კიცხვის ღირსი იყოთ! — როგორც იყო, ესეც დაუმატა და ისევ თავის ფიქრთა ფიქტებს გახელდა, ფიქრთა საწყისს ჩაუკვირდა, — ნუთუ მაინც ცივად, მკაცრად უნდა მოექცეს ეთერს, ნუთუ მეტ სიბოზს არ დაანებებს გრძნობა, — უბრალოა, უდანაშაულოა ქალი. ოღონდ სად, რა შემთხვევაში? ლევან ქურდოვანიძის წერილთან დაკავშირებით?! ეჰ, ვითომ რა დიდი ამბავია დაბნეულობას თუ არ აჰყვა, თავი თუ შეიკავა! არა, ეს დიდი ვერაფერი ღირსებაა, მაინცდამაინც დიდ აღტაცებას ვერ ზადებს. — ასე ფიქრობდა აკაკი. ხოლო ეთერი კიდევ უფრო მძაფრად ამბობდა:

— რა თქმა უნდა, არავითარ შემთხვევაში! როგორ შეიძლება?! თქვენ სცდებით და მე მაწერთ ამ შეცდომას, თქვენ სცდებით და მე მაქცევთ ზურგს... — და უცებ მოსჭრა: — აი, აჰა, უკვე გითხარიო ყველაფერი!

«ყველაფერი?! არა, ო, არა, ეს ყველაფერი არ არის... რაკი თქმაა, მაშ მართლაც ყველაფერი ითქვას...» ამ დროს ბალისაკენ შებრუნდნენ, ასე გზა იჭრებოდა, ზაფხულობითაც ასე სჭრიდნენ გზას. თუმცა ზაფხულში გზის მოჭრაც რომ არა ყოფილიყო, რა ემაჯობინებოდა კედლებს, ფიჭვნებს, ნაძვნებსა და ვერხვებქვეშ ყვავილნარათა შორის გავლას, აბა რა ემაჯობინებოდა. ხოლო ზამთრობით ჩვეულებაც საკმარისი იქნებოდა, კელავ იქით ჩაეხეიათ, და

ჩაუხვიეს ერთდროულად, უსიტყვოდ, უნიშნოდ... ბაღს ახლაც ჰქონდა თავისებური სილამაზე, თავისებური მომხიბვლელობა, ფიქვ-კედრები ავარდნილიყვანენ ცაში, გაჭრილიყვანენ მთავარ ფრონტზე, შეჰგებებოდნენ თოვლის იერიშებს. ოღონდ ეს არაფერი, იმდენი არაფერი, მომხიბლავი იყო მეორე ნაწილი ბაღისა. იქ ქვის განიერი კიბეები ჩადიოდა, ჩადიოდა ისე დაბლა, რომ კედრებიც მხოლოდ კენწეროებს უწევდნენ ზემო ნაწილის მოაჯირს. იქ, ქვის განიერ მოაჯირთან, შეჩერდნენ, თავისთავად, უნებლიეთ შეჩერდნენ, გადახედეს ნაირფერად მოღვივლივე ფანტელების ქვეშ გამტანარებულ ბაღს. იყო სრული მღუშარება, უმფოთველობა. და ბარდნიდა, ბარდნიდა მოხშირებით, ბარდნიდა დიდებულად.

— ყველაფერი? — ხმამალა გაიმეორა აკაკიმ, — მოაჯირს გადაუსვა მკლავი, თოვლი გადახვეტა, გადაეყრნო, გახედა ბარდნას ბაღის თავზე, — ნუთუ მეტი აღარაფერი გაქვს სათქმელი?!

— ვთქვი, რაც შემიძლო! მეტს ნულარადფრს მთხოვ! — თითქოს ფიქრებში ამოიძახა ეთერმა, მისი თვალიც ბარდნას მოეტაცა.

— არა, არა, — დაატანა აკაკიმ, — აბა როგორ მოგთხოვ, თქმას როგორ მოგთხოვ, ოღონდ ვიცოდე, რომ დაგრა ჩა კიდევ რალაც სათქმელი, ოღონდ მჯეროდეს, რომ ამაოდ არ აღძრულა ჩემი ფიქრები, ჰქონდა მიზეზი, საფუძველი. ჰო, მჯეროდეს, მწამდეს, რომ ტყუილად არ მახარებდა თქვენთან შეხვედრა... უკვე წარსულია, ახლობელია და უკვე წარსულია, შეიძლება ითქვას, ახლა მაინც ითქვას, სწორედ ამ ხშირ ბარდნაში, ამ დიდებულ სილამაზეში... — აქ უცებ მიუბრუნდა ეთერს, სათქმელი მოსწყვიტა, — განა დიდებულის არ არის, განა არ მოგწონთ?

— განაგრძეთ, განაგრძეთ, რასაც ამბობდით! — შეევედრა ეთერი, — განაგრძეთ!

— ჰო, ვამბობდი... — ხელი ჩაიქნია

აკაკიმ, — ლამაზად თოქს-მეთქი, ამას ვამბობდი!

— არა, სხვას ამბობდით, რალაც სხვას! — მუდარით შეაჩერდა ეთერი, მეგრ ისევ ბაღს გახედა, საგანგებო ალტაცებით ამოიძახა: — ახ, რა დიდებულისა, მართლაც რა დიდებულად, რა ლამაზად ბარდნის!

და ჩამოვარდა დუმილი, ბარდნამ მოუხშირა, თითქოს შეეკუმშული, შეკრული მოდიოდა, ეგებოდა ხეთა კენწეროებზე, თითქოს შუბებზე ეგებოდა. ეთერისა და აკაკის ზევითაც აღმართულიყო მალალი შუბი, დაბარდნილი ხე, თოვლიანი კალთები დაეფინა, გადაჰფარებოდა ნაგვიანვე სტუმრებს.

— დიდებულად ბარდნის... შემდეგ? — ახლა უბრალოდ თქვა ეთერმა.

— შემდეგ? — უბრალოდვე იკითხა აკაკიმ, — შემდეგ ის, რომ მიყვარს თოვა, წვიმა, ქარიშხალი, მიყვარს, როცა ბუნება ლელავს, გარემო ზანზარებს, არის შეხლა შეუბოროკავი ძალებისა, ყველაფერი ძრწის, ყველაფერი ძაგძაგებს, მიყვარს... და იცით, რად მიყვარს? მაშინ წყდება პატარა ფიქრები, თავდება პატარა-პატარა ლელვანი, მცირდება, მცირდება კი არა, თავის ოღონობამდე დადის ტკივილი თუ მწუხარება, ერთი სიტყვით, ყველაფერი ის, რაც სიმშვიდეში დიდად გვეჩვენება. და რალა არ გვეჩვენება დიდად, რალა არა! აი, თუნდაც, დიდი სიხარული უგრძენია, ალტაცებული ვავი, რომელსაც ლამაზი, კდემამოსილი ქალიშვილი შეჰყვარებია, რა თქმა უნდა, იმისგანაც იმედი ჰქონია თანაგრძნობისა... ეს ხომ ჩვეულებრივი ამბავია, ასე ყოფილა, ასე იქნება. შეიძლება არც ისაა უჩვეულო, რომ ქალიშვილი სხვას გაჰყოლია, ხოლო ვაჟს თავზარი დასცემია, დიდ, უდიდეს უბედურებად წარმოუდგენიათ ეს ღალატი და — ვინ იცის, რა უსაზღვრო მწუხარებას მისცემია, სიმშვიდეში, მხოლოდ სიმშვიდეში. ხოლო როცა ბუნება ზანზარებს, ქარიშხალთა შეხლა, ოკვანეთა გუგუნია, განა ეს იკმარებს მწუხარებად და შიშად? აბა რას

იკმარებს! დიდი მიზეზი? შემართების ძალაც დიდი, ტკივილის მოტანაც მხოლოდ დიდ უბედურებას შეუძლია, სტიქიონებმა რომ იციან, ბუნების სტიქიებმა, საზოგადოებრივმა სტიქიებმა, მხოლოდ ისეთ უბედურებას. ხოლო სატრფო თუ სხვას გაჰყოლია, ამასაც თუ მწუხარება აღუძრავს ვილა გაიხსენებს, აბა ვილა გაიხსენებს! და მიყვარს როცა ბუნება იგრძნობა, ზანზარებს, ღელავს, თავდება პატარა ფიქრები, წვრილმანი სურვილები, უბადრუკი ცდები თუ ცდუნებანი, ადამიანი, მაღლდება, ადამიანი იზრდება, მაღლდება, ვისაც ამალუბა შეუძლია, მაღლდება. ვინც ადამიანია და ეცემა, ვისაც შემთხვევით მისცემია სახე ადამიანისა, ვინც ბუნებას შეცდომით გამოუყვანია ადამიანად. ბუნებასაც სცოდნია შეცდომები, ამოშორება — შეცდომათა გამოსასწორებლად... და თუ სატრფო სხვას გაჰყოლია, ვთქვათ, ბევრად მდაბალს, სახით, გონებით, ... ეს აღაშფოთებს, აღაშფოთებს დამცირება, შეურაცხყოფა და მისთვის უკეთესი, უბედნიერესი სურვილების გამტყუნებაც. ვინც რა უნდა თქვას, მე მხიბლავს ეს ბარბა, ეს ფიქრი, მღელვარე ფიქრი ზამთრის დღეებში... ეს არის შემდეგ. — დაასრულა აკაკიმ, — კიდევ შემდეგსაც ხომ არ იკითხავთ?

— არა, — შესძახა ეთერმა, უბრალოდ არა, უკვე მგზნებარედ შესძახა, — შემდეგს მე გეტყვით, კარგად გავიგე ეგ ზღაპარი; დიდი ხანია კარგად მესმის ასეთი ზღაპრები... მიყვარდა ზღაპრები, ძალიან მიყვარდა ბავშვობაში, დედამ შემეყვარა, ბევრს, ძალიან ბევრ ზღაპარს მიყვებოდა, ოღონდ იყო დრო, როცა ახალი ზღაპარი აღარ იყო, ძველს, უკვე ნათქვამს არასდროს არ მოვუსმენდი, მაშინ იგი აზღაპრებდა ჩემს პატარა-პატარა თავგადასავალს დედოფალასთან, ფისოსთან, ცუგრიასთან ან მეზობლის ბავშვებთან, ზღაპარივით მომითხრობდა ჩემს თავზე გადამხდარს, რასაც ბოლოს ძლივს ძლივობით მივუხვდებოდი ხოლმე. ჰო, ეს ბავშვობისას

იყო, ძლივს ვიგებდი, გავება მიჭირდა, ახლა კარგად გავიგე, სხვა... ვერ გაიგებს, ვერც ვიპასუხებთ, იდიოტად ვერ თქვენ მითხარი, მართლა ულა-ლა? ეგებ დაბეჯითებით არაფერი იცოდა ქალიშვილმა და მხოლოდ ეჭვს ვერ დაენდო? ეგებ ეჭვიც საჭმარისი იყო მისთვის, მაგრამ ვინ იცის, რა ყოფაში აღმოჩნდა, — მიხედა ვაჟმა მძიმე, გადამწყვეტ წუთებში, გაურკვევლობის, ბუნდოვანების ქაშა, დაბნეულობის დროს თუ მიიმალა, გაუჩინარდა ან დანებდა სხვებს, რომლებიც მის გაუჩინარებას ლამობდნენ? ცდილობდა რაიმეს თუ სჯეროდა, ქალიშვილს თვითონვე უნდა აღმოჩენოდა ძალა ყოველგვარი ზეგავლენისაგან თავდალწევისა? მიამბეთ, ბოლომდე მომიყევით ეს ზღაპარი! — თქვა და ხელები გაიწოდა, გაიწია ვაჟის ხელებმაც. მკლავები შეეჯგუფდნენ, თუ ოდნავ გადაეჭნენ ერთიმეორეს, ასე შეცურდნენ, თავის-თავად, უნებლიეთ. სულ მცირე ადგილი დარჩა მკერდთა შორის, სულ მცირე, თითქმის ერთიმეორის გულისცემაც ესმოდათ... მაგრამ დაირჩა, თოვლი მოწყდა დამძიმებულ ტოტს და გადაეყარა ორივეს, ჩაეფინა გულთა შორის, აღგზნებულ გულთა შორის. მხოლოდ მწვავე სიცოცხლე აღმოხდათ და გაგრძელდა ეს სიცოცხლე, ვიდრე თოვლს ჩამოიბერტყავდნენ. მერე ვაჟმა ნაბიჯი გადასდგა უსიტყვოდ, ქალმა ხელი ჩაჰკიდა, მითხარო. ვაჟმა თავი გააქნია საუბროდ, ისევ გაიწია, გაიწია და გაცურდა ქალი, მიჰყვა ცურვით, ხალისიანი სიცოცხლით... თითქმის გაბალსდა ვაჟიც, მცირედ გაიზინა... მერე შედგნენ, ისევ გაიცინეს მწვავედ თუ ხალისიანად, — ეს უკვე ძნელი სათქმელია, — გაიცინეს და ჩაჰყვნენ კიბეს. ბაღიც სწრაფად ჩაათავეს, თითქმის მიიზიდნენ. მღუმარედ მიიზიდნენ. რამდენჯერმე ასცდათ ტოტებიდან დაცურებული თოვლი. დამძიმებულიყო ტოტები, იზნიქებოდა და ცვივოდა თოვლი, ცვივოდა ოღონდ სცდებოდა მათ, ხან გაასწრებდნენ, ხან ვერ მიუღწევდნენ. იმ თოვლსაც რომ

დაეგვიანა, ვთქვით, ხუთი წუთით თუნდ ერთი წუთით, ერთადერთი წუთით... რაც არ უნდა მომხდარიყო, აკაკი მაინც ვერ დაივიწყებდა უარყოფის ტყივილეს, ვერ შეურაცხყოფდა ფაქიზ გრძნობას, ფაქიზ ფიქრებს, თუმცა უკვე გარდასულ ფიქრებს...

და მირბოდა ორი აჩრდილი ფანტელების ფარდაში, სულშიც ზომ გარდასული გრძნობის აჩრდილები აღმდგარიყვნენ და ღალატდებდნენ. დაე, ელაღდნათ. დაძლევიტ ვერავის დასძლევენ, ვერავის აიყოლიებდნენ, ყოველ შემთხვევაში, აკაკის ვერ აიყოლიებდნენ, რაც შეიძლება მაღო მოუღებდა ბოლოს თოვისაგან აშლილ ფიქრებსა და შლეღარებს. თითქმის ხელიც ეწყობოდა, — ნეტა სხვა დროს მომართოდა ხელი, — ბაღს გასცდნენ თუ არა, ტაქსიც მისრიალდა; სირბილით მივიდნენ, სწრაფად ჩასხდნენ, მანქანაც მყისვე გასრიალდა სანაპიროსაკენ, კორკოტაძეების ბინისაკენ, — შინ არ წავალ, დედა მინდარ, ბავშვივით მოინატრა ეთერმა. ჰოდა, გასრიალდა მანქანა, თუმცა არცთუ მაინცდამაინც დიდოსისწრაფით, აკაკის უფრო ეჩქარებოდა, უნდოდა მარტო დარჩენილიყო იმ დიდ ბარდაში, მარტოდმარტო თავის ფიქრებთან, რომ კარგად ჩაჰკვირებოდა განაგონს, კარგად გეგო, განა ჩავეყრებოდა არა სჭირდებოდა, ეს ზომ სხვა იყო, სრულიად სხვა, ის არ იყო, რაც აქამდე ეგონა... ზოლო ეთერს მისი მარჯვენა ჩაებლუჯა, ორივე ხელს უჭერდა, ევედრებოდა:

— მითხარი, რატომ არ მიეშველა, რატომ არ დაიფარა, რატომ არ გამოჩნდა დროზე? რატომ? რატომ? რატომ? აი მე ისევ ბავშვი ვარ, გემუდარებით, როგორც დედას ვემუდარებოდი ახსენა, გაეგებინებინა, ჰო, რატომ-მეთქი? და აქ მიიხუტა აკაკის მარჯვენა, — მითხარი, აკაკი!

— გვიან არის, გვიან არის! — ჩიოდუდუნა აკაკიმ და ხელის გამოართმევა სცადა. არა, არ დაანება ეთერმა, აღარც აღარათფრი უთქვამს, იჯდა გაოგნებუ-

ლი, გულჩათუთქული, ყელში რაღაც მობჯენოდა, მოსწოლოდა, ამრწყვდებოდა იყო თუ არა, ამოეხეთქა ~~თუ არა~~ ~~მანქანა~~ ~~მანქანა~~ მაგრამ მოერია, გაუძლო, ვიდრე მანქანა შეჩერდებოდა კორკოტაძეების მთავარ შესასვლელთან, ხოლო მაშინ, როცა აკაკიმ ჩამოსვა, გამომშვიდობა და ისევ მანქანაში შეჰყო თავი, მღელვარედ ამოიძახა:

— მითხარი!

— მშვიდობით!

— აკაკი!

— მშვიდობით!

— აკაკი! აკაკი! გაიმეორა რამდენჯერმე, თითქმის ყვირილით და მანქანა მაინც რომ გასრიალდა, ქვითინი აუვარდა.

ლამაზად ბარდნიდა, ბრჭყვიალებდა ფანტელები, ქათქათებდა, ხასხასებდა დაფენილი თოვლი ლამპიონების შუქქვეშ. ლამაზად თოვდა, დიდებულად თოვდა.

XXI

ხმაურზე პირველად სალომე გაიჭრა გარეთ. ეტყობოდა, ის-ის იყო დაბრუნებულიყო ან აღუღლებულიყო მეტისმეტად, რადგან ჯერ საგარეო სამოსიც არ გაეხადა, გულქანდი და სამაჯურებიც, — ბეჭდებზე რომ არაფერი ეთქვათ, — არ მოეხსნა. ისევ ციმციმებდა ძვირფასი თვლები, ციმციმებდა ნაირფერად, მომზიბლავად, ოლონდ მრისხანების იერს აძლევდა მოღუშულ, შუბლშეკრულ ქალს. თუმცა, — ეს რა არის, — მრისხანების იერი უნდა გენახათ მერე, როცა მოაჯირს დასცხო მუშტი და იგრავინა: — ჩქარა, სასწრაფოდ ამოდიო! — მაგრამ ეთერს არაფერი ესმოდა, ქვითინებდა, ქვითინებდა გულსაკლავად, ხარბხაზე გადაკიდული. მაშინ სალომე გრილით ჩავარდა მესამე სართულიდან, ნამდვილად ჩავარდა, — გაზვიადებულად არ არის ნათქვამი, — არწივივით დაეცა ეთერს, აიტაცა არწივისავე სიამაყით, შედიდურობით, აიტაცა მხოლოდ ჩამდენიმე

საფეხურზე, არწივის იერიც იქამდე მიჰყვა. შიშითა და ძრწოლით შეეცვალა არწივისეული მედიდურება, როგორც კი იოლად, ერთი სხარტი შემოტრიალებით დაუსხლტა ეთერი და ისევ ხარხას გადაეკიდა ქვეთინით. ისევ დააცხრა სალომე, ოღონდ არწივულად ვერა, იძალა შიშმა, — არავის ვაგვო, თუ რა ხდებოდა კორკოტაძეების ოჯახში, — ამიტომ იყო რომ დააცხრა, თან თვალები მიმოატარა დაფეთებულივით. საბედნიეროდ, მიგმანული იყო ყველა კარი, ძეხორციელი არსად ჩანდა, მხოლოდ მთავარ შესასვლელში იჭრებოდა თოვლი, სულიერივით იჭრებოდა, გარედან შუქი სცემდა და ხშირბარდნის ლანდი ადამიანის აზრილივით ირზეოდა, თითქოს ვიღაც მოისწრათოდა, თითქოს ვიღაც უნდა შემოსულიყო. ასეც მოჩვენა ეთერს, როცა ზელმეორედ დააცხრა დეიდა სალომე, ცრემლით აღსავსე თვალები მიაპყრო მთავარ შესასვლელს.

— აჟაკი! შესძახა ეთერმა.

სალომემ მყისვე პირზე ააფარა ხელი.

— რას ჩადიხარ, ღმერთო ჩემო, რას ჩადიხარ, ხომ არ გაგიჟდი?! — შიშითა და მრისხანებით ჩასძახა სალომემ, — ოჯახს მირცხვენ, ლაფს მასხამ, აი რას ჩადიხარ! — თვითონვე დაატანა და ახლა უფრო ძალუმად აითრია ეთერი, მაინც ვერ დასძალა, კიდეც უფრო სწრაფად იხსნა თავი ეთერმა, ერთ წუთს შეჩერდა, თითქოს გაქავდოდა, იმ წუთს თითქოს ნაპერწკლები დაკვესეს მისმა თვალებმა და ნაპერწკლებთან ერთადვე მოსწყდა ცივი, განწირული ძახილი:

— გარცხვენთ! ესლა მაკლდა! სადა ხარ, სიკვდილო!

ისე მოდუნდა ეთერი, ისე მოწყვეტით დაეშვა, რომ საკვირველი არ არის, ტვინი დაეწიხა მოზაიკის საფეხურებზე. მაგრამ ხელის წაღება მოასწრო დეიდა სალომემ, ეთერმა მხოლოდ მუხლები დაახალა საფეხურებს, დიახ, გადააჩინა დეიდა სალომემ, ნამდვილად გადააჩინა, მხსნელად მოვედინა,

თუ მხსნელი დაერქმევა ადამიანს, რომელიც სიკვდილის პირას მიგყვანს და გადაგედარება; ვინ უწყის, რატომ გადაგედარება, ასეა თუ ისე, ეთერი გადარჩა. ჩაიჭრნენ მერი, აპოლონი, გივი და ციმციმ აიყვანეს თითქმის გონდაკარგული ქალი. მერე, რა თქმა უნდა, ივიშვიშეს, იფუსფუსეს, გადმოაბრუნეს კარადები, უჯრები, ეთერის სასთუმალთან დაახვავეს დასაღვევი, დასაზელი თუ საყნოსი წამლები, ტელეფონსაც ეცნენ. გივი მზად იყო, ექიმთან გავარდნილიყო. მაგრამ, მალე საჭირო აღა, იყო მთელი ეს გაწამაწია, გაოგნებამ გაუარა და ისევ ცრემლი წასკდა ეთერს, წასკდა შვების წყარო. მერისაც მოედინა ცრემლი, დაიჩოქა შვილის სასთუმალთან და ევედრებოდა დამშვიდებულიყო.

— ნუ, ურვას ნუ მიეცემი, ჩემო გოგონი, — აჩქროლებული, ოღონდ ტბილი ხმით დუდუნებდა მერი, — გულთან ნუ მიიტან, რაც არ უნდა ცუდი დაგემაართოს, დიახ, ცუდიც რომ დაგემაართოს, ასეთი სასწაულიც რომ მოხდეს... სასწაული... თორემ ახლა რა, ვითომ ისეთი რა შეგემთხვა?! შეეკამათენ, საწინააღმდეგო აზრი უთხრეს ლევანს, ასეც იქნებოდა, დისკუსიისაგან სზვას რას მოელოდი?! და მერე რაა, რომ შეეკამათენ? განა მათი სიტყვა გადამწყვეტია? ვინაა შეჭრიას ბიჭი ან თუნდაც პროფესორი კოტეტიშვილი? განა იმათ ჭკუაზე წავა ხალხი? არამცაღარამც! დაიცადე; ჯერ დაიცადე, რა სიტყვით გამოვა ლევანი, ვიცი, კარგად ვიცი, რა სიტყვითაც გამოვა, გააოცებს ხალხს, გააბათილებს, გააცამტვერებს იმათ ნაბოღვარს, დიახ, ვიცი, მთავარი საბუთები შემონახული აქვს საბოლოო დარტყმებისათვის... კარგი სტრატეგები ასე იქცევიან, ბევრ დისკუსიას დავსწრებივარ, ასე იქცევიან... დამიჯერე, დამშვიდდი, ჩემო შვილიყო, ჩემო გოგონი, ასე მწყვედ ნურათერს განიცდი, აგრემც დედა შემოგვევლება, აგრემც დაგენაცვლება დედაშენი, დაწყნარდი, შვილო! მეტნიერების გზა რთულია, ჩემო სიცოცხლე,

მრავალგვარი წინააღმდეგობაა მოსალოდნელი, უნდა იცოდეს, შეილო, უნდა გადაიტანო ყოველგვარი წინააღმდეგობა, უნდა გადაიტანო, რაკილა მეცნიერის მეუღლეობა იტვირთვით. უნდა გაუძლოს, შენ უფრო მეტს უნდა გაუძლოს, შენი ქომაგი, შენგან გამხსნელება ესპერანტოება ლევანს. დამშვიდდი შენი ქირიმე, დაწყნარდი, ჩემო სულდგამე! მალე ყველაფერი კარგად იქნება, სულ მალე... ხვალინდელი სხდომა მობრუნების საყრდენი იქნება. ხვალ ყველა გაიკებს და დაფასებს ლევანის აღმოჩენას. ხვალამდე, ხვალამდე, ჩემო ყველა... დამშვიდდი, სიცოცხლე, დაწყნარდი, ჩემო სუნთქვა! — ასე დუღუნებდა მერი, შუბლზე ხელს უსვამდა თერს, კელულებს უსწორებდა, დაცემილ დაწვეებს უშრალებდა, ევედრებოდა, ამშვიდებდა, ხოლო თვითონ არა ფიქრობდა დამშვიდებას, არც ცრემლს იშენებდა, ღაპაღუპით სდიოდა ცრემლი.

აპოლონს აბრაზებდა ამდენი ცრემლი, საერთოდ აბრაზებდა ქალის ცრემლი, სალომეს იმიტომაც ეთაყვანებოდა, ცრემლი არ იცოდა, ყოველ შემთხვევაში, აპოლონს არ უზილავს ცრემლი სალომეს თვალში. არც ახლა იცრემლებოდა სალომე, იჯდა პირგამეხილი, დაფიქრებული, განრისხებული, არც არას ამბობდა, არც უყუარებდა დასა და დისწულს. მაშ წყრომის თქმა შეეძლო აპოლონს და ისიც ბოლოსა სცემდა წელზე ხელშემიწყობილი, ხან მკაცრად, ხან დამცინავად ისროდა სიტყვებს, არ აცდიდა მერის.

— ჰო, იტირეთ, იტირეთ, უტირლად ხომ არ შეგიძლიათ, — ამბობდა აპოლონი, — არ გინდათ იფიქროთ, არ გინდათ თავი შეიწუხოთ განსჯით; ფიქრსა და განსჯას ძალა უნდა, თავს ძალას რად დაატანთ, ადგებით და გადმოღვრით ცრემლებს... ან სად შოულობთ ამდენ ცრემლს, არ ვიცი, მიკვირს და გამკვირვებია, სად შოულობთ?! რამდენიც არ უნდა მოვიწოდო, ერთ ცვარს ვერ გადმოვაგებ, თქვენ შეგიძლიათ ტბები გააჩინოთ, ტბები რაა, ზღვები, ოკეანეები

გააჩინოთ... არ ვიცი, არ ვიცი და მერე რისთვის, აბა რისთვის, ერთი რაა მოხდა, აბა რა მოხდა? რით?! ძეთი რა მოხდა, აბა რა მოხდა? აბა ცოტა დაფიქრდით, სულ ცოტა, ეგებ ცრემლი გადაიყაროთ და დაფიქრდეთ, აბა დაფიქრდი, ეთერ, რა ფასი აქვს ვილაც ასპირანტ ცისკარიშვილსა და ვილაც პროფესორ-ლოცენტების გამოსვლებს, აბა რა ფასი აქვს? რაც არ უნდა კარგად იმსჯელონ, იდეალიზმს მაინც ვერ გასცილებიან, ვერა, ვერაგითარ შემთხვევაში... მათი მსჯელობა ჰაერს ვერ მოშორდება, ვერა, საყრდენი არა აქვთ და იმიტომ... აბა რა არის ზეპნელი, რა არის აქ გაუგებარი?! აბა ერთი იკითხეთ, ვის ეყრდნობა ცისკარიშვილი? არავის! მას შეუძლია ხელები იქნოს ჰაერში და საკუთარ აზრებს ჩამოეციდოს, ჰაერში გაფრენილ აზრებს, ხოლო ლევანი ეყრდნობა არჩილ ალავეძეს, თვით ამხანაგ ალავეძეს! განა ამის განმარტება უნდა გპირდებოდეს, განა ამდენის მიხედვით არ უნდა ჰქონდეს მატერიალისტს? უნდა იცოდეს, კარგად უნდა იცოდეს ეს მატერიალისტური არითმეტიკა, ორჯერ ორი ოთხია, ასე იყრ, არის, იქნება...

— ჰა, ჰა, ჰა... გასმა უცებ გიგისძიცილი, — რა საოცარი მატერიალიზმია, რა საოცარი ვისი აღმოჩენაა, როდის დელი აღმოჩენა?

— არ ვიცი, ვისი აღმოჩენაა, — მშინდლად მიუღო მამამ, — ყოველ შემთხვევაში, ჩემთვის არავის უსწავლებია, დამოუკიდებლად მიმიყვანა ამ დასკვნამდე ჩემმა ნახევარსალუქნოვანმა ცხოვრებამ.

— ხუმრობ, მამაჩემო, მწარედ ხუმრობ, — დაატანა გიგიმ, — თუ არა და მაიძულებ ეთქვა, ცუდად გიცხოვრია!

— ვხუმრობ?! — შესძახა აპოლონმა, — კეთილი, კეთილი, შემძლია მოვიცადო ხვალამდეც, ნახავ, ხვალვე ნახავ, თუ ვხუმრობ! ხვალვე იხილავ ლევან ქურდოვანიძის ტრიუმფს, სწორედ ამ არითმეტიკის წყალობით, დიან, ლევან ქურდოვანიძის ტრიუმფს, ეთერის მეუღლის ტრიუმფს, ჩვენი სიძის

ტრიუმფს, ზვალვე, ზვალვე... — ამ საზეიმოდ გაშალა ხელები აპოლონმა, თან სალომეს გადახედა, იმედი თუ შთაგონე, აღტაცება თუ გადაედო. მაგრამ სალომე არც შერხეულა, თითქოს არც გაუგონია აპოლონის სიტყვა, მხოლოდ მერი აღფრთოვანდა, ისე აღფრთოვანდა, ისე დაიმედდა, რომ თავის თავად ჩაუშრა ცრემლები, სახე გაეზარდა.

— აი რას ამბობს ძია აპოლონი, — ჩასძახა ეთერს, — დამშვიდდი, დამშვიდდი, ლევანი გაიმარჯვებს!

— ჯანდაბანის გზა ჰქონია, — შეჰყვირა გივიმ, — ჯანდაბანის გზა ჰქონია თქვენს ლევანს! დაეხსენით, მოასვენეთ საბრალო გოგო!

— გივი! — შეშფოთებით ამოიძახა მერიმ — გაჩუმდი, გაჩუმდი, ნუ ამბობ ასეთ საშინელებას, ნუ, ნუ ამბობ... გულს ნუ მოუკლავ საცოდავ ბავშვს!

— გულს ნუ მოუკლავ, პა, პა, პა... გულს ნუ მოუკლავ! — მწვავედ აღმოთქვა გივიმ, — თქვენ უკვე მოკვალთ ეს მართლაც საცოდავი ბავშვი და ახლა უფრთხილდებით მის გულს... გაუფრთხილდით, გულს გაუფრთხილდით...

— რაღაც საშინელებას ამბობ, გივი! — შეეძრებელივით შესძახა მერიმ, — რას ამბობ, კარგად სთქვი, რას ამბობ ანდა გაჩუმდი!

— დაეხსენით თქვენი ნუგეშის ცემით, არ უნდა თქვენი ნუგეშის ცემა! აი რას ვამბობ! არ გესმით მისი და არც ნუგეშის ცემა შეგძლიათ, არც უნდა თქვენი ნუგეშის ცემა, ეთერი უფრო ძლიერია, ვიდრე თქვენ გგონიათ! დაეხსენით! ეს იქნება მისთვის ყველაზე დიდი ნუგეში...

ეთერმა მადლობის თვალთა შეხედა გივის, მერე ქუთუთოები დახარა, ცრემლთა სადინარი ჩაქცა, დაწყდა ცრემლი, მხოლოდ წამწამებში ჩადგა ტბა, ცრემლის ტბა. მერის ხელი აღარ ემორჩილებოდა ცრემლის მოსაწმენდად, დაფიქრებულიყო თუ ფიქრიც აღარ ნებდებოდა, — ნამდვილად აღარ

ნებდებოდა; ველარაფერი გაეგო, ისიც ვერ გაეგო, რა არ გაეგებოდა მხოლოდ შეეძლო მიმხედარიყო, რომ დამაბრბოდა შვილი, ეთერი გულდახურული იყო, ძალიან გამოცვლილიყო. იგი გივის სიტყვებსაც ვერ ჩასწვდენოდა, მხოლოდ შიში ეგრძნო, შეძრწუნებულიყო, ამას თუ დაედუმებინა ფიქრიც, ხელიც, მუხლიც, — ვერა და ვერ წამომდგარიყო; თვალის თუ გაეყინა, კედლის არშეას ჩასციებოდა, არა შორდებოდა. არც აპოლონი იყო ნაყლებდღეში, ორიოდვე წუთის წინ წარმოთქმული მონოლოგიდან ბევრი არა შერჩენოდა-რა, — თმაცა არა, რწმენა შერჩენოდა, რწმენას როგორ დაკარგავდა, მხოლოდ მგზნებარება გამოლოვდა, — თუ არა ლევანის მარცხს, მაშ რას უნდა დაემწყურებინა ეთერი?! თუ არა ლევანის მოსალოდნელ გამარჯვებას, ზვალინდელ გამარჯვებას, უმძიმეს გამარჯვებას, მაშ რას უნდა გაემხნეებინა ეთერი?! რას ამბობს გივი ან რას გულისხმობს? რაც მთავარია, რას გაურინდებია, რას დაუდუმებია სალომე? ალბათ, რაღაც სხვას, სრულიად სხვას! და აპოლონმა სალომეს მახლობლად დაიდგა სკამი, ჩამოჯდა მოდუშული, ჩაჰკიდა ვითომ ფიქრებით აღსავსე თავი. სად შეეძლო მისწვდენოდა სალომეს ფიქრებს? მოკლე ხანში ესოდენ დიდი წარმატებები, უდიდესი იმედები, თითქოს განხორციელებული იმედები არ ანებებდა მიძივ ფიქრებს, მით უმეტეს, სხვის ბედზე ფიქრს. ხოლო სალომე რაღაცას გრძნობდა, ბევრ რამეს გრძნობდა, გრძნობდა, ღრუბელი გროვდებოდა მის ჰერზე, შემთხვევითი არ იყო, რომ არჩილ ალაგამე არ გამოჩენილა დისკუსიაზე, არა, ეს ტაქტიკა არ იყო, რაღაც სხვა იყო, რასაც მხოლოდ გრძნობდა, ოღონდ ჯერ კიდევ ვერ მიმხედარიყო სალომე; მიმხედარიყო, ბედნიერება ვერ მოუტანა ეთერს, გრძნობდა, არც აპოლონს გაუმართლებოდა იმედები, გრძნობდა, პო, უკვე გრძნობდა მარცხს, როგორც უებრო სარდალი, რომელიც სუსტ ლაშქარს გასძ-

ლოლია დიდ ბრძოლაში, გრძნობდა ამას და დიდი სარდალივით დაფიქრებულყო, დაფიქრებულყო მომავალ ბრძოლებზე, სადაც ჩაებმობდა უფრო მომზადებული უფრო ძლიერი, უფრო საიმედო ლაშქრით. და თუ ამ მარცხს, — თუნდაც აშკარა მარცხად ჩაითვლებოდა, — აუტყვემუბინა ეთერი, — არაფერია, არაფერია, უმნიშვნელო ხარჯია დიდი ბრძოლისა, სალომეს უნარია, თორემ დიდმა ბრძოლამ უფრო დიდი მსხვერპლი იცის. — აი რას გაემეხებინა, გაესაღვლდეებინა სალომე. განა ამ ფიქრს გაჰყვებოდა აპოლონი? ვერა, ვერ გაჰყვებოდა ვერც წინაშარ, ვერც მაშინ, როცა მარცხი უკვე აშკარა იყო.

XXII

და არცთუ დიდი დრო დასჭირებია მარცხის გამოაშკარავებას. მეორე დღეს მართლაც ნათელი იყო ყველაფერი. ამ შემთხვევაში მხოლოდ დისკუსია როდი იგულისხმება, — არა, დისკუსიის ბედი უკვე გადაწყვეტილი იყო, დისკუსია თავისი გზით მიდიოდა, ამაო იყო ლევანისა თუ მერი-აპოლონის იმედები, შეუძლებელი იყო რაიმე მოულოდნელობა, არავის შეეძლო ზეგავლენის მოხდენა, არავის შეეძლო გამოქონაგებოდა ლევან ქურდოვანიძეს, არც არავისა ჰქონდა საამისო განზრახვა, ნამდვილად აღარავის ჰქონდა. ამის თქმა არჩილ ალავეძის დაეწეებას ჯოდი ნიშნავს, — ო, არა, არჩილ ალავეძეს ვინ დაიფიქრებს, — მას შემდეგ კარგა ხანი ეკვიდა, ბევრმა წყალმა ჩაიარა, ბევრი რამ შეიცვალა, მაგრამ მაინც იგონებენ, დღესაც იგონებენ, როგორც მოიგონებენ რაიმე დიდ უცნაურობას, ზოგნი მწვევედ, ზოგნი სიცილით, ჰო, ახლაც მოიგონებენ-მეთქი სხვანი და სხვანი სხვადასხვა გარემოში, მით უმეტეს, აქ არ შეიძლება მისი დაეწეება. და თუ ლევან ქურდოვანიძის დარდი აღარავის ჰქონდა, ეს არ ნიშნავს არჩილ ალავეძის დაეწეებას, ეს მხოლოდ იმას ნიშ-

ნავს, რომ თვით არჩილს დაეწეება ლევანი, დაეწეება ძვირფასი დიდუბე შვილი, დაეწეება დიდი ამბიციური ბაქიბუქით მომზადებული დისკუსია. წარმოგიდგენიათ? თვით დისკუსიაც დაეწეება, უკანასკნელი კვირები მის მომზადებას შესწირა და უკვე დაეწეება; ბოლო დღეებში დისკუსიის შემაჯამებელ სიტყვას წერდა, — ჰო, დისკუსია ჯერ არ დაწყებულიყო და უკვე შემაჯამებელ სიტყვას წერდა, — და მაინც დაეწეება, ნუ გაიკვირებთ, ნურც ამას გაიკვირებთ... რა ვუყოთ, რომ მთელი არსებით მისცემოდა შემაჯამებელ სიტყვას, კარი ჩაეკეტა და არავის ლებულობდა — რა თქმა უნდა, ლევანის გარდა, ლევანისა, რომელიც მასალებს აწვდიდა, — გამოეთიშა ყველა ტელეფონი, ცხადია, გარდა ერთისა, საიდანაც მხოლოდ და მხოლოდ დახმარებას ელოდა... მართლაც, მოვიდა დახმარება, ნამდვილი დახმარება: რა ვუყოთ, რომ შემაჯამებელი სიტყვა აღარ დასცალდა არჩილ ალავეძეს, რა ვუყოთ, სამაგიეროდ, ბევრ რამესა და ბევრ ვინმეს ეშველა, ეშველა თვით მას, არჩილ ალავეძეს, მაშ რაო, განა ადვილია, განა ტანჯვა არ არის ადამიანისათვის, ავითებდეს შეუძლებელ საქმეს, იყოს შეუფერებელ ადგილას, რაც არ უნდა საშატიო, რაც არ უნდა დიდებული იყოს ეს ადგილი? — არა, ადვილი არ უნდა იყოს, ტანჯვა უნდა იყოს. და დაკრა ეამა ხსნისა. ცენტრალური კომიტეტის მდივანმა დარეკა, თავისთან იხმო არჩილ ალავეძე.

იქ, მდივნის გარდა, სხვებიც დახვდნენ. ცენტრალური კომიტეტის ახალი ბიუროს თითქმის მთელი შემადგენლობა, საქალაქო კომიტეტის მეორე მდივანიც. ეტყობოდათ, იმ წუთს არ შეყრილიყვნენ; ეტყობოდათ, არც ისე მდუმარედ იყვნენ, როგორც არჩილ ალავეძის შესვლისას. ალბათ შაჯღოზდნენ კარგა ხანია, მწვევე საკითხებზე მსჯელობდნენ; ზოგი წამოწითლებულიყო, ზოგი მოღუშულიყო, შუბლზე ნოჰები მოჰყრიდა. საქალაქო კომიტეტის

მეორე მდივანი გაფითრებულიყო. ასე სჩვეოდა გაბრაზების დროს. იცოდა ეს არჩილ ალავაძემ, ოღონდ ახლა რას გაებრაზებინა, ეს უკვე აღარ გაეგებოდა, უცებ ვერც მიხვდა, მყისვე ვერაფერი დაასკვნა ცენტრალური კომიტეტის მდივნის თითქოს მშვიდი შეკითხვიდან: „როდის აპირებთ საქალაქო კომიტეტის პლენუმის მოწვევას?“ — მხოლოდ ეს იკითხა მდივანმა. „ვითომ არ იცოდესო“, — გაუელვა არჩილ ალავაძეს, ხოლო ხმაილადა დაატანა:

— ამ თვის ბოლოს.

— შორსაა! — მოუჭრა მდივანმა, — მოიწვიეთ ზეგისათვის, იმსჯელეთ იდეოლოგიის საკითხებზე და სამეცნიერო-საეკლევო, ინსტიტუტებში შექმნილ მდგომარეობაზე. — აქაც ვერაფერს მიხვდა არჩილ ალავაძე, ისე უნებლიეთ დაიბნა:

— ზე... ზე... ზეგისათვის, — დება ენა, — ზე... გისათვის გაგვიჭირდება... სხვა რომ არაფერი, მოხსენებას დაწერა უნდა...

— მოხსენებისათვის თქვენ ნუ შესწუხდებით, — ისევ მოუჭრა მდივანმა ცივად. მოხსენებით მეორე მდივანი გამოვა. დიახ ზეგისათვის... ვგონებ, საწინააღმდეგო არაფერი ექნებათ ბიუროს წევრებს?

— არაფერიო, — დაუდასტურეს ბიუროს წევრებმა.

ასე გადაწყდა, ასე ამოვარდა, — თუკი ოდესმე იყო, — არჩილ ალავაძის გონებიდან განწყობის თეორია, მეორე სიგნალიზაციის სისტემა, სხვაც მრავალი ახალი ტერმინი და ცნება, რასაც გულმოდგინედ იზებირებდა ბოლო დღეებში. საამისოდ აღარ სცხელოდა, უეცრად გაუჭრა განწყობა განწყობის ფსიქოლოგიასთან ბრძოლისა, აღარ ახსოვდა დიდის ციხე-ციხელებით წამოწყებული დისკუსია, თუ გაახსენდებოდა, გაახსენდებოდა ძრწოლით და ინატრებდა, სიზმარი ყოფილიყო ან უჩუმრად, უხმაუროდ ჩაეელო, როგორც ჩაუვლია არა ერთს და ორ დისკუსიას, რომლებსაც მხოლოდ ორიოდ ადამიანი აუღელ-

ვებია, მცირე ხნით აუღელვებია, არა, ვისთვის არაფერი დაუკლავია, ვისთვის შეუმატებია არაფერი, ასე სჯობდა. ოღონდ რომ გეკითხათ, რატომ სჯობდაო, ვერაფერს მოგიგებდათ, ხოლო შესაძლოა თქვენვე დადგეთ რაიმე ვარაუდებს, იგულისხმებოდა დასკვნები, უპირველეს ყოვლისა, იდეოლოგიით, ალავაძემ შეიგნო თავისი შეცდომები და მონანიებას მიეცაო. მაგრამ მოსტყუვდებით, თქვენი კეთილშობილება, თქვენი კაცთმოყვარეობის გრძნობა მოგატყუებთ, — ალავაძეს ამდენი არ შეეძლო, — ან ასე რად ვამბობ, — არჩილ ალავაძეს ბოლომდე ღრმად სწამდა, რომ სამართლიანი იყო მისი ბრძოლა, რომ აუცილებელი იყო უფრო მეტი ზომები იდეის, სულის ამოსაშნათავად ხანში შესულ მეცნიერთა გონებიდან, დიახ, ხანში შესულთა, რადგან ხანში შესულები უდავოდ იდეალისტებად, ცოცხალ ბურჟუაზიულ გაღმონათობად მიაჩნდნენ. ასე რომ, შეცდომათა შეგნების ვარაუდი ვერ გამართლდება. ვარაუდი უნდა დაიკოროთ მხოლოდ შიშზე. როგორც ყველა მშინაარა ადამიანს, ალავაძესაც აძრწუნებდა ყველაფერი, აძრწუნებდა თვით ისიც, რაცა სჯეროდა, რაცა სწამდა. აძრწუნებდა საფრთხის შეგრძნობის შემდეგ: როგორც ყველა მშინაარა ადამიანი, ალავაძეც აღარ მიდიოდა შეგრძნებების იქით, აღარაფერს იძიებდა, აღარაფერს ეტანებოდა საშინაოების მიკვლევის შიშით. გაურბოდა ფიქრს, გაურბოდა მარტოობას, მოქმედებით აყრუებდა ძრწოლას.

საქმეც ბევრი ჰქონდა. ხუმრობა ხომ არ იყო პლენუმის მომზადება ორ დღეში? ცხადია, ხუმრობა არ იყო! მაგრამ ალავაძეს რა გაუჭირდებოდა, რა გაუჭირდებოდა, მით უმეტეს, ასეთი ალგუნებულობის დროს... დაიწყო იმით, რომ იხმო მეორე მდივანი და გადმოუღაგა თავისი მოხსენებები, სიტყვები წარმოთქმული სხვადასხვა ადგილას იდეალიზმთან, ბურჟუაზიულ ნაციონალიზმთან, კოსმოპოლიტიზმთან ბრძოლის სა-

კითხებზე. სად იქნებოდა ამაზე ძვირფასი მასალები მოხსენებისათვის? ცხადია, არსად! ან რა დადასტურება უნდა? და გასაცვირია, გასაოცარია, განსაცვიფრებელია, მეორე მდივანმა მხოლოდ ჩაახველა, თავი დაიქნია და გავიდა. სხვა ღროს გაეცეცლდებოდა ალავაძე, აქუხდებოდა, აზავდებოდა, როგორც საქალაქო კომიტეტის ბიუროს სხდომებზე, როცა მეორე მდივანი ეწინააღმდეგებოდა მის განუკითხავ, თავზეხელაღებულ ლაშქრობას სამეცნიერო-საკვლეო ინსტიტუტების წინააღმდეგ. პო. აქუხდებოდა, ოლონდ მაშინ განათავი შეიკავა, — გაბრაზების სურვილიც არ მოსვლია, მხოლოდ დაიიღლია აუარებელი სიტყვა-მოხსენებანი და შეუტრანა მეორე მდივანს, წინ დაუწყო, უნიშნოდა, უთქმელად, სად ეცალა განმარტებებისათვის, განა კამათს მომზადება არ უნდოდა? რა ვუყოთ, რომ დიდი გამოცდილება ჰქონდა, მაინც იმთავითვე უნდა დაეჭირა თადარიგი, ჰოდა, არ ეცალა ბევრი განმარტებებისათვის: მოკამათეთა სია უნდა შეედგინა, უნდა გამოეძახა, რჩევა მიეცა. თუმცა არც იმათ უნდოდათ დიდი რჩევა-დარიგებანი, იმათაც ჰქონდათ კამათის დიდი გამოცდილება, — ეს გვევალდებოდა, ეს გავაყვით, ეს ვერ გავაყვით, ესა და ეს ნაკლია ჩვენს მუშაობაში, მაგრამ ვიძლევი პირობას, დავძლევი ყველა ნაკლს საქალაქო კომიტეტისა და პირადად ამხანაგ ალავაძის დახმარებით. ამა სხვა რაღა რჩევა ესაქიროებოდათ, ისინი ხომ დაუღალავად, მოუბეზრებლად გამოდიოდნენ ყველგან ერთი და იმავე თვითანგარიშით, რასაც კამათს უწოდებდნენ. კიდევ მოახერხებდნენ გამორებას, ანუ ერთხელ კიდევ ჩაბუღებულდნენ რამდენიმე ფურცლის კონას, რომელსაც ბოლოები შემოჰქეპოდა, ნაკეცი გახრესოდა ხანდაზმულობის გამო, პო, ჩაიკითხავდნენ, ჩაბუღებულდნენ გაცვეთილ სიტყვებს. მხოლოდ საჭირო იყო გაუფრთხილებინა, არ დაეწეებოდათ, თან მოტრანათ სიტყვები. ეს აუცილებელი იყო, რად-

გან სიტყვები დაჰქონდათ ჩანთებით ან ჯიბეებით და არა იმით, რაღაც ეტარებინათ, — მაშ დაეწეებოდა ადვილი შესაძლებელი იქნებოდა, მაშ თადარიგიც აუცილებელი იყო.

თადარიგი საჭირო იყო მოხსენებისათვის, მაგრამ ალავაძემ იცოდა, ახლოსაც არ გაიკარებდა მეორე მდივანი, აღარ მოუსმენდა, თუ მოუსმენდა, უეცვოდ არ მიიღებდა მის ნათქვამს. ამოიქნებოდა თადარიგი ამთავითვე. ხოლო პლენუმის წინ, საქალაქო კომიტეტის ბიუროს სხდომაზე დაიჭერდა თადარიგს არჩილ ალავაძე, რა თქმა უნდა, დაიჭერდა, მოხსენება იყო საქალაქო კომიტეტის ბიუროსი და არა მეორე მდივნისა... ასეც მოიქცა. პირველ მწვავე კრიტიკულ შენიშვნაზე შეაწყვეტინა მოხსენება, მაგრამ ბიუროს წევრები მყისვე წამოიჭორჩნენ, თუმცა წინასწარი დავა მაინც არ ატეხილა, ცენტრალური კომიტეტის მდივანმა დაამშვიდა ყველანი, მოვისმინეთ, მერე ვიმსჯელოთ. ხოლო მოხსენების დამთავრებისას მსჯელობის თავი აღარა ჰქონდა არჩილ ალავაძეს, იჯდა მობუზული, თავჩაჭინდრული, თვალდაბუქული და მხოლოდ ეს უელავდა თავში: „რა მელის? პარტიიდან გამრიცხავენ? მომხსნიან? გამათავისუფლებენ? თუ მხოლოდ მიმითითებენ, ვრცელ ღონისძიებას დამიწერენ და ჩემს ადგილზე დამტოვებენ... რას მიზამენ? ჰა? ჰა?...“ მოპასუხე არავინ იყო, მხოლოდ სთხოვდნენ, გამოეთქვა თავისი აზრი, შესდევებოდა მომხსენებელს, დაეცვა თავისი „სტილი“, დაეცვა, ძალა თუ შესწევდა. ის მაინცა დუმდა, მაინც ვილაცას ეკითხებოდა, ვილაცას თუ რაღაცას ჩასციებოდა: „ჰა? ჰა? ჰა?“ ალბათ პლენუმს მოახსენებს თავის აზრსო, — განაცხადა მდივანმა. დიახ, პლენუმს მოვახსენებო, მიადევნა შეუცნობლად, ოლონდ დახსნოდნენ, ოლონდ თავი დაენებებინათ, იმ წუთს მეტი აღარაფერი სურდა არჩილ ალავაძეს, მგზნებარე ორატორს, მჩქეფარე მუშაკს, თავგამოდებულ მებრძოლს.

პო, მეტი აღარაფერი სურდა: დამხსნოდნენ, თავი დაენებებინათ, მაგრამ უკვე აღვილი აღარ იყო თავდანებება, ასე იოლად ვეღარ აიშვებდა, უნდა წამდგარიყო პლენუმის წინაშე, რამდენიმე ათეული ადამიანის წინაშე, ფავრანგუბარი ადამიანებისა, რომელთაგან ზოგი გამწარებულიყო — მწვავედ დაესუსხა ან რამდენჯერმე შეეხურებინა არჩილ ალავეძეს, — ზოგს ისე უბრალოდ მოსდიოდა გული, ოღონდ მათს აღზნებასაც მცირე ბიძგი სჭირდებოდა. არა, აღვილი აღარ იყო მათ წინაშე გამოსვლა, მათთვის თვალის გასწორება, და არც გაუსწორებია თვალი, ისე თავჩაღუნულმა გახსნა პლენუმი, გახსნა ისეთი განცდით, რაც შეიძლება აღეძრას მხოლოდ იმ ადამიანს, რომელიც საკუთარ საფლავსა თხრის. სხვა რამ არ შეიძლებოდა თქმულიყო, ისე უკანკალებდა ხმა, ისე აღრიოდა ფერები სახეზე, ისე ირხეოდა, იმტეროდა სკამზე, როცა მოხსენება დაიწყო. ოღონდ ჯერ კიდევ ჰქონდა რაღაც იმედი, დროდადრო ღრმად ამოისუნთქებდა ხოლმე იმედის ნიშნად. ასეთი ამოსუნთქვის დროს აცახცახებული თითები დაუმშვიდდებოდა, შემომკვიდრდებოდა მოკამათეთა სიაზე. რა ვუყოთ, თუ მწვავედ ლაპარაკობდა მომხსენებელი, — მთელ რიგ ორგანიზაციებში იდეოლოგიური მუშაობა სათანადო სიმადღეზე ვერ არის დაყენებული... მაგალითად, სამეცნიერო-საკვლეფო ინსტიტუტებში... სწორი პოლიტიკური ხელმძღვანელობის ნაცვლად გამოყენებული იქნა მკაცრი ადმინისტრირების მეთოდი, რამაც კიდევ უფრო გაზარდა შინაგანი უთანხმოება, გააღვივა ერთიმეორესთვის შეცდომების მოძებნის სენი, ესე იგი, ბევრი მეცნიერ-მუშაკი ასცდა აუცილებელ დანიშნულებას — აქტუალურ, საბჭოთა საზოგადოებისათვის სასარგებლო პრობლემათა გადაწყვეტას... და მოსდევდა მაგალითები, განა ერთი, განა ორი, — აუარებელი... გაისმოდა ალავეძის გვარი ყველა ბრუნვაში — თავიდან ბოლომ-

დე, ბოლოდან თავამდე და ბრუნავდა ასე დაუსრულებლად... რა მუშაობა მათში საკმაოდ განუღებოდა ეს სიმკაცრე, უთუოდ გადანიაცვლებდა იერიში, და ევეროდა არჩილ ალავეძის თითები მოკამათეთა სიას. მაგრამ მომხსენებელი ჯერ შეამდეც არ იყო მისული, რომ პრეზიდიუმის მაგიდაზე, ალავეძის წინ დაიწყო დაფრენა ბარათებმა. ერთიმეორეს მისდევდა ფრთავაშლილი ბარათები, ერთიმეორის მიყოლებით ერთსა და იმავე ადგილას ჯდებოდა ერთსა და იმავეს ითხოვდა: „ამომშალეთ მოკამათეთა სიიდან...“ „გთხოვთ“, „გთხოვთ“ „გთხოვთ...“ და შლიდა არჩილ ალავეძეც, ხელის კანკალით შლიდა. სულ მალე მის წინ იდო თავიდან ბოლომდე წითელი ფანქრით გადახზული ფურცელი. თუმცა მაინც არ ეშვებოდა იმ ფურცელს, კიდევ უპერდა ხელს, ევიდებოდა, როგორც ხვდეს წყალწალებული...

ოღონდ ეს არ ნიშნავს, თითქმის კამათი ჩაშლილიყოს, არა, პირიქით, ისევ დაიწყო დაფრენა ბარათებმა პრეზიდიუმის მაგიდაზე: „გთხოვთ სიტყვა მომკეთ...“ „გთხოვთ“, — „გთხოვთ“, „გთხოვთ...“ რა თქმა უნდა, ესენი სხვები იყვნენ, არჩილ ალავეძეს მათი ჩაწერის თავი აღარ ჰქონდა, აღარაფრის თავი ჰქონდა, არც ესმოდა ვის ასახელებდა ქალაქკომის მესამე მდივანი, ვინ აღიოდა ტრიბუნაზე, რას ამბობდა, როგორ ამბობდა. თვალეზი „ამღერებოდა, ველარაფერსა და ველარავის ზედადა გარკვევით, თითქმის რაღაც საშინელი ლანდები ირეოდა მის გარშემო. მხოლოდ ეჩიალებდა, დაუსრულებლად რეკდა მის გონებაში: „გამრიცხავენ, მომხსნიან? ლენისძიების დიდ კონას დამიბიჯებენ და მუშაობის გამოსწორებას დამავალდებენ? ჰა? ჰა? ჰა?“ რეკდა და რეკდა, გუგუნიებდა თავი, გუგუნიებდა. ბოლოს, როგორც იყო, მის ცნობიერებამდეც მიიღწია ასეთმა სიტყვებმა, „საბჭოთა საზოგადოების მტერი...“ „მავნებელი...“ „ჰა?! — აღმოჩნდა ალავეძეს, აღმოჩნდა და წამოიწია ამაღამე-

ბულა. „ჰა?! — აღმოჩნდა მეორედაც, აღმოჩნდა უკვე საცოდავად, შესაბრალო-სად. მაგრამ იმ წუთს ალბათ ტრიბუნა-ზე არ იდგა შემბრალებელი ადამიანი ან იმათთან იყო, ვისაც მწარედ ეწე-ნია ალგაძისაგან, — მანებელიო, შეს-ძახა კიდეც და მოისმა მძიმე ამოთხვრა თუ ამოკენესა ან რაღაც ამის მსგავსი აღმოჩნდა ალაფაქს, სახე აემღვრა, აე-რაია, ისე აერია, თითქმის მოერღვა სახის ნაკეთები, მეხდაცემულივით ჩაიმტე-რა, ჩაილეწა, დაემხო პირქვე, ღორბ-ლის გუბე შემოადგა პირსახის ირგე-ლივ... ბნელად სჭირებოდა.

დამთავრდა, შეწყდა ვინ იცის რა დი-დრი კარიერისტული მისწრაფებანი, ვინ იცის რა ქრუანტელით განდილილი იც-ნებანი, ბოროტი, შზაკერული ოცნება-ნი, ღროზე დამთავრდა, ღროზე მოი-ფშენიდა, მაშ რა იქნებოდა? — განა დიდ-ხანს იხარებს ავი და ბოროტი, როცა პარტია ფხიზლად დარაჯობს თავის ქვეყანას, ბედს ხალხისა, როცა განუხ-რელად, მტკიცედ, გულდაგულ არღ-ვევს ყველა დაბრკოლებას, დიდსა თუ მცირეს, საშინელსა თუ ამაღელვე-ბელს, ყველა წინააღმდეგობას, რაც წინ ეღობება დიდ სვლას კომუნიზმისაკენ. დიახ, ამ ერთ დაბრკოლებასაც მოეღო ბოლო.

ეს იყო მეორე დღეს, აპოლონის საი-მედო დღეს, დაიმსხვრა აპოლონის იმე-დებიც, ლევან ქუროვანძეზე ზომ აღარაფერი ითქმის, დარჩა მარტოდ-მარტო, მიტოვებული, გარიყული, და-მარცხებული, მხოლოდ ეს იყო: — ბო-ლო სხდომაზე დროადარო წამოიკნა-ვლებდა ხოლმე: „ასე რად გამიგეთ?!“ „აი: „მე ეს არ მინდოდა...“ „ნდა: არა, არა, ასე არ ვიტყოდი!..“ — რასაც ყუ-რადლებას აღარავინ აქცევდა. ეს იყო და ეს... დამთავრდა დისკუსია, რედაქ-ციებმა გოდრებში ჩაჰყარეს მომზადე-ბული წერილები, უბრალო ანგარიში, პატარა ცნობაც აღარ გამოაქვეყნეს, იყო და არა იყო რა... ჰო, დამთავრდა ეს დისკუსიაც, რასაც მოუწია ოთხ-ოთხ საათიანი ათი სხდომა. ამდენი დრო და ძალ-ღონე დასჭირდა, რომ დამტკიცე-

ბულიყო, განწყობის ფსიქოლოგია ენა-ყარება დიალექტიკური მატერიალიზმის ძირითად დებულებებს; განწყობის ფსიქო-ლოგიის შემუშავების პროცესში და-გროვდა დიდძალი ექსპერიმენტული შედეგი, რაც მოითხოვს თეორიულ — ფილოსოფიურ განზოგადებას ანუ განწყობის ფსიქოლოგიისათვის აუცი-ლებელია თეორიული ნაწილის ღრმად, ამომწურავად დამუშავება. არ რა დამ-ტკიცდა... ვერ ვიტყვით, ცოტა რამ დამ-ტკიცდო, მაგრამ დამტკიცდა ის, რაც მანამდეც ნათელი იყო.

XXIII

ჩადგა ქარი, დაწყნარდა ხალხი, დაწყ-ნარდა, დამშვიდდა კორკოტაძეების ბი-ნაც, დაწყნარდა ისე, თითქმის კარი გა-მოექცათ და სადღაც წასულიყვნენ ან გადაკარგულიყვნენ. ტელეფონს აღარა-ვინ ეკარებოდა, თუმცა რეკდა და რეკდა ტელეფონი; კართან აღარავინ მიდიოდა, თუმცა წკრიალებდა და წკრიალებდა ზარი, ხან კაკუნი, ბრაზუნიც გაისმო-და, — ჰო, წასულანო, გადაკარგულანო, იფიქრებდით, სინამდვილეში გულწა-თუთქელიყვნენ, დამწუხრებულებიყვნენ, დამძარბულიყვნენ. თავთავიანთ ოთა-ხებში ჩაკეტილიყვნენ აპოლონი, სა-ლომე, მერი, თავთავიანთებურად წუხ-დნენ, თავთავიანთებურად გლოვობ-დნენ გაცრუებულ იმედებს. აპოლო-ნი ღრმა სავარძელში ჩაყენებულიყო, საანგარიშო დაედო მუხლებზე და ითე-ლიდა, რამდენი დაიხარჯა დღეობებ-ში, საქორწინო საჩუქრებში, სხვადა-სხვა ნობათებში. კაი ძალი თანხა გროვ-დებოდა, წყალში გადაყრილი თან-ხა, თვალები ესისხლებოდა აპოლონს, ბოლომდე აღრჩობდა. უნდა შეევეცილიყო ყოველდღიური ხარჯები, გაყიდულიყო ავტომანქანა, თორემ ვეღარ დაელოდე-ბოდა დიდ ადგილს, დიდ თანამდებობას, უბრალო მშენებელთა შორის, არხის გამ-ყვანებში ჩადგებოდა აპოლონ კორკო-ტაძეც. ნეტა არ შერცხვებოდათ?! — მხო-ლოდ ერთი წამით გაუღედა ამ აზრმა აპოლონს, მაგრამ მიხვდა, მაშინვე მიხვ-

და; არავის არ შერცხვებოდა, არავინ არაფრად ჩაადებდა, არავისა სცხელოდა იმისთვის... მანქანა უნდა გაყიდულიყო, უდავოდ, უეჭველად, — აი რა უყო სალ... — ოლონდ ენას კბილი დააჭირა მაშინვე, ფიქრშიც ვერ გაებედა სალომეს სამღურავი, ისიც ასეთი მრისხანების ღროს; დიდხანია არ უნახავს თუ სულაც არ უნახავს ასე განრისხებული სალომე, არა, არ უნახავს, ისე შემოაღწა ოცდაათი წელიწადი, ბევრი სიხარულისა და მწუხარების ოცდაათი წელიწადი... კიდევ ერთი მწუხარება, კიდევ ერთი კვნება ტუნებისა, — დიახ, ტუნებს იკვნეტდა სალომე, თან სუნთქავდა, სუნთქავდა ისე ღრმად და მოხშირებით, თითქოს საბერველი დაედგათ მის ოთახში, არა, ხმის ამოღება არ შეიძლებოდა, საყვედურიანი ფიქრიც არ შეიძლებოდა. — და ჩუმად, უხმაუროდ ჩადიოდა საანგარიშოს თვლებს აპოლონი, ვინ იცის, მერამდენედ ჩადიოდა, ეგებ ცდებოდა, ეგებ ბევრად ნაკლები იყო დანახარჯი, — თუმცა ხელგაშლილობა სალ... — და ისევ ენას კბილი დააჭირა, ისეთი შიშით, ისეთი სისწრაფით, კინაღამ ენა ჩაიკენიტა.

დაახლოებით ამ დღეში იყო აპოლონი. ხოლო ვილაცა წერას აეტანა, ზარს აღარ ეშვებოდა, რეკდა და რეკდა, რეკდა გაბნით, დიდი დაწოლით, — გრიალებდა ღერეფანი, გრიალებდა ოთახები, ერიალებდა ძარღვები. ერთი წამიც და მოთმინების ძაფიც გაუწყდებოდა აპოლონს, ოლონდ ვილაცამ დაასწრო, ვილაცას უკვე გაუწყდა, გაისმა მძიმე ნაბიჯების ხმა. აჰა, ეს სალომე იყო — აპოლონმა სული გაკმინდა საშინელების მოლოდინში, თვალები დახუჭა, მაგრამ საშინელი არაფერი მომხდარა, მშვიდი, აუღელვებელი, მოკლე საუბარი გაისმა და მერე ისევ მძიმე ნაბიჯების ხმაურს მღუმარება მოჰყვა.

ჰო, აუღელვებელი საუბრის შემდეგო, — ასე მოეჩვენა საგარეოში ღრმად ჩაქუტულ აპოლონს, რომელსაც ცალი ხელი საანგარიშოზე შესცივებოდა, მეორე ორთქლის ღუმელზე გადაედო,

ოლონდ მართლა აუღელვებელი არ იყო ის რამდენიმე ამოძახილი, თუ მოკლე შესიტყვება, აბა აუღელვებელია გორ ითქმოდა სალომეზე, კარისაკენ რომ გაემართა, აუღელვებლობა რა სათქმელია, გადაეწყვიტა, კინწისკვრით გაეგდო ის ვილაც მოურიდებელი. ჯიუტი თუ რაღაც ამის მსგავსი ან უარესი. მაგრამ კარი გამოაღო თუ არა, ენა მცუცელში ჩაუვარდა, გაშრა. მის წინ იდგა სანდომიანი, დარბაისელი, კეთილად მოდიმარი მოხუცი. ოლონდ არ იფიქროთ, თითქოს მისი დარბაისლური, კეთილი იერისაგან შედრკა სალომე, არა, არ იფიქროთ, შედრკა შეშინდა, დიახაც შეშინდა, — იცნო მოხუცი, მყისვე გაახსენდა სექტემბრის ერთი მცხუნვარე დღე, ავტობუსი „გ... — თამარაშენი“, ჰარმაგი მოხუცი, რომელმაც წინა ადგილი დაუთმო ავტობუსში, მეორე მოხუციც, უფრო ჰარმაგი ანუ ეს მოხუცი, — გვიან რომ მიხვდა, ერთ ადგილზე ვერ ეტეოდა, წარამარა ვარდებოდა იმხელა ქალი და ადგილი ამანაც დაუთმო, სულ დაუთმო მთელი სკამი, ხოლო მერე წაეჩხუბა, რატომღაც წაეჩხუბა, ტრიალ მინდორში გააჩერებინა ავტობუსის; ამასთან ყოფნა არ შემიძლია, თუ არ ჩავა, მე ჩავალო და ჩავიდა. ო, როგორ შეეშინდა სალომეს, მართლა არ ჩამადგოს, ტრიალ მინდორზე არ დამტოვოს! ახლაც ამ შიშისაგან შედრკა სალომე, ერთი წამით შედრკა და როცა გამოერკვა, რისხვა აღარა ჰქონდა მის სიტყვას.

— ვინ გნებათ?! — მაინც მწყრალად იკითხა სალომემ.

— ჯერ გამარჯვება?! — თქვა მოსულმა, დინჯად თქვა, იმანაც იცნო, შუბლი მოწურა.

— რა გნებათ?! — გულმოსულად ამოიძახა სალომემ.

— მშვიდობა და გამარჯვება, სხვა რა უნდა მნებადეს! — აუჩქარებლად დაატანა მოსულმა.

— გაგიმარჯვოთ! — ძალით ამოთქვა სალომემ.

— ჰოდა, ასე... — თქვა მოხუცმა, — ახლა იმასაც მოგახსენებთ, რაც მნე-

მავს... მერი სავენელს დავეძებ, მისა-
მართმა აქამდე მომიყვანა, კარგი იქნება,
თუ გზა არ ამცდენია...

საღამომ უცებ მოარბოდა თვალი, —
მერი, შენ გკითხულობენო, — და წავე-
და, ღია კარში დატოვა სტუმარი, —
ცხადია, ეს აუღელვებლობისაგან არ
აყო როგორც აპოლონის ეგონა, არც მე-
რის გამოსვლა ჩაითვლებოდა აუღელ-
ვებლობად, ერთი რომ ამოიძახა გაოცე-
ბით, სიხარულით — ძია ილიკო, და კი-
სერზე ჩამოეყიდა, უხმოდ ატირდა,
ცრემლი დააფრქვია ძია ილიკოს... ვინ
იცის, რამდენი გამოუთქმელი ნაღველი
იფრქვეოდა, ვინ იცის, რა არ იყო ჩაქ-
სოვილი იმ ცრემლებში: მეუღლის გაჩუ-
მება, სიძის მარცხი, შვილის მწუხარება,
ღის მრისხანება, შელახული პატივმოყ-
ვარობა, ყველაფერი იყო, ყველაფერი,
რაც ეგრძნო, გაეგო ან უნებლიეთ განე-
ცადა, ყველაფერი, რამაც შეიძლება
ააღელვოს ადამიანი, რომელსაც ღი-
დირსეულად მიაჩნია თავი და მხოლოდ
ზედნიერებას ელის ცხოვრებაში. მას
ხომ მცირედიც ეყოფა ასაღელვებლად!
როგორ მორეოდა ამდენ სამწუხაროს
მერი, როგორ მორეოდა! და აფრქვევდა
ცრემლს ძია ილიკოს გულზე, ვიდრე არ
უთხრა ძია ილიკომ, არ მომკვდარვარ,
არცა მცალია სიკვდილისთვის, ნუ მაყრი
ემაგ ცრემლებსო. სხვა რაღა გზა ჰქონდა
მერის, ცრემლი ჩაიშრო, შინ მიიწვია
და შეკითხვები დააყარა ძია ილიკოს, არ
დატოვა არც ერთი ორბისელი თუ ორ-
ბისული, სულიერი თუ უსულო, ადამი-
ანი, მცენარე თუ ნაგებობა, რომ არ მოე-
კითხა მერის.

— ყველანი კარგად არიან, ყველაფე-
რი კარგად არის, ყველა, ყველაფერი..
ალბათ ქინქლაც არ დაგვეცდებია, ისეთი
წელიწადი გვქონდა... — მიუგო ილი-
კომ, — მაგრამ ასე გულმოდგინედ რად
კითხულობ, ხომ არ მოგენატრა სოფე-
ლი?

— ო, არა! — თვალთა მინახვითა და
წამლერებით მიუგო მერი.

— რა თქმა უნდა, არა! აბა რა სა-
კითხავია! — ცალი თვალი მოხუჭა და

ისე გახედა ილიკომ, — ქალაქის სუნს
ვინც აიღებს, სოფელი რაღას მოგონებ-
რება! რა გინდა, სულო და გულო, რა
გინდა, თვალო და გულო, ყველაფერია
ქალაქში... არც დაიღლები, არც შეგცე-
ვა, არც დაგცხება. ზაფხულში საგრილო-
ბელი, ზამთარში სათბილობელი... ტრო-
ლეიბუსი, ავტობუსი, ყოველ ფეხის გა-
დადგამზე ტაქსი, ყველა კედელზე მიწ-
ვევ-მიმატიყება: აქეთ მობრძანდით და
დასტკბით, იქით მიბრძანდით და გაიხა-
რეთ, გიმღერებთ, გიცეკვებთ, განახ-
ვებთ, რას აღარ განახვებთო... აბა
კაცი იფიქრებს, ქალაქელები გართო-
ბის მეტს არაფერს აკეთებენო, იმდენი
კანცხალებაა კედლებზე, მესრებზე,
ყველგან, ყველგან მიმატიყება... ჰო-
და, ისარე, სულო და გულო, გინდ მზე-
თუნახავი ინატრე, გინდ მზეშაბუკი,
გინდ ჩიტის რქე, რაც გინდა, ინატრე
ქალაქში, სოფელში რა დაგრჩებოდა
დასანატრიო...

— არაფერი! — ხელი ჩაიქნია მერი.

— რა თქმა უნდა, არაფერი, —
მსწრაფლ დაატანა ილიკომ, — აბა რა
საკითხავია?! სოფლის გახსენება ზედმე-
ტი ფიქრია, ამაო თავის შეწყუხებაა, მე-
ტი არაფერი. მე რომ მკითხონ, საამისოდ
თავი არ უნდა შეიწყუხოს ადამიანმა. გა-
ნა ცოტა საფიქრელ-საგონებელია ამ-
ქვეყნად, სოფლის მოგონება რაღა დარ-
ღუბალა... უნდა ადგეს და მოიშოროს,
თუ რამე აგონებს სოფელს, თუ აღო-
ნებს, ეს მოგონება, ჯანდაბამდის გზა
ჰქონია! სიხარულს რა სჯობს, სიხარუ-
ლის მეტი რა არის ქალაქში! ჰო, ჩემ-
თვის რომ ვინმეს ეკითხა, ასე ვურჩე-
დი, თუმცა მე ვინ ვეკითხავს... არ მკი-
თხავს და ნუ მკითხავს, მეც არავის მი-
ვაცივდები ჩემი რჩევით. ყველამ იცის
თავისი გზა ან გზა თვითონვე აიღევენებს
ადამიანსო; კაცი ცუდს არ ჩაიდენს, თუ
დაფიქრდა, მაგრამ ფიქრი ყველას არ
შეუძლიაო; მეკითხებიან თუ არა ვინც
რა უნდა თქვას, ძალიან მომწონს ქალა-
ქი, ძალიან, ძალიან! — თითქმის გააფრია-
ლაო, ისე დაასრულა ილიკომ და ახლა

მეორე თვალი მოხუჭა, შუბლქვეშეიდან გახედა მერის.

— კარგია! — დაუდასტურა მერიმ.

— კარგიაო?! — გაიოცა ილიკომ, — ძალიან, ძალიან კარგია-მეთქი.

— ძალიან, ძალიან, კიდეც და კიდეც ძალიან კარგია! — გაიძინა მერიმ, ახლა?! — შუბლგახსნით, სუფთა თვალით შეაჩერდა ძია ილიკოს.

— ახლა ისა, რომ, ასე თუ მომწონს, ვიქნები და ვიქნები ქალაქში, გასაბრაზებელს არაფერს მოვიგონებ, ორბისს აღარ მოვიგონებ, მოსაგონარს მოვსაზრებ, ვთქვათ, თუ ჰქუადამჯდარი ქალი ვარ, სოფელს ქმარს თუ გამოვეცივარ, ბარემ სულ გამოვეცლები, გამოვშორდები, მე ჩემთვის, ის თავისთვის...

— ასეც არის! — ცოტა დახანებით, დაფიქრებით მიუგო მერიმ.

— რა თქმა უნდა! — მყისვე დაწია ილიკომ, — ასეც არის, ჰოდა, თქმაც არ უნდა, რაც ასე არის... სიტყვა მაინც უცნაურია, მაინც თავისთავად გაიბლანდება ზოლზე; ფიქრიც უცნაურია, რას არ წაეტანება, სად არ ჩაეჩრება, რას არ მოინდომებს, რას არ აიხირობს! თუმცა რა მალაპარაკებს! — მოსწყვიტა უცებ, დააყოვნა და მერე იკითხა: — ეთერი სად არის? ნეტა მანახა! ჩემმა დედაცაცმა ჩურჩხელები და ტკბილისკვერი გამომატანა ეთერთან, — თქვა ეს და წამოდგა. გავიდა დერეფანში, სადაც პალტო დაატოვებინა მერიმ. ჯიბეებიდან ორი შეკერვა ამოიღო და შიგნით შეიტანა, — ძალიან უყვარდა ჩემი ჩურჩხელა და ტკბილისკვერიო, კიდეც თუ უყვარს, თუ მოენატრება, კიდეც თუ ახსოვსო, ასე დამაბარა ჩემმა დედაცაცმა.

— როგორ არა, როგორ არა! — ლიმილით, ოღონდ ურწმუნოდ მიუგო მერიმ, ურწმუნოდ, მაშ როგორ: როდის იყო, რომ ორბისზე და ორბისელებზე ესაუბრებოდა შვილს, სად იყო საამისოდრო ან როგორ დამდაბლებოდნენ საამისოდ, — დიახ, როგორ არა, — უფრო მეტი დაჯერებისათვის მესამედაც თქვა, თითქოს მრავალჯერ განმეორება დადასტურებას ნიშნავდა, — ახლა შინ არ

არის, თორემ გაიხარებდა, ძალიან გაიხარებდა, ძალიან, ძალიან... გივის⁽¹⁾ გაჰყვა, დღეს გივი მოსკოვს ბრუნდება და ნათესავ-მეგობრებში გაიარა გამოსაშვნილობებლად... ეგებ კინოშიც შევიდნენ დღის სეანსზე..

— ოჰო, კინოში... დღისით... ჰმ! — თვალუბი აახამხამა და ისე ამოიძახა ილიკომ, — მეტი ფუფუნება გაგონილა, ოღონდ მოისურვე და დღისით კინოსაც გაჩვენებენ... ქალაქის მადლია, ქალაქისა!

— ჰა, ჰა, ჰა... ძალიან შეგყვარებით ქალაქი! — თითქოს უდარდელად გაიცინა მერიმ.

— ძალიან და ძალიან!

— ჰა, ჰა, ჰა... — ახლა უკვე თითქმის ნაძალადევად გაიცინა მერიმ, ნობათი გახსნა და მართლა მოწონებით დაატანა, — რა კარგია!

— უჰ... — ტუჩი აიბზუა ილიკომ, — ქალაქში ამის სიკარგე ვინა თქვა, ქალაქმა უკეთესი იცის. ასეც ვეუბნებოდი ჩემს დედაცეს, დამეხსენი, ნუ მატან, სასაცილოდაც არ ეყოფათ ჩვენებური ჩურჩხელები-მეთქი, თავი მომეჭრება-მეთქი... ეთერს უყვარდაო. ეთერს ორბისიც უყვარდა, მაგრამ მერის არ უყვარდა, ეთერიც დედის გზას დაადგა-მეთქი. მაინც მოვიგონებს, მაინც ეამებაო... და გამომატანა. აბა მოგონება რა საჭიროა, ერთი მიბრძანეთ, რა საჭიროა? არ გინდა, — მოსაგონარიც არ უნდა გინდოდეს, მოსაგონარიც უნდა მოიმოთრო, მოსაგონარიდანაც უნდა ოხსნა თავი. მე ასე მიჩჩეენია, ვინმე რომ მკითხავდეს, ასევე ვურჩევ, მაგრამ არავინ მკითხავს და ვარ გაჩუმებული... ბევრი ლაპარაკი თქმას არ ნიშნავსო; ზოგჯერ დუმლიც მეტყველიაო; აქ ამბობენ და იქ გულისხმობენო; თავიანთი მოაზრებული ავიც კარგი ჰგონიათო; კაცი კაცის მალამოა, სიტყვა — დოსტაქარიო. ასეა! ასე! მე რომ მკითხონ... მაგრამ მე ვინ რასა მკითხავს! — სიწინაულოთ დაბოლოვა ილიკომ.

— როგორ არა, როგორ არა, — გაიკვირვა თუ ანუეგმა მერიმ, — ორბისე-

ლები გეკითხებიან, რჩევას გთხოვენ ხოლმე... ასე იყო, ასე იყო, როცა იქ ვიყავი.

— ორბისელები... — ორბისი ერთი ბოლჩაა, ორბისი სოფელია, ქალაქი უნდა მეკითხებოდეს, ქალაქში უნდა მეკითხებოდნენ, მთელი ღუზია უნდა მეკითხებოდეს, აი დასაქადი მაშინ მექნება! — ჩაიციხა ილიკომ.

მერიმაც ჩაიციხა.

— ქალაქში?! — იკითხა მერიმ, — აჰა, მე მითხოვნიან რჩევას, აბა რას მიჩვენ!

— შენა?! — ილიკო ჩაფიქრდა, ღრმად ჩაფიქრდა.

მერის მართალი სიცილის საბაზი მიეცა.

— ხედავ, სიტყვა შეგეკრა, ვერაფერს მიჩვენე, ვერაფერს! — სიცილში ამოიძახა მერიმ.

— დაიცა, დაიცა, — თითქოს ღრმა ფიქრებიდან გამოერკვა ილიკო, — დაიცა... აჰა... ჰო, ჰო, აჰა! შენს ადგილას რომ ვიყო, სოფელი რომ მეჯავრებოდეს, კმარას რომ გამოვშორებოდე, ბარემ სულ მოვისვენებდი, მეც მოვისვენებდი, იმასაც მოვისვენებდი, ბარემ გავეყრებოდი... შენ მარტო თანხმობა სთქვი და...

— რა?! — რაღაც ღრმად, ეკვიანად ამოიძახა მერიმ.

— თანხმობა...

— რისა?! —

— განქორწინებისა! — მსწრაფლ დაატანა და გულიანად გაიციხა ილიკომ — აჰა, აი რა რჩევა მომადგა ენაზე... ხედავ, რჩევა შემოძლია, უცებ, სახელდახლოდაც შემოძლია, თუ ცოტას დამაცდი, ვინ იცის, კიდევ რას არ მოვიფიქრებ... ჰა, ჰა, ჰა... ემანდ კი არ გეწყინოს და... ძია ილიკოსაგან არაფერი არ უნდა გეწყინოს!

— არაფერი, — ცივად გაიღიმა მერიმ, თვალი გაუშტერდა, დაფიქრდა: ვითომ შემთხვევით წამოსცდა ეს სიტყვები ძია ილიკოსს, ვითომ ასე უბრალოდ, მაგალითისათვის წამოიძახა?! ვინ იცის, შესაძლებელია მართლაც სიტყვამ მოიტანა მაგრამ რას მოიტანდა სიტყვა,

საამისო ნიშნები რომ არ იყოს?! აღბათ სოფელი ლაპარაკობს მერისა და ღუზიას დოს განქორწინებაზე. ამ დიდ სამართაშორას არ იტყვიან, ვითომ ამასაც რატომ არ იტყვიან? ხმის გაგრცელებას ეგებ ლადოვე უწყობს ხელს! არც ესაა გასაკვირველი, რას არ ჩაიდენს, რას არ მოიფიქრებს გულმოსული, შეურაცხყოფილი ვაჟკაცი. ოღონდ ვინ იცის, ვინმეც იყოს შუაში, ვინ იცის, გულმოსულობისა და შეურაცხყოფის გარდა კიდევ რაღაც ან ვიღაც გადაქცეულიყოს მიზეზად, გასაკვირია, ვითომ გასაკვირია?! არა, არაფერია გასაკვირველი! ვიღაც გამოჩენილა და ლაღას ხმა დაუყრია განქორწინებაზე, მერისაგან განთავისუფლება მონებობა... ეს გაიფიქრა და რაღაც ჩაუწყდა გულში თუ ცოტა უფრო დაბლა, ნალველი გაუსცდა, ჰო, ისეთი სიმწარე იგრძნო, ნალველი გაუსცდა იტყვიან. ერთ წუთს სული შეუგუბდა, აცახცახდა სულშეგუბებული. მერე უკანასკნელი დღეების მთელმა ბოლმამ ერთად მოიყარა თავი, ერთ დიდ სობრაზედ შეგუნდავდა და მრისხანებად გადაიქცა მერი, ოღონდ იმეამად თავი ძლივსძლივობით შეიკავა, მხოლოდ შეგუბებული რისხვის იერი დაჰკრავდა მის ბოლო სიტყვებს.

— წამოვალ! — ამოიძახა მერიმ.

— სად?! — გაოცებით თუ შიშით დაატანა ილიკომ.

— სოფელში!

— სოფელში?! —

— დიხ, რაო, რად გაიკვირე!

— არა, გასაკვირი რა არის, აბა რა არის?! — სიცილი სცადა ილიკომ, — ოღონდ დიდთოვლიანობაა, ჰო, დიდთოვლიანობაა და... ხომ იცი... ძნელია მგზავრობა!

— ხამი არა ვარ! — მოუტრა მერიმ.

— არა, რა თქმა უნდა, არა, მაგრამ... — და უჩვეულო რამ მოხდა, ენა დაება ძია ილიკოსს. „ეს მეორე მარცხი, ზედითედ ორი მარცხი, — გაიფიქრა ილიკომ, — დაბერდი, დაბერდი, ძია ილიკო, და იმის ბრალია!“ სხვა რა ეფიქრა ძია ილიკოსს, სიტყვამ აღარ გაუტრა,

ალარ დაუჯერეს, ერთი უნდოდა, მეორე გამოუვიდა, საწინააღმდეგო გამოუვიდა... სოლომ სთხოვა, ლენტო მომგვარეო, შენა სიტყვის კილოს ვენაცვალე, როგორმე მომგვარეო. ყველაფერი ვიღონე, ქალაქს აღარ მივდივარ, აღარც არაფერს ვუგზავნი, ახლა შენი იმედი მაქვს, შენი სიტყვის ძალა მწამს, უთხარი, ჩააგონე. მომგვარეო. უთხრა, ვერ ჩააგონა, არაფერი გამოუვიდა, ქვა ააგლო და თავი შეუშვირა ლენტომ, არასგზით არ წამოვალო, ტყუილა ყბებს ნუ ილღი, ჩემი სიყვითე თუ გინდა, ფული მომეცი, მაშაჩემსაც უთხარი, გამომიგზავნოსო... დაბერდა მამაშენი, თავსზევით ძალა აღარა აქვს, დაბერდით, ცოტა ხანცა და დავიხოცებით, რალა გეშველბათ, ვილა გაქმევთ, ვილა შეგმოსავთ, რა წყალს მიეცემით, ჩვენ რომ აღარ ვიქნებით, ვილა იმუშავენბს, ჩვენ რომ მიწაში ჩავალთო! მაგის დარდს ნუ შეეკმევიენებით, უთქვენობით არ დავიხოცებით, ვიდრე ხართ, ხელი მოგვიმართეთო, ფული, ფული, ფულიო... ამ ორ დღეშო... ილიკომ იცინა „ამ ორ დღეზე“, ლენტო გაწყრა, ბუზლუნით, მუქარით წავიდა. ილიკოს გული ჩაეთუთქა, ვინ იცის, როგორ უქირს, ვინ იცის, მშვირიც არისო, იარა, იარა, მთელი ქალაქი გადააბრუნა, როგორც იყო, მიაგნო წიგნებით გამოტენილ ერთ პატარა ოთახში. „ამ წიგნების პატრონი, ამ წიგნების წამკითხავი ხომ შენ არა ხარ, — უთხრა ილიკომ, — ვილაცას შეჰყედღე-ნოხარ, აწუხებ... შენატურს აწუხებ, გაჩეულს აწუხებ, რალა, ბიჭო, რალა-მეთქი, ერთი მითხარი?! სირცხვილი დაჰკარგე? ეგებ გონება დაჰკარგე? გონს მოდი, წამო, წამო-მეთქი, ბიჭო!“ „დამეხსენი, — შესძახა ლენტომ, — აქ საიდანა მომაგენი?! დამეხსენი ვერ წამოვალ, სოფლის სასაცილო ვერ გავხდები... იარა, იარა, იწანწალა და მოვიდა ცარიელ-ტარიელი... ვერა, სასაცილო ვერ გავხდები! ჩემსას გავიტან, უსათუოდ, უსათუოდ! და მერე ვნახოთ, რალა პირით შემხედავთ, რა პირით შემხედავს ის პატიოსანი მაშაჩემი, კარგად რომ წა-

მივა საქმე!“ „ნუ დაიჯერებ, ნუ დაიჯერებ — შეგხეწა ძია ილიკო, — ჯერ ზარმაცს ხელი არ მომართვია, ჯერ ქვეყანა ისე არავის მოუწყვია, ზარმაცსაც ხელი მოემართოს... წამო, წამო, ბევრი საქმე გვაქვს, ვერ ავუღივართ, ნუ სცდები, ნუ!“ — ასე უთხრა, კიდევ რა არ უთხრა, რალა არ უთხრა, იგავი თუ ანდაზა, ავი თუ კარგი, არა, არ გასჭრა არაფერმა, ფული მაინც დაუტოვა: უქონელი ყველაფრის მქნელიო; გაქირვება ნამუსის ჯალათიო, — გაიფიქრა და ფული დაუტოვა. ერთი სიტყვით, არაფერი გამოუვიდა, მომგვარეო, სოლომ სთხოვა, — ვერ მიჰგვრის; რაკი არ უნდა, ნულარც მოიხედავს სოფლისაკენ, შენი სიტყვის იმედი მაქვს, როგორმე განქორწინებაზე დაითანხმეო, ლადომ სთხოვა, — ვერ დაითანხმა, მიჰყავს განარისხებული დედაკაცი. ასე წალმა-უკულმა მოექცა ყველაფერი. სად შესცდა, სად გაუმრუნდა სიტყვა? თითქოს ყველაფერი რიგზე იყო, შორს მოუარა, ტკბილად, ქარაგმულად მოუარა, აჰყვა, აიყოლია, გაილიმა, გალიმა, გაიცინა, გაიცინა, ყველაფერზე დაითანხმა და უცებ — წამოვალო! სად?! რატომ?! როცა საჭირო იყო, არ გაჩერდი, ახლა რალადა ბრუნდები, რალა?! — მაგრამ ასე აშკარად შეტევა არ შეიძლებოდა, უფრო აიშლებოდა, ისედაც ატეხილი ქალი. ამიტომაც დაება ენა, — დაებმებოდა, მაშ მოიწებოდა. თუმცა მაინც მოუყარა თავი სიტყვა-პასუხს, უფრო შორიდან, უფრო ქარაგმულად დაიწყო შემოვლა, თუმცა გრძნობდა, არაფერი გამოვიდოდა, სიტყვას აღარ გადათქვამდა მერი. დაბერდი, დაბერდი, ძია ილიკო, ნამდვილად დაბერდიო... ფიქრობდა ნალვლიანად.

— ერთად წავიდეთ, — ისევ მკაცრად თქვა მერიმ, — ალბათ ხვალ წახვალ, ან ეგებ დღესვე!

— ხვალ! არა, ზეგ! არა, მაზეგ! ჰე, ჰე, ჰე... ათასი რამ დამაბარა ჩემმა დედაკაცმა... როცა მოვახერხებ, როცა მოვათავსებ, მაშინ წავალ... უნდა ავუსრულო, ყველაფერი უნდა ავუსრულო...

პე, ჰე, ჰე... სიბერეს უფრო ტყბილი სიყვარული სცოდნია, ჰა, ჰა, ჰა! — გაიცინა კიდევ და თან თავს შეუწყრა: „რა უმნოდ იცინი, ვითომ რას ერიდები ამ ამბატრავან დედაკაცს! მაგრამ ი ბიჭი ცოდოა, ცოდოა...“ — ჰო, როცა მოვახერხებ, ეგებ თოვლის აღებას დაველოდო დავრჩები, მეც აქ დავრჩები, ვიღას არ ინახავს, ცოტა ხანს ალბათ მეც შემიწახავს ე ქალაქი. ჰო ეთომ არ შემიწახავს?

— აჰ, მადლობელი ვარ, დიდი მადლობელი! მაგრამ მაინც წავალ... შენ კი უკეთესი იქნება, თუ დარჩები, სულ დარჩები, აბა რაღა დარჩენია ორბის-ში? — უთხრა ილიკომ და ჯიუტად მაჩაჩრა.

უფრო ჯიუტი და მრისხანე იყო ქალის თვალები.

— მოვდივარ! — შესძახა მტკიცედ,
შესძახა მუქარით.

XXIV

ბრძოლის მივდივარო, მუქართვე გა-
ნუცხადა თავისიანებს მერიმ. არაღის
გაჰვირვებია, ვითომ მოულოდნელი
არაფერი ყოფილიყო, რატომო, არ
ფუთხავთ, ან როდისაო, ესეც არაღის
მოსვლია ფიქრად. ასე დიდი ჯგერ
ჩაჰყოლიდა სალომეს, აპოლონი ზომ
კინტასაც ვერ დასძრავდა სალომეს გა-
მოდარბამდე. ზოლო ეთერს სახე წა-
მეფხანო მესიყვ, ტამი შემოჰყარა, ცე-
რებზე შემოტრიალდა, მეც მოკლდევარო

— შენცა?! — არ ეჭაშნიკა თუ უბრალოდ გაიკვირვა მერიმ, — ასე უცებ, ასე დამოუთქიდებლად როგორ გადასწყვეტ... ლევანი?!

— დამოუკიდებლად... — მრავალ-
მნიშვნელოვნად გააგრძელა ეთერმა,
მცირეხანს თვალებიც გაუშტერა დედას,
ღრმა, მეტყველი თვალები, რომელ სი-
ტყუას არ ამოჰყოლია ფიქრი იმ ბევრის-
მეტყველი ღუმილისა. — ლევანს შეგა-
ტყობინებ. — მხოლოდ ესა თქვა, ტელე-
ფონს ეცა იმ ადამიანის განწყობილად.

ბით, რომელიც სიხარულს უნდა მიე-
ბოთ, ზოლო ჯერ მცირე რაოდენობაში
აქვს თავიდან მოსაშორებლად. — ლეკ-
ნი ხარ? — ჩასახა მილაქს ხმის გავრე-
ბისთანავე, — ორბისს მივღეარ. შენ-
ცა?! შენთვის უმჯობესია ზღვაზე წახ-
ვიდე, ზღვა დაგაშვდიდებს... მე ორბისს
მივდივარ! — მოჰყვეთა და სიროლა მი-
ლაქი. მერე თავისუფლად, სიამოვნებით
გაშალა ნკალეები თავი გადაღწია, მილ-
ლა თვალუბი. იყო ასე მცირე ხანს, შემ-
დეგ ისევ ცერებზე შეტრიალდა და გი-
ვისთან შევარდა. — ორბისს მივდი-
ვარ! — ახარა გივის, — როგორ მიხარია,
როგორ მიხარია! რატომ ვერ ვხვდებო-
დო, რომ ორბისი გამახარებდა?!

— გაგახარებდა ყველაფერი, რაც გამოგიყვანდა ამ ბურუსიდან! — მშვიდი ღიმილით მოუგო გივიმ.

— ბურჟუაზიან და გლეხურ გამოშვებებს, — ფიქრობდა, მონისლულად უთხრა ეთერმა, — ჰო, თავი დაეღწიე ბურჟუაზს, გამინათდა ყველაფერი, ყველაფერი თუ არა, ბევრი რამ მაინც გამინათდა... იცო, გივო, აქამდე მეგონა, რომ ყველა კეთილი და ჰერმანი იყო. აღამაინების განსხვავება არ შემძლო, ყველა მიყვარდა, რადგან მეგონა, ყველას ყველა უყვარდა; ყველას ეუხერხებოდა, რადგან მწამდა, ყველა კეთილი და გონიერი იყო. მეგონა, ბოროტებს, შერიანებს, ხაზბებს, ძუნწებს, პატივმოყვარეებს, სხვადასხვა ყაიდის სულელებს მხოლოდ ოდესღაც ეცხოვრათ ქვეყნად და გადაშენებულიყვნენ; მეგონა, ყველა ყველასთვის ზრუნავდა, ერთის ტყვილი ყველას ტყვილი იყო. ასე მეგონა, ასე მჯეროდა, ასე ვიზრდებოდი, ყოველი მხრით კმაყოფილი ვიზრდებოდი, სიყვარულით გარემოცული ვიზრდებოდი... მხოლოდ ზოგჯერ დედაჩემის ახირება მოცუბდა, მაგრამ მაინც მცირე იყო. მეტისმეტდ პატარა იყო, ვერ ენებოდა ჩემს დიდ რწმენას ყოველთა გონიერებისა, ყოველთა სიყვარულისა. აი ეს იყო ბურჟუაზი, რძისფერი ნისლი... არა, ნისლი არა, ნისლს სისხამი, მცირე სუსხი მაინც აქვს... ფაფუკი ღრუბელი

რძისფერი ღრუბელი, — ახ, არც ეს შედარება მომწონს, რა ვთქვა აღარ ვიცო! რალაც კარგი იყო, რალაც ნეტარი იყო, ლაევარდი იყო, უსაზღვრო, უნაპირო ლაევარდი ძირს იყო ლაევარდი, ჩემს წინ იყო, ჩემს ფერხითი იყო, იყო და აღარ არის, აიწია ამაღლდა, შემოეხსნა ადამიანებს, შემოეხსნა ის, რაც აერთფეროვანებდათ, ალაშაზებდათ, ასხივოსნებდათ და ვიხილე ნაირგვარი სახე, ნაირგვარი ხასიათი, ვიხილე და ჩამიტყდა დიდი რწმენა ყოველთა გონიერებისა, ყოველთა სიყვარულისა. მე ეცანი ცხოვრება ან დაგიწყე შეცნობა ცხოვრებისა; მე შემადრწუნა ცხოვრების პირველმა გაკვეთილებმა, მწარე გაკვეთილებმა... ეგებ ისევ ამ ძრწოლაში ვარ, ეგებ სწორედ ამიტომ გამახარა ორბისმა, ჩემთვის ნეტარმა, უზრუნველმა გარემომ, ლაევარდოვან ფიქრთა გარემომ! მიფუბრუნდები ჩემს საყვარელ სოფელს, ჩავიფლობი დიდი ზამთრის მღუმარებაში და მივეცემი ფიქრს, უწყვეტელ ფიქრს, დიდ სიყვარულზე, დიდ სიცოცხლეზე, უკანასკნელად გამოვიტყუებ პირველ მარცხს, მწარე მარცხს და ვიცოცხლებ დიდი სიყვარულისათვის, დიდი სიცოცხლისათვის, საყოველთაო სიყვარულის, საყოველთაო სიკეთისათვის... ახ, როგორ მწამს, როგორ მჯერა ჩემი ბავშვობის ოცნებები! ახ, როგორ მგონია, რომ ყველას ყველა უყვარს, ყველა კეთილი და გონიერია! ახ, როგორ მინდა ასე იყოს, მხოლოდ ასე იყოს! — შთაგონებითა და გატაცებით დაასრულა ეთერმა.

— მახარებს შენი გამოცოცხლება! — შესძახა გივიმ.

— გამოფხიზლება თუ ბურუსიდან თავდაღწევა! — შეუსწორა ეთერმა.

— სულ ერთია, რომელიც უნდა იყოს, არჩევანში არ შევდივარ, რომელიც უნდა იყოს, ოღონდ აღარ იყოს ის მოღუნება, შავნალვლიანობა, სევდა-წუხილი!

— თუნდაც იყოს...

— აღარ იყოს-მეთქი!

— თუნდაც იყოს, — არ დაანება ეთერმა, — თუნდაც გამოერეოს, ასეთი განწყობილებაც, ეს-მინც-ჩანმოვლენიანება, მგონია, ახლა ასე მგონია ვერ დაძლევს ჩემს დიდ რწმენას... მე ხომ უნდა ვიცოცხლო საყოველთაო სიკეთემდე, საყოველთაო სიყვარულამდე!

— ესე იგი, მარადიულად!

ეთერმა კრთომით შეხედა, ახლოს მივიდა, გულზე მიეყრდნო და მწყარალად ჩაიდუღუნა:

— აქამდე მამხნეველდი, მაიმედებდი. ნეტავ ახლა რად გადამიდევნი? რატომ არ გინდა, დავუბრუნდე ჩემს ბავშვურ ფიქრებს, ფიქრებში მაინც დავუბრუნდე ჩემს ბავშვობას? მაშ რა ვქნა, ისე როგორ დავიფიქრო ეს მიმე დღეები? რატომ არ გინდა დავიფიქრო?!

გივიმ თავზე ხელი გადაუსვა ფრთხილად, ნაზად.

— არ მინდა, არ მინდა და რა ვქნა! ვისურვებდი, ცუდი არაფერი მომხდარიყო, მაგრამ რაღა მოხდა, დავიწყებაც არ შეიძლება... მინდა მხნეობდე, მინდა აღსავსე იყო რწმენითა და იმედებით, შეზაროდე სიკეთეს, სიყვარულს, სიკეთეს ყოველთა, სიყვარულს ყოველთა, როგორც შენ გსურს, ოღონდ ცუდის დავიწყებაც არ შეიძლება, არა, არ შეიძლება, რაკილა არ არის სიკეთე ყოველთა, სიყვარული ყოველთა, რაკილა ჯერ კიდევ დასაპყრობია სიკეთისა და სიყვარულის დიდი მწვერვალები. ცუდის დავიწყება ლაჩრობის ნიშანია, ცუდის გალაშქება შიშს ნიშნავს, ზოლო შიშს სიკეთე არ შეუძლია, სიყვარული არ შეუძლია. შიში არღვევს რწმენას, შიში ამსხვრევს იმედებს, შიში შლის ადამიანის ძალ-ღონეს, მოკმედების უნარს, დამოჯერე, ეთერ დამოჯერე! უნდა დამოჯერო, შენ კიდევ პატარა ხარ, ბოლო ღროს ერთბაშად გაიზარდე, მაგრამ ისევ პატარა ხარ, ტყვე ხარ გრძნობებისა, სულ პატარა ამბავი, პატარა, პაწაწიკნტელა მოვლენა გეკმარება, რომ გრძნობებზე დაიშალო, ცოდვა ხარ, ეთერ, ცოდვა ხარ, დაიკო. ჩვენ გონების საუკუნეში ვცხოვრობთ, მიმოი-

ხედე ირგვლივ, დააკვირდი, როგორ სძლევინ გრძნობებს, როგორ გონიერობენ წუხილშიაც და სიხარულშიაც... რად გინდა ბავშვობას დაუბრუნდე, ჭარბი მგრძნობიარობა ისედაც ზშირად მიგიყვანს ბავშვობამდე; რად გინდა დაივიწყო უამურა შემთხვევები, ცხოვრების მრუდე მხარე კიდევ მოგაგონებს თავს, კიდევ მოულოდნელობად მოგეჩვენება და სასოწარკვეთამდე მიგიყვანს. ნუ დაივიწყებ, ნუ, დამიჯერე, ეთერ, გახსოვდეს და უფრო მტკიცე იქნება შენი რწმენა, შენი იმედები! აი რა მსურს, აი რა მინდა! — უთხრა და ფრთხილად, ძალიან ფრთხილად ჩასვა სავარძელში.

მცირე ხანს მდუმარებდა ეთერი, იჯდა თვალდახრილი. გივი მიმოდიოდა, წამიერად შეყვონდებოდა, გადახედავდა განაბულ ეთერს.

— მინდა ცოტახანს მაინც დავივიწყო! — ჩაიდუღუნა ეთერმა.

— არც ერთი წუთით! — მყისვე დასაძახა გივიმ.

ეთერმა აიხედა, ერთი წამით აიხედა, უცხად ორივე ზელი თვალებზე აიფარა, ხუმრობანარევი სიმწევით ამოიძახა:

— ოხ, რა მკაცრი ხარ, რა უღმობელი ხარ!

გივიმ გაიცინა, ხელები გადაუწია და ისე ჩაეკითხა:

— უღმობელი ვარ?!

ეთერმა ნელ-ნელა, თითქოს შიშით გააღო თვალი.

— არა, — შეჰლიმა ეთერმა, — ახლა ისევ კეთილი ხარ, ძალიან კეთილა, ოღონდ წელან...

— უღმობელს ვგავდი?

— უღმობელს...

— იმიტომ რომ არ მინდა დაუბრუნდე ბავშვობას?!

— იმიტომ...

— დაე, ეგრე იყოს, დაე, უღმობელობა იყოს, არ მინდა, რომ დაუბრუნდე ბავშვობას, არ მინდა, რომ კიდევ გაიმეორო ეს მწარე შეცდომა!

— აღარ გავიმეორებ!

— რა იცი?! რა იცი, რომ უარესსაც არ შეეყრები შენი უზომო მგრძნობიარ-

ობით, შენი უდიდესი ნდობით, რა იცი-მეთქი?!

მართლაც რა იცის? მაგრამ გივიმ ესეც არ ალულებულა, რად აგზნებულა ისე, თითქოს სრულდებოდეს, ან აღსრულებულიყოს ეთერის სურვილი. განა ასე იოლია სურვილთა აღსრულება, მერე-და, ასეთი უცნაური სურვილისა? ეს ხომ მხოლოდ წუთიერი შეგებაა ეთერისა, ცდაა დარღის მოცილებისა... რა დამართია გივის, რად არ უნდა იშვებდეს, დარღს გაუბრუნდეს ეთერი? — აჰ სასოების თვალთ შეხედა გივის, შეხედა იმ თვალთ, რომელიც დანდობას, შეცოდებას ითხოვს. მაგრამ გივი ვერ შეაყოვნა სასოებისა და ვედრების განცდით აღსავსე თვალებმა, კვლავ უღმობელივით წაადგა თავს, კვლავ უღმობლად შეეხო ხალისისა და შვეების ბურუსს, თავდავიწყების რძისფერ ბურუსს, რაშიც ეხვეოდა ეთერი.

— არ იცი, რა თქმა უნდა, არ იცი! — ცივი სიცილით უთხრა გივიმ, — ან რაში გამოგადგება ეს ამო სურვილები, სასიკეთოს რას მოგიტანს? არაფერს! დაგაბნევს, დაგატყვევებს. განა არ გეყოფა დაბნეულობა? გეყოფა, ეთერ გეყოფა ჩემო დიუკო! ამბობ, ვეანო, და გგონია მორჩა, გათავდა ყველაფერი. ნუ, ასე ნუ გგონია. სცანი, გაიგე? რა გაიგე? განა ყველაფერი გაიგე? მხოლოდ ალლო გაგესხნა, გაგებინებდა გაგეწო, გაგეწო და ნულარ შეყვონდები, მიჰყე, გადი ბოლომდე. სცანი, რომ ხალხი იბრძვის წინააღმდეგობათა დაძლევისათვის, ავ გადმონათთა აღმოსაფხვრელად? დიდებულთა! მაშ ჩაჰყე! ან რაღა დროს ჩაყოლაზე ლაპარაკია, ჩათრეული ხარ, უკან დახევა აღარ შეიძლება, უკან მიხედვა აღარ შეიძლება; სცანი, რომ არცთუ ლამაზი... ეჰ, სილამაზე ჭირსაც წაუღია არცთუ გონიერი ყოფილა შენი მეუღლე... მისმა პატივმოყვარეობამ და ზერელობამ მწვავე ტყვიულები მოგაყენა და გგონია დახუჭავ თვალებს, დახუჭავ და გათავდება ყველაფერი, გამოგეცხადება სილამაზე, გონიერება, სიღინჯე და კეთილშობილება ლევან

ქურდოვანიძის სახით. რომ შეიძლებაოდეს, მართლაც რომ შეიძლებაოდეს, კარგი იქნებოდა, ახ, რა კარგი იქნებოდა! მაგრამ... ჰო, მაგრამ რას გვიშველის თულის დახუტვა?! განა ეს შეცვლის უამურ მდგომარეობას, განა ეს დაგიბრუნებს აკაკის?

— გივი! — მუდარით შესძახა ეთერმა, წამოიჭრა.

— ნუ დამიშლი, ნუ, ნუ... — შეევედრა გივიც, ხელი მოჰკიდა, ისევ დასვა, თითქმის მოშვებული, მოღუნებული, აზროვნებატანილი. — უნდა გითხრა, უსათუოდ უნდა გითხრა... მე მივდივარ, რამდენიმე ხანს შენგან შორს ვიქნები, იმედი არა მაქვს, რომ გაგიგებს დედაშენი ან დედაჩემი, მარტო იქნები, მარტოდმარტო დარჩები შენს გრძნობებთან, შენს ოცნებებთან და მეშინია, არ დაიბნე, მეშინია, არ დაიტანჯო. უნდა გითხრა... მინდა ფხიზლად იყო, მინდა იდგე, როგორც შეუპოვარი, გასაღწევი მდგომარეობაში, რომელსაც ვერ დასძლევს მანვე ცდუნებები; უნდა გითხრა, რომ შემამფთხა შენმა წუხანდელო საბედისწერო კივილმა. არ გიცი, რა მოხდა, არც გეკითხები, არ გიცი, რა მოჰყვება, ცუდის წარმოდგენაც არ შემიძლია. ოღონდ გთხოვ, გემუდარები, დაეხსნა რაღაც „რძისფერ ბურუსსა“ და „ლაყვარლებს“, დაესტეი ბავშვობის ოცნებებს, იფიქრე ფხიზლად, იფიქრე გონიერულად, იფიქრე ბოროტზე კეთილთან ერთად, უღმობილობაზე — ღმობიერებასთან ერთად, ბრძოლაზე — მშვიდობასთან ერთად, იფიქრე, გონიერულად იფიქრე და ისე გადასდგი შემდგომი ნაბიჯი. რაც იყო, იყო... დავიწყებით ნუ დაიწყებ. აი ამას გემუდარები. აი რის უტყველობა არ შემეძლო. ოღონდ ნუ მიწყენ, დამრიგებელივით რომ მოგველინე, შენზე უფროსი ვარ, ეს მაძლევს უფლებას... ნუ მიწყენ! ხომ არ მიწყენ?

— არა! — ღრმა ფიქრებიდან ამოიძახა ეთერმა.

გივი ნელ-ნელა, ფრთხილად მოსცილდა მას, თითქმის შეეშინდა, ფიქრები არ

დაეკრძა, სარკმელთან მიდგა; ქალაქს გახედა, გახედა შორეულ ქვეყნებს, თეთრებულ მწვერვალებს დასტკჭრებულსა წავიდა — მწვერვალოთა, უმწვერვალოთა, ქარაფთა, უქარაფოთა, ზღუდეთა, უზღუდოთა, სავალოთა, მიუსავალოთა ღრმა ფიქრებში. ღრმად, ძალიან ღრმადვე აჩქამდა „ურბელის“ ჰანგი, ნელ-ნელა, მკრთალად წონდა ბაგებს, ნაზად, ფაქიზად ამოსცდა, მერე მომტკიცდა თანდათან მოძლიერდა და გაიბა ჩქარაღვის, მღელვარების შემმართებლობის, სიკეთის, უსაზღვრო სიყვარულის ღუღუნის, გულსჩამწვედნის ღუღუნის, დიდი გზის, სიხარულ-ფათერაკიანი გზის, კაცთა ცხოვრების სურათბატება..

XXV

თითქმის კვლავ გრძელდებოდა ეს მღელვარი, გულსჩამწვედნის ღუღუნის, როცა აეტბუხსა ორბისის სანიშნოსთან დატოვა დედა-შვილი და თავის გზას გაუდგა, თითქმის კი არა, ნამდვილად გრძელდებოდა, ასე უნდა ითქვას, თორემ სულ ერთია, ეთერს ვერავინ დაარწმუნებდა, რომ აეტბუხის ხმაც მიწყდა, ირგვლივ სრული მდუმარება იყო, დუმდა დათოვლილი მინდორი, დიდი მინდორი, რომელსაც თავს წასდგომოდა ზვიადი, დათოვლილი მთაგრეხილი, დუმდა, გამტკნარებულიყო მიდამო, ხოლო თოვლი ხასხასებდა ძალშიღუღუნ, დაღლილ მზისქვეშ. დუმდა ორბისიც, მდუმარებდა თოვლში ჩაფლული, აწონჩილ ხეთა მიღმა დუმდა, მინახულიყო, როგორც მთელი მიდამო, მოსვენებას მისცემოდა მღელვარების, დიდი შრომის შემდეგ, დიდი შრომისა და მღელვარების წინ... დიახ, — მინახულიყო, დადუმებულიყო მთელი მიდამო და ამ მდუმარებიდან, ამ ფიქრიან გარინდებიდან ცხოვრების სიმღერა, ცხოვრების ღუღუნის, გულსჩამწვედნის ღუღუნის მოესმოდა ეთერს, მოესმოდა და ისმენდა, გარინდებული, გულისხმიერი უსმენდა ბუნებას, არავინ არღვევდა მის ყურად-

ლებას, მის მისწრაფებას ბუნების ხმას-
თან შეერთებისა... დადუმებულიყო მე-
რიც, ფეხი დაჰბოდა რკინის ბოძთან,
რომლის დათვლილი თუნუქის ისარი
ჩრდილო-დასავლეთისაკენ მიმართულ-
იყო და პირდაპირ, ისრის გასწვრივ გაბ-
მულიყო თოვლის ბილიკი. მრისხანე
თვალთ გაჰყურებდა იმ ბილიკს, შოე-
შურებოდა თვალის სისწრაფით, მაინც
ვერ გადაედგა ფეხი, ვერ გაეგო, რა აბ-
რკოლებდა ან რას უნდა დაებრკოლები-
ნა, განა იმასაც ღუღუნე ესმოდა, ან
მდუმარებას მოეხიბლა? რა სათქმელია!
აფორიაქებულიყო, განრისხებულიყო,
ეჭვს აღენთო, ეჭვი და მრისხანება მია-
ქანებდა. აქ გულისქარი თუ ამოიღო,
ამიტომ თუ შედგა, მაგრამ რატომ ველარ
გადაედგა ნაბიჯი, რატომ შეჰყვროდა
სუნთქვა? ვინ იცის! ან ეგებ ძნელი მისა-
ხვედრიც არ არის... ასე იყო თუ ისე,
როგორც იყო, შეირბა მერი, ცერებზე
აიწია, მისწვდა ისარს, თოვლი გადაწ-
მინდა, მკაფიოდ გამოჩნდა ნაცნობი
წარწერა: „ორბისი, 3 კმ.“ მუჭარით გა-
ხედა ისრის სამიზნოს, ნაბიჯი დაადგა
მუჭარის ბილიკს!..

აქ შევიცადოთ. შევიცადოთ, არა? ან
რას გეკითხები, თანახმა იქნები უთუ-
ოდ, უბეველად... თუშეცა კარგი მთქმე-
ლი და კარგი გამგონე ასე იოლად არ
უნდა დაეხსნან ერთიმეორეს. მაგრამ ვინ
იცის, დაგვერქმევა კარგი მთქმელი და
კარგი გამგონე? შენი არ ვიცი, ხოლო მე

კარგ მთქმელობას ვერავე დამაჯე-
რებს, — ან ვინ შეეცდება?! უფროდ შენ
მართლა კარგი გამგონეც რომ იყავი, მერე
რაო, განა მომისმენ, განა ხელში აიღებ
ჩემს წიგნს?! როგორ დავიჯერო, როცა
დღენიადაგ ჩაგჩინებენ, თითქოს
აღარ არსებობს ნამდვილი მხატვრობა,
ნამდვილი პროზა, თითქოს პროზაიკო-
სებს არა გაეგებათ რა წუთისოფლისა,
არ ესმით მაჯისცემა ცხოვრებისა, არა
აქვთ აზრი, არა აქვთ რწმენა... დიხაც,
კარგი გამგონე რომ იყო, სწორედ კარგი
გამგონე რომ იყო განა მოუსმენ უვი-
ცებსა და ურწმუნოებს, განა ამის დრო
გაქვს, განა ასე გაულაღებიარ ცხოვრე-
ბას?! ან რას გეკითხები? ხელუკულმა
ისერი წიგნს, კრიტიკოსთა მიერ ნაქები,
ნახოტი, ნაგუნდრუკევი გვარი თუ არ
აწერია. ასე შთაგაგონეს. დიდია ძალა
შთაგონებისა... მაგრამ მაინც მიეყვე-
ბით ამ მძიმე გზას, უმადურ გზას,
თანამედროვე პროზის გზა რომ დაურ-
ქმევიათ, მიეყვებით, მიედევ და ყოველ
შემხედურს, ვისაც ხალისი ეყოფა, მო-
ვუთხრობ სიხარულსა და მწუხარებაზე,
სიკეთესა და ბოროტებაზე, სიყვარულსა
და სიძულვილზე, მოვუთხრობ ცხოვრე-
ბაზე, ეგებ ცუდად, ეგებ უხეიროდ, მაგ-
რამ რა ეშველებოდა კარგ გამგონეს,
ცუდი მთქმელიც რომ არ გადარჩენილ-
იყო. ჰო, აქ შევიცადოთ, თუ აქამდე
მაინც გეყო მოთმინება.

სერჟანტ სადიყის გეგმები

1941 წლის თებერვლის ქარბუქიან დღეს 126-ე ქვეითი პოლკი ტყის გზით მიდიოდა კირკლარელი¹ რაიონის სოფელ კოფჯაგოზში. მთისკენ მიმავალი გზა თოვლით იყო დაფარული. ჯარისკაცები ნამქერში ეფლობოდნენ და გზას ძლივს მიიკვლევდნენ. ოფიცრები, რომლებსაც კოჭებამდე გრძელი ტყაბუქები წამოესხათ, თუმცა ცხენებზე ისხდნენ, მაგრამ მაინც ძალიან შორს ჩამორჩნენ. შორიდან კოლონამდე ძლივს მოაღწია სასიგნალო სტვენამ, მაგრამ ბევრი მათგანი არც კი აქცევდა ყურადღებას: ქარი, რომელიც ჯარისკაცებს სახეზე ზღუჯა-ბღუჯად აყრიდა სუსხიან თოვლს, ისე ძლიერად ჰჭროდა, თითქმის ძირფესვიანად ლამობდა ხეების მოთხრას.

მეშვიდე ასეულის სერჟანტი სადიყი წყობრიდან განზე გავიდა, მიაყურა, ქუდის წინაფრასავით თვალებზე ხელი მიიფარა და დიდხანს მიაცქერდა ქვემო მხარეს. მერე ბრძანება გასცა: „სდექ!“ მისი ბრძანება რგოლიდან რგოლს გადასცეს. მცირე ხნის შემდეგ მთელი პოლკი გაჩერდა.

სერჟანტმა ცოტა კიდევ დაუცადა და, როდესაც არავითარი სიგნალი აღარ მოისმოდა, პოლკი ხეების საფარში გაიყვანა და ჯარისკაცებს დასვენების ნება მისცა. შეხედეს თუ არა მას, სხვა ასეულებმაც თავი მოარიდეს ქარს და ტყეს შეეფარნენ.

* ზია იამაჩი — თანამედროვე პროგრესული ახალგაზრდა თურქი მწერალი. იამაჩიმ დიდი ღვაწი გაწივდა თავის სამშობლოში. ამჟამად იგი ცხოვრობს და მოღვაწეობს სახალხო-დემოკრატიულ ბულგარეთში.

¹ კირკლარი — პატარა ქალაქი აღმოსავლეთ ფრანკიაში.

ქარიშხლის გუგუნის გარდა, სხვა არა ისმოდა რა. ჯარისკაცები თოვლზე გაწვნენ და ერთმანეთს მიეკვრნენ, ცდილობდნენ უფრო გამბზარაიყვნენ, მჭიდროდ შემოიხვიეს თავიანთი გაცვეთილი ფარაჯები და ქუდები ყურებზე ჩამოიწიეს. ქარი გამძაფრებით ჰროდა; ისეთი ქარბუქი იყო, რომ ორიოდ ნაბიჯზეც კი არაფერი ჩანდა. ჯარისკაცები კუშტად დუმდნენ. თავქვეშ ამოედოთ საბრძოლო საჭურველით სავსე ჩანთები, რომლებიც სალამქრო პირობების მიხედვით ორმოც კილოგრამს იწონიდა; მკერდში ჩაეხუტებინათ შაშხანები, რომელთა ლულებზე მძაფრ ყინვაში ხელები შეწებებოდათ. მხოლოდ ასეულის მორიგეს სერჟანტ სადიყს არ შეეძლო ადგილზე გაჩერება. ხეების ქვეშ მცირე ხანს სულს მოითქვამდა თუ არა, წამდაუწუმ გამოდიოდა გზაზე და დიდხანს გასცქეროდა თოვლის კორიანტელს.

სადიყს ანაზღად მოეჩვენა, თითქმის შორს ვიდაცის ლანდშა გაიეღვა. მაგრამ ამოად ელოდა დამაბული მზერით, და ის იყო გადაწყვიტა შემობრუნებულიყო ასეულისკენ, რომ უცებ ზედ ყურთან მოესმა ხმა:

— ჰეი, სად არის ის ეშმაკის ფეხი, სერჟანტი?

სადიყი შეტოკდა. ეს იყო ასეულის მეთაურის, უფროსი ლეიტენანტის მამულ სეზაის ხმა.

— აქ ვარ, ჩემო მეთაურო!

— შე მამაძაღლო! უკვე ნახევარი საათია გისტეენი! რატომ არ ცხადდები?

— არ გამიგონია, ჩემო მეთაურო! ერთხანს მომიჩვენა: უსტვენენ-მეთქი, მაგრამ ვერ გავარჩიე...

— სად არის ასეული?

— აქ გახლავთ, ზეგბის ქვეშ, ბ-ნო უფროსო ლეიტენანტო.

— რაო? ზეგბის ქვეშ? კკუიდან შეიშალე თუ? ვინ მოგცა უფლება დაგესვენებინა ჯარისკაცები?

— არ ვიცი, ჩემო მეთაურო. შემომესმე თუ არა ზღვენა, ვიფიქრე, უთუოდ ეს დასვენების ნიშანია-მეთქი.

— სად არიან სხვა ასეულები?

— ისინიც ისვენებენ, ჩემო მეთაურო.

— აჰ, შე რეგვენო, შენა! რა უფლებით აძლევ ბრძანებას მთელს პოლკს?

— დამნაშავე ვარ, ბ-ნო უფროსო ლეიტენანტო.

— არა უშავს რა, ამაზე მერე მოგელაპარაკები! ახლა კი გაიქეცი კოლონის თავში, პირველ ასეულთან და გადაეცი ბრძანება: „წინ!“ მარად, გასწი!

სერჟანტი მარცხნით შეტრიალდა და მთისკენ გაიქცა. რაკი ღრმად ეფლობოდა თოვლში, შაშხანა თავს ზემოთ დაიჭირა, რომ რამე უბედურება არ მომხდარიყო, თუ დაეცემოდა.

როცა თავის ასეულთან დაბრუნდა, დაინახა, რომ მაჰმედ სეზაი დაარბენებდა ჯარისკაცებს. „აღექი! დაწექი! აღექი! დაწექი!“ — გაისმოდა მისი ბრძანება. სხვა ასეულები დაწყობილიყვნენ და უკვე წინ წასულიყვნენ. დაინახა თუ არა სადიყი, რომელიც ის-იყო უკვე ეშხადებოდა მოეხსენებინა ბრძანების სისრულეში მოყვანა, ლეიტენანტმა წარმოთქვა:

— სალაშქრო სეზის დროს იმღერებთ, გასაგებია? მთელ ტყეში უნდა ისმოდეს ხმა! წუთითაც თუ გაჩუმდით, ცხვირ-პირს დაგინაცყავთ! ყველას დაგასაჩივრებთ, თუ ოფიცერებთან შემარცხენით! გასაგებია?

პასუხის მიღებას არც კი დაუცადა, ტყაბუკი კარგად შემოიხვია, ცხენს დეზები ამოჰკრა და ოფიცერთა ჯგუფს შეუერთდა.

სადიყმა არც კი იცოდა, რა უნდა ეთქვა ამხანაგებთანთვის. ისინი უკვე მთელი ექვსი საათის განმავლობაში მიდიოდნენ. პირის გაღების ძალაც კი

არავის ჰქონდა. მცირე ფიჭვის შემდეგ გადაწყვიტა მოენახა კონიელი მქსოფი ფა. იგი ასეულის წინ მიდიდა. უზარმაზარი აგებულების, სოფლელი ბრგე ჰაბუკი მთელ პოლკში განთქმული იყო თავისი ხმით. სადიყი მოეთათბირა მას და ხმამაღლა დაიყვირა:

— ყმაწვილებო, ცოტა ვიმღეროთ! მუსთაფა, დაიწყე!

ჯარისკაცები აბუზღუნდნენ, მაგრამ, როცა მუსთაფამ წამოიწყო „ფეხოსანთა მარში“, ორმოცდაათმა კაცმა ხანი დასუქება. ქარის ზღუზუნი ახშობდა არეულ ხმებს. მეზობელ ასეულებშიც გაისმა სიმღერა, მაგრამ სუნთქვის ძალა არავის ჰქონდა: სიცივე, ბურუსი, დამრეცილი აღმართი აიძულებდა ჯარისკაცებს გაჩუმებულიყვნენ. ერთადერთი მუსთაფა განაგრძობდა მღერას. იგი წკრილა ხმით ერთიმეორეზე იწყებდა სიმღერებს. ზოგჯერ რომელიმე ჯარისკაცი მისცემდა ბანს და, ისიც მცირე ხნით. ბოლოს მუსთაფაც გაჩუმდა.

ასეულის გვერდით მიმავალი სერჟანტი სადიყი მწუხარე ფიჭებშია შეიპყრო. ყოველ წუთს შეიძლებოდა გამოჩენილიყო მეთაური, ამიტომ გადაწყვიტა ემღერა მარტო. დროდადრო იწყებდა მზიარულ საოხუნჯო სიმღერას, რომელსაც ჩვეულებრივად მღეროდა მხოლოდ მაშინ, როცა უნდოდა გაემხნეებინა ამხანაგები:

ლამაზა ჩემი სატრფო, კონიელი,
დადის ფარშავანგით, არის მშვენიერი,
იბაღის, სეირნობს, მშვენიერი...
ეჰ, რა ვუყო, ჩემო, ყუა ბედნიერი!

ასე გავიდა კიდევ ერთი საათი. სადიყი მღეროდა ისე, რომ წუთითაც აღარ ჩერდებოდა, მღეროდა ყველაფერს, რაც კი თავში მოსდიოდა. ზოგჯერ მისცემდნენ ხოლმე ბანს, მაგრამ ისევ მალე ჩუმდებოდნენ. და მაშინ მარტო განაგრძობდა სიმღერას.

ბოლოს, როგორც იყო, გამოჩნდა სოფლის ბოლო, ოფიცრებმა დეზები ამოჰკრეს ცხენებს და, რაც ძალი და ღონე ჰქონდათ, წინ გაეჭანენ. მალე პირ-

გელი ასეული ყავახანასთან მივიდა. სოფელში ყმაწვილები შეგუფდნენ და მიიჩნეოდნენ ჯარისკაცებს. ყავახანას კარი გაიღო და ზღურბლზე გამოჩნდა ერთ-ერთი ოფიცერი. მან მიიხმო პირველი ასეულის უნტერი და რაღაცა უთხრა. უნტერი სირბილით გაექანა ასეულისკენ და გასცა ბრძანება: „სადე!“ ბრძანება ასეულიდან ასეულზე გადადიოდა და ბოლოს სადიყამდე მიადგა. მან ჩაბღვნილი ხმით დაიყვირა: „სადე!“ და მომდევნო ბრძანების მოლოდინში დადგა. დაინახა თუ არა, რომ მეორე ასეულში ჯარისკაცები შაშხანებს ჯოჯგინებზე აყენებდნენ და ტყისპირისკენ გარბოდნენ, გადაწყვიტა თვითონაც ასე მოქცეულიყო, მაგრამ სწორედ ამ წუთას შემოესმა: „სერჟანტო სადიყ, მეთაურთან!“ სადიყი კოლონის თავისკენ გაიქცა. თხუთმეტობდნენ ნაბიჯი გაირბინა და ისევ უკან მობრუნდა.

— ყმაწვილებო, შაშხანები ჯოჯგინებზე დააყენეთ! თვითონ კი ტყეში შედით!

სადიყი სირბილით მივიდა ყავახანასთან, ჯარისკაცებს გამოჰკითხა, ოფიცრები სად არიანო, მერე ქული გაისწორა და შიგ შევიდა. ყავახანა ზალბით იყო გაქედული. როცა ოფიცრები შემოვიდნენ, გლეხები ფეხზე წამოდგნენ. მხოლოდ სოფელს მამასახლისი იჯდა გაუნძრევლად და, ისე ამღევდა პასუხს ოფიცერს შეკითხვებზე.

სადიყმა თვალებით დაუწყო ძებნა ასეულის მეთაურს. მაჰმუდი კერასთან დამჯდარიყო და კონიაკიან ცხელ ჩაის სვამდა. დაინახა თუ არა სერჟანტი, თიის დაქნევით მიიხმო. სადიყი მაგიდებს შუა გაძვრა, უფროს ლეიტენანტთან მივიდა და ლარევით გაიქიშა. ოფიცერმა ანიშნა, რომ სადიყი დახრილიყო. სერჟანტს ეცა ღვინის ისეთი სუნი, თითქოს მძორი ყარსო.

— რას აკეთებენ ჩვენი პირუტყვები?

— იყინებიან, ბ-ნო უფროსო ლეიტენანტო, — მიუგო სადიყმა. — თუ კიდევ დიდხანს ვივლით, საქმე ცუდად იქნება: ჩამორჩებიან!

— ბევრს ნუ ლაყბობ! მთელ ზაზზე გამაწითლეთ, ახლა კი თქვენ თავს დაანერაღეთ! ყველა უნდა გავაჯიროს ჩემი ასეულის შეხედვით! გასაგებია?

— რას მიბრძანებთ, ჩემო მეთაურო?

— ასეულს ნუ დასვენებთ! ირბინონ, იგარჯიონ! გაიყინონ... ერთი ამით დამიხედეთ! მოსმენაც არა მსურს! მერე, კიდევ, — აი რა გითხრა... შენს მაგიერად ვინმე სხვა სერჟანტი დატოვე. შენ კი ცოტა გამჭირაბი ჯარისკაცები აიყვანე და სოფელში წადი. ქათამი მინდა, გესმის, ქათამი! ხუთი, ათი ქათამი უნდა მოიყვანო! ხოლო გადაიხდი ორჯერ ნაკლებს, ვიდრე ბაზარში ღირს!

— გესმის, ბ-ნო უფროსო ლეიტენანტო! მაგრამ ფული რომ არა მაქვს!

— მარკიტანტს! გამოართვი. ის გაიძვერა, აგერ ორი კვირაა, უკვე არაფერს გვაძლევს!

— კიდევ ზომ არაფერს მიბრძანებთ, ჩემო მეთაურო?

— არა! წაეთრიე და კარგად დაიხსოვ, რაც გითხარი!

სერჟანტმა სადიყმა მხედრული სალაში მისცა და ქულაში გავიდა. ქარბუქი უფრო გამძაფრდა. შაშხანების ჯოჯგინებთან გუშაგების გარდა არავინ იყო.

სადიყს ასეულში ცუდი ამბავი დაახვედრეს. რამდენიმე ადამიანი ჯარისკაცი გაყინულიყო. ისინი მეტწილად ორმოცი წლის ასაკისანი იყვნენ, თოვლი არასოდეს ენახათ და აქაურ სიცოცხლეს ვერ ეგუებოდნენ. ისინი გაიწვიეს ჯარში, ამასთანავე ნაბრძანები ჰქონდათ, თავიანთი ცხენებითა და საზიდლებით გამოეცხადებულებოდნენ, მხოლოდ სამი თვის ვადით, მაგრამ უკვე წელიწადზე მეტს მსახურობდნენ, დღე-დღეზე მოედოდათ განთავისუფლებას და წყევლიდნენ იმას, ვინც ისინი აქ მორეკა.

სადიყი მივიდა მათთან. თოვლზე უძრავად იწვა ხუთი-ექვსი კაცი. ჯარისკაცებს წრე შეეკრათ, ცეცხლი დაეთოთ და ცდილობდნენ გაეთხოთ ისინი.

¹ სურსათითა და სასმელებით მოვაჭრე ჯარის წამილებში.

სადიყმა ჯარისკაცების წრე გააარღვია და მოყინულებთან მივიდა.

— ყმაწვილებო, ცეცხლით არ შეიძლება მათი გათბობა, — უთხრა მან ჯარისკაცებს, — ხელ-ფეხი მაგრად დაუხილეთ თოვლით.

ჯარისკაცები საქმეს შეუდგნენ. ზოგიერთ მოყინულ ჯარისკაცს სიცოცხლის ნიშანი დაეტყო. დანარჩენები ჯერ კიდევ უძრავად იწვნენ. სადიყმა ერთი მათგანი მხარზე წამოიკიდა და ჯარისკაცებს შესძახა:

— ყმაწვილებო, მხარზე აიყვანეთ და მომყევით.

ათ-ათთომეტამა ჯარისკაცმა სერჟანტის მეთაურობით აიყვანა ისინი და, მოუხედავად თოვლიანი ქარბუქისა, გაემართნენ სოფლისკენ, პოლკის ექიმის საქმენეღად.

სალამოს სოფელ კოფჯაგის ჩრდილოეთით, ზუთითოდე კილომეტრზე — ღარტაფში, რომელიც ქარისგან ცოტა დაცული იყო, ახალი კარავი გამართეს. დაახლოებით რვა საათზე ჯარისკაცებმა თითო ჯამი ზორბლის შეჭამადი შეჭამეს და დასაძინებლად ემზადებოდნენ. სერჟანტი სადიყი ასეულში თვალით ითვლიდა ჯარისკაცებს, ფიქრობდა ავადმყოფ ამხანაგებზე, რომლებიც დატოვეს ექიმის სახლის გვერდით, თავ-ლში. ამ დროს მოვიდა ასეულის მეთაურის მსახური ჯარისკაცი. სადიყს მხოლოდ მის დანახვამ მოაგონდა ქათმები, რომლებიც სულ გადაავიწყდა ექიმის ძებნაში.

— სერჟანტო სადიყ უფროსი ლეიტენანტი გთხოვთ! — მორიდებით უთხრა მსახურმა ჯარისკაცმა.

სადიყმა პასუხი არ გასცა, კარავიდან გავიდა და ტყისკენ გაემართა. ჯარისკაცი ჩუმად მიჰყვა უკან. მხოლოდ მაშინ, როცა ისინი მიუახლოვდნენ მაჰმუდ სეზაის კარავს, ჯარისკაცმა ჩაილაპარაკა:

— ძალიან მთვრალია! რაც აქ მოვიდნენ, სამი ბოთლი უკვე გამოწურუბა.

სადიყს გააეროლა; მეთაური სიფხიზლეშიც კი გინებით უმსაპინძლდე-

ბოდა ჯარისკაცებს. სადიყი მხოლოდ წამით შეუყოვნა. მერე კარავის მტრებზე ზენტზე დააკაუნა და სულს გაქმნა. მოესმა სიცილი და ბრძანება: „შემოდით!“

კარავში გაეარვარებული ღუმელი იდგა. მაჰმუდი თავის ამხანაგ ოფიცერთან ერთად მაგიდასთან გაშლილ საწოლზე იჯდა. იგი სისხლმოწოლილი თვალებით მიაჩერდა სადიყს და უთხრა:

— დათვო, სად არის ქათმები?

სერჟანტი უსიტყვოდ გაიქიმა.

— ეს ხეპრე, — მიუბრუნდა სეზაი თავის ამხანაგს, — მზადაა ცოცხლად შეჭამოს გერმანელები, თუ თვალი შეასწრო! პა, მიპასუხე, რატომ არ იშოვე ქათმები?

— ასეულში ექვსი კაცი გაიყინა, ექიმთან წაგიყვანე... დამავიწყდა, ბ-ნო უფროსო ლეიტენანტო!

— აჰა, თურმე რაში ყოფილა საქმე? მაშ ასე, შენტვის ყოველი ტილი უფრო მეტი ღირს, ვიდრე ასეულის მეთაური.

— არა, ამისი თქმა როდი მინდა, ბ-ნო უფროსო ლეიტენანტო. ჩვენ ხომ საომრად ვემზადებით და ხალხი გვჭირდება.

— მაშ შენ გინდა იომო?

— არა, ომი არ მინდა, მაგრამ თუ თავს დაგვესხმიან, ჩვენ დავიცავთ სამშობლოს!

— ნუ გეშინია! გერმანელები ჩვენ არ დაგვესხმიან. ჩვენი მტრები მხოლოდ რუსები არიან.

— არა, გერმანელები არიან, ბ-ნო უფროსო ლეიტენანტო. რუსები არავის არ ესხმიან თავს.

სეზაიმ კიდევ ერთი ჭიქა გადაჰკრა.

— გაიგე, შე რეგვენო, კიდევ რომ მოვიდნენ გერმანელები, ხელს არაფერს ახლებენ, ხოლო თუ რუსები მოვიდნენ, მაშინ დაიკარგა ჩვენი მიწები, სახლები და ქონება. ყველაფერს მაწინწალებს დაურიგებენ.

— მდიდრებს ეშინორდეთ, ბ-ნო უფროსო ლეიტენანტო. ჩვენისთანებს საშიში არაფერი აქვთ.

— აჰ, შე მამაძილო, შენა! გერმანე-

ლები კიდეც რომ შემოვიდნენ, არავინაც არ ესერის. გაიგე, შე რეგვენო?

— მერე-და საშობლო, ბ-ნო უფროსო ლეიტენანტო?

— აი, სულელი. შენ რა გაქვს საერთო საშობლოსთან? ჩვენ არ ვიომებთ გერმანელებთან, მორჩა და გათავდა!

— მაშ რას აკეთებს აქ მთელი არმია?

— შენ რა ხელი გაქვს იმსჯელო სახელმწიფო პოლიტიკაზე? გერმანელები ჩვენი მეგობრები არიან. შენც აგრე უნდა უთხრა ჯარისკაცებს, გასაგებია?

— ჩვენ ზოგჯერ გვითხულობთ გაზეთს, რომელშიც წერენ: გერმანელები თავს ესხმიან ყველას, ქვას ქვაზე არ სტოვებენო...

— შენ გეუბნებიან: პოლიტიკა შენი ჭკუის საქმე არ არის! შენ უნდა გესმოდეს ის, რასაც მე გეუბნები. გასაგებია შენი უტყურო გოგარისთვის?

სადიემა არაფერი უპასუხა. უფროსმა ლეიტენანტმა კიდეც ერთი ჭიქა დაისხა და შეეკითხა:

— აბა, ახლა თქვი, ვინ არის ჩვენი მტერი?

— ის, ვინც თავს დაესხმება ჩვენს საშობლოს, ბ-ნო მეთაურო.

— შენ გიყვარს საშობლო?

— მიყვარს, ჩემო მეთაურო!

— მოკვდები მისთვის?

— მოკვდები.

— მე გიყვარვარ?

— თქვენი ხომ ჩემი მეთაური ბრძანდებით!

— მოკვდები ჩემთვის?

— მოკვდები.

— სტყუი!

— მე არასოდეს არ ვსტყუი, ჩემო მეთაურო!

ის-იყო მაშმელ სეზაის ჭიქა უნდა აეღო, რომ მოულოდნელად შებრუნდა, ხელი ბალიშის ქვეშ შეჭყო, რევოლვერი გამოიღო და სადიეს დაუმიზნა. დაინახა თუ არა, რომ ეს ამბავი ცუდად დაშთავრდებოდა, უმაღლესი ჩაერია უფროსი ლეიტენანტის ამბანაგი:

— თავი დაანებე ამ ლაპარაკს.

— არა, მაკალე! ვნახოთ, ეს პირტყუი ტყუილს ამბობს თუ არა? ისევ მიუბრუნდა სადიეს:

— თქვი, მოკვდები ჩემთვის?

— მოკვდები.

— იცოდე, მოკვალე!

— შეგიძლიათ მოკლათ, ბ-ნო უფროსო ლეიტენანტო.

— მაშ მიიღე!

რევოლვერმა ყრუდ დაიჭუხა. ოფიცრის წინ გაჭიმულად მდგარი სადიეი შეირყა და მაგიდაზე გადმოიყვია.

• •

სოფელ კოფჯაგის აღმოსავლეთით, ხუთიოდე კილომეტრზე არის ბორცვი. ერთ-ერთ ქარიან დღეს ჯარისკაცებმა იქ ამოთხარეს ორმო. რამდენიმე საათის შემდეგ ჩაშვკრივებული იყო მთელი 126-ე ქვეითი პოლკი. აქ დამარხეს სერეანტი სადიეი.

პოლკის მეთაურმა მეორე დღეს ხელი მოაწერა ბრძანებას. მასში ნათქვამი იყო, რომ ჯარისკაცები უფრო მოკრძალებით უნდა მოექცნენ ოფიცრებს, მალლობი 102-ე კი ცხადდებოდა აკრძალულ ზონად.

სამი დღე არც კი იყო გასული, რომ პოლკის მეთაურს მოახსენეს:

„...1941 წლის თებერვალს... ღამით, უცნობმა პირებმა მიაკრეს დაფა, რომელზეც წარწერილია: „სერეანტი სადიეის სიმაღლე“. წარწერა ამომწვარია რკინის შანით. როგორც ეს ყველაფრიდან ჩანს, დაფა გამოკრულია თქვენდამი რწმუნებულ პოლკში მსახური ვილაც უცნობი პირის მიერ. კვლევა-ძიება გრძელდება...“

იმ დღეებში, როცა კვლევა-ძიება წარმოებდა, უფროსი ლეიტენანტი, სხვა ოფიცრებთან ერთად, გამოიძახეს პოლკის მეთაურთან. მიუხედავად უფროსების ცდისა, მალე ყველამ გაიგო პოლკში, რომ ლეიტენანტს პასუხისმგებლობა აძლევდნენ. ჯარისკაცებს მაინც ვერ დაუმაღეს, რომ შემამსუბუქებელ გა-

რემოებათა გამო მაჰმუდ სეზაის სასამართლომ მხოლოდ ექვსი თვით პატიმრობა მიუსაჯა: მხედველობაში მიღებული იქნა ლეიტენანტის სიმთვრალეც, სადიყის დაუმორჩილებლობაც. ჯარისკაცებმა კი იცოდნენ, რომ ოფიცერს ჯარიდან ათავისუფლებდნენ მხოლოდ მაშინ, თუ მას მიუსჯიდნენ ექვს თვეზე მეტს.

მაჰმუდ სეზაი იმავე საღამოს უკანვე მოიყვანეს პოლკში, მისცეს მისი ძველი კარავი და გუშაგი დაუყენეს. მეორე დილას ყველამ დაინახა მის კარავზე წარწერა, რომელიც გაკეთებული იყო კუპრით: „მკვლელი!“ უფროსი ლეიტენანტის კარავთან ამის შემდეგ კიდევ

ერთი გუშაგი დააყენეს. რამდენიმე დღის შემდეგ მთელ პოლკს მოედგა ცეცხლი. ღვე ერთი ახალი ამბავი. „სერტყანტის“ დიყის სიმალეზე“ გაჩნდა კიდევ ერთი წარწერა:

„აქ განისვენებს სამშობლოს მტრის მიერ მოკლული სერტყანტი სადიყი!“

თვის მიწურულს პოლკმა შემოუღრა მთას და ჩატლაჯის დაბლობში მოვიდა. როცა ახალი ბანაკი გამართეს, ჯარისკაცები, უწინარეს ყოვლისა, დაინტერესდნენ იმით, თუ სად იყო მაჰმუდ სეზაის კარავი. ის უკვე აღარ იყო. რამდენიმე ხნის შემდეგ გამოირკვა, რომ ის გადაგზავნეს არზრუმში „მისჯილი ვადის მოსახელად“.

ბოქლომი

ჩვენი გაზეთის რედაქციაში აიყვანეს ახალი დამტარებელი — შუახნის, მაღალი, გამხდარი გლეხი. მას ლამეში ოცდაათჯერ მაინც გზავნიდნენ ტელეგრაფის სააგენტოში ინფორმაციის მოსატანად. იგი არასოდეს არ ჩიოდა, მაგრამ არც არასოდეს იცინოდა. შუალამის შემდეგ, როცა საქმე უკვე ცოტა ჰქონდა, მიჯდებოდა სადმე კუთხეში, წარბებს მოღუშავდა და გულდასმით კითხულობდა ძველ გაზეთებს. ჩვენ გვგონა მას აინტერესებდა მკვლელობა, ქურდობა და სხვა ბოროტმოქმედებანი, რომელთა შესახებ დაწვრილებითს ცნობებს პირს მოვუსინჯავდით და ყოველ დღე ვაქვეყნებდით.

ერთხელ, საღამოს, უკანასკნელი დეპეშების კითხვით ვიყავი გართული. ჩვენი დამტარებელი, როგორც ყოველთვის, ახლაც გატაცებით კითხულობდა. უცებ მომესმა მისი აღფრთოვანებული შეძახილი: „აი, ეს მესმის!“ თავიც არ ამიწევია მაღლა, მეგონა, უთუოდ რომელიმე მკვლელი დააპატიმრეს-მეთქი, მაგრამ დამტარებელი ადგილზე შეხტა და მხიარული სიცილი დაიწყო. ის-იყო, უნდა გამეგო, თუ რამ გააცინა ასე, რომ

თვითონვე მოიჭრა ჩემთან და ცხვირთან მომიტანა გაზეთი:

— ბოდიში, საიდან არის ეს ცნობა, იქიდან რომ არა, სადაც მე თქვენ ყოველთვის მგზავნი?

გაზეთში ჩაიხედე. დებეშა პარიზიდან იყო, იუწყებოდნენ ლოკერების გაფიცვას.

— ჰო, იქიდან არის! მაგრამ რატომ მეკითხები ამაზე?

— ეს ცნობა მე მოვიტანე გაზეთისათვის?

— რა თქმა უნდა, შენ!

— უნდა გითხრათ, რომ ძალიან მომეწონა.

მას თვალები უბრწყინავდა. ვგრძნობდი, უნდოდა რაღაცა ეთქვა ჩემთვის. მე უსიტყვოდ მივუთითე ცარიელ სკამზე. დამტარებელი გაწითლდა, თავი ძირს ჩაჰკიდა, მიწას დააცქერდა და ჩაიღაპარავა:

— შევრცხვი, ეფენდი!

— დაჯექი, — ვეუბნები მას, — დაჯექი და მიახმე, რაშია საქმე?

და მან მიახმო. უფრო სწორად რომ ვთქვათ — მე შეკითხვებს ვაძლედი, ის

კი მპასუხობდა. ვეკითხებოდი ყველაფერზე — ბავშვებზე, ოჯახზე. ბოლოს, მინდოდა გამეგო, რატომ წამოვიდა სოფლიდან და როგორ მოხდა აქ. თავდაპირველად არ უნდოდა რამე ეთქვა ამასზე. მერე კი, როცა დანიხა, დაჟინებით ვთხოვდი, მოთხრა:

— სოფლიდან გამომავლი სიდედრმა, ადუფკატმა და მარშალმა.

— სიდედრი — გასაგებია, ვიცით, საერთოდ, როგორებიც არიან ხოლმე სიდედრები, მაგრამ დანარჩენი ორი? განსაკუთრებით, ეს მარშალი? ვინ არის იგი?

— ამერიკელი გენერალი.

მე მართლა გაებრაზდი. მამასხარავებს, თუ რას მიშვრება-მეთქი?

იგი ისევ განაგრძობდა ღიმილს, მაგრამ ეს უკვე სიმშრის ღიმილი იყო.

— რაც იყო, იყო, — მოთხრა მან მშვიდად. — რაკი ასეა, გაიმბოთ, ძალიან რომ არ დაინტერესდეთ. გრძელია ეს ამბავი. ჩვენი სოფელი ქალაქის ახლოს მდებარეობს. იქ ყოველ ოთხშაბათს იმართება ბაზრობა. იშვიათად დავდივარ იქ. მეურნეობას თავს ვერ ვანებებთ. ყველაზე მეტად დადიან მოხუცი ქალები. ჩემი სიდედრი არც ერთ ბაზრობას არ დააკლდებოდა.

ერთხელ, ორიოდე წლის წინათ, იგი ბოქლომიანად დაბრუნდა ბაზრიდან. შემრცხვა. ჩვენს სოფელში სახლის კარს ბაწრით შევკრავდით და წავიდოდით ხოლმე საქმეზე. კარებზე ან ჭიშკრებზე ბოქლომის დადება არ შეგვშენოდა! მაგრამ დედაყავი თავისას არ იშლიდა: „როგორ შეიძლება ასეთი ქონება ხელიდან გავუშვა, თორმეტ კევრცხად ორგასაღებთან ბოქლომს სადღა ვიშოვი? ყველანი. ამერიკულ ბოქლომებს ეტანებიან, მე კი პირდაღებული ვუცქირიო!“ — ამბობდა იგი და, დაიწყო და დაიწყო...

მე განსაკუთრებით გაებრაზდი მაშინ, როცა გავიგე, რომ ეს საქონელი ამერიკულია. რამდენი წელიწადია, თავს გვებეზრებენ: „ამერიკული დახმარება, ამერიკული დახმარება!“ ნეტავი რამედ

ღირდეს მაინც ამ გაუბატონების მთერ გამოგზავნილი რომელიმე საქონელი, ვინ იცის, რეებს არ გვაჩენდნენ ჩვენში? ში! ყველაფერი უფარგისი, ყალბი და დამპალი იყო. ერთი სიტყვით, არ მომეწონა ეს ბოქლომი, თითქმის ვგარძნობდი, რომ რაღაცა უნდა მომხდარიყო.

როგორღაც დილას მინდვრად წასასვლელად მოვემზადე. ვებღავ, სიდედრი მოდის ქუჩიდან, გამიკვირდა:

— დილა მშვიდობისა, საიდან მოდიხარ ასე ადრე? — ვეკითხები მას.

მან რაღაც მიკიბ-მოკიბა, მერე მეუბნება:

— გუშინ საღამოს მწითური დეკეული არ დაბრუნდა. საქმერად ვიყავი.

თურმე დედაბერი ავადმყოფი მეზობელი ქალის სანახავად წასულა. სახლიდან გამოსულა თუ არა, ჭიშკარზე ბოქლომი დაუდგია. შინ საღამოს დაბრუნებულა, სწორედ იმ დროს, როცა ნახირი ბრუნდებოდა. ქალი საჩქაროდ შესდგომია ბოქლომის გაღებას. უკვე გასაღები გადატეხილა. აბა, რა მოუვიდოდა დამპალ საქონელს! დატრიალებულა ჩვენი სიდედრი, ბოლოს, მეზობლის ეზოდან სირბილით შემოსულა სახლში, ზედიზედ დაუდგია ჭიშკარზე დადებულ ბოქლომის მეორე გასაღებისათვის, ისევ მეზობლის ეზოდან ქუჩაში გაჭირდა. ამასობაში ნახირი უკვე თავიანთ ეზოებში შესულა. ვიდრე სიდედრი, იმის შიშით, რომ მე მალე მოვიდოდი, ბოქლომს გააღებდა და გასაღებს სახლში შეინახავდა, სულ დაღამებულა. მერე ბევრი ურბენია სოფელში, მაგრამ დეკეული ვერსად უპოვია. როცა გვიან საღამოს მინდვრიდან დავბრუნდი, შეშინებია, ჩემთვის ეთქვა, რაც მოხდა. დილას კი, თუმცა განთიადიდან მოკიდებული ბევრი ირბინა, მაგრამ დეკეულის კვალს ვერსად მიაგნო და ვერც ისეთი ვინმე შეხვდა, რომ ის ენახა.

რამდენიმე დღე ვუცადეთ, ვფიქრობდით ვინმე მოღენიდა ჩვენს დეკეულს, მაგრამ საქმე არა გაქვს! არსად ჩანდა. მაშინ დიდმა და პატარამ საოჯახო საქ-

მეზე ხელი ავიღეთ და დავიწყეთ მისი ძებნა მთასა და ბარში. გადიოდა კვირეები, მაგრამ დეკეული არსად ჩანდა.

მთელი ზაფხული ისე გავიდა, რომ დეკეული ვერსად ვნახე.

რა არ ხდება ცხოვრებაში! თურმე ზედად მეწერა, რომ დეკეულს, ბოლოს-დაბოლოს, თვითონ მე მოგვანახე! განა მე შემეძლო ის გამომეცნო, ჩემთვის რომ პირდაპირ სახეში არ შემოეზმუელა? ან როგორ შემეძლო გამომეცნო ისე დამშვენებულა? შესამჩნევად გაზრდილა, კარგად გასუქებულა. რქებზე დახვეული ჰქონდა ფერად-ფერადი ლენტები, მე კი არა, თვით დედამისიც ვერ იცნობდა. მოკლედ, ჩემს დეკეულს გამოფენაზე შევხვდი. ეს რამდენიმე წელიწადი, ჩვენს ქალაქში კასიმის! დროს აწყობენ პირუტყვის გამოფენას. მე არასოდეს არ წაესულვარ იქ. მაშინ, რაკი თავისუფალი დრო მქონდა, მომიხილა გავლა, ჩვენს თანასოფლელებთან ერთად წავედი.

როცა ჩვენი დეკეული ვიცანი, დავიწყეთ კითხვა-გამოკითხვა, თურმე ის აქ მოეყვანა მეზობელი სოფლის მამასახლისს — კულაყ არიფ-ალას.

ამის გაგონებაზე კინაღამ ჰკუპზე შევიშალე. ყველაფერს თავი მივანებე, მთასა და ბარს ავეყევი, სად არ ვიზიტირებ მის საძებრად, მას კი გამოფენაზე გამოეყვანა ჩემი დეკეული. ხედავ!

ის-იყო აყალ-მაყალი უნდა ამეტება, რომ ჩემმა თანასოფელმა მოხუცმა მოთხრა: — ალა, ყვირილს ნუ ატეხავ! ახლავე მოველაპარაკებო არიფ-ალას და როგორმე შევთანხმდებითო.

წასული არც კი მეგონა, რომ ის უკვე დაბრუნდა. ტირილის გუნებაზე იყო. აღას მაგრად გამოუღანძღავს, და განუცხადებია: — „ერთი სცადოს წაყვანა, მეტი არაფერი მინდა, დიდება ალაჰს, ჩვენს ქვეყანაში არიან მსაჯულნი, მას იქ მოველაპარაკებო!“ შევატყვე, რომ არაფერი გამოვიდოდა, სოფელში დავბრუნდი.

მეორე დილას ქალაქში წავედი, პირდაპირ ადვოკატ ემინ-ბეის კანტორაში გავჩნდი. იგი ისეთი ზარმაცი და უსაქმური ვინმე იყო, რომ სადილობამდე არ გამოჩენილა. სხვა ადვოკატი კი ქალაქში არ იყო, ამიტომ ვერავის მივმართე. ნასადილეც ისევე მასთან მივედი. ახლა ადვოკატი ადგილზე დამიხვდა რაც თავს გადამხდა, ყველაფერი ვუამბე, იფიქრა, იფიქრა და ბოლოს მითხრა: — აქ უსათუოდ შეცდომავა.

— როგორ თუ შეცდომა? — ვეუბნები მე, — მთელი სოფელი...

— მთელი სოფელია თუ არა, მე ამასთან არა მესაქმება რა. ალა ტყუილს არ იტყვისო!

— თუ ალა არ იტყვის, — ვეუბნები, — ცხადია, მე ვტყუი?

— აბა, რას ლაყბობ? მდიდარი განა ღარიბის შესაღარი?

— მაშ, შენ ჩემს საქმეს ზელს არ მოჰკიდებ?

— ხედავ, რა უცებ მიხვდი! რა თქმა უნდა, არა! არიფ-ალა — საპატივცემულო კაცია.

— შე ვინა ვარ?

— არავინ!

მართლაც. ვინ არის იგი და, ვინა ვარ მე? ვხედავ, საქმე ცუდიადა, დაუყოვნებლივ წავედი სკოლის დარაჯთან. იგი ჩვენი სოფლიდანაა. ავდექით და ორივემ ერთად დავწერეთ თხოვნა, სასამართლოში შევიტანე და სოფელში დავბრუნდი.

ორი თვის განმავლობაში ქალაქიდან არაფერი ისმოდა. შუა ზამთარში მოვიდა ქალაქი. წავედი სასამართლოში; იქ აღას მაგივრად გამოცხადდა სწორედ ის ადვოკატი, რომელმაც ჩემთან ლაპარაკიც კი არ იკადრა. მოსამართლეს მომისმინა, მერე სიტყვა ადვოკატს მისცა, მან კი გულდას თავი მოხსნა, მიაყარა და მიაყარა ტყუილები! თითქოს ეს დეკეულს არიფ-ალასი ყოფილიყო და ჩვენს თავლაში ებოვნოთ. ბოლოს კი მითხრა, თუ არ მოიტან ქალაქის იმის დასამტკიცებლად, რომ დეკეული ნამდვილად შენია, შეურაცხყოფისათვის სა-

¹ კასიმი — მ ნოემბერი, ზამთრის დასაწყისი. — ზალხური კალენდრას მიხედვით.

კეული უცებ შეჩერდა. ბოლოს ნელ-ნელა მიუახლოვდა ჩვენს ტიშქარს, რკები გაჰკრა და ეზოში შევიდა. მდიდრების კანონი ახლა უკვე გროშიც არა ღირდა: უნდა გენახათ, რა მოუვიდათ ჩვენს გლეხებს! ჩვენი სახლის წინ ქუჩა ბაზარს დაემსგავსა, ისე გაიქცედა ხალხით.

უცებ ხალხის ჯგუფი გაარღვია ჩემმა სიდერმა და ხელში რალაცა მომაჩეხა. ვხედავ — ბოქლომია.

— თუ ღმერთი გწამს, შვილო, — შეუბნება იგი, — ყოველ შემთხვევისათვის, ტიშქარი დაკეტე.

ეს საზიზღარი ნივთი იქვე მიწაზე

ბ ე ი თ უ ღ ა ხ - უ ს ტ ა

მას ბეითულახ-უსტა ერქვა, მაგრამ გლეხები კოჯა უსტას¹ ეძახდნენ. ის გაზით იღებდა გახურებულ რკინის ნაჭერს და ჩაქურჩის რამდენიმე დარტყმით აქცევდა მას ქარცახად, სამუხად ან ნიჩხად.

ბეითულახ-უსტა კოჭლი იყო. ის ორი-ოდე წლის წინათ მოვიდა ამ პატარა სოფელში და ღამე გაათია ყავახანაში. ბეითულახ-უსტა მიდიოდა თავის შშობლიურ ქალაქ ედირნეში. სტამბულიდან ამ სოფელამდე გზა ერთ კვირაში გამოიარა, კიდევ დიდი გზა ედო წინ.

როცა გლეხებმა მისი და შშობლების ჯანმრთელობის ამბავი ჩვეულებრივი მოკრძალებით გამოიკითხეს, მოსურვეს გაეგოთ, თუ რა ხელობას ეწეოდა სტუმარი, მან ღიმილით მიუგო:

— ხელობა იმდენი მაქვს, რამდენიც გნებავთ...

მაშინ რომელიღაც გლეხი შეეკითხა:

— აი, მაგალითად, სამჭედლო საქმეში თუ გესმის რამე?

მოხუცმა მიუგო:

— სწორედ ამ ხელობამ დამაკოჭლა...

ბეითულახ-უსტას ბავშვობიდანვე ჰქონდა ხელოსნობისადმი მიდრეკილე-

დავანარცხე და ფეხი წავყარი. ყველა ტაში დაჰკრა. ნუ მკითხავთ, რა² ამბავი! დატრიალდა იქ!

მას შემდეგ დღემდე უცხო მხარეში დავიხეტები, რომ მწითურ დეკეულს წყვილი მოვეუნახო! თუმცა ადვილი საქმე როდია ეს, მაგრამ სხვა გზა არ არის! გულხელდაკრეფილი ზომ ვერ დავჯდები! ახლა სადაც კი თვალს მოვკრავ ნაწერს: „მარშლის გეგმა“, „ამერიკული დახმარება“, — გულ-ღვიძლი მეთუთქება სიბრაზისაგან.

მაგრამ ის კი, რაც მე ახლა წავიკითხე, — სულ სხვა რამეა. ასეთი საქმისათვის სიცოცხლეც კი არ დამეწანება!

ბა და სხვადასხვა ხელოსანთან სწავლობდა. ის მუშაობდა ედირნეში, მერე კი, როცა სამუშაო უკვე აღარ იყო, სტამბულში გადაბარგდა. როცა დამოუკიდებლობისათვის ომი დაიწყო, ნება-ყოფლობით წავიდა ჯარში, ბევრ ფრონტზე მონაწილეობდა ბრძოლებში, მხარში დაიჭრა და ის-იყო ზურგში გადაგზავნეს.

რაკი იმ სოფელში სამჭედლო არ იყო, ბეითულახ-უსტამ გადაწყვიტა დროებით დარჩენილიყო იქ და გლეხების გუთმების, თოხებისა და სხვა სასოფლო-სამეურნეო იარაღების შეკეთებით ორიოდე გროში შეეგროვებინა სამგზავროდ.

გავიდა ერთი კვირა, მეორე, მერე — ერთი წელი, ორი წელი, ბეითულახ-უსტა კი სულ სოფელში ცხოვრობდა და მუშაობდა. სოფლის ვანაპირას ჰქონდა პატარა ქოხი, რომლის ფარდულის ქვეშ სამხრეთით ყოველთვის ქროდა ზღვის თბილი ქარი, აქ ედგა გრდემლი და საბერველი; აქვე შრომობდა ბეითულახ-უსტა.

მუშაობის დროს ბეითულახ-უსტა ხმას არ იღებდა, მაგრამ საღამოს, მუშაობის დამთავრების შემდეგ, ქოხის მახლობლად გაშლიდა ქილობს, დაჯდებ-

¹ კოჯა უსტა — დიდი ხელოსანი.

ბოლა და სიამოვნებით საუბრობდა გლეხებთან, რომლებიც მინდვრებიდან შინ დაბრუნებულნი სტუმრად შემოვილიდნენ ხოლმე მასთან.

— ცუდ დღეს შევესწარი, — ეუბნებოდა მათ ბეითულახ-უსტა, — აბა, შეხედეთ, რა დღეში ჩავარდა ჩვენი ქვეყანა! როცა პატარა ვიყავი, ედირნეში ასი ათასი მცხოვრები იყო. ახლა კი, როგორც ჩვენები ამბობენ, ქალაქი ჩაკვდა და მხოლოდ თოთხმეტი ათასილა დარჩა. სადღა წავიდნენ დანარჩენები? რამ გააჩანაგა ეს ლამაზი ქალაქი?

ბეითულახ-უსტა ამის შემდეგ ჰყვებოდა დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლის ამბებს:

— მახსოვს, დაჭრილები გადაგვაგზავნეს ერთ დაბაში, ყაზის მახლობლად. ჩვენ კარვებში ვიწეეთ. დღედაღამე თვალს ვერ ეხუჭვდით, საზიდრების ჭრილის გამო შეუძლებელი იყო დაძინება. თავდაპირველად გული მოგვიღოდა ამაზე, მაგრამ მერე, როცა შევიტყვეთ, რომ ამ საზიდრებით რუსეთიდან ჩვენში სატურველსა და სურსათს მოეზიდებოდნენ, დავიწყეთ მათი დათვლა... იყო შემთხვევები, როცა დილით რომელიმე ამხანაგი იტყოდა: წუხელ მხოლოდ ორმოცმა საზიდარმა გაიარაო, — ჩვენ სასოწარკვეთილებას ვეძლეოდით. სამაგიეროდ, მეორე დღეს, როცა გავიგებდით, „სამასამდე დავითვალე და მერე თავი დავანებო!“, ყველას ეჩვენებოდა, რომ იმ დღეს ჭრილობა თითქოს ნაკლებად სტკიოდა. ერთი სიტყვით, საზიდრები მიდიოდნენ და მიდიოდნენ გაწუწუვებულნი! მაშასადამე იბრძოდნენ ჩვენი მუშები და გლეხები. მაშ, რას იზამდნენ, ისინი ხომ საშრობლოსთვის იბრძოდნენ, ხომ არ შეიძლებოდა სხვის ხელში ჩაგვგდო მამული!

და აი, ჩვენ განგდევენეთ მტერი და საშრობლო გადავარჩინეთ. მერე ჭრილობის მოშუშებას შევუძღვეთ. რუსეთიდან დაიწყეს ტრაქტორებისა და მანქანების გამოგზავნა, ჩვენში გაჩნდნენ რუსი ხელოსნები.

მე დავბინავდი ნაზილში, სადაც რუს-

ები საქსოვ კომბინატს ამენებდნენ. ორი წელიწადი ვიმუშავე მეთქინ შუა სანაშნავი ბაზაში! ყველას ასე ეძახებდნენ, როგორც სწორი სწორს. ზოგჯერ შემეკითხებოდა ხოლმე მთავარი ინჟინერი: „შენ რას იტყვი, ბეითულახ-უსტა, ხომ არ აჯობებს, რომ ასე გავაკეთოთო?“... ასეთ წუთებში სიხარული-საგან სულს ვერ ვითქვამდი. განა ამის შემდეგ შეიძლება ცუდად იმუშაო? თქმა არ უნდა, ბევრი რამ გინახავს კარგი რუსებისაგან! ისეთი ბედნიერი ვიყავი, რომ ენით არ შემიძლია გამოვთქვა!

მაგრამ მოხდა უბედურება. ერთხელ მუშაობის დროს დაზგა გაიმტყდა და ფეხი მოვიტყეე. რუსებმა საავადმყოფოში დამაწვინეს და ისე მექცეოდნენ, თითქოს თვითონ ყოფილიყვნენ დამნაშავენი. „ნუ იღარდებ, ბეითულახ-უსტა, — მეუბნებოდნენ ისინი, — გამოკეთდები და იოლ სამუშაოს მოგცემთო“...

სავადმყოფოდან დაკოტლებული გამოვედი, მაგრამ ხელები მართელი მქონდა. ფაბრიკაში დაბრუნების შემდეგ დამაყენეს საერმონტო საამქროში, სადაც კიდევ დიდხანს ვიმუშაობდი.

ჩვენი მუშები, უკლებლივ, მოხუცები და ახალგაზრდები, რუსებისათვის სულს არ დაიშურებდნენ. რადგან რუსები თავიანთ სამშობლოში, ყოველ ჩვენგანს ძმებსავე, ღვიძლ ძმებსავე ეხვეოდნენ, და შეეთანხმდით, რომ ჩვენი ხალხები ყველგან და ყოველთვის მეგობრულად იმუშავებდნენ მომავალში. მაგრამ აბა რა უნდა ვქნათ, როცა ჩვენი ანკარელი ფაშები და ბეგები დუმეგობრდნენ ინგლისელებს, რომლებმაც სულ ახლო წარსულში გააჩანაგეს ჩვენი ქვეყანა. ატყდა ახალი ომი. ამჯერად ჩვენ მეგობრული კავშირი გავაბით გერმანელებთან. როგორ აღელდა მაშინ ხალხი! რამდენი ბოროტება გვახსოვს გერმანელებისაგან! რაღა უნდა ვილაპარაკოთ ინგლისელებსა და ამერიკელებზე, რომლებსაც უნდათ ოსმალეთი ნაწილ-ნაწილად დაქუცმაცონ და თავ-

ვიანთ კოლონიად გადაქციონ! და ისინიც, ვინც წინათ ყვიროდა: „გაუძარჯოს საბჭოებს — ჩვენს ერთგულ მეგობრებს!“ — ახლა სულ სხვაგვარად ამღერდნენ. თევზი თავიდან ყროლდება! თქვენ რა უნდა გააწყოთ, თუ თვითონ ბატონები სპეკულანტები და გაიჟვრები გახდნენ და მთელი ჩვენი ქვეყანა მთლიან შეებაზრად გადაქციეს? ცხოვრება ყოველდღიურად სულ უფრო გამწვანდება. სამუშაო არ არის, ფული არ არის... ისინი კი რომლებსაც დღემდე ვერასგზით ვერ უპატიებთათ თავიანთ თავისთვის, რომ გერმანელებთან ერთად ომის წარმოების შემთხვევა ხელიდან გაუშვეს, ახლა ხელგაშლილად ხვდებიან ამერიკელებს: „გთხოვთ, ბატონებო! კეთილი იყოს თქვენი მობრძანება ჩვენს ქვეყანაში!“.

ბატონმა ამერიკელებმა დაიწყეს ჩვენს ქვეყანაში თოფებითა და ზარბაზნებით დატვირთული გემების გზავნა. მერე კი, მოგებით ხელის მოსათბობად თავიანთი საქონლით აავსეს ჩვენი ქვეყანა, რის შედეგად დაიწყო ჩვენი საკუთარი ფაბრიკების დაკეტვა, მუშები ქუჩაში აღმოჩნდნენ, ჩემთვის დრომდე ხელი არ უხლიათ. მე ხომ ვმუშაობდი ფაბრიკაში დღიდან მისი დაარსებისა... მაგრამ ვერასგზით ვერ შევუირიგდი იმას, რომ დღიდან სალამომდე გვამუშავებდნენ. და აი, დავუწყე ახალგაზრდებს ახსნა-განმარტება იმის შესახებ, თუ როგორ ვმუშაობდით რუსებთან.

— სამუშაო დღე რვა საათზე მეტი არ

უნდა იყოს, ზედმეტი სამუშაო შესრულება — განსაკუთრებული სხეულები უნდა იქნას ანაზღაურებულნი... უნდა ზოდ სამუშაოდან არ უნდა ანთავისუფლებდნენ, ზოლო თუ ამისთვის არის მიზეზი, მუშა წინასწარ გაფრთხილებული უნდა იქნას-მეთქი, — ასე ვასწავლიდი ახალგაზრდობას.

ჩემი სიტყვების შემდეგ ბევრმა მუშამ დაიწყო გამოხატვა მეპატრონეების წინააღმდეგ. უფროსებმა დაიწყეს „წამქეზებელთა“ ძებნა და, ბოლოს და ბოლოს, მომავალიც, მაგრამ მე, ზომ არ ვეკუთვნი იმ ადამიანთა რიცხვს, რომლებიც ფებთა მტერს ულოყავენ უფროსებს. „ჩვენ ჩვენს უფლებებს ვიცავთ-მეთქი!“ — განევტახადი მე.

წამიყვანეს პოლიციაში კომისარი ლანძღვა-გინებით შემხვდა. მე ვერ მოვითმინე, სახეზე მივაფურთხე და ვუთხარი:

— შენ ჯერ კიდევ ცხირმოუხოცელი ხარ, შენ ტიტლიყანა დაფორთხავდი მაგიდის ქვეშ, როცა მე სამშობლოს ვიცავდი-მეთქი!

მცემეს ჩემმა მამულიშვილებმა, მცემეს და, ახლა არ იკითხავთ, როგორ მცემეს? მერე, რა თქმა უნდა, სამუშაოდანაც გამაგდეს, მაგრამ არა უშავს რა! მე ხომ ძველი ინვალიდი ვარ, ბევრი რამის გაკეთება კი არ შემეძლო... ფაბრიკაში ახალგაზრდები დარჩნენ; მათ კი მეპატრონეები ადვილად ველარ გაუსწორებდნენ!..

თარგმანი პოლიო აბრამოვი

პ. ბარამიძე

„ღავითიანის“ პერსონაჟები ვახტანგი და კონსტანტინე

ღავით გურამიშვილის თხზულებათა კრებულის „ღავითიანის“ მთავარი ნაწილია პოემა „ქართლის ჭირი“. ამ პოეტურად მოთხრობილია ჩვენი ქვეყნის ისტორიული თავგადასავალი XVIII საუკუნის პირველ ნახევარში. მოთხრობილი ამბების წამყვანი პერსონაჟია ქართლის მეფე ვახტანგ VI. „ქართლის ჭირის“ ისტორიულ ამბებში ბუნებრივი უშუალოებით ჩაქსოვილია თვითონ პოეტის საკუთარი სათვალავი ამბები. პოემის შესავლის საექსპოზიციო ნაწილში ავტორი მკაფიოდ გადმოსცემს თავისი მთავარი პერსონაჟის შინაარსობრივ სქემას:

ამ ცხადად იძუების ყველი დასაბამ-
დასასრულსა,
მეფის ვახტანგის ამბავი, მოწყალის, სიბრძნით
სრულსა,
მაზედან ქართლის არაჟი, მტერთაგან
გაბასრულსა,
მერმე თვით ჩემის თავისა, დაკარგულ
დამწირულსა.

„ქართლის ჭირი“ ისტორიული ეპიკის პოემა. პოემის ისტორიულობა განსაუხრებელია ძლიერად იკრძნობა ახლა, თავისი დროისთვის კი პოემა წარმოადგენდა მღელვარე თანადროულობის თემაზე დაწერილ ნაწარმოებს, რომელიც გამსველილი იყო მისი ავტორის მხურვალე პატრიოტულ-პემანისტური იდეებით. „ქართლის ჭირის“ მთავარი მოქმედი გმირია ქართლის ყვეყანა, პოემის სასიუჟეტო არსს შეადგენს ქართლის ქვეყნის უკუღმართი ისტორიული ცხოვრების ამბავი, რაც ავტორის თავმდაბლური განცხადების მოუხდავად („ქართლის ჭირსა ეგრეთ მოსთელის, თუ არ ბრძენი ენამკვერის“) აწერილია სამეფალითა სიმართლითა და დიდი პოეტური მგზნებარებით. პოემის სათაურიც გარკვეულ წარმოდგენას ჰქმნის მოსახრობი ამბების შინაარსობრივი ხასიათის შესახებ და გარკვეული მიმართულებითაც განაწილებს მკითხველს.

ღავით გურამიშვილს ბევრი ცნობილი ისტორიული პირი ჰყავს გამოყვანილი თავის პოემაში და მათ ახასიათებს შესაფერის მტრებთან.

მაინც, როგორც აღვნიშნეთ, პოემის ცენტრალური ფიგურია ვახტანგ VI. ზემოთ ცოტრიებული ნაწილებიდან კარგად ჩანს ავტორის დამოკიდებულება თავისი გმირისადმი, ნათელია პერსონაჟის ავტორისეული დახასიათება („მოწყალე“, „სიბრძნით სრული“). გურამიშვილი ბევრგზის უბრუნდება ვახტანგის მეფური თუ აღმართური თვისებების აღწერას. იგი ვახტანგს პირველად გვაცნობს პეტრე პირველის ელჩის მიღებასთან დაკავშირებული ამბების მოთხრობისას. აი, ვახტანგი ერთხელ საღამო ეამს მარტოდ იჯდა თავის სასახლის იგივენი თბილისს, მეფეს მწვავე სევდა შემოსწოლოდა („ქვეყნის არევის მიზეზით გულს სევდა მას მიმართდა“). მეფე დანადგლიანებული იყო საქვეყნო საქმეების გამო. მეოლი პოემის მანძილზე გურამიშვილი ავითარებს ამ მოტივს. „ქართლის ჭირის“ მკითხველს ვახტანგი ეხატება, როგორც ქვეყნის ინტერესებისათვის თავდადებული მზრუნველი, უიღბლო, კეთილშობილი მეფე და აღმართი, რომელსაც ვერ მოუშორებია ქმენვა და ნაღველი. ქვეყნის „არევის“ გამო ვახტანგის მგრძნობიარე გულს „გრა ჯაფგ-მურია“. „ჯაფგინი“ და „შესაზღვრად შესახარო“ დღედა იგი კახეთის ელჩებს. ამ შემთხვევაში მეფის მძიმე სულიერი გამოწყოლება საქვეყნო ამბებით იყო გამოწვეული. რუსეთში გარდაცემულმა ვახტანგმა ცოცხალს ვერ მოუსწრო თავის მოკავშირე პეტრე პირველს. თუმცა იგი მოსკოვში პირადად კარგად მოეწყო და იქ მეფური ცხოვრების პირობებზე შეეცმნა, ვახტანგს ძლიერ აღარდებდა მშობლიური ქვეყნის უნდევში ხვედრა. გურამიშვილის სიტყვით, ვახტანგის გულს „სცემოდა სევდა“, იგი დამწირებული იყო „მგლოვიარე“, „ცრმელების მღერელი“. ქვეყნისათვის გულშემოცხადი მეფე თურმე „თავისას, თავის ქვეყნისას უბედურებას ჩიოდა“. ვახტანგი ცრმელებით ავედრებდა თავის ქვეყანას. იმპერატორიც ანას („ამასა გთხოვ, შემოწყნარო, ბრძანო ჩემის ქვეყნის შევლო“). ქართლის მეფეს თავისი დისცა შაჰ-ნადირის ისტორიულ ანპარჯზე გამოსვლა და ამასთან დაკავშირებით მისი ქვეყნის განთავისუფლების საკითხის პოლიტიკურა

ცხოვრების დღისწესრიგიდან დროებით მოხსნა. „სხედით გულ-ღვილ დანაწულ“ ვახტანგი სამძვრავს ეტენებოდა ღმერთის (ღმერთო ჩემო, ეს რა მესაყუი“) და წყველა-ჭრუღვას უთვლდა წუთისათვის (წყველო, ცრუო, მიცდურო, ასე რად დამეტყუიო... არც მამკაო, არც დამარჩინო“). შამ-ნადირის ამოვრცავასში შემკრამ ვახტანგს სასო წარუწყევთა და სამდამოდ დავყავა თავისა ქვეყნის განთავსუღვლების იმედი. ეს ყუო ყველაზე უფრო მამე მომენტი ვახტანგის ცხოვრებაში. იმდგავრებულ და გულმოყვულ პატრინა წარდგენა თავის მსოფელთა კრებულს და დარცხენით უთქვამს „ვევადე მე ჩემის ქვეყნის წყელასო“, მაგრამ არ იქნა და არა, შედევს ვერ მივადწიო. მას თავის თავზე მიუღია თავდატეხილი უბედურების მთელი პასუხისმგებლობა, და თავისი ერთგული თანამემამულეებისაგან შდამალი შენდობა უთხოვია. თავის საუცუესო მიზანწარაფვაში დამარცხებული ვახტანგი ჩამოშორება პოლიტიკური მოღვაწეობის ასპირენს, განმარტებული და, როგორც კერძო პირი, დასახლებულა ასტრახანში, ახლოს თავის სამშობლო მხარეთთან. ვახტანგის განწორებას უზოში მწუხარება გამოუწვევია მის მზღბელთა წრეში. გურამიშვილი აღიარებს:

უწყბლით შედისა გავრისთვის, გვეწვედა
სახმელთა დებანი;
მერმან დაწწყველეთ მას დღესა ჩვენ ჩვენი
დაბადებანი.

— გურამიშვილი ყთველთვის მადლიერებით იგონებდა ვახტანგის ამგეს („გვეყალბდის, უხვად გვაძღვდის, სწავლით შეიღვრებ გვზრდიდის“) და მას უწოდებდა „დიდს“, გურამიშვილმა მწუხარე ლექსით გამოიტრია ვახტანგის სიკვდილი („გვი, რა ზოში წაიქცა, სახლ-არათვს დაგვეცაო“).

დავით გურამიშვილი ვახტანგს გვიხატავს როგორც გონიერ მეფეს, დიდბუნებოვან ადამიანს, გულისხმიერსა და გულშემატყვარს ქვეშევრდომების მიმართ, თავშდამალსა და ჰუმანიურს. ამისთან ერთად ვახტანგი ყოფილა მებელ თავმოყვარე, ამაყი, კანდიერი, თანაც პრივილეული, შეუპოვარი და ქედმოუხრელი. ვახტანგს ბევრი სიკეთე აღუთქვა შამ-ნადირმა, მაგრამ მან ითხოილა მტარკალის წყალობა („არ წვიდა, არ შინდო, მისი ყმბაც ითავილ“). ვახტანგი ბოლომდის დარჩა ერთგული თავისი პრივრესული პოლიტიკური მრჩეველისა, ერთგული რუსეთის ორიენტაციისა; საჭაბოვლო ხსნას ქართლის მეფე ხედვდა მხოლოდ რუსეთთან შეიღროავშირში. თავისი მღვდლავრ ფაქტები ვახტანგმა თან ჩაიტანა სამარენში, ხოლო გონიერად აზრები ანდერძად დაუტრვა შთამომავლებას.

გარკვეული სიმამითებით გვიხატავს დავით გურამიშვილი კახეთის მეფე კონსტანტინესაც.

კახელებსა და ქართლებს შორის მტრობის ჩამოსაგდებლ და ჩვენი ქვეყნის დრფე ქუთხის დასაძაბუნებლ ირანის შამა გერაგული ზერხის გამოუქნება სცადა, ქართლის ტახტო ჩამოართვა ვახტანგს და აგი „უწყალობა“ კახეთის მეფე კონსტანტინეს (შამადიანური სახელწოდებით შამად-ყულბასან). კონსტანტინემ პირველად საუფესო პოლიტიკური გამჭრიახობა გავმოჩინა, შამის მიერ დაგებულ მახეში არ გაება მას წინდახედულად უთქვამს: „ქართლი მომცამათ სახტებრად, ამხანაგთა მოსაშორადო“ კონსტანტინემ ყური არ მიუღო გათმულობის მომხრე კახელი დიდაცების რჩევას — დამორჩილებოდა შამის ბრძანებს, ე. ი. წამოგებულიყო შამის ანგესზე. მას ბრძნულად განუხჯია:

გარს გვარტყია, ვით საბრტყელი, სულ
სხვა-დასხვა მტრთა გუნდა,
ჩვენ ერთმანერთს ხმალსა ვსცემდეთ, ვგოჩვეა
არს დიად ცუდი!

კახეთის მეფეს უცდია მძუბი მოლაპარაკებით მოეგვარებინა საქმე. მას გადაუწყვეტია ვახტანგის „გვერთხლება“, რისთვისაც დასტური უთხოვია („მანდ გვახლებით, მოგვადლოთ მამაშვილო მცენებო“). კონსტანტინე უნდოდა ქართლ-კახეთს შორის ყოფილიყო „სიყვარული მძუბი“. მოკეტულების პირით მას ვახტანგისათვის მიუცია უღრესად გონიერული რჩევა:

ჩვენ ერთმანერთსა ნუ ვახდენთ, თორემ
წავაბადენს მტრებია!

გირჩევ, ნუ აქცევ ზღუდებსა, შენს ზურგის
მისაყუდებსა!

გურამიშვილის მონათხრობის მიხედვით, კახბატონ კონსტანტინეს აქტიური მონაწილეობა მიუღია ოსალების წინააღმდეგ წარმოებულ ქაბთველთა ერთობულ გამათაიხსულებელ ბრძოლაში ზედველავზე.

პოეტე მაინც არ იგწყებს ვახტანგისა და კონსტანტინეს ადამიანური ბუნებისა, თუ საზოგადოებრივ-სახელმწიფოებრივი მოღვაწეობის. მისი თვალსაზრისით, უარყოფითს მხარეებს. ჩვენ აქ მხედველობაში არ ვღებულობთ ბაქარის მხრით ვახტანგის მიმართ უმართებულო განაჩენს („ვერა ენახე რა მაგისი ღრმად საქმე შინაწვდომარე, რაზედაც მიდგა, არ დარჩა ის საქმე წუხდლიმარე“). ამ სიტყვებისათვის პასუხისმგებელია ბაქარი და არა გურამიშვილი. დავით გურამიშვილს მამა-შვილი (ვახტანგი და ბაქარი) იმავეთვე სხვადასხვა პოლიტიკური მრჩეველისა და პოლიტიკური ორდენტაციის მიმდევრებად ჰქავს გამოყვანილი. მისი სიტყვით „წახდენის ღროს მამა-შვილთაც არა ჰქონდათ ერთი პირი“. სახელდობრ, „მამა რუსეთს იზრდევდა, შვილი ყვენისა კარსა“. ვახტანგი მტკიცედ იღგა

რუსეთის ორგენტიაციის გზაზე, ბაქარი კი ირანის პარტოზობას ამჯობინებდა. ვახტანგი იყო პროგრესული პოლიტიკური თვალსაზრისის გამოხატულება, ბაქარი კი ჩვენს ქვეყანას უკან ეზოდებოდა, აგრესიული ირანის მონობისაკენ. მართალია, გურამიშვილი გურების ბაქარის აუტად სწენებს, მგერამ ზოგჯერ მას მიაწერს ზერელე და ფუქსავიტი ადამიანის თვისებებს. ამ მხრივ საგულისხმოა ვახტანგისა და ბაქარის შემდეგი დიალოგი. თავიანთ ქვეყნის განთავისუფლებაზე იმედდობად გულისხმობს ვახტანგს ღრმა მკვლევარებით უთქვამს ბაქარისათვის:

არ ეიცო, რაღაც ეტლზედა შევიქნენ, დავიბადეო მე ბევრს ვეცადე, არ იქნა, აჲ ახლა შენა სცადეო.

ბაქარი უცნაურად შეხედოდა ვახტანგის გულის წუხილს, მას დაუფიქრებლად უკითხავს:

... შენ რა გაცეს აჲ საკმუნაი?
რაზელ შექმნილარ, არ ეიცო, შენის ცხოვრების მქუნაი?

იმის ნაცვლად, რომ ღრმად გაეზარებინა მამის სიტყვები, ჩასწვდომოდა იმის გულისთქმას, ქვეყნის სასარგებლო საქმიანობაზე ერთობიანა, ბაქარს დაუწვია უადგილო რეზონანსი და მკერის სწავლებას:

სჯობდა ისევ მოლენა წუხილს, მკუნია-ურვასა, ვირჩე, დაეხსენა მაგდენსა ცრემლსა და ოფლში ცურვასა.

ბაქარის სიტყვებიდან არ ჩანს, რომ მას შეგუებული ჰქონდა მდგომარეობის მთელი სირთულე და სიმწვავე, რომ მას მამის მსგავსად შეხტყოდა გული ჩვენი ქვეყნისა და ჩვენი ხალხისათვის. ბაქარი ზერელედ მსჯელობდა და ზერელედ დასკვნებზე გამოჰქონდა მისი გამოჩენილი მამის განწყობილებებსა და იმის საზოგადოებრივ-პოლიტიკური მოღვაწეობის თაობაზე.

დავით გურამიშვილი იშვიათ ობიექტურობას იჩენს, არ ზოგავს თავის მწვალობებზე პატრონის, მისი ხასიათისა და მოქმედების ცალკეულ უარყოფით თვისებებს ამბავს. ასე, გურამიშვილი ერთგვარი საყვედურით შენიშნავს, რომ ვახტანგი ზოგჯერ კრიტიკობას და თვითნებობას იჩენდა რთული პოლიტიკური საკითხების გადაჭრის დროს, იგი არა თუ ყურს არ უდებდა თავის მრჩეველებს, არამედ: „ვიცნე არ ემოწმის, მანუდა ერთგულად არ უყუროდა“. ვახტანგის თავნებობით უკმაყოფილო პოეტი დიდი სამღერავეთ ამბობს:

მეფე იყო და ბრძანებდა, იქმოდი რასაც ინებდა.

კახეთის მეფის მოციქულობის მიღების დროს ვახტანგს დაუკარგავს პოლიტიკური მოღვაწისათვის საჭირო წონასწორობა, გულის სიფიცებს

აქოლია („გახდა ვითი ნაქვერცხალი, შეტრის წყლით ჭეცა ფერი“) და შეუდევრებელი განაგრძელება გავითა:

მოშადენ ჩემნი საბასეტნი, ლაშქარი შეიფაროსა, წავიდეს, მოსპოს კახეთი, მტრის ჯაგრი ამამყაროსა.

კახო-პატონი მთლად გულფიცებლობის ცეცხლს შეუძვრია. „არც მე შევემ იმათ ჯაგრსო“, უთქვამს მას ქართლელეზე, მოუხმია ჭარბი ლეკები, დასხმია თავს თბილისს და ნაქარტულად უქცევია საქართველოს დედაქალაქი. ლაშქარებულ ვახტანგს სახელმწიფო ნაბიჯი გადაუდევამს, დახმარება უოხოვია ჩვენი ქვეყნის მაშაბარი ოსმალურისათვის. მწარე ირონიით შენიშნავს გურამიშვილი:

ვახტანგს ძიმწარის უმწარე ეტკილა ვითა
შაქარი;
ძილ-გაერთობილსან საზღაპროდ მძინარე შეშრა
ზვანთქარო...

შავი ღლეები დაუდგა ჩვენს ქვეყანას ოსმალთა შემოჭრის შედეგად. ოსმალეზმა დიმიტრეს ქართლი, შეხლწეს მისი მწა-წყალი, დაიბრუნეს და აიხრეს ქალაქები და საფლავი, გაიბრუნეს და გაეღრეს მისსაზღოვია, საშინელი ტრაგედია გაამყვეს. ქართლის ქვეყანა იქცა უდაბურ ტრამალეზად („მოისრა ზმირი ქვეყანა, გახდა ვერანა, ტრამალადა“). დავით გურამიშვილის მოქმედებით, ვახტანგი და კონსტანტინე გულის სიუიციემ დაიმორჩილა, ისინი მიენდნენ მოღალატე მრჩეველებს, ვერ გამოიჩინეს საჭირო გამტრიალობა, თავიანთი საძარახისი საქციელის წყალობით დიდი ზიანი მიაყენეს ქვეყანას. გურამიშვილი გამოტყუილად ამბობს ვახტანგისა და კონსტანტინეს მისამართით:

მოტყუდენ ზურთომობღვარნი, იხმარეს აენი
ზურთონი;
ძველთაგან მკედლად ნაშენნი საქართლო-
საკაჟორთნი
მოშალეს, ველარ იშენეს სრავანი საყვეზურთნი.
ყმა და მამული მტრებს მისცეს, თვით დარჩენ
უმსახურთნი.

მართალია, გურამიშვილი პერსონალურად მართო ვახტანგსა და კონსტანტინეს არ სდებს ბრალს ქვეყნის „წახდენაში“ ორივე მხარის ლიდარებს: „და გავლენაჲმ წრეებმა, მათ შორის სამღვდლოების წარმომადგენლებმა, სოზოლარი ჩოლო ითამაშეს სამშათხოროსო შეღლისა და სისხლის ღვრამში. დავით გურამიშვილმა სამარცხვინო მანერა გააკრა კახთა ელჩების, „ჩინით რჩეული“ ბერების, ანგარებიანი და მსუფთავი „დიაცენების“ გულისმეზარაგი საქმიანობა. მშვიდობისა და სათნოების ჩამოგდებას სანაცვლოდ „წმიდა“ ბერები კიდევ უფრო აღ-

ვიგებდნენ ქართლსა და კახეთს შორის გაჩაღებული მტრობის კოცონს. ვახტანგის სიტყვებით: „შევედ ამთარაგებს გურამიშვილი „საქართლოდ გაჩაღრულ დიაკვნებს“. შეფეს ღრმა აღმშოთხებით უტყვამს ბერებისათვის:

რად არა ზართ მონასტერში, არ ილუცავთ,
ღმერთის არ ესავთ?
გამოსულხართ და დადიხართ, ენაობთ და
ჩხუბსა სიუსავთ,
ჩვენთა ბრძალთა გამახულთა მგავთ უფრო
თქვენ აღლუსავთ.

გურამიშვილმა ამხილა გათქვევრი ინტრიგანისა და მრავალხიზი რეზგატის ისე შეფის ბინძური მოქმედებანი. პოეტის ღრმა ჩწვნით, ჩვენი ქვეყნის დაძაბუნების მთავარი მიზეზი იყო არა გარეშე მტრის თარეში და ლეკიანობა, არამედ შინათმშობლიობა, კუთხური განკერძოება, თავადზნაურული ეგოიზმი და გულზვიადობა. გარეშე მტრების, მათ შორის ლეკების, აულაგ-მაგ თარეშს ხელს უმართავდა და ზოგჯერ პირდაპირ აწვევდა სწორედ შინაგანი განხეთქილები და კინკლაობა. ქართველი მოთარეზი და დიდებულები „საუკუნეთა განმავლობაში ეომებოდნენ და ანადგურებდნენ ერთმანეთს, ერთმანეთს უსისინიანებდნენ სპარსელებსა და თურქებს“¹, აგრეთვე ლეკებს, დავუმატებდით ჩვენ. დავით გურამიშვილი გადატრიათ ამოხს: „არც მოგახსენე, მოგვჯერა ჩვენ ერთმანეთის ბრძალში; ქართლი ისმალაო დაიბურა, კახეთი — ლეკთა მოლაშა“. კუთხური განკერძოებაში გურამიშვილი თანაბრად სდებდა ბრალს ორივე პოშულარ მხარეს, ქართლსა და კახეთს („კახელების აღმა ზნუნნი ქართველებმა დღმა ფარცხეს... მამ მამს სახრე გარდუქირა, მტერთ კობალი თამიქ დასცხეს, ორნივე ერთად შესბრინკუნნი დასცეს ქვეყნად დაანარცხეს“). პოეტი სასოწარკვეთილებით ასკვნის:

უკელმართად ზენა და ფარცხემ ეს ნაყოფი
გამოიღო;
მოგვითხარა ქართლ-კახეთი, ძირ-ფესვიან
ამოიღო.

დავით გურამიშვილი არის ადრეული ქართული რეალისტური შწერლობის ბაჟყინავლე წარმომადგენელი პოეტი-მოქალაქე, რომლის გუნება-განწყობილების ხასიათს საზოგადოებისა და ქვეყნის სასიოცულობა ინტერესები განმსაზღვრავდა. საზოგადოებრივი უკეთუბნების მამხილებელი პოეტი, უადრესობაზე პირუთენელ და მიუყვარებელი, ააშკარავებდა მანკიერების ყოველგვარ გამოვლენებას, არ ინდობდა არც დიდსა და არც პატარას, არც ერისკაცსა და არც სამღვდელს, თავადსა და აზნაურს, შეფესა და

ბატონიშვილს. გურამიშვილი დაუზავად ებრძოდა კუთხურ განკერძოებასა და კუთხურ მიდრეკილებებს, იგი მტკიცედ იდგა მართლმადიდებლობისა და მთელი ქვეყნის სახელმწიფოებრივ ერთობის საერთო ინტერესების სადარაჯოზე. ყოველგვარ საზოგადოებრივ მოვლენას იგი ამ თვალსაზრისით ზომავდა და აფასებდა. აღნიშნულის მიხედვით გურამიშვილი სრულიად არ ჰგავს მის წინამორბედსა თუ თანამედროვე იმ ქართველ მწერლებს, რომლებიც ვიწრო კუთხური პოზიციებიდან აშუქებდნენ საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ცხოვრების საწირბორატო საკითხებს, გურამიშვილი წინამორბედავან ასეთი იყო, მაგალითად, პოეტი ფეშინგი, ავტორი „შანაფიზიანისა“. თანამედროვეთაგან კი კუთხური პარტიკულობის მევეთი გამომხატველი იყენ ტლუშაძე, რომელიც ქვეყნის ყოველგვარ უბედურებას აბრალებდა პირადი კახეთის შეფე კონსტანტინეს და მას სამიწელ წყევალ-კრულვას უთვლიდა:

ეს შენ ქენ, კახო ბატონო, დაწვევლილი და
ზედაო,
სამჯერ ყალბანი ქართველთა დამართე
ზედი-ზედაო,
ლეკს საზოცენე, ურუმსა, ღმერთს რატომ არ
შეხედაო?!

როგორც ცნობილია, კუთხურ განწყობილებებსა და კუთხურ მიდრეკილებებს თავი ვერ დააღწია XVIII საუკუნის გამოჩენილმა ქართველმა პოეტმა ბესარიონ ვაბაშვილმა. კუთხური განწყობილებანი მკაფიოდ აისახა პოემაში „რუხის ბრძალა“. დავით გურამიშვილი კი ქართველი ხალხის საუკეთესო ერთგულ-სახელმწიფოებრივი და საზოგადოებრივ-პოლიტიკური აღიარების, ქართველი ხალხის ფაქტია, გულს-თქმითა და გრძნობათა ამსახველია პოეზიაში.

საუკუნისხმო ისაა, რომ გურამიშვილი თუმცა წარმოშობით იყო ქართლელი, თავისი მღვდლარეობით ის ეკუთვნოდა კახეთის მღვდლთ (საგურამო ტერიტორიულად შედიოდა კახეთის მეფეთა სამფლობელოში) და ოფიციალური დოკუმენტებით თავს ეცხადებდა კახელ თავადი-შვილად¹. შემთხვევითი როდია, რომ პოეტის სიტყვით სავერცხულო „სასილღო და ძვალისასილაგ“ მას ჰქონია „კახეთს-ზედაქენს, და ქართლს — შიომღვიმეს“. არც ისაა შემთხვევითი, რომ „ქართლის ქირის“ შესავალშივე ავტორი მთავრადლებით ახსენებს თავის ორ უფალს („ორთა მათ ჩემთა უფალთა ერთად უხსენე გვარია“), კახეთისა და ქართლის მეფეებს — კონსტანტინესა და ვახტანგს. ფორმალურად მაინც დავით გურამიშვილის უშუალო

¹ ი. სტალინი, თხზულებანი, 2, გვ. 317 — 318.

11. „მხატვარი“ № 9.

¹ ს. უზნაძეშვილი, დავით გურამიშვილი ქართულ პესარათა პოლკში („ლიტერატურული ძეგლები“, IX, 1955, გვ. 155, 157, 159).

„უფალო“ იყო კახეთის მეფე კონსტანტინე. ნამდვილად კი მთელი თავისი ცხოვრების განმავლობაში პოეტი ერთგულობდა ქართლის მეფე ვახტანგ VI-ს, იზიარებდა იმის საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ შეხედულებებს. რუსეთში გარდახვეწილი გურამიშვილი შეუერთდა ვახტანგის იმალს და თავისი ბედი მთლიანად მას დაუკავშირა.

ისიც აღსანიშნავია, რომ თვითონ ვახტანგიც ქართველი ხალხის საუკეთესო ზრახვების განხორციელებისათვის იღწოდა. ვახტანგის მიმდევართა და თანამგზავთა წრეში საკუთრივ ქართლის მკვიდრთა გარდა საკმაოდ იყვნენ საქართველოს სხვადასხვა კუთხის შვილები, მათ შორის კახელები, იმერლები და სხვანი. ამ მხრით სამართლიანად შეინიშნავს ვახუშტი ბატონიშვილი: „ამას (ე. ი. ვახტანგს, ა. ბ.) მორჩილდნენ იმერნი, უსმენდნენ კახნიო“¹. თუმცა ზოგჯერ ერთგვარი კუთხური ტენდენციი ეტყობა თვითონ სწავლული ბატონიშვილის მონათხრობსაც. მაგალითად, ერთი შემთხვევის გამო ის აცხადებს: „იწყეს, ვითარცა წესი არს, კახთა კერძობა ერთმან მეორისა და მტერობა ურთიერთთა“². გვიანფორმალური საქართველოს სინამდვილეში ასეთი კერძობა ახასიათებდა არა მარტო კახეთს, არამედ ჩვენი ქვეყნის ყველა კუთხეს. ქართლის, კახეთისა, იმერეთისა და საქართველოს სხვა სამთავროების თავდაზნაურობისა და თავდაზნაურული საზოგადოების სოციალური ბუნება და სოციალურ-პოლიტიკური მიდრეკილებანი, რასაკვირველია, ერთგვარი იყო და საზოგადოებრივ-კლასობრივი ცხოვრების გარკვეულ კანონზომიერებას შეეფერებოდა. გურამიშვილის სასახელოდ უნდა ითქვას, რომ იგი ამძლავრა კუთხური ინტერესებზე. სხვათა შორის, მან ისიც კი დაიფიქრა, რომ ერთს დროს ვახტანგმა ბაქარსა და იესეს უმოწყალოდ აჯალღებინა საგურამო და მისი მიდამოები³. კახელი გურამიშვილი კარგად ზედაცდა, რომ კუთხური კინკლაობასა და ურთიერთ შეუღეს ერთნაირად

მოჰქონდა ზიანი როგორც კახეთისათვის, ისე ქართლისათვის, რომ გარეშე მტერი მომეტებულად იყენებდა ქვეყნის შინათმშენებლობის, ქვეყნის დასუსტებისა და დაძაბუნების მიზნით მტერი ერთმანეთის წინააღმდეგ სამარცხელედ აქებუბნისა ერთმან საქართველოს სხვადასხვა ნაწილს. დავით გურამიშვილის მგზნებარე პოეტური ხმა მიმართულია ქართველობის კუთხური ინტერესების დამლევსაკენ, ქვეყნის შემჭიდროვებისა, შეკავშირებისა და ერთობისაკენ. ამ აზრს პოეტი მკაფიოდ გამოთქვამს კახეთის მეფის კონსტანტინეს სიტყვებითაც:

გარს მტერთაგან ცეცხლი გვადების, შუა ჩვენ
ესდნებთ ცვილებო,
სჯობს, რომ ჩვენ ერთნი შევიქნათ, აგებ
გვედარსოს ძილებო.

დავით გურამიშვილმა მშვენივრად იცოდა, თუ რა სასიცოცხლო მნიშვნელობა ჰქონდა ჩვენი ქვეყნისა და ჩვენი ხალხისათვის საქართველოს გულს — ქართლს. ქართლის ჭირი და განსაცდელი ყოველთვის იყო მთელი ქართველი ხალხის საერთო ჭირი და განსაცდელი, ქართლის ღბინი კი ერთობლივი საქართველოს ღბინს შეადგენდა. გურამიშვილმა უწინარეს ყოვლისა აწერა „ჭირი ქართლისა“, მან ასახა ქართლის ცხოვრების, ანუ ზოგად ქართველობის, მთელი საქართველოს, მთელი ქართველი ხალხის ტრაგიკული ცხოვრების ამბავი. დავით გურამიშვილის სევდიანადღვლს იწყებდა და მას „დარდებს ჰგვრიდა ჩვენი ქვეყნისა და ჩვენი ხალხის საერთო ჭირვარაში. დავით გურამიშვილის ცხოვრება ქართველი ხალხის ტრაგიკული წარსულის ცოცხალი მარტინაა, ზოლო მისი პოეზია ამ ხალხის გულისთქმის ღაღადისა“⁴.

¹ ალ. ბარამიძე, სოლ. ეუბანიშვილი — დავით გურამიშვილი დაღესტანში („ლიტერატურული გაზეთი“, 8. VII. 55; შტრ. ს. ჩიქოვანი, გ. ნატროშვილი — ისევ დავით გურამიშვილის დატყვევების თარიღზე „ლიტერატურული გაზეთი“, 1. VII. 55).

¹ ქართლის ცხოვრება, II, 1854, გვ. 71.

² იქვე, 133.

³ იქვე, 137.

ღავით გზარაიშვილის სარწყავი მანქანა და წისქვილი

ქართული ლიტერატურის დიდი კლასიკოსი ღავით გზარაიშვილი პოეტურ შემოქმედებასთან ერთად ცდილობდა ერთგვარი წვლილი შეეტანა თავისი მეორე სამშობლოს — უკრაინის კეთილდღეობის ამაღლების საქმეშიც. კერძოდ, სასოფლო-სამეურნეო ტექნიკის განვითარებაშიც.

მისი ტექნიკური ჩანაწერი სარწყავი მანქანისა და წისქვილის შემონახულია პოეტის ხელით შედგენილ ესეებურ ნახაზებზე, რომლებიც „ღავითანთან“ ერთად დაცულია აკად. ს. ჯანაშიას სახელობის საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმში. ნახაზებს თან ახლავს გამოგონების განმარტებითი ბარათი: „სარწყავისა და წისქვილის ამავე და მოხაზულობა, რომელიც რომ ზემო გასინჯულობით მალაროსის ორი საწურელი სნეულება მიცნა და იმისი სამკურნალო წამალიც მიიღო, ამას ქვევით ვაცხადებ გამოგონით“. ბარათი დათარიღებულია 1787 წლის სექტემბრით და ხელმოწერილია რუსულად: „პორუტნიკ ღავით გზარაიშვილ“. ამის გარდა, პოეტის შეუდგენია არაზ, რომელიც ცალკე აღმოჩნდა სხვა არქივში და პირველად 1936 წელს გამოქვეყნდა.

სამუშეობაროდ, არც ერთ ამ საბუთში არაფერია ნათქვამი მანქანისა და წისქვილის როგორც კონსტრუქციულ აღნაგობაზე, ისე მათი მოქმედების შესახებ. მხოლოდ ავტორის მეორე შედგენილი ნახაზებიდან და ავრთვე იმ, თითქმის ანალოგიური დანადგარების კონსტრუქციების მიხედვით, რომელიც მაშინ ფართოდ იყო გავრცელებული უმთავრესად სამთო საქმეში, შეიძლება გავეცნოთ აღნიშნული სარწყავისა და წისქვილის მუშაობის პრინციპს და ძირითად კონსტრუქციულ ელემენტებს. დანადგარების მოქმედება დამყარებულია ზერეცტებიანი ტუმბოების ერთიანი სისტემის მუშაობაზე. მამოძრავებელ წყაროდ გამოყენებულია აღმართის ფიზიკური ძალა. როგორც სარწყავი, ის წისქვილი წარმოადგენს (თითქმის) ოთხი შემწევი ტუმბოსაგან შემდგარ ავრთვას და გამოიმგონებლის ვარაუდით, ... „მაგ რიგი ათი მაშინა, რომ ერთმანერაობის სიახლოეს, თუნდ მდენარეს წყალში რომ ჩაინდგას ათის მაშინის ნასოსები იქნებას ორმოცი. ამის წყალი რომ ერთმანერაობს შემოაყაროს კაცმა, დიდ და წყალი შეიქნება და რუვით მინდერად წაიყვანს და მორწყავს, გოლავსი ნაწუშავდეს არ მოცდნს“. ავტორი აქვე შენიშნავს, რომ სარ-

წყავი „ზოგიერთს ალავს კარგად ისაქმებს და ზოგიერთს ალავს წყლის სიღრმეებით ვერ ისაქმებს კარგად“.

ბარათში სარწყავის შესახებ ამის მეტი არაფერია ნათქვამი. გამოგონების „მოხაზულობადან“ ჩანს, რომ ტუმბოთი ამოწევილი წყალი გროვდება განსაზღვრულ სიმაღლეზე მოწყობილ საგუბარში, საიდანაც დანარჩენი სამი ტუმბოს ასამუშევრებლად გამოყენების შემდეგ, სპეციალურ ლარზე ეცემა და მეორე საგუბარში მიემართება. აქედან საგუბარზე მოწყობილი ტუმბოების შემწეობით ადის უფრო მეტ სიმაღლეზე გაწეობილ მესამე საგუბარში. გამოიყენება რა ერთერთი ტუმბოს ასამუშევრებლად, ეცემა მეორე, პირველზე უფრო მაღლა მოწყობილ ლარზე, და მიემართება ველების მოსარწყავ არხში.

მეორე ტექნიკურ გამოგონებას წარმოადგენს წყლის „მეჭანიზებელი“ წისქვილი. ამ ავრთვას შესახებ ავტორი გვაუწყებს, რომ „მალაროსიაში კარგი წისქვილები იციან წყლისაყა და ჭარისაყა, მაგრამ მუდამად ვერა ფეცენ. ქარის წისქვილი — როცა ქარი არ არის — სცდებიან. წყლის წისქვილი წყლის დიდობაში სცდების, გოლავში, წყლის მცრობაში სცდების. და ზამთრის ყინვაში სცდების. ამისი წამალი (არის) ეს... ახლა მოგონილის ნეჭის მაგალითი სახე წისქვილისა. მაგ რიგს წისქვილს არც წყლის დიდობაში ეშინაინ და არც გოლავში წყლის ღირსეობა და არც ზამთარში ყინვისაგან. ერთს კუზედ რომ მოდიდო სახლო ფეციაინი დაიდგას, რომ ათი მაგისთანა მაშინა დიდებოს, ათი თვალი წისქვილი იქნება. თუ რომ კარგად ზომიერად განიშროთ, არაოდეს დასცდების უქვისაგან“.

თუ ამ ორი ავრთვას „მოხაზულობებს“ ერთმანეთს შევადარებთ, განვათ, რომ მათი დაცულია პრინციპით ერთიანობა. დამატებულია მხოლოდ თვითიული მათგანის განმასხვავებელი და დამახასიათებელი მოწყობილობა. როგორც მათგანია უფრო აღრე მოთქმებული, არ ეიცით. თუ ნახაზებზე აღნიშნული ნუმერაციი და განმარტებითს ბარათში აღწერალობის თანმიმდევრობა ამავე დროს მათ კრონოლოგიურ წარმოშობას აღნიშნავს, მაშინ გამოიმგონებელს პირველი ავრთვები (სარწყავი) კონსტრუქციულად უფრო განვითარებულია და შეუტანია უფრო რთული მექანიკური დეტალები.

გეგმვებში და აღმოსავლეთში ფართოდ იყენებდნენ, მონათა ფიზიკურ ძალით მოქმედ წყალსაცვე მანქანებს. ურარტუს ერთ-ერთი სამთავროში (მანა) მალაზ ზონებში წყალს აკავადით აქლემებით ამოპარავდნენ ბორბლებით. საირიგაციო ტექნიკა განვითარებული ყოფილა სამართაველშიც და მთელი რიგი რაიონები სარწყავი არხებით ყოფილა დაფარული. ვახტანგ მე-1 საირიგაციო შემწებლობის დიდი ერთობისათვის ყოფილა. რუსეთში მანამდე გამოიყენებოდა წყლის ბორბლები და ხელის ტუმბოები, მაგრამ მე-18 საუკუნეში, როცა პეტრე პირველმა ახალი, გრანდიოზული ამოცანები დასაბამა სამთავროდნო მრეწველობის წინაშე, არსებული წყალსაცვეები ტექნიკურად ვერა გამართლებდნენ მრეწველობის გაზრდილ მოთხოვნებს. ამიტომ ტექნიკური ინტელიგენცია შეუდგა აღნიშნულ მანქანების ტექნიკურ გაუმჯობესებას და ლომონოსოვის მეთოდით, პლე განსაკუთრებულ წარმატებებს მიაღწია. შეიქმნა მანქანების თეორიული საფუძვლები და მათაროგოდან წყლის ამოსადღრევი ახალი ტიპის ტუმბოები. ერთ-ერთი ასეთი ტუმბო, რომელიც ლომონოსოვმა აღწერა (Соч., ტ. VII, გვ. 85), ძალიან პავს დ. გურამიშვილის მიერ დაპროექტებულ სარწყავს. ანალოგიური მანქანები გავრცელებული იყო აგრეთვე უკრაინაში. რასკვერველია, ეს გარემოება არავითარ შემთხვევაში არ ამცირებს პოეტის ქმნილებას, რადგან იგი არ წარმოადგენდა არსებულის უბრალო განმეორებას და შეიცავდა ზოგიერთ სიახლეს. ასე უნდა გავიგოთ გამოგონებლის შემდეგი განცხადება: „ახალი ს მოგონებლის ნეშტის მაგალითი წყლის ასამაღლებელი მოხსენებით მიხედვითა“, „ეს წყლის ასამაღლებელი... თუშეცა მოეგონა და დაეხატა“. ამავე თვალსაზრისით მეტად საყურადღებოა იტორის ერთი ფრაზა: „სხვის ვერვის ვერდევ, ამის მოუპარაობის მიზეზითა“. პოეტი თავის არზაში პარადპირ მოითხოვს, რომ მისი გამოგონებები გაიხილოს. თუ არა ერთგვარი სიახლე, დ. გურამიშვილს არ დასჭირდებოდა ასეთი განცხადებების გაკეთება.

არც წისქვილია სრულიად ახალი აღმოჩენა. ქართული ტუმბო ძალიან მოჩვეულ წარსულშივე გაეცნენ მას. წისქვილის ხანდაშეშელობაზე მეტყველებს მისი უძველესი ქართული სახელწოდება. ქართლში, სადაც პოეტი დიბადა და აღიზარდა, მრავლად გამოიყენებოდა ნირსახის წისქვილები. აქ ყველაზე არქველ წისქვილთან ერთად გამოიყენებოდა მათი გაუმჯობესებული კონსტრუქციები. ქართველ წისქვილმშენებელ გლეხებს ზედმიწევნით კარგად სცოდნოდა წისქვილის თითოეული დეტალის ზუსტი გამოთვლა და დამზადების ხერხები. რუსეთში და უკრაინაში ასევე უხვად ყოფილა გავრცელებული სხვადასხვა სახის წისქვილები. რემიზოვის მიერ შემდგენილ რუკაზე ფიქსირებული მდინარეები

აპრელებულია წისქვილების აღნიშვნით ნიშნებით. რუსი წყლის კაცების წიგნებში სრულად ვითარდებოდა წისქვილების ქმნილება რუსეთში და რუსეთის შორეულ კუთხეებში გვრცელებოდა. ურადან კარპატებზე, იყენებდნენ თანამედროვე აქტიური ტურბინების პროტოტიპებს. გეოგრაფ ზაბალოვსკის ცნობით, მართო მიგრირებში 4 წყლისა და 45 ქარის წისქვილი ყოფილა. დ. გურამიშვილი ქართლისა და რუსეთის წისქვილებს გარდა, უთუოდ იცნობდა უკრაინის წისქვილებს. აქი განმარტებითს ბარათში სწორედ ამ კუთხის წისქვილების კრიტიკული ანალიზის საფუძველზე ასაბუთებს პოეტი თავისი წისქვილის უპირატესობას: „მალარსიაში კარგი წისქვილები იცაა წყლისადა და ქარისადა, მაგრამ მუდამად ვერა ფუქნით“.

წისქვილია აღმართა საზოგადოების განვითარებაში უდიდესი პროგრესული როლი შეასრულა. ე. მარქსის მას „მონების განმთავისუფლებელ და ოქროს ეპოქის აღმდგენელ“ მოვლენად მიიჩნევდა. ამ დანადგარის განვითარებამ, მანქანურ ინდუსტრიაზე გადასასვლელი ნიადაგის მომზადების გარდა, ხელი შეუწყო წარსულში შექანისა და მათემატიკის საგრძნობ წინსვლას. ფართო გამოყენება პოვა მან სოფლის მეურნეობაში და შემდეგ მრეწველობაში — რკინის მაღის დანაყვასა და დამუქვაში, რკინის ქედებისა და გლინებაში, ზეცის ზერხებაში, ზეთის გამოხდაში, ქაღალდისა და დენთის წარმოებაში და სხვ. წისქვილების გამოყენების არც იმ დროს უფრო ფართოვდებოდა. სწორედ ამიტომ ყოველი ახალი ტიპის წისქვილი, მათ შორის დ. გურამიშვილის მიერ დაპროექტებულიც, წისქვილების შემდგომი განვითარების ახალ პროგრესულ ნაბიჯად უნდა მივიჩნიოთ.

დ. გურამიშვილი თავისი ახალი წისქვილის შემქმნისას უთუოდ სარგებლობდა საქართველოს, რუსეთისა და უკრაინის წისქვილების უმდიდრესი კოლექციით და რუსეთის უახლოესი მღწევრებით წისქვილმშენებლობის თეორიისა და ტექნიკის დარგში. ამით აიხსნება ახალი წისქვილისადმი აგრეთვე სხვა დანიშნულების მნიშვნება.

ნახაზების თავისუფალ კიდზე ერთ-ერთი წარწერადან ჩანს, რომ პროექტები პოეტს შეუდგენია ღრმა მუშუკუებლობაში: „ამის ავად მოხატულობას ნუ დამიწერებენ. ცალის თვალთა სულბრმა ვიყავი, მეორითაც ავად ვხედიდი“. მაგრამ ეს იმას არ ნიშნავს, რომ გურამიშვილს თვით გამოგონებათა იდეაც ასე მოგვიანებით დაბადებოდა. იდეა მას უთუოდ ადრე დაებადა, გონებაში მას დიდხანს ამუშავებდა და გაუმჯობესებდა, მაგრამ ჯერში ხანგრძლივმა სამსახურმა და უძღურებამ საშუალება არ მისცა უფრო ადრე მიეცა თავისი იდეისათვის საბოლოო სახე. ზვეამდე მომწოდებელი ტექნიკური „მოხატულობა“ არ უნდა იყოს პირველი და უკანასკნელი ვარიანტი. იგი უშუალოდ ნაყოფია წინასწარ ჩატარებული ხანგრძლივი მუშაობისა. სამწუხაროდ, ჩვენამდე

მხოლოდ ამ ორმა ტექნიკურმა გამოგონებამ მოაღწია. გამოგონებათა ავტორს არ შეიძლება მხოლოდ ამით შემოეფარა მუშაობა და არ ეცადა ტექნიკის სხვა დარგშიც გამოემყდნენ. იმის მიხედვით ინტელექტუალური შესაძლებლობანი. მაგრამ ყოველივე ეს დღესდღეობით ჩვენთვის უცნობია, რადგან, ჯერ იყო და, მირგოროდის შეიპყრება გადმოწევათ პოეტის სახელ-კარი მისი ხელნაწერებითურთ, ხოლო შემდეგ ჩვენი დროის ენაღებმა — ფაშისტებმა — დაწვეს და გაანადგურეს პოეტის, ლუბნის, მირგოროდისა და ნაწილობრივ კიევის არქივის ფონდები. ვინ იცის, შლიატების მიერ დაწვეა ხელნაწერები ან ფაშისტების მიერ განადგურებულ ფონდებში რამდენი ძვირფასი საბუთი ფარულად იქცა, ეს მისაღები უფრო ერცლად წარმოგვიდგენდნენ სასიქადლო პოეტის მრავალფეროვან ცხოვრებასა და შემოქმედებას.

სად ან როდის შეიძინა დ. გურამიშვილმა ტექნიკური ცოდნა, როდესაც მას არათუ ტექნიკური, არამედ ზოგად-კლასიკური განათლებაც კი არ ჰყოლია? ნახაზებიდან აშკარად ჩანს, რომ პოეტის ტექნიკის დარგშიც ყოფილა განათლებული. თუმცა ეს ნახაზები ტლანქად არის შესრულებული, მაგრამ აქაც იგრძნობა მათი შემდგენელის მიერ ტექნიკური ზნეის ელემენტარული ცოდნა: აგრეგატის ძირითადი სწორი პერსპექტივა, როდესაც დეტალების სწორად ვანაგება და კონსტრუქციული ელემენტების დინამიკობა. პოეტის სკოლანი მხატვრობაც, ასეთია ავტოპორტრეტული გამოსახულება ნახაზზე, იქვე ხატის გამოსახვა, აგრეგატებთან გუშის პორტრეტი, და სხვა წიქვლის სხვა დანიშნულებისათვის გამოყენების გათვალისწინება ასევე მტყველებს იმის შესახებ, რომ პოეტი ზაფარად გათვალისწინებულყოფილი ტექნიკის დარგში.

პოეტმა სიუპეტეში ვერ მაღლრა მიზანს და, როგორც თვით გადმოგვცემს, დარჩა „უწვრთნე“. საქართველოში იგი ტექნიკურ განათლებას ვერ მიიღოდა, რადგან ხანგრძლივი დროის განმავლობაში არათუ ტექნიკური, არამედ საერთო განათლების ქსელიც კი სრულიად მოშლილი იყო, ხოლო სამრეწველო ბაზა თითქმის აღარ არსებობდა, თუ შედევლობაში არ მივიღებთ ჩამორჩენილ ხელოსნურ წარმოებას ქვეყნის ცალკეულ კუთხეებში. კათოლიკე-მისონერების თაოსნობით დაარსებულ კერძო სკოლებში მხოლოდ ქრისტიანულ მომღერებასა და უცხო ენებს ასწავლიდნენ. თუმცა მისიონერთა შორის ინჟინრებიც იმყოფებოდნენ. მაშასადამე, ცალკეული და ზოგადი ცნობები ტექნიკის დარგში პოეტს შეეძლო მიეღო უშუალოდ ქართველი ხელოსნებისაგან, ქართული ლიტერატურული წყაროებიდან და ფოლკლორიდან. უკრაინაში დასახლების შემდეგ დ. გურამიშვილი ხანგრძლივად სამხედრო სამსახურშია, მრავალი ომის მონაწილე. ტყვე ამ პირობებში არ შეეძლო მას რაიმე სპეციალური განათლება მიეღო. ჯერადან იგი

დრმად მოხუცებული და დაავადებული ბრუნდება. თუმცა, პოეტის თქმით, *„საქართველოში“* უღროდ კაცს არ ახერებს, თუ გულ-მოდურა აქვს, კიდევ ამღერებსო, მაგრამ საუკეთესო ხანაზმულა და დაუმღერებელ ადამიანს ზელო მოეცა სისტემატური ტექნიკური განათლების შეძენისათვის.

უფიქრობთ, პოეტის ტექნიკური აზროვნების განთავად უნდა დაწყებულიყო მისკოვში ვახტანგ მე-4 კარზე ყოფნის პერიოდში.

მისკოვში მყოფი ქართველი ემიგრანტები დაიშვებულნი იყვნენ, რომ მალე დაბრუნდებოდნენ საქართველოში და ამიტომ ისინი ვახტანგ მე-4 მეთაურობით გამოსვლებით იმუშავებდნენ ჰეროიკ სამხედრო-კულტურულ ღონისძიებებს საქართველოში გადმოსანერგავად. მხადგვის პიოცესში ემიგრაცია უფოლ ეცნობოდა რუსული მეცნიერებისა და ტექნიკის მიწვევებს. დ. გურამიშვილი, როგორც ემიგრანტებთან ახლო მდგომი პირი, ეცნობა და სწავლობდა იმ საკითხებს, რომლებსაც ემიგრანტები ამუშავებდნენ. სწავლა-განათლებას მიუყრდნობოდა ახალგაზრდა უმცველად მოვიდა მოწადინებით დაეწყოფებოდა ცოდნას. ერთერთ თავის ლექსში პოეტი გადმოგვცემს, რომ ის რადიცა „უცნაურს“ სწავლობდა: „მით შევედრევი უცნურ, რასაც მივსწვდილარ ცნობას“. მეორე ლექსიდან ჩანს, რომ იგი ცდილა „შეესწავლა აღრიცხვა“.

გვსჯავრეშა, რომ პოეტი შემდგომში თვითგანვითარების გზით აღრმავებდა მისკოვში საძირკველჩაყრილ ცოდნას.

აღსანიშნავია, რომ დ. გურამიშვილი თავის პოეტურ მეტყველებაში მთელ რიგ ტექნიკურ ცნებებსა და ტერმინებს იყენებს, თანაც გასაოცარი სიზუსტითა და ღრმა ცოდნით. ურჩ ახალგაზრდაზე სწავლის გავლენის გამოსახატავად პოეტი მიმართავს შედარებას: „ყრმა სწავლაში მომწვიდვების, რინა ცეცხლში გარბილ დეზის“. პეტრე პირველის სილიდის გამოსახატავად იგი წერს: „ბრმოლბრილ, პირბლაგვა მწითო ბელი, გამომპირველი“, ხოლო სპარსეთის დაცემას ისევ ლითონების ცვალებადი თვისებებით გამოხატავს: „ხრლის სიფოლდელ სპარსთასა ეამი რამ მოხელა ლბოიხა“. რკინაა და ფოლადი შორის არსებულ თვისებებათ სხვაობა პოეტს გამოყენებულ აქვს თავადებსა და აზნაურებს შორის ურთიერთობის გამოსახატავად. დედოფალი ანნას ბრძანებით, ემიგრანტ — თავადებს უნდა მისცემოდათ თითოეულს 30 ყმა, ხოლო აზნაურებს — 10 ყმა, მაგრამ, თუ თანხმა არ გახდებოდნენ, მიეცემოდათ თანასწორად. თავადები უმცაყოფილო დარჩენილან ასეთი გათანასწორებით:

შურსა რა ესმა სისწორე,
ერთობა მან იწინაო;
რკინა რბილი და ფოლადი
თქვა, განასწორა ვინაო?

ამას გარდა, დ. გურამიშვილის ლექსებში გამოყენებული აქვს მჭიდრობის ზოგიერთი იარაღის სახელწოდებები, ყველა ისინი ქართული წარმოშობისაა.

დასასრულ, ვითხოვთ: რა ბედი ეწია პოეტის გამოგონებებს?

გამომგონებელს ნახაზების თავისუფალ კიდებზე ზოგიერთი წარწერა გაუკეთებია, ნაწილი ლექსად. ავტობიოგრაფიული გამოსახულებების ქვეშ წაწერია: „ღმერთო, დამასწავრ ზაფხულსა, ფქვილს ამ წისქვილზე დაფქულსაო“. პოეტმა ამის შემდეგ კიდევ ხუთი ზაფხული იცოცლა, მაგრამ ვერ ედირსა ამ ოცნების განხორციელებას უსახსრობისა, და უმოთვრესად, იმდროინდელი წყობილების გამო, რომელიც დაინტერესებული არ იყო ტექნიკის გაუმჯობესებით და ამარადისებდა ძველ რუტინულ ტექნიკას¹.

პოეტს განუზრახავს სარწმუნოება და წისქვილის საცდელი ეგზემპლარების აგება ზუბოვკის მამულში, მაგრამ უსახსრობამ მის ამის საშუალება არ მისცა. 1787 წ. უკრაინაში ეკატერინე მეორის ჩამოსვლის მოვლოდინე და მის შესახვედრად დიდი ღურზაური და მზადება დაიწყო პოტიომკინის მეთაურობით: დედოფლის გასასვლელ გზებზე ელვის სისწრაფით გაჩნდნენ დეკორაციული სოფლები, მდინარეებზე იალქნიანი იატაკები, გზებზე დიდრონი მწვანე ხეები, ხოლო მოსახლეობას დედოფლის შესაფერისი მისაღების ცერემონიას ასწავლიდნენ. მოხუც დ. გურამიშვილს გაუგია, რომ ამის გამო კრემენჩუგში იმყოფებოდა ქართლის სამეფოს ელჩი — მირიან ირაკლისძე ბატონიშვილი და სასწრაფოდ გადაუთვრებია თვისი „დავითიანი“, დაურთავს ნახაზები განმარტებითი ბარათითურთ და არზით გადაუცია მირიანისათვის. არზაში სწერია: „...ამ წიგნში არის ნატანებული ჩემგნით ახალი მო-

გონებული სარწმუნოება და წისქვილის მრავალღობა და ამბავი... ეს არსად არის გამოცხადებული ჩემის უძღვრებითა და გაუბედურებითა და ამისას ვითხოვ მათის დიდებულობის წყალობასა: ეს ამბავი რუსულად ათარგმნინონ და მოხაზულობა უმჯობესად მოახაზინონ და სვეტლის კნიაზს აიყენონ და გაწიჯონ“. პოეტი განმარტებულის ბარათში წერს: „...თუ რამე ჩემი ნაჩვენებია საქმე და მომსენებულობა სიცრუე არ იყოს და საქმეში შევიდეს ერთი ნასოსი. მსვრეტელი კაცი მაშველონ და ოცი თუმანი მიმოძონ ამ პირობითა: თუ რომ სიყვდილმან მოსწრას, ან სხვის მიზეზით იმისა დადგმა ვერ შევიძლო, ის ოცი თუმანი უკანვე მიერთვას. და თუ რაიმე დავსდგა ორივე მომავალს მარტასა და აპრილში, ის ოცი თუმანი აღარ გამომერთოს“.

დღემდე უცნობია, რა შედეგი მოჰყვა ამ თხოვნას. მირიანთან შეხვედრიდან ხუთი წლის შემდეგ პოეტი გარდაიცვალა. რა გააკეთა მან ამ ხნის განმავლობაში თავისი გამოგონებების დაზრდი, არაფერი ვიცით. შეუმოქმედებელი ცნობით, დ. გურამიშვილს თითქმის დაუწყია მდ. ხოროლზე წისქვილის აგება, მაგრამ გამოურყვეველია: რა სახით იყო და საერთოდ იყო თუ არა იგი სრულად აგებული, აგრეთვე როგორ იმუშავა, თუ წისქვილის აგება დასრულდა... სამწუხაროდ, ჩვენი განზრახვა — დ. გურამიშვილის ნახაზების მიხედვით დამზადებული სარწმუნოების მოდელის გამოცდა — ტექნიკური დაბრკოლებების გამო აშკერად ვერ მოხერხდა.

დ. გურამიშვილის ცხოვრებისა და შემოქმედების შესახებ ჯერ კიდევ უველადური არ ვიცით. მომე უკრაინელი ხალხი და მწერლები ქართველ მწერლებთან ერთად დღესაც ენერგიულად მუშაობენ ჩვენი საერთო, საამაუო პოეტის მრავალფეროვანი მოღვაწეობის სრულყოფილად შესწავლისათვის, და უთუოდ მაღაწევენ ახალ წარმატებებს.

¹ ვ. ბ. ლენინი, თხზ., ტ. 3, გვ. 223.

გამოაგზავნი

გადატვირთვა და ძველი ქართული პოეზია

დიდი პოეტის, დიდი ხელოვანის ნიშანდობ-
ლივი, დამახასიათებელი თვისებებებია ჰერმე-
რიტი ეროვნულობა, რასაც იგი აღწევს მშობლი-
ური პოეზიის, კულტურის შემოქმედებითი
ათვისებით, მშობელი ხალხის სულიერი საუნ-
ჯის შესისხლბორებით.

გალაკტიონ ტაბიძე, რომელმაც ღირსეულად
დაიმკვიდრა მეოცე საუკუნის პირველი ნახევ-
რის ერთ-ერთი უნიჭიერესი ქართველი პოეტის
სახელი, ქართული ლიტერატურის საუკეთესო
ტრადიციების გამგრძელებელია. გ. ტაბიძის შე-
მოქმედებას დამოუკიდებლად განვლილი ფესვები
ეროვნული ლიტერატურის ნაყოფი ნადავლად
პოეტის ნაწერების შესწავლა თვალსაჩინო
ხდის მის მკვიდრობას კავშირის გასული საუკუნის
ქართულ კლასიკურ მწერლობასა და ხალხურ
სიტყვიერებასთან. ირკვევა, რომ ძველ ქარ-
თულ პოეზიასთან, განსაკუთრებით, „ვეფხისტ-
ყაოსანთან“, ჩვენი პოეტის უშუალო შემოქმე-
დებითი კავშირი საკმაოდ მნიშვნელოვანია
ფაქტობრივად და იგი უეჭველად ღირსია უფრადლე-
ვისა. რით გამოიხატება ეს ნათესაობა, რა ფორ-
მით ვლინდება იგი?

თუ არ ვცდებით, არც ერთი პოეტი, გარდა
არჩილისა, რომელმაც რუსთაველსა და თეიმურა-
ზს პირველს შებრუნებული პოემა-გაბაასება
მოუძღვნა, თავის მხატვრულ კნინებებში არ
შეხებია რუსთაველსა და მის „ვეფხისტყაოსანს“
იმდენჯერ, რამდენჯერაც შეგხო გალაკტიონ
ტაბიძე. მთელ რიგ თავის ლექსებში გ. ტაბიძე
დიდი პოეტური სიამოვნებით და ოსტატობით ძერ-
წავს რუსთაველის სახეს, ამასთან იძლევა მისი
პოემის უბადლო ღირსებათა მოხდენილ მხატვ-
რულ დიასთაბებს, საკმარისია თვალი გადა-
ვავლოთ გ. ტაბიძის ისეთ შესანიშნავ ნაწარმო-
ებებს, როგორიცაა: „პოემა ვეფხისტყაოსანის“, „ჩვენი
დრო ისევ რუსთაველს ელის“, „მწერ ვინმე
მესხი მელქისე“, „ის გამოხედვა მზიური“,
„ისევ მესხის გამოხედვა“, „ძველს ვახსნა“,
„შოთა რუსთაველი შავი ზღვის პირად“, „რუს-
თაველი პარისში“ და სხვა, რომ აღვიღოთ და-
წვწუნდებით, თუ რა შთაბრუნებულად წარმო-
ხატავს პოეტი „ვეფხისტყაოსანის“ ავტორის უკვდავ
სახეს.

გარდა იმ ლექსებისა, რომლებიც შოთასადმი
საგანგებოდ აქვს მიძღვნილი, გ. ტაბიძე რუს-
თაველსა და მის პოემას იხსენიებს მრავალ ნა-
წარმოებში და თითქმის ყოველთვის სხვადასხვა
იდეურ-მხატვრული გაანზრებით.

სამშობლო ქვეყნის ბუნების პეიზაჟთა ხატვის
დროსაც კი გალაკტიონ ტაბიძე შედარებისათვის
თუ მეტადობად რუსთაველის ტრადიციული
პორტრეტის ნიშნებს იყენებს. ასე მაგალითად,
მცხეთის საყოველთაოდ ცნობილ გორაკს, სადაც
ჯვარის მონასტრის ეკლესიაა გაშენებული,
გ. ტაბიძე შემდეგი საგულისხმო შედარებით ამ-
კობს:

ასულა კირდი, როგორც ქუდი რუსთაველისა.
(„მცხეთიდან“)

მეორე ლექსში ამავედ წამოშართული შოთა-ვე-
ფხისტყაოსანის გამოხატავად პოეტი რუსთაველის
პროფილს მიმართავს:

სდგება შოთა-ვეფხისტყაოსანს მთა
რუსთაველის პროფილით.
(„ბუხართან“)

რა სახის ზეგავლენა მოუხდენია „ვეფხისტყაო-
სანს“ გ. ტაბიძის შემოქმედებაზე? თქმა არ
უნდა, აქ ლაპარაკია გავლენაზე როგორც პოე-
ტურე მემკვიდრეობის შემოქმედებისათვის ათვისე-
ბაზე; სხვანაირი გავლენა ქვეყნის პოეტის
ხანგა არც იცის.

ცნობილი ამბავია, თუ რა დიდი ზემოქმედება
იქონია რუსთაველმა მთელ მომდევნო ქართულ
ლიტერატურაზე უფაქიზესი სიყვარულის, გმი-
რობის, უანგარო მშობა-მეგობრობისა და პატრი-
ოტიზმის იდეების ბრწყინვალე გამოხატვით.
ერთ-ერთ ლექსში („გამეფდავო და მაგარო ხე-
ლო“) გ. ტაბიძე ამ აზრს ასე გადმოგვცემს:

რა ბრწყინვალედ
გამოხატავს შოთა
სიყვარულის
და გატანის გრძნობას,
მეგობრობას,
რჩინდობას, მშობას,
დაუქმნად პანგს
იმ გარდასულ დროთა.

„ვეფხისტყაოსანის“ წარმტაცი იდეები ასულ-
დგმულებად მთელ ქართულ კლასიკურ მწერ-
ლობას საუკუნეთა მანძილზე. მეოცე საუკუნის
ქართველ პოეტთა შორის გალაკტიონ ტა-
ბიძე გვევლინება ერთ-ერთი შესანიშნავი მესხტ-
ყაოსანი, რომელმაც ახლებურად ააღებრა ეს იდე-
ები, შთაბრუნა მათ ახალი შინაარსი. გ. ტაბიძემ
ქართული ლიტერატურის საუნჯე ვამდიდრა

ამდღევანდელი სიყვარულის ახალი უკნობი სიმღერებით, რომლებიც საუცხოოდ აგრძელებენ რუსთაველის და ნ. ბარათაშვილის სამიჯნურო პოეზიის საუკეთესო ტრადიციებს, გ. ტაბიძის შემოქმედებაში მძლავრად გაისმის სახალა მე-კოლონიის დიდი საგალობელი, გ. ტაბიძე დიდი პატრიოტიკა — აქაც არ შეიძლება არ დავინახოთ რუსთაველის პეშინისტური ტრადიციების გაგრძელება ახალ ისტორიულ პირობებში.

გალატონი ტაბიძის პოეტური სიახლე და ნათესაობა „ვეფხისტყაოსნის“ ავტორთან თავისი სპეციფიკური სახით სამიჯნულია არა მარტო იდეალ-შინაარსობრივ თუ თემატიკურ სფეროში, არამედ ფორმის დარგშიც.

არაერთგვაროვანი ადინშნული, რომ გ. ტაბიძის შემოქმედება უაღრესად მდიდარია ლექსიკურად და საერთოდ ენობრივად. რაც მთავარია, იგი მდიდარია მხატვრული გამოხატულების ხერხებით.

გ. ტაბიძის პოეტია შესაშინედაა გაძლიერებული ტრადიციული, კერძოდ, ძველი ქართული პოეზიისათვის დამახასიათებელი, კოლორიტული ენობრივი მასალათა და მხატვრული ზერხებით. აქ არ გვულისხმობთ ძველ, ეგრეთწოდებულ ნარ-თანან მრავლობითსა და შესიტყვებათა ინვერსიულ წყობას, — ერთსა და მეორესაც გ. ტაბიძე საკმაოდ ხშირად ხმარობს. მხედველობაში გვაქვს სხვა რიგის ენობრივი მოვლენები, რომლებიც გ. ტაბიძის ნაწარმოებებში ვხვდებით, ხოლო ადრე კი განსაკუთრებით დამახასიათებელი იყო „ვეფხისტყაოსნისათვის“. თუმცა ისიც უნდა ითქვას, რომ ბევრი მათგანი შემდგომ, რუსთაველის გავლენით, ძველ ქართულ პოეზიის საერთო კეთილშეგონებად ქცეულა.

1. ცალკეული სიტყვები და ლექსიკური ფორმები: შირი (ლექსის მნიშვნელობით), ამირბარი, სპასალი, ზენარი, სახ-მელი, სოფელი (მეფეა), ზელი (გაგაყვანილი), რომინი, ბნედა (დაბნედა), სიმორიშორე (შდრ. შორი-შორი), ჯეგარი, ზესთა-ზე, მოყდგმო, ფეროვანება, ლალს ბაგე, საწუთროება, კმუნ-ვარკა, მოყმე, სელამარი, ცეკრამზიანე; გარე, ღობლი, შეენიერი, შეენება, ნინა (სინანულის მნიშვნ.), განერიდა, გარდამოშვებო, აჟ, იდეს, გაინბნენ ჩნდა (ჩანდა), სანან (უჩინს, მაინან), უჩნდეს, ანუ სჩნდეს (მაინანდეს), გარდვიდა, უსულოდ ქმნილი, ამოდ ქმნილი, დაპყრობილიქმენ, დღემან, დიდ არს, გმარსა თანი, ზღუდეთა, გზათა თანი, იმა გზით, იმა ხნობით, იმა ხმით, არ სიავით (შდრ. არ ავი), ვერ დამტოველი, მამას, არამგამა, დამეინილი, შენისხარ, შოენია, რომელ (არამ) ვაგზირის მნიშვნელობით), ესე სიტყვა, ამავე ესე (შდრ. ესე ამავე), მოთინათინი, თინათინებდეს, წარვიდა, განქრა, იუწყა, უფროგიშორად (შორს) და ა. შ.

II. გამართებული და ფრაზები: უცხო წალკოტში, ემათ სიამაყეც, ბედის მშვილდები, დაქრილ-ლომებით მიაყენს ფაფას, მრის-

ხანე ვეფხით დავიღოს, ვეფხის ტყეში, ვეფხისებრი და ბოზოჭარი, ველად ვეჭრას ზღუდეს, რომინს, ბნედა გონის, მედგად, მამაქრეც ქუჩა, ველ სიუხვე-წყალბით, ფერად უცხო და უჩინად ემთე, ჩანგი და ებანი, თვალთა უსიერად კაშვი, თვალთა ისარი, ისრებით დაჭრილ წამწამებს, წამწამთა ქაბო; რომელ გმეს ამაოება, არაბა ბეგეს უყენისამდე, აღმობდეს ენელით, დაბარუნდეს ველით, იდეს იყრების თამდ ლოქით, კიხინებდა შავი მერანი, და რის უცხო მოყმე ვითა მხნელ მისვლას არ მოვრიდეს, განვლივ ტყეში, ლოკით რომოდა, წელნი ილტვიან, განაილტვენ ცოხის კარები, კარნი განაილტვენ და სხვ.

როგორც დავინახეთ, დამოწმებული მაგალითები, მკარგ გამოხატულების გარდა, პოეტური არჭაიშებია. თუ მხედველობაში არ მივიღებთ ძველ მრავლობას და ინვერსიულ წყობას, სხვა ტიპის არჭაიშებები, საერთოდ, გალატონ ტაბიძის შემოქმედებაში შედარებით იშვიათად ნახვარი, თანაც მეტწილად ისინი მოხდენილ პოეტურ საქაულებად არიან გამოყენებული, გარკვეულ ინტონაციურ-სტილისტურ ფუნქციის ასრულებენ.

ძველი ქართული პოეზიის ტრადიციებთან კავშირისა და ნათესაობის თვალსაზრისით განსაკუთრებულ ყურადღებას იმსახურებს ამ პოეზიისათვის სპეციფიკური მხატვრული სახეებისა და ხერხების შემოქმედებითი ათვისების მრავალი მაგალითი, რასაც გ. ტაბიძის ნაწარმოებებში ვხვდებით. უპირველესად აქაც თავს იჩენს „ვეფხისტყაოსნის“ ცხოველყოფილი გავლენა. მაგრამ, ვიმოვრებ, ეს გავლენა ისეთი ნიჭით დაჯილდოებული, უაღრესად თავისთავადი და ორიგინალური ხმის მქონე პოეტის შემოქმედებას, როგორცაა გ. ტაბიძე, ოდნავადაც არ აძლევს მამაძველობის, შიშვნობულობის¹ იერს.

ამ მხრივ მნიშვნელოვანია და საკმაოდ ბევრისმეტყველი ვეფხის პოეტური სახე, რომელიც გ. ტაბიძის ერთ-ერთი უსაყვარლესი სახეა და

1 მართებულად და მოხდენილად გამოხატა თინამდროვე ქართველ პოეტებზე რუსთაველის შთამაგონებელი გავლენის მეტად ნიშანდობლივი მხარე ცნობილმა რუსმა ლიტერატურათმცოდნემ გ. პერცოვმა:

«Как строка Руставели, блещет светлым Вардзизский родник». — говорит советский поэт, и это сравнение в устах его не звучит книжно, потому что с героями бессмертного творения Руставели не расстается грузинский народ, и едва ли не большая часть строк знаменитой поэмы вошла в пословицы. Эти образы прошлого служат эпохе социалистического созидания... В «столетие труда» признана и строка Руставели.

(В. Перцов. То, что человек берет с собой в дорогу. «Лит. газета», 28 июня 1955 г., № 76. стр. 3).

რომელსაც იგი შედარებისათვის ან მეტაფორად მრავალი სხვადასხვა საგნისა თუ მოვლენის თვისებათა გამოსახატავად იყენებს. დავიზოწყებ ერთ მაგალითს. როდესაც პეტრე სურს საქართველოს წარმატება და მრავალფეროვანი მთაგორებისა და ველ-მინდვრების მხატვრული წარმოსახვა, იგი მიმართავს ველზედის სახეს, ველზედის ტყავს და საუბრობს მეტაფორად იყენებს მას:

დასავლეთიდან აღმოსავლეთით
გალაშლილია ოქროს ტყავები,
სად დაუბოცავთ ამდენი ველზედ,
სად აქვთ ამდენი საღებავები?

(„ოქროს ტყავები“)

ველზედ გ. ტაბიძის პოემაში არის, ერთი მხრივ, მომზადები სიმშვენიერის, ხოლო, მეორე მხრივ, ვაკეპური ძალის, სინაუქისა და სიკისკასის, — აღმაშენებელი ბუნების ამ ამაღლებულ თვისებათა მხატვრული სიმბოლო. ვინც ვაზამდენადმე საფუძვლიანად იცნობს, თუ რა ფუნქციის ასრულებს ველზედის პოეტური სახე რუსთაველის პოემაში, გ. ტაბიძის ნაწარმოებთა ამავე თვალსაზრისით გაეცნობის მისთვის ცხადი გახდება, რომ აქ ჩვენ საქმე გვაქვს „ველხის-ტყაოსნის“ შემოქმედებითი გავლენის საინტერესო მომენტთან.

გალაქტონ ტაბიძის მეტაფორებიც ეხმარება აწარმოოს რუსთაველის ტრაქტებს. არის კონკრეტული მსგავსებები რამდენიმე მაგალითიც შეინიშნება რუსთაველის მეტაფორის პარადიგმის სესხების თითო-ორთა შემთხვევაც. სახელდობრ, გ. ტაბიძეს გამოყენებული აქვს „ველხის-ტყაოსნის“ ერთ-ერთი უმშვენიერესი მეტაფორა — „წამწამთა ქობი“. რუსთაველი, როცა იგი აღწერს ამ მომადიდებელ სილამაზეს ფატმანისას, რომელმაც ავთანდილიც კი აცდენი, წერს:

„ვარდისა ბაღსა უწარდილობს ჩრდილი
წამწამთა ქობისა“¹.

გ. ტაბიძე თავის ერთს, შედარებით ადრინდელ ლექსში („გასაოცარი მისი შეგნება“) გვიხატავს ისევე მოჭედილებული, ცნებრიანი სილამაზის ქალს, რომელიც ედილობს დაეუფლოს ლომ-

ვაკეას, დატყვის მასთან დროსტარებით, ზოლო საკვირველი მშვენიერით შეგულად „ქამწამთა ქობის დროი“ თავისი მეტოქეს მწამლურად ტოვოს. აი, ამ ქალის შესახებ ვეუბნება გ. ტაბიძე, რომ იყო „მატრონი იგი წამწამთა ქობისა“.

მეტაფორის სესხებას პოეტი აქ საგანგებოდ ენდა მიმართავდეს, რაღაც ალბათ მას მიაჩნია, რომ ორივე ეს „წამწამთა ქობისანი“ მრავალ-მხრივ ემსგავსება ერთმანეთს. მსგავსი მოცემული სიტუაციებიც მათი მოქმედებისა.

მხატვრული შედარების სფეროდანაც ამავე-რად დავასახელებთ ერთ მაგალითს, სადაც გ. ტაბიძე იყენებს კარგად ცნობილ ძველ შედარებას, მაგრამ იყენებს არა უცნაურად, არამედ ახალი გააზრებით, რაც მთავარია, მისი ძირითადი მომენტის მოხდენილი გაძლიერებით. გ. ტაბიძის ცნობილ ლექსში „დროშები ჩაქაა“ კეთილშობილ:

თავისუფლება სულს ისე მოსწყურდა,
ეთ ღატრდო ირემების გუნდს — წყარო
ანკარა...

რამე ძლიერი წადილით შეპყრობილი აღდამისი შედარება მწყურვალ ირემთან „ველხის-ტყაოსანში“ ორგანის გვხვდება:

გამოჭრილარ სახლით ჩემით, ეთ ირემი
ძებნად წყლისად.

შეთვის ასრე მომსურდების, წყაროსათვის
ეთ ირემსა.

პროფ. კ. ქაველიძე აღნიშნავს¹, რომ რუსთაველს აქ გამოყენებული აქვს ფსალმუნის შემდეგი გამოთქმა: „ეთთარცა სახელ სურინ ირემსა წყაროთა მიმართ წყლისათა, ეგრე სურინ სულსა ჩემსა შენდამი, ღმერთო“.

ეს შედარება გამოყენებული აქვს დავით გურამიშვილსაც თავის შესანიშნავ პოემა „ქართლის კირი“. იმის გადმოსაცემად, თუ რა სულ-მოუთქმელად ესწრაფებოდა ვახტანგ მეექვსე პეტრე პირველის ნახვას, დ. გურამიშვილი წერს:

ეთთარ ირემსა მამრალსა
წყაროსა წყალ სწყუროდა,
ეგრეთ მეუფსა რუსეთის
ხეშვიფოს ნახვა სუროდა.

არ არის გამოირჩეული, რომ დ. გურამიშვილი ამ შემთხვევაშიც, ისევე როგორც სხვა მრავალ შემთხვევაში, უშუალოდ ბაბლიას ეყრდნობოდა. მაგრამ აღნიშნული შედარების პირველი ზღის გამყავად ქართულ პოეზიაში მიიღო რუსთაველი. გურამიშვილს ეს შედარება გამდიდრებული აქვს იმით, რომ მისი ირემი დაღლილია, დამაშვრალია („ეთთარ ირემსა მამრალსა...“). გ. ტაბიძეც ამ მიმართულებით ამჟღავნებს

¹ კ. ქიქინაძე ფიქრობს, რომ მეტაფორა „წამწამთა ქობი“ ავთანდილს განეკუთვნება, აქ ავთანდილის წამწამებზე ლაპარაკი (ნ. წიგნში მ. რუსთაველი. „ველხისტყაოსანი“. კ. ქიქინაძის რედაქციით, გამოცემულია და შენიშვნებით, 1934 წ., გვ. 295). უნდა ითქვას, რომ ტექსტიდან გარკვევით არ ჩანს — ვის ამქვს რუსთაველი ამ მეტაფორით: ფატმანს თუ ავთანდილს. საგულსხმო ისიც, რომ „ველხისტყაოსანში“ თითქმის არ გვხვდება ეპითეტებისა და მეტაფორების დიფერენცირებული სმარება ქალისა და მამაკაცის მიმართ. მიუხედავად ამისა, თუ სტროფის საერთო შთაბეჭდილებიდან გამოვივლო, გვრჩება, საანალიზო ეპითეტი ფატმანს უფრო უნდა მივაკუთვნოთ ვიდრე ავთანდილს.

¹ კ. ქაველიძე, ქართული ლიტერატურის ისტორია, ტ. II, თბილისი, 1941 წ., გვ. 203.

შედარებას: მისი ირმები დაკრილია („ეთი დაჟი-
რილ ირმების...“).

გ. ტაბიძე მიმართავს „ვეფხისტყაოსნის“ პირ-
დაპირ ციტირებასაც. ლექსში ამბავი ერთი
დაშლის მთხრობელი პერსონაჟი თავისი ერთ-
ერთი თავგადასავლის გრძელ მოყოლის გასა-
მართლებლად მოაგონებს მსმენელს:

„მოშაირე არა ჰქვია,
ვერას იტყვის
ეიცა გრძელად“.
სანუკვარი ესე სიტყვა
რუსთაველის მიერ
ითქვა.

ფრაზა „ვერ ვინმე მესხი მეღვსე“, რომელ-
საც გ. ტაბიძე ამავე სახელწოდების ლექსში მო-
თა რუსთაველს ათქმევინებს, აღებულია „ვეფ-
ხისტყაოსნის“ ეპილოგიდან.

პირველი პირით აღსარაქებს რუსთაველს
გალაკტიონ ტაბიძე ორივე სხვა ნაწარმოებშიც,
რომელთაგან ამჯერად ჩვენთვის განსაკუთრე-
ბით საინტერესოა ლექსი „შოთა რუსთაველი
შვი ზღვის პირად“. ავტორი აქ შეგნებულად
მიმართავს ერთგვარ სტილიზაციას, რაც მოტე-
რავებულია იმით, რომ სტროფების დიდი ნა-
წილი რუსთაველის ნათქვამიდან წარმოდგენილი.
ნაწარმოებში წერის მანერის ერთიანობა რომ არ
დარღვეულიყო, პოეტს დასჭირდა დანარჩენი
სტროფებიც, რომლებიც ავტორისეულ თხრო-
ბას შეიცვალა, რუსთაველურ ყიდაზე გაეყურო.

მიუხედავად ყოველივე ამისა, შეიძლება ითქ-
ვას, რომ ჩვენ აქ შიშით არა გვაქვს სტილიზაცია
ჩვეულებრივი გაგებით, ის სტილიზაცია, რომე-
ლიც პასიურ მიმბაძველობას გულისხმობს. უფ-
რო მართებული იქნებოდა, თუ ვატყალით, რომ
ამ ლექსში გ. ტაბიძე მბატყრული ჩანაფერის
კარნახით, თემის კარნახით, ცდილობს ზოგადად
წარმოსახოს რუსთაველის პოეტური მემკვიდრე-
ობის კოლორიტი. ამას იგი ცოტად თუ ბევრად
ახერხებს კიდევ სხვადასხვა საშუალებით, რო-
მელთა შორის ერთ-ერთი აუცილებელია რუს-
თაველური შიშის მატრი, გადამწვევტ როლს კი
მაინც სულ სხვა ხერხები ასრულებენ, სახელ-
დობრ — „ვეფხისტყაოსნისათვის“ დამახასიათე-
ბელი ფორმებისა და გამოთქმების მოხდენილად
ჩართვა აჭაჭ, რაც გემყდნებითა და ტაქტით
არის შესრულებული.

ეს ლექსი საყურადღებოა და საგულისხმო
უმათვრესად იმით, რომ მასში ფაქიზი განცდი-
თა და პოეტური უშუალობითაა გამჟღავნებული
გალაკტიონ ტაბიძის მგზნებარე, შთაგონებული
სივარდული რუსთაველისადმი. გ. ტაბიძე აქ
რუსთაველს გვიხატავს უფროსად დიდებულ-
ვან ადამიანად და გულმხურავულ მამულიშვი-
ლად, რომელიც უსაზღვროდ ეტრფის სამშობ-
ლო ქვეყანას და მზად არის თავი შესწიროს მის
კეთილადღობას. უნდა აღინიშნოს, რომ „ვეფ-
ხისტყაოსნის“ ავტორის პიროვნების ასეთი
გახსნა ბუნებრივია და დამატკრებელი.

სხვა შემთხვევაში გ. ტაბიძის ლექსის შეხმი-
ანება რუსთაველის სახეობთან, რასაც უნდა ვხე-
დავსაზრდებოდეთ ტრაპიზის სესხებშიც, გაცილები-
ვია იმას, რომ შესაქმნი პირი „ვეფხისტყაოს-
ნის“ გმირი ქალის სენიაა და, პოეტის წარმოდ-
გენით, სიმშვენიერითაც ემსგავსება მას. ესაა
აფხაზი ასული თინათინი, რომელსაც პოეტი
ხობტას ასახსნა აფხაზურადვე დასათარგმნელ
ლექსში „ჩარდა ამთა“ (ამის ქართული შესატყ-
ვისია „მრავალფეროვანი“)¹. დავიმოწმებ რომლე-
ნიმე ტაბიძის:

შემკობად თინათინისა ამ სახისის ესეამ
თამამადა,
ვის მკერდზე გადმოფენია ნაწნავი ცხრა სამ-
სამადა...
და წარბ-წაწმამი ყველასი არ ღირს მის წარბ-
წაწმამდა,
სახის კანს სადაფისფერსა მზემ შექი რამ
მიამატა,
ტან-სარო, აღვა ასული, შევენება მარად,
ყამადა,
უნ მხესა სწუნობს, მაგრამ მზე თინათინებდეს
მარადა.

განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევს ის გარე-
მოება, რომ გალაკტიონ ტაბიძე შენაწმნავად
არის დაუფლებელი არაერთ საუცხოო პოეტურ
ხერხს, რომლებიც სპეციფიკურად რუსთაველ-
ურ ხერხებშია და სხვა — ადრინდელი თუ თანა-
მედროვე — პოეტების შემოქმედებაში მეტად
იშვიათად გვხვდება. გ. ტაბიძე ერთ-ერთ ლექს-
ში, სადაც ხობტას უძღვნის „ოქლატვისი საუ-
კუნის წინათ“ შექმნილ ქართულ ანბანს, ამბობს:

შენათ მღერდა
მომღერალი ვეფხისი,
უღარებლად
მცოდნე ლექსის ხერხის.
(„ჰიმნი ქართულ ანბანს“)

რუსთაველი — ლექსის ეს უბადლო ოსტატი —
იყო და დღესაც არის ქართველ მგონებებს
უდიდესი მომღერალი. ბევრი რამ შეუდგენიათ
მათ „ვეფხისტყაოსნის“ ამოუწერავი მბატყრუ-
ლი საფეხიდან: ზოგს — როგორც უდიდესი
მიმბაძველს, ზოგს — როგორც უფრო ნიჭიერ,
მაგრამ მაინც მარტოოდნ მომწვეფს, ზოლო ზოგ-
ერთს — როგორც ბრწყინვალე ტალანტის მქო-
ნე კემზარტ შემოქმედს, საკუთარი ორიგინალ-
ობისათვის ოდნავი ჩრდილის მიუყენებლად. გა-
ლაკტიონ ტაბიძე სწორედ ამ უკანასკნელთა შე-

¹ „ჩარდა ამთა“, როგორც ეს აფხაზურ-ქარ-
თული ლექსიკონის ავტორმა ბ. ჯანაშიამ განმარ-
ტა, არის სატყველოდ ფორმა აფხაზური
გამოთქმისა — „შარდა ამთა“, რომელიც დისა-
კრებულ ლექსიკონში ასეა ახსნილი: „მრავალ-
ფეროვანი (სიმღერა და ამ სიმღერის პირველი სიტ-
ყები)“.

დარებით მეტწილად მინიჭებული პანაქის ერთ-ერთი თვალსაჩინო წარმომადგენელია.

მინიჭებული ეს რუსთველური ზეგნები და კონკრეტულად როგორ ევლინება ისინი გ. ტაბიძის შემოქმედებაში?

1. პარალელში გ. ტაბიძე წინაშეა დგას მხატვრული განმეორების მრავალ ზეგნს. იმავრად ზევს აქ შეგნებულდებით მხოლოდ ერთ მთავარზე, რომელიც სპეციალურ-რუსთველურია და რომელსაც პარალელში უწოდებენ. პარალელში პოეტური ხასიათის ერთ-ერთი საუკეთესო ზეგნია და მისი მომდევნო ზეგნებია დიდდ უწყობს ხელს მთავრდებულების გამომკვლევას. არსებობს პარალელშია ორი სახეობა. გ. ტაბიძე მეტწილად ორივე მთავარს იყენებს.

1. დადებითი პარალელში. ისინი გ. ტაბიძის თხზულებებში სინონიმთა განმეორების სახით არიან წარმოდგენილი. მაგალითები:

თოვლი იყო ი რ ი ბ ი, ა ლ მ ა ც ე რ ი; მასზე წამებას და შწარე ჯ ვ ა რ ც მ ა ს; რას მიმზადებენ ე ა მ ნ ი და დ რ ო ნ ი; ო, მილიან ე ა მ ნ ი, დ რ ო ნ ი; რაა თ ბ ო ვ ნ ა და ხ ე ე წ ი ლ ი? ვ ე ლ ა დ გ ა კ რ ა ს, ხ ე ლ ა დ რ ო ნ ი ნ ს ც ე ლ ი ა ნ შ ე მ დ გ ო მ ა ნ ი; მოვლენათა უღიღესთა მძლავრი ჩ ა ნ გ ი და ე ბ ა ნ ი; იცის, ეს მიწა სივსა ეოველ ს ი უ ხ ე ე წ ი ა ლ ო ბ ო თ; მოგონებები ატოვებს... ლ ა ლ ი ა გ უ ნ დ ე ბ ს; შრომა დიადი, შრომა სახეო („სახეო“ აქ „დიადის“ სინონიმად ნაშრომი); ძალა გ ა მ ე ტ ბ ო თ, ძალა გ ა ლ ა ც ე ლ ო ბ ო თ ზღვა ზეპირობდა; პასუხად ისმის დიადი ენა — ასე ლ ა მ ა ზ ო, ასე ქ ა რ თ უ ლ ო („ქართული“ აქ გამოყენებულია „ლაშაზის“ სინონიმად) და მრავალი სხვა. უკანასკნელ სამ მაგალითში გვხვდება საერთოდ მხატვრული განმეორების ზეგნები.

ცალკე უნდა აღინიშნოს დადებითი პარალელში ერთი მაგალითი, სადაც განსაკუთრებით მკაფიოდ მოჩანს სინონიმთა რუსთველური განმეორების საინტერესო მომენტი. ლექსში „თავისუფალი და ძლიერი ადამიანი“ გ. ტაბიძე ამბობს:

შეუზღუდველად არსებობდეს
ამ სოფელ ქვეყნად
თავისუფალი და ძლიერი
ადამიანი.

ცნობილია, რომ რუსთველი სინონიმურ წყვილში წმინდა ქართული სიტყვის გვერდით ზოგჯერ ზეგნებს ხოლმე ამ დროისათვის უკვე არაბეზად ქველ ქართულსაც სიტყვას, ასე მაგალითად: „ნუ პატრონა, ნუ უფალსა“. მსგავსი მოვლენა სხვა რომელიმე ქართულ პოეტთან არ შემხვედრია, გარდა გ. ტაბიძიდან და მოწმებული ამ ერთი ნიმუშისა — „სოფელ ქვეყნად“, რომელიც სწორედ ასეთი ტიპის პარალელში წარმომადგენს (სოფელ ქვეყნად) რო-

გორე ეხედვით. ამ ტიპის პარალელში ისევე დგას ელემენტია პოეტური არაბეზში, მაგრამ არაბეზის გამოყენებას, რაც თანამედროვე პოეზიაში დიდ ზომიერებასა და მხატვრულ ტაქტს მოითხოვს, აქ ის უზიარებლობა აქვს, რომ არაბეზ სიტყვას, ჩვეულებრივ, უშუალოდ თან ახლავს ყველასათვის გასაგებ განმარტება პარალელში სხვა წევრის სახით.

2. უარყოფითი პარალელში. ამ სახეობის პარალელში გაცილებით მეტ მხატვრულ ეფექტს იძლევა, ვიდრე დადებითი. მოვიყვანოთ რამდენიმე მაგალითი: ს ი ყ ვ ა რ უ ლ ი თ და ა რ ს ი ა ე ი თ; მ ა ნ ა შ ე ტ ე ვ ა და ა რ დ ა რ ი დ ე ბ ა; ისევე ს ა ვ ს ე ა შ ე ნ ი თ ა ს ი, ა რ დ ა გ ი ც ლ ი ა და ს ხ ე. ჭეშმარიტად რუსთველური პარალელში.

თავის ერთ-ერთ ლექსში („კავკასიონის დასაცადა“) გ. ტაბიძე იმდენად იმდენად უარყოფითი და დადებითი პარალელშიების ჯგუფთა შესანახად შეპირისპირებას:

„მძღვრია ზვენი
შეშლილი
წითელი ჯარი:
ა რ ა მ ო ნ ო რ ი,
ა რ ა მ შ ე ი დ,
ა რ ა გ ე ო ნ ა,
არამედ სწრაფი,
ვეფხისტებრი
და ბობოქარი —
მასში მღელვარებს
და მოქმედებს
ადამიანი“.

11. პარონომაზია. შეიძლება უამრავი პარალელის გავლება რუსთველსა და გ. ტაბიძის შორის იშვიათი მესიკალური გარტოობის, ლექსის არამედიტაციური იმეორების მხრივაც. გალაკტიონ ტაბიძეს საუკეთესო ეგზეგეზა ილიტერატურისა და ასონანსის ზეგნია. მისი პოეტური ფრაზა მეტწილად შემთხვევებით ხმა-შეწყობილად ეღერს უშუალო, ბუნებრივ ელემენტს. გ. ტაბიძე წინაშეა დგას იყენებს ეგზეგეზულ სიტყვათა ილიტერატურისა, რასაც სხვანაირად პარონომაზია ჰქვია. ეს ზეგნები უღერსად სპეციფიკურ-რუსთველური ზეგნია. დამეჯივებით შეიძლება ითქვას, რომ რუსთველისა და ვაჟა-ფშაველას შემდეგ გ. ტაბიძე მთელს ქართულ პოეზიაში ამ ზეგნის უზადლო ოსტატიაა. „სიტყვათა ილიტერატურა“ გ. ტაბიძის მრავალი ლექსის ძვირფასი სამკაულია. დავიპოწმოთ მაგალითები:

1. ითი მოაივებს.
2. თვავილებზე ეს ყვავილები.

1 ეს ზეგნები შედარებით ხშირად გამოყენებული აგრეთვე ზალხურ პოეზიაში.

3. საღ მუღმივი ყვავილობა
დაუშვანარი ყვავილობით...
4. კუბოებისთვის მეკუბოვეს ზე აღარ ეყო.
5. ბრალად არ ებრალება.
6. გაჩეკილულის დაღით დაღავს.
7. შიპაობს მკერდით ზღვას მეზღვაური.
8. ზღვა ხმარობდა ყრუ ხმარობით.
9. რომელ სინათლით განათდება
ზღვით მწუხარება.
10. მოსინათლობის მხერით ნათელით.
11. იქ მშვენიერი სუნთქვით სუნთქავს
მზეთა მავია.
12. ღრუბლებმა მთებმა მოათიფთიყეს ფერად
თიფთიყით.
13. ელვამ კვლავ უნდა იელვოს.
14. არის მხარე და მხარეობს...
15. მე არა ერთხელ მინანავს,
თუ როგორ ფერობს ეს ფერი.
16. მისს დიდ გზაზე ღმრთავადელი
ფრთით ეფარება.
17. ამ ვარდობისთვის ვარდებით ვთერები,
კარგა თრობა,
და მეზრალემა მე ჩემი მტრები:
არ ეციო მტრობა.
18. დროთა თოვლით თოვებული (ჰელარიტ
მოსილი).
19. თითქოს დროებით ართმევს დროებას.
20. სიერცეს უცქერის უცრცესს.
21. მოველით, დროო, დღეთა ხშირი
ჰშვენი შვენიებით. (მე-20 და 21-ე
მაგალითებში გვხვდება ტმესიც, მაგრამ
ამაზე — შემდეგ).
22. უძლეველ შრომის
მშვენიებით მშვენი.
23. ანაღეს ჩალა.
24. ვერ იფარცხა მისმა ფარცხმა.
25. სახგრავს მგრავეველი
რომ იგრე ელის.
26. საღ გუგუნებენ ნადურს ნადები.
27. შენით მღერდა
მომღერალი ვეფხის.
28. სიმღერის მხერცეველ დრო არის, პოეტო,
თუ ასე წარმართი გზით წარემართები.
29. ომმა შეცვალა ღარის ღარება,
და სხვ. და ა. შ.

უკანასკნელი მაგალითი („ღარის ღარება“) პარალელს ქმნის „ვეფხისტყაოსნის“ ცნობილ ფრაზასთან: „ღარი არ ღარობს ღარულად“.

აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ გალაკტიონ ტაბიძე პარონომასიის ზერხს განსაკუთრებით ხშირად იყენებს მაკამური რითმით გაწყობილ სტროფებში. მაკამურ ლექსში — „უცნაური სახალღე“ პარონომასიის ზედით ღამი მაგალითი გვხვდება: „ღართან ღანდი ფარული“ (ფარისა, ფარისებრი), „ველით წამით წაწამებს“ (წამით წამად ჰტეულს), „ღასთა უცხო დასობას“.

III. ტმესი. ტმესი (მხატვრული ვაცვეთა) პოეტური სინტაქსის ერთ-ერთი (ერთმანადა) ფორმაა. იგი მოითხოვს დიდ დახვედრებას ტექსტს. თორემ მოხდენილად ტმესი, ამა თუ იმ ნიუანსის დახლოებისა და ფრაზის ინტონაციური გახანგის ნაცვლად შეიძლება მივიღოთ პირველ შედეგი — გაბუნდოვანება და ზოგჯერ სრული უარობაც კი.

ტმესი უაღრესად სპეციფიკურ-რუსთაველური ზერხია. რუსთაველი მხატვრული ვაცვეთის უბადლო ოსტატად გვევლინება. აღსანიშნავია, რომ იგი ტმესს მიმართავს არა მარტო წინადადებებში, არამედ ცალკეულ სიტყვებშიც. პირველის საუცხოო ნიმუშად ითვლება „ვეფხისტყაოსნის“ განთქმული ტაბო:

„მას თინათინს შვენება ჰკლევდის წაწამთა ჯარისა“.

როგორც ვხედავთ, სინტაგმა „შვენება ჰკლევდის“ შუა კვეთს წინადადების ჩვეულებრივ მდინარებას, რომლის მიხედვით გვექნებოდა: მას თინათინს წაწამთა ჯარის შვენება ჰკლევდის. ამ ზერხის გამოყენება პოეტს უადვილებს ტაბოს ზამოხზმა-გამოქვეყნებას და, რაც მთავარია, დიდ მხატვრულ ეფექტს იძლევა.

გალაკტიონ ტაბიძე ჩინებულად არის დაუფლებული ამ შესანიშნავ რუსთაველურ ზერხს¹. დავიმოწმებ რამდენიმე მაგალითს.

1. მისის ნახე მოღის სურდლი.
2. უმშვენიერესს მიმართავს სახელს.
3. ნორჩთა დღეთა გულთბიერი
შაიხრედა წყალს ნიაგი.
4. შენი მე სახება დამდევს თან.
5. ჰალმა დამწყევლა ლამაზმა.
6. იქ აქ შეგი ჩინს ხევები.
7. მოლურჯო მთების
მშვენიერი მოზანს კალთები.
8. ვერა, ვერ შესძლებს შობილური
კავკასიონის
მტერი უნდობარ და მსახვრალი
ხელის შეგებას!
9. თდეს მრავალი
სამშობლოს ჩვენსას
ჩაგრაგდა ვირი...
10. რამდენი ვაწი ადრიაინით
გაქრა ამინდით.
11. ნანგრევთა უხმოდ ამეტყველდეს
ენა ხანების.
12. დღეთა ხელთ იგდეს ვასალები.
13. შენ სამამულო
ომის დღეების
თავდაღებული
გისმის ხმარი?
14. შხის ამოენთე მრწყინვად.

¹ მხედველობაში მაქვს ტმესის პირველი სახეობა: ტმესს ცალკეულ სიტყვათა მიმართ ამჟამად აღარავინ იყენებს.

15. წინსვლის იმპარია
საბიუტოლო ანთება...
16. ახალს აგებს საქართველო
ბედნიერს და წაღე ცხოვრებას.
17. ზეთი ავარდა მწველა.
18. შენს მხოლოდ მწვერვალს
ხრის, უაღრესებს,
და სხვ.

არ იქნებოდა მართებული გვეთქვა, თითქმის გალაკტიონ ტაბიძე ტმესს ყოველთვის უზადოდ ხმარობდეს. ამ ზეარხის გამოყენების დროს გ. ტაბიძის ნაწარმოებებში, თუ შიშა იშვიათად, მაგრამ აქა-იქ მაინც იწმის ხოლმე თავს გაბუნდოვანებისა და ორპარტოვნების საფრთხე ამის ორიოდ შეშთხვევა ზემოთ დამოწმებულ მაგალითებშიაღ შეიწინებდა. მაგრამ მეტწილად გ. ტაბიძე ტმესის მოხდენილად ხმარების საუცხოო ნიმუშებს იძლევა. აქედან თუნდაც უკანასკნელი მაგალითი, სადაც პოეტი მიმართავს ცად-აქედით ევკალიბს, რომ ქართულ „შენს მხოლოდ მწვერვალს ხრის, უაღრესებს“-ო. აქ ტმესის შემოქმედით ფერაზს ლახათიც ემატება და ახალ შინაარსობრივ ნიუანსაც იძენს, რაც, პირაქით, ორპარტოვნობისათვის ადგილს სრულე-ბით აღარ ტოვებს, მაშინ როდესაც ტმესის გა-რემე გვექნება: მხოლოდ შენს მწვერვალს ხრის, უაღრესებს, — რაც შეიძლება ორნაირად იქნეს გაგებული იმისდა მიხედვით, თუ სად დავსვით ლოგიკურ მახვილს.

ხშირია შემთხვევა, როცა გ. ტაბიძე ტმესის მომარჯვებით წინადადებას, რომელიც უამი-სოდ უფერულ პოეზიაშიაღ დარჩენილია, მომ-ხიბლავ პოეტურ ფრაზად ჩამოაქანდაკებს. სა-ნამუშაოდ მოვიტან ერთ პატარა ნაწევრს:

მაგრამ მოვიდა
ერთხელ მგოსანი,
შემოქმედება
აზრს შეუზავა,
ვეფხვის ღარქვა
მას ტყავოსანი
და საუფრენ
გაუქცადა!

(„ქალაღი“)

ამით დავამთავრებ გალაკტიონ ტაბიძის პო-ეზიის განხილვის ცდას „ვეფხისტყაოსანთან“ შემოქმედებითი ნათესაობის თვალსაზრისით. რაც შეეხება სხვა ძველ ქართველ პოეტებთან ურთიერთობას, ამკვერად იძლევა უფრო მზალოდ გაცერით და ზოგადად შევეხო ამ სა-კითხს და რამდენიმე კონკრეტული მაგალითით შემოვიფარგლო.

გალაკტიონ ტაბიძის რითმები გამოირჩევიან მოულოდნელობითა და მუსიკალური ელერადო-ბით. უამრავი ახალი რითმი შესძინა მან მრავალ-საუფრენო ქართულ პოეზიას. სრულიად არ

არის საკვირველი, თუ გ. ტაბიძის თხზულებებში საკმაოდ გვხვდებით მაკამურ რითმებს. მაკამურად გართმული სტროფები, მოგზაურ-ბა ჯერ კიდევ მეთორმეტ საუკუნის შესანიშნავ პოეტურ ძეგლებში — შავთელის „აბდულმენს-ანსა“ და ჩახრხაძის „თამარისაში“. აქა-იქ პრწყინავალი მაკამური სტროფებია გაბნეული „ვეფხისტყაოსანში“. მაგრამ მაკამური რით-მების ყველაზე გამოჩენილ ოსტატად მაინც თვითმუზაზ პირველი ითვლება. ცნობილია, რომ მაკამის როგორც ლექსის ერთ-ერთი სახეობის შემოღებაც თვითმუზაზ პირველის სახელთანაა დაკავშირებული. თვითმუზაზიან მოკიდებული ძველ ქართულ ლიტერატურაში მაკამა განსა-კუთრებით ფართოდ გავრცელდა. შეჩვიდმეტ-მეთვრამეტე საუფრენში არ დარჩენილა თითქმის არც ერთი პოეტი, დიდით მცირემდ, რომ მაკა-მაზე კალამი არ ეცდის. ვასელი საუკუნის პოეტებშიაღ მწვენიერია მაკამური ლექსები და-წერეს აღმკანდრე ჰაყვაფაქმ და აკაკი წერ-თელმა.

მოკლედ რომ ვთქვათ, არსებითად, მაკამა ძველი ქართული პოეტური ტრადიციია და ახა-ლი დროის პოეტები მას შედარებით იშვიათად მიმართავდნენ. ამ ძველ ტრადიციას თავის მხრივ ხარკს უდის გალაკტიონ ტაბიძე ორიოდ მოხ-დენილი მაკამური ლექსით, ესენია: „უცნაური სასახლე“ და „ქალი ლომინებში“. ამათგან პირ-ველი გ. ტაბიძის შემოქმედების ადრინდელ პე-რიოდშია დამერილი და უმღერის უცხო, ეგ-ზოტიური სასახლის ეფემერულ მწვერებას. უნდა შევნიშნოთ, რომ ეს ფორმით უდავოდ ევრტუო-ზული ლექსი მოკლედულია მკაფიოდ გამოკვე-თილ შინაარსს და ზელოვნურობის იგრითაა აღ-ბეჭდილი. რაც შეეხება მეორე ლექსს, იგი ლა-მანი პეიზაჟის ფორზე გვიხატავს სოციალისტურ-ი სოფლის ბედნიერი ცხოვრებით გაღაღებუ-ლი ქალის სახეს.

ამ რვა სამეული და რვა წყვილელი მაკა-მური რითმების გარდა, ჩასაც ეს ორი რვა-რვა სტროფიანი ლექსი შეიცავს, გალაკტიონ ტა-ბიძის ნაწარმოებებში გვხვდება კიდევ რამდენ-იმე ათეული წყვილი მაკამური რითმი. ზო-გიერთი მათგანი პარალელს პოულობს თვით-მუზაზ პირველის მაკამურ რითმებთან, ესენია: ხელი (გოგი) || ხელი (დამინანსა), ისარი (მწვილ-ისა) || ის არი, მორევი (მორევი მდინარისა თუ სხვ.) || მორევი (დუბქლევია) და კიდევ ორი-სამი წყვილი, რომლებიც გ. ტაბიძესთან რამდენიმე განსვავებული ფორმითაა წარ-მოღვნილი. ზოგსაც პარალელი მოეძებნება თე-ამურაზის უწინარეს თუ მომდგენო მწერალთა ნაწარმოებებში. მაგრამ გ. ტაბიძის მაკამურ რითმთა უმრავლესობა სიახლისა და ორიგინა-ლიზობის ფორმითაა აღბეჭდილი.

მეტწილად გ. ტაბიძის მაკამური რითმე-ბი ნათელია და გამკვირვალე. მაგრამ აქა-იქ გვხვდება ისეთი შემთხვევაც, როცა ავტო-

რი მაგამური წყვილის შესადგენად არცთუ ისე მაღლიან პოეტურ ლიცენციას მიმართავს. მაგალითად, ამ მიზნით ერთგან ნაცვლად სიტყვისა „ხეწენა“ მას ნახშირი აქვს „ხეწილი“:

რაა თხოვნა და ხეწილი?
საქართველო და ხეწილი
ჩანგის დამფასებელი.
(„იკავი წერეთელი“)

ერთგანაც სიტყვა „შწუხრი“-ს ადგილას გამოყენებულია „შწუხარება“:

სხვაგან სადაა სიხარული
და მწუხარება,
რომელ სინათლით განათდება
ზღვათ მწუხარება (-შწუხრი, ბანდი).
(„სხვაგან სადაა“)

მაგამური რითმისათვის გ. ტაბიძე იყენებს ძველ ქართულ პოეზიაში არაერთგანის ხმარებულ პოეტურ ლიცენციასაც. ლექსში „ჩვენი ყურნალი“ პოეტი წერს:

სულს როგორც ენება და როგორც ნანა
ისევ იცვლის წყურთა ნანა.

პირველ სტრიქონში აქ ნანა ნახშირი სინანულის მნიშვნელობით, მეორეში კი — ივენანასი. სიტყვა „ნანა“ სწორედ სინანულის მნიშვნელობით „ფეხბისტყალანში“ ორჯერ გვხვდება:

1. მე გამაძარხო, გამიწვით, თვარა დაწყევით
ნანასა.
2. ტარიელ გტყვის: „ნუ იქმოთ“, მისცა
სიტყვისა ნანანი.

გვხვდება იგი სხვა ძველ ქართველ პოეტთა თხზულებებშიც. მაგალითად, აჩილის ზემოხსენებულ პოემაში თეიმურაზი რუსთაველს ბოლშეპირული ეუბნება:

აჲ შენი მჭები უფროა, ბოლო დროს ჰყოფენ
ნანასა.

ყველა ამის შემდეგ, ვფიქრობ, ზედმეტი არ იქნება მოვითხოვო მაგამური სტრიქონის რამდენიმე დამახასიათებელი ნიმუში გალაკტიონ ტაბიძის სხვადასხვა თხზულებათაგან. თუ დავუკვირდებით, აქაიქ მათში ადვილად შევნიშნავთ ზოგიერთ სხვა მხატვრულ ხერხსაც, რომელთა შესახებ ზემოთ ვილაპარაკეთ.

1. ჩამავალი შხის ფერადო კიდეც,
ჩემს ხსოვნაში არ დამოიღობარ კიდეც.
(„ჩამავალი შხის ფერადო კიდეც“)
2. საღამოვ, ტყეზე ააბი ბინა,
შენმა ნაფხმა ააბი ბინა
სოფლის ყანათა გულის ნადებია,
სად გუგუნებენ ნადურს ნადები.
(„სხვა სტრიქონები“)

3. დასთა უცხო დასობას...
ხანჯლის გულში დასობას
(„იუნაური, სახელწოდება“)
4. ო, ჩემო რკინაო,
ძნაო და ულოცო
ბედმა საქართველოს
გზები დაულოცა.
(„ხრამკესი“)

5. ჩემთვის იმ ხვამლიდან სხივმა მოადინა
(-მოატანა),
შოვიდან ისარმა სხევა მოადინა
(-მოიღია).
(„შოვიდან ისარმა სხევა მოადინა“)

6. რა ვანი გვეონია,
რა მხნე, რა შლიდარი,
ელერს ქვის პარშონია —
დარობს რა შლიდარი.
(„ქებათა-ქება ნიკორწმინდის“)

7. ო, ქალწული მთისა შორის
ძვირად ჩნდება კაცთა შორის.
(„იკავი წერეთელი“)

8. ხან აიწვევენ
მალა-მალა,
ხან ეშვებიან,
მიღუღივებენ,
ახლა ღრუბლებს
არ ეშვებიან.
(„დაბრუნება სვანეთში“)

9. შეხედე, რა ცაა!
ეს არის რაცაა!
(„რა ცაა!“)

დიდ ინტერესს იწვევს გალაკტიონ ტაბიძის შემოქმედება მეტრულ მრავალფეროვნების თვალსაზრისითაც. არ შევცდებით, თუ ვიტყვით, რომ არც ერთ ქართველ პოეტს არ გაინია სალექსო ზომათა ისეთი სიუხვე, როგორიც მას. გ. ტაბიძის პოეტური მეტრის შესწავლა საკუთარივე ცვლავების საგნად და ამ დროის დახელოვებული მკვლევარის თვალს მოითხოვს. მაგრამ ერთი რამ ამათგანეთ ცხადია ჩვენთვის, საბედლობა ის, რომ გალაკტიონ ტაბიძე შემოქმედებითად დიდიხეობა ქართული პოეზიის მრავალსაუკეთესო ტრადიციულ სალექსო ზომას და ბრწყინვალედ იყენებს მათ.

საერთოვ ძველი ქართული პოეტური მეტრებიდან გ. ტაბიძე ყველაზე მეტად შეთვალურ ჩაბრუნულ მეტრს მიმართავს. ასე მაგალითად, ამ მეტრითაა დაწერილი ლექსები: „საღამო ხანად, ისევ იმ ნანად“, „განთიადზე კი“ „გზა ბარსელანის და ვალენსის“, „ტირიფი“ და სხვ. არა-აშვითად პოეტი ამა თუ იმ სალექსო ზომის ახალი ნიუანსით ამდიდრებს. აქ დასახელებული ლექსებიდან ეს ყველაზე მეტად პირველში იგრძნობა. განსაკუთრებით საგულისხმოა ის, რომ

ზოგჯერ გ. ტაბიძე ტრადიციულ მეტრთა ბაზაზე იძლევა ახალ ვარიაციას, ქმნის განსხვავებულ ზომას, ისეთი, მაგალითად, ლექსი „შვილთარებაში დინჯი“, რომელიც ჩაბრუნებული ლექსისაა — განიხილეთ განსხვავდება, რომ მის ხუთ-ხუთმარცვლიან ტერფებს ყველაზე დამატებული აქვს ორ-ორმარცვლიანი მცირე ტერფები, რაც იწვევს არსებობად განსხვავებულ ძვარადობას.

გალაკტიონ ტაბიძის შემოქმედება ცხადყოფს, რომ კლასიკური ქართული ლექსის ტრადიციული ზომები ის მყარი, უხვი და მრავალფეროვანი ბაზაა, რომელზე დაყრდნობითაც გ. ტაბიძის შემოქმედებითად განუვითარებია და გაუმდიდრებია ერთდროულ პოეზიის მეტრული საფუძველს. რუსთაველის შემდეგ ძველი ქართული პოეტიკიდან გალაკტიონ ტაბიძე ყველაზე მეტად დავით გურამიშვილის მოტივითაა და თავიანთი მტკნალი ეს კარგად ჩანს გ. ტაბიძის ლექსში — „თენდება, გათენდა“. ამჯერად მინდა მივუთითო დ. გურამიშვილისადმი გ. ტაბიძის დამოკიდებულების ერთ თავისებურ მომენტზე.

ერთხანად, შავი რბეჭკობის მჭვინავი წლებში, როცა ჩვენს ლიტერატურაში დაცემულობის განწყობილება და დაბნეულობა სუფევდა, როგორც ჩანს, გალაკტიონ ტაბიძე ვატყობელი უნდა ყოფილიყო დავით გურამიშვილის სარწმუნოებრივი ხასიათის ლექსებითაც. გ. ტაბიძის რამდენიმე ადრინდელ ლექსში, რომლებიც მისტიკური იერითაა აღბეჭდილი, შესაძენია დ. გურამიშვილის ბიბლიურ-საქრისტიანო თემაზე დაწერილ ლექსთა გავლენის კვალი. გ. ტაბიძის ერთ-ერთი სამოკრებო თემაზე დაწერილი ლექსი კი („ათი ქალწული“), რომელიც ირქაულ-საეკლესიო სტრუქტურაშია მოქმედებული ძველ ქართულ სივალბეზსაც მოგვაგონებს, თავისი „საღვთო ტრადიციების“ მოტივით უახლოვდება დ. გურამიშვილის ამავე ხასიათის ნაწარმოებთ. მომდევნო პერიოდში, ბუნებრივია, გ. ტაბიძე დიდი ქართული პოეტის შემოქმედების სხვა პიროვნული მხარეებითაც არის გატაცებული.

გ. ტაბიძის ორიოდე ლექსში — „მივალ, გადაეკონი ჩემსა მთავრისა“ და „ქალმა დაწყევლა ლამაზმა“ — ჩვენ გვაულობთ ბესიკის სტრუქტურა ლირიკის ერთგვარ გამოძახილს. ამთავან პირველი მსოფლიო სავითო განწყობილებითა და ზოგჯერტი გამოთქმით ენათესავება ბესიკს, ხოლო რაც შეეხება მეორეს, მისი დამოლოება საოცრად მჭვს ბესიკის განთქმული ლექსის — „ღუღღღღღს ანაზად“ — სტრუქტურებს. გ. ტაბიძე წერს:

ქალმა დაწყევლა ლამაზმა
მხერვალ ლალის ბავთით,
ღმერთმა ეგრ მითხრას ათასმა
რა ზავიღინე ავითო.
მაგრამ, იმ წყევლამ როგორ სქვას,
გული სიციხელთ დანამა,

თუ ვინმემ გული მომიცლას,
ისევე იმისთანამა.

ბესიკის დასახელებულ ლექსში გვიხსენიან:

ცნობა მიმიღო და გული
ხედვით შემზულდა ანამა;
კვლავ მომიღო მისმან ცილმან
და წელთა მიმოტანამან;
კოკობსა ვარღსა ნარგისმან
აბურთა ცრემლი, ანამა.
ჯობს, რომ არ ჰყავდეს
მიჯნური,
ან მოკლას ამისთანამა!

ბესიკს ამ სტროფისათვის შეუთხვავს ერთგვარი ვარიაცია, სადაც ვარაუდულადვე მეორდება ჩვენთვის საინტერესო ბოლო ორი სტრიქონი:

თქმული ძველი:
ვინც იყოს ხელად,

ერთ დღე და მოგკლას ამისთანამა!
აქ ერთი ვარემოვბე იქცევს ჩვენს ყურადღებას. ლექსის ავტორი აცხადებს: რასაც მე ვამბობ, ეს ძველთაგანვე თქმულია. ვინ იცის ბესიკსა და გ. ტაბიძის ამ შემთხვევაში იქნებ ერთი საერთო წყაროდანაც კი ესარგებლოთ, სახელდობრ, მთავარი ზალხური ხატოვანი თქმადან.

ძველ ქართულ პოეზიასთან გალაკტიონ ტაბიძის დამოკიდებულების შესახებ მსჯელობა მინდა დავასრულო შემდეგი ზოგადი ზოგადი შენიშვნით, რომელიც გ. ტაბიძის თითქმის ყველა დღემდე გამოქვეყნებული ნაწარმოების დაწვრილებით გაცნობას გეყარება. საქმე ისაა, რომ გ. ტაბიძის შემოქმედება, სახელდობრ, მისი პოეტური სტილი, რომელიც ადრითგანვე გამოიჩინა ერთსა და იმავე დროს ეროვნული ლიტერატურის ტრადიციებთან მჭიდრო კავშირითაც და თავისთავადობითაც, ეამთა ვითარებაში სულ უფრო დაბეჭდილი და ბუნებრივი ხდება, სულ უფრო მეტ ორიგინალობას იძენდა. განსაკუთრებით საყურადღებო აქ ისაა, რომ გ. ტაბიძის პოეტური ზრდისა და სრულყოფის ეს პროცესი მიმდინარეობდა არა აღნიშნულ ტრადიციებისათვის ზრდევსეცვისა და მათგან დაშორების გზით, არამედ, პირიქით, ამ ტრადიციებთან შემოქმედებითი კავშირის თანდათან გაღრმავებისა და განვითარების გზით.

გალაკტიონ ტაბიძე მრავალსაუკუნოვანი და პრწყინვალე ქართული პოეზიის ლირიკული მეგობარია. უფრო მეტიც, თვითონ გ. ტაბიძის უკვე დიდი ხანია გამოუჩნდნენ ნიჭიერი მიმდევრები. გ. ტაბიძემ მკითხველის სიყვარული მოიხვეჭა თავისი ჭეშმარიტად სახალხო შემოქმედის ჩანგით, რომლის მგრძნობიარე და თან ვეკაცური ლირიკული ძვრთა ენისა და სიმშვენიერეს მატებს ქართული პოეზიის ოსტატთა მრავალგზოან ორკესტრს.

სამგოტ კდდიაშვიდის პრეზია

სერგო კლდიაშვილი ეკუთვნის ქართულ მწერალთა იმ თაობას, რომლის მხატვრული მომწიფებაც სახელთა ბინამდელიდან მოხდა. მანამდე კი ს. კლდიაშვილის ლიტერატურული პრაქტიკა მცირე ზომის იუმორისტული და მღვდრანისტული ხასიათის ნაგებობებით ხასიათდებოდა.

მირველი დიდბანანი ნაწარმოები, რომლი-
თაც ს. კლდიაშვილმა საზოგადოების ყურად-
ღება დამსახურა, იყო მოთხრობა „პროვინციის
მთავარე“.

რა სოციალური პრაბლემა განიხილა მწერალმა ხსენებულ ნაწარმოებში? შეძლო თუ არა ს. კლდიაშვილმა მკაფიო მხატვრული საღებავებით გაეცათკლებინა მნიშვნელოვანი მოვლენები და გმოერება? ამ კითხვებზე პასუხის გაცემა შესაძლებლობას მოგვცემს არა მარტო ს. კლდიაშვილის აღნიშნულ მოთხრობაზე ექიწონით გაკეთვულ წარმოდგენა, არამედ მეტრ სიხუსტითაც განესაზმვრეთ მწერლის შემდგომი შემოქმედებითი განვითარების გზა.

ფარესად დიდმნიშვნელოვანი თარიღია ცნობასოციალურში წლის თებერვალი საქართველოს ისტორიაში. მაშინ შემოიხანია ჩვენში ოქტომბრის დიდი სოციალისტური რევოლუციის ზეიშმა, საქართველოში სამკოთხე ზელისუფლება დაიწყო.

ეს დიდი სიკეთად იქნა გარდაცხადებული შეადგენს სპორტოების მთავარს" თემატიკურ საფუძველს. ნაწარმოებში მეთხზრამილია ერთი ქართველი ანტიკლავსტის ოჯახის თავდაპირველი, მემშენიკური პროცესიკითხი დანერგული გიორგი და მისი ქალიშვილი შავდა თბილისის დღესტრეზები და თასი შეადგენენ ერთ პროვინციულ ქალაქს.

საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების პირველი დღეები, ზევის ამ პატარა ქალაქის მეცადრის, კონაქის ქაზანის მებატონის სიმონ ბერაშვილის, რომლის სახლში დაინახენ ნენ გორაკი და მაღა, დროებით ქაზანის მეურნარეებს. ნეპა ფრთები შეასხა სიმონ ბერაშვილს. მან გააუბრათა თავისი კერძო წარმოება, კიდევ უფრო გაზიდდა და მაღას კოლად შეერთაჲ მისსურვა. სიმონმა მიიღწია კრდიკ თავის მოხანს.

მაგრამ დიდხანს არ დასცალდა სიმონ ბერაშვილს თავისუფლად პარპაში. შეუდგნენ ზევის ქალაქის გავარათობას: ეს ოდესღაც ჩაბორჩენილი, საოლავო ზღაში მიდრეკილი პარპა პარპინ-

ცუელი ჰელოდი სამრეწველო განვითარების გზას
დაადგა. შევეწრეთ და ლეკვიადიის კარაბდი
მივიდა სიმონის წარბეზება. თუბანშვი უთანხმოე-
ბამდე ექვიანობამდე იჩინა თავი. ბერთაშვილის
პოზიციებში ბედნიერება ხანმოკლე და უღელ-
ხარბი აღმოჩნდა. მაგრამ მიატოვა ახალი ცხოვრების-
საგან გარდაუდო სიმონი და ცვლად თბილისს
დაუბრუნდა. იმ, იგი ზის მატარებელში და ასეთ
დღეებზე გულტარება: — ხელო დღით გამოჩნ-
დება ნანთბი მხარე. სურამის ქედი. ნაჭები
ქვიშები მთებზე. გადამოვს ხაშურის ველი,
გამოჩნდება არაგვი, იჭკვლის მინდვრები და
ლაიწდება თბილისისმდე მტკვარი გააცივლებს...

ბედს, როცა მატარებელი უანასკნულ სადგურზე შეჩერდება და მაგდა გადმოვახსნა ნაზიკის ასფალტზე, უნდა დაიწყოს ახალი ცხოვრების პირველი დღე.

ასე ჰქონდა წარმოდგენილი გათენება და ეს დღე მაილო იმედით, რომელიც ახლა გულს მიჰქონდა“.

ასე ამთავრებს ავტორი თავის ნაწარმოებს. და ამ სიტყვებით მარტო მაგდას იმედი რთლი გამოახატა მან. ეს იმედი ღვივოდა ჟეილის გულში, ვინც კი ძველი, ზავსმოკლებული ცხოვრების წუმნებს თავი დაადოდა და სიზარულით შეხედდა ახალი ყოვლის განთავსად.

სერგო კლდიაშვილი „პროვინციის მიგრაციის“
 იძლევა ერთი ქართული პროვინციული ქალაქის
 ყოველდღიური უხალისო, უმადრეკო, უშინაზის
 ცხოვრების მკაფიო სურათს. მასში დამახა-
 სიათებელი შტრიხებით ატარს მოცემული პრო-
 ვინციული ქალაქის მეცდრთა ყოფილი სურათი-
 ბი, რთავი წამწევნების ამ აღმანიების საოკრად
 დაწინებულ სულიერი სამყარო. ასე, მუდგა-
 თად, ტარიელის შვილმა ვანკამ შშობლუბას მიერ
 ლეკა წლის მანძილზე დარგოვებული ფედი,
 რამელიც ბატის კოლოფში იყო თევზელი, მო-
 პარა. ამ ნაძარცვო ფელთი თვითონ ბატს ეთ-
 მაშება კატარ. შემდეგ საღდაც გადმოკარგა და
 ყველა დაუბრუნდა ქალაქს როგორც სცენისმო-
 ყარე, ჯან ჯანდის ფსკედანშით.

კორიანობა, მრუშობა, ლოთობა, მკანარეობა, აუღმავალი გუხდობა ქალაქის მცხოვრებთა მიერ, აგრეთვე, სხვადასხვა სახის სიძულადობის საგნად. ასეთი ვარგისი რაღაცეა ზოგადად მაღლა გაჩქეული ღირსის განმავლობაში. მაგრამ მან იპოვა საკუთარი თავში იმდენი ძალა და გმინდობა, რომ გააქროდა ამ სურის შიშველითა და მისი

ცას და განახლებულ ცხოვრებაში მოეძებნა თავისი აღვლი, მიეღწია იმ მღვდმარებობასათვის, როცა თავს აღიარებდა უსარგებლო უმადნის, ზედმეტ აღმინანდ.

ნაწარმოებს გაიჩინა მხატვრული დამჯერებლობის ძალა და მკითხველს სჯერა გმირთა ზისათების რელობა, სიუჟეტის განვითარების ლოგიკურობა და ბუნებრივობა. მიუხედავად იმისა, რომ ის ახალი, ჯანსაღი, რომელმაც უნდა შეცვალოს ბავშვობის დამავალი, დასაღძვლად განწირული, ნაწარმოებში არ არის პირადმირი, უშუალოდ ნახვენი, მკითხველი ღრმად გრძნობს, რომ ისეთი ცხოვრება, რომლითაც აქამდე ცხოვრობდნენ „პროვინციის“ მკვიდრნი, — ყოფილად შეუძლებელია.

არც მკაფიოდ გამოკვეთილი და ცხოვრების ნაძირალებთან დამეტრალურად დამირისპირებული ახალი ფორმაციის, მოწინავე აღმინა მკვეს ავტორის გამოყვანილი, მაგრამ მთელი მოთხრობის მიმართულება და განწყობილება მუტუელებს იმის შესახებ, რომ საკუროა დიდი გარდაქმნები, რათა აღმინაური ღირსება კვლავ იდგეს თავის უფლებებში.

მხატვრულ სახეებში მოცემულმა ამ იდეურმა კონცეფციამ განსაზღვრა მწერლის მთელი მომდევნო შემოქმედებითი გზა. მისი ყურადღების ცენტრში დგას უზრალთ, ჩვეულებრივი სამჭოთა აღმინა თავისი სულიერი განდგებით, ღირსებებითა და ნაკლავებებით, წარსულის გადმანათებითა და ნათელი მომავლისაკენ შეუნელებული სწრაფებით.

მწერალი გვხატავს როგორც თანამედროვე ცხოვრების, ისე ახლა თუ შორეული წარსულის სურათებს. იგი მთავარ ყურადღებას უთმობს ნაწარმოების გმირის სოციალური ცხოვრების ჩვენებას, მისი ზახიანობის დამოკიდებულებას და დღე-ღამის პრაქტისს. ამიტომ წარმოსდგება მკითხველს თვალწინ ს. კლდიაშვილის ნაწარმოების ესა თუ ის გმირი მთელი თავისი ბუნებრივობით, ფსიქოლოგიური დამჯერებლობით.

ასეთი, მაგალითად, სიმონ ბერიშვილის, უან ქანისის, დენტორის სახეები „პროვინციის მოვარადნი“ „დერფლის“ გმირები — დთია, იორამისი, დამატრი და პარმენ ლანა, გიგა და მწერლის ბევრი სხვა ნაწარმოების პერსონაჟები.

ამ გმირთა ზახიანობები ნაწარმოებში ნახვენიბა მოქმედებაში. მწერალი თავიდან იცილებს საფრთხეს, რომ მოქმედ პირს ხელოვნურად თავს მოახვავოს საკუთარი სურვილები. გმირის ზახიანობა, მისი ქცევა, მინაგანი სამყარო მეღაღდება სიუჟეტის ლოგიკურ განვითარებასთან ბუნებრივ კავშირში, არ არის ნაწარმოების საერთო ტანისა და კომპოზიციისგან მოწყვეტილი. ეს გარემოება გი ნაწარმოებს აძლევს ერთ მთლიან მხატვრულ სახეს.

სიაღვრებრივად მივსართათ მაგდის სახეს „პროვინციის მოვარადნი“. როგორ გახდა ეს მკვანე, წესიერი, კულტურული ქალიშვილი

მისთვის ყოველმხრივ უცხო, ვიგინდარი სიმონ ბერიშვილის ცოლი? ეს იყო შემოქმედებელი მაგდის წრის საერთო დაბნეულობით, კვეთველი მღვდმარებობით, მისი ცხოვრების მღინარების მკვეთრი შემოხრებებით. საერთო გაურკვევლობას თავი ვერ გაართვა, მის წინ აღმართულ ცხოვრების სიძნეულებს ვერ გაუმკლავდა გათვდილად, უმწიო, ნაზი არსება მაგდა ამას ზედ დუბროთ ის გარემოება, რომ გოგი, რომელიც უზომოდ უყვარდა მაგდის და რომელიც საქმროდ მიაჩნდა, გარეწარი, უსულგულო და ყალბიანდი აღმოჩნდა. ყოველგვარი მან ისეთი ტრაგიკული კოლოზი შექმნა მაგდასათვის, რომ იმედგაცრუებული, გულმოყვლი ქალიშვილი დაეშვავდა იმ წყალალებულს, რომელიც ზავს ეტიდება თავის გადსასრინელს. ეს ზავსი აღმოჩნდა სიმონ ბერიშვილი, რომლის თვალში თითქმის მყუდრო თავშესაფარიც უფოდა ქალიშვილს და მის დაქვდურებულ მოხუც მამასაც.

რა თქმა უნდა, მაგდა რომ შრომელთა წრიდან უფილიყო გამოხული, მისი არჩევანი და ცხოვრების გზა სულ სხვა იდებოდა. მაგდა რომანტიკული ბუნების, მეოცნებე ქალიშვილი იყო. ამ როგორ გამოკითხის მაგდას მეოცნებე ბუნება მისივე სიტყვებში: „...ასეთი მოვარადნი მხოლოდ პროვინციაში... მთავარ პროვინციისათვის არის განგნილი... აქოური მოვარადნი ზემდ არსებას იტაცებს, გურკვეველ გრძნობას ბადებს და სულს სევდაში ხვევს... მთვარე ყველგან არის, მაგრამ არა ასეთი. აქ განსაკუთრებული სურნელი აქვს... ყველაფერი სხვა სახესღებულა. იღვამლებით სავსეა ქვეყანა. თითქმის სხვა მხარეში, ზღაბრულ მხარეში ზარ. აღმინაი სხვაწარა ჩანს, სახლი, ხე, ყველაფერი. პროვინცია თუნდაც მთავარი მინილადეს აღმინა“. მაგრამ ასეთი რომანტიკული განწყობილებებით გამსჭვალული ქალიშვილი არ იცინებდა ძველი ცხოვრების ავკარგიანობას, მისთვის ზამ უცხო იყო ქორთა თმანა და ზედის უკუღმართობასთან შეტრიალება საკუთარი გზის გასაყვავად. ასე, რომ მაგდის სოციალურმა მღვდმარებობამ, მისი წრის ფსიქოლოგიამ, გარემომ და აღზრდის პირობებმა განსაზღვრეს მისი, ერთი შეხედვით, არაბუნებრივი ნაზიჯი. არც ის იყო გუთმართლებელი და მოულოდნელი, რომ მაგდის მალე გაუტრეფდა იმედი და საბოლოოდ დაარწმუნდა თავის საბედისწერო შეცდომაში.

გავიხსენათ ახლაზრდა გიგაც, სერგო კლდიაშვილის რომინდანი აფერფლი“. გიგა სოფლის თვალა, ყოჩაღი, მარჯვე, ზალისიანი, სოციალურად აღსავსე. პირველი მსოფლიო ომის დროს მასაც სხვებთან ერთად ჯარში წაყვანა დაუპირეს. იმ დროს გერცილებული სულისკვეთების თანახმად, — რადაც არ უნდა დაჯდომოდათ, თავი აფრიდენიანა ჯარში წასვლისათვის, რაც თავისებურ, სტიქიურ პროტესტს

წარმოადგენდა მეფის რევიმის მიმართ, — გვგამაჩვენებს ამანაგვანა ერთად მოხუც ექიმმა მისი თა წამლისათვის, დროებით დასწრელებს მიზნით: „შენ წამალს კი არა, ქაჯის სისხლს დაეცე. ჯანდაბან ჩემი თავი, თუ მოკლავს. სულის ამოსაძროხად ჩაღო შერას წავიდე, პარეშ მან მოკვდე! შეგვხედე, შევალავი ბიჭები ვართ. შენ აქ უნდა იყო და ჩვენ ოქში დავიხსოვოთ? სადაა სამართალი!“

მამასადაც, როგორც ამონაწერიდან ჩანს, გიგას სიტყვების კი არ უმინა, მას შევიტყუებული გონების პატრონს, კარგად აქვს შეგნებული თავისი მდგომარეობა, უმინოდ და უპირობოდ ოქში დაღუპვის პერსპექტივა, ხოლო როგორც გამხედველი და პირდაპირი ზნისათვის აღმაშენებელი უცხოურეს საშუალებებსაც არ ერდებოდა, რათა მოსალოდნელი საშინელება როგორც თავიდან აეცილათ. ხოლო როცა მის რჩევას აყოლოდა ზაქარი გარდაცვალება ექიმმა წამლის მიღების შემდეგ, გიგამ ტყეში გასვლა აარიო და იმდენ მოთქმან თავისი განზრახვა სისრულეში. ერთ დამს გიგა მალულად მან მივიდა. შრომებთან საუბარში კვლავ მელაგებდა გიგას მდიდარი ბუნება. მოხუც დედისთან — ალერსისთან, მოსაყვდურებ მამასთან თავდაჭერა, მორიდებული, მაგრამ უაღრესად მტკიცედ დამცველი თავისი საქციელისა, მეფის მთავრობის მიმართ კი — დაუღრმადი სიძულელით აღსავსე — აი, ასეთია გიგა ამ სიტყვებში. „მამ კრავივით ხელში ჩავვარდნო? დამინდობდა მე მთავრობა?“ — ციციხის მკვლელობის თვალსაზრისით გიგამ მამას სიტყვა. ამ უკანასკნელმა კი დატყუების შემდეგ „შეხედა გიგას და თვალი მიანერგა. დავაყვებულე ეჩვენა. შავი ატლასის ხალთი, დამიშვლი ჯვარედინი სავსე თეთრ სახეს შეენოდა. თვალები ეღრვავა სიციხეში, გამხედლობით. გიგარგის მოსწონდა ვაჟი“.

ეს მოხდა გიგას ტყეში გასვლიდან ორიოდე კვირის შემდეგ, ხოლო ამ მცირე ხანსაც კი გიგაზე ისე ემოქმედნა, თითქმის მრავალი წლის შემდეგ დამრუხებულიყოს შიგონიდან, უცხო მხარისადა. სიტყბი და სიმშვიდე განიცადა გიგამ მან. თვალი ეერ გააძლია შიგონიერი კერის, ნაცნობი კედლების ცქერით. განათადოსის კვლავ ტყეს მიაშურა, სადაც მთებში, მწყემსებთან თავმჯდომარეობით თერთმეტი გახსენილი ამხანაგი ეგულებოდა და თან მეზობლის ეფი, ჯერში გასაწყველად გამხადებული საჩიდიონი გაყოლია.

ასე ყავს დახატული ავტორი გიგა, როგორც მეფის მთავრობის ჯერ კიდევ სტიქიური მოწინააღმდეგე, ცარიზმის უკანაყოფილი მშრომელია ერთი ჯგუფის ორგანიზატორი.

მეფის ტახტი დაემხო. ომი კვლავ გრძელდებოდა. დროებითი მთავრობა ცარიზმის საქმეს ერთგულად განაგრძობდა. გიგა სიფხვალს დაუბრუნდა. მაგრამ როგორც კი დაიწყო შენობა, რომ ახლაც ხალხის სასარგებლო არიფერი ხდებ-

ოდა, ისევ განაგრძო ბრძოლა და მუშაობა ომის წინააღმდეგ, მის დასამთავრებლად. თუმცა კი მისარმა წინააღმდეგ მისცა გიგას, ექსპროხმას გამოარებოდა.

— მე ისედაც მივდივარ აქედან! კომისარმა გაეცირებოდა შეხედდა.

— მაღე წავალი... დროებით, რასაკვირველია. მაგრამ როცა ჩამოვალ, დედმამის შვილი ხარ, აქ დამხვდება... მუშტის ქნევა მე მკითხე, როგორ უნდა!

გიგამ გულგზიდან ბარათი ამოიღო და გადასცა. მთის რაიონი, სადაც გიგა ორ წელწადს იმალეობდა, მის დაბრუნებას ითხოვდა.

— ახლა წყალი იქ უნდა ამდგომო? — აღმცურავი გახედა კომისარმა. — იქ რაც გინდა ის ქენი, ოღონდ აქ დამანებე თავი.

ჩამდგომი დღის შემდეგ გიგა ისევ მთას დაუბრუნდა.

მთელი ამ ამბის განვითარებაში კარგად სჩანს გიგას, როგორც, „წულის ამამდგომელებს“ ბუნება, მისი ხასიათის მთავარი და დამახასიათებელი ნიშნები. მკითხველი გარკვევით ხედავს და გრძნობს, რომ გიგა მშრომელი ხალხის ინტერესებს იცავს და მხოლოდ მაშინ დაშვადდება, როცა ნამდვილად დადგება სანატრელი დღე თავისუფლებისა.

მთელი პარცესი გიგას ხასიათის ჩამოყალიბებისა ნაწარმოებში ნაჩვენებია ბუნებრივად, ორიგინალურ თანმიმდევრობით და მხატვრული დამატებლობით.

ცხრასათთანმეტა წლის მსოფლიო ომი დიდ უხედურებად დატყდა თავზე მთელ ცივილიზაციას. იმპერიალისტური სახელმწიფოების მიერ მოწყობილი მსოფლიო სასავლო მშრომლობით აღამაინა მსხვერპლი შეიქმნა. მშრომელი ხალხის გაღატაკება, საშინელი ემიგრაციები, გერმანიური და კულტურული ცხოვრების ყველა დარგის სრული დაქვეითება თან ახლდა იმპერიალისტური ომს.

ამ დიდი მსოფლიო უხედურების ჩვენება აქვს დასახული მხოლოდ სერგო კლდიაშვილს თავის რომანში „ფერფლი“. ნაწარმოებს ცენტრში მთის ერთი ადგილი გვსვამს დიდი აზრებულის ოჯახი. ორი ეფი ჰყავდა დიდი და ორი ეფი ფრონტზე წაყვანეს, წაყვანეს იქ, სადაც გმინადნენ და სისხლისაგან იცლებოდნენ მშრომლობით აღამაინეს. დატყუებინეს მოხუცი მშობლები, ერთ მთავის კი — ახლადმწრთული ცოლი პატარა ბიჭუნათი. უცირს ქვეყანას, ერეზად იღვრებოდა, ოხრავენ და ჯგერისაგან წელში გაწყვეტილი დიდიან აღამაინეს, სახელი მესის ავლენს მათ, ერთი მტეხა ეფინდებოდა კი ჯაბებს ისქელებენ. სპეკულანტი პარმენ ლანჩასა და მისი მსგავსი წურბეულებისათვის ომი მხოლოდ გამდიდრების საშუალებაა. სისხრებითა და გაუხადებლობით გამხვდებული პარმენ ლანჩა უკანასკნელ ლეკვას აცლის პირიდან გაქირავებაში ჩავარდნილ ხალხს.

მოხდა ცხრასწილმეტი წლის თებერვლის რევოლუცია, მაგრამ ხალხს მაინც არაფერი ეშველა. ომი კვლავ გრძელდება. ხალხი საშინელ სიღატაკეს განიცდის, საქართველოში ბელისუფლების სათავეში მენშევიკები მოკეცნენ. რევოლუციური პროტესტისა და ბრძოლის გზაზე გიგა ბოლშევიკების პარტიამი მიიყვანა. ეს გზა კანონზომიერი და ბუნებრივი იყო. უკვე დიდი პარტიის რთვებში განაგრძობს გიგა ბრძოლას მენშევიკური მთავრობის წინააღმდეგ.

მხატვრული ზამიერებით და უშუალოდ აქვს შესრულებული ს. კლდიაშვილის მოთხრობის ის ნაწილი, რომელიც დასთავრებულია — „უცნაური ჯარისკაცის დღიურიდან“. მეთხველი აქ დრამა განიცდის ომის მთელ საშინელებას. დათბა არხელაძის ოჯახის წევრების, მისიასა და ზაქარის, მოკლული ჯარისკაცის დავლადილი მახარის ჯიბეში ნაოთენი დღიურების ავტორის, ფსევდოლი ვასიას, უცნაური გუცენოს, ებრაელი იაკობ მეიერის, და სხვა ჯარისკაცების შფარე ბედების ასახვით „ფერადის“ ავტორმა შეძლო გადმოეცა ომის საშინელებათა მართალი სურათი.

გაბორიტებული და ცხოვრებაზე გულგატეხილი მეიერი აღარ ამარებს, ცოცხალი თუ გაღარა, მშობლიურ მოვითოვში დაბრუნებას. „მე ახლა აღარასდ არ მიმჩნიათა. — ამბობს იგი. — სადაც არ უნდა წავიდე, ეს უზარმაზარი მთები მუდამ ლანდუბად გამომყვებიან. ყველგან, ყოველთვის ჩემ თვალში მუდამ იქნებიან ისინი, ვინც ჩემ გვერდით დაღუბა. ყური ამიერიდან გაგონებს მხოლოდ მომაცვდათა ზროტინს. თვალს დაინახავს მხოლოდ ტერების საჯიჯვანდ მიტრეხულ საფლავებს. ამიერიდან მე, ალბათ, მუდამ გაყვარებული ეიქნები იმით, რომ ვინავე რამეს შეხარის, რომ ვიდაცას კიდევ შეუძლია ბედნიერება იყოს...“

ეს არის სულიერად გაპარტახებული ადამიანის ფიქრები. ომში განცდილ უბედურებათა წყალობით კაცმა დაჰკარგა რწმენა სიკეთისადმი, დაჰკარგა სიხარული და ოცნების უნარიც კი ბედნიერებაზე. მაგრამ ომმა უბედურებისა მოუტანა სულიერად უფრო მტკიცე ადამიანებსაც. რა კონტრასტად ელერს მეიერის ფიქრების გვერდით ჯარისკაცის დღიურების ავტორის აღტაცა სიცოცხლის შეუცრამითა და სილამაზით. იგი სიხარულით ამბობს: „რა დიდი სიკეთეა მზის ამოსვლა! რა მარადი სილამაზეა მთები, ველები, მდინარეები! რა სიხარულია, რომ ესენათვე და მკარბში გული ფეთქს, რომ ელავი მყვარს. ვიდაცას შეეხარის რა კარგია, რომ თვალს შექვს და ჰეყანას ვხედავ! რამდენი რამ არსებობს კიდევ იმისათვის, რომ ბედნიერა ვყოფი!“

ომა ეს სიცოცხლთ სავეე ადამიანიც იმსხვერპლა და წაართვა ბედნიერება დამტარბაყო მზის ამოსვლით, მთების, ველებისა და მდინარეების სილამაზით, სიყვარულითა და სიხარულის ნეტარებით.

ოლანდ ყველასათვის რაღი იყო უბედურების მომასწავებელი ომი და სისხლის ტყრამი მწრფე ლანჩა და მისი მსგავსი გატყრებში! მწრფე წყალობით კიდევ უფრო მეტ ქონებას იძენენ, ომი მათთვის სიმდიდრის ახალი წყაროა. მათი პარპამი არც მეფის ტახტის დამპობის შემდეგ შეწყვეტილა, ვიდრე ძალუფლება ბურჟუაზიული დროებათი მთავრობის, ხოლო საქართველოში მენშევიკების ხელში იყო. თემის კომისართან საუბარში პარმენ ლანჩა უტოვრად აცხადებს:

„— თქვენ აქ პოლიტიკა არკვიეთ, მე კი საქმეს გაავადებთ, როგორადც არ უნდა შეტრიალდეს ეს ქვეყანა, ურემოდ მაინც არ ვარგობართ. კაცი ფხიზელი უნდა იყო. ისე უნდა დაეურადე, როგორც თვეში ზღაუში. მამს სხვაგვარად საქმე არ გაკეთდება“. და ცინიკურად განაგრძობს: „ცხოვრება ჯანყით რამ ქვეყანა შენდობლეს, რაღა გევიჩის. მაშინ პირველი კაცი აგერ ზენი გიგა იქნებოდა“. ის კი ვერ გაითვალისწინა ამ „ფხიზელმა“ ორფემა მშეცმა, რომ ახალი ცხოვრება ატლოებდოდა და რამ ამაღალ ცხოვრებაში სწორად ვიგასა და მის ამანაგებს, უბრალო მშრომელებსა და თავისუფლებისათვის თავდადებულ ღირებოლებს ელოდოთ პირველკაცობა.

ომის საშინელება მისწვდა ყველას „ახიი ბრიოკებიდან ჩრდილოეთის მარად ყინულებამდე, დიდ ოკეანეში ჩაბუდებულ კონულებიდან ინდოეთის ტყეებამდე და ფერიკის უდაბნოებამდე“. აღმანათა სასაღალურე მიჰყავდათ „ტანწრწეტი მალაელი, ფიციბი არაბები, ინდოელი, ზანგები ნიგერიის კაობებიდან... და ისინი უბრუნდებოდნენ მარს დაღუბილი სხეულებით, ახელონი ერთმანეთში, დაუტრებელნი“. ასეთი ანტიუმპერიალისტური სულიკვეყნებით არის გამსჭვალული ნიჭიერი ქართველი მწერლის ეს თვალსაჩინო ნაწარმოები.

სერგო კლდიაშვილის „ფერადი“, რა თქმა უნდა, არ არის თავისუფალი ზოგიერთი ზარვეისისაგან. აქა-იქ იგრძნობა სქემატუზმო, ნაწარმოებში ვხედებით ნაქარეუად შესრულებულ აღვილებს. ასეთია, მაგალითად, ენობილ სოფლის სამმართველოში, სადაც მზიკა და სხვა ჩამდენიმე ჯარისკაცი დაბნატეს სამხედრო ნაწილში დაბრუნების ვადის გადამორების გამო. ეფერულად და სქემატუზად არის მომართული სამმართველოში მყოფი კეიბანი ახალგაზრდა გაუმართლებელი და მხატვრულად ბოლომდე დაუმტყველებელი ის აღვილი, სადაც აღწერილია თემის კომისრის შეხედრა სოფლიდან ჯარის ნაწილში მიმავალ მიხეიასთან და მის ამანაგებთან.

მთხედვად ამისა, „ფერადის“ იდეურ-მხატვრული ღირებულება დიდა. იგი იმპერიალისტური ომის გამაღებელთა წინააღმდეგ მიმართულ მხატვრულ პრატესტს წარმოადგენს.

სოციალისტური შრომა უდიდეს გარდამქმნელ

და მათგანზედ რაღას ასრულებს ადამიანის ბუნებას მიმართ. ჩვენს ყოველდღიურ ცხოვრებაში უამრავად მავალნი მოიპოვება იმის ნათელსაყოფად, თუ რა უძლიერესი ფაქტორია თავისუფალი შემოქმედებითი შრომა ხალხის ზედწიერებისა და კეთილდღეობისათვის ბრძოლაში. რა თქმა უნდა, საეკნებით ბუნებრივია, რომ საბჭოთა მხატვრული ლიტერატურა გვეტანს ვერ აუვლის ჩვენი ცხოვრების ამ უაღრესად ღიმინშენელოვან, დამახასიათებელ მხარეს. როგორც რუსულ, ისე ქართულ და სხვა მოძვე ხალხთა მწერლობაში ბევრი თვალსაჩინო ნაწარმოები შეიქმნა, სადაც მხატვრული განზოგადების ძლიერებით არის მოცემული სოციალისტური შრომის ცხოველყოფილი ძალა და ზეგავლენა ხალხის სულიერ და მატერიალურ ცხოვრებაზე, ადამიანთა მორალზე და შეხედულებებზე.

საესეებით სამართლიანად მიგვაჩნია ასეთ ნაწარმოებთა შორის მოვიხსენიოთ სერგო კლდიაშვილის მოთხრობა „ეფუენა, მინდვარის ყუაველი“. ამ ნაწარმოების სიუჟეტური ქსოვილი არ არის რთული, იგი სადა არის, ისე, როგორც ეს საერთოდ ავტორის სხვა მოთხრობებშია ახასიათებს.

მოთხრობის მთავარი გმირი ტელეგრაფისტი სანდრო მინდიაშვილი შეწუხებულია იმის გამო, რომ უპატრიელ ადგილას უზღებდა სამსახური. მის სევდს პეტრის არგვეთის უდაბუბო ეწეოდა და სადგურის ეფუენის ილიას გიტარის გათქმვებზე ეღიარებოდა. სადგური ძველ სამხარგო ვაგონშია მოთავსებული. სანდროს ერთადერთ გართობას წარმოადგენს მეზობელ სადგურის უფროს აგრაფინასთან ტელეფონით საუბარი. ეს მცირეოდენი გართობა უქარებებს მის მელანქოლიას.

მეორეზე სანდროს არამოეტურად მოეჩვენა სახელი „აგრაფინა“ და ჯერ კიდევ თავით უნახავ თავის მოსაუბრეს ეფუენა დაიკრწა.

მელანქოლიით შეპყრობილი სანდრო შეიცადა მომართებლად არგვეთის. ამ მიზნით მან ბუკარეტი გაგზავნა სამმართველოში განცხადება სხვაგან გადაყვანის შესახებ, მაგრამ საწადელს ვერ მიიღწია.

ერთბელ, ზამთარში, ნაშუადღევს, არგვეთის იური სტუმარი ეწვია: შუახნის ქალბა მამაკაცი და ახალგაზრდა ქალშვილი. ისინი ინფინტები აღმოჩნდნენ. უნაგირას მთის ძირში ელსადგურის მშენებლობა იწყებოდა. შუახნის მამაკაცი — მშენებლობის უფროსი არჩილ ზედედლიანი იყო, ქალშვილი კი — სამუშაოთა მწარმოებელი ელენე მესხა.

დიდი შთაბეჭდილება მოახდინა ამ ფაქტმა სანდროზე: ელენე მას დიდა, ხალისიანი ცხოვრების მაცნელ მოეგონა.

მარტის ერთ ჩვეულებრივ დღეს არგვეთის ეელზე სამშენებლო მასალების მოზიდვას შეუდგნა. ახმარება მყარებული კუთხე. სანდროსაც მოემატა საქმე. დებეშების მღელა და გაგზავნა გაჩაღდა. მინდიაშვილიც წაება ახალი, საქმიანი ცხოვრების ფერხელში. ამ დროს სამმართველოდანაც მიიღო დამაკმაყოფილებელი პასუხი სხვაგან გადაყვანის შესახებ. მაგრამ:

— არა, აჰ, არა! სად მცალია ახლა აქეთ-იქით სასაბურთო! აქ იმდენი საქმეა! არა, აჰ, არა! აქ იმდენი საქმეა, იმდენი საქმე!

სანდრო აღარსად არ აბრუნებს არგვეთთან წასვლას. მას თვითონაც უყვარს ეს: „ეს როგორ მოვიდა თავში, რომ სადმე მოიძენებოდა მიგდებული და მიგწყებული ადგილი!“

ჩამდინადაც მარტიალ და ყოველგვარი ზელოვნური გაზვიადების გარეშე არის დახატული ამ პატარა ტილოზე ჩვენი ცხოვრების, საბჭოთა სინამდვილის ერთი სურათი, თანამედროვე, ჩვეულებრივი, უზარალო ადამიანის განცდები, იმდენად აკრებს და კეთილშობილურ ემოციებს იწყებს მკითხველში ეს მხატვრული ნაწარმოები.

ლაბიდარული, მოკვითილი თხრობით ავტორმა შეძლო საბჭოთა ადამიანისა და მის ირგვლივ არსებული სინამდვილის სიმართლათა ჩვენება. ზოლი როცა მხატვრულ ნაწარმოებში ჩვენება სჭარბობს თხრობას, როცა მასში მოვლენების ჩვენება უფრო ძლიერია, ვიდრე ამბის მოყოლის საშუალებებით რაიმეს მტკიცება, ამაში მწერლის გამაჯავება როგორც მხატვრული სიტყვის რატარისა.

ზოლი რაც შეეხება ს. კლდიაშვილის ამ მოთხრობას, ისე როგორც საერთოდ მისი ნაწარმოებების ენას, მოვლენების აღწერისა და ჩვენების მანერას, დილოგების სიტყვიერ მანერას, — იგი სადაა, ბუნებრივი და სხარტი. მხატვრული ნაწარმოების ენის სისადავის შესახებ კი ცნობილია საბჭოთა ლიტერატურის ფუძემდებლის მაქსიმ გორკის აზრი: „უნდა სწეროთ სადად, თითქმის გულწრფელად ესაუბრებით საყვარელ მეგობარს, რომელსაც არაფერი არ გინდათ დამალათ, რომელიც თქვენს ნათქვამში ყველაფერს გაიგებს, ყველაფერს დათესებს — ნახევარი სიტყვითაც რომ იფიქროს ნათქვამი. სიტყვის სისადავეში ყველაზე დიდი სიბრძნეა ანდობი და სიმღერები მუდამ მოკლე და სხარტია, მაგრამ მაშინ იმდენი ჭკუა და გრძნობა, რომ მთელ წიგნებს ეყოფა“.

საშუალო, უჩინარი ადამიანი, ფერტირებით გამარჯვებული, ალამატითალი, უნაგარი, პატრიონი მშრომელი — ასეთია სერგო კლდიაშვილის ნაწარმოებთა მთავარი გმირი. მაგრამ ეს საშუალო მოქალაქე როლი პაეს ასეთსავე ადამიანს კაპიტალისტურ ქვეყნებში, სადაც პირველად ყოველმხრივ შეზღუდული, სადაც კაპიტალის მარწუხებში მომწყვდებული, ილაჯწყვეტალი,

უწინათ სიცოცხლეს მწარე და მიმე ტვირთად მიათრევს იგი.

საბჭოთა სინამდვილემ ცხოვრების ფართო გზაზე გამოიყვანა რევოლუციამდე დაგროვებულ მიცემული ეს აღმართი, ფართო პერსპექტივები გადაშალა მის წინაშე, ყოველგვარი პირობა შეუქმნი ნამდვილი, სასიხარულო, თავისუფალი შემოქმედებითი შრომისათვის. არსიოდეს და არსად ისეთი დაფასება წილად არ ხელობია - ჩვეულებრივ მომავლადეს, როგორც ხელა მას ჩვენში, გამარჯვებული სოციალიზმის ქვეყანაში. ასეთი ტიპები არიან ს. კლდიაშვილის ნაწარმოებთა გმირები: ტელეგრაფისტი სანდრო მინდიაშვილი, აგრონომი გაბრიელი, სოფლის მეურნე იბოლიტე თაბუკაშვილი, ინჟინერი არჩილ ხვედელიანი, ელენე მესხი და სხვა მრავალი.

„მწნელ მივაბიჯებდი და გულს აღმართისადმი სიყვარული და რწმენა მიჰქონდა“ — ამბობს ავტორი თავის ერთ-ერთ მოთხრობაში. ამ ერთ მოკლე ფრაზაში გადმოცემულია საბჭოთა აღმართის ტოპონიმური მსაჯულმეგრძნების არსი. ეს გრძნობა ასულდგმულებს შთაქვს საბჭოთა ხალხს.

აღმართისადმი უსასღერო სიყვარული, რწმენა და შეუნელებელი ზრუნვა წაის აგრეთვე იმ ღონისძიებებში, რომლებსაც ანთორციელებენ ხალხის მკვიდრი კომუნისტური პარტია და საბჭოთა შთავრთა. ამ ზრუნვის ერთ-ერთი გამოხატულებაა ნაყოფიერი აღტკლები დასახლება იმ ადგილანებისა, რომლებიც წინათ შწირნიდებოდნენ მხარეებში ცხოვრობდნენ: ზეკარის მთის გადომიდან გადომსული და მდიდარი, ბარაქიან ძველ ქართულ მანქანებზე დასახლებული იბოლიტე თაბუკაშვილის ოჯახი და მათივე სერგო კლდიაშვილის მოთხრობაში „პირში“. აქ, მამულისეული ძეგლები გაიხსენებულ მიდმოვლებში, შეგანა პირველი შვილი იბოლიტე თაბუკაშვილი. გაჩნდა ახალი სიცოცხლე, რომელმაც თან მოიტანა სიბოძო, იმედი და სიხარული. იგი იცხოვრებს ბედნიერ საბჭოთა ქვეყანაში ლაღად და თავისუფლად. მის მზიერ ცხოვრებას ჩრდილი არასოდეს მოუფრენება. ეს აღმართი ისარებულებს ყველა სიკეთით, რასაც ეს ქმნის სოციალისტური ეპოქა.

სერგო კლდიაშვილის იმ ნაწარმოებშიც კი, რომელიც უცხოეთის ცხოვრებას ეგება, საშუალო აღმართი მწერლის ყურადღების მთავარი საგანია. ასეთ ლიტერატურულ სახეს წარმოადგენს, მაგალითად, „მოთხრობა დღეის კენჭულს“ გმირი პიტერ პრაისი — ღარიბთა სკოლის ამწავლებელი. მას ღრმად სწამდა, რომ სიყვარული და გაკეთილგონობა ისეთი მისაღები იარაღი, რომლის საშუალებითაც აღმართი ოდესმე დაამარცხებს თავის არსებობა მკაცრ ინსტრუქციას, მას სწამდა, რომ კეთილი გაიმარჯვებს ბოროტზე და სინათლე დაამარცხებს ცხოვრებას წყვედიანს. მაგრამ კაპიტალისტური მოთ-

ლისათვის იმდენად უცხო იყო ასეთი შეხედულება, რომ პრაისს გვიად თვლიდნენ, ვინაიდან იგი ვერ ურჩევდებოდა ირგვლივ გაშვებულ უსამართლობას, კაპიტალიზმის მკლერი კანონს, რომლის მიხედვითაც აღმართი მხოლოდ საერთო თავზე უნდა ზრუნავდეს. ამ კანონის თვალსაწილით გამომდებლებს წარბიოდნენ მოთხრობაში ტომას ბრედლი. ეს კანონი მოდრესს, მოთვალეს პატრონად აღმართსაც, თუცა ის სიმტკიცის ვერ გამოიჩინა, მეოცნებებით დაგროვებულ და მკვეთრს კერძოებულ პრაქტიკულ მოწინავე ძალებთან ვერ გამოანახავს ერთობას.

კაპიტალისტური სამყაროში დიდხანს ვერ შეინარჩუნა თავისი კეთილი გული პიტერ პრაისმა: იგი ჩაება ომის გამაღებელთა ფერულში, ჩაღდა ექსპლუატატორთა სამსახურში.

„დღეის კენჭულში“ ავტორი აგვიწერს დოქტორი მისკიდული აღმართის ცხოვრებას, აღმართისა, რომელმაც ვერ გაუძლო ოქროს ცდუნებას, მიჰყვა სინდისი და მოქალაქეობრივი ღირსება კაპიტალისტებს, გახდა ულსტრატის ლაქა. იგი იქცა მოძარე მქანბნად, რომელიც ზუსტად ასრულებს დამჭირაველის ნებასურვილს. პრაისი დაღის ქვეყნის ყველა კუთხეში, გამოდის მიტინგებზე და თავდადებით ქადაგებს ახალი ომის საჭიროებას. გავეყრის ატომური იარაღის ძღვემისილებაზე.

ახალი ომის გამაღებელთა წინააღმდეგ მებრთულ მწვეფე პამფლეტს წარმოადგენს „დღეის კენჭულ“.

მიუხედავად იმისა, რომ ეს მოთხრობა ერთგვარი სექტატრობისა და პლაკატრობის გამო თავისი მხატვრული ღირსებით ვერ ღვას ავტორის შესაძლებლობათა დონეზე, იგი მაინც მნიშვნელოვანი ნაწარმოებია მწერლის შემოქმედებაში თავისი პუბლიცისტური სინამდვილე.

განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს სერგო კლდიაშვილის შემოქმედებაში სვანური მოთხრობების ციკლს. მათში მოცემულია საჭიროებულს ამ ერთ-ერთი საინტერესო და მომხმადოვე კეთილის მოჩვეული და ახლა წარსული, მასი დღევანდელი დღე. მოთხრობაში „ლამხეთის ბატონი“ მწერალი გვიხატავს თავისუფლებისმოყვარე სვანების ბრძოლას ლაშქრის ბატონის დავლთ ყიფიანის წინააღმდეგ. მოთხრობაში ციკლად და დინამიკურად არის აღწერილი: მოთხრობიდან გამოსული სვანი გლეხების აღშფოთება და გულსწყრომა. მკითხველი ღრმად გაიცნის სვანეთის ზეადი ბუნების სილამაზეს ჩვენი ქვეყნის ამ შესანიშნავი და თავისებურია კუთხის მკვიდრთა ვიყავურ სულს, მათ შემოპართებლობას და პირდაპირობას, მტრისადმი შეურაცხებლობას. ძუნწად, ყოველგვარი მრავალსიტყვაობის გარეშე შესრულებული მოთხრობის ფინალი:

„თითქმის ისრების ზრიალით გამოფხიზლებული, ამართული შეხებით ხალხი საღრდ შე-

მოერტყა კოშკს და უცერად ათასმა ხმამ ერთ-ბაშად იღრიალა — სიკვდილი დევლეოს! სიკვდილი! დევლეობა თვალთ მოსტემა მალაღი სვანი, მომართა ხელში ხანჯალი და ესაროლა. მხარში მოხვედრილმა სატევარმა სვანი ჩაქცია. მაშინ დევლეობა, რომელსაც ისრები ყოველ წუთს სიკვდილით ემუქრებოდნენ, პირჯვარი გადამსახა, ჩაჭრა მეჭარად ამართულ წვეტიან შუბებს და გადახტა.

შუბებზე წამოგებული სხეული ლაშქოელებმა იქვე დასტოვეს ცისკამდე, სანამ ღრეობა დასრულდებოდა.

ბუნის მთავარმა ფუთა დანქელანმა მრავალჯერ აკლო უშგული. მას სურდა უშგულის დაპყრობა. უშგულები თავიანთი იცადნენ დამოუკიდებლობას, ისინი მტკიცე დარაჯად იდგნენ საფუძარ თავისუფლებას. უშგულს, რომელსაც ბატონი არასდროს არა პოლია, არ სურდა ბონობის მძიმე უღელა დაეღდა. უშგულმა ხერხს მიმართა. მან ოცი სვანი ბუნობი მძევლად გაგზავნა და ფუთა დანქელანი შესარგებლად მორჩეოა. უშგულის ყველა გვარისკაცმა მოიტანა ტყეის ჩამონათალი. ტყეის პაწაწა ნაჭრები ერთ ტყვიად შეადრეს და გადწყვიტეს ამ ტყვიით გაეპოთ მეგრად სისხლისმამული მთავრისათვის. ბუნის მთავარი ესტუმრა უშგულს. ნადიმის დროს ჩაბნახში ჩამხულ თოყს უშგულის ყველა გვარის წარმომადგენელმა ჩასქიდა ხელი, დაიქცა თოფმა და ტყვიანარავი ფუთა დანქელანი მწიწე დაეხრა. ასე იძია შერიტარვლის წინააღმდეგ თავისუფლების მოტრფილუ ხალხმა.

ქართველი ხალხის უბოროტესი მტრების — მენშევიკების წინააღმდეგ პარტიზანთა გმირული ბრძოლების პერიოდს ეხება ს. კლდიაშვილის მოთხრობა „პარტიზანები“.

„ხალღები“ კი ავტორი ავგოწრს რუსეთის თვითმპყრობლობის დამკვიდრების ხანის სვანეთში.

ცხრაბს ხუთი წლის რევოლუციის ამბებს ეხება მწერალი მოთხრობაში „ციცინო გურიელი“. ბათუმთან გამოქცეული რევოლუციონერები — ნიკოლა სიოცხლოს შენარჩუნების მიზნით დროებით თავს შეაფარეს თავისი ბავშვობის მეგობრის დიმიტრი გურიელის ოჯახს. დიმიტრის მამა მოხუცი თავადი იასე გურიელი ძველი პარტიზანული ოჯახის პატრონია. როცა წამოიჭრება საკითხი, რომ დიმიტრი პოლიციის სასამართლოში უნდა მოეწყოს, იასე გურიელი ამას წინააღმდეგობა ეწინააღმდეგება, ვინაიდან ეს საპარტიზანო საქმედ მიიჩნია ანისტროპიტიული წოდების კაცისათვის. მაგრამ მებრძოლ-ნათესავების დაყენებული რჩევით ბოლოს თანხმობას აცხადებს. დიმიტრისა და ნიკოლას შორის ღრმა უფსკრული გაითხრა. ერთ დღეს, როცა უცხოეთში გასაქცეად მომზადებული ნიკოლა გურიელის ოჯახიდან საიმედო კაცის თანხლებით გაიპარება, გზაზე მას დახვება დიმიტრი შეიარაღებული ჩაფრებისა და

ყაზახების თანხლებით. პოლიციელები ჰყლაყენ ნიკოლას. ახითია ამ მოთხრობის ფაბულა, რომელშიც ისტორია მძაფრი სარტიკულ-სტრუქტურული კონფლიქტების ანარეკლი.

დიდი შინაგანი სითხითი ჰყავს ავტორს ღაბატული დიმიტრი გურიელის უმცროსი და — შეოცნებე ციციონი. მას თავდაუწყებლად შეუფარებდა ნიკოლა. სწორედ მის თვალწინ ხდება ნიკოლას შეკვლეობა. ამ ჯალათურმა აქტმა რომანტიკული ბუნების პატრონს — ციციონს სიტანჯვლად გადაქცია ცხოვრება იგი განმარტავდა, არავის იკარებდა, განსაკუთრებით შეძულა მამა, რომლის ხმის გაგონებაც კი თავზარს სცემდა.

ს. კლდიაშვილმა ამ ნაწარმოებში დახატა ერთი ეპიზოდი ცხრასხუთი წლის რევოლუციის ქარბშალაში დღეებიდან. სცადა ეჩვენებინა შეურავებელი წინააღმდეგობა რევოლუციის ჯარისკაცებსა და რეაქციის აგენტებს შორის.

საბჭოთა სინამდვილემ, თავისუფალმა შემოქმედებამა შრომამ სახე უტოლა სვანეთს, ჩვენი ქვეყნის ოღესღაღაც ამ ყველაზე მამარჩევე მხარეს. დაამსხვრა პარტიზანული წესები, დაჩაყნებული ცხოვრება განახლდა. აქ, სადაც წარსული სვანეთის მთავარი, რინუგვიანთა მრისხანე წარმომადგენელი ბატონობდა, აქამად, ამ გადაშენებული გვარის ნასახლარზე მესაქონლეობის ფერმა მოწყობილი.

ამას მოგვითხრობს მწერალი „ძველ კოშკში“. განახლებული ცხოვრების სიმბოლოდ ავტორს გამოყენილი ჰყავს ფერმის ვამეც, ახალგაზრდა სვანი ვიო. ძველ, გარდასულ დროთა მოსაგონრად დარჩენილა მხოლოდ მოხუცე სვანი, რომელიც ბავშვებთან მწვერვალუბის სილიადებს, ღამით ბორავს ხოლმე, კლდე-ღრეებში დახეტებდა და ღრიალით იუღებს იქურტობას.

რა თქმა უნდა, ისე იოლად და უმტკივნეულოდ რადი იყიდებს ფეხს ახალი ცხოვრება, როგორც ეს ავტორს აქვს წარმოდგენილი „ძველ კოშკში“. აქ არსად ჩანს ის უადრესად რთული და მწვავე კონფლიქტი, სადაც ერთმანეთს საკედრო-სასიოცხლოდ შესკიდებთან ძველ, მომავლად, დასაღუპელ გაწერულ და ურველად ახალ, ჯანსაღი, სიოცხლოსუნარია.

მიუხედავად ამისა, რომ ს. კლდიაშვილის ზოგიერთ მოთხრობებს არ უდევთ საფუძვლად ღრმა და დამბული კონფლიქტები, მწერალმა თავის საეკეთესო ნაწარმოებებში მაინც შეძლო ეჩვენებინა ჩვენი ქვეყნის განახლება, ის სოციალურ-ეკონომიკური ცვლილების, რაც საბჭოთა სინამდვილემ მოახდინა ჩვენი ქვეყნის აღმართა ცხოვრებაში, მთის მორალურ-პოლიტიკურ შეგებაში და ურთიერთ დამოკიდებულებაში. სოციალისტური, აღმართისაღმი წითელი სიყვარულის თემას მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს სარგო კლდიაშვილის შემოქმედებაში.

ეს პეშანისტური პრინციპი მუდამ წარმოდგენდა ქეშმარიტი მხატვრული ნაწარმო-

ბის მთავარ თვისებას. გავიხსენოთ თუნდაც ვ. ა. ლენინის აზრი ჯერჯერ ლონდონის ერთი ნაწარმოების („სიციცხლის სიყვარული“) შესახებ. ლენინი მოხატულა ამ ნაწარმოებში მხატვრული ოსტატობით ასახულმა იდეამ — სიციცხლისადმი დაუშვებელი მისწრაფებამ. კლასიკური მწერლობის ამ შესანიშნავმა ტრადიციამ მკაფიო გამოხატულება პოვა ს. კლდიაშვილის ბევრ ნაწარმოებში.

პირველ რიგში აქ უნდა დავასაზღვროთ პატარა მოთხრობა „ნენელ ღამეში“. დიდი სამამულო ომის დღეებია. პროვინიური მკარა და ფოსტის თანამშრომელი მირიან ფერაქე ჩაბნელებულ ქალაქში ერთ-ერთი სახლის კომპარტიან მირიან გოტბერ. მკარა საყვედურით მიმართავს მატარებელს კაცს მირიანს, ვერ ურთევდება, რომ მკარანი ცოცხალად ბერდება:

— „ყოველმა კაცმა, შენ ხარ ჩემი ბატონი, სიციცხლზე უნდა ამრავლოს, ცხოვრების ხე დავაგოს, იმაზე იფიქროს, რომ შენს შემდეგ შენთან შენს ბაღნარს უპატრონოს... არ ნათბ ახლა, რომ ასე შეაბერდი წუთისოფელს? ვითომ რაო, შენ ქვეყნის გამომდი და მე ბიჭივ?.. ჩემო მეზობელა, ჩემსავით შენც ორი ბატი უნდა გყოლოდა ფრონტზე და ქვეყანის დამცველი შეემატებოდა... გულისზე, ძამივო, ცხოვრებას და მამის ისიც გაგიცენებს“. ეს არის ამ ნაწარმოებში აზრი, ამ სიტყვებშია გამოხატული მისი მთავარი იდეა. მწერალი სევდას შეუპყრო იმის გამო რომ სიციცხლს ფანისტური ურჩხული დაუმტკიცებია მოსასპობად, ქალაქს თავს ესხმის მტერი დასაბომბავად, რომ აღგავსო იგი პარისკან მიწისა; ამის გამო „ქალაქი გასურდულა... გარეთ სიციცხლზე ყველაზე შეჩერებულა“. მაგრამ მწერლის სევდაც კი ღრმა ოპტიმიზმით, საბოლოო გამარჯვებადმი რწმენით არის გამსჭვალული. სიციცხლის ზემოთ გადუცხლავა.

კიდევ უფრო მკაფიოდ არის სიციცხლისადმი სიყვარული გამოხატული მოთხრობა „სერაფიმ ტამი“-ში. არქეოლოგი აღმოაჩენს უძველესი ტაძრის ძეგლებს იმეოთი ძველის სიღიძლით. არქეოლოგსა და ექიმს შორის გამართული დიდი ოლოგი აღმამიანის დიდებვის გამო გულმოკლული ექიმის მიერ გამოთქმული აზრის მთავარ დებია:

— „მაგრამ, ჩემო კარგო, ცოცხალი ცხოვრება კიდევ უფრო მეტი და დიდი საქმეა. ამ იმეოთ და განუშორებელ ნიჭს, რომელსაც სიციცხლი ეწოდება, ეერადები ვერ შეედრება. ერთი ჯანმრთელი, შრომისუნარიანი კაცია და დედა ჩემთვის უფრო საიმედო და გულთანაა ახლა, ვიდრე ათასი ლეგენდარული სერაფიმია. ის მეზუემი გახლავთ, რა თქმა უნდა, მეზუემი მდიდარი უნდა იქნეს, მაგრამ მე მინდა, რომ ჩვენი ცოცხალი ცხოვრება მომდინარეობდეს დაუშვებელ წყაროვით და უფრო მდიდარი, უფრო სავსე გახდეს“.

სიციცხლისადმი, აღმამიანსადმი სიყვარულ-

სა და პატრიცისების ეს კეთილშინიერი ტენდენცია მთავარ მოტივად თან ახლავს სერგო კლდიაშვილის ყოველ ნაწარმოებში. ს. კ. კლდიაშვილი

ამ შემთხვევაში კი, როცა მწერალი გზიძის რაიმე მანქანებს სატარის მავალი იარაღით, მას ამოძრავებს ჰუმანობა, კეთილშინიერება, ვინაიდან სატარის მიზანი და დანიშნულება მღვთაბრუნება აღმამიანს დაცვაში ყოველივე მანქანისაგან, რათა საზოგადოებრივი ცხოვრება გაათავისუფლდეს უარყოფითი, შემადგენელად მოვლენებისაგან.

ოპივიტელობასთან, შემჩანური წეროლმანასთან ბრძოლის საკითხს მოქმედება სერგო კლდიაშვილმა თავისი მოთხრობა „ქალაქი ხევისი“. მართალია, ნაწარმოები გარდასულ დროთა სურათებს გვიჩვენებს, მაგრამ მისი მნიშვნელობა პატრიკ ჩვენი ახლა წარსულის შეცნობით რაოდენ განისაზღვრება, იგი ერთგვარ გამდგომი-ლებელ ნიშანს წარმოადგენს ობიექტური თვითმკაცრობის წინააღმდეგ, ზოგად აღიარებს ყოველგვარი ჩამორჩენილობის, მოღუნებისა და სიჩლუნვის მამართ.

მოთხრობა „ქალაქი ხევისი“ მეთხველს აცნობს შორეულ ვიწრო ხევის გაშენებული ქალაქის მკვდართა ცხოვრებას, მათ შეზღუდულ ინტერესებს, დაინერგულ არსებას, დასილუნგებულ გონებას და უბალის ყოფას. ღუქების წინ სკამებზე შეყვანავი, ქონმოკრული მიკიტნება, დღეისათვის წყალდაკლებულ მდინარეში დაყრილი ღორები, ნაგვი, ქათმის ბუხვლით და კვერტის ნაქუქებით ავსებული მდინარის ნაპირები, ძირმომბლ პოქზე დასკუპებული მხეურები სანათი, ომოფხებზე შემდგარი ხის კოლოფები, სამკიტრებში მომძარებული ღვინო, წინა პარასკევს დაღლილი ყვინილა, ცივი ლობიო და დამქვანარი ბოლოკი — აი ხევის ქალაქის დღეისათვის და ახლადღება, ქალაქის, რომლის მოსახლეობიდან „ფრიად პატრესაცევი“ პირები გამოიჩნეოდნენ: ექიმი, ბეიბაქალი, აფთიანის გამგე, ნესტორ ხეცისი, მღვდლის ქალიშვილი ღუბუბა, სცენისმოყვარე კოლი ყანაველი, რკინიგზის სადგურზე მომწვევი ტელეგრაფისტი, რომელიც თავის ყოველდღიურ მოვლეობად თვლდა დაერეკა თბილისში და გავეო რაგორი ამინდი იყო იქ. მაგრამ ხევის ქალაქის ყველაზე სიბერესი მკვიდრი გახლდათ ჭორიკანა აფრასიონი. მას მთელი ქალაქი იცნობდა და ყველას საჭირო კაცად მიიჩნდა: ერთს ერთბაში უნდა წაყოლოდა საქმის მოსაგარებლად, მეორეს — საავადყოფოში, ზოგისთვის თხოვნა უნდა დაეწერა; ყველა კრებაზე უნდა შემქრალიყო, ათასგვარი ამბავი უნდა შეეტყო და შემდეგ ხალხში გაეცრეცლებინა.

მღორედ და აუღვრეველად მიმდინარეობდა ვიწროხეველი ერთგვარი თვისება, მოსწყენი და უშინაარსო ცხოვრება. მაგრამ ერთ ღამეს ტელეგრაფისტმა თბილისიდან დებეში მიიღო ნეს-

ტორ ხუცესის სახელზე. და ამ ქალაქის ნაკუშ-
მა ააფორიაქა ღრმა ჭილში მყოფი მთელი ქა-
ლაქი.

სატირასაც და შესუბუქ იუმორსაც მიმართავს
ავტორი ვიწრობეველთა ყოველდღიური წვრილ-
შანებით აღსავსე ცხოვრების დასაზაბავად. მას
ორგვარი მიზანი ამოძრავებს: აღუძრას შეითხ-
ველს მძაფრი სიძულელი მეშინური ყოფისა
და ობიექტური ფსიქოლოგიის მიმართ და,
ამავე ღროს, განმსჭვალოს ზგი სიბრალდით
ჩამორჩენილი, უბრალო აღამიანებისადმი, რომ-
ლებიც ცხოვრების პირობებში მიიყვანეს ასეთ
ყოფამდე. მწერალი აღუძრავს მკითხველს სურ-
ვას და მისწრაფებას ყოველთვის, ყველგან და
ყველასავე ღრის ობიექტულობის პოვნას,
უკეთ მოაწყოს თავისი ცხოვრება, ღყოს ღირსი
საამაყოთ ატაროს კაცური კაცის სახელი.

ასეთი არის სერგო კლდიაშვილის ქართუ-
ლი მხატვრული ლიტერატურის ამ თვალსაჩინო
ოსტატის — პართიული ნაწარმოებების მთავარი
იდეური პრობლემატიკა და საერთო ხასიათი.
როგორც ღაფინაზეთ, თავისი შემოქმედების მა-
სალად სერგო კლდიაშვილი უმრავლეს შემთხ-
ვევაში იყენებს თანამედროვე ცხოვრების მოე-
ლენებს. მწერლის მისწრაფებაა სინამდვილის
მხატვრული გააზრებით აქტიურად შეიჭრეს
ხალხის ინტერესებისათვის გაშლილ ფართო შე-
მოქმედებითს შრომასა და ბრძოლაში, სოცია-
ლისტური რეალიზმის პრინციპებზე დაყრდნო-
ბით ცხოვრების კონკრეტული მოვლენების მხატ-
ვრული ისახვის საფუძველზე მიაღწიოს ღიდ
სოციალურ განზოგადებას. ამით მოიბრუნა მან
სამატიო ადგილი ქართული სამჭოთა ლიტერა-
ტურის მოწინავე წარმომადგენელთა რიგებში.

გაგმა ასათიანი

ანრი ბარბიუსი

„როდესაც ცხოვრებიდან მიღის — შეშინობის წყვეტს — პარალელარიატის მსოფლიო საქმისათვის მებრძოლი, არ გინდა სთქვა: იგი მოკვდა, გრძნობ, რომ სწორი არა არის ეს. ისეთი ადამიანებისათვის, როგორც ანრი ბარბიუსი იყო, გარდაცვალების დღე მათ მიერ ნაღვალს საქმეთა შევსების, მათი რევოლუციური მნიშვნელობის ზრდისა და განმტკიცების დასაწყისად იქცევა ზოლზე“.

ეს სიტყვები თქვა მაქსიმ გოკიმი-ოცი წლის წინათ, ბარბიუსის დაკრძალვის დღეებში.

ანრი ბარბიუსმა, როგორც მოწინავე ინტელიგენტმა, ღრმა კვალი დააჩნია არა მარტო თავისი ქვეყნის, არამედ მთელი დასავლეთ ევროპის პროგრესული აზრის წარმომადგენელთა თანამედროვე ბრძოლასა და ცხოვრებას.

ათორღი წლების განმავლობაში ბარბიუსი სულისჩამდგმელი იყო ამ კეთილშობილური ბრძოლისა, რომელიც ჩვენს ეპოქაში მთელი მსოფლიოს კულტურის მოღვაწეთა საუკეთესო ნაწილმა გამოუცხადა იმპერიალისტური ომის ბარბიუსის სახელთანა დაკავშირებული ომის საწინააღმდეგო პირველი საერთაშორისო კონგრესის მოწვევა ამსტერდამში 1931 წელს. თავის შესანიშნავ პუბლიცისტურ წერილებში და გამოსვლებში ფრანგმა შწერალმა დაგვიტოვა „ცივილიზებულ ბარბაროსთა“ წინააღმდეგ უშიშარი და თავდადებული ბრძოლის ბრწყინვალე მაგალითი.

თანამედროვე ფრანგი კრიტიკოსის როჟე გაროდის სიტყვით, ანრი ბარბიუსის ცხოვრებაში გადაწყვეტი მნიშვნელობა ჰქონდა იმ ჩვიდმეტ თვის, რომელიც მან პირველი მსოფლიო ომის სანგრებში გაატარა.

თითქმის ორმოცი წელი გავიდა „ცეცხლის“ გამოქვეყნების შემდეგ, მაგრამ იგი დღესაც ინარჩუნებს თავისი მორალური და მხატვრული შემოქმედების ძალას.

ბარბიუსი ადამიანთა გრანდიოზული სასაჯლოს თითქმის არც ერთ საშინელებას, არც ერთ სიმბინიჯს არ სტოვებს უყურადღებოდ, მაგრამ, მიუხედავად ამ მართლაც „დაუნდობელი“ რეალიზმისა, „ცეცხლი“ სამართლიანად ითვლება ჩვენი დროის ერთ-ერთ ყველაზე უფრო ოპტიმისტურ ნაწარმოებად.

როგორც ცნობილია, პირველი მსოფლიო ომის შემდეგ დასავლეთ ევროპაში დაიწერა უამრავი პაციფისტური წიგნი. კერძოდ, საფ-

რანგეთში ომის საშინელება და სიმბინიჯე დიდი ოსტატობით იქნა აღწერილი ცნობილი ზურ-ფუზიელი რომანისტის ფორე დელაშელის მიერ, რომელმაც ამ მხრივ სახელი გაითქვა როგორც „ცივილიზაციისა“ და „წამებულთა ცხოვრების“ ავტორმა.

ბარბიუსის წიგნი იმათათვე მკვეთრად გამოირჩა პაციფისტური ლიტერატურის ფონზე. „ცეცხლი“ იყო პირველი ნაწარმოები, რომლის ავტორმა იმპერიალისტური ომის უოჯოტეტური უკუენეთა, ზარბაზნის ხორცად ქცეულ ადამიანთა ბრმა სასოწარკვეთაში რევოლუციური გამოფხიზლების პირველი ნაბიჯიქალი განსჯერტა.

საუკუნეობით ჩაგრულ და დამცირებულ ადამიანთა შეგნებულ სოციალური მოქმედებისათვის გამოფხიზლების თემსაღმია მოძღვნილი ბარბიუსის მეორე ცნობილი რომანიც „სინათლი“, რომელმაც ე. ლენინის მაღალი შეფასება დაიმსახურა.

თანამედროვე ფრანგი რომანისტის პიერ დიქსის სიტყვით, ბარბიუსის ამ ორმა წიგნმა „ახალი ეტაპი გახსნა ფრანგული ლიტერატურის ისტორიაში“.

ანრი ბარბიუსს, როგორც შწერალს, წილად ხედა გამოხდაიყო ფუძემდებელი და პიონერი ფრანგული შწერლობის იმ ახალი მიმართულებისა, რომელიც ჩვენს დროში წარმოდგენილია მთელი რიგი საერთაშორისო მნიშვნელობის ნაწარმოებებითა და საქვეყნოდ ცნობილი ავტორების სახელებით.

ბარბიუსის გავლენა განსაკუთრებული სიძაბადით შედგენდება თანამედროვე ფრანგულ პროზაში.

ისეთი გამოჩენილი შწერლები, როგორიც არიან ლუი არაგონი, ალბერ ტილი, ლეონ მუსინაკი, კლოდ მორავანი, ეან ლაფიტო, პიერ დიქსი და სხვანი, მიუხედავად მათი შემოქმედების ინდივიდუალური თავისებურებისა, თავისი მთავარი იდეური მიმართულებით და მხატვრული მეთოდით მიჰყვებიან „ცეცხლის“ და „სინათლის“ ავტორის მიერ დასახულ გზას.

„ბარბიუსისებური რეალიზმი“ — ეს გამოთქმა დიდი ხანია დამკვიდრდა საფრანგეთის მოწინავე კრიტიკაში.

ევროპის ახალმა პროგრესულმა შწერლობამ ანრი ბარბიუსის სახით პპოვა არა მხოლოდ შესანიშნავი მხატვარი და სიტყვის ოსტატი, არა-

მედ თავისი ბრწყინვალე თეორეტიკოსი და პროპაგანდისტი.

უკვე 20-ანი წლების დასაწყისში ბარბიუსმა ძირითადად ჩამოაყალიბა თანამედროვე რევოლუციური ლიტერატურის ესთეტიკური პრინციპები და მისი განვითარების ახალი გზები დასაბა.

„ჩვენ მხარს ვერ დავუჭერთ — წერდა იგი — თუხის იმის შესახებ, რომ ზელოვნებისა და ლიტერატურის პროცესები მხოლოდ სოციალური გარდაქმნის შედეგი უნდა იყოს და არა წინამორბედი. ეს „თეორია“ ძალიან ადვილად იქცევა მისტიკურ ფორმულად. რევოლუციის ფესვები თვით რევოლუციაშია. თუ ამა თუ იმ კულტურის სრული აყვავება ხდება მხოლოდ შესატყვის საზოგადოებრივ წყობაში, ეს იმას არ ნიშნავს, რომ საჭირო არ არის ახალი კულტურის თესვა დაიწყო მამინ, როდესაც ეს შესაძლებელია, და როგორც კი ეს შესაძლებელია“.

ახალი რეალისტური ლიტერატურის ბარბიუსისებურ კონცეფციის საფუძვლად დაედო ფრანგი მწერლის შესანიშნავი ფორმული: „ქვეშაირიტება რევოლუციურია“.

ანარი ბარბიუსმა უმნიშვნელოვანესი როლი შეასრულა დასავლეთ ევროპის თანამედროვე რევოლუციური ეპოქის განვითარებაში. თავის დროზე მან შეკაცდა გააკრიტიკა ყველა ის კაპიტულიზატური „თეორია“, რომელიც მიხედვით ახალგაზრდა პროლეტარული მწერლობისთვის ზღუდისაშფვომი ენადა ლიტერატურის მხოლოდ „მეორე ფორმები“ უნდა ყოფილიყო აღიარებული.

1931 წელს ზოლასადში მიძღვნილი წიგნის ბოლოსტყუარაში ანარი ბარბიუსმა საფრანგეთის მოწინავე მწერლებს მოავონა პეველის აზრი „ეპიკურ პოემათა ციკლის“ შესახებ, რომელიც, ბარბიუსის შეხედულებით, ზვეს ეპოპაშიც უნდა განაზღვრულიყო უბრალო ადამიანთა გრანდიოზული მასების ამოძრავებისა და ურთიერთშეჯახების რეალურ ფონზე.

თავისი ახალი ესთეტიკური მრწამსი ბარბიუსმა დაუპირისპირა არა მარტო ევროპული დეკადანსის უკანასკნელ ნაირსახეობათა — სურეალიზმის, დადაიზმის და სხვა „სინამდვილის უარყოფელი“ ლიტერატურული მიმართულებების პოეტურ კრეფის, არამედ იმ „ახალი ტიპის“ ფსევდო-რეალისტური მხედლების შემოქმედებითს პრაქტიკასაც, რომლებიც ე. წ. „პროლეტარული“ ლიტერატურისა და „პოპულარის“ სახელით იყენებ ცნობილი 20-ანა და 30-ანი წლების საფრანგეთში.

ალსანიშნავია, რომ ამ ორი ლიტერატურული სკოლის მიმდევრები დღესაც ყოველ ღონეს ხმარებენ საფრანგეთის პროგრესული მწერლობისა და, კერძოდ, ბარბიუსის მეგობდრეობის დისკრედიტაციისათვის.

1953 წელს საფრანგეთში გამოვიდა ბურჟუა-

ზიულო კრიტიკოსისა და ესეისტის მიმერ რაგონის წიგნი — „მეშათა კლასის ლიტერატურის ისტორია“ (შუა საუკუნეებიდან ჩვენამდე), რომელშიაც აეტარა ბრწყინვალე ლაღ უაწყაფს ბარბიუსის, პოლ ვიან-კულტურის, რამონდ ლუვეგრის, ეან-რიმარ ბლოკის და სხვა გამომჩენილი ფრანგი მწერლების რეალისტური ტრადიციების მნიშვნელობას და „ქვეშაირიტად მეშური“ ლიტერატურის ერთადერთ წყაროდ პირველი მსოფლიო ომიდან მეორემდე პოპულისტებისა და ფსევდო-პროლეტარული მწერლების შემოქმედებას საბავს.

ჯერ კიდევ 20 წლის წინათ ბარბიუსმა ქვა ქვაზე არ დასტოვა იმ ყალბი თეორიული კონსტრუქციებიდან, რომლებმაც ფსევდო-პროლეტარულ მწერალთა მეტრა ანარი ბუელილი ცდილობდა თავისი ფაშისტური იდეების შენაღბავს.

ანარი ბარბიუსმა ამხილა პულიოს ტიპის მწერალთა მტრული დამოკიდებულება მეშათა კლასისადმი. მათი შემოქმედების მხატვრული მეთოდი ბარბიუსმა დაახასიათა როგორც „სამოცო წლით დაგვიანებული ფსევდო-ნატურალიზმი, მზდალი განმეორება ფორმულისა, რომელიც ერთ ღრის გაბეჭდვად ითვლებადა“. „...ბურჟუაზიის ლიტერატურათა უსარგებლო ზრავს, — წერდა ბარბიუსი, — უბრალოდ შეემატა ცეცხლმკრბობა კიდევ ერთი რაზმი, რომელიც მზად არის წყალი დაახას სოციალურ ხანძარს“.

თავის შრომაში ემილ ზოლას შესახებ ანარი ბარბიუსმა შეძლო წმიდად დაეცვა პოპულისტთა მიერ გავალანებული ტრადიციები მე-19 საუკუნის ფრანგული სოციალური რომანისა. პიერ ამპის, ანრი პულიოსის, ევენ ღაბის და სხვა ახალი ჯგუფის ნატურალისტ მწერალთა ე. წ. „უტენდენტო ყოფა-ცხოვრების დოკუმენტალზმ“ მან დაუპირისპირა მეშათა კლასის რევოლუციური იდეებთან მოავრებებული და, ამავე ღრის, ღრმად რეალისტური ლიტერატურის კონცეფცია.

ბარბიუსის აზრით, დასავლეთ ევროპის ახალ პროგრესული მწერლობა უნდა წასდელიყო დიდი სოციალური განზოგადების გზით, ხოლო მის ძირითად შინაარსად უნდა ქველდაყო მრავალმილიონიან მშრომელი მასების შეგნებული ბრძოლა და ცხოვრება. ბარბიუსი საკმარისად არ თვლიდა თანამედროვეობის საზოგადოებრივ პროცესებში უბრალო გარკვევას: „საჭიროა, — წერდა იგი, — არჩევანს გაკეთება, საჭიროა გარკვეული პოზიციის დიქტა... რადგანაც აქ სულერ ელემენტებს თან ერთვს მოქმედების მორალური ელემენტიც. საჭიროა შეგნებული ჩარევა იმ სოციალურ დრამაში, რომელშიაც გვიხდება მოწაწილობის მიღება“.

ანარი ბარბიუსმა თავის მხატვრულ ნაწარმოებებში მოგვცა მგზნებარე პულიისტრ პათოსთან ცხოვრების შეუფერავი სიმართლის

შერწყმის შესანიშნავი მაგალითი. ბარბიუსის-ბერი რეალობის ეს ცხოველი ტრადიცია გრძელდება თანამედროვე ფრანგული ლიტერატურის იმ საყოველთაოდ ცნობილ ნაწარმოებებში, როგორცაა არაგონის „კომუნისტები“, ლაფიტის „ისინი ბარბიუსი“, სტილის „პირველი დარტყმა“ და სხვა.

თანამედროვე რევოლუციური ლიტერატურის ერთ-ერთ უპირველეს მიზანდასახულებად ანრი ბარბიუსი „ახალი ადამიანის ხასიათის მთავარ თვისებათა გახსნას“ თვლიდა. მის კალამს ეკუთვნის ნოველების შესანიშნავი კრებული „უბრალო ამბები“, რომელშიაც პირველად მე-20 საუკუნის ფრანგულ ლიტერატურაში მხატვრული ხორცშესხმა პოვეს ჩვენი ეპოქის დადებითმა გამოცემამ.

შეიძლება ითქვას, რომ ბარბიუსის ნოველების პერსონაჟები ისტორიული წინამორბედნი იყვნენ იმ შესანიშნავი ადამიანებისა, რომლებიც საფრანგეთის სინამდვილემ და ლიტერატურამ შექმნეს „რეზისტანსის“ გმირად დღევანდელ ფრანგ კომუნისტთა სახით.

ანრი ბარბიუსი ჩვენი ქვეყნის ერთგული და გულწრფელი მეგობარი იყო. მის მიერ დაარსებული გაერთიანება მსოფლიოს მოწინავე ინტელიგენტებისა — „კლარტე“ ერთ-ერთ ძირითად მიზნად ისახავდა რევოლუციის სამშობლოს დაცვას იმპერიალისტურა ექსპანსიისაგან.

ბარბიუსის წიგნი „რუსეთი“ (1930) ერთ-ერთი პირველი ნაწარმოებია იყო, რომლის მიხედვით გაეცნო უცხოეთის საზოგადოებრიობა საბჭოეთის სინამდვილეს.

თანამედროვე ფრანგი რომანისტი და კრიტიკოსი ჟან ფრევილი თავის წიგნში „მორის ტორეზთან ერთად“ (1950) იგონებს ბარბიუსისა და ტორეზის ერთ შეხვედრას, რომელიც მოხდა 30-იან წლების დასაწყისში. ანრი ბარბიუსი აღფრთოვანებით ლაპარაკობდა საბჭოთა ხალხის და კომუნისტური პარტიის გმირული შრომის შესახებ. „რატომ არ დასწერთ წიგნს სტალინის შესახებ? — ივითბა ტორეზმა, — თქვენ ხომ ადამიანთა წამების უფსრულში ჩაეშვით, როდესაც „იუგოსლ“ ჰქმნიდით, აქ კი თქვენ შეგძლიათ ამაღლდეთ იმ მწვერვალებამდე, საიდანაც საუკუნეთა მიმოხილვა შეიძლება. — მე არა ერთჯერა მივიტარე ამზე, — უპასუხა ბარბიუსმა“.

თავისი სიცოცხლის უკანასკნელ წლებში ანრი ბარბიუსმა დაწერა შესანიშნავი ბიოგრაფიული ნარკვევი „სტალინი. ადამიანი, რომლითაც იხსენებ ახალი ქვეყანა“. ეს იყო ნამდვილი ნოვატორული ნაწარმოები, რომელიც არაფრით არ ჰგავდა იმდროინდელ ბურჟუაზიულ ლიტერატურაში გაერცხლებულ წიგნებს „დიდი ადამიანთა“ ცხოვრების შესახებ. ანრი ბარბიუსმა შექმნა გრანდიოზული ეპოპეა ჩვენი სამშობლოს უბრალო ადამიანთა — „მოძიავლის“ შემოქმედთა“ შესანიშნავი ცხოვრებისა და ბრძოლის

მასალაზე. მან შეძლო ერთი ადამიანის სახეზე დაენახა მთელი სამყარო და მისი გამორჩეულობა მსოფლიოში აესახა.

იმ წიგნში აღსანიშნავია ის ადგილები, სადაც ავტორი მეოთხელებს მოუთხრობს საქართველოს შესახებ. ბარბიუსი აღფრთოვანებით წერს იმ პატარა ქვეყნის „პერაოვლ ისტორიისზე“, რომელიც, მისივე სიტყვით, საუკუნეთა განმავლობაში წარმოადგენდა ცივილიზაციისა და ქრისტიანობის „უკანასკნელ ფორპოსტს მუსულმანური თურქეთის წინაშე“.

გულწრფელი სიმპათიით ხატავს ბარბიუსი ბელადის მშობლებისა და ახლობლების, ქართული გლეხობისა და მეშათა კლასის უბრალო წარმომადგენელთა ცოცხალ სახეებს. კარგად აქვს ავტორს აღდგენილი თვით სტალინის ბავშვობისა და ჭაბუკობის წლები, ახალგაზრდა სოსო ჯუღაშვილის პორტრეტი: „სახის ქართული ოვალის, ჭარბივლურად სვედიანი თვალები“. ბარბიუსის წიგნში ნათლად ფერხდება, რომ ბელადი თავისი მშობლიური ქვეყნისა და ხალხის ღებოლი შვილი იყო.

ანრი ბარბიუსი ამასთანავე გვაცნობს საქართველოს მშრომელთა განმთავისუფლებელ ბრძოლას, მისი რევოლუციური მოძრაობის ეპიზოდებს. რამდენიმე შტრიხით დახატულია ქართველი რევოლუციონერების — ლადო გეცხოველის, სერგო ორჯონიკიძის, ალ. წულუკიძის და სხვათა სახეები.

ფრანგ მწერალში დიდ ინტერესს იწვევდა ქართველი ხალხის ცხოვრება, მისი აწმყო და მომავალი. საბჭოთა კავშირში მოგზაურობის დროს ბარბიუსი ჩვენს რესპუბლიკასაც ეწვია. 1929 წელს გამოქვეყნდა მისი წიგნი „ი რა გეკეთდა საქართველოში“, რომელშიაც ავტორი აღტაცებით მოუთხრობდა საფრანგეთის მეოთხეელ საზოგადოებას იმის თაობაზე, თუ როგორ იქცა პატარა და მრავალტანჯული ერი თავისი მომაგლის თავისუფალ შემოქმედად.

ბარბიუსის ოცნება იყო — უფრო ახლოს, უფრო კარგად გაესცნობოდა ჩვენს ქვეყანას, მის ახალ მიღწევებს და ახალ ადამიანებს.

ანრი ბარბიუსს არ დასცალდა თავისი გეგმა განვითარებულია, იგი გარდაიცვალა მოსკოვში 1935 წლის 30 აგვისტოს.

ღრმა გულწრფელით აცილებდნენ საბჭოთა ადამიანები ბარბიუსის ცხედარს, რომელსაც უკანასკნელი გზა უნდა გაეცნო „წითელი დედაქალაქიდან“ — პარიზამდე.

ბარბიუსის საფლავზე (პერალაშესის სასაფლაოზე), კომუნისტების კვდელთან ახლოს დგას ჩვენი ქვეყნის მუშების მიერ შექმნილი ძეგლი. მის კვარცხლებეს ამშვენებს უბრალო წარწერა:

„საფრანგეთის მეშათა კლასის მეგობარს, ფრანგი ხალხის დეაქლოზირებულ შვილს, იმპერიალიზმისა და ფაშისმის წინააღმდეგ მშრო-

მელთა ერთიანი ფრონტის მებრძოლს — ამხანაგ ანრი ბარბიუსს. ურალელი მუშები“.

ანრი ბარბიუსის კეთილშობილური საქმე თავის არსებობას განაგრძობს საფრანგეთის მოწინავე ინტელიგენციის თანამედროვე პროგრესულ მოძრაობაში.

„ჩვენ არასოდეს არ დავივიწყებთ იმ გაკვეთილს, რომელიც „ცეცხლმა“ გვასწავლა“, ამბობდა ლუი არაგონი ბარბიუსთან გამომშვადოპებისას.

1953 წელს საფრანგეთში გამოვიდა ანეტ ვიდალის ნააქვეყნო „ანრი ბარბიუსი — შვედობის ჯგერისკაცი“, რომელშიაც შესანიშნავად იქნა დასაბუთებული ბარბიუსის საზოგადო მოღვა-

წეობისა და შემოქმედების კავშირი დღევანდელაობასთან.

ანრი ბარბიუსის აზოვენი ფიგურა, მისი ამაყი, აქწივისებური სახე კვლავ ცოცხალავით აღიშნათა მიმდინარე წლის გაზათხულს საფრანგეთის შვედობისმომხრეთა ერთეულა ასამბლეის ტრიბუნაზე პარიზის გარეუბან დრანსოში, სადაც მის გამოცდილ თანამებრძოლებთან ერთად, შვედობის ბანაცში ახალ მოსულ მოღვაწეწიე შეიკრიბნენ.

მაგალითი დიდი ფრანგი მწერლისა და მოქალაქისა, რომლის შესახებ ლაპარაკობდნენ აქ გამოსული ორაატარებო, კვლავ მოუწოდებდა მათ ხალხთა შორის ძმოებისა და სოციალური თავისუფლებისათვის თავდადებულ ბრძოლასაკენ.

გამრ() ღელაძე

მარქსისტულ-დენინური მსოფთივის საკითხები*

მარქსისტულ-დენინური მსოფთიკა ზენი მარ-
ტიის, მთელი საბჭოთა ხალხის მსოფთიკური
მსოფთმხედველობაა. იგი წარმოადგენს მსოფთი-
კური მარქსიზმის განვითარების უმაღლეს, თეი-
სებრივად ახალ ეტაპს, ხელოვნების მეცნიერულ
შესწავლის ერთადერთ მემშაბრტ საფუძველს,
საბჭოთა ხელოვნებისა და მხატვრული კრიტიკის
თეორიას.

როგორც ცნობილია, ყოველი მეცნიერების არ-
სებობა პირობადებულია საკუთარი ობიექტის
არსებობით. ამასთან ისიც ცნობილია, რომ მეც-
ნიერების კანონები, მარქსიზმის თვალსაზრისით,
წარმოადგენს „ადამიანთა ნებისაგან დამოუკი-
დებლად მიმდინარე ობიექტური პრაქციკების
ასახეას“¹, ობიექტური სინამდვილის (ბუნების,
საზოგადოების, აზროვნების) შეცნობილ კანო-
ნებს, კანონზომიერებებს. ამიტომ „მეცნიერებას
არ შეუძლია ცოცხლობდეს და ვითარდებოდეს
ისე, თუ არ ცნო ობიექტური კანონზომიერებანა,
თუ არ შეისწავლა ეს კანონზომიერებანი“². ყვე-
ლაფერი ეს, ბუნებრივია, შეეხება მარქსისტულ-
დენინურ მსოფთიკასა და წარმოადგენს საბელ-
მძღენილო პრინციპს ამ მეცნიერების საგნის
განსაზღვრისათვის, კერძოდ, იმ მოვლენების სა-
ზღვრებისა და ხასიათის დადგენისათვის, რომელ-
თა ობიექტურ კანონებს სწავლობს მარქსისტულ-
დენინური მსოფთიკა.

უმთავრესად, მსოფთიკური მარქსიზმის საგ-
ნად თვლიდნენ მშვენიერებას, რის გამოც მს-
ოფთიკა გაგებული იყო, როგორც მეცნიერება
მშვენიერების შესახებ, როგორც „მშვენიერების
ფილოსოფია“. ეს ზოგადი განსაზღვრა სზა-
დისზეა მსოფთიკური სისტემაში სზადისზეა
სახით ვლინდებოდა. კერძოდ, მარქსამდელი
მარტიოლისტური მსოფთიკა და იდეალისტური
მსოფთიკური სისტემების უზრავლესობა (ცხადია,
ურთიერთისაგან პრინციპულად განსხვავებულია
თვალსაზრისის საფუძველზე) მშვენიერების, რო-
გორც მსოფთიკის ობიექტის, ცნებაში გულის-
ხმობდნენ. როგორც ხელოვნებას, ისე ბუნების
მშვენიერებას. სუბიექტური იდეალიზმის მსოფ-
თიკური თეორიებს ეს ცნება არსებითად დაჰყავდა

„სუბიექტური მსოფთიკური მგარპონობს“ ცნე-
ბამდე. ჰეგელს კი მსოფთიკის ამოცანად მხო-
ლოდ ხელოვნების შესწავლა მიანდა. ამიტომ
იგი მეცნიერების ამ დარგს „ხელოვნების ფი-
ლოსოფიას“ უწოდებდა.

საბჭოთა სპეციალურ ლიტერატურაში ამ სა-
კითხზე ზენი ზედებით აზრთა გარკვეულ სზე-
დისზეობას. შეიძლება ითქვას, რომ მარქსის-
ტულ-დენინურ მსოფთიკაში ამ მხრივაც ჯერ
კიდევ ბევრი მომენტია შესასწავლო და დასა-
ზუსტებელი.

მსოფთიკის საგნის განსაზღვრისათვის, უმირ-
ველეს ყოვლისა, საჭიროა გავითვალისწინოთ ის
გარემოება, რომ არ არსებობს მშვენიერების
ერთი საერთო კანონზომიერება, საერთო კანო-
ნები, რადგან ხელოვნება, რომელიც სინამდვილის
მხატვრულ ასახვასა და შემცენებას წარმოადგენს,
და ბუნების მშვენიერება, რომელიც თვით სი-
ნამდვილას სახით ვლინდება, არსებითად გან-
სხვავდებიან ერთმანეთისაგან. ამ სზვაობის ერთ-
ერთ ძირითად მომენტს ისიც შეადგენს, რომ ხე-
ლოვნების ნაწარმოები, რაკი ის შეიქმნება, ობი-
ექტურად არსებობს, საყოველთაო აღიარებას
პოვლობს, მისი სზვადისზვავარი იღქმისა და
შეფასების მიუხედავად, ხოლო საერთოდ ხელო-
ნება გარკვეული ობიექტური კანონზომიერებით
ხასიათდება. ბუნებასა და ცხოვრებაში კი მშვე-
ნიერება თვითა გარკვეული ობიექტური ბუნე-
ბის მატარებელია, მაგრამ ობიექტურად არ არ-
სებობს. ამიტომაც, რომ არ არსებობს ისეთი საგ-
ნები და მოვლენები, რომლებიც ყოველთვის
და ყველასათვის მშვენიერი იყოს. მიუხედავად
ამისა, ყველა ის თვისება, რომელთა გამო აღამი-
ანები სიანებასა და მოვლენებს მშვენიერად ან
მახინჯად თვლიან, თვით საგნებისა და მოვ-
ლენების ობიექტური თვისებებია, აღამი-
ანთა ცნობიერების დამოუკიდებლად არსებობენ
ამრივად, საგნები, მოვლენები თავისთავად (ობი-
ექტურად) არც მშვენიერია და არც მახინჯი.
ისინი ასეთ შეფასებას მხოლოდ აღამიანის შე-
მეცნებაში ღებულობენ. მაშასადამე, მშვენიერე-
ბაც და სიმახინჯეც ცხოვრებასა და ბუნებაში
გვევლინება, როგორც ობიექტური სინამდვილის
სუბიექტური შეცნობა, აღიარება, შეფასება, რაკ
თავის მხრივ საზოგადოების მსოფთიკური გაგ-
ნებას ემყარება და ვამოახტავს. მეორე მხრივ,
მშვენიერების ეს ფორმა გვევლინება სილამზის
სახით, ე. ი. ბუნებასა და ცხოვრებაში მშვენიე-

* კამათის წესით

¹ ი. ს. ტაღლინი, სოციალიზმის გეოგრაფიკური
პრობლემები სსრ კავშირში, სახელგამო, 1952 წ.,
გვ. 4.

² იქვე, გვ. 92.

რია ის, რაც ლამაზია ადამიანთა წარმოდგენით, მაშინ როდესაც ხელოვნებაში მშვენიერია მხატვრული, ე. ი. ის, რაც სინამდვილის მხატვრულ ასახვას, საყვაროს მხატვრულ შემეცნებას წარმოადგენს¹. ამავე დროს ცხოვრებისა და ბუნების მოვლენებს ადამიანები აღიქვამენ როგორც ცხოვრების უშუალო პირობებს — არსებობისათვის ბრძოლის საშუალებას, „მოქმედ სინამდვილეს“, რის გამო მათი გემოვნება, შეხედულებანი სინამდვილესა და სინამდვილეზე არაგანუღმად უკავშირდება მათ „პრაქტიკულ ინტერესს“, შეხედულებებს კარგის, სიეთის, სასარგებლოსა და უშეპირობის შესახებ. ეს კი იმას ნიშნავს, რომ ცხოვრებასა და ბუნებაში მოვლენას, საგანს მხოლოდ ფორმის გამო არ არის ლამაზი, რადგან ფორმას ადამიანები აღიქვამენ არსის, შინაარსის ასპექტში და არა თავისთავად. ამიტომ სილამაზე ადამიანისათვის ვლინდება როგორც საგნებისა და მოვლენების არსისა და ფორმის მთლიანობა, ამასთან მთლიანობა, რომელიც არსებითად პირველის (არსის, შინაარსის) პრიმატს მოიცავს.

თუ აღნიშნულთან ერთად გავითვალისწინებთ იმ ცნობილ გარემოებასაც, რომ ადამიანთა წარმოდგენები, შეხედულებანი როგორც კარგის, კეთილის, უშეპირობისა და სასარგებლოს, ისე საგნებისა და მოვლენების არსის შესახებ, პირობადებულია საზოგადოებრივი ცხოვრებით, ზოლოდ ესთეტიკური გემოვნება უშუალოდ ემყარება და გამოხატავს არა მარტო ამ წარმოდგენებს, შეხედულებებს, არამედ საზოგადოების ესთეტიკურ შეხედულებებსაც, მაშინ ბუნებრივი იქნება დასკვნა: როგორცდა ადამიანთა ცხოვრება, კერძოდ ადამიანთა მატერიალური ცხოვრების პირობები, არსებითად ისეთივეა მათი გემოვნება, მათი წარმოდგენები სილამაზისა და სინამდვილის შესახებ. ესთეტიკური გემოვნების ეს სოციალური არსი, რომელიც განსაზღვრული სახით ჯერ კიდევ ნ. ჩერნომეცკის მიერ იყო შენიშნული, მკვეთრად გამოხატავს ადამიანების, საერთოდ ხალხის ინტერინალურ თავისებურებასაც (ეროვნულ „ფსიქიკურ წყობას“).

ყველაფერი ეს ნათელს ხდის იმას, რომ მშვენიერება ბუნებასა და ცხოვრებაში არ არის დიკვეშირებული ზოგად საზღვრებით, რომ იგი ძირითადად ცვალებადი, შედარებითი ხასიათის მოვლენაა და არასაბოლოო საერთო სპეციფიკური ნიშნებით, თავისებობით. ამის გამო მშვენიერების ეს ფორმა არ შეიძლება იყოს მეცნიერების, კერძოდ ესთეტიკის შესწავლის უშუალო და დადოქიდელო ობიექტი, რადგან, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ი. სტალინის განსაზღვრით, ასეთ შემთხვევაში „მეცნიერებას არ შე-

უძლია არსებობდეს და ვითარდებოდეს“, ამით აიხსნება ის ცნობილი გარემოებაც, რაშიც მხატვრულ სეზონს „ემპირიული (ე. ი. ბუნების) მშვენიერება“² ბის“ ისტორია.

საინტერესოდ გვგონია მხატვრებელთა ესთეტიკური გემოვნება. მას, როგორც სოციალურ მოვლენას, შედარების თავისებურ ფორმას, აქვს თავისი სპეციფიკური საზღვრები, თავისი ობიექტური კანონზომიერება, რომელშიც ამაპირდაპირი მშვენიერების „ემპირიული ფორმა“³ აისახება. ამიტომ ესთეტიკის უშუალო საგანს, ობიექტს, უპირველეს ყოვლისა, წარმოადგენს ესთეტიკური გემოვნება. ამრიგად, ესთეტიკა არის მეცნიერება არა საერთოდ მშვენიერების ან მხოლოდ ხელოვნების შესახებ, არამედ ხელოვნებისა და ესთეტიკური გემოვნების ზოგადი ობიექტური კანონზომიერების, ობიექტური კანონების შესახებ. ასეთია მარქსისტულ-ლენინური ესთეტიკის საგნის ერთი მხარე. მისი მეორე, ამასთან უაღრესად დიდი მნიშვნელობის მხარე მარქსისტულ-ლენინური ესთეტიკური მსოფლმხედველობის „მოქმედ ბუნებასთან“ არის დაკავშირებული.

მარქსისტ-ლენინიზმის თეოსაზისით, მეცნიერების კანონები ობიექტური კანონებია, რის გამო ადამიანებს „არ შეუძლიათ შეცვალონ ან გააქციონ ისინი. მით უფრო არ შეუძლიათ მათ ჩამოაყალიბონ ან შექმნან მეცნიერების ახალი კანონები“. ამავე დროს, მარქსისტ-ლენინიზმი უარყოფს მეცნიერების კანონების გავლენისა „ამბობენ, — წერს ი. სტალინი, — რომ ეკონომიური კანონები სტიქიურ ხასიათს ატარებენ, რომ ამ კანონების მოქმედება გარდაუვალია, რომ საზოგადოება უძლურია მათ წინაშე. ეს არ არის სწორი. ეს არის კანონის გავლენა, კანონისაღმე დამორება. დამტკიცებულია, რომ საზოგადოება უძლური არ არის კანონების წინაშე, რომ საზოგადოებას შეუძლია, რაკი იგი შეიცვალოს ეკონომიურ კანონებს და დაეფუძლება მათ, შეზღუდოს მათი მოქმედების სფერო, გამოაყენოს ისინი საზოგადოების ინტერესებისათვის და „მოთხოვს“ ისინი, როგორც ამას ადგენს აქვს ბუნების ძალებისა და მათი კანონების მიმართ“⁴. ან კიდევ: „ადამიანებს შეუძლიათ აღმოაჩინონ კანონები, შეიქმნონ ისინი, დაეფუძლონ მათ, ისწავლონ მათი მომარჯვება საქმის სრული ცოდნით, გამოიყენონ ისინი საზოგადოების ინტერესებისათვის და ამრიგად დააპყრონ ისინი, მიადწონ მათზე ბატონობას“⁵.

როგორც ცნობილია, სწორად ამ საფუძველზე ეყარება ჩვენი პარტიის მთელი პრაქტიკული მოღვაწეობა. პარტია თავის პრაქტიკულ მოღვაწეობაში ხელმძღვანელობს „არა რაიმე შემთხვე-

¹ ამის გამო საეცებით სამართლიანად შეინიშნება გ. პლუტარხის „ხელოვნების ფარგლები გაიცლებით უფრო ფართია, ვიდრე „მშვენიერება“ ბუნებაში“ („ხელოვნება და საზოგადოებრივი ცხოვრება“, თბილისი, 1923 წ. გვ. 78).

² ი. სტალინი, სოციალიზმის ეკონომიური პარამეტრები სსრ კავშირში, სახელგამი, 1952 წ. გვ. 1.

³ ი. სტალინი, გვ. 10.

ვითი მოტივებით, არამედ საზოგადოების განვითარების კანონებით, ამ კანონებიდან გამომდინარეობს პრაქტიკული დასკვნებით¹. „ნათელი და სწორი თეორიის გარეშე — შეუმძლებელია სწორი პრაქტიკა“². კომუნისტური პარტიის ეს საერთო სახელმძღვანელო პრინციპი, რომელიც ზღვრის თავის შრომებში აჩაგრბეულ იქნეს ფორმულირებით, პარტიის სახელმძღვანელო პოლიტიკის საფუძველსაც შეადგენს. ამიტომ აშკარად უნდა და სუბინტელექტურ გეგმებს წარმოადგენს ის „თეორია“, რომელსაც არც ისე იშვიათად გვხვდებით საბჭოთა კრიტიკისა და ესთეტიკისა და რომელიც უარყოფს საბჭოთა ხელოვნების საბჭოთაო საფუძველს, საბჭოთა ხელოვნებას და მის შემოქმედებითს მეტოქეს — სოციალისტურ რეალიზმს — განიხილავს სოციალური ნიადაგისაგან და ხელოვნების განვითარების საერთო ობიექტური კანონებისაგან დამოუკიდებლად. წინააღმდეგ ამ „თეორიისა“, ხელოვნების მთელი ისტორია ჩვენს ეპოქამდე, არსებითად, ხელოვნების განვითარების ობიექტური კანონების სტიქიური მოქმედებით, „აუცილებლობის შედეგად“ გამოვლენით ხასიათდებოდა. ხელოვნების ობიექტური კანონების აღმოჩენა მხოლოდ მარქსისტულ-ლენინური ესთეტიკის დამახტურებაა, ხოლო მათი გათვალისწინება მოქმედებაში, მათი გამოყენება საზოგადოებრივი ინტერესებისათვის ჩვენი პარტიის სახელმძღვანელო პოლიტიკის საფუძველია, საბჭოთა ხელოვნების ერთ-ერთი ძირითადი საცესიფიკური ნიშნავალი თვისებაა. ამრიგად, საბჭოთა ხელოვნების განვითარების გზა, მისი შემოქმედებითი მეთოდი, მისი თეორიის პრინციპები გვევლინებიან, როგორც „შეცნობილი აუცილებლობა“. ამიტომაც, რომ სოციალისტური რეალიზმის ლენინურ-სტალინური პრინციპები გამოჰდინარებოდნენ არა „სასურველი ესთეტიკური კანონებიდან“, არამედ ღრმა მეცნიერული წინამძღვრებიდან, გამოხატავენ ხელოვნების განვითარების უმაღლესი ეტაპის თვისებებს, რომლებიც თავის მხრივ ხელოვნების საერთო ობიექტური კანონზომიერების, კანონების ყველაზე სრული გამოვლენით ხასიათდებიან.

ასეთია მეორე ძირითადი მხარე მარქსისტულ-ლენინური ესთეტიკისა, რის გამოც ეს მეცნიერება საბჭოთა ხელოვნების, მსოფლიოში ყველაზე მოწინავე და პროგრესული მხატვრული ეპოქის თვისებებს, რომლებიც თავის მხრივ ხელოვნების საერთო ობიექტური კანონზომიერების, კანონების ყველაზე სრული გამოვლენით ხასიათდებიან.

როგორც ცნობილია, მარქსამდელ ესთეტიკურ აზროვნებას არასოდეს არ ჰქონია ხელოვნების განვითარების პროცესთან ასეთი ორგანული კავშირი. ამასთან, მისი თვალსაზრისი თანამედროვე ხელოვნების შესახებ ყოველთვის ემყარებოდა და გამოხატავდა არა „შეცნობილი აუცილებლობის“, არა მხატვრული მოვლენების განვითარების

რების ობიექტურ არსს, არამედ გარკვეული კლასის ინტერესებს, ამა თუ იმ კლასისთვის „სასურველი ხელოვნების“ თეორიას.

ამრიგად, მარქსისტულ-ლენინური ესთეტიკა არის მეცნიერება, ერთადერთი ჭეშმარიტი მოძღვრება ხელოვნებისა და ესთეტიკური გეგმების ზოგადი ობიექტური კანონზომიერების, კანონების შესახებ. ამავე დროს, იგი გვევლინება როგორც საბჭოთა ხელოვნების თეორია, მეცნიერული საფუძველი.

ყველაფერი ეს კი იმას ნიშნავს, რომ მარქსისტულ-ლენინური ესთეტიკური მსოფლმხედველობა წარმოადგენს ხელოვნებისა და ესთეტიკური გეგმების ობიექტური კანონების სწორ მეცნიერულ შეცნობას, საბჭოთა ხელოვნების შემოქმედებითი პრინციპებისა და განვითარების გზების მეცნიერულ თეორიას. დასასრულ, როგორც ცნობილია, იგი შეადგენს ხელოვნების ყველა დარგის კრიატივისა და ისტორიის საფუძველს, რადგან მის გარეშე შეუძლებელია არსებობდეს და ვითარდებოდეს ჭეშმარიტი მხატვრული კრიტიკა და ხელოვნების ჭეშმარიტი მეცნიერული ისტორია³.

¹ აქ აღნიშნული ნათელი ხდის კერძოდ ლიტერატურის მარქსისტულ-ლენინური თეორიის საგანსა და მნიშვნელობასაც. სამწუხაროდ, სპეციალურ ლიტერატურაში ვერ ვხვდებით ამ საკითხის სწორ განსაზღვრას. ლ. ტიშინაშვილის ისეთი შრომაშიც კი, რომელიც უმაღლესი სასწავლებლებსათვის სახელმძღვანელოდ არის დამტკიცებული, ლიტერატურის თეორიის ამოცანად დასახულია „განსაზღვრა კანონებისა, რომლებიც ლიტერატურულ შემოქმედებას წარმოადგენს“. უმაღლესი განათლების სამინისტროს მიერ გამოცემულ პროგრამაში კი ლიტერატურის თეორია დასახით თქმულია „როგორც მეცნიერება მხატვრული ლიტერატურის სოციალური ბუნების, თავისებურებების, განვითარების კანონზომიერების, საზოგადოებრივი ფუნქციის შესახებ, მისი ანალიზის მეთოდებზე და პრინციპებზე“ (ეიტრეფებულია აღნიშნული პროგრამის მიხედვით შედგენილი „ლიტერატურის თეორიის პროგრამიდან“, რომელიც 1952 წელს გამოსცა სტალინის სახელობის თბილისის სახ. უნივერსიტეტმა). იქვე შემახვედრია ლიტერატურის თეორიის მხოლოდ ერთ მხარეზე მათთვის, ისიც არა ზუსტად ფორმულირებით (ცხადია, უფრო სწორად ზუსტი იქნება, თუ ლიტერატურის თეორიას ამ მხრივ განსაზღვრავთ როგორც მეცნიერებას ლიტერატურის ობიექტური კანონების, ზოგადი კანონზომიერების შესახებ). რაც შეეხება ამ მეცნიერების მეორე მხარეს, სახელდობრ, ლიტერატურის თეორიას, როგორც საბჭოთა ლიტერატურის მეცნიერულ-თეორიულ საფუძველს, როგორც მეცნიერებას სოციალისტური რეალიზმის პრინციპთა შესახებ, იგი ნაწილობრივადეც არ არის ასახული მოყვანილ განსაზღვრებაში.

¹ „საქ. კ. პ. (ბ) ისტორია“, 1948 წ., გვ. 148.

² ი. სტალინი, თხზულებანი, ტ. 6, გვ. 259.

II

ენობილია, რომ ზელოვნება, მარქსისტულ-ლენინური ესთეტიკის თვალსაზრისით, არის არა მარტო საზოგადოებრივი მოვლენა, არამედ ზედ-ნაშენი. ზელოვნების სოციალური არსის ეს მხარე შევეთრადი ჩაგვასული კ. მარქსის, ფ. ენგელსის, ე. ლენინისა და ი. სტალინის შრომებში. მიუხედავად ამისა, მარქსისტულ-ლენინური ესთეტიკის ეს ერთ-ერთი ძირითადი პრინციპი უკანასკნელ დროს მკვლევართა ერთ-მა ნაწილმა საიდუმლოდ აქცია, რაც გამოწვეული იყო არა სწორი გაგებით ბაზისისა და ზედნაშენის ამ განსაზღვრისა, რომელიც მოცემულია ი. სტალინის საენათმეცნიერო შრომებში. საშუალო იმედისა კი მივიღო, რომ ცალკეული ამზანებები ანტიმარქსისტულ პოზიციაზე აღმოჩნდნენ, ზელოვნების ზედნაშენურ ბუნებას სრულიად უარყოფდნენ.

თავისთავად ცხადია, რომ ზელოვნების, როგორც ზედნაშენის, თავისებურება, გამომდინარეობს ზელოვნების მეტად რთული და ღრმად სპეციფიკური არსის ობიექტურ კანონზომიერებლად.

ზელოვნება შემეცნების სპეციფიკურ ფორმას, სახელობრ, სინამდვილის მხატვრულ ასახვას. შემეცნებას წარმოადგენს. იგი შემოქმედებითი წარმოსახვისა და მხატვრული ფანტაზიის საფუძველზე ასაჩიერებს მხატვრულ სახეებში ობიექტურ სინამდვილეს, უმოთვრესად, აღმაშენებსა და მათ ცხოვრებას, მაშინ როდესაც მეცნიერება, საერთოდ, თეორიული შემეცნების ყველა დარგი, „აბსტრაქციის ძალას“ ემყარება, მსჯელობის, დასაბუთების, დისკუსიის, ცნებებისა და კანონების საშუალებით ქმნის „საშუალოს მკვნიერულ სერატს“¹. ამავე დროს, ზელოვნების სპეციფიკური მხარე — მხატვრული ფორმა არ იფარგლება „ნეიტრალური გამოხატვის“ ფუნქციით. იგი თვით წარმოადგენს შემეცნებათს მოვლენას ზოლო, მეორე მხრით, ესთეტიკური კატეგორიაა, ემოციური სიმშაფრით ჩასაბუთების, სინამდვილისა და შემოქმედებითი წარმოსახვის. კეშმარიტისა და მხატვრულს, ობიექტურისა და სუბიექტურის შინაგან მთლიანობას მოიცავს. ამიტომაც, რომ ზელოვნების კეშმარტ ნაწარმოები „ეროსა და იმავე დროს და ერთნაირ სიმღერით მოქმედებს აზრსა და გრძნობებზე“², აღმაშენა გონებრივ და სულიერ სამყაროზე.

თეორიული ასახვის ფორმა (მსჯელობა, დასაბუთება, ცნებები...) კი მხოლოდ გადმოცემის მოსახვის) ფუნქციით იფარგლება. ზელოვნება იღვებსა და თეორიების, აგრეთვე, თეორიული შემეცნების ყველა დარგს ერთნაირად ემსახურება. ამის შედეგია, რომ მკვნიერული აზროვნების განვითარების სხედასხვა ეტაპის თავისებურებაში არსებითად მხოლოდ მკვნიერული მხედლეულების, იღვების, თეორიების პრინციპული თავისებურებით იფარგლება და იმას „სახეის ფორმის“ ხასიათითაც ცხადია, ეს იმას არ ნიშნავს, თითქმის, ასახვის ეს ფორმა არ ვითარდება, თეორიული შემეცნების განვითარებასთან ერთად არ აფორთვადებს თავის საზღვრებს, არ ზღუდოდას უფრო სრულიყოფილი. მაგრამ ყველაფერი ეს მაინც არცერთ შემთხვევაში, არავითარ საკუთარ შემეცნებითს თვისებას არ ავლენს.

მხატვრული შემეცნება თავისებურია მისთვის ყოველთვის დამახასიათებელი ტენდენციის, იღვების გამოვლენის მხრივაც. კერძოდ, თეორიულ შემეცნებაში იღვები უშუალოდ არის წარმოდგენილი „მთელ რიგ აბსტრაქციითა, ფორმულირებისა, ცნებათა შედგენისა, კანონთა“³ და სხვათა სახით; ამავე დროს, ისინი მხოლოდ შინაარსის სფეროს განეკუთვნება. მხატვრულ შემეცნებაში კი იღვა ჩაქსოვილია მხატვრულ სახეებში, რომლებიც თავის მხრივ გვევლინება როგორც სინამდვილის მხატვრული სურათები, გადმოცემული თვით „სინამდვილისავე ფორმით“, ან სინამდვილის შემოქმედებით ზელოვნებაში აღძრულ და სინამდვილისავე ამსახველ ემოციების, განწყობილების, „სულიერი მოძრაობის“⁴ მხატვრული წარმოსახვა, განზოგადება. ამასთან, იღვები ზელოვნების ნაწარმოებში ისახება არა მხოლოდ შინაარსის ზნით, არამედ ფორმისა და შინაარსის მთლიანობაში, მასშალადაც, ისინი აქ ფორმის შემეცნებითს მხარესთან არსებითად არაა დაკავშირებული.

ასეთივე თავისებურებით ხასიათდება ზელოვნების განვითარების პრაციკსი და კლასობრივი ბუნებაც.

ენობილია, რომ ზელოვნების განვითარება, მარქსიზმის თვალსაზრისით, საზოგადოებრივი ურთიერთობით, ობიექტური სოციალური ყოფიერებით არის განსაზღვრული. იგევა პოლიტიკის, ფილოსოფიის, საერთოდ, მკვნიერების ყველა დარგის განვითარების საფუძველიც. ამავე დროს, ზელოვნების განვითარების პრაციკსი, ისე როგორც თეორიული შემეცნების ყველა დარგისა, კლასობრივ საზოგადოებაში კლასობრივ და პარტიულ ხასიათს ატარებს. მიუხედავად ამ ერთი

¹ ლენინის კრებული, IX, 1935, გვ. 98.

² М. Горький, О литературе, გვ. 86.

³ ლენინის კრებული, IX, გვ. 98.

შეხვედრით საერთო სოციალური არსისა, ხელოვნება ამ მხრივაც არსებითი თავისებურებით ხასიათდება. ამ გარემოებაზე მიუთითებდა კ. მარქსი, როდესაც შესავალში ცნობილი შრომისა — „პოლიტიკური ეკონომიის კრიტიკისათვის“, წერდა: „ხელოვნების შესახებ ცნობილია, რომ მისი აყვავების პერიოდები სრულადვე არ შეფერადდება საზოგადოების საერთო განვითარების, მამასადაც, აგრეთვე მატერიალურ საფუძველს, რომელიც მისი ორგანიზაციის, ასე ეტყვიან, ზონის შეადგენს. მაგალითად, ბერძნები შედარებით თანამედროვე ხალხებთან, ანდა აგრეთვე შექსპირი. ხელოვნების ზოგიერთი სახის, მაგ., ეპოსის, შესახებ აღიარებულია კია, რომ იგი თავისი კლასიკური ფორმით, რომელიც ეპოქის შემქმნელია მხოლოდ ისტორიული, უკვე ვეღარ წარმოიშობება, როგორც ხელოვნებით წარმოება, როგორც ასეთი, დაიწყება, რომ, ამგვარად, თვით ხელოვნების სფეროში ზოგი მნიშვნელოვანი ფორმები ხელოვნების განვითარების მხოლოდ დიდი საფუძვრებია შესაძლებელი. თუ ეს ასეა ხელოვნების სხვადასხვა სახეების შეფერადების მხრივ თვით ხელოვნების სფეროში, მით ნაყვანი გასაკვირი უნდა იყოს, თუ ამასვე აღვიღო აქვს ხელოვნების მთელი სფეროს შეფერადების მხრივ საზოგადოების საერთო განვითარებასთან“¹.

აღნიშნულ თავისებურებას გამოხატავენ ფ. ენგელსისა და ვ. ლენინის ცნობილი წერილები ბალახისა და ლ. ტოლსტოის შემოქმედების შესახებ, იმ წინააღმდეგობათა ანალიზის სახით, რომლებიც მხოლოდ ლიტერატურის ამ ბრწყინვალე წარმომადგენელთა პოლიტიკურ შეხედულებებსა და მხატვრულ შემოქმედებას შორის არსებობდა.

აღნიშნულ თავისებურებას განმარტავდა ა. სტალინი, როდესაც ბილ-პელოცერკოვსკის წერდა: „მეზარეულენი“ თუ „მეზარეულენი“ ის აღმანიები არიან, რომლებიც წმინდა პარტიული უნდა იყოს ამა თუ იმ მხარისაკენ იხრებიან. ამიტომ უცნაური იქნებოდა ამ ცნებების შეფერადება ისეთი არაპარტიული და გაცილებით უფრო ფართო დარგისადმი, როგორიცაა მხატვრული ლიტერატურა, თეატრი და სხვ.“².

ეს თავისებურებანია ასახული რ. კ. პ. (პ) ცერტის კომიტეტის რეზოლუციაშიც „პარტიის პოლიტიკის შესახებ მხატვრულ ლიტერატურაში“, რომელიც მიღებულია 1925 წლის 18 ივნისს, ა. სტალინის მოხსენების გამო. „ხელოვნების კლასიკური ბუნება, — გვითხრობთ ამ რეზოლუციაში, — საერთოდ, და ლიტერატურისა კერძოდ, გამოხატულია ისეთ ფორმებში,

რომლებიც გაცილებით მრავალფეროვანია, კიდრე, მაგალითად, იგი იხატება პოლიტიკაში“.

სხვა ანალოგიურ მომენტებზე აქვს მითითებული. შემოთქმულიც ნათესადაც სტალინების შემეცნებითი და სოციალური არსის თავისებურებას. თვით ეს თავისებურება კი, უფრო ზუსტი იქნება თუ ვიტყვით, საერთოდ ხელოვნების სპეციფიკური საზღვრები, კანონ-ზომები, კანონები, არა მარტო ობიექტურია, არამედ საერთოდ, ისინი ებოძება და მათი შესატყვისი ბაზისის ბუნდობს არ არიან დაკავშირებული: ბაზისის წარმოშობის გამო არ წარმოიშობიან, ზოლო ბაზისის მოსაშობის შედეგად არ იღვებებიან. ისინი არსებობენ, როგორც ხელოვნების არსებობის ბუცილებად ბი-რობა, ყველა ეპოქათა ხელოვნების შინაგანი, გადარეული. ფაქტორი, ზოგადი არსი, ამიტომ ხელოვნების ეს მხარე თავისთავად არც კლასობრივია და არც პარტიული. საწინააღმდეგო ბუნებით ხასიათდება მათი გაყოფილების ისტორიული პრაქსისი, კერძოდ ხელოვნების ნაწარმოებში ასახული ტენდენცია (პოლიტიკური, ფილოსოფიური, რელიგიური და სხვა იდეები), სინამდვილის მხატვრული ასახვის თავსაშველი — შემოქმედების შეთადი და მის საფუძველზე შექმნილი მხატვრული ფორმის კონკრეტული-ისტორიული საგნობა, მხატვრული სტილი. ეს მომენტები, რომლებიც არსებითად ურთიერთის გამოვლენას (ერთი და იმავე მოვლენის სხვადასხვა მხარეს) შეადგენენ, ეპოქურულია, შედამ იცვლებიან ბაზისთან ერთად: „თუ წარმოიშობა ახალი ბაზისი“, წარმოიშობა მათი ახალი საგნობა, ხელოვნების განვითარების ახალი პერიოდის, ახალი ეპოქის სახით; „თუ იცვლება და ის-ბობა ბაზისი, შედარებით გვიან, მაგრამ საბოლოოდ მაინც ყოველთვის იცვლება და ის-ბობა“ ამ ბაზისის საფუძველზე ხელოვნებაში წარმოშობილი და დამკვიდრებული ტენდენცია, მეორე, მხატვრული იდეები, სტილი, საერთოდ მთელი მიმართულება. ამასთან ხელოვნების ეს მხარე კლასობრივ საზოგადოებაში კლასობრივი ბრძოლის სულის არის გაქვნილი. ამ ბრძოლის ასახვასა და სპეციფიკურ იარაღს წარმოადგენს.

ამრიგად, ხელოვნებაში ურთიერთისაგან უნდა გაეარჩიოთ, ერთი მხრით, ზოგადი, საერთო საფუძველი, ობიექტური კანონზომიერების, კანონების სახით, რომლებიც ამა თუ იმ სახით ხელოვნების ყოველ ნაწარმოებში გვიჩვენებს და, მეორე მხრით, მითითებული ობიექტური კანონ-ზომიერების, კანონების გამოვლენის ისტორიულ-კონკრეტული ფორმა, შინაარსი, რომელიც შედამ ცვალებადია, ეპოქურულია და განვითარების მეტად მრავალფეროვან ისტორიულ პრაქსის მოიცავს. ხელოვნება არსებობს როგორც ამ მომენტთა შინაგანი მთლიანობა. ხელოვნების, როგორც ზედნაშენის არსიც ამ მთლიანობაში მოცემულია. კერძოდ, ხელოვნება ზედნაშენია

¹ კ. მარქსი, პოლიტიკური ეკონომიის კრიტიკისათვის, სახელგამო, 1932 წ. გვ. 34, 35.

² ა. სტალინი, თხზულებანი, ტ. II, გვ. 362.

იმიტომ, რომ მისი ზოგადი კანონზომიერების, კანონების გამოვლენის ისტორიული პროცესი, როგორც მხატვრული კრების, ისე იდეური და ისტორიულ-სოციალური მოტივების მხრივ, უშუალოდ ასახავს ბაზისის ცვლილებით გამოწვეულ ცვლილებებს საზოგადოებრივ ურთიერთობაში და საერთოდ, საზოგადოებაში, ბაზისის ბედით არის განსაზღვრული. მაგრამ ეს არ შეეხება ზელოვნების თვით ზოგად ობიექტურ კანონზომიერებას, კანონებს, მანისადაც, კერძოდ, ზელოვნების სპეციფიკასაც. ეს საკვებით დასაბუთდება, რადგან ისინი რომ ზედნაშენის თვისებებით ხასიათდებოდნენ, მაშინ შეედლებული იქნებოდა ზელოვნებას გარკვეული საზღვრები ჰქონოდა, სხვადასხვა ეპოქისა და ერის ზელოვნების ქმნილებებს შორის რაიმე საერთო არსებულიყო. ამიტომაც, რომ ი. სტალინი, თავის საერთაშორისო შრომებში ზედნაშენში შემავალ მოვლენებს შორის ასახელებს „მხატვრულ შეზღუდულებას“, ან „ესთეტიკურ იდეებს“ და „შესაბამის დაწესებულებას“ ე. ი. სამხატვრო დაწესებულებებს და არა თვით ზელოვნებას¹. თავისებური სახით ასეთივე მოვლენასთან გვაქვს საქმე ი. სტალინის განსაზღვრაში ფილოსოფიის, პოლიტიკისა და იდეოლოგიის სხვა დარგების მიმართაც (მითითებულა: პოლიტიკური, ფილოსოფიური და სხვა იდეები და არა თვით პოლიტიკური აზროვნება, ფილოსოფია და სხვა).

III.

ზემო აღნიშნულ, ცხადია, ყოველმხრივ არათავალსწინებს ზელოვნების სოციალურ არსს. უპირველეს ყოვლისა, უნდა შევნიშნათ ის გარემოება, რომ ზელოვნების სპეციფიკა არ არის უცვლელი, აბსოლუტური; პირიქით, იგი ვითარდება და ღრმავდება სხვადასხვა ერისა და ეპოქის მხატვრული კულტურის მიღწევებით. მაგრამ ეს ისტორიული პროცესი არ იწვევს მხატვრული ფორმის ობიექტური კანონზომიერების, კანონების შინაგან, არსებით ცვლილებებს. ის მხოლოდ უფრო აფართოებს მათ ასპარეზს და უმთავრესად მხატვრული ოსტატობის, როგორც მხატვრული გამოსახვის (ფორმისა და შინაარსის) მოღაწიობის შექმნის დახვეწილების, ე. წ. „ტექნიკური წარმატებების“, მხატვრული ფორმის სრულყოფის ზრახვების სფეროს განეცუვნება. ამასთან ეს სფერო, თავისთავად აღებულა, არ ხასიათდება რაიმე იდეური ან კლასობრივი მოტივებით. ამიტომ მის მიმართ შეგვიძლია გაციმეოროთა ა. სტალინის შემდეგი დაცნა, რომელიც ენას შეეხება: იგი „შექმნილია არა ერთა რომელიმე კლასის, არამედ მთელი საზო-

გადოების, საზოგადოების ყველა კლასის მიერ, ასევე თაობათა ძაღლით იგი, შექმნილია არა ერთი რომელიმე კლასის, არამედ მთელი საზოგადოების, საზოგადოების ყველა კლასის საჭიროების დასაკმაყოფილებლად“². ყველაფერი ეს იქ იმასაც ნიშნავს, რომ მხატვრული ფორმის აღნიშნული სფერო არ არის ბაზისის ბედით განსაზღვრული მოვლენა.

უფრო მეტ სიზუსტეს მოიკავს მხატვრული ფორმის ზოგადისა და ეპოქისულის, ზელოვნების სპეციფიკის ობიექტური კანონებისა და მათი გამოვლენის (გამოხატვის) ისტორიული ფორმების (სტილების) ურთიერთობის ხასიათი. საილუსტრაციოდ ავიღოთ პოეზია.

ცნობილია, რომ პოეტური ნაწარმოების ფორმა გარკვეული კომპონენტების მთლიანობით იხსზღვრება. ეს კომპონენტებია: პოეტური ლექსიკა, საერთოდ მხატვრული ენა, რიტმი, კომპოზიცია, რითმა და ბეჭდითი შეწყობის სხვა ფორმები, წარმოების ჯანრული თავისებურება. მათი მთლიანობის საფუძველს კი პოეტური წარმოსახვა წარმოადგენს. ამასთან, პოეტური ფორმა ყოველთვის და ყველგან გლინდება, როგორც შემეცნებითი მოვლენა. ყოველი პოეტური ნაწარმოები იმიტომაც პოეტური ნაწარმოები, რომ მას აღნიშნულ მომენტთა შინაგანი ემოციური ერთიანობა ახასიათებს. ამავე დროს, როგორც ამ მომენტების, ისე მათი ერთიანობის კონკრეტული ისტორიული შინაარსი ცვალებადია, შინაგანი კონტრასტების შემცველი ისტორიული პროცესით ხასიათდება. ამიტომაც, რომ, მაგალითად, რიტმის გაჩენა არ შეიძლება არსებობდეს ლექსი. მას, როგორც ლექსის გარკვეულ სპეციფიკურ თვისებას, ერთნაირად ვხვდებით რუსთაველისა და ბარათაშვილის, პუშკინისა და მაიაკოვსკის, გრ. ორბელიანისა და აკაკის შემოქმედებაში. ყველა ამ შემთხვევაში რიტმი წარმოდგენილია როგორც პოეტური მეტყველების (ლექსის) საფუძველი. მიუხედავად ამისა, ყველა ცალკეულ შემთხვევაში რიტმი თავისებურად ვლინდება, სხვადასხვა შემეცნებითი და ესთეტიკური ბუნებით განისაზღვრება.

ამრიგად პოეტური ფორმის აქვს თავისი საერთო (საყოველთაო ხასიათის) სპეციფიკური არსი, ობიექტური კანონზომიერება, რომელიც ყველა ეპოქის პოეზიისათვის არის დამახასიათებელი, როგორც აუცილებელი პირობა. მეორე მხრივ პოეზიის განვითარების პროცესი ხასიათდება მხატვრული ფორმის ცვალებადობით, რაც აღნიშნული ზოგადი სპეციფიკური არსის ისტორიული ფორმების, კერძოდ, სტილების სახით ვლინდება, ცხადია, ცვალებადია აგრეთვე. საერთოდ პოეზიის იდეურ-შინაარსობრივი და სოციალური მოტივები, რომლებიც საზოგადოებრივ ურთიერთობასა და მასში წარმოშობილ პოლიტიკურ,

¹ ი. სტალინი, მარქსიზმი და ენათმეცნიერებას საკითხები, გვ. 3, 34.

² ი. სტალინი, მარქსიზმი და ენათმეცნიერებას საკითხები, გვ. 5.

ფილოსოფიურ, რელიგიურ და სხვა იდეებს გამოხატავენ. ყველაფერი ეს კი ნათელს ზღის, რომ: 1. პოეტის სპეციფიკური კანონზომიერება, პოეტური ფორმის ზოგადი არსი, საერთო ობიექტური კანონები საყოველთაო ხასიათისაა, არ წარმოადგენს პოეზიის ზედნაშენურ მხარეს. ასეთივეა, კერძოდ, პოეტური ისტატობაც როგორც შემოქმედებითი დახელოვნება, და საერთოდ პოეტის ობიექტური კანონზომიერებების არა მარტო სპეციფიკური, არამედ ზოგადი მხარეც. (სოციალური, შემცენებითი, იდეური და კლასობრივი ბუნება); 2. პოეზია ზედნაშენია იმიტომ, რომ ყველა ამ მომენტის გამოვლენის ისტორიული ფორმები, სახელდობრ, პოეტურ ნაწარმოებებში ასახული იდეები, სოციალური განცდები და ინტერესები, პოეტური ნაწარმოებებისათვის დამახასიათებელი სტილი, რომელიც, უპირველეს ყოვლისა, საზოგადოების ესთეტიკური შეხედულებების შემოქმედებითს უკუფენას წარმოადგენს, ღრმად ეპოქისეულია, სპოლოთ ანგარიშში ყოველთვის ბაზისის განვითარების პროცესით განისაზღვრებიან.

მამასადამე, ყოველი პოეტური ნაწარმოები გვევლინება, როგორც პოეზიის საერთო კანონზომიერების გამოვლენის გარკვეული ისტორიული ფორმა. იგივე ითქმის, კერძოდ, პოეტური ნაწარმოების ფორმის შესახებაც: იგი წარმოადგენს პოეზიის ზოგადი სპეციფიკური კანონზომიერების გამოვლენას შესატყვისი ეპოქისათვის დამახასიათებელი მხატვრული იდეების (შემოქმედებითი პრინციპების) მეშვეობით. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ შეუღობა იქნებოდა, თუ ყველაფერს, რაც პოეზიის ისტორიულ ფორმებს ახასიათებთ, ჩათვლიდით მხოლოდ ეპოქის, ამა თუ იმ საზოგადოებრივი ფორმაციის „მატერიალური ცხოვრების პირობების“ შედეგად. პოეზიის ისტორიაში პოეტის პიროვნებაც მეტად მნიშვნელოვან როლს ასრულებს: სახელდობრ: თუ რა შემოქმედებითი სიძლიერით ან ინდივიდუალურათვის ებრძოლებოდა ასახვას ეპოქის მიერ განსაზღვრულ მიმართულებას ესა თუ ის პოეტი თავის შემოქმედებაში — ეს დამოკიდებულია თავით პოეტის შემოქმედებითს ტალანტზე, ერუდიციოზე, მხატვრული კულტურისა და ადამიანურ ინდივიდუალურ თვისებებზე (აქვე იგულისხმება ისიც, თუ რამდენად ფლობს პოეტი ისტორიულად მიღწეულ წარმატებებს პოეტური ისტატობის სფეროში). თავისთავად ცხადია, რომ პოეტის ამ თვისებებზე ეპოქა უქმნის ასპარეზს, მაგრამ ისინი მისი არ წარმოადგენენ მხოლოდ ეპოქისეულს. განსაკუთრებით ეს ითქმის პოეტური ტალანტის შესახებ: რადგან იგი ღრმად ინდივიდუალური მოვლენაა: ამ თვისებით ადამიანებს ბუნება აჯილდოვებს, სოციალური გარემო კი მის ავლენს და გარკვეულ მიმართულებას აძლევს.

ბუნებრივია, რომ ყველაფერი ეს დამახასიათებელია ზელოვნების სხვა დარგებისთვისაც. მამასადამე, საერთოდ ზელოვნებისთვისაც. მაგრამ

ზოგადისა და ეპოქალურის ურთიერთობას ზელოვნებაში აქვს მეორე მხარეც, რომელიც ზელოვნების სპეციფიკური თავისებურებაა. ერთ არსებით თვისებას შეადგენს ეს ის, რომელიც ბაა, რომლის გამო ზელოვნების ის ნაწარმოებები, რომლებიც წვენს ღრის არ ეკუთვნიან, უკვე განვლილი ეპოქების პოლიტიკურ, ფილოსოფიურ, რელიგიურ, უფლებრივ, მხატვრულ იდეებს და ესთეტიკურ გეგმონებს გამოხატავენ, ჩვენც გვხვდებავენ, ჩვენშიც იწვევენ ესთეტიკურ სიამოვნებას.

როგორც ცნობილია, ჯერ კიდევ კ. მარქსი შეეხა ამ საკითხს. იგი ცნობილ, დამოუკიდებელ შესავალში „შრომისა—პოლიტიკური ეკონომიის კრიტიკისათვის“ კლასიკური ბერძნული ზელოვნებისა და ეპოქის გამო წერდა: „მაგრამ სიმართლე იმის გაგებაში კი არ მდგომარეობს ბერძნული ზელოვნება და ეპოქა რომ განვითარების განსაზღვრულ საზოგადოებრივ ფორმასთან არის დაკავშირებული, სიმართლე იმის (გაგებაში), რომ ისინი ჩვენ კიდევ გვაგონებინებენ ზელოვნებით სიამოვნებას და განსაზღვრულს მხრივ ნორმისა და მიუწვდომელა ნიშნის მნიშვნელობას ანარქულენენ“¹.

სამუშეობარ, კ. მარქსმა აღნიშნული დამოუკიდებელი „შესავლის“ ზღნაწერში ამ საკითხის განხილვის მხოლოდ დასაწყისს მოიცავს, ისიც, უფრო მეტად, ზოგადი ხასიათის მომენტით აღნიშვნის სახით.

ამ მეტად რთული მოვლენის ძირითად არსს არკვევს ზელოვნების სპეციფიკურ თავისებურებათა ანალიზი იმ პრინციპების მეშვეობით, რომლებიც მოცემულია კ. მარქსის, ფ. ენგელსის, ვ. ლენინისა და მ. სტალინის შრომებში. სამყაროსა და მეცნიერების ობიექტური კანონზომიერებების კანონების განსაზღვრის სახით. ეს ანალიზი, უპირველეს ყოვლისა, ნათელს ზღის, რომ მხატვრული ფორმის, საერთოდ, ზელოვნების ობიექტური სპეციფიკური კანონზომიერება, ობიექტური კანონები, მათ შორის — მისი ესთეტიკური არსიც, ზელოვნების ნაწარმოებებში თვით ყოველთვის ეპოქისეულ ფორმებში ელენდება. მაგრამ, მოუხედავად ამისა ამ ისტორიულ ფორმის იდეტუტური არ არიან. ამავე ღრმის, რაც უფრო დიდი და სრულყოფილი ზელოვნების ნაწარმოები, მათ უფრო მეტად და სრულყოფილად ისახება მასში არა მარტო ეპოქა და ეპოქის მოწინავე იდეები, მხატვრული სახეები და სიმართლე, არამედ მხატვრული ფორმის, საერთოდ, ზელოვნების ობიექტური სპეციფიკური კანონებიც, მამასადამე, მხატვრული ფორმის ზოგადი ესთეტიკური ბუნება და ძალაც. საერთოდ ცნობილია, რომ, რაც უფრო სრულყოფილია ამა თუ იმ ეპოქის ადამიანი, მათ

¹ კ. მარქსი. პოლიტიკური ეკონომიის კრიტიკისათვის, სახელგამო, 1932 წ. გვ. 36.

უფრო მეტად ავლენს იგი თავისთავში ზოგად ადამიანურს. ანალოგიურ გარემოებასთან გვაქვს საქმე ხელოვნებაშიც. ხელოვნების სწორედ ამ ისტორიული თავისების გამოა, რომ კემმარტივი მხატვრული ქმნილება არასოდეს არ ქარგავს მხატვრულ ღირსებასა და ესთეტიკურ შემოქმედების უნარს, ანდა, ა. ნ. სეროვის სიტყვებით რომ ვთქვათ „ხელოვნებაში კემმარიტად შევინების მიმართ დრო უძლეურია“. ცხადია, იმ შემთხვევაში, როდესაც საქმე გვაქვს ხელოვნების აყვავების დიად ეპოქებთან, მხატვრული ფორმის საერთო არსი, აბსტრაქტური კანონები, შედარებით კიდეც უფრო სრულყოფილ და ფართო ასპარეზს პოულობენ. მაშასადამე, ასეთი ეპოქების ხელოვნებაში ფორმისა და შინაარსის მთლიანობის მომხიბლავობა, საერთოდ მხატვრული შემოქმედების შეშენებითა და სპეციფიკური ესთეტიკური ღირსება განსაკუთრებული სიღრმით და სისრულით ისახება. ამ სიღრმესა და სისრულეს კი თავისებურ ბასისთან აძლევს თვით ეპოქა, რომელთანაც იგი განუყოფლად დაკავშირებულია და რომლის გამო ხელოვნების აყვავების ყოველი პერიოდი უაღრესად თავისებურია, „არასოდეს არ გამოვრდება“ (ე. მარქსი)¹. სწორედ ამ მომენტითაა მთლიანობის პოულობის ძირითადი ახსნის ის გარემოება, რომ ხელოვნების აყვავების ეპოქები, რა მოუძრევებელ (დაბალ) საზოგადოებრივ ფორმაციასთანაც არ უნდა იყვნენ ისინი დაკავშირებულნი, ჩვენ ყოველ გვაგრძნობინებენ „ხელოვნების სი-აოვნებას“ და „განსაზღვრულის მხრივ ნორმისა და მიუწვდომელი ნიშნის მნიშვნელობის ინარჩუნებენ“. ამავე დროს, კერძოდ, ბერძნული ხელოვნებისა და ეპოსის „მარადილი მიმზღველობის“ ახსნისათვის ცხადია, დიდი მნიშვნელობა აქვს ე. მარქსის მიერ განსაკუთრებით ხაზგასმულ იმ გარემოებასაც, რომ ხელოვნების ეს დიადი ეპოქა წარმოადგენდა „ეკონომიკის საზოგადოებრივი ბაზისის“ „უშესანიშნავეს გამოსახვას“².

მაგრამ, როგორც ცნობილია, მარქსისტულ-ლენინური ესთეტიკის თვალსაზრისით, ხელოვნების ნაწარმოების მხატვრული ღირსება, სრულყოფილობა არასოდეს არ არსებობს თავისთავად, ე. ი. შეშენებითი ღირსების დამოუკიდებლად; აქ, უპირველეს ყოვლისა, საჭიროა აღინიშნოს ის, რომ ყოველი კემმარტივი დიდი მხატვრული მოვლენა არ შეიძლება არ ხასიათდებოდეს ეპოქის მოწინავე იდეების ასახვით, მხატვრული სი-მართლის განსაზღვრებით. ეს გარემოება ხელოვნების სპეციფიკური შეშენებითი არსის იმდენად გარდაუვალ კანონს წარმოადგენს, რომ იგი ელინების მაშინაც კი, როდესაც ხელოვნური თავისი-თავათადაც პოლიტიკური შეზღუდვებით რეაქ-

ციულ პოზიციიზე დგას ან საერთოდ ექვემდებარება ხატავს ეპოქის მოწინავე ტენდენციებს. იმდენად მხატვრის სახლის დაბირისპირება რევოლუციურთან, — წერდა ლენინი თავის ცნობილ წერილში „ლევ ტოლსტოი, როგორც რუსეთის რევოლუციის სარკე“, — რომელიც მან აწერა რევოლუციის პირველი წლებიდან იგი აწერდა განზოგად, პირველი შეზღუდვა შეიძლება უცნაურად და აზარტუბრივად მოგვეჩვენოს. ზოგ ან დავაქმევთ სარკეს იმას, რაც ცხადად არ ასახავს მოვლენებს სწორად? ... მაგრამ „თუ ჩვენს წინაშე მართლაც დიდი მხატვარია, ზოგი რამ რევოლუციის თუნდაც არსებითი მხარეებიდან მას უნდა აესახა თავის ნაწარმოებებში“³. ამასთან, როგორც ცნობილია, ლენინი ტოლსტოის შემოქმედებაში ხედავდა რევოლუციის არა მხოლოდ ასეთ ნაწილობრივ ასახვას, არამედ რევოლუციის ნამდვილ საარსებო, იგი, ერთი მხრით, აღნიშნავდა ტოლსტოის, შეზღუდვებითა რეაქციონერ ბასიას, მეორე მხრით, კი დიდ რუს წყევლის უწოდებელ „გენი-ალურ მხატვარს“, „რომელმაც მოგვცა არა მარტო რუსეთის ცხოვრების უბნად სურათები, არამედ მსოფლიო ლიტერატურის პირველხარისხიანი ნაწარმოებები“⁴. ლენინის დასკვნით, „იგი მხოლოდ გენიალური მხატვრისათვის დამახასიათებელი ძლიერებით გამოხატავს ხალხის უფართოესი მასების შეზღუდვებითა მსხვერვა-ვას“⁵ ცხოვრების ნამდვილ სურათს. ლენინის ეს შეფასება ტოლსტოის შემოქმედებისა, ნათელს ხდის იმ უკვე აღნიშნულ გარემოებას, რომ, რაც უფრო დიდაა ხელოვანი, როგორც მხატვარი, შემოქმედი, მით უფრო მეტად წყდება იგი სინამდვილის არსს, მით უფრო ნათლად გამოხატავს თავის შემოქმედებაში ეპოქის საზოგადოებრივ ცხოვრებას, მის პროგრესულ ტენდენციებს. ანდა, სხვა სიტყვებით, რომ გადმოვეთ, სინამდვილის მართალი და ძლიერი გამოხატვა „მხოლოდ გენიალური მხატვრისათვისაა დამახასიათებელი“. ყველაფერი ეს კიდეც უფრო მეტად მამდგირა, თუ დიდი ხელოვანი რეალისტად არის, თუ მისი შემოქმედება ცხოვრების ღრმა შესწავლასა და ტიპურ განზოგადებას ემყარება. მხატვრული შემოქმედების სწორედ ამ კანონზე მუ-თავითება ი. სტალინი, როდესაც ამბობდა: — Пусть писатель учится у жизни. Если он высоко художественной форме отразит правду жизни, он непременно придет к марксизму“⁶.

ამრიგად, ხელოვნების შეშენებითი ბუნების აღნიშნული სპეციფიკური პროგრესული ბასია-თის გამო ხელოვნების ყველა შესანიშნავი ძეგ-

¹ ე. მარქსი, პოლიტიკური ეკონომიის კრიტიკისათვის, გვ. 136.

² იქვე გვ. 36.

³ ლენინი, ლიტერატურის შესახებ, გვ. 118, სახელგამი, 1935 წ.

⁴ იქვე, გვ. 118.

⁵ იქვე, გვ. 132.

⁶ XVII съезд ВКП(б), „Стен. отчет“, გვ. 124.

ლი, საერთოდ, ზელოვნების აყვავების პერიოდები ამა თუ იმ სახით ყოველთვის გამოხატავენ ეპოქის მოწინავე იდეებს, სიმართლეს, ყოველთვის დაკავშირებული არიან ხალხთან და ხალხის წიაღში იღებენ სათავეს, ყოველთვის მოიცავენ გარკვეულ საერთო (საყოველთაო) შემეცნებითს ღირსებას, ყველა ეპოქის აღმამიანებისათვის ამზიდიველ ძალას, ხასიათს. ამიტომ ზელოვნების ობიექტური სპეციფიკური კანონზომიერების, კანონების განსაკუთრებული შემოქმედებითი სიღრმით და სიძლიერით გამოვლენა შინაგანი აუცილებლობით გულისხმობს ზელოვნების ამ სპეციფიკური შემეცნებითი ბუნების გამოვლენასაც.

ნიშნავს თუ არა ყოველივე ეს იმას, რომ ზელოვნების ეს მხარე მთლიანად არაზედამხედველია? არა, არ ნიშნავს. უპირველეს ყოვლისა, უნდა აღინიშნოს ის გარემოება, რომ, როგორც იტყვება, მხატვრული ასახვის სპეციფიკური კანონზომიერების გამოვლენას, ეპოქა არ მარტო საფუძველს აძლევს და ქმნის, არამედ თავისებურ, განუმეორებელ ხასიათსაც ანიჭებს. ცხადია, თვით ეს განუმეორებელი ხასიათი, საბოლოო ანგარიშში, ზედნაშენურია მისი ძირითადი თვისებების სახით მაინც. ამავე დროს, ზელოვნების სპეციფიკური შემეცნებითი მხარეც, რომელიც დიდ ზელოვნებაში შემოქმედებაში ყოველთვის ეპოქის პროგრესული იდეების გამოვლენას გულისხმობს და რომლის გამო გაბატონებულ ექსპლუატორ კლასებს, თავიანთი განვითარების აღმაჯალო პერიოდის განვლის შემდეგ, არასოდეს არ შეუქმნიათ საკუთარი მალალი მხატვრული ელტური—თავისი იდეურ-სოციალური მოტივების ძირითადი მნიშვნელობით არ სცილდება ეპოქის საზღვრებს.

რატომ? ი. სტალინის განსაზღვრით, „ზედნაშენის სპეციფიკური თავისებურებანი ისაა, რომ იგი საზოგადოების ემსახურება პოლიტიკური, იურიდიული, ესთეტიკური და სხვა იდეებით და საზოგადოებისათვის ქმნის შესაბამისს პოლიტიკურ, იურიდიულ და სხვა დაწესებულებებს“¹. მაშასადამე ი. სტალინის ეს განსაზღვრა არ მითითობს, რომ კლასობრივ საზოგადოებაში ზედნაშენი, ექსპლუატორული, პოლიტიკური, იურიდიული, მხატვრული იდეები მხოლოდ გაბატონებულ კლასს ემსახურებოდეს და არასოდეს არ გამოხატავენ საზოგადოების მეორე ნაწილს — დიქტატორული კლასის ინტერესებს, საზოგადოების მოწინავე იდეებს, არ უწყვედს მომსახურებას ხალხს. მაგრამ, როგორც ენობილია, ეს ინტერესები, იდეები ისტორიულად მხოლოდ ერთ შემთხვევაში, სახელდობრ, მარქსისტულ მსოფლმხედველობაში დაემთხვა მთლიანი სახით საზოგადოების განვითარების ობიექტური კანონზომი-

ერების სწორ შეცნობას, საერთოდ, შეცნობაზე ყველა დარგის ობიექტურ კანონებს. სხვა შემთხვევაში კი მათი გამოვლენის მნიშვნელობა და ხასიათი არსებითად შესატყვისი ეპოქის საზღვრებით იფარგლება, რის გამო ზელოვნებაში გამოხატული იდეები, ინტერესები, თუქცა პროგრესულია, მაგრამ ისინი მაინც განსაზღვრული დროის ჩარჩოში ატარებენ სიმართლისა და პროგრესულობის ხასიათს, სხვა დროსა და გარემოში კი კარგავენ ამგვარ ძალას და მნიშვნელობას. ამის ნათელი ილუსტრაციას წარმოადგენს ლ. ტოლსტოის შემოქმედება, ან, უფრო თვალსაჩინო მაგალითი რომ ავიღოთ, ნაროდნიკული მოძრაობის გამოვლენა ზელოვნებაში. ენობილია, რომ ეს მოძრაობა არ ემსახურებოდა საზოგადოებასა და ზელოვნების ობიექტური კანონების სწორ შემეცნებას, რის გამო იგი, იმ უაღრესად დიდ რევოლუციურ-პროგრესული მნიშვნელობის მიუხედავად, რომელიც მას ჰქონდა თავის დროისათვის, მის წარმომშობ ბაზისა და ელქასთან ერთად, ისტორიად იქცა. ამიტომაც, რომ თუქცა ი. რუპინის და ვ. სურდუკოვის შემოქმედების იდეურ-შემეცნებითი მხარე ამა თუ იმ სახით მოიცავს ზოგად აღმამიანებას, საყოველთაო სიმართლეს ელემენტებსაც, მაგრამ უმეტესად მაინც თავისი ეპოქით არის შემოფარგლული.

ძირითადად აღნიშნული მომენტები საზღვრავს ზელოვნების, როგორც ზედნაშენის, ღრმად სპეციფიკური და მეტად რთული ბუნების ძირითად ხასიათს. ყველაფერი ეს კი ნათელს ხდის, რომ ზელოვნების განვითარების ისტორიული პროცესი მოიცავს საერთო და ეპოქისეულის, ობიექტური კანონებისა და მათი გამოვლენის ისტორიული ფორმების მთლიანობას, ამასთან, მთლიანობას, რომელიც დიდი მხატვრულ-შემეცნებითი ღიაპაზონით გამოვლენის შემთხვევაში ყოველთვის ხასიათდება გარკვეული მხრადიული მხატვრულ-ესთეტიკური მიზნიდველობით, ყველა დროის აღმამიანებს ხიბლავს და გერის სიამოვნებას, ხოლო განსაკუთრებულ შემთხვევაში „განსაზღვრულის მხრივ ნორმისა და მიუწყდომელი ნიშნის მნიშვნელობას ინარჩუნებს“ (კ. მარქსი).

ცხადია, ეს მთლიანობა, თავის მხრით, ისტორიულად მოვლენა, ე. ი. სხვადასხვა ისტორიულ პირობებში სხვადასხვა სახით ელიდებოდა. მაგალითად, ბურჟუაზიულ-დაცენტიურ ზელოვნებაში, განსაკუთრებით კი თანამედროვე ბურჟუაზიულ-დაცენტიურ ზელოვნებაში, ეს მთლიანობა ელიდებოდა ფორმალისმისა და ანტიხალხური ზელოვნების ყველაზე მახინჯი, ყველაზე რეაქციული სახეობის სახით. ერთი მუცა იმპერიალისტების ევრაგული და კაცობრივ იდეების საშაზადი, ანტიდემოკრატიზმი, ომის პროპაგანდა, არაღამიანური მორალის ქადაგება, საერთოდ აღმამიანისა და ხალხის სრული უარყოფა, სინამდვილისაგან მოწყვეტა, სიმართლისა და კეშვარების წყველა და კრულვა, — მასში იწ-

¹ ი. ს. ტ ა ლ ი ნ ი, მარქსიზმი და ენათმეცნიერების საკითხები, გვ. 34.

ვევს მხატვრული ფორმის სრულ სიმამინჯეს, რის გამო ხელოვნების ობიექტური სპეციფიკური კანონების წამდელი ესთეტიკური ხასიათი და ძალა ნაწილობრივადც ვერ პოულობს ასახვას მის სფეროში. ამიტომ ეს ხელოვნება ისეთივე ყალბა და წარმავალი თავისი მხატვრული ღირსებითაც, როგორიცაა იგი თავისი იდეების, კლასობრივი ბუნებისა და სტილის მხრივ.

საბჭოთა ხელოვნებაში კი ეს მთლიანობა რეალიზმის განვითარების უმაღლეს ეტაპს — სოციალისტურ რეალიზმს ემყარება. ხალხის ინტერესები, სინამდვილის არსი, სოციალური სიმარ-

თლე, კემშარიტი ესთეტიკური იდეალი აქ პირველად ხდება მთელი სისავსით მხატვრული შექმედების წყარო, შთაგონება და ერთდერითი ნიადაგი. ამიტომაც, რომ საბჭოთა ხელოვნება ჩვენი ეპოქის ყველაზე მოწინავე, ყველაზე დიადი, ყველაზე ხალხური და ყველაზე კემშარიტი ხელოვნებაა, რომლის საუკეთესო ნიმუშებში შეუზღუდველი სახით ვლინდება მხატვრული შექმედების ობიექტური კანონზომიერება, მასადაშე, ესთეტიკური ძალა და მიზიდველობაც.

„დავითიანის“ რუსული თარგმანი

ქართული ლიტერატურის რუსულად თარგმნის საქმეში დიდი დამსახურება მიუძღვით რუსული მხატვრული სიტყვის ისეთ ოსტატებს, როგორც არიან ნ. ტიხონოვი, ბ. პასტერნაკი, პ. ანტოკოლსკი, ა. მელიხოვი, ე. დერეჟინი, მ. ლოზინსკი, ა. კონეცკოვი, ნ. ზაბოლოცი და სხვები. მათი დაუღალავი შემოქმედებითი შრომის შედეგად დღეს ძლიერად ეღვრის რუსულ და სხვა რომეზ ხალხების ენებზე ქართული პროზა და პოეზიის საუკეთესო ნიმუშები. თარგმნილია და საბჭოთა ხალხების, ისე როგორც პროგრესული კაცობრიობის, ლიტერატურის სავანებშია შესული თათქმის მთელი ქართული კლასიკური მხატვრული ლიტერატურა.

დავით გურამიშვილის პოეტური შემოქმედება დიდი პოეტური შთაბრძნებით თარგმნილია რუსულ ენაზე ნ. ზაბოლოცის მიერ. ქართველი ხალხის ამ საყვარელი პოეტის პოემები და ლექსები ნ. ზაბოლოცის მიერ თარგმნილია დიდი ისტაბილად. მთარგმნელი ღრმად არის შეჭრილი დ. გურამიშვილის შემოქმედებითი სამყაროში, დაქვეითებული აქვს ის ინტონაციური ელფარადობა, ის ემოციური ფერადუფება, რომლებიც ორიგინალს ახასიათებენ.

კითხვობით დ. გურამიშვილს რუსულ ენაზე და გრძნობით, რა შემოქმედებითი ზალისით არის შესრულებული თარგმანი ნ. ზაბოლოცის მიერ. თარგმნილი გურამიშვილს კითხვობით როგორც ორიგინალს: ისე ლაღად და ზუნებრივად მიედინება მისი ლექსი.

ნ. ზაბოლოცის წარმატება ამ შემთხვევაში აიხსნება იმით, რომ იგი ღრმად განიცდიდა დ. გურამიშვილის ეპოქას, გრძნობდა ამ ეპოქის ავტორთა, რომლის გამოც თვით დ. გურამიშვილს „ტანში ზარავდა და ატრიალებდა“ და რომელმაც მას ასე „შეარღ ატყინა გული“. მთარგმნელს ღრმად აქვს განცდილი დ. გურამიშვილის ეპოქის ტრავადია. საგულისხმოა ნ. ზაბოლოცის შემოქმედებითი დიანტერესებაც ვაჟაფშაველას, დ. გურამიშვილის და რუსთაველის პოეტურ შედეგათა თარგმნისადმი უნდა ვთქვათ, რომ ეს წაჭარბებები უფრო ახლის

დგას მის გულთან. უფრო ღრმად იჭრებოდა მის სულიერ წყობაში.

საბჭოთა მწერლების მეორე სრულიად საკავშირის ყრილობაზე აღინიშნა, რომ ნ. ზაბოლოციმ ვაჟაფშაველას „დაინახა ხალხური პოეტის ნამდვილი თვისებები“, რომ მისი შემოქმედების სანიმუშოდ უნდა იქნეს აღიარებული.

სანიმუშოდ უნდა იქნეს ცნობილი აგრეთვე მის მიერ შესრულებული დ. გურამიშვილის ნაწარმოებთა თარგმანები. მკითხველი გრძნობს, რომ დავით გურამიშვილის პოეტური შემოქმედების თარგმანი ნ. ზაბოლოცისათვის წარმოადგენს კემშირბიტი შემოქმედების, შთაბრძნების საქმეს. ნ. ზაბოლოცი ამ შემთხვევაში ისაუბრებს დუბლებას, რომ „თარგმანი არის შერჩა“. თა შორის არსებული ყველაზე უფრო მაღალი შეგობრობის აქტი“. ამ „შეგობრობის აქტის“ შედეგად დ. გურამიშვილის ღრმადინარსიანი და მაღალმხატვრული პოემები, რომლებიც ქართველი ხალხის ტრავიულ ისტორიას მხატვრულ ფორმებში წარმოგვადგენს, რუსული ენის შემეფობით დღეს საბჭოთა კავშირის ყველა მოქმე ხალხის კულტურულ სავანებშია შესული.

ნ. ზაბოლოცის მიერ შესრულებული თარგმანი ღირსშესანიშნავია მით, რომ მასში, შემოქმედებათა შენარჩუნებულა ორიგინალის მხატვრული თავისებურება, ლექსის რიტმული წყობა, მისი შინაარსიანი მეტაფორები, მხატვრულ სახეთა მდიდარი სისტემა, ერთი სიტყვით, თარგმანში გადატანილია ის აზრობრივი და სტრუქტურული თვისებები, რომლებიც ორიგინალს ახასიათებენ. ამით არის განპირობებული ნ. ზაბოლოცის თარგმანის მხატვრული წარმატება.

ნ. ზაბოლოცის მიერ თარგმნილი დ. გურამიშვილის პოემებსა და ლექსებში იგრძნობა მთარგმნელის მაღალი პროფესიონალიზმი, მხატვრული სიტყვის კემშირბიტი ოსტატობა, და რაც მთავარია, იმ ეპოქის უშუალოდ განცდილი უნარი, რომელსაც დ. გურამიშვილი ეკუთვნის. ნ. ზაბოლოცი შესანიშნავად იცავს გურამიშვილის ლექსის რიტმის, პოეტური ენის სიმდიდრეს, ქვეყნის რეალისტურ შეგრძნობას.

ნ. ზაბოლოცი შორას დგას ორიგინალის სიტუვასიტყვით თარგმანისაგან და, ამავე დროს, არსად არ არღვევს მის მხატვრულ თავისებურებას.

ბას, მით უმეტეს, მის შინაარს, აზრს ყოველთვის სწორად გადმოცემს პოეტის შეხედულებებს, სინამდვილეს ებიჯურ თუ ლირიკულ აღქმას, თარგმანში საფუძვლით შენარჩუნებულია დ. გურამიშვილის რთული პოეტური სახეები, მისი შინაგანი სამყარო, რუს მკითხველს ამ თარგმანებით კარგად შეუძლია წარმოდგენის პოეტად, რომელიც საკუთარ ბიოგრაფიას ოსტატურად უკავშირებს საზოგადოებრივ პროცესებს და ზნაობად პირადი ცხოვრების ასპექტში შესაბამისად. თარგმანში მთელი ქვეყნის ბედს, თარგმანში შენარჩუნებულია ისტორიულ მოვლენათა უკუღმართობით გამოწვეული ის პატრიოტული სევდა, რითაც გაყვანილია ეპოქა „ქართლის კირი“. თარგმანში გადმოტანილია ის საღებავები, რომლებითაც შესრულებულია ეპოქა სიყვარულისა, სურათები. თარგმანი პოემა გამსჭვალულია ნათელი, ცხოველ პატრიოტული გრძნობით. მასში შენარჩუნებულია ის მეტაფორული მუხამინი, რომელიც ორიგინალის დამახასიათებელ თვისებას წარმოადგენს.

როგორ წარმოვიდგება დ. გურამიშვილი მისი პოემებისა და ლექსების თარგმანში? უნდა გავთვალისწინოთ ის სიძნელე, რომელიც ნ. ზაბოლოცის ელემენტარული თარგმანის დრას, ცნობილია, რომ დ. გურამიშვილი ქართული ლექსის დიდი რეფორმატორია, ლექსის გაღაბალისების გურამიშვილი ეყრდნობოდა შპოპლიურ ფოლკლორს, რომლის საფუძველზეც მან შექმნა „გურამულად“ წოდებული ლექსის ახალი ზომა, გურამიშვილმა საფუძველი ჩაუყარა ქართულ ლიტერატურაში ბუკოლიკურ პოეზიას, რომელშიც ავტორმა რეალურად ელემენტები შეიტანა. დ. გურამიშვილის პოეტური მემკვიდრეობა არსებითად დემოკრატიულია, მისი პოეზიისათვის დამახასიათებელია გრიზობა სიბნელისა, ცხოველყოფილობისა. ფართოდ აქვს გამოყენებული დ. გურამიშვილის რუსული და უკრაინული ფოლკლორის სასიმღერო მოტივები. მისი ლექსები მულოდიური და მარმონიურია.

სწორედ ამ სახით წარმოვიდგება დ. გურამიშვილი ნ. ზაბოლოცის მიერ თარგმნილ წარმოებებში. ამ შემთხვევაში მთარგმნელს შენარჩუნებული აქვს ორიგინალის მეტად თავისებური პოეტური ზნა, იდეური სიღრმე, ლექსის დამახასიათებელი ნიუანსები, მისი პოეტური სამკაული, სევდიანი იერები, რეალისტური, ხალხური სასაუბრო ენა და ლექსიკა.

ცნობილია, რომ დ. გურამიშვილის კალამს ეკუთვნის მრავალი აფორისტული თქმა, რომლებიც ხალხში ანდაზების სახითაა გადასული. ასეთი თქმების თარგმნა, რამდენადაც ისინი ზნაობად ხალხის სიტამენს გამოხატავენ და მათში ნაციონალური ჩასათავსა გამოისახული, დიდ სიძნელესთან არის დაკავშირებული. ფრაზის ლამაზობა და აზრის სიღრმე მთარგმნელს ზნაობად ძლიერ დაბრკოლებებს უქმნის.

გადაჭრით შეიძლება ითქვას, რომ ნ. ზაბოლოცა უმეტეს შემთხვევაში ამ დაბრკოლებებს ზნაობად სძლევს და უკვე წარმატებით უძლებს. ავიღოთ მაგალითისათვის, რუსული თქმები დ. გურამიშვილისა:

თუ კაცსა ცოდნა არა აქვს,
გასტანჯავს წუთისათელი.

თარგმანში:

Человек, лишенный знания,
Безоружен перед ним...

ქვეა უზნარ არს ბრძევითვის,
ქვეა ცოდნით მოიხმარების

თარგმანში:

Глупым знание бесполезно,
Для разумных знание — клад.

როგორც ვხედავთ, თარგმანში საფუძვლით დაცულია ორიგინალის აზრი და ფრაზის მოკვეთილობა. ასეთი სიზუსტით და მხატვრული ოსტატობით არის გადატანილი რუსულ ენაზე ყველა დანარჩენი აფორისტული თქმა, როგორცაა მაგალითად:

რა გინდ რომ კაცმა მალის
პირი თავსა არ დამალეს

Как бы смертный ни таился,
Язва вскрыется, конечно.

ნ. ზაბოლოცის ბრძანად არ მისდევს ორაციონალს. სადაც ეს შესაძლებელი და აუცილებელია იგი აქტიურად იჭრება ორიგინალის სამყაროში და აქცევს მას მოზოლიური ექსტრის საუთერებად, ინარჩუნებს რა ამასთანავე ეპიკური თხრობის სილამეს. ავიღოთ ორიგინალის შემდეგი სტროფი:

აჲ დაიწყო თქმა მართლისა,
მოჰმენენლო შემოყრებით,
ზოგნი შინა აჲ ბზანდებით,
ზოგნი გარეთ, შემო კრებით.
მოუტყრით ზენ სამკიდრო,
თავში ზელის შემოყრებით,
და ვით დაკარგეთ ჩვენ ქვეყანა
ჩვენდა გარეშე მოტყრებით.

ეს ადგილი, რომლის ყოველ სტროფიონდს სევდა გამოსჭვავის და ცრემლი ეონავს, ასეა თარგმნილი:

А теперь оставим притчи.
Сидьте, люди, к очагу.
Всем, кто дома, кто за дверью,
Место в нашем есть кругу.
Вспомним мы родную землю —
У нас мы все в долгу:
В плен мы отдали отчизну
Ненавистному врагу.

როგორც ვხედავთ, ორიგინალი პირდაპირ იწყება: „აჲ დავიწყეთ თქმა მართლისა“ — „თარგმანი კი ნათქვამია: „а теперь оставим притчу“. თითქმის გადახვევაა, რაც დაუძლეულია ლექსის თარგმნისას, ვინაიდან აქ სულ სხვადასხვა ლექსთწყობასთან გვაქვს საქმე. მაგრამ ეს გადახვევა სავსებით დასაშვებია და გამართლებულია. საქმე ისაა, რომ ავტორი წინა სტროფებში მართლაც იგავ-არაკებით სიუბრობს თავის მკითხველთან. მთარგმნელმა, უმეცელია. ამ გარემოების გათვლით ანგარიში და ლექსის რომ თავისუფლად გვრჩნის თავი, თარგმანში ამ აუცილებელ ხერხს მიმართა, შეაბრუნა ფრაზა და იხმარა *притчу* — იგავ-არაკები. მთელ სტროფებში მან შეინარჩუნა ორიგინალის სუნთქვა, შესანიშნავი ოსტატობით გადაიტანა თარგმანში ორიგინალის მღელვარება. უმეცელია, თარგმანი ატარებს დიდი და დამაბუღო შემოქმედებითი შემოაბის კვალს, ღრმა სიყვარულის კვალს. ამიტომ არის, რომ თარგმანში შენარჩუნებულია ის მთავარი, რასაც ორიგინალის ავტორი ხაზს უსვამს: ჩვენი უნათობით, შინაგანი რღვევის შედეგად, დავარაგეთ ჩვენი გვეყანაო“, ეს აზრი შესანიშნავად არის გატარებული თარგმანში: „В плен мы отдали отчизну“.

ავიღოთ მეორე სტროფი ამავე პოემიდან, რომელიც აგრეთვე ცრემლით და სისხლით არის დაწერილი.

რაც მოგახსენე, მოგვეგვარა
ჩვენ ერთმანეთის ბრძოლაში,
ქართლი ოსმალად დამივრა,
კახეთი ლეკთა მოლაშა,
მით ჩვენმან სისხლმან ნაღვარმან
ხვეწები სულ ამოლაშა,
და სუნით მოიცვა მთა-ბარი
ჩვენის მკედრის მძირთა ყროლაში.
ეს აღვლი თარგმნილია ასე:

И причина этих бедствий —
Только наш раздор один!
Турок стал владыкой Картли,
Кахов вытеснил лезгин.
Кровь родная затопила
Дно ущелий и долин,
Всюду смрад стоял от трупов
Обезглавленных грузин.

ამ სტროფში კი არა, მთელი პოემის თარგმანში ასეა დაცული მთარგმნელის მიერ ორიგინალის ინტონაცია, მისი რიტმული წყობა, თხრობის ეპიკურობა, ლექსის შინაგანი ორგანიზაცია და სვედიანი იერი იმ სიზუსტესთან ერთად, რაც საერთოდ ნ. ზაბოლოვის შესანიშნავ თარგმანს აბასიათებს.

ასეთივე შემოქმედებითი გაცემებით არის თარგმნილი ნ. ზაბოლოვის მიერ დ. გურამიშვილის მეორე ცნობილი პოემა „მზიარელი ზაფხუ-

ლი“, რომელშიაც შენარჩუნებულია ორიგინალის ყველა დამახასიათებელი თავისებურება: ხალხური, სისაბურო, ენა, რეალისტური მხატვრული სახეები, სტრიქონთა ტოლობა, რითმური თანამიმდევრობა, და ლექსის მეტრული ზომა.

აი, ერთი მაგალითი:

გაცივდა, გავუღდა ცივი ზამთარი,
შამოეცარცა ტანთა საფარი.
ზოფული განაზღდა,
საცმელი თან აზღდა
ფერად-ფერადი.

თარგმანში:

Теперь зима была не та, что прежде.
Пришлось бежать ей в сношенной
одежде.

Весна ж повеселела
И пестрые надела
Обновы на себя.

დ. გურამიშვილის პოეტურ სახეებს თარგმანში თითქმის ყოველთვის მონახული აქვს შესატყვისი, ენარგვილი, ზატყვანი, ძლიერი სახეები. დ. გურამიშვილი ხასიათდება რიტმის იშვიათი გაცნდით. ეს სიახლე იგრძნობა თარგმანშიც.

დ. გურამიშვილის ლექსი მულოდკურია. ხშირად მის ლექსში მუსიკის ქნის შესანიშნავად გამართული რითმები. ორიგინალის ეს ჯვისება ყველგან აქვს დაცული მთარგმნელს. თუ როგორი პასუხისმგებლობით ეცილება ნ. ზაბოლოვიც ორიგინალის არა მხოლოდ აზრს, არამედ მის მხატვრულ მზარსაც — აი, ამის ერთი მაგალითი (აღებულია „სიმღერადან“, გვ. 173, გამოც. 1931 წ.).

საყვარელმან სიტყვა ავი მიიხრა

გულ საწყევლი

ნეტა რად ვიყო შენია,

სახით ავირგად შენია.

პირველი სტრიქონი თოთხმეტმარცვლიანია (4+4+2+4), მეორე სტრიქონი — რვა მარცვლიანია (5+3). ასეთივეა მესამე სტრიქონი. ამასთანავე პირველი სტრიქონი იმეორება შენაგან რითმას: ავი-გულსაწყევი. ყველა ეს თავისებურება შენარჩუნებულია რუსულ თარგმანში, აზრობრივ დამთხვევასთან ერთად:

Мне любимая сказала,
сердце надорвала
— Не хочу я жить с тобою
Дурен ты собою.

ავიღოთ მეორე „სიმღერა“ (იხ. ორიგინალის გვ. 180). იგი დიდი მხატვრული ოსტატობითა და ნატყვი გემოვნებით არის თარგმნილი. თუმცა ამ ლექსის თარგმანში ვხვდებით ერთ უხერხულ

იდგის. სტრუქტურა: „ჩემთვის იყავ უფერული, არ შემეფერო“ თარგმნილია „Но, уны, была бесцветна для меня ты летом“. აქ სიტყვა „ты летом“ მოტანილია მხოლოდ რითმისათვის და არღვევს ორიგინალის აზრს. უფერულია არა მხოლოდ ზაფხულში, არამედ წლის ყოველ დროში. ორიგინალში დრო არ არის განსაზღვრული. მაგრამ ასეთი გადახვევა ისეთი იშვიათია, რომ მათზე სპეციალურად შეჩერება არც კი ღირს.

აი, მაგალითად, როგორი შთაბეჭებით არის თარგმნილი დ. გურამიშვილის სიმღერა, რომელიც წარსულის მოგონების სვედით არის გამსჭვალული:

შამადგომამ მოუწოდა ყინვასა,
სიყვითლესა და ფოთოლთა ცვიანასა,
მაშველა მე მით წუთი-სოფელი,
გამიკეთდა ყველა მაში მყოფელი,
წამიხდა პირნახელი.

Но осенью в гости явился мороз,
С собой листопад он и горе принес.
И мраком покрылось мое бытие,
Иссякло, пропало веселье мое,
Погиб урожай мой обильный.

როგორც ვხედავთ, თარგმანში გადატანილია არა მხოლოდ ორიგინალის ლირიკული განწყობილება, არამედ ლექსის თავისუფალი, ღალი დინება, მისი თავისებური წყობაც.

მოხდენილად, კარგად არის თარგმნილი დ. გურამიშვილის ლირიკულად ამღერებული ერთ-ერთი შედევრი „ზუზაყა“. ოღონდ უნდა ითქვას, რომ მხატვრული შესრულებით თარგმანი ვერა დგას ორიგინალის დონეზე. თარგმანს აკლია ორიგინალის სახეების სიმძაფრე, ენერგია, ტეკადობა.

მაგალითად:

შავ თვალწარბას, პირად თეთრას ახსნდა წვეთი
ხალი,
და მისმან ეშხან დაკამლენა, შემეშურა ძვლი.
თარგმნილია:

Красота ее внезапно сердцем
овладела.
На лице ее прекрасном родника
чернела,

მეორე სტრუქტურის სრულიად ვერ შეედრება თავისი პოეტური ძალით ორიგინალის სტრუქტურას: იგი მეტად გავრცელებული და გაკვეთილია, მაშინ როდესაც ქართულში ნათქვამია: „მისმა ეშხმა ძვალი შემეშურა, დამლენა“. ვიმეორებთ, ეს ერთი შემთხვევაა, როცა თარგმანი შედარებით ორიგინალთან მართლად გამოიყურება. საერთოდ კი ნ. ზაბოლოცის მიერ თარგმნილი დ. გურამიშვილის პოემები და ლექსები ორიგინალის ძალით ეღერენ. ჩვენს ხალხში, უმეტესად, ნ. ზაბოლოცის სახელს ყოველთვის მადლობის გრძნობით მოიხსენიებს. ეკუთვნისა და დ. გურამიშვილის ნაწარმოებთა თარგმნით ნ. ზაბოლოცის ღირსეულ წვლილს შეიტანა რუსი და ქართველი ხალხების მეგობრული ურთიერთობის შემდგომი განმტკიცების საქმეში, ქართული კლასიკური ლიტერატურის პროპაგანდის საქმეში. ნ. ზაბოლოცის მთარგმნელობით საქმიანობას გარკვეული კულტურულ-პოლიტიკური მნიშვნელობა აქვს.

ქართული პოეზიის შედევრები მან საბჭოთა ხალხების კულტურის საფინანსო შეიტანა.

შალვა აფხაძე

ა. ნ. რადიშვილის „მოგზაურობა პეტერბურგიდან მოსკოვს“ ქართულ ენაზე

ქართველი მკითხველისათვის ხელმისაწვდომი გახდა რუსული კლასიკური ლიტერატურის კიდევ ერთი შესანიშნავი ნიმუში: გამოცემა მე-18 საუკუნეშიწერილი რუსი პეტრის დიდი რევოლუციონერისა და დემოკრატის, აღმსარებელი რადიშვილის „მოგზაურობა პეტერბურგიდან მოსკოვს“, რომელმაც უაღრესად მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა რუსული რევოლუციური აზრის განვითარების ისტორიაში.

ა. რადიშვილი. მოგზაურობა პეტერბურგიდან მოსკოვს. თარგმანი დ. დეკანოზიშვილისა, სახელგამო, 1955.

„მოგზაურობის“ თარგმნი დაკავშირებულია ზოგიერთ სიმწელებთან. მთარგმნელის ამოცანას მნიშვნელოვანდ ატოვლებს წიგნის თემატიკის მრავალფეროვნება, მისი ენციკლოპედიური ხასიათი. ავტორი ეხმარება თავისი დროის ეკონომიკურსა და პოლიტიკურ მოვლენებს, აყენებს მთელ რიგ ფილოსოფიურ, ისტორიულ და სხვა საკითხებს. ამის ემატება ენის სირთულე, რაც უმთავრესად განპირობებულია სლავური სიტყვებისა და გამოთქმების საკმაოდ ხშირი გამოყენებით.

სარეცენზიო თარგმანში ეს სიმწელებები პირითაღად დამლულა. მასში იგრძნობა ავტორის

მხატვრული სიტყვის ძლიერება, მისი ენის თავისებურებანი. მთარგმნელი ახერხებს რაღაშეცემის ძნელად გასაგები აზრების სწორად გადმოცემას, თუმცა, უნდა აღინიშნოს, რომ მთარგმნეში ამ მხრივ უველდური რიგზე როდია. მოვიყვანოთ რამდენიმე მაგალითი.

ერთ ადგილას რადიშევი ავითარებს ამ აზრს, რომ სიტყვა ყოველთვის არ წარმოადგენს ქმედობას, ხოლო განზრახვა — რადიშევის და წერს: „Се правила наказа о новом уложении“. ¹ ავტორს აქ მხედველობაში აქვს ეკატერინე მეორის ენობილი განწესი, რომელშიც მართლაც არის მოყვანილი მსგავსი დებულება. მთარგმნეში ეს ადგილი შემდეგნაირად იკითხება: „ეს არის განაწესი ახალი დებულების შექმნისა“ (165). უნდა იყოს: „ეს არის მუხლი განწესისა...“ ამავე გვერდზე ზუსტი არ არის მთარგმნის: „სიტყვა ყოველთვის არ წარმოადგენს საქმეს“ („Слова не всегда суть деяния“). ავტორი ლაპარაკობს არა საქმეზე, არამედ ქმედობაზე.

მთარგმნეში დამახინჯებულია ის ადგილიც, სადაც რადიშევი გამოთქვამს მოსაზრებას, რომ სამშობლოსადმი სიყვარულის უგრძნობა მშობიო ხალხში უფრო ძლიერია, ვიდრე დიდგვაროვნთა წრეში. დედანი ვკითხულობთ: „Дворецкой мой, конюшей и даже конюх и кучер, повар, крайний, птицелов с подчиненными ему охотниками, горничные мои прислужники, тот, кто меня бреет, тот, кто чешет власы главы моея, тот, кто пыль и грязь отирает с обуви моея, о многих других не упоминаю, равняются или председают служащими отечеству силами своими душевными и телесными, не шадя ради отечества ни здравия своего, ни крови, возлюбляя даже смерть ради славы государства“ (327). აი ეს ადგილი მთარგმნეში: „სახელმწიფოებრივი ჩემი, აჩუხი და მეჯინი და მეტრეცი, მზარეული, მელონტებუტეცი, ბაზირებუტეცი და მისი ხელმწიფი მონადირეები, ჩემი მოახლე ქალნი, ის, ვინც მასარსავს და მტრეკავს, ვინც თმის მვარცხნის, ის ვინც მტვერს და ჭმუქს აცლის ჩემს ფეხსაცმელს, თუ არ ვახსენებ მრავალთა სხვათა, იმათი თანაბარნი და წინამდგომნი არიან, ვინც ქუთითა და ზარცით ემსახურებენ სამშობლოს, ვინც არც ჯანსა და სისხლს ზოგავს სამშობლოს საყვარელად და სიკვდილიც კი სწყურია სახელმწიფოს დიდებისათვის“ (158—159). მთარგმნელს ვერ გაუგია, თუ ვინ ჰქავს ავტორის მხედველობაში, როცა „სამშობლოს მსახურებზე“ (служашие отечеству) ლაპარაკობს. რადიშევის „დროინდელ რუსეთში ასე იყო-უბოდიწენ დიდგვაროვანი მებატრენებნი, რომლებიც სამშობლოსადმი სამსახურს განაყოფ-

რებულ პრეტენზიას აცხადებდნენ. სიტყვაში, რომელთაც ავტორი მდაბიო ჭადჩადებულად სახეობს ამბობს „не шадя ради отечества ни здравия своего, ни крови“... მთარგმნეში მიეთვლებოდა „სამშობლოს მსახურთა“, ანუ მებატრენ-მსახურნივლებსადმი.

„მოგზაურობის“ ერთ-ერთ თავში („ერესტი“) რადიშევი ეხება ადამიანს (обычай) და ზნე-ჩვეულებებს (правила). ამ ორი სხვადასხვა ცნების შესატყვისად მთარგმნეში გვაქვს ერთი სიტყვა „ზნე-ჩვეულებანი“ (113—114). ცოტა ჭკვემით შეცდომით ამავე სიტყვით მთარგმნელია обычаи. მთარგმნელი წერს: „ერთადღეს ნუ გაბედავ ასეთი ზნე-ჩვეულების შესრულებას, რომელიც კანონს ჰგავს“. მაშინ, როდესაც აქ ლაპარაკია „обычаи“-ზე ესე იგი ადამიან და არა ზნე-ჩვეულებებზე.

სწორად არ არის წარმოდგენილი რადიშევის აზრი მთარგმნის შემდეგ სიტყვებშიც: „მათი დეჩრით ჩემი მევენ აზრების გაერცხლება ძირს გამოთხოხრია ოჯახის სიმტკიცეს“ (92). დედანში ლაპარაკია არა მართო ოჯახის, არამედ საზოგადოებრივი წყობილების სიმტკიცეზე. დამახინჯებულია შემდეგი ფრაზის შინაარსიც. „Да не возмнит кто-либо искать в благо-разумии политики, в общественной тишине, довода к осуждению на казнь убийцев, в злобе дух испустившего ассессора“. (278—279). აი, როგორ იწევება ეს ფრაზა მთარგმნეში: „ნურავს მოუვა აზრად პოლიტიკა ფიქოს კეთილგონიერებაში“. აქ უნდა იყოს „კეთილგონიერ პოლიტიკაში“ და არა „პოლიტიკა... კეთილგონიერებაში“ (96).

ადგილი აქვს დედანისაგან გადახვევის ასეთ შემთხვევადაც, როცა იკარგება ავტორის შეტად მნიშვნელოვანი აზრი. ეწეოდა რა სასტიკ ბრძოლას გაბატონებული იდეოლოგიის წარმომადგენელთა წინააღმდეგ, რომლებიც ყოველ ღიწმს ხმარობდნენ, რათა გაემატებინათ და დავსა-ბუთებინათ ფეოდალური შინობა, რადიშევი მოუთხოვდა: „Нет ничего вреднее, как бесцельное на предметы рабства возращение“ (319). მთარგმნეში ეს ადგილი წარმოდგენილია ასე: „მეგრამ ყველაზე უფრო მევენებელია, როცა თვალს შეაჩვევ მონობას“ (149).

75-ე გვერდზე არსებითი სახელი сосед მთარგმნელია მრავლობით რიცხვში, რათაც წინადადებას აზრი მნიშვნელოვანად იცვლება. ნაცლად „დადგენილი კანონისა“, (96) უნდა იყოს „დადებითი კანონი“, („положительный“) „სამართლისა“ — „კანონი“ (142). გლუხისა — „მიწითმომცემი, (იქვე) „მიწის სიდიდისა“ — „მიწის სივრცე“

¹ А. Н. Радищев. Полное собрание сочинений, т. I, 1938, გვ. 332 ციტატები დედანიდან ყველგან მოგვეყვას ამ გამოცემის მიხედვით.

(154) და სხვ. 140-ე გვერდზე ერთ-ერთ ფრაზაში სრულიად ზედმეტია სიტყვა „ურჩხელი“.

აღსვლაზე მოყოლებს თარგმანის ენა. ეხვედრება ასეთ გამოთქმებს: „უშწყო უძღურება“ (223), „სასჯელს მისცა“ (44,130), „აჯანყებულნი ქარები“ (215) და სხვ.

სტაროზულ შედომებს შეიცავს თარგმანი სტროფების ოდიდან „თავისუფლება“, რომლებიც ზართელნი არიან „მოგზაურობის“ თემაზე „ტერეი“ (მთარგმნელი თ. ბუაჩიძე). თარგმანის პირველ სტროფში ვკითხულობთ: „ვევლა საქმეთა საწყისო დიდო, თავისუფლებავ“... (194), რადიშჩევი კი თავისუფლებას უწოდებს არა ვევლა, არამედ დიად საქმეთა საწყისს, წყაროს. მიმართავს რა თავისუფლებას, იგი წერს: О, дар небес благословенный, источник всех благ ких дел...“ (354).

ოღის შესაშვ სტროფში რადიშჩევის მიერ შეტანილად მოხდენილად ფორმულირებულია სახელმწიფოებრივი ხელისუფლებისა და სამართლის წარმოშობის ხელშეკრულებითი თეორია, რომელსაც რადიშჩევი უფრო რადიკალურ ინტერპრეტაციას აძლევდა, ვიდრე რუსთ, რომლის თხზულებებში თეორიამ, როგორც ცნობილია, სამოკიდებება ჰქონდა თავისი კლასიკური სახით. თარგმანში ავტორის თითქმის არც ერთი აზრი არ არის ზუსტად გადმოცემული.

იგივე უნდა ითქვას ოღის იმ ადგილის თარგმანზე, სადაც ავტორი უმღერის თავისუფალ შრომას, როგორც ხალხის კეთილდღეობისა და ბედნიერების წყაროს. რადიშჩევი წამოიძახებს: „Велик, велик, ты дух свободы, низидителен, как сам есть бог“ (361). ეს სიტყვები თარგმნილია შემდეგნაირად: „რა ძლიერია თავისუფლების დაუშონავი, ამაყი სული“ (201).

წიგნს წამოღვარებული აქვს შესავალი სტატია „აღქმასდრე რადიშჩევი“. (ავტორი — თ. ბუაჩიძე) რომლის მიზანია ზოგად ზაგებში გააცნოს მკითხველს რუსული ლიტერატურისა და განმ. მოთხოვნები მოძრაობის ამ ერთ-ერთი საუკეთესო წარმომადგენლის ცხოვრება და შემოქმედება. რადიშჩევის შესახებ ქართულ ენაზე ძალიან ცოტად დაწერილია. უფრო მეტიც, უკანასკნელ ზაგებამდე არც ერთი მისი ნაწარმოები არ იყო თარგმნილი ქართულად. ასეთ პირობებში სპეციალური მწერლისადმი მიძღვნილი პოეტურ-ლარული ზასიათის მცირე მოკლეობის ნარკვევს გამოქვეყნებაც, რასაკვირველია, მისასალმებელია.

მაგრამ სტატია, სამწუხაროდ, ვერ უბასტებს მის წინაშე დასაშულ ამოცანას. როდესაც ეს ეცნობათ, უწინარეს ყოვლისა, თვალში გვცხადება მწერლის ბიოგრაფიიდან უკვე დიდი ხნის წინათ დაღვრილი, საყოველთაოდ ცნობილი ფაქტების დამახინჯება.

ცხება რა „მოგზაურობის“ გამოცემის ისტორიას, სტატიის ავტორი ირწმუნება, რომ რადიშჩევა წიგნზე მუშაობის დამთავრების შემდეგ

ხელნაწერი ცენტრში წაიღო (15). სიზარულში საქმე სულ სხვაგვარად ფაქტობრივად ღრმად ჰქონდა შეგნებული საბჭოთაო წესრიგში ლიც მისი რევილუციური წიგნის გამოქვეყნებასთან იყო დაკავშირებული. ამიტომ მას გადაუვუტელი ჰქონდა ფრთხილად ემოქმედა — წიგნი ანონიმურად გამოვიდა. ცენტრის ნებათაღვის მიღება მან მიანდო თავის ხელშეწყობის პეტერბურგის საბაგოდან — მვისწერს, რომელსაც დიდიხა ავტორის ენაობა საიდუმლოდ შეენახა. მისინერმა მწერლის დავალება პირნათლად შეასრულა 1.

შედეგობას უშვებს სტატიის ავტორი, როცა რადიშჩევის სასამართლო პროცესს აგვიწერს. იგი თვლის, რომ მწერლის საქმე სენატში ირჯერ ვარია. პირველად გამოტანილი განაჩენის მიხედვით რადიშჩევი მათიზიზთ უნდა დაეხატათ და კატორაში გავგზავნათ. განაჩენით უგზავნილი ეკატერინე შვორეს ბრძანება გავცა საქმის ხელმოწერად გარჩევის შესახებ. ამაგრად სენატს დაუცხადოვლებია იმპერატორის სტრეელი და მწერლისათვის საცვლილი მიუსაჯა (344).

ამ მონათობის არათვრი აქვს საერთო ისტორიულ ფაქტებთან. სენატმა რადიშჩევის საქმე შილიოდ ერთხელ გაარჩია. მორჩილად ასრულებდა რა იმპერატორის ნება-სურვილს, სენატმა, ისევე როგორც სისტლის სამართლის პალატამ, რომელიც ამ საქმეზე პირველი ინსტანციის სასამართლო იყო, მწერალს საცვლილით დასჯის განაჩენი გამოუტანა. ეს განაჩენი დაამტკიცა სახელმწიფო სამკომ, სადაც საქმე გადატანილი იქნა იმპერატორის მითითებით.

თავის მედარ მსჯელობას სტატიის ავტორი აგებს სენატის გადაწყვეტილებიდან (და არა ოქმიდან, როგორც იგი წერს) მოტანილ სიტყვებზე, რომ, თანხმად 1754 წლის 30 სექტემბრის ენონისა, რადიშჩევი უნდა დაისაჯოს მათიზიზთ და გაიგზავნოს კატორაში (3). მაგრამ საეცკოა, რომ ავტორი იცნობდეს ამ დოკუმენტს. წინააღმდეგ შემთხვევაში, იგი უთუოდ მიავტყვდა ყუ-რადლუბას გადაწყვეტილების მიუღ საზოგადო-ცოა ნაწილს, რომელიც საესებით ამათილეს მის მონათობობს. სენატმა რადიშჩევის მიუსაჯა თავის მოკვეთა. მაგრამ რადიშჩევის, როგორც ანატი-რშივლის, საცვლილით დასჯის განაჩენი უნდა დაეგზავნებინა იმპერატორს, რისთვისაც გარკვეული დრო იყო საჭირო. გაითვალისწინა რა ეს გარკვეობა, სენატმა გადაწყვეტილებაში აქვს მიუთვლი: განაჩენის ძალაში შესვლამდე 1754 წლის 30 სექტემბრის ენონის საფუძველზე რადიშჩევი უნდა დაისაჯოს მათიზიზთ და გაიგზავნოს კატორაში. მაგრამ 1785 წლის жалованная грамота дворянству თავიდაზნაურობას ათავისუფლებდა სხეულის სასჯე-

1 იხ. რადიშჩევის ჩვენება საიდუმლო კესპე-ლიციაში. Д. С. Бабюни. Процесс А. Н. Радишчева. М.-Л., 1952, გვ. 167 — 168.

ლისაგან. ამიტომ სენატმა დაუშვებლად სცნო რადიშჩევისათვის 1754 წლის კანონის შეფარდება. (იხ. Баркин. გვ. 276—277).

ზუსტი არ არის სტატიის ავტორის მტკიცება, რომ პავლე პირველმა „დაცემოველსა მოწინავე საზოგადოების მოთხოვნა და რადიშჩევი ვალდისალებიდან გაათავისუფლა“ (24). როდესაც პავლე პირველმა ხელი მოაწერა ბრძანებულებას რადიშჩევის ილმისკიდან განთავისუფლებაზე, მის სრულიადეც არ ჰქონდა განზრახული საზოგადოების პროგრესული ნაწილის სურვილისათვის გეგმის აწარმოება.

თვითმპყრობელურ-ბატონყმური წესწყობილების წინააღმდეგ ბრძოლა რადიშჩევის არ შეუწყვეტია, სიცოცხლის უკანასკნელ დღეებამდე. აღექსანდრე პირველის მეფობის წლებში დაწერა საკანონმდებლო პროექტებსა და იურიდიულ შრომებში იგი მოითხოვდა ყმა-გლეხების განთავისუფლებას, მათთვის ფართო პოლიტიკური უფლებების მიანიჭებდა, წოდებრივი პრივილეგიების გაუქმებასა და თვითმპყრობელურ-წინიერი თვითმმართველობის სრულ აღგზმას. ამ სოციალური ენობილი ფაქტის საწინააღმდეგოდ სტატიის ავტორი აცხადებს, რომ რადიშჩევის, რომელიც „დაძაბუნებული მოხუცი იყო“ (მწერალი 53 წლის ასაკში გარდაიცვალა), „აღარ ძალშია ბრძოლა დაეწყო ახალი იმპერატორის (ალექსანდრე I — მ. კ.) წინააღმდეგ“ (24).

სამკითხა მკვლევარები დიდხანს დამოკიდებენ იმაზე, ერთიადივე პიროვნება იყო თუ არა იაკობ პავლეს-ძე გოზელსკი — ეკატერინე მეორის საკანონმდებლო კომისიის დებუტატი და იაკობ პავლეს-ძე გოზელსკი — მე-18 საუკუნის ცნობილი რუსი ფილოსოფოსი-განმანათლებელი? გასულ წელს ეურნალში „Вопросы истории“ გამოქვეყნდა სპეციალური სტატია, რომლის ავტორი ემყარება რა ახალ, უტყუარ მოსაყენებს, ამ კითხვაზე უარყოფით პასუხს იძლევა.¹ ჩვენი სტატიის ავტორი გვერდს უვლის ამ უახლეს გამოკვლევას და იმეორებს ძველ, მკაფიო შეხედულებას, რომლის მიხედვითაც ეს უარი გოზელსკი ერთი და იგივე პიროვნება იყო (8).

არ შეიძლება სწორად იქნეს მიჩნეული შეხედულება, რომელსაც ავტორი „მოგზაურობის“ მეორე თავის (სიუჟეტი) ანალიზის დროს აკეთებდა. მე-19 გვერდზე იგი წერს: „მეეტლის სედიანი მოიქცა თითქმის მუსიკალური შეხედულება „მოგზაურობის“, რაც თავიდანვე ინიჭებს ამ ნაწარმოებს თავისებურ განწყობილებას“.

ბას“. რადიშჩევის უკედვე წიგნის დამახასიათებელი განწყობილება სედიანი მოიქცა კი არა, ბატონყმურ-თვითმპყრობელური ძალის წინააღმდეგ შეუპოვარი ბრძოლის ყველაზე ნათესავი.

შემდგომად მოსაზრება, რომ რადიშჩევი მოუთმელად ელადა „სახალხო იჯანყების მანერელებში წინააღმდეგ“ (22). ხედავდა რა რევოლუციაში მშრომელი ხალხის განთავისუფლების ერთდერი შესაძლებელ გზას, მის რევოლუცია მხოლოდ შორეულ მომავალში ესაზებოდა. ამის დასადასტურებლად შეგვცალა მიგვეთხოვინა მრავალ ადგილზე მისი ნაწარმოებებიდან. დაეკმყოფილდებით ერთი ადგილით. ლაპარაკებს რა იმ დროზე, როცა აჯანყებული ხალხი მონობის ბორკილებს დაამსტვრეს და თავისუფლებას მოიპოვეს, რადიშჩევი აღტაცებით წამოიძახებს: „ეს იქნება კი არ არის, ამაყდ თვალი გაშვრეტს დროის სქელ ფარდას... მე მთელი საუკუნით ადრე განგვერტ“ (211).

სუსტად არის გამოქვეყნული რადიშჩევის მხოლოდმხედველობის ფორმირებისა და ბერეუხიელი წესწყობილებისადმი მისი დამოკიდებულების საკითხები, (გვ. 11, 12, 23).

სტატია გადატვირთულია ბოგრაფიული, ხშირად მეორეხარისხოვანი მასალით, იმ დროს, როდესაც თითქმის არაფერია ნათქვამი რადიშჩევის სოციალურ-პოლიტიკურ იდეალებსა, მის ინტერნაციონალურ, მშვიდობისმოყვარულ იდეებსა და სხვა მნიშვნელოვან საკითხებზე.

გერ ამსახურებს დადებით შეფასებას შენიშვნებიც, რომლებიც წიგნს აქვს დართული. პაპილა შენიშვნებისათვის შეჩერულია ცუდად, ალგა-ლაგ ვხვდებით შეცდომებსაც. სწორი არ არის, მაგალიად, მტკიცება, რომ ყმა-გლეხებს თავიანთ მემამულეებზე საჩივრის შეტანა აეკრძალათ 1769 წლის ბრძანებულებით (244). ეს ბრძანებულება გამოიცა 1767 წლის 22 აგვისტოს.

დაუსტებებს საჭიროებს განცხადებაც, რომ „მოგზაურობის“ ცნობილი ეპიგრაფი, რომელიც აღებულია ტრედიკოვსკის პოემიდან „ტრედეკიდა“, ეთიომც მხოლოდ თვითმპყრობლობის წინააღმდეგა მიმართული (242). იგი გვხვდა არა მარტო ცარიზმს, არამედ, პირველ რიგში, ბატონყმობას. ამას განსაყვობებული სივრდით მოწმობს „მოგზაურობის“ თავი „ხორტოლო“, სადაც ავტორი პირდაპირ ლაპარაკობს ბატონყმობაზე, როგორც ისეთიან ბოროტებაზე (140).

სახელები კარგად მოიქცა, რომ კარგულ მეთოდებს მიჰყვება რადიშჩევის „მოგზაურობა პეტერბურგიდან მოსკოვს“. მაგრამ სასურველი იყო, ამ შესანიშნავი წიგნის გამოცემას უფრო მეტი ყურადღება დათმობოდა.

ა. კიკლავშილი

1 იხ. С. В. Папаригопуло. О двух Я. П. Козельских. Вопросы истории. 1954, № 8. 83-109—112.

კალე გოგონის „სიყვარულის სიმღერები“

ცნობილი პოეტის კალე გოგონის პირველ-სავე ლექსებში, რომლებიც ამ ოცდაათიწლიან წლის წინათ გამოქვეყნდა, შეინიშნებოდა თემატური აქტუალობა და შერბოლი განწყობილება („მეზღუდრი“, „გაზაფხული“).

სარეცენზიო წიგნი, რომელშიც სამოყვამდე ლექსია შეტანილი, ოთხი განყოფილებისაგან შედგება: „დღეები სტალინგრადში“, „მშობლიური ცის ქვეშ“, „პიში პარტიას“ და „ლიბრეტო სიმღერები“. კრებულში აგრეთვე შეტანილია ნაწყვეტები პოემიდან: „კავკასიონი ქარბზხალში“.

ლექსების უმრავლესობა კარგად არის შერჩეული. შეიძლება ითქვას, რომ ლექსების ეს კრებული შედარებით უფრო სრულყოფილია, ვიდრე დანარჩენი კრებულები, რომლებიც ავტორის დღემდე გამოუცია. მშვიდობის დაცვა, სტალინგრადის გმირულ ბრძოლები, სოციალისტური შრომის ბრწყინვალე წარმატებები, საბჭოთა პარტიოტიზმი — აი, ძირითადი თემატიკა კ. გოგონის „სიყვარულის სიმღერებისა“.

საბჭოთა ხალხის მშვიდობიანი, გმირული შემოქმედებითი შრომით არის შთაგონებული ლექსი „ლენინის არხი“, რომლითაც იხსენება კრებულის:

ლენინის არხი, —

ვოლგა-დონი ზუთ ზღვას აერთებს,

მწიხს ზუთ კონტინენტს

შეაერთებს ლენინის სიბრძნე.

ჩვენს ქვეყანაში მშვიდობის იდეა მტკიცედ არის დაკავშირებული კომუნისტურ იდეებთან. ეს არა ნათლად არის გამოხატული ლექსში „კომუნისტური ქუჩით“.

გმირი ქალაქის, სტალინგრადის განვალად გმირულ ბრძოლებს ეხმარება ლექსებით: „ყორანი“, „რუხენ იბარერი“ და „მიტაცებულა ეზო“.

შემოდგომა — ფოთლოთ ცვენის დრო. მამის ბორცვზე შევი ყორანი შემოვდა. მას — „შავი სიგელილის ბნელი მზღებელს“ აქ ოდესღაც დიდი ღრობა ჰქონდა, მაგრამ უკვე დიდი ხანია, რაც აქ სიცოცხლემ გააშავა, ირგვლივ სიცოცხლის ზეიშია.

ყორანი — ომის ბნელი ამბილი,

რადამ აციცხლოს, რადამ გაართოს?!
პა, გაისწორა ფრთები გავილი,

გაფრინდა, გაჰქრა უმისამართოდ...

ამ ლექსში ყორანს, როგორც ომისა და სიკვდილის განუყრელი თანამგზავრის, უძველესი მოტივი ახლებურად არის გააზრებული.

კალე გოგონი „სიყვარულის სიმღერები“, სახელგამი. 1954.

ყურადღებას იპყრობს ლექსი, მიძღვნილი ესპანელი გმირის რუხენ იბარერისადმი. რუხენ იბარერი, რომელიც საბჭოთა კავშირში თავის დედისთან, ცნობილ ესპანელ რევოლუციონერ ქალთან, დოლორეს იბარერთან ერთად ჩამოვიდა, დიდი სამამულო ომის დროს გზარულად დაიღუპა სტალინგრადის განთავსდვლებისათვის ბრძოლაში. პოეტს კარგად აქვს დახატული ის ეპიზოდი, როდესაც დოლორეს იბარერი და მისი ქაბუცი შვილი, სამშობლოდან დევნილი, ზღვით მოეპარებოდნენ ახალი დიდი სამშობლოსაკენ — საბჭოთა კავშირისაკენ:

სტოვებდა ესპანეთს

და ზღვდან ხანდახან

ხედვდა, იმედის

შეჭრა ელავი,

და, ზღვა რომ ღელავდა,

— „დოლორეს, სადა ხარ!“ —

ეძებდა გმირების

მშობელი გრენადა.

სტალინგრადი. პატარა ეზო. განვლილ ბრძოლათა ქარიშხალს დაუნგრევია და წაუშლია ოდესღაც ამ ეზოში მდგარი სახლი. მაგრამ ისევ ამდგარა სიცოცხლე. საბჭოთა ბაზის გმირულ შემოქმედებით შრომის ახლებურად გარდაუქმნა და ახალ სახლებით დაუმშენებდა საყვარელი ქალაქი. ხოლო ძველი, მყუდრო პატარა ეზო, ახლა უზარმაზარი სახლთა ჩრდილშია მოქცეული. (ლექსი „მითვებული ეზო“).

თემის უფულო და გულმომლი განცდით არის დაწერილი ლექსები: „ორმოცდაათი გაზაფხული“ და „ცხოვრების გაზაფხული“.

სიცოცხლის დიდი სიყვარულით არის შთაგონებული სტატიკები:

სიბნელისაკენ არ მაქვს საფერი,
ვარ ფრთაშესხმული, როგორც ფრინველი,
გული კვლავ ღელავს ახალგაზრდული,
თითქმის კვლავ ვიყო კომკავშირელი.
(„ორმოცდაათი გაზაფხული“).

ლექსში „მთავსეულის სიყვარული“ კარგად არის განცდილი სიყვარულის ფაქიზი და უმანკო გრძნობა, მისი სევდიან და სიხარული:

...თან ვუთხარი: — მწვერვალები დამიყვარა,
დღეს კი შენთვის შემოვიყვარა თავივე;
ბრძოლით ციხე და ქალაქი აშლია
და რა გაბდა ეგ პატარა ქალის გული.

„მთავსეულის სიყვარული“ კრებულის ერთ-ერთი სიუჟეტური ლექსია.

კარგ შთაბეჭდილებას სტოვებენ აგრეთვე

ახალი წიგნები

სახელმწიფო გამომცემლობა

- ვ. ი. ლენინი — თხზულებანი. ტომი 3. გვ. 790, ფასი 8 მან.
 ვ. ი. ლენინი — რელიგიის შესახებ. გვ. 100, ფასი 1 მან.
 მოი ძე-დუნია — რჩეული ნაწარმოებები. ტომი 1. გვ. 565, ფასი 15 მან. 50 კაპ.
 ი. გ. ზუბოშვილი — 1905 — 1907 წლების რევოლუცია საქართველოში. გვ. 522, ფასი 8 მან.
 50 კაპ.
 დ. გვრიტიშვილი — ფეოდალური საქართველოს სოციალური ურთიერთობის ისტორიიდან. გვ. 512, ფასი 9 მან.
 ლ. ნ. ტალბატი — ანა კარენინა. ტომი 1. (თარგმანი ლ. ტიტენინისა და თ. საყვარელიძისა; გვ. 628, ფასი 9 მან.
 დავით კლდიაშვილი — შერისხვა; მსხვერპლი. გვ. 58, ფასი 65 კაპ.
 ივანე ნინოშვილი — პარტახი. გვ. 60, ფასი 70 კაპ.
 დინ ლინი — შვე მდინარე სანჯანზე. (თარგმანი პოლიო აბრამიასი) გვ. 574, ფასი 8 მან.
 მუხრან მაკაფარიანი — ლექსები. გვ. 142 ფასი 3 მან. 50 კაპ.
 გ. ბ. ნატროშვილი — ზვენი კოლმეურნეობის გამოცდილება. გვ. 40, ფასი 45 კაპ.
 ა. მ. ხელაშვილი — ყუფას უბე მოსავედის ზოგიერთი საკითხი. გვ. 170, ფასი 2 მან. 80 კაპ.
 ი. ქაჩიაი — ლ. ზერძენიშვილი — სტალინის სახელობის კოლმეურნეობა. გვ. 108, ფასი 1 მან.
 25 კაპ.

გამომცემლობა „სახელმწიფო“

- გიორგი წერეთელი — თეატრის შესახებ. გვ. 248, ფასი 12 მან.
 ა. ჩიხაძე — ალექსანდრე ბაი (თარგმანი შალვა ღაღანიასი) გვ. 62, ფასი 3 მან.
 აღ. ბურთიკაშვილი — ალექსანდრე ყაზბეგი სცენაზე. გვ. 126, ფასი 9 მან. 60 კაპ.
 გრაგოლ ზერძენიშვილი — ინანი (დრამა). გვ. 90, ფასი 2 მან. 70. კაპ.
 გ. ზუნიაშვილი — ნ. ვ. გოგოლე ქართულ სცენაზე. გვ. 88, ფასი 4 მან. 50 კაპ.
 ი. ციციშვილი — მასალები ქართული ჩაცმულობის ისტორიისათვის. გვ. 64, ფასი 8 მან.
 კ. გოჯიაშვილი — სტუმარ-მასპინძლობა (იუმორი და სატრაპი) გვ. 172, ფასი 5 მან.
 ბენი გორდენიანი — ი. ა. შარლენი გვ. 60, ფასი 4 მან. 50 კაპ.
 ელისაბედ ბაგრატიონი, ელიზბარ უბილაძე — ნიკოლოზ შენგელია (მონოგრაფიული ნარკვევი)
 გვ. 54, ფასი 3 მან.
 დიმი კოლაბაძე — მუსიკალური ფილმი „ჯერდის ფარი“ გვ. 32, ფასი 2 მან. 50 კაპ.
 გ. სარჩიშვილი — გრიმი. გვ. 272, ფასი 15 მან.
 ე. პატარია — ორი პიესა. გვ. 116, ფასი 3 მან. 20 კაპ.
 ს. ცაგარეშვილი — თოჯინების თეატრის ელემენტარული საკითხები. გვ. 270, ფასი 12 მან.
 ა. ბეგიაშვილი — დიმიტრი ბრეჟნევი. გვ. 210, ფასი 11 მან. 80 კაპ.
 ერთმომქმედებაში პიესები. გვ. 156, ფასი 4 მან. 10 კაპ.

შპს 8 8.

5.9/2023 *ხ. მ. მ. მ.*

ЕЖЕМЕСЯЧНЫЙ ХУДОЖЕСТВЕННО-
ЛИТЕРАТУРНЫЙ ЖУРНАЛ

„მნათობი“

ГОС.ИЗДАТ ГРУЗИИ